İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

زاد المعاد

في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 1

Notlar ekleyerek
Çeviren:
Şükrü ÖZEN

iklim
YAYINLARI

Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

dizgi çevre dizgi
baskı zafer matbaası

İstanbul-1988

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP
GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM
Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) SEÇİLMESİ

İKİNCİ BÖLÜM
ÖRNEK İNSAN Hz. PEYGAMBER (S.A.)

İKİNCİ KİTAP
Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) İBADETLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

BİRİNCİ BÖLÜM
NAMAZ

ÖNSÖZ

Hamd, Allah'a... O'na hamdeder, O'ndan yardım ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini saptıracak, saptırdığını da doğru yola iletecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur ve O'nun hiçbir ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki, Hz. Muhammed (s.a.) O'nun kulu ve rasûlüdür.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) peygamberlerin sonuncusu, rasullerin önderi ve Allah'ın bütün insanlara karşı huccetidir. Allah Teâlâ, onu en mükemmel bir din ve dosdoğru bir yolla göndermiş ve kıyamete kadar bütün insanlara peygamber kılmıştır.

Allah, onunla eğri yolu doğrulttu; onun getirdiği hidayetle kör gözleri, sağır kulakları ve paslanmış kalpleri açtı. Onunla, yolunu şaşırmış insanlığı en doğru, en berrak ve en güzel yola iletti.

Allah Teâlâ, kullara, ona itaati, ona saygı ve sevgiyi, onun hareket tarzını takip etmeyi ve sünnetine uymayı farz kıldı. İzzet, kuvvet, zafer, hükümranlık ve yeryüzünde otorite kurmayı, onun hidayetine uyanlara ve onun adımlarını takip edenlere; zillet, küçüklük, perişanlık, bedbahtlık, zayıflık ve aşağılığı da ona karşı gelip isyan edenlere verdi.

Allah Teâlâ'ya nasıl ibadet edileceğini bilmek ve O'nun dünya ve ahirette kulların iyi halde olmaları için indirdiği dinle amel etmenin gerçekleşmesi, ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisine gelen ilk vahiyden Allah Teâlâ'nın bu dini tamama erdirinceye kadar geçen süre içinde Allah'ın şeriatını pratik olarak açıklayış tarzını ve onun tutumlarını bilmeye bağlıdır.

Hadis, meğâzi, tarih ve şemail kitapları Hz. Peygamber'in (s.a.) ço-

cukluk çağından Allah'ın onu kendi yanına tercih edip almasına kadar geçen sürede —özellikle peygamberlik görevini sürdürdüğü dönemde— söylediği sözleri, yaptığı fiilleri ve onun şahsi özelliklerini toplamış; onun küçük-büyük demeden hiçbir işini ve hiçbir durumunu bırakmaksızın derleyip toplamıştır. Öyle ki, bu kitaplarda Hz. Peygamber'in (s.a.) oturup kalkmasını, uyuyup uyanmasını, gülme ve tebessüm tarzını, gece ve gündüz yaptığı ibadetlerini, nasıl banyo yaptığını, nasıl yiyip içtiğini, ne giydiğini, insanlarla karşılaştığında onlara nasıl davrandığını, hangi renkleri sevdiğini, dış görünümünün ve vücut yapısının nasıl olduğunu ve ne gibi huylara sahip olduğunu bulmak mümkündür.

Tarih, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'in hayatının ayrıntılarından sözettiği kadar, dünyada yaşamış hiçbir büyük kişinin hayatından bahsetmemiştir dersek, gerçeği söylemiş oluruz.

Bu konudaki en geniş kitaplardan biri, feyizli kalem, geniş bilgi ve doğru görüş sahibi, İslâm ilimlerinin gerek usul, gerekse furuunun büyüğünde-küçüğünde derin bilgisi bulunan İmam Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd ez-Zer'î ed-Dımeşkî'nin *Zâdu'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd* adlı eseridir.

İbn Kayyim, bu kitabında Hz. Peygamber'in (s.a.) genel ve özel işlerindeki tutumlarını bir araya getirdi. O'nun, her müslümanın bilmesi ve araştırması gereken tavırlarından, karşılaştığı olaylardan ve ele aldığı işlerden ayrıntılı bir şekilde sözetti. Merhum bütün eserlerinde güzellik ve sağlamlık bakımından bir tek stilde ve konuyu, kendisinden sonra gelen bir araştırıcıya söyleyecek herhangi bir şey bırakmayacak kadar çepeçevre bütün boyutlarıyla kuşatarak ele alır.

İbn Kayyim'in eserlerini dikkat ve titizlikle okuyan herkes, merhumun gerek ezber, gerekse anlayış yönünden kendisinden önce yahut sonra yaşamış pek çok âlimde benzerini göremeyeceğimiz ölçüde Kur'an ve sünnet ilimlerini şahsında toplamış; selefin sözlerini, mezheplerin söz ve görüşlerini ihata etmiş bir âlim olduğunu hakkıyla anlar.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Hz. Peygamber'den (s.a.) sağlam yolla gelen hadislere son derece önem veren, onları alıp gerekleriyle amel etmeye ve bunlar dışında kalanları bırakmaya çok özen gösteren ve aynı zamanda hadislere muhalefet eden yahut onları olmayacak şekilde yorumlayan kim olursa olsun onun sözüne değer vermeyen bir âlimdi. Her ne kadar üstadı Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin (r.h.) yolunda yürümüş ve onun pek çok fer-

dî ictihadlarını kabul etmişse de üstadına göre muhaliflere karşı daha yumuşak, daha mutedildir.

Müellifin, bu kıymetli eseri yolculuk esnasında yazmış olması, gerçekten hayreti mucibdir. Daha da şaşırtıcı olan yanı, bu eserde yer alan binlerce kavlî ve fiilî sünnet ve hadis, sahabe sözleri ve sair rivâyetlerin kaynağı olan hiçbir eserin onun yanında bulunmamasıdır. Oysa bu rivâyetler, Sahîh, Sünen, Müsned, Mu'cem ve Siyer adlarını taşıyan eserlerde yer almaktadır. Bu durum, İbn Kayyim'in hadisleri hıfzetmedeki maharet ve derecesini gösterir. O'nun, Ahmed b. Hanbel'in otuz binin üstünde hadisi ihtivâ eden *Müsned*'ini ezbere bildiğini de ilâve etmeliyiz.

A. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Yaşadığı Dönem:

İbn Kayyim 7. hicri asrın sonları ile 8. hicri asrın ilk yarısında yaşamıştır. O dönemde İslâm ülkelerinin siyasî durumu içler acısıydı. İslâm devleti paramparça idi, hepsi de Acem ve Memlük hükümdarlarının hüküm sürdükleri küçük memleketler halinde idi. O devirde İslâm hilâfetinin yalnız ismi ve şekli kalmıştı. Pratikteki liderlik Acem ve Memlük sultanlarına aitti. Dilediklerini görevden alıyorlar, dilediklerini görevlendiriyorlardı.

el-Bidaye ve'n-Nihaye adlı eserin sahibi İbn Kesîr, 737 h./1336 m. senesinin önemli olaylarını anlatırken şu olayı kaydediyor: Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Halife el-Müstekfibillah'ı tevkif ettirip, insanlarla buluşmasını engelledi. Sonra onu serbest bıraktı. Ancak çok geçmeden Sultan onu, ailesi ve çoluk-çocuğu ile birlikte Mısır'daki Said eyaletinin bir şehri olan Kus'a sürgün etti. Halife vefatına kadar orada kaldı.

Kral Nasır, ölümüne kadar bu şekilde tek otorite olarak istibdadını sürdürdü. Sonra 742 h./1341 m. senesinde oğlu Seyfeddin Mansur'a biat edildi. İşte bu sultan, el-Müstekfibillah'ın oğlu Halife Ebu'l-Kasım Ahmed'e babasının hilâfet veliahtı olarak biat etti ve halife, sultanla birlikte bir tahta oturdu.

O dönemde İslâm devletinin zayıflayışı Batı'nın gözünü İslâm âlemine çevirdi. Pusu kurup İslâm dünyasını avlamak için harekete geçtiler. Birbirini takip eden baskınlar düzenlediler. Bunlara ortaçağda "Haçlı seferleri" adı verildi. Öte yandan İslâm âlemi kuzeyden Moğolların istilâlarına maruz kaldı. Moğollar Bağdat'ı düşürüp kütüphaneleri yıktılar, kitapları Dicle nehrine attılar. Aynı şekilde Beytü'l-Makdis'e girip orayı da harabeye

çevirdiler. Böylece bir taraftan haçlılarla, diğer taraftan da Moğollarla savaşlar alevlendi.

Sosyal hayat da pek iyi değildi. Öyle ki, 695 h./1295 m. senesinde Mısır kıtlığa maruz kaldı. Öldürücü bir pahalılık dalgası İslâm ülkelerinin hepsini kasıp kavurdu. İnsanlar köpekleri, eşekleri, atları ve katırları yemek zorunda kaldılar.

Bu sıkıntılar ve felâketler hüküm sürerken akıllar boşaldı, anlayışlar kıtlaştı ve zihinler donup kaldı. Bir insanın fıkhî hükümlerde ictihad etmesi zorlaştı ve insanlar inanç konularında geçmişleri taklidle yetindiler. İnanç esaslarında Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebine sarıldılar. Fıkıhta dört mezhepten başkasına uymak haram sayıldı. Bu asırda âlimler selef-i salihe uyup eser vermede onların metoduyla hareket etmeye yöneldiler.

İşte böyle bir ortamda, bir ilim ve fazilet adamı olarak İbn Kayyim ortaya çıktı.

B. İbn Kayyim'in Hayatı, Yetişmesi ve Hocaları:

Adı: Muhammed b. Ebu Bekr b. Eyyûb b. Sa'd b. Harîz ez-Zer'î ed-Dımeşkî. Lâkabı: Şemsuddin. Künyesi: Ebu Abdillah. Meşhur olduğu adı: İbn Kayyim el-Cevziyye (=Cevziye Medresesi kayyiminin oğlu). Çünkü babası, Muhyiddin Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Abdurrahman'ın (v.656 h./1258 m.) inşa ettirdiği Cevziye Medresesinde kayyimlik görevi yapmıştır. Bu ismi daha da kısaltılarak İbn Kayyim şeklinde yaygın kullanım kazanmıştır.

İbn Kayyim tefsir, usul, kelâm, fıkıh ve nahiv ilimlerinde derin bilgisi olan araştırmacı, tetkikçi ve bol eser veren, keskin zekâlı mutlak müctehid büyük bir İslâm âlimidir. 751 h./1350 m. senesinde vefat etmiştir.

İbn Kayyim, 691 h. senesi Safer ayının yedinci günü (=29 Ocak 1292 m. Pazartesi günü) Şam'a 55 mil uzaklıkta ve bu şehrin güneydoğusunda bulunan Havran kasabasının Zer' köyünde bir ilim ve irfan ocağında dünyaya geldi. Şam'a gitti. Orada bir grup âlime öğrencilik yaptı.

Babasından feraiz ilmini okudu. Babası bu ilimde ileri gelen şahsiyetlerdendi. Hafız İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*'de (1/472) onu çok ibadet eden ve pek tekellüf göstermeyen biri olarak nitelemiş ve 723 h./1323 m. senesinde vefat ettiğini yazmıştır.

Şihab en-Nâbulusî, Kadı Takıyüddin b. Süleyman, Ebu Bekr b. Ab-

düddaim, İsa el-Mut'im, İsmail b. Mektum, Fatıma bt. Cevher ve başka muhaddislerden hadis tahsil etti.

Arapçayı İbn Ebu'l-Feth el-Ba'lî'den tahsil etti. Ondan Ebu'l-Beka'nın *el-Mülahhas*'ını, *el-Cürcaniyye*'yi, İbn Mâlik'in *Elfiye*'sini, *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye*'nin büyük bölümünü ve *et-Teshîl*'in bir kısmını okudu. Ayrıca Şeyh Mecdüddin et-Tunusî'den İbn Usfur'un *el-Mukarrab*'ından bir bölüm okudu.

Fıkıh ve usul-i fıkhı Şeyh Safiyüddin el-Hindî, Şeyhulislâm İbn Teymiye ve Şeyh İsmail b. Muhammed el-Harranî'den tahsil etti. Onlardan, İbn Kudame el-Makdisî'nin *er-Ravza*'sını, el-Amidî'nin *el-İhkâm*'ını, Fahreddin er-Razî'nin *el-Muhassal, el-Mahsul, el-Erbaîn* adlı eserlerini ve Mecdüddîn İbn Teymiye'nin *el-Muharrar*'ını okudu.

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin 712 h./1312 m. senesinde Mısır'dan dönüşünden 728 h./1327 m. senesinde ölümüne kadar İbn Kayyim, bu hocasının derslerine tam bir devamlılık gösterdi. O zamanlar imamımız gençliğinin baharında, kuvvetinin zirvesinde ve anlayışının en yüksek noktasında idi. Onun geniş ilminin feyzinden kana kana içti. Olgun ve doğru fikirlerine kulak verdi. Hocasının sevgisi onu sardı. Hocasının ictihadlarının çoğunluğunu kabullenip onları savundu. Bu ictihadların doğruluklarının ve aykırı olanların zayıflıklarının delillerini geniş geniş anlattı. Hocasının kitaplarını düzenleyip onun ilmini neşretti.

Ondan en çok yararlandığı konuların başlıcaları: Allah Teâlâ'nın kitabına ve Peygamberinin sahih sünnetine uymaya ve bağlanmaya, onları selef-i salihin anladığı şekilde anlamaya, Kitap ve sünnete aykırı olanları bırakmaya, doğru dinin öğretilerinden kaybolup gidenleri yenilemeye; müslümanların geçen asırlarda, gerileme, donukluk ve kör taklid devirlerinde kendi kendilerine çıkardıkları çürük metodları ayıklamaya ve müslümanları, islâm düşüncesine sinen tasavvufî hurafelerden, Yunan mantığından ve Hind zühdünden sakındırmaya çağrı.

Çeşitli konulardaki pek çok eserinde, ısrarla Allah Teâlâ'nın kitabına eğilmiş, devamlı surette onu araştırıp incelemiş, âyetlerini ve manalarını düşünme suretiyle bu yüce kitabın hakkını vermiştir. Sahih sünnetin kıymetini açıklayıp onu yükseltmiş, Kur'ân-ı beyân ile mücmelini tafsîl eden, manâlarını vuzuha kavuşturan, O'nun hakikatlerini destekleyen, insanları ellerinden tutup, taklid ve donukluk şâibelerinden arınmış sahîh ilme ulaştıran dosdoğru yolun öğretilerini kendilerine açıklayan sünnete gerekli önemi vermiştir. Bütün bunlar, hocası İbn Teymiye'nin, onun üzerindeki büyük tesirini gösterir. İbn Kayyim, eserlerine dağılmış fikirleriyle, çağdaşla-

rının ve onlardan sonra günümüze kadar gelenlerin akıllarını aydınlatan ve kalblerini nurlandıran; kalblerine bulaşan şüphe ve donukluk pasını açan, zihinlerindeki sapıklık ve şüphe düğümlerini çözen ıslahatçı düşünürler zümresindendir.

C. Âlimlerin ve Öğrencilerinin Dilinden İbn Kayyim:

Öğrencisi Hafız İbn Receb anlatıyor:

"Üstadımız 691 h. senesinde dünyaya geldi. Şihab en-Nâbulusî vs. muhaddislerden hadis dinledi. Hanbelî mezhebi fıkhını öğrendi ve bu sahada uzmanlaştı. Fetva verdi. Şeyh Takiyüddîn'in derslerine devam etti, ondan tahsil gördü. İslâmî ilimlerin her branşında bilgi sahibi oldu. Bildiği ilimler: 1- Tefsir: Bu konuda onunla yarış edilemezdi. 2- Akaid: Doruk noktasındaydı. 3- Hadis: Hadisin anlamları ondan çıkacak fıkhî hükümler ve hadisten hüküm elde etme incelikleri konularında ona ulaşılamazdı. 4, 5, 6- Fıkıh, usul-i fıkıh ve arapça sahasında geniş bilgisi vardı. 7- Kelâm ilmi, 8- İlm-i Sülûk'de âlim bir zat olup tasavvuf ehlinin sözlerini, işaretlerini, metinlerini ve bazı büyüklerini iyi bilir, tanırdı."

Yine aynı öğrencisi diyor ki:

"Allah rahmet etsin, üstadımız ibadete düşkün, gece namazlarına kalkan, namazı oldukça uzun kılan bir zattı. Kendini ibadete verdi. Zikre çok düşkündü. Gönlü Allah aşkıyla yanıp tutuşmaktaydı. Sürekli tevbe eder, Allah'a yalvarıp yakarır, O'na boyun büker ve O'nun önünde kulluğunu sergilerdi. Bu hususta onun gibisini görmedim. Ondan daha geniş bilgisi olan, Kur'an'ın ve Sünnet'in manalarını, iman hakikatlerini ondan daha iyi bilen birini görmedim. O, masum değil; ama bu manada onun gibisini görmedim. Başından pek çok imtihan geçti, defalarca eziyet gördü. Son defasında Şeyh Takiyyüddin ile birlikte ondan ayrı olarak kaleye hapsedildi. Hapisten ancak Şeyh'in ölümünden sonra kurtuldu. Hapis müddetince Kur'an okumakla, tefekkürle, düşünmekle meşgul oldu."

Öğrencisi ve arkadaşı İbn Kesir de şöyle anlatıyor:

"Hadis dinledi ve ilimle meşgul oldu. Pek çok ilimde bilhassa tefsir, hadis, usul-i fıkıh ve akaid ilimlerinde uzmanlaştı. Şeyh Takiyyüddin İbn Teymiye 712 h. senesinde Mısır'dan dönünce onun derslerine üstadın ölümüne kadar devam etti. Daha önce öğrendikleri yanında İbn Teymiye'den çok ilim öğrendi. Gece-gündüz çokça araştırması ve çok ibadetle meşgul

olması yanında pek çok branşta sahasında tek adam oldu. Güzel Kur'an okurdu. Güzel ahlâklıydı. Başkalarını çok severdi. Hiç kimseye haset etmez, eziyet vermezdi. Hiç kimsenin kusurunu araştırmaz ve hiç kimseye kin duymazdı. Onunla en çok düşüp kalkan ve onun en çok sevdiği insan bendim. Zamanımızda bu dünyada ondan daha çok ibadet eden birini tanımıyorum. Kendine has bir namaz kılışı vardı; namazı oldukça uzatırdı. Namazda secde ve rükûu uzatır ve (bu yüzden) bazı zamanlar çok arkadaşı onu kınar; ama o, bundan vazgeçmezdi. Allah rahmet eylesin.

Cenazesinde tıklım tıklım dolu bir kalabalık vardı. Kadılar, ileri gelenler, salihler ve halk cenazeye katılmış naşını taşımak için insanlar izdiham oluşturmuşlardı. Vefat ettiğinde 60 yaşındaydı. Allah rahmet eylesin."

Hafız Zehebî diyor ki: "Hadis ilmine, hadis metinlerine ve bazı râvilerine özen gösterdi. Fıkıhla uğraşır ve fıkhı iyi açıklardı. Nahivle uğraşır, öğretirdi. Usul-i Fıkıh ve akaidle de meşgul olurdu. İlimle meşgul olmayı her işin önüne geçirdi ve ilim neşretti."

İbn Nasır ed-Dımeşkî anlatıyor: "İlmin pek çok branşında bilhassa tefsirde ve usulün mantûk ve mefhumunda bilgi sahibiydi. Ebu Bekr Muhammed b. el-Muhib diyor ki: Üstadımız el-Mizzî'nin huzurunda, İbn Kayyim, İbn Huzeyme derecesinde midir? diye sordum. O bu zamanda, kendi zamanında İbn Huzeyme neyse odur, cevabını verdi."

Kadı Burhaneddin ez-Zer'î diyor ki: "Gökkubbe altında ondan daha geniş bilgi sahibi kimse yoktur. Sadriye Medresesinde ders verdi, Cevziye'de imamlık yaptı. Kendi el yazısıyla, anlatılamayacak derecede çok şey yazdı. Gerçekten muhtelif ilimlerde pek çok eserler verdi. İlmi yazmayı, okumayı, kitap haline getirmeyi ve ilim kitapları edinmeyi çok severdi. Başkalarının elde edemeyeceği kadar çok kitap elde etmişti."

Fethu'l-Bârî adlı eserinde, ismini gerek zikrederek, gerek atlayarak İbn Kayyim'in *Zâdu'l-Meâd* vs. eserlerinden çokça alıntılar yapan Hafız İbn Hacer, onu şu kelimelerle anlatıyor: "Cesur kalpli, geniş bilgi sahibi, hilâf ilmini ve selefin görüşlerini bilen bir zattı."

İmam Şevkânî, İbn Kayyim'in şu özelliklerine dikkat çeker: "Sahih delilllere bağlı, onlarla amel etmekten hoşlanır, şahsi görüşe dayanmaz, hakkı aşikâre söyler ve bu konuda hiç kimseden çekinmezdi."

D. Öğrencileri:

Daha hocası hayatta iken pek çok büyük âlim İbn Kayyim'den vefatı-

na kadar tahsil gördü ve ondan yararlandı. Bazı öğrencilerini sayacak olursak:

1- Hafız Zeynüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Bağdadî ed-Dımeşkî el-Hanbelî: Âlim, zahid, örnek, sika bir şahıstır. Hadis, fıkıh ve tarih konularında pek çok faydalı eser vermiştir. Hocası İbn Kayyim ölünceye kadar derslerine devam etmiştir. İbn Receb el-Hanbelî diye meşhur olan bu âlim 795 h./1392 m. senesinde vefat etmiştir.

2- Hafız İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesir el-Basrî ed-Dımeşkî: Şam'da yetişti ve Şam'ın ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Özellikle hadis ilmine yöneldi ve hadis metinleri ile râvileri hakkında pek çok şey okudu. Pek çok eseri olan bu âlimin, İbn Kesir Tefsiri diye şöhret yapan tefsiri ve bir tarih kitabı olan *el-Bidaye ve'n-Nihaye*'si oldukça meşhur iki eseridir. Zehebî, *Mu'cem*'inde onu İmam, müfti, muhaddis, mahir, fakih, çok dalda uzman ve işini iyi yapan, müfessir biri olarak nitelemektedir. 774 h./1372 m. senesinde vefat etmiştir.

3- Hafız Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Makdisî el-Cemaîlî es-Salihî: Hadis ve hadis türlerine, râvilere ve hadislerin illetlerine özen gösterdi. Fıkıh öğrendi, fetva verdi, ders okuttu, bilgi devşirdi, kitap yazdı. İlmin çeşitli dallarıyla uğraştı ve çeşitli branşlarda eserler verdi. Zehebî: "Onunla her buluşmamda mutlaka ondan bir şey öğrenmişimdir." diyor. 744 h./1343 m. senesinde vefat etmiştir.

4- Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Abdülkadir en-Nâbulusî el-Hanbelî: Nâbulus'da doğdu ve orada Abdullah b. Muhammed b. Yusuf'dan ders gördü. Hafız el-Alâî, Şeyh İbrahim gibi sayılamayacak kadar çok âlimden okudu. İbn Kayyim'le arkadaşlık kurdu, ondan fıkıh öğrendi ve eserlerinin ekserisini kendisinden okudu. Pek çok ilim bildiği için kendine "Cennet" denirdi. Çünkü cennette herkesin istediği vardır. Onda da her talebenin istediği bulunmaktaydı. 797 h./1394 m. vefat etmiştir.

5- Oğlu İbrahim: Zehebî, *Mu'cem*'inde: "Babasından fıkıh öğrendi, Arapçayla meşgul oldu, hadis dinledi, ilim okudu ve ilimle meşgul oldu." diyor. İbn Kesir ise "Nahiv ve fıkıhda babasının metodu üzere ileri derecede bilgi sahibi bir zattı." diyor. 767 h./1365 m. senesinde vefat etmiştir.

6- Oğlu Şerefüddin Abdullah: Babasının yerine geçip Sadriye Medresesinde ders verdi.

E. Eserleri:

İbn Kayyim büyük bir ilmî servet bırakmıştır. Hocasından elde ettiği

bilgileri kendi görüşlerini de ekleyerek ustalıkla ve büyük bir hoşgörü içinde kitaplaştırmıştır. Eserlerine baktığımızda hocası İbn Teymiye'nin eserlerinde görülen cedel ve münakaşa üslubu pek görülmez. İncelediği konuları iki zıt kutup açısından ele alır ve mutedil bir görüşe varmaya çalışır. O eserlerini sakin ve mutmain bir tavırla yazar. Eserleri derin düşüncenin, geniş ufkun ve sağlam bir himmetin ürünüdür. Tertipleri ve bölümlere ayrılışları son derece güzeldir. Fikirler bir uyum içinde birbirini takip etmekte ve tatlı bir üslubla okuyuculara sunulmaktadır. Onun eserlerinde selefin nuru ve geçmiş büyüklerin hikmeti göze çarpar. Kur'an ve sünnet ışığı altında ele aldığı tasavvufî görüşlerini selef-i sâlihin —Sahabe ve tâbiînin— sözlerini aktararak zenginleştirir. Çoğu basılmış olan eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Tefsir:

1- Şerhu Esmâi'l-Kitabi'l-Azîz.
2- Emsâlu'l-Kur'an.
3- et-Tibyân fi Aksami'l-Kur'an (Eymanü'l-Kur'an).

Hadis ve Siyer:

4- Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd. (Tercümesini sunduğumuz bu eseridir).
5- Tehzîbu Sünen-i Ebî Davud (İzahu İlelihi ve Müşkilâtihi).
6- Zâdu'l-Müsafirîn ila Menâzili's-Süada fi Hedyi Hatemi'l-Enbiya.

Fıkıh ve Usûlü:

7- İ'lamu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemin.
8- et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye.
9- Tuhfetu'l-Mevdûd fi Ahkâmi'l-Mevlûd.
10- İğâsetü'l-Lehfân fi Talâkı'l-Gadbân.
11- Beyânu'd-Delîl alâ İstiğnâi'l-Müsabaka ani't-Tahlîl.
12- Ahkâmu Ehli'z-Zimme.
13- el-Furûsiyye.
14- Hükmü Târiki's-Salât.
15- Nikâhu'l-Muhrim.
16- Ref'ul-Yedeyn fi's-Salât.
17- Hükmü İğmâmi Hilali Ramazan.
18- et-Tahrîr fimâ Yehillu ve Yahrimu min Libasi'l-Harîr.

Kelâm ve Akâid:

19- eş-Şâfiyetü'l-Kâfiye fi'l-İntisar li'l-Fırkati'n-Nâciye.

20- es-Savâıku'l-Mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattala.
21- Şifâu'l-Alîl fi Mesâili'l-Kazâ ve'l-Kader ve'l-Hikmeti ve't-Ta'lîl.
22- Hidâyetü'l-Hayârâ mine'l-Yehudi ve'n-Nasârâ.
23- Hâdi'l-Ervâh ila Bilâdi'l-Efrâh (=Kitabu Sıfati'l-Cennet).
24- Kitabu'r-Rûh.
25- İctimau'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Gazvi'l-Fırkati'l-Cehmiyye.
26- Cevâbatu Âbidi's-Sulban ve inne Mâhüm Aleyhi Dinü'ş-Şeytan.
27- Kitabu'l-Kebâir.

Ahlâk, Tasavvuf, İrşad ve Diğer İlimler:

28- Medâricü's-Sâlikîn.
29- Uddetü's-Sabirîn ve Zahîretü'ş-Şâkirîn.
30- Seferu'l-Hicreteyn ve Bâbu's-Saadeteyn.
31- Merâhilü's-Sâirîn Beyne Menâzili İyyâke Na'büdü ve İyyâke Nestaîn.
32- Akdü Muhkemi'l-Ahkâd Beyne'l-Kelimi't-Tayyib ve'l-Ameli's-Salihi'l-Merfû ile 's-Semâ.
33- Tarîku'l-Hicreteyn ve Bâbü's-Seadeteyn.
34- Miftâhü Dâri's-Saade.
35- Nuru'l-Mü'min ve Hayatüh.
36- İğâsetü'l-Lehfân min Mekâyidi's-Şeytan.
37- Nüzhetü'l-Müştâkîn ve Ravzatu'l-Muhibbîn.
38- ed-Dâu ve'd-Devâ.
39- Mesâyidü'ş-Şeytan.
40- Tafdîlu Mekke alâ Medine.
41- Fazlu'l-İlmi.
42- el-Fark Beyne'l-Hulleti ve'l-Mahabbeti ve Münazaratü'l-Halil li-Kavmihi.
43- el-Fethu'l-Kudsi ve't-Tuhfetü'l-Mekkiyye.
44- Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ.
45- Kitabu't-Tâun.
46- es-Sıratü'l-Müstakîm fi Ahkâmi Ehli'l-Cahîm.
47- el-Mesâilu't-Trablûsiyye.
48- Bedâiu'l-Fevâid.
49- el-Fevâid.
50- Cilâu'l-Efhâm fi's-Salât ve's-Selâm ala Hayri'l-Enâm.
51- Butlânu'l-Kimya min Erbaîne Vechen.
52- el-Kelâmu't-Tayyib ve'l-Ameli's-Salih.
53- Nakdu'l-Menkûl ve'l-Mihakku'l-Mümeyyiz beyne'l-Merdûd ve'l-Makbûl.

54- el-Cevâbü'l-Kâfî li-men Seele ani'd-Devâi'ş-Şâfî.

İslâm'ın, dünya gündeminin —gerek entellektüel, gerek siyasi, gerekse daha başka yönlerden— önemli bir bölümünü oluşturduğu günümüzde elbet bu dinin peygamberinin etraflıca tanınması, O'nun gerçekleştirdiği mükemmel toplum yapısını anlamanın en kestirme yoludur. İslâm O'nun şahsında temsil edilmiş ve O'nun önderliğinde kendini insanlığa sunmuş bir sistemdir.

O'nun hayatı ve yaşayış tarzı incelendiğinde görülecektir ki, hayata yaklaşımı tek boyutlu değildir. Hayatın her yönünü kuşatır. Peygamberdir, devlet başkanıdır, ordu komutanıdır, hâkimdir, kılıcını çekip Allah düşmanlarıyla savaşan bir mücahiddir, tüccardır. Namaz kılan, oruç tutan, hac yapan, gece namazlarına kalkan, devamlı zikir ve tefekkürle meşgul olan bir âbiddir. Hayatı iman, aşk ve cihaddır. Evlenir, alış-veriş yapar, hastaları tedavi eder, elbisesinin söküğünü diker, ayakkabısını tamir eder, çocuklarla şakalaşır, pehlivanlarla güreşir, hanımıyla koşu yarışı yapar. Hayat dolu mükemmel bir insandır O. Kısacası Allah'ın bütün insanlara sunduğu en güzel örnektir, O.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatının her yönünü ele alan ve kendisine has tatlı bir üslupla anlatan İbn Kayyim'in, sahasında ilk ve en orijinal eseri *Zâdu'l-Meâd*'in Türkçeye kazandırılması, bu örnek insanı izlemek durumunda olan müslümanlar ve O'nu en doğru, en güvenilir kaynaklardan öğrenmek isteyenler için kaçınılmaz bir zaruretti. Okuyanlara yeni ufuklar açacağına inandığımız bu eserin tercümesinde esas aldığımız Arapça aslı, Şuayb el-Arnaûd ve Abdülkadir el-Arnaûd adlı iki değerli araştırıcının tahkikiyle 1985'de ikinci baskısını yapan beş ciltlik baskısıdır. Bu iki araştırıcının dipnotlarından yararlanmakla birlikte biz de bir takım dipnotlar ekledik. Ayrıca Buharî hadislerinin kitap ve bab numaraları tarafımızdan tesbit edilmiştir. Hadislerin senedleri arasındaki tahdis sigaları rivâyet tekniği sayılabileceği için zikredilmemiş, onlar yerine (-) işareti konmuştur. Konular arasına uygun yerlerde zaman zaman tarafımızdan başlıklar konulmuştur.

İlmî çalışmalarımda bana yol gösteren sayın hocam Doç.Dr. Hayreddin Karaman'a saygı ve şükranlarımı sunar, eseri yayınlamayı üstlenen İklim Yayınlarına teşekkürlerimi arzederim.

Hatalarımıza muttali olan kardeşlerimizin bizi haberdar etmesini arzu eder, Cenab-ı Hak'dan okuyanlara fayda vermesini temenni ederiz.

Gayret bizden, başarı Allah'dan.

Şükrü Özen
Üsküdar, 1988

KAYNAKLAR:

Şuayb el-Arnaûd ve Abdülkadir el-Arnaûd, *Zâdu'l-Meâd* neşrine yazdıkları mukaddime, Beyrut, 1985.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 14, s. 234-35, Beyrut, 1982.

Muhammed Ebu Zehra, *İbn Teymiye —Hayatuhu ve Asruhu—*, Kahire, 1977.

Dr. Seyyid el-Cemîlî, İbnü'l-Kayyim'in *er-Rûh* adlı eserine yazdığı tanıtım yazısı, Beyrut, 1986.

İbnu'l-İmâd el-hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb*, Dâru İhyâi'ı-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

BİRİNCİ KİTAP

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SEÇİLMESİ

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَايَشَاءُ وَيَخْتَارُ

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."

Kasas, 28/68

A) ALLAH TEÂLÂ'NIN SEÇMESİ

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a.... Sonuç inananların. Düşmanlık, yalnız zalimlere... Allah'tan başka tapılacak yoktur. O, öncekilerin ve sonrakilerin tanrısı, göklerin ve yerlerin idarecisi, din gününün sahibidir. Kurtuluş, O'na itaattedir. Üstünlük O'nun azametine boyun eğmek; zenginlik, O'nun rahmetine ihtiyaç duymaktır. Doğru yol, ancak O'nun nuruyla aranırsa bulunur. Hayat, O'nun hoşnutluğunu elde etmekle mümkündür. Cennet nimetleri ancak O'na yakınlıkla sağlanır. Kalbin olgunlaşması ve kurtuluşa ermesi yalnızca O'na karşı ihlaslı olmak ve O'nu sevgide birlemekle elde edilir. O, kendisine itaat edildiğinde karşılığını verir; isyan edildiğinde tevbekârın tevbesini kabul eder, bağışlar; dua edildiğinde duaları kabul eder; kendisi için bir davranışta bulunulduğunda mükâfatlandırır.

Hamd, Allah'a... Bütün yaratıkları O'nun Rab olduğuna tanıklık etmiş, bütün sanatsal yapıtları tanrılığını kabullenmiş onlara nakşettiği hayranlık uyandıran sanatları ve harika eserleriyle O'nun, kendisinden başka tanrı bulunmayan Allah olduğuna tanıklık etmişlerdir. Allah her türlü eksik ve noksandan münezzehtir. Yaratıkları sayısınca, kendi hoşnutluğunca, Arş'ının ağırlığınca ve kelimelerinin mürekkebi çokluğunca O'na hamd... Tanrı yalnızca Allah'tır. Rabliğinde ortağı bulunmadığı gibi tanrılığında da ortağı yoktur. O'nun ne zatında (öz varlığında) ne fiillerinde, ne de sıfatlarında bir benzeri vardır. Allah yüceler yücesidir. Allah'a çokça hamd ü senâlar... Sabah-akşam Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Gökler ile gökteki melekler; yıldızlar ile yörüngeleri; yeryüzü ve sakinleri; denizler ile içindeki balıklar; yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar, tepeler, ovalar; her yaş ve kuru; her ölü ve diri O'nu tesbih eder. *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih eder. O'na hamdederek tes-*

bih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu o halîmdir, bağışlayandır.'[1]

"Tanıklık ederim ki, tanrı yalnız Allah'tır. O'nun ortağı yoktur." sözüyle yer ve gökler ayakta durmaktadır. Bütün yaratıklar bunun için yaratılmışlardır. Bunun için Allah Teâlâ peygamberlerini gönderdi, kitaplarını indirdi ve kanunlarını koydu. Bundan dolayı mizanlar kurulur, divanlar tertiplenir; cennet ve cehennem pazarı kurulur. Bu söz ile insanlar mü'min-kâfir, iyi-kötü ayrımına tâbi tutulur. bu söz, yaratma ve emrin, sevap ve azabın kaynağıdır. İnsanların yaratılma sebebi olan hak işte budur. Sorgu ve hesap ondan ve onun hukukundan olacaktır. Sevap ve azap ona göre verilecektir. Kıble, onun üzerine kurulmuş, dinin temeli yine onun üzerine atılmıştır. Allah'ın bütün kullar üzerindeki hukuku olan cihadın kılıçları bu söz için kınından sıyrılmıştır. İslâm sözü ve kurtuluş yurdunun anahtarı işte bu sözdür; öncekiler ve sonrakiler ondan sorguya çekilecektir. Şu iki soru sorulmadan kulun ayakları Allah'ın huzurundan ayrılmayacak: 1) Neye kulluk ediyordunuz? 2) Peygamberlere ne cevap verdiniz?

Birincinin cevabı; bilgi, kabullenme ve davranış açısından *"Allah'tan başka tanrı yoktur"* gerçeğini tasdik etmek,

İkincinin cevabı; bilgi, kabullenme, boyun eğme ve itaat açısından *"Hz. Muhammed şüphesiz Allah'ın rasûlüdür"* gerçeğini tasdik etmektir.

Tanıklık ederim ki, Hz. Muhammed şüphesiz O'nun kulu ve rasûlüdür; vahyini güvenip teslim ettiği, yaratıkları arasından seçtiği, kendisi ile kulları arasında elçisidir; sağlam bir din ve dosdoğru bir yol ile gönderilmiştir. Allah onu âlemlere bir rahmet, Allah'tan korkanlara bir lider ve bütün insanlara bir huccet olarak göndermiştir. Peygamberlerin ardı arkası kesildiği bir vakitte (fetret devrinde) onu peygamber olarak göndermiş ve en doğru yolu, en aydınlık caddeyi ona göstermiş; insanlara ona itaat ve yardım etmelerini, saygı göstermelerini, onu sevmelerini, onun haklarını gözetmelerini farz kılmış; cennetinin önündeki yolları kapamış ve artık onun yolundan gelmeyen hiç kimseye yolların açılmayacağını belirtmiştir. Allah, onun gönlünü açmış, şanını yükseltmiş ve (belini büken) yükünü üzerinden indirmiş, küçülme ve alçalmayı onun emrine karşı gelenlere yüklemiştir.

---

1. İsrâ, 17/44.

Müsned'de Ebu Münîb el-Curaşî yoluyla Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet edilen bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Kıyamet öncesinde yalnızca ortağı bulunmayan tek Allah'a ibadet edilinceye kadar kılıçla (mücadele vermek için) gönderildim. Rızkım mızrağımın gölgesi altına konulmuştur. Küçülme ve alçalma ise benim emrime karşı gelenlere yüklenmiştir. Kim bir kavme benzerse o da onlardandır."*[2]. Alçalma onun emrine karşı gelenlere yüklenmişse de şeref ve üstünlük ona itaat edip uyanlarındır. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Gevşemeyin, üzülmeyin; inanmışsanız mutlaka en üstün olan sizlersiniz."[3]

"Şeref ve üstünlük Allah'ın, Peygamberinin ve inananlarındır."[4]

"Sizler daha üstün olduğunuz halde (düşman karşısında) gevşeyip de barış istemek durumunda kalmayın. Allah sizinle beraberdir."[5]

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ .

"Ey Peygamber! Allah sana ve sana uyan mü'minlere yeter."[6] Yani Allah tek başına hem sana hem de sana uyanlara yeter. Artık O'nun yanında başka hiç kimseye ihtiyaç duymazsınız.

Bu son âyette iki olasılık vardır:

1- (و) bağlacının (من) kelimesini mecrûr kef harfine bağlamış olması. Tercih edilen görüşe göre mecrur zamire, harf-i cer iade edilmeksizin atıf yapılması caizdir. Bunun örnekleri çoktur. Olamayacağı yolundaki şüpheler çürüktür.

2- (و) bağlacının (مع) "yanında" anlamına gelen (و) olması ve (من) kelimesinin, mahal üzerine atfedilerek nasb mahallinde bulun-

2. Ahmed, 2/50, 92. Senedi hasendir. İbn Teymiye, *el-İktizâ*'da (s.39), hadisin senedinin ceyyid; Hâfız el-Irâkî, *İhya*'da sahih olduğunu söylemiş ve Hâfız İbn Hacer ise senedi *Fethu'l-Bârî*'de (10/230) hasen saymıştır. Hadisin son cümlesini Ebu Davud (4031) rivâyet etmiş ve Buharî, *Sahih*'inde bir bölümünü muallak olarak kaydetmiştir. Ayrıca bu konuda hasen bir senedle mürsel bir hadis de İbn Ebî Şeybe tarafından rivâyet edilmiştir.
3. Âl-i İmrân, 3/139.
4. Münâfikûn, 63/8.
5. Muhammed, 47/35.
6. Enfâl, 8/64.

ması da mümkündür. Çünkü (حسبك), "sana kâfidir" anlamındadır. Yani Allah sana yeter ve sana uyanlara yeter. Nitekim Araplar der ki: (حسبك وزيدا درهم) "Sana ve Zeyd'e bir dirhem yeter." Şâir diyor ki:

إذَا كَانَتِ الهَيْجَاءُ وَانْشَقَّتِ العَصَا   فَحَسْبُكَ والضَّحَّاكَ سَيْفٌ مُهَنَّدُ

"Harb çıkıp birlik bozulduğunda artık sana ve Dahhâk'e bir keskin Hind kılıcı yeter."

Bu ikisi, en doğru olasılıklardır.

3- Üçüncü bir olasılık daha vardır: (من) kelimesinin mübteda olmak üzere merfû bulunması. O zaman mana şöyle olur: "Sana uyan mü'minlere de Allah yeter."

4- Dördüncü bir olasılık daha vardır ki, anlam yönünden hatalıdır: (من) kelimesinin merfû mahalde olup "Allah" ismine atfedilmiş olması. O zaman ise mana şöyle olur: "Sana, Allah ile sana uyanlar yeter." Her ne kadar bazı insanlar âyetin bu anlamda olduğunu söylemişlerse de bu, apaçık bir hatadır; âyeti bu anlama almak caiz değildir. Çünkü "yeterlilik" ve "kifâyet" tevekkül, takva ve ibadette olduğu gibi yalnızca Allah'a ait kavramlardır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Seni aldatmak isterlerse bil ki, şüphesiz Allah sana yeter. Seni yardımıyla ve inananlarla destekleyen O'dur."*(7)

Görüldüğü gibi Allah, yeterlilik ile destekleme arasını ayırmakta; yeterli olmayı yalnız kendisine ait bir husus, desteklemeyi ise hem kendi yardımına, hem de kullarına ait bir husus olarak kullanmaktadır.

Allah Teâlâ, yalnız kendisinin yeterli olduğunu söyleyen tevhid ve tevekkül sahibi kullarını öğmektedir. Buyuruyor ki: *"İnsanlar onlara: '(Düşmanınız olan) İnsanlar size karşı bir ordu topladılar; onlardan korkun' dediklerinde bu onların imanını artırdı da: 'Allah bize yeter; O ne güzel vekildir' dediler."*(8) "Allah ve Rasûlü bize yeter" demediler. Öyleyse onlar bu sözü söylemişler ve Rab Teâlâ bu sözlerinden dolayı onları öğmüşse Allah nasıl peygamberine: "Sana, Allah ve sana uyanlar yeter" demiş olabilir? Hz. Peygamber'e uyanlar, yalnız Rab Teâlâ'nın yeterli olduğunu söy-

7. Enfâl, 8/62.
8. Âl-i İmrân, 3/173.

lemiş ve bu konuda O'nunla Peygamberini ortak tutmamışlarsa nasıl olur da Allah onlarla kendisini Peygamberine yeterli olmada ortak tutmuş olabilir? Bu en imkânsız ve en olmaz şeydir.

Bu konuda bir başka örnek de şu âyettir:

"Şayet onlar, Allah ve Peygamberinin kendilerine verdiği şeylere razı olsalar ve: 'Allah bize yeter. O ve Peygamberi bol nimetinden bize verecektir. Biz gerçekten Allah'a gönül bağlayanlardanız' deselerdi..."[9]

"Peygamber size ne verirse onu alın."[10] âyetinde de görüldüğü gibi Allah (örnek olarak aldığımız bu âyette) nasıl verme işini Allah ve Rasûlüne, yeterli olmayı ise yalnızca kendisine ait saymış, düşünün. "Allah ve Rasûlü bize yeter, deselerdi..." demeyip bunu yalnızca kendi hakkı saymıştır. Nitekim "Biz gerçekten Allah'a gönül bağlayanlardanız." demiş, "Ve peygamberine" dememiş; gönül bağlamayı yalnızca kendine ait bir hak saymıştır. Nitekim bir âyette: *"Öyleyse bir işi bitirdiğinde diğerine giriş. Ve yalnızca Rabbine gönül bağla."*[11] Şu halde gönül bağlama, tevekkül, inâbe (tövbe), yeterlilik kavramları tıpkı ibadet, takva ve secde gibi yalnız Allah'a ait kavramlardır. Adak ve yemin yalnız Allah Teâlâ adına yapılır.

Bir diğer örnek olarak da şu âyeti verebiliriz: *"Allah, kuluna yeterli değil mi?"*[12] (حسب) kâfi, yeterli anlamındadır. Allah Teâlâ, tek başına kendisinin kuluna yeterli olduğunu haber vermektedir. Şu halde bu yeterlilik işinde "Ona uyanlar" nasıl Allah'la beraber sayılabilir!? Bu sakat yorumun asılsızlığını gösteren deliller burada anlatılamayacak kadar çoktur.

Sözün özü; hidayet, felah ve kurtuluş nasıl ki Peygambere uyma derecesine göre elde edilir; tıpkı bunun gibi izzet ve şeref, kifâyet (imdada yetişmek) ve zafer de ona uyma derecesine göre kazanılır. Allah Teâlâ iki cihan saadetini ona uymaya ve iki cihan bedbahtlığını da ona karşı gelmeye bağladı. Artık hidayet-emniyet, felah ve izzet; kifâyet ve zafer, yakınlık ve destek, dünya ve ahirette iyi yaşam onun yolundan gidenlerin; zillet ve alçaklık, korku ve sapıklık, hem dünyada hem ahirette rüsvâylık ve bedbahtlık ona karşı gelenlerindir. Hz. Peygamber (s.a.) yemin ederek: *"Her-*

---

9. Tevbe, 9/59.
10. Haşr, 59/7.
11. İnşirâh, 94/7-8.
12. Zümer, 39/36.

hangi biriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz." buyurmuştur.[13] Allah Teâlâ da onu, başkasıyla aralarında çekiştikleri her konuda hakem tutup, sonra onun verdiği hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe ve onun hükmüne boyun eğmedikçe bir kimsenin inanmış olmayacağını yeminle söylemektedir.[14] Bir âyette de buyuruyor ki:

"Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz."[15]

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, kendisinin ve Peygamberinin verdiği hükümden sonra artık seçeneğin kalmadığını kesin olarak belirtmektedir. Artık Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmünden sonra herhangi bir inanmış kimsenin bir tercihte bulunması sözkonusu değildir. O emir verince, emir kesindir. Seçenek yalnızca O'ndan başkasının sözünde sözkonusudur. Tabiî ki, bu durumda O'nun emri gizli kalacak ve bu başka kimse O'nun emrini ve sünnetini bilen ilim adamlarından olacaktır. İşte bu şartlarla O'ndan başkasının sözü uyulabilir —uyulması zorunlu değil— olmaktadır. Hiç kimsenin O'ndan başka herhangi bir kimsenin sözüne uyması vacib (farz, zorunlu) değildir; olsa olsa uyması caiz olur. O'ndan başkasının sözüne uymasa ne Allah'a ne de Peygamberine âsi olmuş olur. Bütün mükelleflerin kendisine uymaları vacib, karşı gelmeleri haram ve herkesin sözünü O'nun sözünden dolayı terketmeleri vacib olan kişi nerde, şu nerde?! O'nun hükmü yanında hiç kimsenin hükmü, O'nun sözü yanında hiç kimsenin sözü geçerli değildir. Nitekim O'nun kanun koyuculuğu yanında da hiç kimsenin kanun koyucu olması düşünülemez .O'nun dışındaki herkesin O'nun emir ve yasaklarına uyması, emrettiği şeyleri yapıp yasakladığı şeylerden kaçınması vacibtir. Diğer kimseler yalnızca tebliğci ve haberci olabilirler;

---

13. Buharî, 2/8; Müslim, 44; Nesâî, 8/114, 115; İbn Mâce, 67; Ahmed, *Müsned*, 3/207. İbn Battâl, Kadı Iyaz gibi bazı âlimler diyorlar ki: Sevgi (muhabbet) üç türlüdür: 1- Saygı gösterme ve büyük sayma sevgisi. Meselâ, baba sevgisi. 2- Şefkat ve merhamet sevgisi Meselâ, evlat sevgisi. 3- Hoş ve uygun bulma sevgisi. Meselâ, diğer insanları sevmek gibi. Hz. Peygamber (s.a.) kendi sevgisi konusunda bütün bu sevgi sınıflarını bir arada kasdetmiştir. Hadiste geçen *"iman etmiş olmaz."* sözü, kâmil (=olgun) bir imana ulaşmış olmaz anlamındadır. Yoksa imanın aslı bu sıfatı elde etmemiş kimsede de mevcut olur.
14. Yazarın dikkat çektiği âyet şudur: *"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tutup sonra senin verdiğin hükmü —içlerinde bir sıkıntı duymadan— tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."* (Nisâ, 4/64).
15. Ahzâb, 33/36.

yeniden hüküm icad edici ve kanun koyucu olamazlar. Şu halde bir kimse kendi anlayış ve yorumlayışı çerçevesinde görüşler ileri sürer, kaideler ortaya koyarsa ümmetin bunlara uyması ve davalarını bunlar çerçevesinde halletmeye çalışması vacib olmaz, ne zaman ki bunlar Peygamber'in getirdikleriyle karşılaştırılır, aralarında mutabakat ve uyum bulunur ve Peygamberin getirdiği esaslar bu görüşlerin doğruluğuna tanıklık ederlerse o zaman kabul görürler; aralarında çelişki bulunursa bu görüşlerin reddedilmeleri ve bir kenara bırakılmaları vacib olur. Bunlar hakkında bu iki durumdan biri belirginleşmezse, çekimser kalınır. En iyisi ise bunlarla hüküm ve fetva verip vermemenin caiz olmasıdır. Vacip olması ve kesinleşmesi mümkün değil, olamaz.

Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratma ve yaratıklar arasından beğenip seçme (=ihtiyâr) konularında tektir. O şöyle buyurmaktadır:

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ .

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."[16]

Buradaki "seçme" sözü ile anlatılmak istenen, kelamcıların "Allah, fâil-i muhtardır" sözlerinde işaret ettikleri "irade" değildir. Evet, Allah Subhanehu öyledir. Ancak buradaki "seçme" sözü ile anlatılmak istenen bu anlam değildir. Bu anlamdaki "seçme", âyetin "dilediğini yaratır" kısmında vardır. Çünkü Allah, ancak seçerek —ki bu "dilediğini" sözünde vardır— yaratır. Zira dilemek, seçme demektir. Buradaki "seçme" kelimesi ile anlatılmak istenen halis ve seçkin olanı seçme, tercih etmedir. Şu halde bu, yaratmadan sonraki bir seçimdir, seçmedir. Genel anlamdaki seçim yaratmadan önceki seçim olup, en genel anlamlı ve en öncedir. Buradaki ise daha özel anlamlı ve sonra olup yaratıklar arasından yapılan seçmedir. Birincisi yaratma için seçimdir.

İki görüşün en doğrusu "ve seçer" sözünde tam vakıf yapmaktır (durmaktır). Bu durumda âyetin devamındaki şu kısım: (مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ) olumsuzluk ifade eder. O zaman mana şu olur: "Onlar için bu seçim hakkı yoktur." Bu yalnızca yaratana has bir iştir. Yalnız yaratan O olduğu gibi yaratıklar arasından seçimde bulunan da yalnızca O'dur. O'ndan başka

16. Kasas, 28/68.

hiç kimsenin yaratma ve seçme hakkı yoktur. Çünkü Allah Teâlâ yapacağı tercihin lâyık olduğu yerleri, rızasının bulunduğu mahalleri ve neyin seçilmeye lâyık olduğunu, neyin olmadığını en iyi bilendir. Bu konuda başkaları hiçbir yönden O'na ortak olamaz.

İşin gerçeğini bilmeyen tahsilsiz kimseler âyetin (ما كان لهم الخيرة) kısmındaki (ما) nın ism-i mevsûl olup "seçer" fiilinin tümleci olduğunu savunmuşlardır ki, o zaman anlam şu olur: "Allah onlar için seçme hakkı bulunanı seçer." Bu birkaç yönden bâtıldır:

1- Bu durumda sıla cümlesi, âid zamiri içermez. Çünkü (الخيرة) kelimesi, (كان) nakıs fiilinin ismi olup merfû ve (لهم) de haberdir. O zaman anlam şöyle olur: "Onlar için seçme olan şeyi seçer." Böyle bir cümle kuruluşu söylemek imkânsızdır.

Soru: Âid zamirini mahzuf kabul ederek cümlenin tashihi mümkündür. Cümle şu şekilde düşünülebilir:

ويختار الذى كان لهم الخيرة فيه .

Bu durumda anlam şu olur: "Seçiminde onlar için seçme hakkı bulunan şeyi seçer."

Cevap: Bu da bir başka yönden bozuktur .Çünkü bu âid zamirinin hazfi caiz olan yerlerden değildir. Zira âid zamiri, ancak anlam aynı kalmak şartıyla, misliyle ism-i mevsûlün mecrur olduğu bir harf-i cer ile mecrur olduğu zaman mecrur şekliyle hazfedilir. Meselâ şu âyet ve benzerlerinde bu şartlar var olduğu için hazfedilmiştir:[17]

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ .

Arapça gramer açısından şöyle demek caiz olmaz:

جاءنى الذى مررتُ ، ورأيتُ الذى رغبتُ .

2- Şayet bu anlam kastedilseydi (الخيرة) kelimesi mansub kılınır, sıla cümlesindeki fiil, ism-i mevsûle dönen bir zamirle iştigal edilirdi ve sanki şöyle demiş olurdu: "Onlar için seçim hakkı olan şeyin aynını seçer". Ancak böyle okuyan hiçbir kıraat imamı yoktur. Bu şekli varsayarak sözün tevcih edildiği de unutulmamalı.

---

17. Mü'minûn, 23/33.

3- Allah Teâlâ kâfirlerin seçim önerilerini ve kendileri için seçim hakkının bulunmasını istemelerini hikaye ediyor, kendisinin tek olduğunu açıklıyor. Nitekim başka bir yerde böyle buyuruyor:

"Bu Kur'an, iki şehrin birindeki bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir."[18]

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, onların kendisine karşı seçimde bulunmalarını tanımamış ve haber vermiştir ki, onlar için böyle bir hak yoktur. Bu hak yalnızca onların aralarında rızık ve ecel müddetlerini de kapsayan geçimlerini taksim edene aittir. Yine aynı şekilde O, yapacağı seçimin (uygun) yerlerini ve kimin buna lâyık olup olmadığını da kendi bilgisine göre ayarlayarak lutuf ve ihsanını fazilet ehli arasında taksim edecektir. İnsanları birbirine göre dereceler bakımından üstün kılan, aralarında geçimliklerini ve tercih derecelerini taksim eden de O'dur. Bunları taksim eden başkası değil, yalnızca O'dur. İşte bu ayet de aynı şekilde yaratan ve tercihte bulunanın yalnızca Allah olduğunu ve O'nun yapacağı tercihin (uygun) yerlerini en iyi bildiğini açıklamıştır. Nitekim bir âyette buyuruyor ki: *"Onlara bir âyet geldiği zaman: 'Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız' derler. Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir."*[19]. Yani Allah, peygamberlik ve elçilik vazifesi için hangi mahallin seçilmesi, yükseltilmesi ve tahsis edilmesinin diğerlerine göre daha uygun olacağını en iyi bilir.

4- Allah Teâlâ, onların ortak olmalarından doğacak teklif ve tercih etme haklarından kendisini uzak tutmuş ve: *"Onlar için seçim hakkı yoktur. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir ve yücedir."*[20] buyurmuştur. Onların ortak koşmaları, O'ndan başka bir yaratıcı kabullenmeyi gerektirmeli ki, Allah kendisini bundan uzak tutsun. Bunu iyi düşün. Çünkü son derece ince bir mesele.

5- Bu âyetin benzerleri:

a) Allah Teâlâ *"Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız hep bir araya*

---

18. Zuhruf, 43/31-32.
19. En'âm, 6/124.
20. Kasas, 28/68.

gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa o şeyi ondan kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de âciz! Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Şüphesiz Allah, kuvvetli ve güçlüdür." buyuruyor; ardından da: *"Allah, meleklerden ve insanlardan elçiler seçer. Doğrusu, Allah işitir ve görür. O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler sonunda yalnız Allah'a dönecektir.'*[21] diyor.

b) *"Rabbin gönüllerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.'*[22]

c) *"Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir.'*[23]

Bütün bu âyetlerde Allah Teâlâ, kendisinin tercih ettiği mahalleri tahsis etmesi anlamını taşıyan bilgisi ile o yerleri tahsis ettiğini, çünkü yalnızca o yerlerin tahsise uygunluğunu bildiğini haber vermektedir. Bu âyetlerde sözün akışını düşünürsen bu anlamı kendi anlamına ek olarak ihtiva ettiğini göreceksin. En iyi bilen Allah'tır.

6- Bu âyet (Kasas: 28/68), şu âyetin peşinde verilmiştir: *"O gün Allah onlara (müşriklere) seslenir: Peygamberlere ne cevap verdiniz? der. O gün, haberler onlara görünmez olur, verilecek cevapları kalmaz; artık birbirlerine de soramazlar. Fakat kim tevbe eder, inanır, yararlı işler yaparsa, kurtuluşa erenler arasında olması umulur. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.'*[24]. Onları yaratan yalnızca Allah Teâlâ olduğu gibi, onlar arasından tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapanları da O seçer. Böylece onlar, Allah'ın hoş kulları, hayırlı yaratıkları olurlar. Bu seçim lâyık olanlar için olup, Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmetine dayanır; yoksa o müşriklerin seçim ve önerilerine değil. Allah, müşriklerin ortak tuttuklarından münezzehtir, yücedir.

21. Hac, 22/73-76.
22. Kasas, 28/69.
23. En'âm, 6/124.
24. Kasas, 28/65-68.

B) YARATIKLARINDAN SEÇMESİ

Şu yaratıkların hallerini düşünürsen, onlar arasındaki bu seçim ve tahsisin Allah Teâlâ'nın Rablığını, birliğini, hikmet, ilim ve kudretinin sonsuzluğunu, O'nun yalnızca kendisinden başka bir tanrı bulunmayan Allah olduğunu, O'nun ortağı bulunmadığını, istediği gibi yarattığını, istediği gibi seçtiğini, istediği gibi idare ettiğini gösteren bir delil olduğunu görürsün. Eseri şu âlemde görülen bu seçim, bu idare ve tahsis O'nun Rab olduğunun en muazzam delillerinden; birliğini, kemal sıfatlarını ve peygamberlerinin doğruluğunu gösteren en büyük şahitlerdendir. Şimdi ateşine karşı daha uyarıcı ve daha başkalarına götürücü olması için bunların birazına işaret etmeye çalışacağız:

1— Göklerden Seçmesi:

Allah, göğü yedi kat yarattı. Bunlar arasından en yücesini seçti. Orasını mukarrab meleklerinin karargâhı yaptı. Kürsî'sine ve Arş'ına yakın seçti ve yaratıklarından dilediğini oraya yerleştirdi. Şu halde bu gök katının diğer göklere göre bir meziyet ve üstünlüğü vardır. Hiçbir şey olmasa Allah Teâlâ'ya yakınlığı yeter.

Göklerin maddesinin eşitliği yanında bu üstün kılma ve tahsis, O'nun kudret ve hikmetinin sonsuzluğunu, dilediğini yaratıp seçtiğini gösteren en açık delillerdendir.

2— Cennetlerden Seçmesi:

Allah Teâlâ'nın Firdevs Cennetini diğer cennetlerden üstün kılması ve onu Arşı'nın tavanı yaparak tahsis etmesi de bunlardan biridir[25]. Âsâr'ın birinde denilmektedir ki: "Firdevs cennetinin fidanlarını Allah Teâlâ kendi eliyle dikti ve orasını hayırlı halkı için seçti."

3— Meleklerden Seçmesi:

Cebraîl, Mikâil ve İsrâfil gibi seçkin melekleri diğerleri arasından seçmesi de bu kabildendir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، عَالِمَ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ
مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ ، إِنَّكَ تَهْدِي مَن تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

"Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi, aşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle hak yolunda ayrılığa düşüldüğünde beni doğruya ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."[26]

Melekler arasından bu üçünü, onların kâmilen seçkin özel yerleri ve Allah'a yakınlıkları bulunduğu için anmıştır. Oysa göklerde onlardan başka nice melekler vardır; ama bu üçten başkasının adını anmamıştır. Cebrâil, kalblerin ve ruhların sayesinde hayat bulduğu vahyi getiren melektir. Mikâil, yeryüzünün, hayvanların ve bitkilerin hayatı olan yağmuru yağdıran melektir. İsrâfil, Sûr'a üfleyecek melektir; Sûr'a üfleyince onun üflemesi Allah'ın izniyle ölüleri diriltecek ve onları kabirlerinden çıkartacaktır.

---

25. Buharî'de (97/22) Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Cennette yüz derece (kat) vardır. Allah, onları kendi yolunda cihad edenler için hazırladı. Her iki derecenin arası gök ile yer arası kadardır. Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit, O'ndan Firdevs'i dileyin. Çünkü o, cennetin ortasıdır ve cennetin en üstün yeridir. Onun üstünde Rahman'ın Arş'ı vardır. Cennetin ırmakları oradan fışkırır."*
26. *Müslim, Sahih*, 770. Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı teheccüd namazının başlangıcında okurdu.

4— Peygamberlerden Seçmesi:

Ahmed'in, *Müsned*'de ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'de Ebu Zer'den aktardıkları bir hadise göre Hz. Âdem'in (a.s.) soyundan sayıları yüz yirmi dört bin olan nebîleri ve onlar arasından da sayıları üç yüz on üç olan rasûlleri seçmesi de bu kabildendir[27] Ayrıca bu rasûller arasından ülulazm diye adlandırılan, Ahzâb ve Şûrâ sûrelerinde geçen şu beş peygamberi seçmesi de böyledir:

"Hani peygamberlerden söz almıştık. Ey Muhammed! Senden, Nuh'dan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan sağlam bir söz almışızdır."[28]

"Allah, Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur. Sana vahyettik; İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya da buyurduk ki: 'Dini ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin'"[29]

Allah bu ülulazm peygamberlerden de iki dostu İbrahim ve Muhammed'i seçti. Allah onlara ve âilelerine salat ve selâm eylesin.

5— Âdemoğullarından Seçmesi:

Âdemoğulları soyundan İsmail soyunu seçmiştir. Onlar arasından da Huzeyme'den olan Kinane oğullarından Kureyş'i. Kureyş'ten Hâşimoğulla-

27. Ahmed, Müsned, 5/178, 179, 265, 266; İbn Hibbân, 94. Hadisin senedi çok zayıftır. Hâkim, *Müstedrek*'te (2/262) Ebu Ümame'den rivâyet eder ki, bir adamla Hz. Peygamber (s.a.) arasında şu konuşma geçmiştir. Adam sordu:
— Ey Allah'ın Rasûlü! Hz. Âdem bir peygamber mi idi?
— Evet, o, kendisine bilgi verilmiş ve konuşturulmuş biridir.
— Onunla Hz. Nûh arasında ne kadar zaman geçmiştir?
— On asır.
— Hz. Nûh ile Hz. İbrahim arasında ne kadar zaman geçmiştir?
— On asır.
Sordular:
— Ey Allah'ın Rasûlü! Ne kadar rasûl geçmiştir?
— Üç yüz on beş kişilik bir grup.
Hâkim, bu hadisin senedini Müslim'in şartlarına göre sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
28. Ahzâb 33/7.
29. Şûrâ, 42/13.

rını, Hâşimoğullarından da Ademoğullarının efendisi Hz. Muhammed'i (s.a.) seçti.[30]

6— Ashabtan Seçmesi:

Yine Allah, âlemler içinde Hz. Muhammed'in (s.a.) arkadaşlarını (ashabını), onlar içinden ilk önce iman edenleri, onlar arasından Bedir savaşına katılanları ve Rıdvan bey'atında bulunanları seçmiştir. Onlar için en mükemmel dini, en üstün şerîatı ve en temiz en hoş en pak huyları seçmiştir.

7— Ümmetlerden Seçmesi:

Hz.Muhammed'in (s.a.) ümmetini diğer ümmetlere tercih etmiştir. Nitekim İmam Ahmed'in *Müsned*'inde ve diğer hadis kitaplarında Behz b. Hakim b. Muaviye b. Hayde —babası— dedesi yoluyla aktarıldığı üzere, Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Siz yetmiş ümmete bedelsiniz. Siz, Allah katında onların en hayırlı ve en değerlisisiniz".*[31] Ali b. el-Medinî ve Ahmed: "Behz b. Hakim'in babası ve dedesi aracılığıyla aktardığı hadis sahihtir." demişlerdir.

Bu seçimin eseri, onların davranışlarında, ahlâklarında, tevhid inançlarında, cennetteki konak yerlerinde ve kalacakları makamlarında ortaya çıkmaktadır. Zira bu ümmet diğer insanlardan daha yukarıda, daha üstte bir tepe üzerinde olacak ve onlara o tepeden bakacaktır. Tirmizî'de Büreyde b. Husayb el-Eslemî'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Cennet halkı, yüz yirmi sıradır. Sekseni bu ümmetten, kırkı da diğer ümmetlerdendir."* buyurdu.[32] Tirmizî: "Bu hadis hasendir." diyor. *Sahih-i Müslim*'de Cehenneme gönderilenler konusunda Ebu Saîd el-Hudrî'den gelen bir hadiste Hz.Peygamber (s.a.): *"Canım elinde olan Allah'a yemin*

---

30. Müslim, *Sahih*, 2276. Vâsile b. el-Eskâ (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a) şöyle buyurduğunu işittim: *"Allah, İsmail soyundan Kinane'yi süzüp seçti. Kinane'den Kureyş'i süzüp seçti. Kureyş'ten Hâşimoğullarını süzüp seçti. Hâşimoğullarından da beni süzüp seçti."* Kinane, birkaç kabilenin toplu adıdır. Ataları, Kinâne b. Huzeyme adında biridir. Tirmizî, bu hadisi benzer bir metinle (3612 ve 2609) rivâyet ettikten sonra diyor ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir".
31. Ahmed, *Müsned*, 5/5; İbn Mâce, 4288; Tirmizî, 3004. Senedi hasendir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir" demiş; Hâkim ise sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona katılmıştır.
32. Tirmizî, 2549; Ahmed, 5/347; İbn Mâce, 4289. Senedi sahihtir. İbn Hibbân ve Hâkim (1/82) sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda Taberanî'de İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve Ebu Musa'dan hadis rivâyet edilmektedir.

ederim, gerçekten ben sizin cennet halkının yarısı olmanızı çok ümit ediyorum." buyurdu[33] ve bundan fazlasını söylemedi. Ya bu hadis daha sahihtir demeli, ya da Hz. Peygamber (s.a.) ümmetinin cennet halkının yarısı olmasını istedi, bunun üzerine Rabbi ona ümmetinin yüz yirmi saflık cennet halkının seksen safını oluşturacağını bildirdi.[34] Şu halde iki hadis arasında bir çelişki yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Allah'ın bu ümmete, başka ümmetlere bağışlamadığı ilim ve hilimi (yumuşak huyluluk) bağışlamış olması da bu ümmeti, Cenab-ı Hakk'ın üstün ve seçkin kıldığını gösterir. Bezzar'ın *Müsned*'inde ve diğer bazı hadis kitaplarında rivâyet edildiğine göre Ebu'd-Derda diyor ki: Ebu'l-Kasım'ın (s.a.) şu hâdiseyi anlattığını işittim: "*Allah Teâlâ, Meryem oğlu İsa'ya: Ben, senden sonra bir ümmet göndereceğim. Onlar başlarına sevdikleri birşey gelse hamdedip şükrederler. Başlarına hoşlanmadıkları birşey gelse —hilim ve ilim bulunmadığı halde— sevabını benden bekleyip sabrederler, buyurdu. İsa: Rabbim! Hilim ve ilim bulunmadığı halde bu nasıl mümkün olabilir? diye sordu. Allah Teâlâ: Ben onlara kendi hilim ve ilmimden vereceğim, buyurdu.*"[35]

8— Beldelerden Seçmesi:

Mekânların, beldelerin en hayırlısı ve en şereflisi Haram Belde (Mekke)'yi tercih edip seçmesi de bu cümledendir.

a) Zira Allah Teâlâ, bu şehri Peygamber'i (s.a.) için seçmiş ve kulları için ibadet yeri yapmış, uzak-yakın her yandan oraya gelmelerini farz kılmış ve oraya ancak mütevazi alçak gönüllü, niyaz ederek, yalvarıp yakararak, başlarını açarak ve dünya ehlinin elbiselerinden soyunarak (kefeni andıran ihrama bürünerek-Ş.Ö.) girebilirler. Allah bu beldeyi güvenli ve kutlu *(=Harem)* bir bölge kılmıştır. Orada kan dökülmez, ağaç kesilmez, av kovalanmaz, yeşil ot koparılmaz ve bulunan bir mal mülk edinmek için

---

33. Müslim, *Sahih*, 222. Ayrıca bu konuda Buharî ve Müslim'de (221) İbn Mes'ûd'dan hadis rivâyet edilmektedir.
34. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*'de (11/336) diyor ki: Herhalde Hz. Peygamber (s.a.), Rabbinin merhametini düşünerek ümmetinin, cennet halkının yarısı olmasını ümit edince Allah ona hem umduğunu verdi, hem de buna ilâve yaptı.
35. Ahmed, *Müsned*, 6/450. İsnâdı hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecma'uz-Zevâid*'de kaydettikten sonra diyor ki: Hadisi, Ahmed, Bezzâr ve Taberanî (*Kebîr* ve *Evsat*'ta) rivâyet etmiştir. Ahmed'in râvileri —Hasen b. Sevvâr ile Ebu'l-Halbes Yezîd b. Meysere dışında— *Sahih-i Buharî* râvileridir. Bu iki râvi de sikadır.

alınmaz; alınırsa yalnız ve yalnız ilan etmek için alınır.

b) Oraya gitmeye niyetlenmek, geçmiş günahları örtbas eden, suçları silen ve hataları gideren bir sebep kılınmıştır. Nitekim *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Bir kimse Beytullah'a gelir ve hac esnasında fena sözler söylemez, günah işlemezse günahlarından arınarak annesinden doğduğu gibi hacdan döner."* buyurmuştur.[36] Allah oraya niyetlenen kimse için cennetten öte bir şeye razı olmamıştır. *Sünen*'de Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Hac ve umreyi ardarda yapın (yani haccettiğinizde umre yapın; umre yaptığınızda hac da yapın). Çünkü hac ve umre fakirliği ve günahları tıpkı körüğün demir, altın ve gümüşün curufunu temizlediği gibi temizler. Kusursuz ifâ edilen makbul (=mebrûr) bir haccın cennetten öte bir sevabı yoktur."* buyurmuştur.[37] *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste ise Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Bir umreden diğer umreye kadar bu arada işlenen günahlara (son umre) keffarettir. Kusursuz ifâ edilen makbul bir haccın mükâfatı ise ancak cennettir."*[38]

Şayet Emin Belde (Mekke), Allah'ın en hayırlı beldesi onun en sevdiği şehri ve beldeler arasından seçtiği belde olmasaydı oranın arazisini kulları için ibadetgâh yapmazdı. Oysa oraya niyetlenmeyi kullarına farz kılmış, bu ibadeti İslâm'ın en güçlü farzlarından saymış ve yüce Kitabının iki yerinde bu belde adına yemin etmiştir: 1- *"Ve şu Emin Belde'ye yemin olsun ki..."*[39], 2- *"Hayır, hayır. Şu beldeye yemin ederim ki..."*[40]. Yeryüzünde, her gücü yetenin kendisinde bulunan bir eve koşması ve orasını tavaf etmesi farz olan bir mıntıka daha yoktur. Yine yeryüzünde, Hacer-i Esved ve Rükn-i Yemani dışında öpülmesi ve selâmlanması meşrû olan, günahların ve hataların silindiği başka bir yer yoktur.

c) Hz.Peygamber'den (s.a.) gelen sağlam bir rivâyete göre Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğer yerlerde kılınan yüz bin namaza bedeldir. *Sünen-i Nesâî* ile *Müsned*'de sahih isnâdla Abdullah b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Şu mescidimde kılınan bir*

---

36. Buharî, 25/4, 27/9, 27/10; Müslim, 1350. Metin Müslim'e aittir.
37. Tirmizî, 810; Nesâî, (5/115); Ahmed, 3669. Senedi hasendir. Ayrıca bu konuda Ahmed (167) ve İbn Mâce'de (2887) Hz. Ömer'den; Nesâî'de (5/115) İbn Abbas'tan şahid hadis vardır. Bu iki hadisle buradaki hadis sahih mertebesine çıkar.
38. Buharî, 26/1; Müslim, 1349.
39. Tîn, 95/3.
40. Beled, 90/1.

namaz, —Mescid-i Haram dışında— diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz ise şu mescidimde kılınan namazdan yüz kat daha faziletlidir." buyurmuştur[41]. Hadisi İbn Hibbân da *Sahih*'inde rivâyet etmiştir. Bu hadis de açıkça gösteriyor ki, Mescid-i Haram genel olarak bütün yeryüzünün en üstün bölgesidir. Bu yüzden hazırlık yapıp ona doğru yola çıkmak farz olduğu halde, diğerleri için yola çıkmak müstehabtır, farz değildir. Müsned, Tirmizî ve Nesâî'de rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Adiy b. el-Hamra, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mekke'nin Hazvera semtinde devesi üzerinde: *"Vallahi, şüphesiz sen (ey Mekke), Allah'ın arzının en hayırlısısın ve Allah'ın arzının, Allah katında en sevimlisisin. Senden çıkartılmasaydım gerçekten çıkmazdım."* dediğini işitmiştir. Tirmizî: "Bu hadis, hasen, sahihtir." diyor.[42]

d) Hatta bütün yeryüzü halkının kıblesi olması da onun hususiyetlerindendir. Yeryüzünde ondan başka bir kıble yoktur.

e) Yine tuvalet yaparken oraya doğru arkayı ve önü çevirmenin haram olması da onun özelliklerinden biridir; yeryüzünün diğer bölgeleri için böyle bir şey sözkonusu değildir. Bu meseledeki en doğru görüşe göre, başka yerde zikredilen on küsur delilden dolayı açık olanla bina içinde olma arasında bu konuda bir fark yoktur.

f) Mescid-i Haram'ın yeryüzünde ilk inşa edilen mescid olması da Mekke'nin bir diğer hususiyetidir. Nitekim *Sahihayn* (Buharî ve Müslim'in Sahih adlı hadis kitapların)'da rivâyet edildiğine göre Ebu Zer diyor ki: *"Allah Rasûlü'ne (s.a.) yeryüzünde ilk inşa edilen mescidi sordum: 'Mescid-i Haram'dır', cevabını verdi. 'Sonra hangisi?' diye sordum; 'Mescid-i Aksâ'dır' karşılığını verdi. 'Aralarında ne kadar vardır?' şeklindeki sorumu da: 'Kırk sene' diye cevapladı."*[43]

Ne kastedildiğini anlamayanlara bu hadis bir mesele oldu. Dediler ki:

---

41. Matbu *Sünen-i Nesâî*'de yoktur. Herhalde Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında olacaktır. Hadis, Ahmed'in *Müsned*'inde (4/5) rivâyet edilmektedir. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (1027), sahih olduğunu söylemiştir.
42. Ahmed, 4/305; Tirmizî, 3921; İbn Mâce, 3108. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (1025), sahih olduğunu söylemiştir.
43. Buharî, 60/8; Müslim, 520. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de diyor ki: Bu hadis, *"İnsanlar için kurulan ilk ev, şüphesiz Mekke'dekidir."* âyetinden ne kastedilidiğini açıklamaktadır. Buradaki "ev"den maksadın gelişigüzel evler olmadığını, aksine "ibadet evi" anlamına geldiğini gösterir. Bu durum Hz. Ali'den, İshak b. Râhuyeh ve İbn Ebî Hâtim'in sahih isnâdla aktardıkları bir rivâyette açık olarak şu şekilde ifade edilmiştir: Kâbe'den önce de evler vardı. Ancak Allah'a ibadet için ilk kurulan ev odur.

"Malum, Mescid-i Aksâ'yı yapan Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ındır. Onunla Hz. İbrahim arasında ise bin seneden daha fazla zaman farkı vardır." Bu sözler, söyleyenin cehaletini gösteriyor. Zira Hz. Süleyman, Mescid-i Aksa'yı yalnızca yenilemiştir, baştan kurmuş değildir. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi yapmasından bu kadar zaman geçtikten sonra onu kuran, tesis eden Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'tur. Allah her ikisine ve âilelerine salât ü selâm eylesin.

g) Mekke'nin üstünlüğünü gösteren delillerden birisi de şudur: Allah bu şehrin, *ümmü'l-kurâ*= şehirlerin anası olduğunu haber vermiştir(44). Bütün şehirler ona tâbi ve onun bir uzantısıdır. O, şehirlerin kökenidir. Bu yüzden şehirler içinde ona denk bulunmaması gerekir. Nasıl ki Hz. Peygamber (s.a.), Fatiha'nın *Ümmü'l-Kur'an*=Kur'an'ın anası olduğunu haber vermiştir(45); bu yüzden diğer ilâhî kitaplarda ona denk olacak bir sûre yoktur.

h) İhtiyaçları sürekli yenilenenler dışındaki kimselerin oraya ihramsız girmelerinin caiz olmaması da bir diğer hususiyetidir. Hiçbir şehir bu meziyette ona ortak olamaz. Bu meseleyi insanlar İbn Abbas'tan (r.a.) almışlardır. Merfû hadis olmaya elverişli olmayan bir senedle İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: *"Hiç kimse Mekke'ye —ister ora halkından olsun, ister olmasın— ihramsız giremez."* Bu rivayeti Ebu Ahmed b. Adiy kaydetmiştir. Ancak seneddeki Haccac b. Ertât ve ondan önceki diğer bir râvi zayıf râvilerdendir.

Bu konuda fakihlerin üç görüşü vardır:

1. Olumsuz (hiç kimse ihramsız Mekke'ye giremez),
2. Olumlu (İhramsız Mekke'ye girilebilir),
3. Mîkatlar(46) içinde olanlarla, mîkatlar gerisinde kalanlar arasında

---

44. En'âm, 6/92; Şûrâ 42/7.
45. Müslim'in (395) Ebu Hureyre'den rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.), *"Kim kıldığı bir namazda Ümmü'l-Kur'ân'ı okumazsa o namaz noksandır, tam değildir."* sözünü üç kere tekrarlamıştır. Ahmed (5/114), Tirmizî (3124) ve Nesâî (2/139), Übey b. Kâ'b'den naklen Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: *"Allah (c.c.) ne Tevrat'ta, ne de İncil'de Ümmü'l-Kur'an gibisini indirmiştir. Seb'-i Mesanî (tekrar tekrar okunan yedi âyet) odur. Allah: Bu sûre benimle kulum arasında paylaştırılmıştır; kuluma istediği vardır, buyurdu."* Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Hibbân sahih olduğunu söylemiştir.
46. Mîkat: Hacıların ihram kuşandıkları yere denir. Medineliler Zulhuleyfe'de, Iraklılar Zâtu Irk'ta, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da, Yemenliler Yelemlem'de ve deniz yoluyla Kızıldeniz'den gelenler Râbîğ'de ihrama girerler.

fark gözetilir: Mîkatlar ötesinde kalanlar oraları ihramsız geçemezler; iç taraflarda olanlar ise, Mekke halkı hükmündedirler. Bu görüş Ebu Hanîfe'nindir. İlk iki görüş ise Şâfiî ve Ahmed'e aittir.

i) Mekke'de günah işlemeyi kafada tasarlayıp kuran kimse, tasarladığını yapmasa da cezalandırılır. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

"Kim orada (Mescid-i Haram'da) hak yoldan saparak zulmetmek isterse (yani tasarlarsa) can yakan bir azabdan ona tattırırız."(47). Burada isteme (irade) fiili nasıl bâ edatı ile geçişli yapıldı, bir düşün. (أردت بكذا) "Şöyle yapmak istedim." dendiğinde bu cümle mutlaka (هم) "tasarladı, kafasında kurdu' fiilinin anlamını taşıdığından (همت بكذا) "şöyle yapmayı tasarladım" denilir. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, orada zulmetmeyi tasarlayan kimseyi, can yakan azabı tattırmakla tehdit etmektedir.

Orada işlenen günahların niceliklerinin değil de miktarlarının kat kat artırılması da bundandır. Zira işlenen bir kötülüğün karşılığı bir günah; ancak büyük bir günahtır. Cezası da ona denktir. Küçük günahın cezası da kendisine denktir. O halde Allah'ın Harem'inde, beldesinde ve arzı üzerinde işlenen bir günah, yeryüzünün diğer taraflarından birinde işlenen günahtan daha kuvvetli ve daha büyüktür. Bu yüzdendir ki, hükümdara, hakim olduğu ülkede isyan eden kimse, ona yurdundan ve ülkesinden uzak bir yerde isyan eden kimse gibi değildir. İşte günahların katlanması konusundaki tartışmanın çözümü budur. En iyi bilen Allah'tır.

Bu üstün kılma ve seçimin sırrı, gönüllerin bu Emin Belde'nin cazibesine kapılmasında, kalblerin onu arzulamasında, ona meyletmesinde ve muhabbet göstermesinde ortaya çıkmaktadır. Bu beldenin kalbleri çekimi, mıknatısın demiri çekiminden daha muazzamdır. Şairin şu beytine en uygun düşen odur:

مَحَاسِنُهُ هَيُولَى كُلِّ حُسْنٍ وَمَغْنَاطِيسُ أَفْئِدَةِ الرِّجَالِ

"Onun güzellikleri, her türlü güzelliğin ilk maddesi ve erkeklerin gönüllerinin mıknatısıdır."

Bundan dolayı Allah Teâlâ onun insanlar için bir toplanma yeri oldu-

47. Hac, 22/25.

ğunu haber vermiştir. Yani ardı arkası kesilmeksizin her sene her ülkeden gelen insan, orada toplanır, ama bir daha arzulamayacak şekilde gönüllerinin susuzluğunu gidermiş olmazlar. Aksine ne kadar çok ziyaret etseler, o kadar çok iştiyakları artar.

لَا يَرْجِعُ الطَّرْفُ عَنْهَا حِينَ يَنْظُرُهَا حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهَا الطَّرْفُ مُشْتَاقَا

"Görünce göz onu, bakmaktan vazgeçmez.
Yeniden döner ona müştâk olarak göz."

Onun yolunda öldürülen, çılgına dönen, yaralanan niceleri vardır. Onun sevgisi uğrunda nice mallar, nice canlar feda edilmiştir. Âşık, önündeki türlü türlü korkulu yerleri, tehlikeleri, sarp engelleri ve zorlukları karşısına alarak ciğerparelerinden, ailesinden, dostlarından, vatanından ayrılmaya razı olmuş; bunların hepsinden zevk alıyor; lezzet duyuyor; kalblerinde muhabbet sultanı taht kursa bütün bunları tatlı, lüks ve lezzetli nimetlerden daha hoş buluyor.

وَلَيْسَ مُحِبًّا مَنْ يَعُدُّ شَقَاءَهُ عَذَاباً إِذَا مَاكَانَ يَرْضَى حَبِيبُهُ

"Sevgilisi hoşnut olduğu halde, onun verdiği sıkıntıyı azap sayan âşık değildir."

İşte bütün bunlar, *"evimi temiz tut"* âyetinde[48] Allah Teâlâ'nın onu kendisine izafe etmesinin sırrıdır. Bu özel izafet, şu tazim, saygı ve muhabbetten icap ettiği kadarını icap ettirmiştir. Nitekim kulunu ve Rasûlünü de kendisine izafe etmesi de bunlardan icap ettirdiği kadarını icap ettirmiştir. Yine aynı şekilde mü'min kullarını kendisine nisbet etmesi de onlara haşmet, muhabbet ve ağırbaşlılıktan giydireceğini giydirmiştir. Rab Teâlâ'nın kendisine izafe ettiği herşeyin başkalarına karşı —seçip ayırmayı icap ettiren— bir üstünlüğü ve ayrıcalığı vardır. Sonra Allah, ona bu izafet sayesinde başka bir üstünlük ve izafetten önce var olana ilave olarak bir tahsis ve bir azamet giydirir. Asıl maddeler, davranışlar, zamanlar ve mekânlar arasında eşitlik görenler bu manayı anlamaya muvaffak olamadılar ve hiçbir şeyin diğer birşeyden üstün olamayacağını ve bunun tercih edici bulunmaksızın yapılan kuru bir tercih olacağını iddia etmişlerdir. Bu görüş, buranın dışında başka bir yerde kaydettiğim kırkı aşkın sebepten dolayı bâtıldır. Bu bâtıl görüşü şöyle bir zihinde düşünmek bile onun saçmalığını anlamaya yeter. Bu görüş ki, zorunlu neticesi şudur: Peygamberlerin

---

48. Hac, 22/26.

zatları hakikaten düşmanlarının zatları gibidir. Üstünlük olsa olsa başkasında bulunmayan meziyet ve sıfatlara bakarak zatların seçimini ilgilendirmeyen bir durumdan dolayıdır. Aynı şekilde mevkilerin kendileri de zat itibarıyle birdir; birinin diğerine asla üstünlüğü yoktur. Üstünlük yalnızca orada yapılan salih amellerden dolayıdır. O halde Beytullah'ın Mescid-i Harâm'ın, Minâ'nın, Arafat'ın ve Meş'ar-ı Haram'ın mevkilerinin yeryüzünün adını saydığımız herhangi bir bölgesine üstünlüğü yoktur. Üstün tutmada yalnızca bölge dışında ve ne ona, ne de orada bulunan bir vasfa ait olmayan bir durum gözönüne alınır...

Allah Teâlâ, bu bâtıl görüşü şu âyetle reddetmiştir: *"Onlara bir âyet geldiği zaman: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız, derler. Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir."*[49] Yani herkes, O'nun elçiliğini yüklenmeye ehil ve uygun değildir. Aksine bu işin özel mahalleri vardır, ancak oralara lâyık olur ve ancak oralara uygun düşer. Allah bu mahalleri sizden daha iyi bilir... Şayet bunların dediği gibi varlıkların zatları birbirine eşit olsalardı burada onlara bir reddiye sözkonusu olmazdı. Aynı şekilde şu âyetle de Allah Teâlâ bu görüşü reddetmektedir: *"İşte böylece: Allah aramızdan bunlara mı iyilikte bulundu? demeleri için onları birbiriyle sınadık. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"*[50] Yani Allah Teâlâ verdiği nimete şükredeni daha iyi bilir ve onu şükretmeyenden ayırarak ona hâssaten ihsanda bulunur ve iyilik eder. Her mahal, O'nun şükrün karşılığını vermesine, yapacağı ihsanı yüklenmeye ve hâsseten ikramda bulunmasına uygun değildir.

Allah'ın seçip ayırdığı asıl maddeler, mekânlar, şahıslar vs.'nin zatları kendileriyle var olan ve başkalarında bulunmayan birtakım sıfatlara ve durumlara sahiptirler; Allah onları bunlardan dolayı süzüp ayırmıştır. Bu sıfatlarla onları üstün kılan ve seçim yapmakla onlara özel bir kıymet veren Allah Teâlâ'nın kendisidir. İşte yaratması ve işte seçim! *"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."*[51] Bir görüş ki; Beytullah'ın yerinin diğer mekânlara, Hacer-i Esved'in zatının diğer taşlara, Allah Resûlünün (s.a.) zatının diğer insanların zatlarına eşit olduğunu, bu şeylerdeki üstünlüğün yalnızca zatları dışındaki birtakım durumlarda ve onlarla var olan sıfatlarda bulunduğunu ileri sürüyor... Bâtıl olduğuna bundan daha açık delil mi olur! Bu ve

49. En'âm, 6/124.
50. En'âm, 6/53.
51. Kasas, 28/67.

benzeri görüşler kelâmcıların şerîata karşı işledikleri ve şerîat bundan masum iken ona nisbet ettikleri cinayetlerdendir. Zatların genel bir durumda müşterek olmalarından daha fazla tutunabilecekleri bir delilleri yoktur. Bu da öz itibariyle (=hakikat'te) eşit olmalarını gerektirmez. Çünkü muhtelif şeyler, özlerine ait sıfatlarda ayrılmakla birlikte genel bir durumda birleşebilirler. Allah Teâlâ asla, misk'in zatı ile idrarın zatını, suyun zatı ile ateşin zatını birbirine eşit yaratmamıştır. Şerefli mekânlarla zıtları ve üstün zatlarla zıtları arasındaki bu açık fark, buradaki farktan çok daha muazzamdır. Hz. Musa'nın (a.s.) zatı ile Firavun'un zatı arasındaki fark misk ile dışkı arasındakinden daha büyüktür. Aynı şekilde Kâbe'nin kendisi ile sultanın sarayı arasındaki fark da buradaki farktan çok daha muazzamdır. O halde orada yapılan ibadetlere, çekilen zikirlere, edilen dualara bakarak iki yer, nasıl özde ve üstünlükte eşit tutulabilir?!

Burada biz bu rezîl ve çürütülmüş görüşü etraflıca çürütmeyi kastetmedik. Amacımız, onu tasvir etmekti. Karar vermek akıllı, zeki ve âdil kimseye kalmış. Allah ve O'nun kulları başka hiçbir şeye kıymet vermez. Allah Teâlâ, seçmeyi ve üstün kılmayı gerektiren bir mana olmaksızın hiçbir şeyi seçmez. Üstün kılmaz ve tercih etmez. Evet, bu tercih sebebini veren, bağışlayan O'dur. Onu yaratan, yarattıktan sonra seçen de O'dur. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.

9— Günlerden ve Aylardan Seçmesi:

Günleri ve ayları birbirine üstün kılması da Allah'ın seçim yaptığını gösteren bir delildir.

a) Allah katında en hayırlı gün kurban günü (=kurban bayramının ilk günü)dür. Bu gün en büyük hac günüdür. Nitekim *Sünen*'de rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah katında en faziletli gün kurban günüdür; sonra (kurbanın ikinci günü olan) yevmü'l-karr'dır."* buyurmuştur[52]. Arefe gününün ondan daha faziletli olduğu söylenmiştir ki, Şâfiîlerce tanınan görüş budur. Diyorlar ki: "Zira bu gün en büyük hac

52. Ebu Davud, 1765; Ahmed, 4/350. Senedi sahihtir. Hâkim (4/221), sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Kurbanın ilk gününün en büyük hac günü diye isimlendirilmesi, hac fiillerinin büyük çoğunluğunun o gün yapılmasından kaynaklanmaktadır. *Yevmü'l-karr*, kurbanın ikinci günü olup Zilhicce ayının onbirinci günüdür. İnsanlar o günde Mina'da karar kıldıkları ve ifaza tavafı ile kurban kesmeyi bitirip istirahata çekildikleri için bu adı almıştır.

günüdür. Bu günde tutulan oruç iki senelik günaha keffaret olur[53]. Allah, kullarını arefe gününde cehennemden âzâd ettiği kadar, başka hiçbir günde —o kadar çok— âzâd etmemiştir[54]. Çünkü o gün Allah kullarına yaklaşır, sonra meleklerine mevkıf ehli (Arafat'ta vakfe yapanlar) ile övünür." Doğrusu birinci görüştür. Zira bunun delili olan hadisle çelişen ona karşı koyabilecek hiçbir hadis yoktur. Doğrusu şu âyetten dolayı en büyük hac günü, kurban günüdür. *"En büyük hac günü, Allah ve Peygamber'i insanlara Allah ve Rasûlünün müşriklerden uzak olduğunu ilan ederler."*[55]. *Sahihayn*'daki bir hadiste sabittir ki, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali —Allah onlardan razı olsun— bu ilanı arefe günü değil, kurban günü yaptılar[56]. Ebu Dâvûd'un *Sünen*'inde en sahih senedle rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"En büyük hac günü, kurban günüdür."* buyurmuştur[57]. Ebu Hureyre ve bir gurup sahabî de aynı şeyi söylemişlerdir.

Arefe günü, kurban gününün öncesinde, onun bir mukaddimesi niteliğindedir. O gün Arafat'ta vakfe yapılır. Allah'a yalvarıp niyaz edilir, tevbe edilir, yakarılır, af dilenir. Ondan sonra gelen kurban günü ise huzura çıkılıp, ziyaret yapılır. Bundan dolayı o gün yapılan tavafa "ziyaret tavafı" adı verilmiştir. Çünkü hacılar, arefe günü günahlarından temizlenmiş olduklarından Rableri onlara kurban günü kendisini ziyaret ve evinde huzuruna çıkma izni vermiştir. Kurban kesimi, baş tıraşı, şeytan taşlama ve hac fiillerinin büyük bir bölümü bu sebeple o günde yapılır. Arefe günü yapılanlar ise bu gün öncesinde yapılan temizlenme ve yıkanma gibidir.

b) Zilhicce ayının (ilk) on gününün diğer günlere üstün kılınması da

53. Müslim, 1162. Allah Rasûlü'ne (s.a.), arefe günü tutulan oruç soruldu; *"Geçen seneye ve bâki seneye keffaret olur"* buyurdu.
54. Müslim, 1348; Nesâî, 5/250; İbn Mâce, 3014.
55. Tevbe, 9/3.
56. Buharî, Tefsir, 65/2 (Tevbe); Müslim, 1347. Humeyd b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin şunları anlattığını rivâyet eder: Hz. Ebu Bekir (r.a.) veda haccından önceki o hacta beni, ilan yapacak kişiler arasında gönderdi. Onları, kurban günü Mina'da insanlara: "Dikkat edin! Bu seneden sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak ve hiç kimse Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edemeyecektir." diye ilan etmeleri için göndermişti. Humeyd diyor ki: Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Ali b. Ebî Talib'i terkisine aldı ve ona Beraat (Tevbe) sûresini ilan etmesini emretti. Ebu Hureyre diyor ki: Hz. Ali, bizimle beraber kurban'ın ilk günü Mina'dakilere Beraat sûresini, bu seneden sonra hiçbir müşrikin haccedemeyeceğini ve hiç kimsenin çıplak olarak tavaf edemeyeceğini ilan etti.
57. Ebu Davud, 1945; İbn Mâce, 3058. Senedi sahihtir. Ayrıca Buharî de muallak olarak vermiştir.

böyledir. Zira bu günler Allah katında en faziletli günlerdir. *Sahih-i Buharî*'de İbn Abbas'tan —Allah ondan ve babasından razı olsun— rivâyet edilmektedir ki: *"Allah Rasûlü (s.a.): Salih amelin Allah katında bu on günden daha sevimli olduğu günler yoktur, buyurdu. Allah yolunda cihad da mı? diye sordular. Evet, Allah yolunda cihad da. Ancak bir adam ki, canını malını ortaya koyup cihada çıkıyor, sonra bunlardan hiçbir şeyle geri dönmüyor. İşte bu müstesna, karşılığını verdi."*[58]. Allah'ın kitabında: *"Tan yerinin ağarmasına ve on geceye and olsun..."*[59] diyerek adlarına yemin ettiği on gün işte bunlardır. Bu sebeple o günlerde bol bol tekbir getirmek *"Lâ ilâhe illallah"* ve *"Elhamdülillah"* demek müstehabtır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): *"O günlerde bol bol tekbir getirin; Lâ ilâhe illallah ve Elhamdülillah deyin."* buyurmuştur.[60] Bu günlerin diğer günlere nisbeti, hac vazifesinin ifâ edildiği yerlerin diğer mevkilere nisbeti gibidir.

c) Ramazan ayının diğer aylara ve bu ayın son on gecesinin diğer gecelere; kadir gecesinin bin geceye üstün kılınması da böyledir.

Soru: Hangi on gün —Zilhicce'nin (ilk) on günü mü, yoksa Ramazan'ın son on günü mü— daha faziletlidir? Kadir gecesi mi yoksa İsrâ (ve Mirac) gecesi mi, daha faziletlidir?

Cevap: Birinci soruyu ele alalım. Bu konuda "Ramazan'ın son on gecesi Zilhicce'nin (ilk) on gecesinden; Zilhicce'nin on günü, Ramazan'ın on gününden daha faziletlidir." demek doğru olur. Bu açıklama sayesinde problem ortadan kalkar. Bunu gösteren delil de şudur: Ramazan'ın on gecesi gecelerden biri olan Kadir gecesi itibarıyle üstün kılınmıştır. Zilhicce'nin on günü ise günleri itibariyle üstün kılınmıştır. Çünkü kurban günü,

---

58. Buharî (13/11), şu metinle rivâyet ediyor: *"Hz. Peygamber (s.a.): Diğer günlerde amel bu günlerde olduğu kadar faziletli değildir, buyurdu. Cihan da mı? diye sordular. Evet, cihad da. Ancak bir adam ki canını, malını tehlikeye atarak cihada çıkıyor, hiçbir şey getirmiyor, işte bu müstesna, cevabını verdi."* Yukarıda geçen metin şu kaynaklarda yer almaktadır: Ebu Davud, 2438; Tirmizi, 757; İbn Mâce, 1727. İsnâdı sahihtir.
59. Fecr, 89/1-2.
60. Taberanî, *Kebîr*, 3/110/1. Hadisin tam metni şöyledir: *"Allah katında Zilhicce'nin on gününden daha büyük ve amel işlemenin Allah'a daha sevimli olduğu günler yoktur. Bu yüzden o günlerde bol bol "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Lâ ilâhe illallah" deyin ve çokça tekbir getirin."* Biri dışında hadisin râvileri sikadır. O râvinin, bu hadisin rivâyetindeki son cümlesine mutabaat edilmemiştir. Bununla birlikte Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*'de (2/24), isnâdını ceyyid saymış ve Heysemî de *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/17): "Râvileri sahih râvilerdir" demiştir.

arefe günü ve terviye günü[61] bu günler arasındadır.

İkinci soruya gelince; Şeyhulislâm İbn Teymiye'ye —Allah ona rahmet etsin— sordular: Adamın biri: "İsra gecesi, Kadir gecesinden daha faziletlidir" diyor, bir diğeri de: "Hayır, Kadir gecesi daha faziletlidir" diyor. Şimdi hangisi isabetlidir?

Cevaben dedi ki: Allah'a hamdolsun. "İsra gecesi, Kadir gecesinden daha faziletlidir" diyen bu sözüyle Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğu (Allah tarafından bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü) gece ve her sene bu güne rastlayan geceler Hz. Muhammed (s.a.) ümmeti için Kadir gecesinden daha faziletli olup bu yüzden bu gecede kılınacak namaz ve yapılacak dua Kadir gecesindekinden daha faziletlidir, demek istemişse bu bâtıldır, bunu hiçbir müslüman söylememiş ve bunun çürüklüğü İslâm dininde baştan beri yaygın ve muttasıl olarak bilinmektedir. İsra gecesi muayyen olduğunda durum böyle. Oysa ne hangi ayda, ne hangi on günde ne de belli hangi günde olduğunu gösterir bilinen bir delil vardır, ya bu durumda ne demeli?! Bu konuda aktarılan rivâyetler (sened itibariyle) munkatı = kesik ve (metin itibariyle) çelişkilidir. Aralarında kesin olan bir rivâyet yoktur. Hem —Kadir gecesinin aksine— İsrâ gecesi zannedilen geceyi namaz vs. ibadetlere ayırma müslümanlara meşrû da kılınmış değildir. Oysa *Sahihayn*'da var olan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): *"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gecesinde arayınız"* buyurmuştur[62]. Yine *Sahihayn*'daki bir hadiste ise: *"Kadir gecesini inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ibadetle geçiren kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."* buyurmuştur[63]. Allah Teâlâ da Kur'an-ı Kerim'de Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğunu ve Kur'an'ın o gece indirildiğini haber vermiştir.

Şayet bu sözüyle, namaz ve ibadetle tahsis meşrû sayılmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğu ve başka gecelerde eline geçmeyen şeylerin geçtiği belli gecenin (üstünlüğünü) kasdetmişse bu doğrudur. Al-

---

61. Terviye günü: Zilhicce'nin sekizinci günü olup arefe gününden önceki gündür. Hacılar o gün Mina'ya gitmeye niyet eder, orada bulunmadığı için kendilerini ve hayvanlarını gereği gibi suya kandırdıklarından bu adı almıştır. Yahut Hz. İbrahim (a.s.), oğlunu kurban etme rüyasını o gece gördü ve adı geçen günde gördüğü rüyayı düşünüp terevvî (= tefekkür) etti. Ertesi gün rüyanın rahmanî olduğunu anladı. Onuncu gün oğlunu kesmeye kalkıştı. Bkz. Asım Efendi, Kâmûs-ı Okyanus, 4/990, İstanbul, 1305.
62. Buharî, 32/3; Müslim, 1169.
63. Buharî, 30/6; Müslim, 759.

lah, Peygamberine (s.a.) bir mekân yahut zamanda bir fazilet verdiği vakit, bu zaman ve mekânın, bütün zaman ve mekânlardan faziletli olması gerekmez. Tabii, Allah Teâlâ'nın Peygamberine İsrâ gecesinde yaptığı ihsanın, Kadir gecesinde Kur'an'ın indirilmesi gibi ona sunduğu nimetlerden daha muazzam olduğuna bir delil varsa!

Böyle konularda konuşmak için hem işlerin gerçek yüzlerini ve hem de vahiy olmadan kendileri hakkında bilgi edinilmeyecek nimetlerin miktarlarını bilmeye ihtiyaç vardır. Bu konularda hiç kimsenin ilimsiz konuşması caiz değildir. Ne müslümanlardan herhangi birinin, İsrâ gecesinin diğer gecelere, bilhassa Kadir gecesine bir üstünlüğü olduğunu söylediği, ne de sahabe ile onlara güzellikle uyan tâbiînin İsrâ gecesini herhangi bir şeyle tahsise niyetlendikleri bilinmektedir. Hatta adını bile anmazlardı. Bu yüzden her ne kadar İsrâ hâdisesi Hz. Peygamber'in (s.a.) en muazzam faziletlerinden ise de hangi gece olduğu bilinmemektedir. Maamafih, özellikle ne o zamanda, ne de o mekânda şer'î bir ibadette bulunmak meşrû kılınmıştır. Hatta vahyin ilk gelmeye başladığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) peygamberlikten önce vaktini geçirdiği Hirâ mağarasına —peygamberlikten sonra Mekke'de kaldığı süre içinde— ne kendisi, ne de ashabından biri teveccüh etmiş, ne de vahyin geldigi günde bir ibadet vs. yapmayı belirlemiş ve ne de vahyin ilk gelmeye başladığı zaman ve mekânı bir şey yapmaya tahsis etmiştir. Kim kendi kendine bu ve benzeri sebeplerden dolayı özel zaman ve mekânlarda ibadet etmeyi çıkarırsa, Hz. İsa'nın doğum günü, çarmıha gerilme günü... gibi başına gelen çeşitli olayların geçtiği zamanları tören ve ibadet günü yapan Ehl-i Kitap (Hıristiyanlar) gibi olur. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb —Allah ondan razı olsun— bir grup insanın bir yerde namaz kılmak için yarıştıklarını gördü ve "Bu nedir?" diye sordu. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) namaz kıldığı bir yerdir." cevabını alınca: "Peygamberlerinizin bıraktığı eserleri mescid mi yapmak istiyorsunuz?! Sizden öncekiler ancak bu yüzden helâk oldu. Namaz vakti kendisine burada erişen namazını kılsın, yoksa yoluna devam etsin." dedi[64].

Bazıları da diyorlar ki: İsrâ gecesi Hz. Peygamber (s.a.) hakkında Kadir gecesinden daha faziletlidir. Kadir gecesi, ümmete nisbetle İsrâ gecesinden daha faziletlidir. O halde bu gece ümmet hakkında onlar için daha faziletli, İsrâ gecesi de Allah Rasûlü (s.a.) hakkında kendisi için daha faziletlidir.

64 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/84/1. Senedi sahihtir.

Soru: Cuma günü mü, yoksa arefe günü mü, hangisi daha faziletlidir? İbn Hibbân *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den naklen Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Cuma gününden daha faziletli bir gün üzerine güneş ne doğar, ne batar."*[65]. Yine aynı kaynakta Evs b. Evs'ten rivâyet edilen bir hadiste: *"Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün, cuma günüdür."* buyurulmaktadır.[66].

Cevap: Bazı âlimler bu hadisi delil göstererek, cuma gününün arefe gününden daha faziletli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Kadı Ebu Ya'lâ cuma gecesinin Kadir gecesinden daha faziletli olduğu yolunda İmam Ahmed b. Hanbel'den bir rivâyet aktarmaktadır. Doğrusu, cuma günü haftanın en faziletli günü; arefe ve kurban günleri de senenin en faziletli günleridir. Kadir gecesi ve cuma gecesi de böyledir (yani Kadir gecesi senenin en faziletli gecesi, cuma gecesi de haftanın en faziletli gecesidir. -Ş.Ö.) Bu yüzden cumaya rastlayan arefe gününde yapılan vakfenin diğer günlere göre pek çok yönden bir üstünlüğü vardır:

1- Günlerin en faziletlileri olan iki günün çakışması.

2- Yapılan duanın muhakkak kabul edileceği saatin bulunduğu gündür. Çoğunlukta olan görüşe göre bu saat, ikindiden sonraki en son saattir[67]. O vakitte mevkıftakilerin hepsi dua ve tazarru için bekleşmekte, vakfe yapmaktadırlar.

3- Allah Rasûlünün (s.a.) vakfe yaptığı güne rastlaması.

---

65. İbn Hibbân, *Sahih*, 551. Senedi hasendir.
66. Bu metni Müslim (854), Tirmizî (488) ve Nesâî (3/89, 90) Ebu Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Evs. b. Evs'ten gelen rivâyetin İbn Hibbân'daki (550) metni şöyledir: *"Doğrusu cuma günü günlerinizin en faziletlilerindendir. Allah, Âdem'i o gün yarattı ve canını o gün aldı. İsrâfil, Sûr'a o gün üfleyecektir. Bütün canlılar o gün ölecektir. O gün bana çokça salavat getirin. Zira sizin salavatlarınız bana arzedilir. Ashab: Sen çürüdüğün halde nasıl salavatlarımız sana arzolunabilir? diye sordular. Allah (c.c.) yere bizim (yani peypamberlerin) cesedlerini yemeyi haram kıldı, karşılığını verdi."* Hadisin senedi sahihtir. Ayrıca Ebu Davud (1047) ile Nesâî (3/91)de rivâyet etmiştir.
67. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99, 100. Cabir b. Abdullah'tan gelen bu hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Cuma günü on ikidir —saati kastediyor— (o gün öyle bir saat vardırki) herhangi bir müslüman Allah'tan (c.c.) birşey isterse Allah (c.c.) mutlaka onun dileğini yerine getirir. O saati ikindiden sonraki en son saatte arayın."* Senedi ceyyiddir. Hâkim sahih saymış (1/279), Zehebî de ona katılmıştır. Nevevî sahih olduğunu söylerken, Hâfız İbn Hacer hasen olduğunu söylüyor. Ayrıca Tirmizî'nin (489) Enes b. Mâlik'den: *"Cuma günü duanın mutlaka kabulü umulan saati, ikindiden sonra güneş batımına kadar arayın"* metniyle rivâyet ettiği bir şahid hadis daha var ki, bu hadis de şahid hadisler sayesinde hasen derecesindedir.

4- O gün yeryüzünün her yanında insanlar hutbe ve cuma namazı için toplanırlar. Bu da hacıların arefe günü Arafat'ta toplanmalarına rastlar. Böylece müslümanların camilerde ve mevkıfta toplanmalarından ortaya başka hiçbir günde görülmeyen dua ve yakarışlar çıkar.

5- Cuma günü bayram günüdür. Arefe günü ise, Arafat'takilerin bayram günüdür. Bu yüzden Arafat'taki kimsenin oruç tutması mekruh sayılmıştır. Nesâî'nin rivâyetine göre Ebu Hureyre diyor ki: *"Allah Rasûlü (s.a.) arefe günü Arafat'ta oruç tutmayı yasakladı."*[68]. Bu hadisin isnâdı biraz şüphelidir. Çünkü senedinde geçen Mehdî b. Harb el-Abedî'nin kimliği bilinmiyor. Senedin eksenini de o teşkil ediyor. Ancak *Sahih*'de kaydedilen bir hadise göre insanlar arefe günü Ümmü'l-Fazl'ın yanında Allah Rasûlü'nün (s.a.) oruçlu olup olmadığını tartışırlar. Kimisi "Oruçludur" der, kimisi "Oruçlu değildir" der. Bunun üzerine Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir bardak süt gönderir. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.), Arafat'ta devesi üzerinde vakfe yapmaktadır. Bardağı alır, içer.[69].

Arefe günü Arafat'ta oruç tutmamanın müstehab oluşunun hikmeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüş; el-Hırakî ve bir grup âlim duada güçlü olmak için derken, diğerleri de —Şeyhulislâm İbn Teymiye bunlardan biridir— diyorlar ki: Bunun hikmeti, bu günün Arafat'takilerin bayramı olmasıdır. Bu sebeple o gün oruç tutmaları müstehap olmaz. Delili ise *Sünen*'de rivâyet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Arefe günü, kurban günü ve Minâ günleri biz müslümanların bayramıdır."*[70].

Üstadımız diyor ki: Arefe günü yalnızca Arafat'takiler için bayram olur. Çünkü orada toplanmaktadırlar. Diğer şehirlerde bulunanlar için durum farklıdır. Zira kurban günü toplanırlar. Dolayısıyla o gün onlar için bayram olur. Sözün özü, arefe günü cuma gününe rastlarsa iki bayram

---

68. Ebu Davud, 2440; İbn Mâce, 1732; Ahmed, 2/304, 446. Senedi zayıftır.
69. Buhârî, 30/65; Müslim, 1123; Mâlik, *Muvatta*, 1/375. Tirmizî (751) rivâyet eder ki: İbn Ömer'e, arefe günü oruç tutmayı sorduklarında, "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte haccettim, oruç tutmadı. Ebu Bekir ile birlikte yaptım oruç tutmadı. Ömer ile birlikte yaptım, oruç tutmadı. Osman ile birlikte yaptım oruç tutmadı. Ben de o gün oruç tutmam. Ancak ne emrederim, ne de yasaklarım." cevabını verdi. Bu hadisin râvileri sahih râvilerdir.
70. Ahmed, 4/152; Ebu Davud, 2419; Tirmizî, 773. Hadisin metni şöyledir: *"Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri biz müslümanların bayramıdır. O günler yeme, içme günleridir."* Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu söylüyor. Hâkim (1/434) ise, sahih saymış ve Zehebî ona katılmıştır.

birleşmiş olur.

6- Allah Teâlâ'nın, dinini mü'min kulları için ikmal ettiği ve onlara nimetlerini tamamladığı güne rastlamaktadır. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de Târık b. Şihâb'dan rivâyet edildiğine göre: Bir yahudi Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'a geldi ve: "Ey mü'minlerin emiri! Kitabınızda okuduğunuz bir âyet var ki, biz yahudilere inmiş olsaydı ve âyetin indiği günü bilseydik o günü bayram yapardık." dedi. Hz. Ömer: "Hangi âyet?" diye sordu. Yahudi: *"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve din olarak sizin için İslâm'ı beğenip seçtim."* âyetini[71] okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb: "Doğrusu ben, bu âyetin hangi gün indiğini ve nerede indiğini kesinlikle biliyorum. Allah Rasûlüne (s.a.) cuma günü Arafat'ta, biz onunla birlikte Arafat'ta vakfe yaparken indi."[72]

7- Kıyametteki en büyük toplantı ve en muazzam beklenti gününe rastlamaktadır. Çünkü kıyamet, cuma günü kopacaktır. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Hz. Âdem o gün yaratıldı. O gün cennete konuldu. O gün oradan çıkartıldı. Kıyamet o gün kopacaktır. O günde bir saat vardır ki, bir müslüman kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir hayır dilerse mutlaka Allah onun dileğini yerine getirir."*[73]

Bundan dolayı Allah Teâlâ kulları için, toplanıp bir araya gelecekleri ve yaratılış, yeniden diriltiliş, cennet, cehennem konularından söz edecekleri bir günü meşrûlaştırmıştır. Allah Teâlâ bu ümmet için cuma gününü saklamıştır. Çünkü yaratılış bu günde vuku bulmuş ve yeniden diriltiliş de bu günde vuku bulacaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Hz. Âdem'in yaratılışı, ilk yaratılış ve yeniden diriliş, cennet ve cehenneme giriş gibi bu günde olmuş ve olacak olayları içerdikleri için Secde ve Dehr (= İnsan) sûrelerini okur[74], ümmete cuma günü, bu günde olmuş ve olacak olayları hatırlatırdı.

Aynı şekilde insan, dünyadaki bu en büyük bekleyiş yer ve zamanında —ki bu arefe günüdür— aynen Rab Teâlâ'nın huzurundaki en muazzam

---

71. Mâide, 3/5.
72. Buharî, 2/33, 65/2 (Mâide sûresi tefsiri); Müslim, 3017.
73. Müslim, 852, 854; Mâlik, *Muvatta*, 1/108; Ebu Davud, 1046; Tirmizî, 488.
74. Buharî, 11/10; Müslim, 880; Nesâî, 2/159 Ebu Hureyre'den. Ayrıca Müslim, 889; Tirmizî, 520; Ebu Davud, 1074; Nesâî, 2/159; Ahmed, 3/234, İbn Abbas'tan.

durak yerini ve cennetlikler yerlerine, cehennemlikler de kendi yerlerine yerleşinceye kadar adaletin tamamen yerini bulmuş olmayacağı günü düşünür.

8- Müslümanlar cuma günü ve cuma gecesi diğer günlere oranla daha çok itaatkâr olurlar, daha çok ibadet ederler. Hatta günahlar içinde yüzenlerin çoğunluğu cuma günü ve gecesine hürmet ederler ve bu günde Allah'a (c.c.) karşı günah işlemeye cüret edenleri, Allah'ın mühlet vermeden derhal cezalandıracağını düşünürler. Bu, onlarda yerleşmiş ve çeşitli deneyimlerle bildikleri birşey haline gelmiştir. Tabii ki bütün bunlar bu günün Allah katında yüce ve şerefli olmasının, Allah Teâlâ'nın onu diğer günler arasından süzüp seçmesinin neticesidir. Şüphesiz o günde yapılan vakfenin diğer günlere oranla bir ayrıcalığı vardır.

9- Cennetteki mezîd gününe rastlamaktadır. Bu mezîd gününde cennet halkı geniş bir vadide toplanır, onlar için misk tepecikleri üzerine gümüş minberler, altın minberler, zeberced ve yakut minberler dikilir. Yüce Rablerine bakarlar. Rableri onlara tecelli eder, O'nu gözleriyle ayan beyan görürler[75]. Onların işi en hızlı görüleni (cuma gününde) camiye en erken gidenleri olacaktır. Allah'a en yakınları da imama en yakın namaz kılanları olacaktır. Cennet halkı mezid gününe —o günde pek çok ihsanlara nail oldukları için— hasret ve sevgi doludurlar. Mezîd günü, cuma günüdür. Bir de arefe gününe rastlarsa o zaman başka günlerde bulunmayan fazlaca bir üstünlük, ayrıcalık ve fazilete sahip olur.

10- Yüce Rab, arefe günü akşamı mevkıfta bekleşenlere yaklaşır; sonra onlarla meleklere övünür ve der ki: *"Bunlar ne istiyor? Sizi şahit tutuyorum, ben bunları bağışladım."*[76]. Allah Teâla'nın onlara yaklaşmasın-

---

75. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/185. Zayıf senedle Enes b. Mâlik'den benzerini rivâyet etmiştir. Taberî ise *Câmiu'l-Beyân*'da (26/175), yine zayıf senedle buradakinden daha geniş olarak rivâyet etmiştir.
76. Müslim (1348), Hz. Âişe'den son cümle dışındaki kısmı rivâyet etmiştir. İbn Huzeyme (1/279/2), İbn Hibbân (1006) ve Begavî (*Şerhu's-Sünne*, 1931), Cabir'den rivâyet ederler ki: Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: *"Arefe günü olunca Allah en yakın semaya iner ve Arafat'ta vakfe yapanlarla meleklerine övünür ve der ki: Bakın, kullarıma! Ta uzaklardan saçları başları dağınık, toz duman içinde kavurucu sıcaklarda bana geldiler. Sizi şahit tutuyorum, ben bunları bağışladım."* Hadisin râvileri sikadır. Ancak Ebu'z-Zübeyr'in tedlisi sözkonusudur. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*'de (2/128) Enes b. Mâlik'den rivâyet eder ki: *"Hz. Peygamber (s.a.) güneş batacakken Arafat'ta vakfe yaptı. Ey Bilâl! İnsanları sustur, beni dinlesinler, buyurdu. Bilâl ayağa kalktı ve: Susun! Allah Rasûlü'nü (s.a.) dinleyin, diyerek insanları susturdu. Hz. Peygamber (s.a.) bunun üzerine: Ey insanlar! Az önce Cebrâil bana geldi, Rabbimden selâm ge-*

dan, herhangi bir hayır isteyenin dileğinin geri çevrilmeyeceği saat olan icabet saati hasıl olur. Bu saatte dua ve tazarru ile Allah'a yaklaşırlar; Allah Teâlâ da onlara iki türlü yaklaşır:

1. O saatte yapılacak duanın mutlaka kabul görüp gerçekleşmesi yakınlığı,

2. Allah'ın Arafat'ta vakfe yapanlara has yakınlaşması ve onlarla meleklerine övünmesi. İman ehli kişilerin kalbleri bu durumları farkeder, güçlerine güç katılır; neşe, sevinç ve mutlulukları, Rablerinin ihsan ve keremine olan ümitleri kat kat artar. Bunlar ve diğer bazı sebeplerden ötürü cuma günü yapılan vakfe diğer günlerde yapılanlardan faziletli kılınmıştır.

Halkın dilinde dolaşan "Bu (arefenin cumaya rastladığı zamanda yapılan hac -Ş.Ö.) yetmiş iki hacca bedeldir" sözü bâtıldır, aslı yoktur, ne Allah Rasûlünden (s.a.) ne de sahabe ve tâbiînin herhangi birinden bu konuda bir rivâyet vardır. En iyi bilen Allah'tır.

Sözün özü, Allah Teâlâ yaratıkların her cinsinden, —başkasını değil— en hoş ve temiz olanını seçmiş, onu kendisine has kılmış ve ondan hoşnut olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, hoştur; ancak hoş olanı sever. Amelin, sözün ve sadakanın yalnız hoş ve temiz olanını kabul eder. O halde herşeyin hoş olanı Allah Teâlâ'nın seçtiği demektir.

Allah Teâlâ'nın yaratması ise her iki türü de kapsar. Kulun mutluluk yurduna mı, yoksa bedbahtlık yurduna mı gideceği bununla bilinir. Çünkü hoş ve temiz olan kişi, ancak hoş olana uyum sağlar. Ancak ondan hoşnut kalır, yalnız onda teskin olur ve kalbi yalnızca onunla tatmin olur. Öyle hoş ve güzel sözler söyler ki, zaten yalnız o sözler Allah Teâlâ'ya yükselir. Ve çok çirkin söz söylemekten; diline âdi çirkin ve kötü sözleri almaktan; yalan, dedikodu, koğuculuk, iftira, yalan yere şahitlik... ve her türlü pis sözlerden nefret eder.

Aynı şekilde davranış ve fiillerin de ancak en hoş olanlarına yatkın ve alışık olur. Bunlar ise güzellikleri konusunda temiz fıtratların peygamberlere gelen şerîatlarla birlik sağladıkları, sağlam akılların övdüğü ve gü-

---

tırdı. Allah, Arafat'takileri ve Meş'ar-i Haram'dakileri bağışladı ve onların geleceklerini garanti altına aldı, buyurdu. Bu sözler üzerine Ömer İbnü'l-Hattâb ayağa kalkıp: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu yalnızca bize mi mahsus? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): Sizin için ve sizden sonra kıyamet gününe kadar gelecekler için, cevabını verdi. Ömer İbnu'l Hattab: Allah'ın hayrı bol ve hoş, dedi." Hadisin isnâdı sahihtir.

zelliklerinde şerîatın, aklın ve fıtratın ittifak ettikleri fiil ve davranışlardır. Meselâ, kişinin yalnız tek Allah'a tapması, O'na hiçbir şeyi ortak tutmaması, O'nun rızasını kendi heva ve arzusuna tercih etmesi, bütün olanca varlığı ile O'nu sevmeye çalışıp çabalaması, gücü yettiği kadarıyla O'nun yaratıklarına iyilik etmesi, kendisine ne yapmalarından, nasıl davranmalarından hoşnut oluyorsa onlara da öylece davranması, kendisine yapmalarını istemediği şeyleri onlara da yapmaması, kendisine öğütlediği şeyleri onlara da öğütlemesi; yine kendisine hükmedilmesini istediği gibi onlar hakkında yargıda bulunması, onlardan gelecek eza ve cefaya tahammül göstermesi, fakat kendisinin onlara eziyet etmemesi, onların ırzlarına, namuslarına dil uzatmaması, kendi şerefine karşı dil uzattıklarında ise aynı şekilde karşılık vermemesi, bir iyiliklerini görürse anlatıp yayması, kötülüklerini görürse gizlemesi; şerîati ibtal etmeyecek ve Allah'ın bir emir ve yasağı ile çatışmayacaksa mümkün olduğu kadarıyla özür ve kabahatlarını doğru anlama çekmeye çalışması böyledir.

Yine hoş ve temiz (yaratılışlı) kişi; hilim (yumuşak huyluluk), vakar, ağırbaşlılık, merhamet, sabır, vefa, kolaylık göstermek, uysallık, doğruluk; gönlün aldatma, düşmanlık, kin ve hasetten (çekememezlikten) pak olması; tevazu (alçakgönüllülük); iman ve izzet sahiplerine kanat germek, Allah'ın düşmanlarına sert davranmak, Allah'tan başkasına yüz suyu dökmekten ve kendini alçaltmaktan kaçınmak, iffet, şecâat, cömertlik, insanlık gibi, güzelliklerinde şerîatların, fıtratların ve akılların ittifak ettikleri bütün güzel huylara sahiptir.

Yiyeceklerin de ancak en hoş ve temiz olanlarını seçer. Bu yiyecekler ise, yenildiklerinde kişinin kötü sonuçlarla karşılaşması tehlikesinden uzak, beden ve ruhun en güzel biçimde gıdalarını almasını sağlayan helâl, leziz ve hazmı kolay faydalı yiyeceklerdir.

Yine aynı şekilde nikâhlanacağı zaman kadınların en hoş, en temiz olanlarını, koku sürüneceği zaman en hoş, en temiz kokuları; arkadaş ve dostların da hoş ve iyi karakterli olanlarını seçer. Ruhu hoş, bedeni hoş, huyu hoş, işi hoş, sözü hoş, yiyeceği hoş, içeceği hoş, giyeceği hoş, nikâhlanacağı hanım hoş, girdiği yer hoş, çıktığı yer hoş, döndüğü yer hoş, kaldığı yer hoş, hepsi hoş! İşte böyle olan kişi Allah Teâlâ'nın haklarında: *"Melekler onların canını temizlenmiş olarak alırken: 'Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete, derler."*[77] buyurduğu ve cennet bekçilerinin

---

77. Nahl, 16/32.

kendilerine: *"Selâm size, tertemiz ve hoşsunuz. Girin, temelli kalacağınız bu yere."*[78] dedikleri kimselerdendir. Bu ikinci âyette geçen (ـ) edatı nedensellik anlamını icabettirir. Buna göre âyet, tertemiz ve hoş olduğunuzdan dolayı girin buraya, anlamına gelir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar, iyi erkeklere; iyi erkekler, iyi kadınlara yakışırlar."*[79]. (Arapçada dişilik alâmeti taşıyan kelimelerin cansız varlıklar ve soyut şeyler için de kullanımı gözönüne alınarak -Ş.Ö.). Bu âyet kötü kelimeler kötü kişilere, iyi kelimeler de iyi kişilere yaraşır, şeklinde tefsir edildiği gibi, iyi kadınlar iyi erkeklere, kötü kadınlar kötü erkeklere yaraşır, şeklinde de tefsir edilmiştir. Âyet hem bu anlamı, hem başka anlamları da kapsar. Şu halde iyi (hoş) kelimeler, davranışlar ve kadınlar kendilerine münasip olan iyilere; kötü kelimeler, davranışlar ve kadınlar ise kendilerine münasip olan kötülere yaraşırlar. Allah Teâlâ, bütün yönleriyle iyi (hoş ve temiz) olanı cennete; bütün yönleriyle kötü olanı da cehenneme koydu. Yurtları üçe ayırdı: 1) Yalnız iyi olanlara ait yurt. İyi olmayan kişilere bu yurt haramdır. Her türlü güzellikleri bünyesinde toplamıştır. Bu yurt cennettir. 2) Yalnız kötü ve kötülüklere ayrılan yurt. Oraya sadece kötü olanlar girer. Bu yurt cehennemdir. 3) İyinin ve kötünün bir arada bulunduğu ve karıştığı yurt. O da bu dünyadır. Bundan dolayı bu karışıklık ve iyinin kötünün iç içe bulunması sebebiyle imtihan ve deneme var olmuştur. Bu da ilâhî hikmetin icabıdır. İnsanların yeniden diriltiliş günü gelince Allah, iyiyi kötüden ayıracak, iyiyi ve iyilik sahiplerini bir yere koyacak, o yurda onlardan başkası karışmayacak; kötüyü ve kötülük sahiplerini bir yere koyacak oraya da onlardan başkası karışmayacak. Neticede yalnızca iki yurt kalacak: 1) Cennet: İyilerin yurdu, 2) Cehennem: Kötülerin yurdu. Allah Teâlâ, her iki grubun yaptıkları fiil ve davranışlardan onların sevap ve azaplarını türetecek ve bunların güzel sözlerini, amellerini ve ahlâklarını, faydalanacakları nimet ve lezzetleri aynı kılacak ve onlar için o şeylerinden dolayı en mükemmel konfor ve neşe sebeplerini yaratacak; diğerlerinin kötü sözlerini, amellerini ve ahlâklarını ise çarptırılacakları azap ve elemleri aynı kılacak ve onlar için bu şeylerlerden en büyük azap ve elem sebeplerini yaratacaktır. Tam yerinde hikmet, göz kamaştırıcı kâhir izzet! Böylece Allah kullarına hem rubûbiyetinin kemalini; hem de hikmetinin, ilminin, adaletinin ve merhametinin kemalini göstermiş olacak ve düşmanlarına, sadık ve vazifelerini

---

78. Zümer, 39/73.
79. Nûr, 24/26.

hakkıyla yapan peygamberlerinin değil, kendilerinin asıl iftiracı ve yalancılar olduklarını onlara bildirecektir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Ölen kimseyi Allah diriltmeyecektir, diyerek Allah'a alabildiğine yemin ederler. Ama hiç de öyle değil. Ayrılığa düştükleri konuda onlara açıklama yapmayı ve inkârcıların asıl kendilerinin yalancı olduklarını bildirmeyi Allah gerçekten va'detmiştir. Fakat insanların çoğu bilmezler."*[80].

Sözün özü, Allah Teâlâ mutluluk ve bedbahtlığa (yani kişinin cennetlik mi, cehennemlik mi olduğuna) bir alâmet koymuştur ki, onun sayesinde bu iki durum anlaşılır, iyi ve temiz karakterli olan mutlu kişiye ancak iyi yaraşır, o kişi ancak iyi olana gelir, ondan yalnız iyi şeyler sudur eder ve o kimse yalnız iyi olanla ilişki kurar. Kötü olan bedbaht kişiye ise ancak kötü yaraşır. O kişi ancak kötü olana gelir, ondan sırf kötü sudur eder. Şu halde kötü kişinin kalbinden, diline ve organlarına kötülük fışkırır; iyi kişinin kalbinden diline ve organlarına ise iyilik fışkırır. Bazan bir şahısta her iki madde de bulunabilir. Hangisi baskın gelirse o taraftan olur. Şayet Allah, ona bir iyilik dilerse, tamamen kötülükler onu kaplamadan kötü maddeden arındırır, kıyamet günü tertemiz yapar, artık cehennemle arındırılmasına gerek kalmaz. Allah kötülüklerden temizlemek için, onu samimi ve bir daha dönmemecesine yapılan tevbeye, günahları silen iyilikler yapmaya muvaffak kılar ve günahlarına keffaret olacak musibetler verir. Böylece o kişi Allah'a kavuştuğunda üzerinde hiçbir günah kalmamış olur. Allah diğerinden ise temizleme maddelerini engeller. O kişi kıyamet günü kötü ve iyi madde bir arada olarak Allah'a kavuşur. İlâhî hikmet bu, Allah kendi yurdunda hiç kimseye, o kişinin kötülükleri var oldukça yakın olmaz. Onu, temizlemesi, arındırması ve curufunu süzüp yeni kalıba dökmesi için cehenneme atar. İmanının külçesi kötülükten arınınca, artık Allah'a yakın olmaya ve Allah'ın iyi kulları ile bir arada oturmaya lâyık duruma gelir. Bu gruptaki insanların cehennemde bırakılma süreleri, bu kötülüklerin kendilerinden hızlı yahut yavaş ayrılmasına göredir. Daha çabuk temizlenen ve arınan kimse daha erken, daha geç temizlenen de daha sonra çıkacaktır. Herkese yaptığının tam karşılığı verilir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir.

Müşriklerin (Allah'a ortak tutanın) maddesi ve özü pis olduğundan onun pisliğini cehennem de temizleyemez. Nasılı ki, köpek denize girse çıksa temizlenemez, tıpkı bunun gibi o da cehennemden çıksa, olduğu gibi yine pis olarak döner. Bu sebepten Allah Teâlâ müşrike cenneti haram

---

80. Nahl, 16/38-39.

kılmıştır.

Hoş ve temiz olan mü'min de kötülük ve pisliklerden uzak olduğu için cehennem de ona haramdır. Çünkü onun orada temizlenmesini icab ettirecek bir şeyi yoktur. Hikmeti akılları ve zekâları hayran bırakan; kullarının fıtrat ve akılları O'nun hakimler hakimi ve âlemlerin Rabbi olduğuna, O'ndan başka tanrı bulunmadığına tanıklık eden yüce Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim.

C) PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYAÇ

Buradan, kulların herşeyden daha çok Peygamber ve onun getirdiklerini tanımaya, haber verdiği hususlarda onu tasdik etmeye ve emrettiği konularda ona uymaya zorunlu oldukları bilinmiş ve anlaşılmış olur. Çünkü hem dünyada hem de ahirette kurtuluş ve mutluluğun yolu ancak peygamberlerden geçer. İyi ve kötü bütün inceliklerine kadar ancak onlardan öğrenilir. Allah'ın hoşnutluğu onların aracılığı olmaksızın asla elde edilemez. Davranışların, sözlerin ve huyların iyi olanları onların sünnetlerinden ve getirdikleri hususlardan başkası değildir. Ölçüm işini yapan terazi onlardır. Sözler, huylar ve davranışlar onların söz, huy ve davranışlarıyla ölçülür. Doğru yoldakiler, sapıklardan onlara uymalarıyla ayrılırlar. Onlara duyulan ihtiyaç bedenin ruha, gözün ışığa ve ruhun hayata olan ihtiyacından daha muazzamdır. Hangi zorunluluk ve ihtiyaç farzedilirse edilsin, kulun peygamberlere olan ihtiyaç ve gereksinimi ondan kat kat fazladır. Göz açıp kapayıncaya kadar, sünneti ve getirdiği şey hatırından çıksa kalbin bozulacak ve sudan çıkarılıp tavaya konmuş balık gibi olacak, böyle bir kimse hakkında ne düşünürsün! İşte kalb, peygamberlerin getirdiği şeylerden ayrılırsa, kul bu hale hatta daha korkunç bir hale düşmüş gibi olur. Ancak bunu yalnızca diri kalp anlar. Oysa (şâir Mütenebbî'nin de dediği gibi) yara, ölüye hiç acı vermez.

Kulun her iki cihandaki mutluluğu Hz. Peygamber'in (s.a.) hedyine (=sünnetine, davranışlarına, tutumlarına) bağlı olduğuna göre kendisi için hayır düşünen, kurtuluş ve mutluluğunu isteyen herkesin O'nun hedyini, sîretini ve hallerini bu konuda câhillikten kurtulacak ve O'nun tâbileri, taraftarları ve cemaatı arasında sayılacak kadar bilmesi gereklidir. Bu ko-

nuda kimi insanlar bağımsız olacak kadar engin bilgiye kimileri epey bilgiye sahip, kimileri de bilgiden mahrum. Lütuf Allah'ın elindedir, dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

İşte birkaç söz... Bunlar, Peygamber'ini (s.a.), onun sîretini ve hedyini bilmeye en küçük bir arzusu olan insanın müstağnî kalamayacağı bilgilerdir. Kusur ve günahlarına bakmadan mağlup kalbim bunları sunmayı gerekli gördü. Oysa, malım evlerin kapılarının açılmasına bile gerek duyulmayacağı ve çekememezlikten dolayı hep birbirini geçmek isteyen kimselerin dahi aldırmayacağı kadar değersiz olmakla birlikte bu işe kalkıştım. Hem memleketimde yerleşik olmayıp yolculukta idim. Kalbimin herbir parçası ayrı bir vadide dolaşıyordu. Düşüncem darmadağınıktı. Yanımda kitap yoktu. İlmî bir konuyu açıp tartışacak bir kimse de bulunmuyordu. Oysa mutluluğa kefil olan faydalı ilim ağacı kurumuş, hanesi sakinlerinden yaban kalmış ve bomboş hale dönmüştü. Âlimin dili, cahillerin baskın gelmelerinden dolayı spekülasyonlarla doluydu. Sapmışlar ve saptıranlar o kadar çoktu ki, âlime şifa verecek kaynaklar onun için tehlike halini almıştı. Artık onun için tek dayanak güzellikle sabretmektir. Onun tek Allah'dan başka yardımcısı, destekleyicisi yoktur. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRNEK İNSAN HZ. PEYGAMBER (S.A.)

A) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NESEBİ

Hz. Peygamber (s.a.) kayıtsız-şartsız yeryüzü halkının neseb yönünden en hayırlısıdır. Nesebinin şerefi en yüksek doruk noktasındadır. Buna düşmanları bile şahitlik ederlerdi. Bu yüzden o zamanlar düşmanı olan Ebu Süfyân, Bizans hükümdarınının huzurunda bu şekilde tanıklıkta bulunmuştu.[1]. En şerefli kavim onun kavmi, en şerefli kabile onun kabilesi ve en şerefli aile onun ailesidir

Soy kütüğü şöyledir: Muhammed-Abdullah-Abdülmuttalib-Hâşim-Abdümenâf-Kusay, Kilâb-Mürra-Kâ'b-Lüey-Gâlib-Fihr-Mâlik-en-Nadr, Kinâne-Huzeyme-Müdrike-İlyâs-Mudar, Nizâr-Mead-Adnan[2].

Buraya kadar olan kısmı doğru olarak bilinmekte ve bu konuda neseb uzmanları arasında görüşbirliği sağlanmış olup asla ihtilaf bulunmamaktadır. Adnan'dan yukarısında ihtilaf edilmiştir. Ama Adnan'ın İsmail (a.s.) soyundan geldiğinde neseb uzmanları arasında ihtilaf yoktur. Sahabe, tâbiûn ve onlardan sonraki neslin âlimlerince doğru kabul edilen görüşe göre (babası Hz. İbrahim tarafından Allah yolunda -Ş.Ö.) kurban edilmek istenen Hz. İsmail'dir.

Kurban edilmek istenen Hz. İshak'tı görüşü ise yirmiyi aşkın sebepten ötürü asılsızdır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin —Allah ruhunu mukaddes

---

1. Buharî'de (1/6) bir zamanlar Peygamber düşmanı olan Ebu Süfyan'dan rivâyet edilen uzunca bir hadiste deniyor ki: *"Hirakl bana ilk olarak: İçinizde nesebi nasıldır? diye sordu; ben de: O, aramızda soylu birisidir, cevabını verdim."*
2. Bu isimler silsilesi arasında "oğlu" anlamına gelen "bin" kelimesi vardı. Gerek duymadığımız için onu yazmazdık. Bu silsiledeki her önceki isim, bir sonrakinin oğlunun ismidir.

eylesin— şöyle dediğini işittim: Bu görüş Ehl-i Kitap'tan devşirilmiştir. Oysa onların kendi kitaplarının açık ifadesine göre de asılsızdır. Zira orada: "Allah, İbrahim'e bekâr —bir metine göre biricik— oğlunu kurban etmesini emretti." deniyor. Müslümanlarla birlikte Ehl-i Kitap da İsmail'in onun bekâr evladı olduğunda şüphe etmezler. Bu görüş sahiplerini aldatan, ellerindeki Tevrat'ta geçen "Oğlun İshak'ı kurban et." ifâdesidir. Bu ilâve onların tahrif ve yalanlarındandır. Çünkü: "Bekâr ve biricik oğlunu kurban et" sözüyle çelişmektedir. Ancak yahudiler İsmailoğullarının bu şerefini çekemedikleri için ve bu şerefin araplara değil kendilerine ait olmasını istediklerinden kendilerine çekmeyi ve üzerine konmayı arzu ettiler. Oysa Allah ihsanını ancak lâyık olana verir. Allah Teâla annesine Hz.İshak'ı ve onun oğlu Yakub'u müjdelediği halde "Kurban edilen İshak'tır." demek nasıl mümkün olabilir? Allah Teâlâ müjdeyi getirmek için Hz. İbrahim'e gelen meleklerin ona: *"Korkma. Biz Lût kavmine gönderildik."* dediklerini aktarır ve hemen ardından şöyle buyurur: *"Bu sırada onun (İbrahim'in) hanımı ayakta idi, güldü. Biz, ona İshak'ı ve İshak'ın arkasından (torunu) Yakub'u müjdeledik."*[3] Şu halde Allah'ın ona bir çocuğu olacağını müjdeleyip sonra arkasından kurban edilmesini emretmesi olmayacak bir şeydir. Şüphe yok ki, Yakub (a.s.) müjdeye dahildir. Söz içinde müjdenin İshak ve Yakub'u içerişi birdir. Sözün dış görünüşü ve akışı budur.

Soru: Sizin dediğiniz gibi olsaydı âyette geçen "Yakub" kelimesi "İshak" üzerine atfedildiğinden mecrur olurdu. Bu durumda kırâat, Yakub kelimesinin (gayri munsarıf olduğu için) fethalı okunması suretiyle gerçekleşirdi ki, anlam "...ve Yakub'u İshak'ın arkasından müjdeledik." şeklinde olurdu.

Cevap: Merfû olması Yakub'un müjdelenmiş olmasına engel değildir. Zira müjdeleme, mahsus bir sözdür ve aynı zamanda doğru ve sevindirici bir haberin evvelidir. "...ve İshak'ın arkasından Yakub'u" kısmı ise bu kayıtları taşıyan bir cümle olduğundan müjde demektir. Hatta gerçek müj-

---

3. Hûd, 11/70. Kırâat imamları "Ya'kûb" kelimesinin son harfinin harekesi ne olacağı konusunda ihtilaf etmişler ve İbn Kesîr, Nâfi, Ebu Amr, Kisâî, Âsım'ın râvisi Ebu Bekir "Ya'kûbu" şeklinde ref' ile; İbn Âmir, Hamza, Âsım'ın râvisi Hafs "Ya'kûbe" şeklinde nasb ile okumuşlardır. Zeccâc diyor ki: Ya'kub'un ref'inde iki vecih vardır: 1- Muahhar mübteda olmak üzere, anlamı başta imiş gibi verilir. O zaman anlam şöyle olur: "İshak'ın arkasından o kadının Ya'kûb (adlı oğlu) dünyaya geldi." 2- "İshak' arkasından o kadının Ya'kûb (adlı oğlu) sabit oldu" Nasb ile okuyan manaya yüklemiştir. Mana: O kadına İshak'ı bağışladık ve yine o kadına Ya'kûb'u bağışladık.

de haber cümlesidir. Müjdeleme bir söz olup bu cümlenin irabdan mahalli, mekûl-i kavl olmak üzere nasb olunca anlam sanki şöyle oldu: "O kadına İshak'ın arkasından Yakub'u vereceğimizi söyledik." Bir kimse: "Filanca şahsa kardeşinin ve onun peşinden de misafirinin geleceğini müjdeledim." sözünü söylediği zaman bu sözden ancak her iki şeyle de müjdelediği anlaşılır. Anlayış sahibi hiç kimse bunda asla şüphe etmez. Sonra hem kelimenin mecrur olmasını bir başka şey daha zayıflatır: (مررت بزيد ومن بعده عمرو) sözünün zayıflığı. Çünkü atıf edatı (bağlaç) cer harfi yerine geçer. Bu yüzden cer harfi ile mecruru arasını ayırmak olmayacağı gibi atıf edatı ile mecruru arasını ayırmak da olmaz. Bunu gösteren bir başka delil de şudur: Allah Teâlâ, Saffât sûresinde Hz. İbrahim ile kurban edilen oğlunun kıssasını: *"İbrahim ve oğlu Allah'a teslim olup, (İbrahim) onu alnı üzere yere yıkınca Biz ona: Ey İbrahim! Rü'yana sadakat gösterdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız, diye seslendik. Gerçekten bu, apaçık (samimiyeti ortaya koyan) bir imtihandı. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık. Selâm İbrahim'e! İyileri işte böyle mükâfatlandırırız. O gerçekten inanmış kullarımızdandı."* şeklinde anlattıktan sonra hemen arkasından: *"Ona salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı müjdeledik."* buyuruyor[4]. Görüldüğü üzere bu, emre karşı sabrettiği için Allah Teâlâ'nın ona yaptığı işin karşılığını verme müjdesidir. Müjdelenenin birinciden başka olduğu konusunda gerçekten açık (zâhir) bir ifadedir; hatta bu konuda nas gibidir.

Denilirse ki: İkinci müjde onun peygamberliğinin müjdesidir. Bir diğer ifade ile baba emre karşı sabredip evlat da Allah'ın emrine teslim olunca buna karşılık Allah, peygamberlik vererek onu mükâfatlandırdı.

Cevap: Müjde hepsinin zatının, varlığının ve peygamber olmasının müjdesidir. Bu yüzden (نبيا) "Peygamber olarak" kelimesi mukadder bir hal olmak üzere nasb olmuştur. O zaman anlam "Peygamberliği mukadder olarak İshak'ı müjdeledik." şeklinde olur. Müjdelemenin esas olan için yapılmasını bir yana bırakıp fazlalık gibi olan ilinti bir hale bağlanması imkânı yoktur. Böyle bir söz olamaz. Aksine peygamber olacağı müjdesi veriliyorsa onun var olacağı müjdesinin verilmesi daha uygun ve daha lâyıktır.

Hem şüphe yok ki, kurban edilen çocuk Mekke'de idi. Bu sebeple İsmail ve annesinin başlarından geçenleri hatırlatması ve Allah'ın zikrini gerçekleştirmesi için nasıl ki Safâ ve Merve tepeleri arasında koşma *(sa'y)*,

---

4. Saffât: 37/103-112.

şeytan taşlama Mekke'de icra edilecek ibadetlerden kılınmışsa, aynen bu şekilde kurban bayramında kurban kesimi de orada yapılacak ibadetlerden kılınmıştır. Malumdur ki, Mekke'de bulunanlar İshak ile annesi değil, İsmail ile annesi idi. Bu nedenle kurban kesim yeri ve zamanı, yapımına İbrahim ile İsmail'in iştirak ettikleri Beytullah'a bitişiktir. Mekke'deki kurban kesimi, zaman ve mekân itibariyle yapımı İbrahim ve oğlu İsmail'in elinde gerçekleşen Beytullah'ın ziyaretini tamamlayıcı niteliktedir. Şayet çocuğun kurban edilmesi teşebbüsü Ehl-i Kitab'ın ve onlardan tahsil görenlerin iddia ettikleri gibi Şam'da olsaydı, kurban ve kurban kesimi Mekke'de değil Şam'da olurdu.

Bir diğer husus, Allah Teâlâ kurban edilen çocuğu *halîm* (yumuşak huylu) diye adlandırdı. Çünkü, Rabbine itaat için teslimiyetle kendisinin kurban edilmesine rıza gösterenden daha yumuşak huylu bulunmaz. Oysa İshak'ı andığında onu *alîm* (=çok bilgi sahibi) diye adlandırdı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"İbrahim'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onun yanına girdikleri vakit: Selâm, demişlerdi de o da: Selâm, (içinden de bunlar) tanınmamış bir grup (kim olabilir?) demişti... (Misafirler): Korkma dediler ve onu çok bilgin bir oğulla müjdelediler."*[5]. İşte bu oğul şüphesiz İshak'tır. Çünkü hanımından olmadır ve kendisine evlat müjdelenen de hanımıdır. İsmail ise cariyeden olmadır. Hem İbrahim ve hanımı yaşlanmışlar ve artık çocuk sahibi olmalarından ümit kesilmiş olmalarına rağmen çocukla müjdelenmişlerdi. İsmail'de durum bunun aksinedir. Çünkü o, anne ve babası bu duruma gelmeden önce doğmuştu.

Bir başka husus, Allah Teâlâ'nın insanlığa koyduğu bir âdet vardır. Çocukların bekâr olanlarının sevgileri anne ve babaları katında, bekâr olmayanlardan daha fazladır. İbrahim (a.s.) Rabbinden çocuk isteyip Allah da ona çocuk bağışlayınca İbrahim'in (a.s.) kalbinden bir parça o çocuğun sevgisine takılı kaldı. Oysa Allah Teâlâ onu dost edinmişti. Dostluk ise mahbubun sevgide birlenmesini ve o konuda onunla başkası arasında ortaklık kurulmamasını icabettiren bir makamdır. Çocuk babanın kalbinin bir bölümünü tutup işgal edince, dostun kalbinden onu söküp atması kıskançlığı geldi; mahbubun kurban edilmesini emretti. Bu emir üzerine onu kurban etmeye kalkışınca da Allah sevgisi onun katında çocuk sevgisinden daha büyük oldu. Bu durumda dostluk, ortaklık şaibelerinden kurtuldu ve artık kurban etmede bir fayda kalmadı. Çünkü fayda ancak ona azmet-

5. Zâriyât, 51/24-25,28.

mekte ve bu işte nefsin karar kılmasındadır. İstenen hasıl olunca, emir yürürlükten kaldırıldı ve kurban edilecek çocuğa bedel fidye verildi. Dost rüyaya sadakat gösterdi, Rabbin muradı hasıl oldu.

Malumdur ki, bu imtihan ve denetleme sırf ilk çocukta oldu. Zaten birincide olmayıp sonraki çocukta olacak değil ya! Hem sonraki çocukta, kurban edilmesini emretmeyi gerektirecek bir dostluk rekabeti de sözkonusu değildi. Bu apaçıktır.

Hem dost İbrahim'in (a.s.) hanımı Sâre, Hâcer'i ve oğlunu en katı bir tavırla kıskandı. Çünkü o bir cariye idi. İsmail'i doğurup da babası onu sevince Sâre'nin kıskançlığı arttı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Sâre'nin kıskançlık harareti yatışsın diye, Hâcer ile oğlunu uzaklara götürüp Mekke arazisinde yerleştirmesini Hz. İbrahim'e emretti. Bu, Allah Teâlâ'nın şefkat ve merhametindendir. Durum böyleyken Allah Teâlâ nasıl onun oğlunun kurban edilip de cariyenin oğlunun olduğu hal üzere bırakılmasını emretmiş olabilir? Allah'ın ona merhameti, ondan zararı uzaklaştırması ve ona iyilikte bulunması yanında artık bundan sonra cariyenin oğlunu bırakıp nasıl onun oğlunu kurban etmeyi emreder? Aksine O'nun yerinde hikmeti, cariyenin çocuğunun kurban edilmesini buyurmayı icabettirmiştir. İşte o zaman o cariye ve çocuğuna karşı hanımefendinin yüreği sızlar ve kıskançlıktan doğan katılık merhamete dönüşür; bu cariye ile çocuğunun bereketi ona görünür ve Allah'ın cariye ile çocuğunu azıksız bırakmadığını görür. Hem böylece Allah kullarına, daraltmanın ardından yaptığı iyiliği, zorluğun ardından verdiği lütfu ve Hâcer ile oğlunun uzaklık, yalnızlık, gurbet, çocuğunu kurban edecek kadar teslimiyet konularındaki sabırlarının neticesinin; onların bıraktığı izlerin ve ayaklarının çiğnediği yerlerin inanan kullar için kıyamet gününe kadar nasıl hac ve ibadet yerleri haline getirildiğini göstermiş olur. İşte bu Allah Teâlâ'nın; ezildikten, zillete uğratıldıktan ve kırıldıktan sonra, kendisine iyilikte bulunmak suretiyle yaratıklarından dilediği kişiyi yükseltme konusundaki kanunudur. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Biz istiyoruz ki, yeryüzünde ezilenlere iyilikte bulunalım, onları liderler ve varisler yapalım."*[6] Bu Allah'ın bir lütfudur, dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

6. Kasas, 28/5.

1— Doğumu ve Yetişmesi:

Maksada dönüp Hz. Peygamber'in (s.a.) sîretini, sünnetini ve ahlâkını anlatmaya devam edelim. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'nin merkezinde Fil hâdisesinin cereyan ettiği sene doğduğunda hiç ihtilaf yoktur. Fil hâdisesi, Allah'ın Peygamberine ve evine sunduğu bir armağandır. Yoksa fil sahipleri ehl-i kitap (= kitaplı) hristiyanlardı ve onların dini o zamanki Mekke halkının dininden daha hayırlı idi. Çünkü Mekkeliler putperest idiler. Allah, ehl-i kitaba karşı onlara, Mekke'den çıkan Peygambere (s.a.) bir armağan, bir irhâs[7] ve Beytullah'a saygı olsun diye insan katkısı bulunmayan bir yardımda bulundu.

Babası Abdullah, Allah Rasûlü (s.a.) ana rahminde iken mi vefat etti, yoksa doğumundan sonra mı vefat etti? Bu konuda iki ayrı görüş ortaya atılmıştır. Allah Rasûlü (s.a.) ana rahminde iken babasının vefat etmiş olması, bu iki görüşün en doğru olanıdır. İkinci görüşe göre doğumundan yedi ay sonra vefat etmiştir. İhtilafsız, annesi oğlunun dayılarını ziyaret edip Medine'den dönerken Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ denilen yerde vefat etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) o vakit daha yedi yaşına basmamıştı.

Bakımını dedesi Abdülmuttalib üstlendi. Dedesi vefat ettiğinde Allah Rasûlü (s.a.) sekiz yaşlarında idi. O vakit Hz. Peygamber'in (s.a.) altı yahut on yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. Sonra bakımını amcası Ebu Tâlib üstlendi. Onun bakımı sürekli oldu. Hz. Peygamber (s.a.) on iki yaşına bastığında amcası onu Şam yolculuğuna çıkardı. O zaman dokuz yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. İşte bu gidişte Rahip Bahîra onu gördü ve yahudilerden ona bir zarar gelir korkusuyla amcasına onu Şam'a götürmemesini emretti. Bunun üzerine amcası onu kölelerinden biriyle Mekke'ye gönderdi. Tirmizî'nin kitabında[8] ve daha başka kitaplarda amcasının, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında Bilâl'i gönderdiği kaydedilmişse de bu açık bir yanlıştır. Çünkü o zamanlar Bilâl belki mevcut değildi. Olsa

---

7. İrhâs: Peygamberlik döneminden önce peygamberlerde beliren harikulâde haller. Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) doğduğu yıl Kabe'yi yıkmaya gelen Ebrehe, komutanlığındaki Yemen ordusu filleriyle saldırıya geçince Allah, Ebabil kuşlarını göndermiş ve kuşlar askerlere küçük küçük taşlar atmış ve böylece Yemenliler emellerine ulaşamamışlardır.
8. Tirmizî, 3624. Senedi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de diyor ki: Hadisin râvileri sikadır. Ebu Bekir ile Bilâl'in bu hadiste adlarının geçmesi sağlıklı değildir. Hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde: *"Amcasıyla birlikte bir adam gönderdi"* metniyle rivâyet ediyor. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/285-286.

bile ne amcası ile, ne de Ebu Bekir ile birlikte idi. Bezzar bu hadisi *Müsned*'inde kaydetmiş, ama amcası onunla birlikte Bilâl'i gönderdi dememiş aksine "Bir adam gönderdi" ifadesini kullanmıştır.

Yirmi beş yaşına varınca bir ticaret kervanı ile Şam yolculuğuna çıktı. Busrâ denilen yere kadar varıp geri döndü. Döndükten sonra Huveylid'in kızı Hatice ile evlendi. Evlendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) otuz yahut yirmi bir yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. Hatice kırk yaşında idi. O ilk evlendiği kadın ve ilk ölen hanımıdır. Onun üzerine başka birini nikâhlamamıştır. Cebrail, Rabbinden ona selâm getirdiğini söylemesini Hz. Peygamber'e (s.a.) emretti(9).

Sonra Allah, ona halveti ve Rabbine ibadet etmeyi sevdirdi. Hirâ Mağarasında halvete çekilir, orada pekçok geceler ibadet ederdi(10). Putlardan ve toplumunun dininden nefret ettirildi. Onun nazarında bunlardan daha iğrenç bir şey yoktur.

Tam kırk yaşına ulaşınca üzerinde peygamberlik nuru parıldadı. Allah Teâlâ ona, elçiliği görevini lutfetti. Yarattığı insanlara peygamber olarak gönderdi, ona seçkin bir şeref ve saygınlık kazandırdı ve kendisi ile kulları arasında onu kendi emîni kıldı. Peygamberlik ile görevlendirildiği günün pazartesi olduğunda ihtilaf yoksa da, hangi ayda peygamber olduğu konusunda görüş ayrılıkları çıkmış; kimisi: "Fil hâdisesinin cereyan ettiği sene başlangıç itibar edilen takvime göre 41 senesinin Rebiulevvel ayının sekizinci gününde" demiştir ki, bu çoğunluğun görüşüdür. Kimisi de: "Hayır bu olay Ramazan'da idi" demiştir. Bunlar bir âyette geçen: *"Kur'an'ın indirildiği Ramazan ayı..."*(11) ifadesini delil gösterekek: "Allah Teâlâ ona ilk olarak peygamberlik görevini lutfettiğinde Kur'an'ı indirdi." diyorlar. Yahya es-Sarsarî'nin de içinde bulunduğu bir grup bu görüşü savunmaktadır. Yahya es-Sarsarî(12) , nûn kafiyeli şiirinin bir beytinde diyor ki:

وَأَتَتْ عَلَيْهِ أَرْبَعُونَ فَأَشْرَقَتْ   شَمْسُ النُّبُوَّةِ مِنْهُ فِى رَمَضَان

---

9. Buharî, 62/20.
10. Buharî, 1/3; Müslim, 160.
11. Bakara, 2/185.
12. Şeyh Cemaleddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Yusuf b. Yahya es-Sarsarî. Sarsar, Bağdat'a iki fersah uzaklıkta bir köy adıdır. es-Sarsarî, lügat bilginidir ve güzel şiirleri vardır. Divanı ve methiyeleri dillerde dolaşmaktadır. Kendi asrında Hassan b. Sabit gibiydi. 656/1258 senesinde Tatarlar Bağdat'a girdikleri gün onu öldürdüler.

"Kırk yaşına geldiğinde Ramazan'da ondan peygamberlik güneşi doğdu."

Birinci grup diyor ki: Kur'an'ın Ramazan'da indirilmesi, Kadir gecesinde Beytü'l-İzzet'e bir kerede toptan indirilmesidir. Sonra buradan olaylara göre 23 senede parça parça indirilmiştir.[13]

Bir grup da diyor ki: Kur'an o ayda indirildi, yani onun şanının yüceltilmesi, onda orucun farz kılınması için indirildi.

Kimileri de: İlk olarak peygamberlik görevi Recep ayında başlamıştı, diyorlar.

Vahyin Geliş Şekilleri:

Allah Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy mertebelerinden pek çoğunu tamamladı:

1. Sadık rüya: Vahyin başlangıcı bu şekilde idi. Hz. Peygamber (s.a.) ne rüya görse sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi.

2. Hz. Peygamber (s.a.) görmeksizin, melek onun zihnine ve kalbine yerleştirirdi. Nitekim kendisi buyuruyor ki: *"Ruhu'l Kudüs (= Cebrail) hiç kimsenin rızkını tamamlamadan kesinlikle ölmeyeceğini zihnime üfledi. Allah'tan sakının ve rızık talebi konusunda iyi davranın. Rızkın yavaşlığı ve gecikmesi sizi, Allah'a isyan ederek onu talep etmeye sevketmesin. Çünkü Allah katındakiler ancak O'na itaatla elde edilir."*[14]

---

13. İbn Cerîr (2/144) ve Hâkim (*Müstedrek*, 2/530): "Onun Kadir gecesi indirdik" âyetinin tefsiri konusunda İbn Abbas'ın şunları söylediğini rivâyet ederler: "Kur'an Kadir gecesinde bir defada toptan dünya semasına indirildi. Yıldızların mevkisinde idi. Allah, Peygamberine (s.a.) birbiri ardınca oradan indirdi. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "İnkâr edenler: Kur'an, ona bir defada toptan indirilseydi ya! derler. Oysa biz onu senin kalbine yerleştirmek için bu şekilde azar azar indirir ve onu ağır ağır okuruz." (Furkân, 25/32). Bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Süyûtî de *ed-Dürru'l-Mensûr*'da (6/370) kaydetmiş ve ayrıca İbn Dureys, İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Beyhakî'nin —*Delâil*'de— de rivâyet ettiklerini ilâve etmiştir.

14. Hadis, şu şahidleri sayesinde sahihtir: 1- Ebu Nuaym, *el-Hılye*, 10/26-27, Ebu Ümame'den: Senedindeki Ufeyr b. Ma'dân zayıf râvi, diğerleri sikadır. el-Heysemî bunu *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/72) kaydetmiş ve Taberanî'nin de *el-Kebîr*'de rivâyet ettiğini belirterek Ufeyr b. Ma'dân'dan dolayı illetli olduğunu söylemiştir. 2- Hâkim, 2/4, İbn Mes'ûd'dan; 3- İbn Mâce (2144), İbn Hibbân (1084 ve 1085), Hâkim (2/4, 4/325), Ebu Nuaym (*el-Hılye*, 3/156 ve 157, 7/158) Câbir'den; 4- *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/71) kaydedildiğine göre Bezzâr, Huzeyfe'den bu konuda hadis rivâyet etmişlerdir. Şu halde hadis, bunlarla sahihlik derecesine ulaşmaktadır.

3. Melek, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir erkek suretinde görünür; onunla konuşur ve Hz. Peygamber (s.a.) de onun söylediklerini bellerdi. Bu mertebede zaman zaman sahabiler de meleği görürlerdi.[15]

4. Zil sesi şeklinde gelirdi ki, bu şekli Hz. Peygamber'e (s.a.) en ağır geleniydi. Melek ona iyice sokulur, öyle ki, soğuğu şiddetli bir günde bile alnından ter boşanırdı[16]. Hatta eğer deve üzerinde ise devesi yere çökerdi[17]. Bir keresinde uyluğu, Zeyd b. Sâbit'in uyluğu üzerinde iken ona vahiy bu şekilde gelmişti, o kadar ağırlık çökmüştü ki, neredeyse Zeyd'in bacağı ezilecekti.[18]

5. Hz. Peygamber (s.a.) meleği yaratıldığı asıl suretinde görür, melek Allah'ın vahyedilmesini istediği âyetleri ona vahyederdi. Allah'ın Necm sûresinde (âyet: 7,13) belirttiği gibi bu şekil iki kere meydana gelmişti[19].

---

15. Müslim, *Sahih*, 8. Bu uzun hadisin bir bölümünde Hz. Ömer diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Ya Ömer! Soru soranın kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. "Allah ve Peygamberi daha iyi bilir" dedim. "O, Cebrail idi. Size dininizi öğretmek için gelmişti." buyurdu. Nesâî, sahih senedle İbn Ömer'in: "Cebrail, Hz. Peygamber'e (s.a.) Dıhye el-Kelbî suretinde gelirdi" dediğini rivâyet eder.
16. Buharî, 1/2, 59/6; Müslim, 2333; Ahmed, 6/158, 163, 257; Mâlik, 1/202; Nesâî, 2/146, 147, 149; Tirmizî, 3638: Hâris b. Hişâm, Allah Rasûlüne (s.a.) sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vahiy sana nasıl gelir?" Allah Rasûlü (s.a.) şöyle cevap verdi: *"Bazı zamanlar zil sesi şeklinde gelir. Bu bana en fazla güçlük verenidir. Melek benden ayrıldığında söylediğini bellemiş olurum. Kimi zaman melek bana bir adam suretinde görünür. Bana söyler, ben onun söylediklerini bellerim."* Hz. Âişe diyor ki: *"Çok soğuk bir günde vahiy gelirken onu gördüm. Melek, O'ndan ayrıldığında alnından ter boşanıyordu."*
17. Ahmed, 6/118: Hz.Âişe diyor ki: *"Hz. Peygamber'e (s.a.) devesi üzerinde vahiy geldiği zaman deve boynunu yere kor ve hareket edemezdi."* Hâkim (2/505) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır ki, dedikleri gibidir. Ayrıca Ahmed'in (6/455) Esma Binti Yezîd'den ve Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği iki şahid hadis vardır.
18. Buharî, Tefsir, Nisâ (65/18). Zeyd b. Sabit anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Oturan mü'minler ile Allah yolunda cihad edenler birbirlerine denk değildir" âyetini yazdırıyordu. İbn Ümmü Mektûm geldi. O hâlâ bana âyetleri yazdırıyordu. İbn Ümmü Mektûm: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi seninle cihad etmeye gücüm yetse elbet cihad ederdim" dedi. Bu zat, âmâ idi. Bunun üzerine Allah, Peygamberine (s.a.) vahiy indirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) bacağı bacağımın üzerinde idi. Üzerime o kadar ağırlık yaptı ki bacağımın kırılmasından korktum. Sonra vahiy hali geçti. Allah âyetin: *"Özürlü olanlar hariç"* (Nisâ, 4/95) kısmını indirdi.
19. Müslim, 177. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Bu iki yer dışında Cebrail'i yaratıldığı suret üzere görmedim. Gökten indiğinde gördüm, cisminin büyüklüğünden gökle yer arasını kapatmıştı."* Ahmed b. Hanbel, İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiği hadiste açıklamıştır ki: Birincisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Cebrail'den asıl yaratıldığı surette kendisini göstermesini istediğinde; ikincisi Mi'rac'da. Tirmizî (3274) ise Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "Muhammed, Cebrail'i sadece iki kere asıl suretinde gördü. Bir kere Sidretü'l-Müntehâ'da, bir kere de Ecyâd'da."

6. Göklerin üstünde iken Allah'ın, Mi'rac gecesi ona namazın farz kılınması ve benzeri hususları vahyettiği şekil.

7. Hiçbir melek aracılığı olmaksızın Allah'ın ona bildirmek istediği şeyleri tıpkı İmrân oğlu Hz. Musa'ya söylediği gibi doğrudan doğruya söylemesi. Bu mertebe Hz. Musa için Kur'an'ın kesin nassı ile sabitken, bizim Peygamberimiz (s.a.) için gerçekleştiği ise İsrâ olayının anlatıldığı hadiste geçmektedir.

Bazıları sekizinci bir mertebe olarak Allah'ın ona hiçbir perde, hiçbir engel bulunmadan karşı karşıya konuşmasını ilâve etmektedirler. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) Rabbi Tebâreke ve Teâlâ'yı gördü, diyenlere göredir. Bu konu ise —her ne kadar sahabenin çoğunluğu hatta hepsi (Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabbini gördüğünü söyleyen yanılmıştır diyen -Ş.Ö.) Hz. Âişe ile aynı görüşü paylaşmış olsalar da— selef ve halef arasında tartışmalı bir konudur. Osman b. Saîd ed-Dârîmî sahabenin (Hz. Âişe'nin görüşünde) icmâ ettiklerini aktarmaktadır.

2— Sünnet Olması:

Bu konuda üç görüş ortaya çıkmıştır:

Birinci görüş: Hz. Peygamber (s.a.) sünnetli ve göbeği kesik doğmuştur. Bu konuda Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ta kaydettiği ancak sahih olmayan bir hadis vardır. Bu konuda hiçbir sağlam hadis yoktur. Bu şekil doğma Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir özellik değildir. Çünkü pek çok insan sünnetli doğmaktadır.

el-Meymûnî anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed) b. Hanbel'e, bana sorulan "Bir sünnetçi bir çocuğu sünnet etse, işi tam beceremese ne yapmalı?" sorusunu yönelttim, şöyle cevapladı: "Sünnet edilen kısım haşefenin yarısından daha yukarıya taşmışsa yeniden sünnet etmez. Çünkü haşefe kalınlaşır. Her kalınlaştığında sünnet edilen kısım yukarı çıkar. Şayet sünnet edilen kısım yarıdan az ise yeniden sünnet etmesi gerektiği görüşündeyim."

"Peki yinelenmesi çok zor olur, yinelenmesinde bir zarar gelmesinden korkulursa?" dedim, "Bilmiyorum." cevabını verdikten sonra bana dedi ki: "burada bir adam var. Sünnetli bir oğlu dünyaya geldi. Bundan dolayı çok üzüldü. Ona: Allah senin rızkını karşılamışsa buna neden üzülüyorsun? dedim." Beytü'l-Makdis'te muhaddis olan arkadaşımız Ebu Abdillah Muhammed b. Osman el-Halîlî kendisinin bu şekilde doğduğunu, ailesinin onu sünnet etmediğini bana söyledi. Halk, bu şekilde doğan çocuk için:

"Onu ay sünnet etti" der ki, bu onların hurafelerindendir.

İkinci görüş: Süt annesi Halime'nin yanında iken melekler kalbini yardığı gün sünnet edilmiştir.

Üçüncü görüş: Dedesi Abdülmuttalib, doğumunun yedinci günü onu sünnet etti, bir yemek ziyafeti verdi ve ona "Muhammed" adını koydu.

Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Bu konuda müsned-garîb bir hadis vardır. Senedi ve metni şöyledir: Ahmed b. Muhammed b. Ahmed-Muhammed b. İsâ-Yahya b. Eyyûb el-Allâf-Muhammed b. Ebu's-Serî el-Askalânî-Velîd b. Müslim-Şuayb-Atâ el-Horasânî-İkrime-İbn Abbas: "Abdülmuttalib, doğumunun yedinci günü Hz. Peygamber'i (s.a.) sünnet etti, bir yemek ziyafeti verdi ve ona Muhammed adını koydu."[20] Yahya b. Eyyub diyor ki: "Bu hadisi araştırdım, İbn Ebi's-Serî dışında karşılaştığım hadisçilerden hiçbirinde bulamadım." Bu konu iki büyük adam arasında tartışma konusu haline geldi. Bunlardan birisi olan Kemâleddin b. Talha, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetli doğduğu konusunda bir eser yazdı ve bu eserde ne gemi, ne yuları olan hadisleri topladı. Kemâleddin İbnü'l-Adîm ise ona reddiye yazmış ve bu reddiyesinde Hz. Peygamber'in (s.a.) Arap âdeti üzere sünnet edildiğini ve bu âdetin bütün Araplar arasında yaygın olmasının bu konuda belli bir nakil bulunmasına ihtiyaç göstermediğini açıklamıştır. En iyi bilen Allah'tır.

3— Süt Anneleri:

1- Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe[21]. Hz. Peygamber'i (s.a.) günlerce emzirdi. Oğlu Mesrûh'un sütü ile hem Hz. Peygamber'i (s.a.) emzirdi, hem Abdullah b. Abdülesed el-Mahzûmî'yi ve hem de Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Hamza b. Abdülmuttalib'i emzirdi. Bu süt annenin müslüman olup olmadığı tartışmalıdır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

20. Muhammed b. Serî hakkında Ebu Hâtım: "Hadiste gevşek" ve İbn Adiy: "Çok hata eder" demişlerdir. Velid b. Müslim ise tedliscidir. Burada da Muan'an rivâyet etmektedir. Şu halde haber sahih değildir.
21. Buharî, 67/20: Urve anlatıyor: Süveybe, Ube Leheb'in cariyesi idi ve Ebu Leheb onu âzâd etmişti. Süveybe, Hz. Peygamber'i (s.a.) emzirmiştir. Ebu Leheb ölünce, ailesinden birisi onu rüyada perişan bir halde gördü ve "Neyle karşılaştın?" diye sordu. Ebu Leheb de: "Sizden ayrıldıktan sonra hiç rahat yüzü görmedim. Ancak bir keresinde bana Süveybe'yi âzâd etmiş olmamdan ötürü —başparmağının altındaki çukurluğu göstererek— şurası dolusu su verildi." dedi.

2- Sonra onu Halime es-Sa'diyye, oğlu Abdullah'ın sütünden emzirdi. Abdullah, Hâris b. Abdüluzzâ b. Rifâa es-Sa'dî'nin çocukları olan Üneyse ve Cüdame'nin kardeşidir. Cüdame'nin diğer adı ise Şeymâ'dır. Hz. Peygamber'in (s.a.) süt annesi ve babasının müslümanlıkları tartışmalıdır. Şu halde doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Halime, onunla birlikte önceleri Allah Rasûlünün (s.a.) azılı düşmanı olup da sonra Fetih senesi İslâmiyeti seçen ve iyi bir müslüman olan amca oğlu Ebu Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalib'i de emzirdi. Amcası Hz. Hamza, Sa'd b. Bekir oğulları arasında süt çocuğu idi. Onun annesi, Allah Rasûlünü (s.a.) süt annesi Halime'nin yanında bir gün emzirdi. O halde Hz. Hamza, iki yönden, hem Süveybe ve hem de Halime es-Sa'diyye cihetinden Allah Rasûlünün (s.a.) süt kardeşidir.

4— Dadıları:

1- Annesi Âmine: Vehb b. Abdimenâf b. Zühre b. Kilâb'ın kızıdır.

2- Süveybe.

3, 4- Halime ve kızı Şeymâ: Şeymâ Hz. Peygamber'in (s.a.) süt kardeşidir, annesi ile birlikte Hz. Peygamber'e (s.a.) dadılık yapardı. Hevâzin heyeti içinde Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna çıkarıldı. Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkına riâyet için ridâsını yere serdi ve üzerine oturttu.

5- Habeşli, saygın ve faziletli hanım Ümmü Eymen Bereke. Bu hanım (cariye olduğundan) babasından miras kalmıştı ve onun dadısı idi. Hz. Peygamber (s.a.) onu, peygamber âşığı Zeyd b. Hârise ile evlendirdi. Bu evlilikten Üsâme dünyaya geldi. Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, Ümmü Eymen'in huzuruna girdiler. Ağlıyordu. Dediler ki: "Ey Ümmü Eymen! Neden ağlıyorsun? Allah katında var olanlar O'nun Peygamber'i için daha hayırlıdır." Cevap verdi: "Elbet biliyorum ki, Allah katında var olanlar, O'nun Peygamber'i için daha hayırlıdır. Ben ağlıyorsam göğün haberi (yani vahiy) kesildiği için ağlıyorum." Bu sözleriyle onları ağlamaya tahrik etti; onlar da ağladılar.[22]

22. Müslim, 2454.

5— Peygamber Oluşu ve İlk Vahiy:

Allah, onu kırk yaşının başında peygamber olarak gönderdi. Bu yaş kemâl (=olgunluk) yaşıdır. Peygamberlerin bu yaşta görevlendirildikleri söylenmektedir. "Hz. İsa, otuz üç yaşında iken göğe yükseltildi" sözüne gelince, bu sözün muttasıl senedle aktarılan bir rivâyeti bilinmediğinden böyle bir şeyi kabullenmek zorunlu değildir.

Allah Rasûlünün (s.a.) peygamberliği ilk olarak rüya şeklinde başladı. Gördüğü her rüya mutlaka sabah aydınlığı gibi gün yüzüne çıkardı[23]. Deniliyor ki: Bu rüya dönemi altı aydır. Peygamberlik müddeti yirmi üç senedir. Şu halde bu rüya peygamberliğin kırk altıda biridir. En iyi bilen Allah'tır.

Sonra Allah Teâlâ ona peygamberlik lutfetti. Hirâ mağarasında bulunduğu bir sırada melek geldi. Kendisi halvete çekilmeyi severdi. İlk gelen âyetler: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku..."* diye başlayan Alâk sûresinin ilk âyetleridir. Bu, Hz. Âişe[24] ile çoğunluğun görüşüdür.

Câbir ise: "İlk inen âyetler: *'Ey bürünen! Kalk da uyar...'* diye başlayan Müddessir sûresinin ilk âyetleridir." diyor[25]. Şu sebeplerden ötürü doğrusu Hz. Âişe'nin görüşüdür:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.), meleğin ilk gelişinde *"Ben okuma bilmem"* sözü daha önce hiçbir şey okumadığını gösterir açık bir ifadedir.

2- Sıra itibariyle okumayı emir, uyarmayı emirden öncedir. Çünkü içinden okuduğunda, okuduğu şey ile uyardı. O halde Allah ona önce okumayı emretti, sonra ikinci defa okuduğu ile uyarmayı emretti.

3- Câbir hadisinde geçen "İlk inen âyetler: *'Ey bürünen! kalk da uyar...'* diye başlayan Müddessir sûresinin ilk âyetleridir" sözü, Câbir'in sözüdür. Hz. Âişe ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) başından geçen olayı doğrudan doğruya kendisinden aktararak haber vermektedir.

4- Delil olarak ileri sürülen Câbir hadisinde, daha Müddesir sûresi inmeden önce Hz. Peygamber'e (s.a.) meleğin geldiği açıkça ifade edilmektedir. Çünkü bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) diyor ki: *"...Başımı kaldır-*

---

23. Buharî, 1/3.
24. Buharî, 65/1 (Nisâ), 1/3, 60/21, 91/1; Müslim, 160; Tirmizî, 3636; Ahmed, *Müsned*, 6/153, 232.
25. Buharî, 65/1 (Müddessir), 65/1 (Alâk), 1/3, 59/6; Müslim, 161; Ahmed, 3/306, 392.

dım, ne göreyim! Bana Hirâ'da gelen melek orada değil mi? Derhal ailemin yanına döndüm. Beni örtünüz! Üzerimi kapatınız! dedim. Bunun üzerine Allah: 'Ey bürünen! Kalk da uyar...' âyetini indirdi." Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Hirâ'da kendisine gelen meleğin: "Yaratan Rabbinin adıyla oku..." âyetini getirdiğini haber vermiştir. Şu halde Câbir hadisi Müddessir sûresinin daha sonra geldiğini göstermektedir. Onun görüşü değil, rivâyeti huccettir. En iyi bilen Allah'tır.

Davetin Aşamaları:

1- Peygamberlik,

2- Yakın akrabalarını uyarması,

3- Kavmini uyarması,

4- Kendisinden önce hiç bir uyarıcının gelmediği bir kavmi, yani bütün Arap milletini uyarması,

5- Zamanın sonu (olan kıymete) kadar davetinin ulaştığı bütün cinleri ve insanları uyarması.

Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.) üç sene insanları Allah Teâlâ'ya gizlice davet ederek bekledi. Sonra *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol ve müşriklerden yüz çevir"* âyeti[26] inince davetini herkese ilan etti. Kavmi açıktan açığa ona düşmanlık gösterdi. Ona ve müslümanlara karşı yapılan eza şiddetini artırdı ve nihayet Allah onlara iki kez (Habeşistan'a) hicret etme izni verdi.

6— İsimleri:

Hz. Peygamber'in (s.a.) isimlerinin hepsi övgü isimleridir; sırf şahsı belirleyici olsun diye konmuş özel isimler değildir. Onda var olan, medhedilmesi ve olgunluğunu icap ettiren birtakım sıfatlardan türetilmiş isimlerdir. Bunlardan bazıları:

1- **Muhammed:** En meşhur ismidir. Tevrat'ta bu ismiyle açık bir şekilde anılmıştır. Nitekim bu hususu: *Cilâu'l-Efhâm fî Fazli's-Salât ve's-Selâm alâ Hayri'l-Enâm* adlı eserimizde açık ve kesin delille açıkladık. Bu kitabımız, anlattığı konu itibarıyle eşsiz, faydalarının çokluğu ve bolluğu bakımından da benzeri daha önce yazılmamış bir eserdir. Bu kitapta Hz. Peygamber'e (s.a.) salât ü selâm getirme konusunda gelen hadisleri aktardık ve sahih, hasen ya da mâlul olanlarını açıkladık. Mâlul olanlarındaki illet-

---

26. Hicr: 15/94.

leri yeteri kadar açıkladıktan sonra sırasıyla; bu duanın esrarengiz yönlerini, şerefini ve içerdiği hüküm ve faydalarını, Hz. Peygamber'e (s.a.) salavat getirilecek yer ve mahalleri de açıkladık. Daha sonra bunlardan ne kadarının gerekli olduğu, ilim adamlarının bu konudaki görüş ayrılıkları, ağırlıklı olanların tercihi, çürük olanların çürüklüklerinin gösterimi konularından söz ettik. Kitabın okunup incelenerek öylece karar verilmesi anlatımından üstündür.

Sözün özü, onun ismi, ehl-i kitabın inanan kesiminden her âlimin bu görüşe katılacağı bir tarzda, Tevrat'ta Muhammed olarak açıkça geçmektedir.

2- Ahmed: Sözünü ettiğimiz kitapta anlattığımız bir sırdan dolayı Hz. İsa, onu işte bu isimle anmıştır.

3- Mütevekkil, 4- Mâhî, 5- Hâşir, 6- Âkıb, 7- Mukaffî, 8- Nebiyyü't-Tevbe, 9- Nebiyyü'r-Rahme, 10- Nebiyyü'l-Melhame, 11- Fâtih, 12- Emîn.

Bu isimlere şunlar da ilâve edilebilir: Şâhid, Mübeşşir, Beşîr, Nezîr, Kâsım, Dahûk, Kattâl, Abdullah, es-Sirâcü'l-Münîr, Seyyidu Veledi Âdem, Sâhibu Livâu'l-Hamd, Sâhibû'l-Makâmi'l-Mahmûd... vs. Çünkü onun isimleri övgü sıfatları olursa her sıfatından bir ismi olur. Ancak ona has, yahut onda çoğunlukla bulunup da kendisinden onun için bir isim türetilen vasıfla; müşterek olup da bu yüzden ona mahsus bir isim olmayacak vasfın arasını ayırmak gerekir.

Cübeyr b. Mut'im diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) bize, kendisinin isimlerini şöyle sıraladı: *"Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben Mâhî'yim: Allah küfrü benimle mahvedecektir. Ben Hâşir'im: İnsanlar benim önümde haşrolunacaklardır. Ben Âkıb'im: Benden sonra peygamber gelmeyecektir."*[27].

Hz. Peygamber'in (s.a.) isimleri iki türlüdür:

1) Ona has olup başka peygamberlerin kendisine ortak olmadıkları. Muhammed, Ahmed, Âkıb, Hâşir, Mukaffî ve Nebiyyü'l-Melhame... gibi.

---

27. Buharî, 65/1 (Saf), 61/17; Müslim, 2354; Tirmizî, 2842; Ahmed, 4/80, 81, 84. Hadisin sonundaki *"Benden sonra peygamber gelmeyecek"* cümlesi, râvilerden birinin Âkıb kelimesinin anlamını açıklamasıdır. Müslim ve Ahmed'deki rivâyete göre Ma'mer diyor ki: Zührî'ye: "Âkıb, ne demektir?" diye sordum; "kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olan demektir", cevabını verdi. Müslim'deki bir başka rivayette: "Ben kendisinden sonra hiçbir kimsenin gelmeyeceği Âkıb'ım" ve Tirmizî'deki rivâyette ise: "Kendisinden sonra hiçbir peygamber gelmeyecek olan Âkıb, benim" denmektedir.

2) Anlamında başka peygamberlerin ortak olup da ancak onda kemâli bulunan isimler. Ona has olan kısmı aslı değil, kemâl derecesidir. Rasûlullah, Nebiyullah, Abdullah, Şahid, Mübeşşir, Nezîr, Nebiyyu'r-Rahme, Nebiyyu't-Tevbe... gibi.

Şayet ona; Sâdık, Masdûk, Raûf-Rahîm... vb. gibi vasıflarından herbiri alınarak bir ad konacak olsa isimleri iki yüzü aşar. İşte "Allah'ın bin ismi, Hz. Peygamber'in (s.a.) de bin ismi vardır." sözünü söyleyenler bu anlamı kasdetmişlerdir. Bunu söyleyen Ebu'l-Hattâb b. Dıhye[28] olup, isimlerden maksadı vasıflardır.

7— İsimlerinin Açıklanması:

Muhammed: "Hamide" kökünden gelen "Hammede" fiilinden türetilmiş ism-i mef'ûl (=edilgen çatı)dür. Övgüyle karşılanacak huyları çok olana "Muhammed" denir. Bu yüzden "Mahmûd" kelimesinden daha mübalağalıdır. Zira "Mahmûd" kelimesi asıl kökü üç harfli olan (=sülâsî mücerred) fiilden türetilmiş; "Muhammed" kelimesinin ise mübalağa ifade etmesi için harfleri artırılmıştır. O halde "Muhammed" övülen diğer insanlara göre daha çok övülen, yüceltilen demektir. Hem onun, hem dinin ve hem de ümmetinin Tevrat'ta ifade edilen övülmüş üstün niteliklerinin çokluğundan dolayı olacak ki, —Allah daha iyi bilir ya— bu yüzden Tevrat'ta bu adla anılmıştır. Hatta övülen niteliklerinin çokluğundan dolayı Hz. Musa (a.s.) bu ümmetten olmayı temennî etmiştir. Bu anlama şahid olacak hususları orada (yukarıda adı geçen eserde) anlattık. Ayrıca işi tersine çeviren, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tevrat'taki adının Ahmed olduğunu söyleyen Ebu'l-Kâsım es-Süheylî'nin[29] yanılgısını da açıkladık.

---

28. Ömer b. Hasan b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Hattâb İbn Dıhye el-Kelbî (544/1149-633/1235), Endülüs'teki Belensiye halkından edebiyatçı tarihçi ve hadis hafızı bir zattır. Danye kadılığına görevlendirildi. Merakeş, Şam, Irak ve Horasan'ı gezdi, dolaştı, Mısır'da yerleşti. Âlimler ve imamlar hakkında çok sert laflar ederdi. Bu yüzden bazı çağdaşları onunla konuşmaktan uzaklaştılar ve onun nesebinin Dıhye'ye ulaştığının yalan olduğunu söyleyerek: "Dıhye el-Kelbî'nin nesli devam etmedi" dediler. Kahire'de vefat etti. Eserlerinden bazıları: *el-Mutrib min Eş'arî Ehli'l-Mağrib, Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl, et-Tahrîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr*... vs.
29. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî (508/1114-581/1185). Endülüs'teki Malaka'dan olup lügat ve siyer âlimidir. Malaka'da doğdu. 17 yaşında kör oldu. Mükemmel şiirler söylemeye başladı. Adı Merakeş sultanının kulağına ulaştı; sultan onu çağırtıp ikramda bulundu. Vefat edinceye kadar orada kitaplarını yazıp durdu. Süheyl, Malaka köylerindendir. Bazı eserleri: İbn Hi-

Ahmed: "Ef'ale" vezninde ism-i tafdîldir (yani ismin daha üstünlük, en üstünlük bildiren halidir -Ş.Ö.). Bu da yine "hamd" kökünden türetilmiştir. Fâil (= etken çatı) mi, mef'ûl (edilgen çatı) mü anlamında olduğunda insanlar görüş ayrılığına düşmüş; kimisi, fâil anlamında olduğunu yani onun Allah'a hamdedişi, diğerlerinin hamdedişinden daha fazladır, anlamına geldiğini söylemiştir. Bu durumda anlamı: (احمد حامدين لربه) "Rabbine hamdedenlerin en çok hamdedenidir." olur. Bu görüşü şundan tercih ediyorlar: İsm-i tafdîl, gramer kaidelerine uygun (= kıyasî) olarak mef'ûl (= nesne) üzerinde gerçekleşen fiilden değil, fâil (= özne)in yaptığı fiilden türetilir.

Diyorlar ki: Üzerinde gerçekleşen darb = vurma işi gözönüne alınarak; ne (ماأضربَ زيداً) "Zeyd ne dövülmüştür!", ne (زيد أضرب من عمرو) "Zeyd, Amr'dan daha dövülmüştür" denir; ne de (ماأشرَبَه للماء) "Suyu ne de içirilmiştir!" ve (ماآكله للخبز) "Ekmeği ne de yedirilmiştir!" vs. denir. Çünkü ism-i tafdîl ile fiil-i taaccüb (= şaşkınlık ve hayret ifade eden fiil) yalnızca lâzım (= geçişsiz) fiilden türetilir. Bundan dolayı "feale" ve "feile" vezinlerinden "feule" veznine aktarıldığı takdir edilir. Bu sebeple hemze ile mef'ûle geçişli yapılır. Şu halde hemzesi geçişlilik içindir. Meselâ: (ماأظرفَ زيداً) "Zeyd ne zarif!" ve (ماأكرمَ عمراً) "Amr ne cömert!" örneklerinde olduğu gibi. Bu iki kelimenin (ezrafe ve ekrame) aslı (ظَرُفَ) ve (كَرُمَ)dir. Hem şu da var ki, taaccub edilen şey aslında fâildir. Dolayısıyla fiilinin müteaddî (= geçişli) olmaması gerekir. (ماأضرب زيداً لعمرو) "Zeyd, Amr'ı ne dövdü!" vb. örneklere gelince buradaki edrabe taaccub fiili, "feale" vezninden "feule" veznine aktarılmıştır. Sonra iş bu halde iken hemze ile geçişli kılınmıştır. Bunun delili Arapların lâm ile getirerek (ماأضرب زيداً لعمرو) demeleridir. Şayet geçişli olarak kalsa idi (ماأضربَ زيداً عمراً) denirdi. Çünkü bu fiil, bir mef'ûle doğrudan doğruya, bir başkasına ise geçişlilik hemzesi ile geçişlidir. Araplar mef'ûle geçişlilik sağlayan hemze ile geçişli kıldıklarında diğerine ise lâm ile geçişli kıldılar. İşte bu durum; ism-i tafdîl ile fiil-i taaccüb, mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden değil, fâilin yaptığı fiilden türetilirler, demelerini icap ettirmiştir.

Ötekiler bu konuda onlara karşı gelerek diyorlar ki: İsm-i tafdîl ile fiil-i taaccübün hem fâilin yaptığı fiilden, hem de mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden türetilmeleri caizdir. Bunun Arapçada çok kullanımı caizliğinin en açık delillerindendir. Arap: (ماأشغله بالشيء) "Şu şeyle ne kadar da meş-

---

şam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye*'sinin şerhi olan *er-Ravdu'l-Unf, el-Îzah ve't-Tebyîn limâ Übhime min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mübîn, Netâicu'l-Fikr*... vs.

gul oldu!" der ki, buradaki "eşgale" "şugile = meşgul oldu" kelimesinden gelmekte olup "meşgul" anlamındadır. Aynı şekilde Araplar: (ماأولعه بكذا) "Şu şeye ne kadar meftûn oldu!" derler ki buradaki (أولع), (أولع بالشيء) "Şu şeye meftûn oldu, gönlünü kaptırdı" cümlesinde olduğu gibidir ve (مولع به) "Gönlü kaptırılmış" anlamındadır ki, bu yalnız ve yalnız mef'ûl için kurulmuştur. (ماأحبه إلي) "O bana ne kadar sevimli!" derler ki, bu da mef'ûlün fiilinden ve sana mahbûb olmasından bir taaccübdür. (ماأبغضه إليّ) "O bana ne kadar menfûr!" ve (ماأمقته إليّ) "O bana göre ne kadar kızılan biri!" cümleleri de böyledir.

Burada Sîbeveyh'in (v.180/796) sözünü ettiği meşhur bir mesele vardır: Hoşlanmayıp nefret eden sen isen: (ماأبغضني له) "Ona ne kadar buğzettim!"; seven sen isen: (ما أحبني له) "Onu ne kadar sevdim!" ve kızan sen isen: (ما أمقتني له) "Ona ne kadar kızdım!" dersin. Ama nefret edilen sen isen: (ما أبغضني إليه) "Ona göre ben ne kadar menfûr biriyim!"; kızılan sen isen: (ماأمقتني إليه) "Ona göre ben ne kadar kızılacak biriyim!" ve sevilen sen isen: (ما أحبني إليه) "onun tarafından ne kadar sevilen biriyim!" dersin. Böylece mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden taaccüb eden sen olursun. O halde "lâm" ile olan fâil içindir; "ilâ" ile olan mef'ûl içindir. Nahivcilerin (gramercilerin) çoğunluğu bu şekilde sebep gösterip değerlendirmiyorlar. Sebep olarak söylenen —Allah daha iyi bilir ya— şudur: "Lâm", anlam itibariyle fâil içindir. Meselâ: (لمن هذا ؟) "bu kimin?" sorusuna (لزيد) "Zeydin" cevabı verilir, lâm ile getirilir. "İlâ" ise anlam itibariyle mef'ûl içindir. (إلى من يصل هذا الكتاب) "Bu kitap (yahut mektup) kime ulaşacak?" sorusuna cevaben: (إلى عبد الله) "Abdullah'a" dersin. Bunun sırrı şudur: Aslında "lâm" mülkiyet ve bir şeye âidiyet (= ihtisas) bildirmek içindir. İstihkâk ise ancak mâlik ve hak sahibi olan fâile aittir. "İlâ" ise gayeye (sona) eriş ifade eder. Gâye, fiilin icap ettirdiği şeyin sonudur ve mef'ûle daha lâyıktır. Çünkü fiilin icap ettirdiği şeyin tamamındandır. Şâir Kâ'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söylediği şu beyitler mef'ûlün fiiline taaccüb örneklerindendir:

فَلَهُوَ أَخْوَفُ عِنْدِي إِذْ أُكَلِّمُهُ وَقِيلَ إِنَّكَ مَحْبُوسٌ وَمَقْتُولُ

مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الأُسْدِ مَسْكَنُهُ بِبَطْنِ عَثَّرَ غِيلٌ دُونَهُ غِيلُ

"Artık o, kendisiyle konuştuğum vakit benim gözümde -daha önce bana: 'Sen yakalanıp öldürüleceksin' denildiğinden— peşpeşe inlerin sıralandığı Asser vadisindeki korulukta mesken edinmiş yatıp duran arslanla-

rın kralından daha korkulacak halde idi."[30]

Buradaki (أخوف) kelimesi (خاف) "korktu" kelimesinden değil (خيف) "korkuldu" kelimesinden gelmektedir ki (مخوف) "korkunç ve tehlikeli yer" anlamındadır. Aynı şekilde: (ما أجن زيدا) "Zeyd ne kadar çılgın!" cümlesindeki (أجن) kelimesi de (جن) "delirdi, çıldırtıldı" kelimesinden gelmektedir ki (مجنون) "deli, çarpılmış, çıldırtılmış" anlamındadır. Bu Kûfelilerin ve onlara katılanların görüşüdür.

Basralılar diyorlar ki: Bunların hepsi kâide dışıdır, itimad edilemez. Bunlarla kîdeleri altüst edemeyiz. Araplar arasında kullanıldığı kadarıyla kalmaları gerekir.

Kûfeliler diyorlar ki: Bunun gerek nesir, gerekse nazım şeklinde arapların konuşmalarında çokça rastlanması, kâide dışı olduğunu söylemekten bizi alıkoyar. Zira kâide dışı olan, onların kullanımlarına ve konuşmalarında sık sık geçene aykırı düşen demektir. Bu ise onlara aykırı düşmemektedir. Sizin, fiilin "feule" vezninde olması gerektiği ve bu vezne aktarıldığı şeklindeki düşünce ve yorumunuza gelince, bu delilsiz bir söz söylemedir ve keyfîliktir. Tutunduğunuz hemze ile geçişlilik sağlama deliline gelince, bu konuda iş sizin savunduğunuz gibi değildir. Bu yapıda hemze geçişlilik için değil, yalnızca taaccüb ve tafdîl (=üstün tutma) anlamını göstermek içindir. Meselâ "fâil" kelimesindeki elif, "mef'ûl" kelimesindeki mim ve vâv harfleri; iftiâl veznindeki ve mutâvaat için olan vezinlerdeki tâ harfi ve bunlara benzer asıl kökü üç harfli olan fiile, yalın halindeki anlamından fazla bir anlam taşıdığını göstermek için getirilen ilâve harfler gibidir. İşte bu hemzeyi çeken, fiilin geçişli kılınması değil bu sebeptir.

Diyorlar ki: Bunun delili şudur: Hemze ile geçişli kılınan fiilin harf-i cer ve şedde ile de geçişli yapılması caizdir. Meselâ: (جلست به . أجلسته) "Onu oturttum" ve (قمت به ، أقمته) "Onu ayağa kaldırdım" vb. örneklerde olduğu gibi. Burada hemze yerine başkası geçemez. Böylece hemzenin yine sırf geçişlilik için olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü geçişlilik sağlayan "bâ" harfi ile bir arada getirilir. Meselâ (أكرم به) "ne kadar cömert!" ve (أحسن به) "Ne kadar güzel!" örneklerinde böyle olmuştur. Bir fiil üzerinde iki geçişlilik birleştirilemez.

Hem Araplar şu cümleleri kullanırlar: (ما أعطاه للدراهم) "Ona ne dirhemler verdi!" ve (ما أكساه للثياب) "Ona ne elbiseler giydirdi!" Buradaki

30. Kâ'b b. Züheyr, Divan, s.21.

taaccüb fiilleri (أعطى) "verdi" geçişli (كسا) "giydirdi" fiillerindendir. Anlam bozulacağından dolayı "el uzatıp almak" anlamındaki (عطو) kelimesine aktarılıp sonra ona geçişlilik hemzesi getirildiğini düşünmek doğru olmaz. Çünkü taaccüb atv'dan yani el uzatıp almaktan değil, i'tâ'dan (=vermekten) kaynaklanmaktadır. Ondaki hemze, taaccüb ve tafdîl hemzesidir ve fiilindeki hemzesi hazfedilmiştir. Şu halde bu hemzenin geçişlilik için olduğunu söylemek doğru olmaz.

Diyorlar ki: (ما أضربه لزيد) vb. örneklerde olduğu gibi lâm ile geçişli yapılmıştır, sözünüze gelince; burada lâm'ın getirilmesi, söylediğiniz gibi fiilin lâzım (=geçişsiz) olmasından kaynaklanmıyor. Fiil, tasarruftan (=çekimden) men olunmakla zayıfladığı ve fiillerin yollarından dışarı bir yola sevkedilip görev ve amelini ifadan zayıf kaldığı için destek olarak lâm getirilmiştir. Nasıl ki ma'mûlü (yani i'rabında etkili olduğu kelime) kendisinden öce geldiğinde ve yan cümle olduğunda fiil lâm ile takviye edilir, tıpkı aynı şekilde burada da lâm ile takviye edilmiştir... Gördüğünüz gibi tercih edilecek görüş budur.

Artık maksada dönelim. Diyoruz ki: "Ahmed" kelimesinin takdiri, birincilerin görüşüne göre: (أحمد الناس لربه) "İnsanların Rabbini en çok hamdedeni" şeklinde; bunların görüşüne göre ise: (أحق الناس وأولاهم بأن يُحمد) "Övülmeye insanların en lâyık ve en münasibi" şeklindedir. Bu durumda anlam itibariyle "Muhammed" gibi olur. Ancak aralarındaki fark şudur: "Muhammed" kelimesi, "övülen nitelikleri çok olan"; "Ahmed" kelimesi ise "O övülen, başka övülenlerden daha üstündür." anlamındadır. Şu halde çokluk ve nicelik bakımından "Muhammed", özellik ve nitelik bakımından da "Ahmed"dir. Hz. Peygamber (s.a.), lâyık olan öteki insanlardan daha çok övülmeye lâyık ve diğerlerinin lâyık olduğundan daha üstün övgüye lâyıktır. İnsanların yaptığı en çok ve en üstün övgüler ona yapılır. Böylece her iki ismi de mef'ûl üzerinde gerçekleşmektedir. Bu, hem onu övgüde daha edebî ve daha yerinde ve hem de anlam itibariyle daha mükemmeldir. Şayet fâil anlamı kastedilmiş olsa, "Hammâd" yani çok hamdeden adı verilirdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Rabbine en çok hamdeden insandır. Eğer Rabbine hamdetmesi gözönüne alınarak "Ahmed" ismi verilmiş olsa "Hammâd" adının konması şüphesiz daha münasip olurdu. Nitekim ümmeti bu adla anılmıştır.

Hem bu iki isim onun Muhammed ve Ahmed adlarını almasına sebep olan övülmüş ahlâkından ve niteliklerinden türetilmişlerdir. Sayanların, hesap edenlerin sayamayacakları kadar çok olan övülen niteliklerinden dolayı gök-

tekiler, yerdekiler, dünyadakiler, ahirettekiler hep O'nu öveceklerdir. Bu konuyu *es-Salâtu ve's-Selâmu Aleyhi* adlı yukarıda anılan kitapta doyurucu genişlikte anlattık. Burada yalnızca yolcunun halinin, kalb ve zihninin dağınıklığının müsaade ettiği ölçüde birkaç söz söyledik. Yardım Allah'tan beklenir ve O'na güvenilir.

Mütevekkil: *Sahih-i Buhârî*'deki bir rivâyette Abdullah b. Amr diyor ki: Tevrat'ta Hz. Peygamber'in (s.a.) şu şekilde anlatıldığını okudum: "Muhammed, Allah'ın rasûlüdür. Kulumdur, rasûlümdür. O'na Mütevekkil adını koydum. Ne kabadır, ne katı kalblidir ve ne de çarşıda, pazarda bağırıp çağırır. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Aksine affeder, bağışlar. Çarpıtılmış dini onunla düzeltip insanlar: "Lâ ilâhe illallah" deyinceye kadar asla onun canını almayacağım."[31]. Hz. Peygamber (s.a.) bu isme en lâyık insandır. Çünkü dini düzeltmek, yerleştirmek yolunda Allah'a gösterdiği tevekkülde hiç kimse ona ortak olamaz.

Mâhî, Hâşir, Mukaffî ve Âkıb isimlerine gelince; bunlar Cübeyr b. Mut'im'in aktardığı hadiste açıklanmıştır.

Mâhî: Allah'ın kendisiyle küfrü mahvedeceği kişi demektir. Küfür, Hz. Peygamber (s.a.) ile mahvedildiği kadar hiçbir kimse ile mahvedilmemiştir. O, peygamber olarak görevlendirildiğinde —Ehl-i Kitab'dan arta kalanlar dışında— yeryüzünde yaşayanların hepsi kâfir idiler. İnsanlar ya putperestlerden, gazaba uğramış yahudilerden, sapık hristiyanlardan, ne Rab ne âhiret tanıyan materyalist sâbiîlerden; ya da yıldızlara tapanlardan, ateşperestlerden, peygamberlerin getirdikleri şerîatları tanımayan ve kabullenmeyen filozoflardan oluşmaktaydı. Allah Teâlâ bunları Rasûlü ile mahvetti ve Allah'ın dini her dine galip geldi. O'nun dini gece ve gündüzün ulaştığı yere (yani dünyanın her yerine) ulaştı. O'nun daveti, güneş ışınlarının yayılışı gibi bütün bölgelere yayıldı.

Hâşir: Bu kelimenin kökü olan "haşr", katlamak ve bir araya getirmek anlamındadır. İnsanlar onun önünde haşrolunacaklardır. Sanki o, insanları haşretmek için peygamber olarak görevlendirilmiştir.

Âkıb: Peygamberlerin en sonuncusu olarak gelen. O'ndan sonra peygamber gelmeyecektir. Çünkü Âkıb kelimesi "âhir = en sonuncu" anlamındadır. O, mühür gibidir. Bundan dolayı kayıtsız şartsız Âkıb diye adlandırılmıştır. Yani peygamberlerin ardından en son olarak gelen.

---

31. Buharî, 65/3 (Fetih), 34/54; Ahmed, 2/174.

Mukaffî: Yine aynı anlamdadır. Kendisinden öncekilerin izlerini kapatan anlamına gelmektedir. Allah, onunla daha önceki peygamberlerin izlerini kapatmıştır. Bu kelime (قفو) "izlemek, geride kalmak" kökünden türetilmiştir. Bir kimse birinden geri kaldığı zaman (قفاه) "Ondan geri kaldı", (يقفوه) "Ondan geri kalır" denir. (قافية الرأس) "Başın ense kısmı" ve (قافية البيت) "Beytin kâfiyesi" sözleri de buradan gelmektedir. O halde Mukaffî: Kendisinden önceki peygamberleri takip edip onların mühürleyicisi ve sonuncusu olan demektir.

Nebiyyü't-Tevbe (Tevbe Peygamberi): Allah'ın kendisi ile yeryüzü halkına tevbe kapısını açtığı kimse demektir. Allah onların tevbelerini, ondan önceki yeryüzü halkına benzeri nasip olmayan bir tarzda kabul etti. Hz. Peygamber (s.a.) en çok af dileyen ve tevbe eden insandı. Hatta bir tek oturumda yüz kere şöyle dediğini saymışlardı: *"Rabbim! Beni bağışla, tevbemizi kabul et. Doğrusu tevbeleri kabul eden ve günahları bağışlayan ancak Sen'sin."*[32]

Derdi ki: *"Ey insanlar! Rabbiniz Allah'a tevbe edin. Zira ben, günde yüz kere Allah'a tevbe ederim."*[33]. Aynı şekilde onun ümmetinin tevbesi diğer ümmetlerin tevbelerinden daha mükemmel, kabulü daha çabuk ve yapılması daha kolaydır. Onlardan öncekilerin tevbeleri en güç işlerdendi. Hatta İsrâiloğullarının buzağıya tapmalarının tevbesi, kendilerini öldürmekti. Bu ümmete gelince, Allah Teâlâ katında bir üstünlüğe sahip olduklarından dolayı Allah, onların tevbelerini pişmanlık ve günahı terketmek saymıştır.

Nebiyyü'l-Melhame (Savaş Peygamberi): Allah'ın düşmanları ile cihad etmek görevi verilen demektir. Hiçbir peygamber ile ümmeti, Allah Rasûlü (s.a.) ile ümmetinin yaptığı cihad kadar asla cihad yapmamışlardır. O'nun ümmeti ile kâfirler arasında meydana gelen ve meydana gelecek olan büyük savaşların benzerleri ondan önce hiç görülmemiştir. Zira O'nun ümmeti, birbirini kovalayan asırlar boyunca yeryüzünün her tarafında kâfirleri öldürmüşler ve onlara öyle savaşlar açmışlardır ki, kendilerinden başka hiçbir ümmet bunu yapmamıştır.

Nebiyyu'r-Rahme (Merhamet Peygamberi): Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği peygamber demektir. Allah, O'nun sayesinde mü'min, kâfir demeden bütün yeryüzü halkına merhamet etmiştir. Mü'minler, mer-

---

32. Tirmizî, 3430; Ebu Davud, 1516; İbn Mâce, 3814; Ahmed, 2/84. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (2459) sahih olduğunu söylemiş ve Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir.
33. Müslim, 2702; Ebu Davud, 1515.

hametten en çok nasib alanlardır. Kâfirlere gelince, onların ehl-i kitap olanları onun gölgesinde, onun eman ve güvencesinde yaşamışlar; O'nun ve ümmetinin öldürdüğü kâfirler ise O'ndan dolayı derhal cehenneme atılmışlar ve böylece, sırf ahiretteki azaplarının şiddetini artıran uzun hayattan kurtulmuş oldular.

Fâtih: Allah'ın kendisiyle, kilitlenmiş hidayet kapısını açtığı kimse demektir. Allah, O'nunla kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açtığı ve O'na kâfirlerin ülkelerini fetih nasib etti. O'nunla cennetin kapılarını açtı. Faydalı ilmin ve salih amelin yollarını O'nunla gösterdi. O halde O'nunla dünya ve âhireti, kalbleri, kulakları, gözleri ve ülkeleri açtı.

Emîn: Varlıklar dünyasında bu isme en lâyık olan O'dur. Vahiy ve din konularında Allah'ın kendisine güvendiği kimse O'dur. O, hem göktekilerin ve hem de yerdekilerin güvendiği şahıstır. Bundan dolayı peygamberlikten önce O'na "el-Emîn" derlerdi.

Dahûk-Kattâl (Çok gülen-çok öldüren): Bu iki isim birbiriyle iç içedir; biri diğerinden ayrılmaz. Zira Hz. Peygamber (s.a.) mü'minlerin yüzlerine karşı çok tebessüm eder ve onlara yüzünü ekşitmez, kaşlarını çatmaz, öfkelenmez ve sert davranmazdı. Allah düşmanlarını ise perişan eder, bu konuda hiç kimsenin kınamasından çekinmezdi.

Beşîr: İtaat edene sevap müjdesi veren, **Nezîr:** İsyan edeni azapla korkutan. Allah, kitabının pekçok yerinde O'nu, kendisinin **Kulu** olarak adlandırmıştır:

"Allah'ın kulu, O'na dua etmek için namaza durduğunda neredeyse üzerine örtülüyorlardı."[34]

"Hakkı bâtıldan ayırdeden Kur'ân'ı kuluna indiren Allah yüceler yücesidir."[35]

"O anda Allah artık kuluna vahyedeceğini vahyetti."[36]

"Kulumuza indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe ediyorsanız..."[37]

Sahih bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu aktarılmaktadır: *"Ben, kıyamet günü, Âdemoğullarının efendisiyim* (= **Seyyidu**

---

34. Cin, 72/19.
35. Furkân, 25/1.
36. Necm, 53/10.
37. Bakara, 2/23.

veled-i Adem). *Bunda övünç yok.*"[38]

Allah, O'nu, aydınlatan bir kandil, **es-Sirâcu'l-Münîr**[39] ve ziyası yanıp ışık veren bir kandil, **es-Sirâcu'l-Vehhâc**[40] olarak adlandırmıştır. Münîr; Vehhâc'ın aksine yakmaksızın aydınlatan, ışık veren demektir. Vehhâc'da ise bir tür yakma ve yanma anlamı vardır.

8— Birinci ve İkinci Hicret:

Müslümanlar çoğalıp kâfirler onlardan korkmaya başlayınca Hz. Peygamber'e (s.a.) yaptıkları ezâ ve müslümanlara verdikleri işkence şiddetini artırdı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerine izin verdi ve: "Orada bir hükümdar vardır. Onun yanında insanlara zulüm yapılmaz," buyurdu. Müslümanlardan 12 erkek, 4 kadın oraya hicret etti. Aralarında Hz. Osman b. Affân da vardı. Yola ilk çıkan Hz. Osman idi, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı olan hanımı Rukiyye de beraberinde idi. Müslümanlar Habeşistan'da en iyi şartları içeren bir yerde yerleştiler. Kureyş'in müslüman olduğu haberi kendilerine gelince —ki bu haber yalandı— Mekke'ye geri döndüler. (Yolda) durumun olduğundan daha şiddetli bir hal aldığı haberi kendilerine ulaşınca bir kısmı geri döndü. Bir grup ise Mekke'ye girdi; Kureyş'in pek şiddetli bir eziyeti ile karşılaştılar. Şehre girenler arasında Abdullah b. Mes'ûd da vardı.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ikinci kez müslümanlara Habeşistan'a hicret izni verdi. Bunun üzerine —şayet, şüpheli olmakla birlikte aralarında Ammâr var ise— 83 erkek ve 18 kadın oraya hicret ettiler ve Necâşî'nin yanında iyi bir şekilde yerleştiler. Bu durum Kureyş'e ulaşınca derhal harekete geçip Necâşî'nin yanında onları tuzağa düşürmek amacıyla Amr İbnü'l-Âs

---

38. Tirmizî, 3618; İbn Mâce, 4308; Ahmed, 3/2. Hadisin metninin tamamı şöyledir: *"Ben, kıyamet günü âdemoğullarının efendisiyim, bunda övünç yok. Hamd sancağı elimde olacaktır; bunda övünç yok. O gün Âdem ve diğer bütün peygamberler benim sancağım altında toplanacaklardır. İlk defa yerden ben çıkartılıp diriltileceğim; bunda övünç yok."* Biri dışında râvileri sikadır. Bu hadisin, Ahmed'de (3/144) Enes'ten ve Übey b. Kâ'b'dan (5/138) rivâyet edilen iki şahid hadisi vardır; bunlar sayesinde sahihlik derecesine ulaşır.

Ayrıca bu hadisi Buharî (İsrâ, 65/5) ve Müslim (194) de buna benzer bir metinle rivâyet etmişlerdir. Müşlim'deki (2278) bir başka metin şöyledir: *"Ben, kıyamet günü âdemoğullarının efendisiyim. İlk defa yerden ben çıkartılıp diriltileceğim. İlk şefâat edecek ve şefâati ilk kabul edilecek olan benim."*

39. Ahzâb, 33/46.
40. Nebe, 78/13.

ve Abdullah b. Rabîa başkanlığında bir heyet gönderdiler. Allah, onların tuzaklarını kursaklarında bıraktı. Bunun üzerine Allah Rasûlü'ne (s.a.) verdikleri eziyet şiddetlendi; onu ve ailesini Ebu Tâlib'in vadisinde (yahut mahallesinde) üç sene —bir görüşe göre iki sene— kuşatma altına aldılar. Hz. Peygamber (s.a.) kuşatmadan çıktığında 49 —bir görüşe göre de 48— yaşında idi. Bundan birkaç ay sonra Amcası Ebu Tâlib 87 yaşında öldü. Vadide iken Abdullah b. Abbas dünyaya geldi. (Ebu Tâlib'in ölümü üzerine) kâfirler ona şiddetli eziyet verdiler. Bundan kısa bir süre sonra da hanımı Hz. Hatice vefat etti. Kâfirlerin ona verdikleri eziyet şiddetini artırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ yoluna davet için Tâif'e gitti. Günlerce (on gün) orada kaldı. Hiç kimse davetini kabullenmedi. O'na eziyet ettiler, memleketlerinden kovdular ve yol kenarlarına iki sıra olup onu taşladılar. Öyle ki topukları kana bulandı. Allah Rasûlü (s.a.) onlardan ayrılıp Mekke'ye döndü. Yolda hristiyan Addâs ile karşılaştı. Addâs ona inanıp tasdik etti. Yine yolda iken, Nahle denilen yerde kendisine Nasîbîn halkından yedi kişilik bir cin grubu gönderildi ve bu cinler Kur'an'ı dinleyip müslüman oldular[41]. İşte bu yolculuğu esnasında Allah, "dağların meleğini" gönderip ona uymasını ve şayet isterse Mekke'nin iki büyük dağını (Ebu Kubeys ve Ahmer dağlarını) kavminin üzerine geçirmesini emretmiş, o ise: *"Hayır. Onlara yumuşak davranılmasını, mühlet tanınmasını istiyorum. Belki Allah, onların sulblerinden kendisine ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak tutmayacak kimseler çıkaracaktır."*[42] demişti. Yolda iken şu

41. İbn Cerîr, Tefsir'inde (26/30) *"Hani Kur'an'ı dinleyecek bir grup cinni sana yöneltmiştik..."* (Ahkâf: 46/29) âyetinin açıklaması sadedinde İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: "Bu cinler, Nasîbîn halkından yedi nefer idi. Allah Rasûlü (s.a.) onları, kendi kavimlerine elçi olarak gönderdi." Rivâyetin senedi hasendir.
42. Buharî, 59/6, 97/9; Müslim, 1795. Bu hadis, uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Metnin tamamı şöyledir: Hz. Âişe —Allah ondan razı olsun— Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Uhud savaşının yapıldığı günden daha zor bir gün geçirdin mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de anlattı: Evet, senin kavminden başıma böylesi bir şey geldi. Onlardan karşılaştığım şeylerin en zoru Akabe günü idi. Kendimi İbn Abdi Yâleyl b. Abdikülâl'e arzetmiştim. İsteğimi kabul etmedi. Düşünceli, dalgın oradan ayrıldım. Ancak ta Karnu's-Seâlib'te kendime geldim. Başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim! Beni bir bulut gölgelemekte değil mi? Baktım, Cebrail orada. Bana seslendi: "Allah (c.c.) senin kavminin sana söyledikleri sözü ve sana verdikleri cevabı işitti. Dağlar meleğini, onlara yapılmasını istediğin şeyi emredip yaptırman için sana gönderdi." Hz. Peygamber (s.a.) devamla diyor ki: Dağlar meleği bana seslenip selâm verdi. Sonra: "Ey Muhammed! Allah, kavminin sana söyledikleri sözü işitti. Ben, dağlar meleğiyim. İstediğini emretmen için Rabbin beni sana gönderdi. Dilersen, (Mekke vadisinin kenarlarındaki) şu iki yalçın dağı onların üzerine kapatırım." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona şu karşılığı verdi: Umuyorum ki Allah, onların soylarından yalnız Allah'a ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak tutmayacak kimseler çıkaracaktır."

meşhur duayı yapmıştı: *"Allah'ım! Gücümün zayıflığından, çaresizliğimden Sana yakınıyorum..."*[43]

Sonra Mut'im b. Adiy'in emanında Mekke'ye girdi. Daha sonra da ruhu ve bedeniyle Mescid-i Aksâ'ya gece götürüldü (İsrâ hâdisesi). Oradan göklerin ötesine bedeni ve ruhu ile Allah Teâlâ'ya çıkarıldı (Mi'râc hâdisesi). Allah, onunla konuştu ve ona namazları (beş vakit namazı) farz kıldı. Bu yalnız bir kere oldu. Görüşlerin en doğrusu budur. Kimisi: "Bu hâdise uykuda olmuştu.", kimisi: "Hz Peygamber (s.a.) gece götürüldü, denir; uykuda yahut uyanıkken oldu, denilmez." kimisi: "İsrâ hâdisesi Beyt-i Makdis'e kadar uyanıkken, oradan göğe ise uykada gerçekleşti.", kimisi: "İsrâ hâdisesi biri uyanıkken, biri uykuda olmak üzere iki kere oldu." ve kimisi de: "Hz. Peygamber (s.a.) İsrâ hâdisesini üç kere yaşadı." diyor. Bu hâdisenin peygamberlikten sonra olduğunda görüşbirliği vardır.

Şerîk'in rivâyetinde[44] bu olayın Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy gelmeden önce gerçekleştiği yer almaktadır ki, bu, Şerîk'in İsrâ olayını aktarırken yaptığı sekiz hatadan biri ve onun yanlış anlaması olarak değerlendirilmiştir[45]. Bu rivâyeti kimileri: "Uykuda olan İsrâ vahiy gelmeden önce, uyanıkken olan İsrâ ise peygamberlikten sonra idi." diye yorumlamaya kalkışırken, kimileri de: "Buradaki vahiy, mukayyeddir, (yani belli özel ve sınırlı anlamı vardır -Ş.Ö.) yoksa peygamberliğin başlangıcı olan mutlak

---

43. Bazıları bu duaya "Tâif Duası" adını vermektedir. Duanın tamamı şöyledir: "Allah'ım! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum, ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Beni kime bıraktın? Bana saldıran uzak bir düşmanın eline mi, yoksa işimi kendisine teslim ettiğim yakın bir dostun eline mi? Yeter ki bir gazabın olmasın bana; aldırmam çektiklerime. Ancak şuna inanıyorum ki, senin affın geniştir bana. Gazabına uğramaktan yahut öfkeni hak etmekten gökleri ışıklandıran, karanlıkları aydınlatan, dünya ve âhiret işlerini ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım. Hoşnut kalacağın kadar sana memnuniyetimi sunarım. Güç de senin kuvvet de senin." *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/35) kaydedildiğine göre bu hadisi Taberanî, Abdullah b. Câfer'den rivâyet etmiştir. Râvileri sikadır. Ancak İbn İshak'ın tedlisi vardır.
44. Şerîk b. Abdullah b. Ebu Nemr: Künyesi Ebu Abdillah'dır. Medinelidir. Doğru, fakat hata yapan bir râvidir. Buharî'nin *Sahih*'inde rivâyet ettiği İsrâ hadisinde çelişkilere düşmüş, hadisi yanlış bellemiş, iyi zabtedememiştir.
45. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (13/399) diyor ki: "O'na vahiy gelmeden önce" sözünü Hattabî, İbn Hazm, Abdülhak, Kadı Iyâz ve Nevevî inkâr etmiştir. Nevevî'nin ifadesi şöyledir: "Şerîk'in bu rivâyetinde âlimlerin inkâr ettikleri yanlışlıklar var. Birisi, 'O'na vahiy gelmeden önce' sözüdür. Bu bir hatadır. Bu konuda ona hiç kimse katılmamıştır. Âlimler, namazın İsrâ gecesinde farz kılındığında icmâ etmişlerdir. Nasıl vahiyden önce namaz farz kılınabilir ki?!" Diğer yanlışlıklar için bk. a.g. yer.

vahiy değildir. Maksat, Hz. Peygamber'e (s.a.) İsrâ olayı hakkında vahiy gelmeden, daha önceden haber vermeksizin, ansızın Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğudur." demektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

Mekke'de kaldığı sürece kabileleri Allah Teâlâ'ya davet ediyor ve kendisini her hac mevsiminde onlara arzediyor, Rabbinin elçiliğini yapabilmesi için kendisini barındırmalarını istiyor, dileğini yerine getirirlerse cennete gideceklerini söylüyordu. Hiçbir kabile çağrısını kabul etmedi. Bu işi Allah, Ensâr'a bir şeref olarak sakladı. Allah Teâlâ dinini açığa çıkarmak, va'dini yerine getirmek, Peygamberine yardım etmek, Allah sözünü yüceltmek ve düşmanlarından intikam almak isteyince —kendilerine bir şeref bahşetmek dileğiyle— Ensâr'ı, O'na gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) hac mevsiminde onlardan altı —bir görüşe göre sekiz— kişilik bir grubun yanına yaklaştı. Mina'da Akabe denilen yerde başlarını tıraş ediyorlardı. Yanlarına oturdu. Onları Allah'a davet etti ve onlara Kur'an okudu. Onlar da Allah ve Rasûlünün davetini kabul edip Medine'ye döndüler. Kavimlerini İslâm'a davet ettiler. Aralarında İslâm yayıldı. Allah Rasûlünün (s.a.) adı geçmeyen hiçbir Ensâr evi kalmadı. Medine'de ilk defa içinde Kur'an okunan mescid Züraykoğulları Mescidi'dir.

Sonra ertesi sene aralarında ilk altıdan beş kişinin de bulunduğu 12 erkekten oluşan bir Ensâr grubu geldi. Allah Rasûlüne (s.a.) Akabe'de gelecek sene buluşmak üzere bîat ettiler; sonra Medine'ye döndüler. Ertesi yıl 73 erkek, 2 kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler. —bunlar son Akabe grubu oluyorlar— Allah Rasûlü'ne (s.a.) kadınlarını, çocuklarını ve kendilerini korudukları şeylerden O'nu da korumak üzere bîat ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ile arkadaşları onların yanlarına göçtüler. Allah Rasûlü (s.a.) bu son Akabe grubu arasından 12 nakîb (= temsilci) seçti.

Allah Rasûlü (s.a.) arkadaşlarının Medine'ye hicret etmelerine izin verdi. Bunun üzerine birbirini takiben, bölük bölük yola çıktılar. Bir görüşe göre ilk çıkan Ebu Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî, bir görüşe göre de Mus'ab b. Umeyr'dir[46]. Gelenler Ensâr evlerinde konuk oldular. (Ensâr adını alan bu Medineli müslümanlar) hicret edenleri yanlarında barındırdılar, onlara yardım ettiler. Böylece İslâm Medine'de yayıldı.

Sonra Allah, Rasûlünün (s.a.) hicret etmesine izin verdi. Hz. Peygam-

---

46. Buharî, 63/46. Hadisin Berâ b. Âzib'ten gelen metni şöyledir: *"İlkönce bize (Medine'ye) Mus'ab b. Umeyr ile İbn Ümmü Mektûm, sonra Ammâr b. Yâsir ile Bilâl geldi. Allah onlardan razı olsun."*

ber (s.a.) Rebîülevvel —bir görüşe göre Safer— ayında pazartesi günü Mekke'den yola çıktı[47]. O zaman 53 yaşında idi. Beraberinde Ebu Bekir es-Sıddîk ve Ebu Bekir'in kölesi Âmir b. Füheyre vardı. Kılavuzları Abdullah b. Uraykıt el-Leysî idi. Hz. Peygamber (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir, Sevr mağarasına girip orada üç gün kaldılar. Sonra sahil yolunu tuttular. Rabîülevvel ayının 12. gecesi pazartesi günü —bu konuda farklı görüşler ileri sürenler de vardır— Medine'ye ulaşınca, Medine'nin üst taraflarında Kubâ denilen yerde Amr b. Avf oğullarının konuğu oldu. —bir görüşe göre Gülsüm b. el-Hidm'in, diğer bir görüşe göre de Sa'd b. Hayseme'nin konuğu olduğu ileri sürülmüşse de birincisi daha meşhurdur—. Hz. Peygamber (s.a.) onların yanında 14 gün kaldı ve Kubâ Mescidini tesis etti. Sonra cuma günü yola koyuldu. Sâlim oğullarına vardığında cuma vakti girdi. Yanındaki yüz müslümanla birlikte onlara cuma namazını kıldırdı. Sonra da devesine binip yola koyuldu. İnsanlar, kendilerinin yanında konuk olması için onunla konuşmaya ve devesinin yularını tutmaya başladılar. Bunun üzerine: "Yolunu açın. Zira o, nerede duracağı hakkında gerekli emri almıştır." buyurdu[48]. Deve bugünkü Mescid-i Nebevî'nin bulunduğu yerin yakınına çöktü. Burası Neccâr oğullarından Sehl ve Süheyl adında iki çocuğun hurma kuruttukları bir yerdi. Devesinden inip Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin evine konuk oldu. Sonra hurma kurutulan bu yerde arkadaşlarıyla beraber

---

47. Hicret olayı *Sahih-i Buharî*'de (63/45) uzunca bir hadiste rivâyet edilmektedir.
48. Beyhakî, *Delâil*'de Enes'ten şu hadisi aktarır: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye girdi. Biz şehre girince Ensâr erkeğiyle kadınıyla gelip hepsi de: "Bize buyur, ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Deveyi bırakın. O nereye gideceğine dair emir almıştır." buyurdu. Deve Ebu Eyyûb'un kapısında çöktü... Bu hadisin senedinde geçen İbrahim b. Sırma'yı Dârekutnî zayıf sayarken İbn Maîn onun yalancı olduğunu söylüyor. İbn Adiy ise: "Onun hadislerinin umumunun sened ve metni münkerdir." diyor. Beyhakî —İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'de (3/202) kaydettiğine göre *-ed-Delâil*'de, Saîd b. Mansûr- Attâf b. Halid- Sadîk b. Musa- Abdullah b. Zübeyr senediyle şu hadisi rivâyet eder:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldi. Devesi Câfer b. Muhammed'in evi ile Hasan b. Zeyd'in evi arasına çöktü. Halk, O'na gelip hepsi de: "Ya Rasûlullah! Bizim evimize buyur" dediler. Devesi kalkıp yürümeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Serbest bırakın O nereye gideceğine dair emir almıştır." dedi. Sonra deve O'nu götürdü, minberin yerine kadar geldi; oraya çöktü. Sonra iyice yerleşti. Orada insanların eğleştikleri, gölgelenip serinlendikleri bir gölgelik vardı. Allah Rasûlü (s.a.) devesinden oraya indi, gölgeye oturdu. Ebu Eyyûb gelip: "Ya Rasûlullah! Evim sana en yakın ev. Yükünü benim eve taşı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi ve yükünü eve taşıdı. Sonra bir adam gelip: "Ya Rasûlullah! Nerede kalıyorsun?" diye sordu. "Kişi, yükü nerede ise oradadır." karşılığını verdi. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/236-237.

kendi eliyle hurma dalları ve kerpiçten kendi mescidini yaptı[49]. Sonra da mescidin yanına kendisinin ve hanımlarının odalarını yaptı. O'nun odasına en yakın olanı Hz.Âişe'nin odasıydı. Yedi ay kaldıktan sonra Ebu Eyyûb'un evinden kendi evine taşındı.

Habeşistan'daki arkadaşlarına Medine'ye hicret ettiği haberi ulaşınca onlardan otuz üçü geri döndü. Bunlardan yedisi Mekke'de hapsedildi. Geri kalanlar Medine'ye varıp Allah Rasûlü'ne (s.a.) katıldılar. Sonra (Habeşistan'daki müslümanlardan) orada kalanlar Hayber savaşının olduğu hicretin yedinci senesi bir gemi ile hicret ettiler.[50]

9— Çocukları:

İlki, Kâsım'dır. Hz. Peygamber (s.a.) onunla künyelenmiştir. (Ebu'l-Kâsım diye). Daha küçük çocuk iken öldü. Hayvana binecek, uslu deve üzerinde gezinecek çağa gelinceye kadar yaşadığı da söylenmektedir.

Sonra Zeyneb dünyaya gelmiştir. Kâsım'dan daha büyük olduğu da

49. Buharî, 63/45; Müslim, 3/1623.
50. Buharî, 64/36. Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Biz Yemen'de iken Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıktığını haber aldık. Birinin adı Ebu Bürde, diğerininki Ebu Ruhm olan iki kardeşimle —Ben onların küçüğü idim— kavmimden birkaç kişiyle yahut elli üç ya da elli iki adamla —buradaki tereddüt râvidendir— O'nun yanına gelmek için muhacir olarak yola çıktık. Bir gemiye bindik. Gemimiz bizi Habeşistan'daki Necâşî'ye çıkardı. Orada Câfer b. Ebu Tâlib ile karşılaştık. Hep birlikte dönünceye kadar onunla birlikte kaldık. Hayber fethinde Hz. Peygamber (s.a.) ile karşılaştık. Halktan bazıları, bize —gemi ile gelenlere— "Sizi geçtik, sizden önce hicret ettik." diyorlardı. Bizimle birlikte gelenlerden ve hicret edenler arasında Necâşî'ye hicret eden Esmâ Binti Umeys, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı Hafsa'yı ziyarete gitti. Esmâ orada iken Hafsa'nın yanına (babası) Hz. Ömer geldi. Hz. Ömer, Esmâ'yı görünce: "Bu kim?" diye sordu. Hafsa: "Umeys'in kızı Esmâ" dedi. Hz. Ömer: "Şu Habeşli, şu denizci ha?" dedi. Esmâ: "Evet" dedi. Hz. Ömer: "Biz sizden önce hicret ettik. Biz, Allah Rasûlü'ne sizden daha lâyığız." dedi. Bunun üzerine Esmâ öfkelendi ve dedi ki: "Hayır, hayır. Vallahi siz, Allah Rasûlü ile birlikte idiniz. Açınızı doyurur, cahilinize öğüt verirdi. Biz ise Habeşistan'da uzak ve şartları hiç de iyi olmayan bir memlekette, bir ülkede idik. Hepsi Allah için, Rasûlullah için!... Allah'a yemin ederim ne zaman bir yemek yesem, ne zaman bir su içsem hep işkence gördüğümüz, hayatımızdan endişe ettiğimiz zamanlarda Allah Rasûlü'ne (s.a.) söylediğim sözü hatırlardım. Bunu, Hz. Peygamber'e (s.a.) anlatacağım. Vallahi, ne yalan söyleyeceğim ne çarpıtacağım, ne de bir ilâve yapacağım." Hz. Peygamber (s.a.) gelince Esmâ: "Ey Allah'ın Peygamberi! Ömer şöyle şöyle söyledi." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki sen ne dedin?" diye sordu. "Şöyle şöyle söyledim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bana sizden daha lâyık değil. O ve arkadaşları bir tek hicret yaptılar. Siz gemi halkı ise iki hicret yaptınız..." buyurdu.

söylenmektedir. Sonra Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma dünyaya gelmiştir. Herbiri hakkında "Diğer iki kızkardeşinden daha büyüktü" diyenler vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, Rukiyye üç kızın en büyüğü ve Ümmü Gülsüm onların en küçüğüdür.

Sonra oğlu Abdullah dünyaya geldi. Abdullah, peygamberlikten sonra mı, önce mi dünyaya geldi? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları peygamberlikten sonra dünyaya geldiği görüşünün doğru olduğunu söylemişlerdir. Tayyib ve Tahir, o mudur, yoksa ondan ayrı iki çocuk mudur? Bu konuda da iki görüş ortaya atılmıştır. Doğrusu bu iki isim onun lâkablarıdır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

Bu çocukların hepsi Hz. Hatice'dendir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ondan başka bir hanımından çocuğu dünyaya gelmemiştir.

Sonra Medine'de, hicretin sekizinci senesinde Mısır yerlisi bir hanım olan cariyesi Mariye'den oğlu İbrahim dünyaya geldi. Oğlunun dünyaya geldiğini azadlı kölesi Ebu Râfi' müjdeledi; Hz. Peygamber (s.a.) de ona bir köle bağışladı. İbrahim daha sütten kesilmeden bebek iken öldü. Cenaze namazının kılınıp kılınmadığı konusunda iki ayrı görüş ileri sürülmüştür.

Hz. Fâtıma dışında bütün çocukları kendisinden önce vefat etti. Hz. Fâtıma ise kendisinden altı ay sonra vefat etti[51]. Sabrına, tahammülüne ve mükâfatını Allah'tan beklemesine karşılık Allah diğer bütün kadınlardan üstün gelecek şekilde onun derecelerini yükseltti. Hz. Fâtıma kayıtsız şartsız, Hz. Peygamber'in (s.a.) kızlarının en faziletlisidir. Kimileri Hz. Fâtıma'nın, kimileri annesi Hz. Hatice'nin, kimileri de Hz. Âişe'nin bütün kadınların en faziletlisi olduğunu söylerken; kimileri de bu konuda görüş belirtmemeyi savunmaktadır.

---

51. Buharî, 78/68. Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ruhunu teslim ettiği rahatsızlığı esnasında Hz. Fâtıma'yı çağırdı. Ona birşey fısıldadı. Fâtıma ağladı. Sonra onu çağırdı. Yine birşey fısıldadı. Bu sefer Fâtıma güldü. Bunu ona sorduk. Dedi ki: "Vefat ettiği bu hastalığı esnasında ruhunu teslim edeceğini fısıldadı, ben bunun üzerine ağladım. Sonra ailesinden kendisinin peşinden ilk gelecek kimsenin benim olduğumu fısıldayıp haber verince güldüm." Buharî'nin bir rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Sen, cennet halkının kadınlarının yahut, mü'minlerin kadınlarının hanımefendisi olmayı istemez misin?" demiştir. *Sahih-i Müslim*'de (1759/54) Hz. Âişe'den gelen bir hadiste: "Hz. Fâtıma, Allah Rasûlünden sonra altı ay daha yaşadı." deniliyor.

10— Amcaları:

1- Allah'ın ve Rasûlünün aslanı, şehidlerin efendisi Abdülmuttalib oğlu Hz. Hamza, 2- Abbas, 3- Ebu Tâlib: Adı Abdümenâf'tır, 4- Ebu Leheb: Adı Abdüluzzâ'dır, 5- Zübeyr, 6- Abdülkâbe, 7- Mukavvim, 8- Dırâr, 9- Kusem, 10- Muğîre: Lâkabı Hacel'dir, 11- Gaydâk: Adı Mus'ab'dır; Nevfel olduğu da söylenmiştir. Bazıları bu listeye Avvâm'ı da ilâve etmektedir. Bunlardan yalnızca Hz. Hamza ve Hz. Abbas müslüman olmuşlardır.

11— Halaları:

1- Safiyye: Zübeyr b. Avvâm'ın annesidir, 2- Âtike, 3- Berra, 4- Ervâ, 5- Ümeyme, 6- Ümmü Hakîm el-Beyzâ. Bunlardan Safiyye müslüman olmuştur. Âtike ve Ervâ'nın müslüman olup olmadıklarında ihtilaf edilmiş, bazıları Ervâ'nın müslüman olduğunu doğrulamışlardır.

Amcalarının en yaşlısı Hâris, en küçüğü ise Hz. Abbas'tır. Hz.Abbas'ın nesli devam etti ve yeryüzünü çocukları doldurdu. "Me'mûn zamanında onun soyunun nüfus sayımı yapıldı. Altı yüz bine ulaştıkları görüldü." denmişse de bunda —açıkça görüldüğü üzere— bir abartma sözkonusudur. Aynı şekilde Ebu Tâlib'in de soyu devam edip çoğaldı. Hâris ile Ebu Leheb'in de soyları devam etti. Bazıları Hâris ile Mukavvim'in, bazıları da Gaydâk ile Hacel'in aynı şahıs olduklarını söylemişlerdir.

B) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HUSUSÎ VE RESMÎ ÇEVRESİ

1— Hanımları:

İlki, Kureyşli Esed kabilesinden Huveylid kızı Hz. Hatice'dir. Hz. Peygamber (s.a) peygamber olmadan önce, Hz. Hatice kırk yaşında iken onunla evlendi. Bu hanımı ölünceye kadar da üzerine evlenmedi. İbrahim dışında bütün çocukları bu hanımından dünyaya gelmiştir. Peygamberlik görevinde Hz. Peygamber'e (s.a) yardım eden, onunla birlikte çırpınıp didinen, cihad eden ve canını, malını onun yoluna koyan işte bu hanımıdır. Allah, ona Cebrail ile selâm göndermiştir. Ondan başka hiçbir kadında görülmeyen bir meziyettir bu. Hicretten üç sene önce vefat etmiştir.

Hz. Hatice'nin vefatından günler sonra Kureyşli Zem'a kızı Sevde ile evlendi. Hz. Peygamber (s.a) ile geceleme hakkını Hz. Âişe'ye bağışlayan bu hanımdır.

Sevde'den sonra yedi kat gökler ötesinden beraatına hükmedilen Ebu Bekir es-Sıddîk'ın kızı Ümmü Abdillah Âişe es-Sıddîka ile evlendi. Allah Rasûlü'nün (s.a) sevgilisi Âişe, Ebu Bekir es-Sıddîk'ın kızı... Nikâhlamadan önce melek onu Hz. Peygamber'e (s.a) bir ipek kumaş içinde sundu ve "Bu, senin eşindir." dedi[52] Hz. Peygamber (s.a) onunla Şevval a-

---

52. Buharî, 91/20, 21; Müslim, 2438. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'ye dedi ki: "*Bana rüyamda iki kere gösterildin. Bakıyorum, bir adam seni bir ipek kumaş içinde taşıyor ve: Bu senin hanımın, diyor. Kumaşı açıyorum, bakıyorum sensin. Bu Allah'tansa gerçekleştirir, diyorum.*"

Hz. Âişe'nin yedi yaşında evlendiği ve dokuz yaşında iken Hz. Peygamber (s.a.) ile zifafa girdiği haberini Buharî (67/38) ve Müslim (1422) rivâyet etmişlerdir.

yında evlendi. Âişe altı yaşında idi. Hicretin birinci senesi Şevval ayında dokuz yaşına bastığında onunla zifafa girdi. Ondan başka bâkire ile evlenmedi ve ondan başka hiçbir kadının yorganı altında iken kendisine vahiy gelmedi. Âişe, onun en çok sevdiği insandı. (Ona iftira atıldığında) Mazeret tezkeresi gökten inmiştir. Ümmet, ona zina iftirasında bulunanın kâfir olacağında görüşbirliğine varmıştır. Âişe, Hz.Peygamber'in (s.a) hanımlarının en fakihi ve en âlimidir. Hatta kayıtsız-şartsız bu ümmetin kadınlarının en fakihi ve en âlimidir. Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşlarının ileri gelenleri bile onun görüşüne müracaat ederler ve ondan fetva sorarlardı. Hz. Peygamber'den (s.a.) bir düşük (çocuk) dünyaya getirdiği söylenmişse de bu haber sağlam değildir.

Sonra Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) kızı Hafsa ile evlendi. Ebu Davud, Hz. Peygamber'in (s.a.) onu boşadığını ve sonra ona geri döndüğünü kaydetmektedir.[53].

Sonra Kays kabilesinin Hilâl b. Âmir oğullarından Huzeyme b. Hâris'in kızı Zeyneb ile evlendi. Bu hanımı, evlendikten iki ay kadar sonra yanında vefat etti (v.3/625).

Sonra Kureyşli Mahzûm oğullarından Ebu Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme Hind ile evlendi. Ebu Ümeyye'nin adı Huzeyfe b. Muğîre'dir. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (s.a.) en son ölen hanımıdır. En son ölen hanımının Safiyye olduğu da söylenmiştir. Nikâhta Ümmü Seleme'nin velisinin kim olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Sa'd, *Tabakât*'ında diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) ile nikâhında onun velisi Seleme b. Ebî Seleme idi; ailesinden başka biri değildi. Hz. Peygamber (s.a.) Seleme b. Ebî Seleme'yi, hakkında Ali, Câfer ve Zeyd'in birbirleriyle çekiştikleri Hamza'nın kızı Ümame ile evlendirince: "Seleme'ye karşılık verdim mi?" dedi[54]. Böyle diyor; çünkü Ümmü Seleme'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) veren, ailesinden başka biri değil, Seleme'nin kendisi idi. İbn Sa'd bunları, Seleme'nin biyografisinde anlatıyor. Sonra Ümmü Seleme'nin biyografisinde ise: Vâkidı'den Mücmi' b. Yakub —Ebu Bekir b. Muhammed b. Ömer

53. Ebu Davud, 2283; İbn Mâce, 2016; Dârimî, 2/161; Nesâî, 6/213. İsnâdı sahihtir.
54. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (3/117) Seleme b. Ebu Seleme b. Abdülesed'in biyografisinde diyor ki: İbn İshak dedi ki: Töhmet edemeyeceğim biri Abdullah b. Şeddad'ın şunları söylediğini bana haber verdi: Ümmü Seleme'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) veren, oğlu Seleme b. Ebu Seleme idi. Hz. Peygamber (s.a.) de onu Ümâme Binti Hamza ile evlendirdi. Bunların her ikisi de çocuktu. Her ikisi de ölünceye kadar birleşmediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Seleme'ye karşılık verdim mi?" dedi.

b. Ebî Seleme— babası Muhammed b. Ömer senediyle rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Ümmü Seleme'yi bu hanımın oğlu Ömer b. Ebî Seleme'den istedi. O da o zamanlar küçük bir çocuk olduğu halde annesini Allah Rasûlü'ne (s.a.) verdi, diyor.[55]

İmam Ahmed'in *Müsned*'de Affân -Hammâd b. Ebî Seleme -Sâbit -İbn Ömer b. Ebî Seleme- babası Ebu Seleme senediyle aktardığı bir rivâyete göre kocası Ebu Seleme'den (sonra evlenebilmesi için beklemesi gereken -Ş.Ö) iddet müddeti dolan Ümmü Seleme'ye Allah Rasûlü (s.a.) tâlib olur. Ümmü Seleme: "Merhaba, Allah'ın Elçisi! Ben başka bir kadınım. Benim çocuğum var. Hem velilerimden hiçbiri de burada değil..." diye karşılık verir. Bu hadiste Ümmü Seleme'nin, oğlu Ömer'e: *"Kalk, Allah Rasûlü'nün (s.a.) nikâhını kıy"* dediği ve onun da nikâh kıydığı aktarılmaktadır[56]. Bu rivâyet düşündürücüdür. Çünkü burada adı geçen Ömer, İbn Sa'd'ın kaydettiğine göre Allah Rasulü (s.a.) vefat ettiğinde dokuz yaşındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) ise Ümmü Seleme ile hicretin 4. senesi Şevval ayında evlendi. Bu durumda Ömer o vakit üç yaşında olur. Böyle bir çocuk ise nikâh kıyamaz. Bunu, İbn Sa'd ve diğerleri söylemektedir. Bu durum İmam Ahmed'e söylenildiğinde: "Ömer küçüktü diye kim diyor?" demiştir. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî diyor ki: "Herhalde Ahmed, bunu Ömer'in yaşının ne kadar olduğunu araştırıp öğrenmeden önce söylemiştir. Oysa bir grup tarihçi —İbn Sa'd ve diğerleri— onun kaç yaşında olduğunu kaydetmiştir." Deniliyor ki: Ümmü Seleme'yi Allah Rasûlü'ne (s.a.) veren, onun amcasının oğlu Ömer İbnü'l-Hattâb'tır. Hadis: *"Kalk, ya Ömer! Allah Rasûlü'nü (s.a.) nikâhla"* şeklindedir. Hz. Ömer ile Ümmü Seleme'nin nesebleri (ataları) Kâ'b'da birleşmektedir. Hz. Ömer'in nesebi: Ömer-Hattâb-Nüfeyl-Abdüluzzâ-Riyâh-Abdullah-Kurt-Rezâh -Adiy-Kâ'b... Ümmü Seleme'nin nesebi: Ümmü Seleme-Ebu Ümeyye-Muğîre-Abdullah-Mahzûm-Yakaza-Mürra-Kâ'b... Ümmü Seleme'nin oğlu Ömer'in adı onun adı ile tuttu. Ümmü Seleme: *"Kalk, ya Ömer! Allah Rasûlü'nü (s.a.) nikâhla"* deyince, râvîlerden biri bunu onun oğlu zannetti; olayı, anlamı esas olarak aktardı ve "Ümmü Seleme oğluna dedi ki..." şeklinde rivâyet edip, onun Hz. Peygamber'e (s.a.) çocuğunun yaşının küçüklüğünü mazeret olarak

55. İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/98. Vâkıdî, ilminin genişliği yanında yine de metrûktür.
56. Ahmed, *Müsned*, 6/313, 314; Nesâî, 6/81; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/89. İsnâdı sahihtir. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (4/440) Nesâî'den aktarmış ve isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

göstermesini dikkatinden kaçırdı. Bu yanılgının bir benzeri, fakihlerden bazılarının bu hadis konusunda vehme kapılıp hadisi Allah Rasûlü (s.a.): "Kalk, ey çocuk! Anneni nikâhla" buyurdu şeklinde rivâyet etmeliridir. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî diyor ki: Bu şekil metni, bu hadiste bilmiyoruz. Şayet gerçekten böyle bir metin varsa muhtemel ki, Hz. Peygamber (s.a.) bunu küçükle şakalaşmak için söylemiştir. Çünkü o vakit daha üç yaşındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) ise Ümmü Seleme ile hicretin dördüncü senesi evlendi. Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettiğinde Ömer dokuz yaşındaydı. Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) nikâhı veliye ihtiyaç göstermez. İbn Akîl diyor ki: İmam Ahmed'in sözünden anlaşılan Hz.Peygamber'in (s.a.) nikâhında veli şart değildir ve bu onun hususiyetlerindendir.

Sonra Esed b. Huzeyme oğullarından Cahş'ın kızı Zeyneb ile evlendi. Zeyneb, halası Ümeyye'nin kızıdır. *"Sonra Zeyd, eşi (Zeyneb) ile ilgisini kesince onu seninle evlendirdik."* âyeti[57] onun hakkında inmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarına övünür: "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat ötesinden Allah evlendirdi." derdi[58]. Allah Teâlâ'nın onun velisi olması ve gökler ötesinden onu Rasûlü ile evlendirmesi sırf ona ait olan hususiyetlerdendir. Hz. Ömer İbnü'l Hattâb'ın hilâfetinin ilk zamanlarında vefat etmiştir. İlk önce Zeyd b. Hârise ile evli idi. Allah Rasûlü (s.a.) Zeyd'i evlat edinmişti. Zeyd, Zeyneb'i boşayınca Allah Teâlâ evlat edinenlerin onların hanımları ile evlenebilecekleri konusunda ümmeti için uyulacak bir nümune olmak üzere Peygamberini onunla evlendirdi.

Hz.Peygamber (s.a.), Mustalık oğullarından Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızı Cüveyriye ile evlendi. Bu hanım Mustalık oğullarından alınan esirler arasında idi. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip ondan kölelik sözleşmesine yardım etmesini istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun kölelikten kurtulması için vâdedilen parayı ödedi ve onunla evlendi.

Sonra Kureyş'in Emevîler kolundan Ebu Süfyân Sahr b. Harb'in Ramle adlı kızı Ümmü Habibe ile evlendi. Adının Hind olduğu da söylenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle evlendiğinde bu kadın Habeşiştan'da

57. Ahzâb: 33/37.
58. Buharî, 97/22; Tirmizî, 3210. Enes anlatıyor: Zeyd b. Hârise, şikâyet için geldi. Hz. Peygamber (s.a.) "Allah'tan sakın, eşini bırakma" demeye koyuldu. Enes diyor ki: Şayet Allah Rasûlü (s.a.) bir şeyi gizleyecek olsaydı, bunu gizlerdi. Zeynep Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarına karşı övünür: "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göklerin ötesinden Allah Teâlâ evlendirdi." derdi.

muhacir idi. Hz. Peygamber (s.a.) adına Necâşî ona dörtyüz dinar mehir verdi. Ümmü Habibe, oradan Hz. Peygamber'e (s.a.) (gelin) getirildi. Kardeşi Muâviye devrinde vefat etti. Siyerciler ve tarihcilere göre mütevâtir ve malum olan budur. Onlara göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Hatice ile Mekke'de, Hafsa ile Medine'de ve Safiyye ile Hayber'den sonra evlendiği nasıl biliniyorsa, bu (Habeşiştan'dan gelin getirme olayı) da aynı şekilde bilinmektedir.

İkrime b. Ammar'ın Ebu Zümeyl aracılığıyla İbn Abbas'tan: Ebu Süfyân, Hz. Peygamber'e (s.a.) "Senden üç şey istiyorum" dedi ve Hz. Peygamber (s.a.) de isteklerini kabul etti. Bunlardan biri olarak Ebu Süfyân: "Ümmü Habîbe adında arabın en güzeli bir kızım var. Onu sana nikâhlamak istiyorum." dedi... şeklindeki hadis[59] apaçık bir hatadır. Ebu Muhammemd İbn Hazm: "Bu hadis şüphesiz uydurmadır. İkrime b. Ammar bu yalanı söylemiştir" diyor. Bu hadis hakkında İbnü'l-Cevzî diyor ki: Bu, râvilerden birinin yanılgısıdır. Bunda ne şüphe ne tereddüt vardır. Burada İkrime b. Ammar'ı itham etmişlerdir. Çünkü tarihçiler şu konularda görüşbirliğine varmışlardır: Ümmü Habîbe, Abdullah b. Cahş ile nikâhlı idi ve ondan çocuğu dünyaya geldi. Abdullah b. Cahş, her ikisi de müslüman iken onunla Habeşistan'a hicret etti. Sonra kendisi hristiyan oldu; Ümmü Habibe ise İslâm üzere sebat etti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Necâşî'ye heyet göndererek Ümmü Habîbe'ye talib oldu. Necâşî, Hz. Peygamber (s.a.) ile onu nikâhladı ve Hz.Peygamber (s.a.) adına ona mehir verdi. Bunlar hicretin yedinci senesinde oldu. Ebu Süfyân mütareke zama-

59. Müslim, 2502; Ebu Davud, 2086. İbn Abbas anlatıyor: Müslümanlar Ebu Süfyân'ın yüzüne bakmazlar, onunla bir arada oturmazlardı. Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Peygamberi! Üç isteğim var, onları kabul et" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi. Ebu Süfyân: "Arap güzeli ve dilberi Ümmü Habîbe adında bir kızım var, onu sana nikâhlıyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" cevabını verdi. "Oğlum Muâviye'yi yanına kâtip olarak almanı istiyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi. "Müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle de savaşmam için beni komutan tayin etmeni istiyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) yine "Peki" dedi. Râvî Ebu Zümeyl diyor ki: "Hz. Peygamber"den (s.a.) kendi ağzıyla istemeseydi; bu isteklerini ona vermezdi. Çünkü her ne istediyse Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca: "Peki" cevabıyla yetindi." Bu hadis problemli olmakla meşhur hadislerdendir. Problem şu: Ebu Süfyân, hicretin sekizinci senesi Mekke'nin fethedildiği gün müslüman oldu. Bu meşhurdur, ihtilafsızdır. Hz. Peygamber (s.a.) ise Ümmü Habîbe ile bundan çok uzun bir zaman önce hicretin altıncı —bir görüşe göre yedinci— senesinde evlendi. Hz. Peygamber'in (s.a.) onunla nerede evlendiği de tartışmalıdır. Kimisi: "Ümmü Habîbe, Habeşistan'dan geldikten sonra Medine'de" derken, çoğunluk: "Habeşistan'da iken" diyor. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Cilâu'l-Efhâm*, s. 185, 195.

nında gelip Ümmü Habîbe'nin yanına girdi. Bunun üzerine Ümmü Habîbe, üzerine oturmaması için derhal Allah Rasûlü'nün (s.a.) yatağını topladı. Ebu Süfyân ile Muâviye'nin hicretin sekizinci senesi Mekke fethinde müslüman olduklarında ihtilaf yoktur.

Hem bu hadiste Ebu Süfyân'ın Hz.Peygamber'e (s.a.) "Müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle savaşmak için beni komutan tayin etmeni istiyorum." dediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de: "evet, kabul" cevabını verdiği kaydedilmektedir ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu Süfyân'ı komutan tayin ettiği hiç mi hiç bilinmemektedir.

Âlimler bu hadis hakkında çok söz söylediler ve yorumunda izledikleri yolların sayıları kabardı. Kimileri dedi ki: "Doğrusu bu hadisten dolayı Hz.Peygamber (s.a.) Ümmü Habîbe ile Fetih'ten sonra evlenmiştir. Tarihçilerin nakilleri ile bu reddedilemez." Siyeri ve geçmişte olan olayların tarihlerini az buçuk bilen kimse katında bile bu metod bâtıldır.

Bir grup da: "Ebu Süfyân, Hz. Peygamber'in (s.a.) kalbini hoş etmek için ondan nikâh akdini tazelemeyi istemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Ümmü Habîbe ile onun rızası olmadan evlenmişti." demiştir. Bu da bâtıldır. Hz. Peygamber (s.a.) için böyle birşey düşünülemez ve hem de Ebu Süfyân'ın aklına yakışık almaz. Hiç böyle birşey olmamıştır.

Beyhakî ve el-Münzirî'nin de aralarında bulundukları bir grup ise diyor ki: "Muhtemel ki bu mesele Ebu Süfyân kâfir iken kızı Ümmü Habîbe'nin kocasının Habeşistan'da öldüğü haberini duyduğu vakit Medine'ye yaptığı yolculuklardan biri esnasında olmuştu." Bunlara Ebu Süfyân'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) kâfirlerle savaşmak için kendisini komutan tayin etmesini ve oğlunu kâtip edinmesini istemesi gibi, reddetme çareleri bulunmayan hususlar hatırlatılınca diyorlar ki: "Herhalde bu ikisini Ebu Süfyân, Fetih'ten sonra istemiş, ama râvi bütün bunları bir tek hadiste toplamıştır." Bu sözdeki aşırı zorakilik ve saplantı cevap vermeye bile gerek bırakmaz.

Bir grup ise diyor ki: "Hadisin bir başka sahih yorumu sözkonusudur. Hadisin anlamı şöyledir: Şimdi senin hanımın olmasından razıyım. Zira ben bundan önce razı değildim. Şimdi gerçekten razı oldum. Artık hanımın olmasını istiyorum." Şayet bu ve benzeri sözlerle sayfalar karalanmamış, bu konuda kitaplar yazılmamış ve insanlar bu yorumu yapmamış olsalardı; bunu yazmaya, dinlemeye ve bununla uğraşmaya zamanımız az olduğu için bundan sözetmekten kaçınmamız daha münasip olurdu. Çünkü gönülleri alevlendiren, coşturan şeylerden değil, aksine karartan şeyler-

dendir.

Bir grup ise şöyle diyor: "Ebu Süfyân, Allah Rasûlü'nün (s.a.) hanımlarına ilâ (cinsel yaklaşımda bulunmama yemini) yaptığında onları boşadığını işitince, Medine'ye geldi ve kızının da Hz. Peygamber'in (s.a.) boşadıkları arasında olduğunu sanarak ona bu sözleri söyledi." Bu yorum da bir önceki gibidir.

Bir grup da diyor ki: Aksine hadis sahihtir. Ancak Ümmü Habîbe'nin adının verilmesinde râvilerden biri yanılgıya düşmüş, hata etmiştir. Ebu Süfyân, Ümmü Seleme'nin kızkardeşi Ramle'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) vermek istemiştir. İki kızkardeşi bir arada almanın haram olmasının Ebu Süfyân'a gizli kalması uzak ihtimal değildir. Hatta bu durum ondan daha fakih ve daha âlim olan kızına bile gizli kalmıştı da Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Ebu Süfyân'ın kızı olan kardeşimde gözün var mı?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.): "Ne yapacağım?" demiş; o da: "Nikâhlarsın" karşılığını vermişti. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunu istiyor musun?" diye sorunca: "Ben sana engel olmam. Hayırda bana ortak olmasını en çok istediğim kişi, kızkardeşimdir." demiş; Hz. Peygamber (s.a.) ise ona: "Ama o, bana helâl olmaz." cevabını vermişti[60]. İşte Ebu Süfyân'ın, Hz. Peygamber'e (s.a.) teklif ettiği kızı, (Ümmü Hâbibe'nin kardeşi olan) bu kızıydı. Râvînin kendisi onun adını Ümmü Habîbe diye belirtti. Hatta o kızın künyesinin de Ümmü Habîbe olduğu söylenmektedir...

Şayet hadiste geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) ona istediklerini verdi." cümlesi olmasaydı, bu cevap güzeldi. Bu durumda artık "Bu cümle râvinin bir yanılgısıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ona isteklerinin bir kısmını verdi; ama râvi Hz. Peygamber'in (s.a) ona istediklerini verdiğini söyledi. Yahut râvî, muhatap, Hz. Peygamber (s.a.) ona isteklerinden verilmesi caiz olanları verdi, şeklinde anlar diye güvenerek sözü mutlak söyledi." denir.

Hz. Musa'nın kardeşi, İmran oğlu Hz. Hârun soyundan gelen ve Nadîr oğullarının reisi olan Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ile evlendi. Şu halde Safiyye, peygamber kızı ve peygamber hanımıdır. Dünyanın en güzel kadınlarındandı. Hz. Peygamber'e (s.a.) Safiy'den[61] bir cariye olarak geçmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) onu âzâd edip âzâdını mehri saymıştı. Böylece

---

60. Buharî, 67/20, 67/25, 67/26, 67/33, 69/16; Müslim, 1449; Ebu Davud, 2056; İbn Mâce, 1939.
61. Safiy: Kumandanın paylaştırılmadan önce ganimet malından kendisi için seçip ayırdığı mala denir.

bu tutum kıyamet gününe kadar ümmet için bir sünnet oldu: Kişi cariyesini âzâd eder ve âzâdını onun mehri sayar; böylece o cariye bu kişinin hanımı olur. Bir kimse: "Cariyemi âzâd ettim ve onun âzâdını ona mehir saydım" yahut: "Cariyemin âzâdını ona mehir saydım" derse bu âzâd ve nikâh sahihtir ve yeniden bir akide, bir veliye ihtiyaç duyulmaksızın o cariye, adamın karısı olur. İmam Ahmed'in ve ehl-i hadisten pek çoğunun mezheblerinden anlaşılan budur.

Bir grup diyor ki: "Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.) hastır ve Allah'ın nikâh konusunda O'na ayrıcalık tanıdığı şeylerdendir, ümmet için geçerli değildir." Üç imam (Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik) ve onlara uyanlar bu görüştedirler. Doğrusu birinci görüştür. Çünkü aslolan, bir delil bulunmadıkça bir konunun yalnız, Hz. Peygamber'e (s.a.) has olmamasıdır. Allah Teâlâ mehrini bağışlayan kadınla nikâhlanmayı yalnız O'na has kılınca bu konuda: *"Mü'minlerden ayrı, sırf sana has olarak..."* buyurdu[62]; ama âzâd edilen kadın hakkında böyle bir şey demedi. Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) de bu konuda ümmetin kendisini örnek almalarını engellemek için böyle bir şey söylemedi. Allah Teâlâ, evlatlıklarının (boşadıkları) hanımlarıyla nikâhlanmalarında ümmet üzerine bir günah (yahut zorluk) olmadığını göstermek için O'na evlatlığının (boşadığı) karısı ile nikâhlanmayı mübah kılmıştır. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bir nikâh akdi yaptığında —Allah ve Rasûlünden Hz. Peygamber'e (s.a.) has olduğuna ve dolayısıyla örnek alınamayacağına dair açık bir ifade *(=nas)* gelmedikçe— ümmet o konuda ona uyabilir. Bu açıktır.

Bu meselenin iyice izah edileceği, yapılan münakaşanın genişçe anlatılacağı ve böyle meselelerin caiz olmalarının usul ve kıyas gereği olduğunun açıklanacağı yer başkadır. Biz burada yalnızca bir uyarıda bulunduk.

Sonra Hilâl oğullarından Hâris kızı Meymûne ile evlendi. En son evlendiği kadındır. Doğru olan görüşe göre onunla Mekke'de kaza umresi sırasında ihramdan çıktıktan sonra evlendi. İhramlı iken evlendiği de söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbas'ındır. İbn Abbas —Allah ondan razı olsun— burada yanılmıştır. Çünkü nikâhta aralarında elçilik yapmış olması sebebiyle olayı en iyi bilen kişi olan Ebu Râfi' Hz. Peygamber'in (s.a.) Meymûne ile ihramsız iken evlendiğini haber vermiş ve: "Aralarında elçi ben idim" demiştir. İbn Abbas, o vakit aşağı yukarı on yaşlarında idi; olayı görmemiş ve olayın cereyan ettiği sırada orada bulunmamıştı. Ebu Râfi'

62. Ahzâb: 33/50.

ergen bir adam ve hem de olay onun önünde olmuştur. En iyi bilen odur. Böyle bir tercih sebebinin esas alınmasının gerekli olduğu gözden kaçmaz. Meymûne, Muâviye devrinde vefat etti. Kabri Serif'tedir.

Deniyor ki: Hanımlarından biri de Nadîr oğullarından Zeyd kızı Reyhane'dir. Bu hanımın Kurayza oğullarından olduğu, Kurayza oğulları ile yapılan savaşta esir alındığı ve Allah Rasûlünün (s.a.) ganimet paylaştırılmadan seçip aldıkları *(=safiy)* arasında bulunduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâd edip onunla evlendiği, sonra onu bir talâkla boşadığı ve sonra geri döndüğü de söylenmektedir.

Bir grup da diyor ki: "Aksine Reyhane, onun cariyesi idi. Hz. Peygamber (s.a.) vefat edinceye kadar, onunla milk-i yemîn (=cariyelik mülkiyeti) sayesinde cinsel ilişkide bulunmuştur." O halde bu kadın, hanımları arasında değil cariyeleri arasında sayılır. Evvelki görüş Vâkidî'nin tercihidir. Şerefuddin ed-Dimyatî de bu konuda ona muvafakat etmiş ve: "İlim adamları nezdinde en sağlam olan görüş budur." demiştir. Bu söz laf götürür. Zira bilinen, bu kadının Hz. Peygamber'in (s.a.) odalıklarından ve cariyelerinden olmasıdır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) kendileriyle zifâfa girdiği bilinen hanımları bunlardır. Ama evlilik teklif edip de evlenmediği ve kadın kendisini (yani mehrini) O'na bağışladığı halde nikâhlamadığı kadınlar ise dört, beş civarındadır. Bazıları, bunların sayısının otuz olduğunu söylemişlerse de O'nun sîretini ve hallerini bilen ilim adamları böyle bir şey tanımıyorlar, aksine inkâr ediyorlar. Onlarca bilinen şu ki, Hz. Peygamber (s.a.) evlenmek kastıyla Cevneli kadına dünürcü gönderdi. Teklif için yanına girdiğinde kadın ondan Allah'a sığındığını söyleyince, o da onu korudu ve onunla evlenmedi. Aynı şey Kelb kabilesinden bir kadının başına da geldi. Böğründe bir beyazlık gördüğü kadınla da aynı şey oldu; onun da yanına girmedi. Kendisini (=mehrini) O'na bağışlayan kadını, mehir olarak ona Kur'an'dan birkaç sûre öğretmesi karşılığında başka bir adamla evlendirdi. Bilinen budur. En doğrusunu Allah bilir.

Tartışmasız Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettiğinde dokuz hanımı vardı. Gecelerini şu sekizi arasında taksim yaparak nöbetleşe geçirirdi: Âişe, Hafsa, Zeyneb Binti Cahş, Ümmü Seleme, Safiyye, Ümmü Habîbe, Meymûne, Sevde ve Cüveyriye.

Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettikten sonra en evvel kendisine kavuşan hicrî 20/640 senesinde ölen Zeyneb Binti Cahş olmuştur. En son ölen ise 62/681 senesinde Yezid'in hilâfeti sırasında ölen Ümmü Seleme'dir. En iyi bilen Allah'tır.

2— Cariyeleri:

Ebu Ubeyde diyor ki: Dört cariyesi vardı: 1- Mâriye: Oğlu İbrahim'in annesi, 2- Reyhane, 3- Esir alınan savaşlardan birinde hissesine düşen diğer güzel bir cariye, 4- Zeyneb Binti Cahş'ın ona bağışladığı bir cariye.

3— Köleleri:

1- Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl: Allah Rasûlü'nün (s.a.) âşığı. Hz. Peygamber (s.a.) onu âzâd edip cariyesi Ümmü Eymen ile evlendirdi. Bu evlilikten Üsâme dünyaya geldi.

2- Eslem, 3- Ebu Râfi', 4- Sevbân, 5- Ebu Kebşe Süleym, 6- Şükrân: Adı Salih'tir; 7- Rabâh Nûbî, 8- Yesâr Nûbî: Ureyneliler tarafından öldürülmüştür; 9- Mid'am[63], 10- Kirkire Nûbî[64] Hz. Peygamber'in (s.a.) eşyalarının muhafızı idi. Hayber savaşında, savaş esnasında onun devesinin yularını tutuyordu. *Sahih-i Buharî*'deki rivâyete göre o gün ganimet malları arasından şemle[65] çalmış ve savaşta öldürülmüş; Hz. Peygamber (s.a.) de: "O şemle muhakkak ona ateş püskürtecektir" buyurmuştu[66]. *Muvatta*'da ise şemleyi çalanın Mid'am olduğu rivâyet edilmektedir[67]. Her ikisi de Hayber savaşında öldürüldü. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

63. Onu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) Dubeyb oğullarından Rifâa b. Zeyd hediye etti. Ganimet arasından şemle çalma konusunda Kirkire olayına benzer bir olay da Vadi'l-Kurâ'da onun başından geçmiştir. Bk. Buharî, 64/37; Müslim, 115.
64. Onu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) Yemâme hükümdarı Hevze b. Ali el-Hanefî hediye etti.
65. Şemle: Kadife denen büyük ve tüylü saçaklı, ihramdan küçük, yufka ihrama denir. Araplar ona bütün bedeni bürünüp sarınırlar. Bk. Âsım Ef., 3/1388.
66. Yazar (r.h.) burada Mid'am ile Kirkire'nin başından geçen ayrı olayları birbirine karıştırmıştır. Zira Kirkire kıssasında *"O şemle ona ateş püskürtecek"* cümlesi yoktur ve onun çaldığı şemle değil, abadır. Şemle Mid'am kıssasında geçmektedir. Mid'am kıssasını Buharî (64/37) ve Müslim (115) Ebu Hureyre'den (r.a.) rivâyet etmişler; Müslim, Mid'am'ın adını söylememiş, ama Allah Rasûlü'ne (s.a.) onu hediye edenin Rifâa b. Zeyd olduğunu belirtmiştir. Şemle'yi Vadi'l-Kurâ'da çaldı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): *"Hayber savaşının olduğu gün paylaştırılmadan ganimetten aldığı şemle şüphesiz ona ateş olacak."*; Müslim'deki metne göre de: *"Şemle ona ateş püskürtecek"* buyurmuştur. Kirkire ise, Hayber gazasında pay edilmeden önce ganimetten bir aba çaldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkında: *"O, ateştedir."* buyurdu. Bk. Buharî, 56/190. *"O, ateştedir."* sözü, günahının azabını çekecek yahut Allah affetmezse cehenneme gidecek anlamındadır.
67. Mâlik, *Muvatta*, 2/459. İsnâdı sahihtir.

11- Enceşe el-Hâdî[68], 12- Sefîne b. Ferrûh: Adı Mihrân'dır. Sefîne adını ona Allah Rasûlü (s.a.) koydu. Çünkü yolculukta (arkadaşları) eşyalarını ona taşıtıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Sen sefîne (= gemi)sin" buyurmuştu[69]. Ebu Hâtim: "Onu Allah Rasûlü (s.a.) âzâd etti" derken, diğerleri; Ümmü Seleme'nin âzâd ettiğini söylemektedirler.[70]

13- Enese: Künyesi Ebu Mişrah'tır; 14- Eflah, 15- Ubeyd, 16- Tahmân: Diğer adı Keysân'dır. 17- Zekvan, 18- Mihrân, 19- Mervân. Deniliyor ki: "bu (son üçü) Tahmân'ın ismi konusunda ileri sürülen farklı isimlerdir." Doğrusunu en iyi Allah bilir.

20- Huneyn, 21- Sender, 22- Fudâle Yemânî, 23- Mâbûr Husâ, 24- Vâkıd, 25- Ebu Vâkıd, 26- Kassâm, 27- Ebu Asîb, 28- Ebu Müveyhibe.

Kadınlardan: 1- Selmâ Ümmü Râfı', 2- Sa'd kızı Meymûne, 3- Hudra, 4- Radvâ, 5- Rezîne, 6- Ümmü Dumeyra, 7- Ebu Asîb kızı Meymûne, 8- Mâriye, 9- Reyhane.

4— Hizmetçileri:

1- Enes b. Mâlik: İhtiyaçlarını görürdü; 2- Abdullah b. Mes'ûd: Ayakkabısına ve misvaklarına sahip olurdu; 3- Ukbe b. Âmir el-Cühenî: Katırına sahip olur, onu yolculuklarda sürerdi; 4- Esla' b. Şerîk: devesine gözkulak olurdu; 5,6-Müezzin Bilâl b. Rabâh ve Sa'd: Bu ikisi Hz. Ebu Bekir

68. Buharî, 78/90; Müslim, 2322.
69. İmam Ahmed, *Müsned*, 5/221; Ebu Nuaym, *el-Hılye*, 1/369. Saîd b. Cümhan anlatıyor: Sefîne'ye: "İsmin nedir?" diye sordum. "Sana söyleyemem. Allah Rasûlü (s.a.) bana Sefîne adını verdi." dedi. "Sana neden Sefîne adını verdi?" diye sordum, anlattı: Allah Rasûlü (s.a.) ile arkadaşları yola çıktılar. Yükleri onlara ağır geldi. Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Elbiseni yay." dedi. Ben de yaydım. Eşyalarını içine koydular, sonra onu üzerime yüklediler. Allah Rasûlü (s.a.) bana: "Taşı. Sen ancak bir sefîne (gemisin)." dedi. O gün bana bir, iki, üç, dört, beş, altı yahut yedi deve yükü yük yükleselerdi onlar hafifletmedikçe bana ağır gelmezdi..." Hadisin isnâdı hasendir. Ahmed'in *Müsned*'indeki (5/222) bir özet rivâyette Sefîne diyor ki: "Bir yolculuğa çıkmıştık. Ne zaman bir kimse bitkin düşse, üzerindeki bir kalkan yahut bir kılıcı bana atıyordu. Öyleki bu şekilde pek çok şey yüklenmiştim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Sen sefîne (gemi)sin" buyurdu." Bu rivâyetin isnâdı da hasendir.
70. Ebu Davud, 3932; İbn Mâce, 2526. Sefîne anlatıyor: Ben Ümmü Seleme'nin kölesi idim. Bana: "Hayatın boyunca Allah Rasûlü'ne (s.a.) hizmet etmen şartıyla seni âzâd ediyorum." dedi. Ben de: "Şart koşmasan da hayatım boyunca yine Allah Rasûlünden (s.a.) ayrılmam." dedim. Bunun üzerine beni âzâd etti ve bana şart koştu... İsnâdı sahihtir.

es-Sıddîk'ın âzâdlı köleleri idi; 7- Ebu Zer el-Gıfârî, 8,9- Eymen b. Ubeyd ve annesi Ümmü Eymen: Bu ikisi Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâdlıları idi. Eymen, Hz. Peygamber'in (s.a.) temizlik ve tuvalet işlerine bakardı.

5— Kâtipleri:

1- Hz. Ebu Bekir, 2- Hz. Ömer, 3- Hz. Osman, 4- Hz. Ali, 5- Zübeyr, 6- Âmir b. Füheyre, 7- Amr b. Âs, 8- Übey b. Kâ'b, 9- Abdullah b. Erkam, 10- Sâbit b. Kays b. Şemmâs, 11- Hanzala b. Rabî el-Üseydî, 12- Muğîre b. Şu'be, 13- Abdullah b. Revâha, 14- Halid b. Velîd, 15- Halid b. Saîd b. Âs: Bu zatın, Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk kâtibi olduğu söylenmektedir; 16- Muâviye b. Ebu Süfyân, 17- Zeyd b. Sâbit:[71] Bu işle en çok ilgilenen ve en uzman olanları bu sahabî idi.

6— İslâm Hukuku Konularındaki Mektupları:

1- Hz. Ebu Bekir'in yanında bulundurduğu zekât konularını içeren mektubu. Hz. Ebu Bekir, Bahreyn'e gönderdiği Enes b. Mâlik'e bu mektubu yazdı[72]. Cumhûr (=âlimler çoğunluğu) bu mektuba göre amel etmektedir.

2- Yemenlilere gönderdiği mektup. Ebu Bekir b. Amr b. Hazm'ın babasından, onun da dedesinden rivâyet ettiği mektup işte budur. Aynı şekil-

---

71. Zeyd b. Sâbit: Hafız, zeki, âlim ve akıllı bir zattı. Sağlam rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.), kendisine yahudilerden gelen mektupları okuması için ona yahudi yazısını öğrenmesini emretmiş, o da 15 gün içinde öğrenmişti. *Sahihayn*'da Enes'ten aktarılan bir rivâyette Zeyd'in Allah Rasûlü (s.a.) devrinde Kur'an'ı cem' eden kurrâ'dan olduğu bildirilmektedir. Sayısız yerde Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde vahyi yazmıştır. Zeyd, Yemâme savaşına katılmış kendisine bir ok isabet etmiş; ama bir zarar vermemişti. Hz. Ebu Bekir bundan sonra ona Kur'an'ı araştırmasını ve cem' etmesini (bir kapak içinde toplamasını) emretti ve dedi ki: "Sen akıllı bir gençsin. Seni itham edemeyiz. Allah Rasûlü (s.a.) için vahyi yazardın. Kur'an'ı araştır ve topla." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in dediğini yaptı. Bunda pekçok hayır vardı. Hz. Ömer iki defa hacca çıktığında ve bir defa da Şam'a gittiğinde onu Medine'de nâib olarak bıraktı. Hz. Osman da onu Medine'de nâib olarak bırakırdı. Hz. Ali onu severdi; o da Hz. Ali'ye saygı gösterir ve onun kadrini bilirdi. Ama onun yanında hiçbir savaşa katılmadı. Ondan sonra hicrî 45 senesine kadar da yaşadı. Kendisi, Hz. Osman'ın diğer uzak memleketlere gönderip de oralarda okunan ve yazılarının biçimlerinde icmâ ve ittifak hasıl olan imam mushafları yazanlardandır.
72. Buharî, 24/33, 24/34, 24/35, 24/37, 24/38, 24/39, 47/2, 90/3; Ebu Davud, 1567; Ahmed, *Müsned*, 72.

de bu mektubu *Müstedrek*'inde Hâkim, Nesâî vs. muhaddisler müsned —muttasıl bir senedle rivâyet etmişlerdir. Ebu Davud vs. muhaddisler ise mürsel senedle kaydetmişlerdir[73]. Bu, uzunca bir mektuptur. Bu mektupta zekât, diyetler, ahkâm, büyük günahların adları, boşama, köle âzâdı, bir tek elbise ile namaz kılmanın ve örtünmenin hükümleri, mushafa (abdestsiz) el sürme... gibi fıkhın değişik pekçok konuları anlatılmaktadır.

İmam Ahmed diyor ki: Allah Rasûlünün (s.a.) bu mektubu yazdığında şüphe yoktur. Fakîhlerin hepsi diyetlerin miktarları konusunda bu mektubu kaynak almışlardır.

3- Züheyr oğullarına gönderdiği mektubu,

4- Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın yanında bulunan ve zekât nisabları vs. konularını içeren mektubu[74].

7— Hükümdarlara Gönderdiği Mektupları ve Elçileri:

Hudeybiye'den dönünce yeryüzü krallarına mektup yazdı ve onlara elçilerini gönderdi. Bu cümleden olarak Bizans hükümdarına bir mektup yazdı. Kendisine, "(Bizanslılar) Mühürsüz hiçbir mektubu okumazlar" denilince, bir gümüş mühür edindi ve üzerine üç satır yazdırdı: *"Muhammed"* bir satır, *"Rasûl"* bir satır ve *"Allah"* bir satır[75]. Krallara gönderdiği mektupları bununla mühürledi. Hicretin yedinci senesi Muharrem ayında bir gün içinde altı neferi elçi olarak gönderdi.

Bunların ilki, Amr b. Ümeyye ed-Damrî: Bu elçiyi Necâşî'ye gönderdi. Necâşî'nin adı Ashame b. Ebcer'dir. "Ashame"nin Arapça karşılığı, Atıyye (Türkçe karşılığı ise Bağış -Ş.Ö.)dir. Necâşî, Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubuna saygı gösterdi ve sonra müslüman olup şehadet getirdi. İncil'i en iyi bilenlerdendi. O Habeşistan'da öldüğü gün Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de cenaze namazını kıldırdı. Vâkıdî vs.'nin de içinde bulundukları bir grup tarihçi böyle demekteyse de iş bunların dediği gibi değildir. Zira Allah Rasûlünün (s.a.) cenaze namazını kıldırdığı Necâşî Ashame, mektup gönderdiği Necâşî değildir. Birincisinin aksine, bu ikincisinin müslüman

73. Mâlik, 2/849; Nesâî, 8/57, 58; Hâkim, 1/397; Dârakutnî, s. 276; İbn Hibbân, 793; Beyhakî, 4/89. Hadisin isnâdı zayıftır.
74. Ebu Davud, 1568; Tirmizî, 621; İbn Mâce, 1798.
75. Buharî, 77/51, 77/54.

olduğu bilinmiyor. Oysa birincisi müslüman olarak ölmüştür[76]. Müslim *Sahih*'inde Katâde yoluyla Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: *"Allah Rasûlü (s.a.) Kisrâ'ya, Kayser'e, Necâşî'ye ve herbir saltanat sahibine, onları Allah Teâlâ'ya davet için birer mektup gönderdi. Buradaki Necâşî Allah Rasûlünün (s.a.) cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir."*[77]. Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Allah Rasûlünün (s.a.) kendisine Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderdiği bu Necâşî müslüman olmamıştır." Birincisi İbn Sa'd vs. tarihçilerin tercihidir. Aşikâre olan İbn Hazm'ın görüşüdür.

Dıhye b. Halîfe el-Kelbî'yi Bizans hükümdarı Kayser'e gönderdi. Kayser'in adı Hirakl (Heraklius, 610-641) idi. Müslüman olmayı kurdu. Neredeyse olacaktı; ama olmadı. Müslüman olduğu söylenmişse de bu sözün bir değeri yoktur.

Ebu Hâtim İbn Hibbân'ın, *Sahih*'inde rivâyet ettiğine göre Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.): "Şu mektubumu kim Kayser'e götürüp cenneti kazanmak ister?" diye sordu. Cemaatten birisi: "Ya mektubu kabul etmezse?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Kabul etmese de (götürene cennet vardır)" buyurdu. Kayser, Beyt-i Makdis'e gelirken elçi ona rastladı. Yere bir halı serilmişti. Üzerinde ondan başkası yürümüyordu. Elçi mektubu halının üzerine attı ve yana çekildi. Kayser, mektubun yanına varınca eline aldı ve: "Bu mektubun sahibi kim ise güvencededir." diye nida etti. Adam gelip: "Benim" dedi. Kayser: "Memleketime geldiğinde bana gel" dedi. Adam, gelince onun yanına gitti. Kayser'in emri ile sarayın kapıları kapatıldı. Sonra bir tellâla şöyle nida etmesi için emir verdi: "Haberiniz olsun, Kayser, Muhammed'e uydu ve hristiyanlığı bıraktı." Bunu duyan ordusu derhal silahlarını çekip geldiler ve onu çembere aldılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü'nün (s.a.) elçisine: "Görüyorsun, tahtım elden gidecek." dedikten sonra tellâlına şöyle nida etmesini emretti: "Dikkat, dikkat! Kayser, davranışınızdan hoşnut oldu. O sadece sizi sınayıp sizin dininize ne kadar sıkı tutunduğunuzu görmek istedi. Artık geri dönün, gidin." Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Ben müslümanım" diye yazdı ve O'na dinarlar gönderdi. Mektup eline geçince Allah Rasûlü (s.a.): "Allah'ın düşmanı yalan söyledi. O müslüman değil, hristiyandır." buyurdu ve dinarları paylaştırdı.[78].

---

76. Buharî, 23/65.
77. Müslim, 1774; Tirmizî, 2859. İran hükümdarlarına Kisrâ, Bizans hükümdarlarına Kayser. Habeşistan hükümdarlarına Necâşî, Türk hükümdarlarına Hakan denir.
78. İbn Hibbân, *Sahih*, 1628. Hadisin senedi sahihtir.

Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi, Kisrâ'ya gönderdi. Nuşirevan oğlu Hürmüz'ün oğlu olan Kisrâ'nın adı İbreviz (Perviz) idi. Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubunu parçaladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah'ım! Onun saltanatını parçala."* diye beddua etti. Allah, onun saltanatını ve milletinin memleketini parçaladı.(79)

Hâtıb b. Ebî Beltea'yı, Cüreyc b. Mînâ adındaki İskenderiye kralı ve Kıptîlerin lideri olan Mukavkıs'a gönderdi. Mukavkıs, iyi şeyler söyledi ve yakınlık gösterdi. Ama müslüman olmadı. Hz. Peygamber'e (s.a.) Mâriye'yi ve onun kızkardeşleri Sîrîn ile Kayserâ'yı hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) Mâriye'yi odalık edindi ve Sîrîn'i Hassan b. Sâbit'e hediye etti.

Mukavkıs, Hz. Peygamber'e (s.a.) ayrıca şu hediyeleri de göndermiştir: Bir başka câriye, bin miskal altın, Mısır kubâtî kumaşından yirmi parça elbise, bir boz katır —Düldül—, bir boz eşek —Ufeyr—, Mâbur adında bir hadım köle —bu kölenin Mâriye'nin amcasının oğlu olduğunu söylenmektedir—, bir at —Lizâz—, bir cam kadeh ve bir miktar bal. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): *"Pis adam, saltanatına kıyamadı. Saltanatı sürmeyecektir."*(80) dedi.

Şucâ b. Vehb el-Esedî'yi, Belkâ kralı Hâris b .Ebu Şemir el-Gassânî'ye gönderdi. Bunu İbn İshak ve Vâkidî söylemiştir. Kimisi: "Şucâ, Cebele b. Eyhem'e gitti", kimisi: "Her ikisine de gitti." ve kimisi de: "Dıhye b. Halîfe ile birlikte Hirakl'e gitti." demiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Selît b. Amr'ı, Yemâme'deki Hanîfe oğulları (reisi) Hevze b. Ali'ye gönderdi. Hevze, elçiye ikramda bulundu. Deniliyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Selît b. Amr'ı, Hanîfe oğullarından Hevze ile Sümâme b. Üsâl'e gönderdi.

İşte Allah Rasûlü'nün (s.a.) aynı gün gönderdiği söylenen altı elçi bunlardır.

Hicretin sekizinci senesi Zilkade ayında Amr b. Âs'ı, Ummân'daki Ezd oğullarından el-Cülendî'nin oğulları Ceyfer ile Abdullah'a elçi olarak gönderdi. Bu ikisi müslüman olup zekâtlarını verdiler. Amr'ın önüne zekât toplama ve aralarında hükmetme yolunu açtılar. Amr, Allah Rasûlü'nün

79. Buharî, 64/82; Ahmed, 1/243, 305.
80. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/260, 261. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de; Hâtıb b. Ebî Beltea'nın biyografisinde bu hadisi kaydetmiş ve İbn Şahin'in rivâyet ettiğini söylemiştir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 7/97.

(s.a.) vefat haberi kendisine ulaşıncaya kadar aralarında kaldı.

Ci'râne'den ayrılmadan önce —bir görüşe göre Fetih'den önce— Alâ el-Hadramî'yi, Bahreyn kralı Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye gönderdi. Münzir müslüman oldu ve zekâtını (vergisini) verdi.

Muhâcir b. Ebû Ümeyye el-Mahzûmî'yi, Yemen'deki Hârıs b. Abdikülâl el-Hımyerî'ye gönderdi. Hârıs: "Durumumu iyiden iyiye düşünüp taşınacağım." dedi.

Tebük seferinden dönünce —bir görüşe göre hicretin sekizinci senesi Rebîulevvel ayında —Ebû Musa ile Muâz b. Cebel'i İslâm davetçileri olarak Yemen'e gönderdi. Yemen halkı toptan, savaşsız, isteyerek müslüman oldu. Daha sonra Hz. Ali b. Ebu Tâlib'i onlara gönderdi. Hz. Ali, vedâ haccı esnasında Mekke'de Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına çıkageldi.

Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Zu'l-Kelâ el-Hımyerî ile Zû Amr'a, onları İslâm'a davet için gönderdi. Bu zatlar müslüman oldular. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde Cerîr onların yanında idi.

Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi bir mektupla (yalancı peygamber) Müseylemetü'l-Kezzâb'a gönderdi. Ayrıca ona Zübeyr'in kardeşi Sâib b. el-Avvâm ile bir başka mektup daha gönderdi; ama müslüman olmadı.

İslâm'a davet için Ferve b. Amr el-Cüzâmî'ye elçi gönderdi. Elçi göndermediği de söylenmektedir. Ferve, Kayser'in Maan valisi idi; müslüman oldu ve Hz. Peygamber'e (s.a.) müslüman olduğunu bir mektupla bildirdi. Ayrıca Mes'ûd b. Sa'd ile O'na şu hediyeleri gönderdi: Fızza adında bir boz katır, Zarib adında bir at ve Ya'fûr adında bir eşek. Bir grup âlim böyle demiştir. Aşikâr olan o iki —Allah daha iyi bilir ya— Ufeyr ve Ya'fûr aynı eşektir; Ufeyr, kelimesi Ya'fûr kelimesinin terhîm şeklindeki ism-i tasgîridir.

Ayrıca değişik kumaşlar ve altınla süslü ipek bir kaftan gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) hediyelerini kabul etti ve Mes'ûd b. Sa'd'a on iki buçuk ukiyye bağış yaptı.

Ayyâş b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî'yi bir mektupla Himyer'den Abdikülâl'in oğulları Hâris, Mesrûh ve Nuaym'a gönderdi.

8— Müezzinleri:

Dört tane olup ikisi Medine'de idi: 1- Bilâl b. Rabâh: Allah Rasûlünün (s.a.) ilk müezzinidir; 2- Kureyşli Âmir oğullarından Ümmü Mektûm'-

un oğlu kör Amr (İbn Ümmü Mektûm), 3- Kubâ'da: Ammar b. Yasir'in âzâdlısı Sa'd el-Karaz; 4- Mekke'de: Ebu Mahzûra; Adı, Evs b. Muğîre el-Cumhî'dir.

Müezzinlerden Ebu Mahzûra ezanda tercî' yapar[81] (yani şehadet kelimelerinin herbirini yavaşça söyledikten sonra tekrar yüksek sesle söyler -Ş.Ö.) ve kâmeti iki kere tekrarlardı. Bilâl ise tercî' yapmaz, kâmeti bir kere söylerdi. İmam Şâfiî (r.h.) ile Mekkeliler Ebu Mahzûra'nın ezanını, Bilâl'in kâmetini; Ebu Hanîfe (r.h.) ile Iraklılar Bilâl'in ezanını, Ebu Mahzûra'nın kâmetini; İmam Ahmed (r.h.), ehl-i hadis ve Medineliler ise Bilâl'in hem ezanını, hem de kâmetini almışlardır .Mâlik (r.h.) iki yerde —tekbirin yinelenmesi ve kâmet *(Kad kemâti's-salâtu)* sözünün iki kere söylenmesi— muhalefet etmiştir. O, kâmeti tekrar etmiyor.

9— Komutanları ve Valileri:

Bâzân b. Sâsân: Behrâm Cûr'un neslindendir. Allah Rasûlü (s.a.), Kisra'nın ölümünden sonra onu bütün Yemen halkının başına geçirdi. İslâm'da Yemen'e tayin edilen ilk validir. Aynı zamanda ilk müslüman olan Acem kralıdır.

Allah Rasûlü (s.a.) Bâzân'ın ölümünden sonra San'â ve civarındaki köy ve kasabalara onun oğlu Şehr b. Bâzân'ı vali tayin etti. Sonra Şehr öldürülünce Allah Rasûlü (s.a.) San'â'ya Halid b. Saîd b. Âs'ı vali yaptı.

Allah Rasûlü (s.a.) Muhâcir b. Ebu Ümeyye el-Mahzûmî'yi Kinde ve Sadif'e vali tayin etti. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde daha görev yerine gitmemişti. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, onu dinden dönen *(mürted)* bir takım insanlarla savaşması için (bir müfrezenin başında) gönderdi.

Ziyâd b. Ümeyye el-Ensârî'yi, Hadramevt'e;
Ebu Musa el-Eş'arî'yi, Zübeyd, Aden ve Sâhil'e;
Muaz b. Cebel'i, Cened'e;
Ebu Süfyân Sahr b. Harb'i, Necrân'a;
Ve (Ebu Süfyân'ın) oğlu Yezîd'i, Teymâ'ya vali olarak gönderdi.

Attâb b. Esîd'i, Mekke'ye vali tayin etti ve hicretin sekizinci senesi

81. Ebu Davud, 502; İbn Mâce, 709; Tirmizî, 192; Nesâî, 1/103; İbn Hibbân, 288; İbn Huzeyme, 377. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. Bilâl hadisini ise Buhari (10/2,3) ve Müslim (378), Enes'ten rivâyet etmişlerdir.

müslümanlara hac ibadeti yaptırma görevini ona verdi. O vakit 20 yaşında yoktu.

Ali b. Ebu Tâlib'i, humusları (beşte birlik vergileri) toplama ve kadılık yapma görevleriyle Yemen'e gönderdi.

Amr b. Âs'ı, Umman'a ve çevresine vali tayin etti.

Zekât toplama işine pekçok grup görevlendirdi. Zira her kabilenin zekâtlarını toplayan bir görevli vardı. Bundan dolayı zekât memurlarının sayısı kabardı.

Hz. Ebu Bekir'i hicretin dokuzuncu senesi haccı idare etme işiyle görevlendirdi ve onun ardından Hz. Ali'yi halka Berâet (=Tevbe) sûresini okuması için gönderdi. Kimisi: "Çünkü bu sûrenin evveli, Hz. Ebu Bekir hacca gittikten sonra inmiştir."; kimisi: "Zira Arabın âdetidir; akitleri sadece kendisine itaat edilen birisi yahut kişinin ailesinden bir şahıs yapar-bozar." diyor, kimi ise diyor ki: Hz. Ali'yi, Hz. Ebu Bekir'e yardımcı ve destek olsun diye arkasından gönderdi. Bu yüzden Hz. Sıddîk Hz. Ali'ye: "Âmir misin, memur musun?" diye sormuş, o da: "Hayır, memurum." cevabını vermişti[82]. Allah'ın düşmanları Rafizîler ise: "Hz. Peygamber (s.a.) onu görevinden azledip yerine Hz. Ali'yi geçirdi." diyorlar. Bu, onların yeni çıkmış iftiralarından ve bühtanlarından başkası değildir.

"Nesî olayından dolayı bu hac Zilhicce ayında mı, yoksa Zilkade ayında mı yapılmıştı?" Bu konuda âlimler görüş ayrılığına düşmüşler ve iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

10— Muhafızları:

1- Sa'd b. Muâz: Bedir savaşında gölgelikte uyurken muhafızlığını yapmıştır. 2- Muhammed b. Mesleme: Uhud savaşında muhafızlığını yaptı. 3- Zübeyr b. Avvâm: Hendek savaşında muhafızlığını yaptı. 4- Abbâd b. Bişr: Muhafızlık işlerine bakan bu zattı.

Bu şahıslar dışında başka kişiler de Hz. Peygamber'in (s.a.) muhafız-

---

82. Nesâî, 5/247, 248; Dârimî, 2/66,67. Râvileri sikadır. İbn Hibbân hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Hadisin metni şöyledir: *"Hz. Ebu Bekir sordu: Âmir olarak mı, yoksa elçi olarak mı gönderdi? Hz. Ali cevap verdi: Hayır, elçi olarak. Allah Rasûlü (s.a.) beni hac esnasında Arafat'ta vakfe yaparken insanlara Berâet sûresini okumam için gönderdi."*

lığını yapmışlardır. "Allah seni insanlardan korur" âyeti[83] inince, insanların karşısına çıktı, âyeti onlara haber verdi ve muhafızları gönderdi[84].

Fedâileri:

1- Ali b. Ebu Tâlib, 2- Zübeyr b. Âvvâm, 3- Mikdâd b. Amr, 4- Muhammed b. Mesleme, 5- Âsım b. Sâbit b. Ebu'l-Aklah, 6- Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî.

Valiye göre emniyet müdürü *(sahibu'ş-şurta)* ne ise Hz. Peygamber'e (s.a.) göre de Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî o idi.[85]

Hudeybiye günü Muğîre b. Şu'be kılıcıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) başında bekledi.

Nafaka işlerine bakanlar; yüzüğüne, ayakkabısına ve misvâkına gözkulak olanlar; huzuruna girilmesine izin verenler:

Bilâl, nafaka işlerine bakardı. Muaykîb b. Ebu Fâtıma ed-Devsî mühürüne, İbn Mes'ûd misvakına ve ayakkabısına bakardı.

Huzuruna girilmesine müsaade edenler (yani kapıcıları) şunlardı: 1- Rebâh el-Esved, 2- Enese: Bu ikisi kölesi idiler; 3- Enes b. Mâlik, 4- Ebu Musa el-Eş'arî.

11— Şairleri ve Hatipleri:

İslâm'ı müdafaa eden şairleri: 1- Kâ'b b. Mâlik, 2- Abdullah b. Revâha, 3- Hassân b. Sâbit. Kâfirlere karşı en katı olanları Hassân b. Sâbit idi. Kâ'b b. Mâlik ise kâfirleri, küfürlerinden ve şirklerinden dolayı ayıplardı.

Hatibi, Sâbit b. Kays b. Şemmâs idi.[86]

Yolculukta önünde şarkı söyleyerek deve sürenler:

1- Abdullah b. Revâha, 2- Enceşe, 3- Âmir b. Ekva', 4- Amcası Sele-

83. Mâide, 5/67.
84. Tirmizî, 3049; Taberî, 10/469. Hadisi Hâkim (2/313) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Hafız İbn Hacer ise *Fethu'l-Bârî*'de (6/60) hasen olduğunu belirtip "Mevsûl mü, mürsel mi olduğunda görüş ayrılığı vardır." demiştir.
85. Buharî, 93/12; Tirmizî, 3849.
86. Sâbit b. Kays b. Şemmâs b. Züheyr b. Mâlik el-Ensârî el-Hazrecî. Ensâr'ın hatibidir. Uhud ve daha sonraki savaşlara katılmış; Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti sırasında Yemâme savaşında şehit düşmüştür. Bk. *Üsdü'l-Ğâbe*, 1/275.

me b. Ekvâ'. *Sahih-i Müslim*'de rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü'nün (s.a.) güzel sesli, şarkı söyleyen bir deve sürücüsü vardı. Allah Rasûlü (s.a.) ona: *"Yavaş ol, ya Enceşe! Cam kâseleri (yani yufka yürekli kadınları incitip) kırmayasın."* buyurdu.[87]

12— Gazaları ve Seriyeleri:

Bütün gazaları, seriyeleri ve ba'sları[88] hicretten sonraki 10 sene zarfında olmuştur. Gazalarının sayısı 27'dir. 25 yahut 29 olduğunu söyleyenler ve daha başka rakamlar verenler de vardır. Şu dokuz gazada savaşmıştır: Bedir, Uhud, Hendek, Kurayza, Mustalık, Hayber, Fetih, Huneyn ve Tâif. Hayber kasabalarından Vâdi'l-Kurâ'da, Gâbe'de (Şam bölgesinde Medine'ye yakın bir yer adı) ve Benî Nadîr ile yapılan savaşlara da iştirak ettiği söylenmiştir.

Seriye ve ba'sları altmışa yakındır. Asıl büyük gazalar yedi tanedir: Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Fetih, Huneyn ve Tebük. Bu gazalar hakkında Kur'an âyetleri inmiştir. Enfâl sûresi, Bedir savaşının anlatıldığı sûredir. Uhud savaşı hakkında Âl-i İmrân sûresinin sonlarındaki: *"Hani sen inananları mevzilere yerleştirmek üzere, erkenden evinden ayrılmıştın..."* âyetinden[89] sûrenin bitiminden az öncesine kadar olan kısmı inmiştir. Hendek, Kurayza ve Hayber savaşları hakkında Ahzâb sûresinin başı; Benî Nadîr savaşı hakkında Haşr sûresi ve Hudeybiye olayı ile Hayber hakkında Fetih sûresi inmiş ve ayrıca bu sûrede (Mekke) Fethine işaret edilmiştir. Nasr sûresinde ise Fetih açıkça zikredilmiştir.

13— Silahları ve Eşyaları:

Dokuz kılıcı vardı:

1- Me'sûr: Sahip olduğu ilk kılıçtır. Babasından miras kaldı. 2- Adb, 3- Zülfikar yahut Zülfekar: Hemen hemen bu kılıcını hiç yanından ayırmazdı. Bu kılıcın kabzası, kabzasının pervazesi, halkası, tepe kısmı, zînet için olan halkaları ve kınının dilciği hep gümüştendi. 4- Kal'î, 5- Bettâr,

---

87. Buharî, 78/90, 78/95, 78/111, 78/116; Müslim, 2323/73; Dârimî, 2/295; Ahmed, 3/107, 117, 186, 227, 254, 285.
88. Hz. Peygamber'in (s.a.) bulunduğu cihada gaza (= gazve), cihad için gönderdiği üçe varmayan bir grup askere ba's, daha fazlasına seriye denir.
89. Âl-i İmrân, 3/121.

6- Hatf, 7- Rasûb, 8- Mıhzem, 9- Kadîb.

Kılıcının kınının dilciği tamamen gümüş ve bunun arasında kalan kısım gümüş halkalar şeklindeydi. Kılıcı Zülfikar'ı Bedir savaşında ganimet olarak almıştı. (Uhud savaşında) kendisine gösterilen rüya da bu kılıç üzerinde idi. Fetih günü Mekke'ye geldiğinde kılıcının üzerinde altın ve gümüş vardı.

Yedi zırhı vardı:

1- Zâtu'l-Fudûl: İşte bu zırhı, ailesi için yahudi Ebu Şahm'dan 30 sa'arpa aldığında o yahudinin yanında rehin bırakmıştı. Borç bir seneye kadar ödenecekti. Zırh demirdendi.

2- Zâtu'l-Vişâh, 3- Zâtu'l-Havâşî, 4- Sa'diyye, 5- Fızza, 6- Betrâ, 7- Hırnık.

Altı yayı vardı:

1- Zevrâ, 2- Ravhâ, 3- Safrâ, 4- Beyzâ, 5- Ketum: Uhud savaşında kırıldı; Katâde b. Nu'mân aldı; 6- Sedâd.

Kâfur adında bir sadağı, üç gümüş halkası bulunan menşur deriden bir kemeri, bir gümüş tokası ve bir gümüş tırnak makası vardı. Bazıları böyle demişse de Şeyhulislâm İbn Teymiye: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kemer kuşandığı bize ulaşmadı." diyor.

Zelûk adında bir kalkanı ve Fütak adında başka bir kalkanı vardı. Deniliyor ki, kendisine üzerinde put resmi bulunan bir kalkan hediye edildi. Elini onun üzerine koydu, Allah o putu giderdi.

Beş mızrağı vardı. Birisine Müsvî, diğerine Müsnî denirdi. Neb'a adında bir hançeri vardı. Beyzâ adında bir büyük mızrağı daha vardı. Bastona benzer, Aneze adında başka bir küçük mızrağı daha vardı ki, bayramlarda onu önüne alarak yürür ve bu mızrağı önüne dikerlerdi. Böylece onu namaz kıldığı tarafa diktiği sütre yapmış olurdu. Zaman zaman bu mızrakla yürüdüğü olurdu.

Muvaşşah adında, sarı bakırla kaplı bir demir miğferi ve Sebûğ yahut Zü's-Sebûğ adında bir başka miğferi vardı.

Harb esnasında giydiği üç cübbesi vardı. Harb esnasında yeşil ince ipekten bir cübbe giydiği de söylenmektedir. Bilinen o ki, Urve b. Zübeyr'in, astarı yeşil ince ipek olan, ipek bir yelmuku (kaftanı) vardı, harb esnasında giyerdi. İki rivâyetten birine göre İmam Ahmed, harb esnasında ipek

giymeyi caiz görmektedir.

Ukâb adında siyah bir bayrağı vardı. *Sünen-i Ebu Davud*'daki bir rivâyete göre sahabeden biri: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bayrağını gördüm, sarı idi." demektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) beyaz sancakları vardı. Bazan bunlara siyah desenler de verirdi.

el-Kin adında bir kıl çadırı vardı. Bir arşın yahut daha fazla uzunlukta ucu çengelli bir bastonu vardı, ona dayanarak yürür, devesi üzerinde iken önüne asardı. Urcûn adında bir bastonu; Memşûk adında kayın ağacından yapılma bir âsâsı vardı. Deniliyor ki, halifelerin birbirlerinden aldıkları âsâ budur.

Reyyân ve Muğnî adlarını taşıyan bir kadehi ve gümüş zincir takılmış başka bir kadehi vardı.

Cam bir kadehi ve divanının altına konan, gece içine küçük abdest bozduğu hurma ağacından bir kadehi vardı. Sâdır adında bir kırbası vardı. Abdest almak için bir taş maşrapası (ibriği) bulunduğu söylenmektedir. Sarı bakırdan bir su teknesi, Sea adında bir leğeni, içinde yıkandığı bakır bir kabı, bir yağ şişesi, ayna ve tarak koyduğu bir küçük sandığı vardı. Tarağın fildişinden olduğu söylenmektedir. Bir de uyuyacağı zaman her iki gözüne de kendisinden üçer kere sürme çektiği bir sürmedanlığı vardı. Küçük sandığında makas ve misvak da bulunurdu. Dört erkeğin aralarında taşıdıkları dört halkası bulunan Garrâ adında bir çanağı vardı. Bir sa'ı, bir müddü, bir tüylü saçaklı büyük keçesi, Es'ad b. Zürâre'nin hediye ettiği ayakları Hind ardıcından bir divanı ve dolgu maddesi lif olan deri bir yatağı vardı.

Bunların hepsi değişik hadislerde dağınık olarak rivâyet edilmiştir.

Taberanî, *Mu'cem*'inde İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) kaplarını bir arada sıralayan şöyle toplu bir hadis rivâyet eder: "Allah Rasûlü'nün (s.a) kabzası ve kabza başı gümüşten olan Zülfikar adında bir kılıcı, Sedâd adında bir yayı, Cem' adında sadağı, bakırla kaplı Zâtu'l-Fudûl adında bir zırhı, Neb'â adında bir hançeri, Dakn adında bir ucu çengelli bastonu, Mûciz adında beyaz bir kalkanı, Sekb adında siyah bir atı, Dâc adında bir eğeri, Düldül adında boz bir katırı, Kasvâ adında dişi bir devesi, Ya'fûr adında bir eşeği, el-Kin adında bir halısı, Kamra adında bir bastonu, Sâdıra adında bir kırbası, Câmi' adında bir makası, bir aynası ve Mevt adında, kayın ağacından yapılma bir âsâsı vardı."

14— Hayvanları:

Atları:

1- Sekb: Sahip olduğu ilk at olduğu söylenir. Kendisinden on ukiyyeye satın aldığı bedevî arabın yanında iken adı Dırs idi. Alnında ve ayaklarında beyazlık ve sağ ayağında bir deri bukağı vardı. Siyaha yakın al renkte idi. Nitekim siyah olduğu da söylenmektedir. 2- Mürtecez: Boz bir attı. İşte, Huzeyme b. Sâbit'in şahitlikte bulunduğu at, buydu, 3- Luhayf, 4- Lizâz, 5- Zarib, 6- Sebha, 7- Verd.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu yedi ata sahip olduğunda görüşbirliği vardır. Bunları İmam Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Cemâr eş-Şâfiî bir beyitte şu şekilde topladı:

وَالْخَيْلُ سَكْبٌ لُحَيْفٌ سَبْحَةٌ ظَرِبٌ لِزَازُ مُرْتَجِزٌ وَرْدٌ لَهَا اسْرَارُ

Bu beyti bana, oğlu İmam Ebu Amr İzzeddin Abdülaziz haber verdi. Allah, onu taatı ile aziz eylesin.

Hz. Peygamber'in (s.a.) daha başka on beş atı olduğu söylenir. Ancak bunlar ihtilaflıdır. Atının eğerinin iki yanı liften idi.

Katırları:

1- Düldül: Boz idi. (Mısır kralı) Mukavkıs'ın hediyesidir,

2- Fızza (=Gümüş) adında Ferve el-Cüzâmî'nin hediye ettiği başka bir katır,

3- Eyle kralının hediye ettiği boz katır,

4- Dûmetu'l-Cendel hükümdarının hediye ettiği bir başka katır,

5- Necâşî'nin bir katır hediye ettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ona bindiği de söylenmektedir.

Eşekleri:

1- Ufeyr: Boz idi. Kıptî kralı Mukavkıs hediye etmişti.

2- Ferve el-Cüzâmî'nin hediye ettiği bir başka eşek,

3- Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek verdiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de ona bindiği söylenmektedir.

Develeri:

1- Kasvâ: Bu deve üzerinde hicret ettiği söylenmektedir.

2,3- Azbâ (=Kulaksız) ve Ced'â (=Burunsuz) Bu iki devede ne kulak,

ne de burun vardı. Bu sebeple böyle adlandırıldılar. Kulağında kesiklik olduğu için bu adla anıldığı da söylenmektedir. Azbâ ve Ced'â bir deve adı mıdır, yoksa iki ayrı deve adı mıdır? Bu konuda ihtilaf vardır. Azbâ, yarışlarda geçilmez bir deve idi. Sonra iş devesi üzerinde bir bedevî arap çıkageldi ve onu geçti. Bu müslümanların ağırına gitti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): *"Dünyada herhangi bir şeyi yükseltirse mutlaka onu alçaltmak Allah üzerine bir haktır."* buyurdu.[90]

4- Hz. Peygamber (s.a.), Bedir savaşında Ebu Cehil'in, burnunda gümüş bir halka bulunan ve attan hızlı giden Mehr kabilesinden aldığı devesini ganimet olarak ele geçirdi. Müşrikleri öfkelerinden çatlatmak için bu deveyi Hudeybiye günü birine hediye olarak verdi.[91]

Kırk beş adet sağmal devesi vardı. Ayrıca Sa'd b. Ubâde'nin Akîl oğulları develerinden ona gönderdiği Mehr kabilesi develerinden bir devesi vardı.

Yüz koyunu vardı. Bu sayıdan fazla olmasını istemezdi. Çobanı her ne zaman bir kuzu doğduğunu haber etse, onun yerine bir koyun keserdi. Yedi tane hediye keçisi vardı; onları Ümmü Eymen otlatırdı.

---

90. Buharî, 81/38, 56/59; Ebu Davud, 4802; Nesâî, 6/227; Ahmed, 3/103, 253. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (6/56) diyor ki: Bu hadisten şu prensipler çıkar: 1- Binmek ve müsabaka yapmak için deve edinebilir, 2- Her yükselen şeyin mutlaka alçalmasına dikkat çekilerek, dünyadan yüz çevirmek, 3- Alçak gönüllülüğe teşvik, 4- Hz. Peygamber'in (s.a.) güzel ahlâkı, tevâzuu ve arkadaşlarının gönüllerindeki üstün değeri.
91. Ahmed, 1/261; Ebu Davud, 1749; Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3076. İsnâdı sahihtir.

C) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) BEŞERÎ TAVIRLARI

1) Giyinişi:

"Sehab = bulut" adında bir sarığı vardı, onu Hz. Ali'ye giydirdi. Sarık sarar, sarığın altına da kalensüve (fes, takke, başlık vb.) giyerdi. Kâh kalensüveyi sarıksız giyer, kâh sarığı kalensüvesiz sarardı. Sarık sardığı zaman sarığını omuzları arasına sarkıtırdı. Nitekim Müslim, *Sahih*'inde Amr b. Hâris'in şöyle dediğini rivâyet eder: *"Allah Rasûlü'nü (s.a.) minberde hutbe okurken gördüm. Başında, iki ucunu omuzları arasına sarkıttığı siyah bir sarığı vardı."*[1]

Yine Müslim'de Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), (Fetih Günü) Mekke'ye başında siyah bir sarıkla girdi.[2] Câbir'in rivâyet ettiği bu hadiste sarığın ucu anılmamıştır. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) sarığın ucunu daima omuzları arasına sarkıtmazdı. Denilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye üzerinde savaş takımı ve başında miğferi ile girdi. O halde her yerde münasip olanı giymiştir.

Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye —Allah, ruhunu cennetle mukaddes kılsın— sarığın ucunun sarkıtılması konusunda şahane bir sebep söylemektedir ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de gördüğü rüyada, İzzet sahibi Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretlerini müşahede ettiği gecenin sabahında sarığının ucunu omuzları arasına sarkıtmıştı. Hz. Pey-

---

1. Müslim, 1359; Ebu Davud, 4077; Nesâî, 8/211; İbn Mâce, 1104 ve 2821; Ahmed, 4/307.
2. Müslim, 1357; Tirmizî, 1679 ve 1735; Ebu Davud, 4076; Nesâî, 5/201 ve 8/211; İbn Mâce, 2822; Ahmed, 3/363 ve 387.

gamber (s.a.) anlatıyor: *"Allah, bana: 'Ey Muhammed! Mele-i A'lâ hangi konuda birbiriyle çekişiyor, biliyor musun?' diye sordu. 'Bilmiyorum' dedim. Bunun üzerine elini iki kürek kemiğimin arasına koydu.*[3] Böylece gök ile yer arasında olanı bildim..."[4] Bu hadis Tirmizî'dedir.[5] Buharî'ye hadisin durumu sorulunca "sahih" cevabını verdi. Üstadımız: "İşte bu halden dolayı Hz. Peygamber (s.a.) sarığının ucunu omuzları arasına sarkıtmıştır" dedi. Bu açıklama, cahillerin lisan ve kalblerinin inkâr edeceği ilimdendir. Sarık ucunun sarkıtıldığının söylenilmesi konusunda onun dışında bu açıklamayı yapanı görmedim.

Gömlek giymiştir. Zaten en sevdiği elbise gömlekti. Gömleğinin kolu bileğine kadardı. Cübbe, kaftana benzer(ense tarafından yırtmaçlı bir elbise) olan ferrûc ve ferace giymiştir. Ayrıca kaftan da giymiştir. Yolculukta yenleri dar bir cübbe giymiştir. (Belden aşağı giyilen peştemal gibi bir giyecek olan) izâr ve (bedeni örten üsten giyilen şal gibi bir örtü olan) ridâ giymiştir. Vâkıdî diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) ridâsı ve abasının uzunluğu altı arşın, eni üç arşın bir karış; izârı ise Ummân dokumalarındandı ve uzunluğu dört arşın bir karış, eni iki arşın bir karıştı.

Kırmızı hulle giymiştir. Hulle izâr ve ridâdan oluşan takıma denir. Bu iki giyecek birlikte olursa ancak o zaman hulle adını alır. Hz. Peygam-

---

3. Allâme Alî el-Kârî diyor ki: Bu söz, Allah'ın yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsus olacak şekilde fazlaca lutfetmesinden ve O'na feyz ve ihsanından kinâyedir. Çünkü çok sevdiği kişiye, centilmence davranıp iyilik yapmak isteyen biri, bu davranışıyla ona saygınlık kazandırdığını ve destek sağladığını göstermek için elini o kişinin iki kürek kemiği arasına kor.
4. Yani Allah, O'na gök ile yer arasında var olan melekleri ve sâir yaratıkları bildirdi. Bu, Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.) verdiği ilmin enginliğinden kinâyedir. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.) göklerde ve yeryüzünde bulunan bütün varlıkları bilirdi, demek doğru değildir.
5. Tirmizî, 3233. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. İmam Ahmed, *Müsned*'de (5/243) sahih senedle rivâyet etmiştir. Taberânî, Hâkim, Muhammed b. Nasr, v.s. muhaddisler de bu hadisi kitaplarında rivâyet etmişlerdir. Hadis bütün bu kaynaklarda Muaz b. Cebel'den (r.a.) rivâyet edilmektedir. Ayrıca Tirmizî (3231) ve Ahmed (1/368) İbn Abbâs'tan; Dârimî ve Beyzavî (*Şerhu's-Sünne*'de) Abdurrahman b. Âiş'den rivâyet etmişlerdir.

   Mele-i A'lâ (= Yüce topluluk), mukarreb meleklerdir. Onların çekişmesi ise ya bu amelleri kaydetmek ve semaya yükseltmek için koşuşturmaları, ya da bunların fazilet ve şerefleri konusunda birbirleriyle tartışmaları demektir. Allah buna "çekişme" adını verdi. Çünkü, soru-cevap şeklinde gelmiştir. Bu da çekişme ve tartışmaya benzer. Bu yüzden burada "çekişme" kelimesinin söylenmesi hoş kaçmıştır. Hafız İbn Raceb el-Hanbelî bu hadis hakkında *"İhtiyâru'l-Evlâ fî Şerhi Hadisi İhtisâmi'l-Melei'l-A'lâ"* adıyla bir kitap yazmıştır.

ber'in (s.a.) hullesinin, başka renk katışmamış sade kırmızı olduğunu sanan kişi yanılgıya düşmüştür. Kırmızı hulle, diğer Yemen bürdelerinde olduğu gibi siyahla karışık, kırmızı desenlerle dokunmuş iki Yemen bürdesinden oluşmaktaydı. Kırmızı çizgiler bulunması itibariyle bu adla tanınmaktadır. Yoksa sade kırmızı şiddetle yasaklanmıştır.[6] *Sahih-i Buharî*'de rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), kırmızı eğer minderini (yahut üstlük libasını) yasakladı.[7]

Sünen-i Ebu Davud'da yer alan rivâyete göre ise Abdullah b. Ömer şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) üzerimde usfurla boyalı (düz desenli dikişsiz pelerin gibi bir giyecek olan - Ş.Ö.) bir rayta gördü. "Üzerindeki bu rayta nedir?" diye sordu. Yüz ifadesinden hoşlanmadığını anladım. Aileme geldiğimde tandır yakıyorlardı. Raytayı tandıra attım. Ertesi gün Hz.

6. İmam Şevkânî diyor ki: "İbnü'l-Kayyim, kırmızı hulle'nin siyahla karışık, kırmızı desenlerle dokunmuş iki Yemen bürdesinden oluştuğunu, sade kırmızı olduğunu söyleyenlerin yanıldığını iddia edip: 'Bu şekildeki hulle, bu isimle bilinir, demiştir. Oysa sana da gizli kalmayacağı gibi lisana vâkıf biri olan sahabî bu hulleyi 'kırmızı' diye nitelemiştir. Bu sözü, gerçek anlamına yani sade kırmızı anlamına almak gereklidir. İcap ettirecek herhangi bir durum olmaksızın bu sıfat, mecâzî anlama alınamaz, yani bir kısmının kırmızı bir kısmının başka renkte olduğu söylenilemez. Şayet (İbnü'l-Kayyim), kırmızı hulle sözü, lügatte bu anlamdadır, demek istemişse lügat kitaplarında buna şahit olacak birşey yoktur. Eğer bu meselede şer'î hakîkat budur demek istemişse, şer'î hakikatler sırf iddia ile sabit olmaz. Şu halde bu sahabînin sözünü Arapçadaki kullanımında almak vâcibtir. Çünkü Arapça, onun ve toplumunun dilidir. Yok eğer —sade kırmızı idi diyenleri açıkça sert dille eleştirmesine bakılacak olursa sözünün bu şekil anlaşılmaya müsait olmamasına rağmen— delillerin arasını bulmak amacıyla bu şekil tefsir ettiğini söylemek istemişse, yukarıda söylediğimiz gibi buna gerek kalmaksızın da aralarını bulma imkânı olduğundan tutunacağı bir dal yoktur. Hem 'kırmızı hulle' sözünü söylediği anlama alması da, anlatımı esnasında delil olarak kullandığı Hz. Peygamber'in (s.a.), yük develeri üzerinde kırmızı çizgili örtüler bulunduğunu görerek deve sahiplerini bundan menettiği yolundaki hadisle çelişmektedir. Bu hadiste (kırmızı) çizgiler bulunanın mekruh olduğuna delil vardır ki, bu hulle de onun yorumuna göre aynen bu şekildedir." *Neylü'l-Evtâr*, 2/108-109.
   Kırmızı giyinme konusunda detaylı bilgi verip delil ve görüşleri enine boyuna tartışan İmam Şevkânî, Hz. Peygamber'in (s.a.) Vedâ Hacc'ından sonra hayatının son günlerinde de kırmızı giyindiği yolundaki sahih hadislere ve aslî helâlliğe (berâat-i asliyye) dayanmanın gerekliliğini savunuyor. Geniş bilgi için, bk. *Neylü'l-Evtâr*, 2/104-110.
7. Buhârî, 77/28, 77/36, 77/45, 23/2, 46/5, 67/71, 74/28, 75/4, 78/124, 79/8, 83/9; Müslim, 2066; Tirmizî, 2810; Nesâî, 4/54; Ahmed, 4/287 ve 299. Ancak Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerinde "kırmızı" kelimesi yoktur. Yasaklanan "kırmızı eğer minderi", acemlerin ipekten yaptıkları minderdir. Kırmızı diye belirtilmesi ipek sözünün kapsamlı anlamından daha özel anlam taşır; bu durumda minder ipek olursa hadisin anlamı imkânsızlaşır. (Çünkü kırmızı olmayan ipek minderler helâl sayılacaktır). Şayet ipek olması yanında bir de kırmızı ise yasak kuvvetlenir.

Peygamber'e (s.a.) geldim. "Raytayı ne yaptın, Abdullah?" diye sordu. Olayı anlattım. Bunun üzerine: *"Hanımlarından birine giydirsen olmaz mıydı? Kadınların giymesinde bir sakınca yoktur"* dedi.[8]

Sahih-i Müslim'de rivâyet edilen bir hadiste yine Abdullah b. Ömer şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.) üzerimde usfurla boyalı iki giyecek gördü. Bunun üzerine *"Bu, kâfirlerin giysilerindendir. Onu giyme"* buyurdu.[9] Yine *Sahih-i Müslim*'de Hz. Ali'nin (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) usfurla boyalı elbise giymeyi yasakladı" dediği rivâyet edilir.[10] Bu tür elbisenin yalnızca, kırmızı boya ile boyandığı malumdur.

Sünen'lerden birinde şu olay anlatılıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ve arkadaşları bir yolculukta birlikte idiler. Hz. Peygamber (s.a.) arkadaşlarının yük develeri üzerinde kırmızı çizgili örtüler gördü. "Şu kırmızılığın sizi yenilgiye uğrattığını görüyorum, dikkat edin." buyurdu. Allah Rasulü'nün (s.a.) bu sözleri üzerine depara kalktık. Öyle ki, develerimizden biri ürküp kaçtı. Örtüleri ellerimizle tutup çekip kopardık" Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.[11]

Kırmızı elbise, kumaş vs. giymenin caizliğinde şüphe gözükmektedir. Mekruhluğu ise gerçekten kuvvetlidir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sade kırmızı giymiş olabileceği nasıl düşünülebilir? Hayır, hayır... Allah, onu bundan korumuştur. Şüphe yalnızca "kırmızı hulle" sözünden kaynaklanmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek alemli, gerek sade hamîsa (dört köşeli, iki tarafı zencefilli bir tür siyah aba) giymiştir. Siyah elbise de giymiştir. Ayrıca kenarlarına ince ipek çekilmiş kürk de giymiştir.

İmam Ahmed ve Ebu Davud kendi senedleriyle Enes b. Mâlik'in: "Bizans imparatoru Hz. Peygamber'e (s.a.) ipek bir müşte hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) onu giyindi. Müştenin, Hz. Peygamber'in (s.a.) kolunda sallanışı, kımıldanışı hâlâ gözlerimin önünde." dediğini rivâyet ederler.[12] el-Esmaî: "Müşte, yenleri uzun kürke denir" diyor. Hattâbî der ki: "Bu müştenin, kenarları ipekle çevrilmiş olmalıdır. Zira kürkün kendisi ipek olmaz."

---

8. Ebu Davud, 4066; İbn Mâce, 3603; Ahmed, 2/196. İsnadı hasendir.
9. Müslim, 2077; Nesâî, 8/203; Ahmed, 2/162, 164, 193, 207, 211.
10. Müslim, 2078; Ebu Davud, 4042, 4045, 4047, 4050, 4051; Nesâî, 8/204.
11. Ebu Davud, 4070; Ahmed, 3/463. Senedi zayıftır.
12. Ahmed, 3/251; Ebu Davud, 4047. Senedi zayıftır.

Hz. Peygamber (s.a.) sirval (şalvar, geniş pantolon yahut uzun-geniş külot) satın almıştır. Görünen o ki, bunu giymek için satın almıştır. Birçok hadiste sirval giydiği rivâyet edilmiştir. Sahabîler de O'nun izniyle sirval giyerlerdi.

Mest ve "tâsûme" adlı ayakkabı giymiştir. Yüzük takınmıştır. "Yüzüğü sağ eline mi, sol eline mi takmıştır?" Bu konuda hadisler arasında ihtilaf vardır. Ama hadislerin hepsi de sahih senedlidir.

"Hûze = tolga" adlı bir miğfer ve "zerdiyye = örgülü zırh" adında bir zırh giyinmiştir. Uhud savaşında iki zırhı üstüste birbirine geçirerek giyinmiştir.

Sahîh-i Müslim'de rivâyet edildiğine göre Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ: "İşte bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) cübbesidir." demiş ve ipek cepli ön ve arkasının aşağı kısmındaki yırtmaçları ipek olan İran hükümdarlarına has kalın şal cübbe çıkarttı. Ardından şunları söyledi: "Bu, vefatına kadar Âişe'nin yanında idi. O vefat edince ben aldım. Hz. Peygamber (s.a.) bunu giyerdi. Şimdi ise biz, şifa bulmaları dileğiyle hastalar için yıkıyoruz."[13]

İki yeşil abası, bir siyah elbisesi, keçeden kırmızı bir elbisesi ve bir yün elbisesi vardı. Gömleği pamuktan olup kısa boylu, kısa yenli idi. Heybe gibi sarkan şimdiki uzun-geniş yenli elbiseleri ne Hz. Peygamber (s.a.) ne de ashabından herhangi biri giymiştir. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır. Bu şekil elbiselerin giyiminin caizliğine şüphe ile bakılır. Çünkü bunlar kibir cinsindendir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği elbise gömlek ve hıbere idi. Hıbere, kırmızı desenleri bulunan (pamuk veya ketenden mamul) bir tür abadır.

En çok hoşlandığı renk beyaz idi. Buyurur ki: *"Elbiselerinizin en hayırlısı beyaz olanıdır. Beyaz giyinin ve ölülerinizi onunla kefenleyin."*[14] *Sahih*'de rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe, bir keçe elbise ve kalın bir izâr çıkarmış ve: "Allah Rasûlü (s.a.) ruhunu bu ikisi içinde teslim etti" de-

13. Müslim, 2069.
14. Ebu Davud, 3878, 4061; Tirmizî, 994; İbn Mâce, 1472; Ahmed, 1/247, 274, 328, 353, 363. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. Ayrıca Tirmizî (2811), Nesâî (8/205), İbn Mâce (3567) ve Ahmed (5/12, 21) hadisi Semûre b. Cündüb'den (r.a.): "Beyaz giyinin. Çünkü beyaz en temiz ve en hoş giyecektir. Ölülerinizi onunla kefenleyin." metniyle rivâyet ediyorlar.

miştir.[15]

Altın bir yüzük takınmış, sonra çıkarıp atmış ve altın yüzük kullanmayı yasaklamıştır. Sonra gümüş yüzük takınmış ve onu yasaklamamıştır. Ebu Davud'un, Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı şeyleri anlatırken: *"Devlet başkanı dışındaki insanların yüzük kullanmasını yasakladı"* ifadesine gelince[16], bu hadisin durumunu ve sebebini bilmiyorum. En iyi bilen Allah'tır.

Yüzüğünün kaşını avucunun içine gelecek şekilde takardı. Tirmizî, Hz. Peygamber'in (s.a.) tuvalete girdiği zaman yüzüğünü çıkardığını rivâyet edip, bu rivâyetin sahih olduğunu söylüyor. Ebu Davud ise hadisi münker sayıyor[17].

Ne Hz. Peygamber'in (s.a.), ne de ashabından birinin taylesan (=şal, pelerin) giyindiği nakledilmiştir. Aksine *Sahîh-i Müslim*'de, Enes b. Mâlik'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.), Deccâl'i anlatırken: *"Onunla beraber, üzerlerinde şal bulunan yetmiş bin Isfahan yahudisi çıkacak"* demiştir.[18] Enes, üzerlerinde şal bulunan bir grup insan gördü ve "Hayber yahudilerine ne kadar da benziyorlar!" dedi. Bu yüzden selef ve haleften bir grup âlim, şal giyilmesini mekruh saymışlardır. Zira Ebû Davud'un ve *Müstedrek*'te Hâkim'in İbn Ömer'den rivâyet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) *"Kim bir kavme benzerse, o da onlardandır"*[19]; Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadiste de: *"Bizden başka bir kavme benzeyen bizden değildir"* buyurmuştur.[20]

---

15. Buharî, 77/19, 56/89; Müslim, 2080; Tirmizî, 1733; Ebu Davud, 4036; İbn Mâce, 3552; Ahmed, 6/32, 131.
16. Ebu Davud, 4049; Nesâî, 8/143. Hadisin peşinde Ebu Davud: "Bu hadiste yüzüğün belirtilmesi şâzdır." diyor. Hadisin senedi zayıftır. Yüzük diye tercüme ettiğimiz hâtem kelimesi, arapçada ayrıca mühür anlamına da gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzüğü aynı zamanda mührüdür.
17. Tirmizî, 1746; Ebu Davud, 19; Nesâî, 8/178; İbn Mâce, 303; İbn Hibbân, 125; Hâkim: Hadis zayıftır. Buna rağmen Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demişse de Nevevî: "Bu sözü merduttur" diyerek ona karşı çıkmıştır.
18. Müslim, 2944. Taylesan, omuza alınan ve bütün bedeni kuşatan biçilmeden ve dikilmeden, giyinmek için dokunulan bir tür giyecektir. Bizim şal dediğimiz giyecek olacaktır. Pelerin diye anlamak da mümkündür.
19. Ahmed, 2/50, 92; Ebu Davud, 4031. Senedi hasendir. Müellifin, hadisi Hâkim'in de rivâyet ettiğini söylemesi bir yanılgıdır.
20. Tirmizî, 2696. Senedinde zayıf bir râvî olan İbn Lehîa varsa da, bir önceki hadisin şahidliği ile hasen derecesine çıkar.

Hicretin anlatıldığı hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüzün sıcağında Hz. Ebu Bekir'in yanına, başına (maske gibi) bir bürgü geçirerek gelmesi ise Hz. Peygamber'in (s.a.) o saat gizlenmek için yaptığı birşeydi. İhtiyaçtan dolayı yapmıştı. Yoksa başına bürgü bürünmek âdeti değildi. Maamafih Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) başörtüsünü çokça kullandığını da rivâyet etmektedir. Allah daha iyi bilir ya, Hz. Peygamber (s.a.) bunu yalnızca sıcak vb. durumlar gibi ihtiyaçtan ötürü yapmıştır. Hem başörtüsü kullanmak şal bürünmek demek değildir.

Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı çoğunlukla pamuk dokuma giyerlerdi. Yün ve keten dokuma giydikleri de olurdu. Şeyh Ebu İshak el-Isbahanî'nin sahih senedle Câbir b. Eyyûb'dan rivâyetine göre Salt b.Râşid, üzerinde yün cübbe, yün izâr ve yün sarıkla Muhammed b. Sîrîn'in huzuruna girdi. Muhammed ondan tiksindi ve şunları söyledi: "Sanıyorum bir takım kimseler yün giyip; 'Meryem oğlu İsa da yün giyinmişti' diyorlar. İtham edemeyeceğim birisi bana Hz. Peygamber'in (s.a.) keten, yün ve pamuk giyinmiş olduğunu haber verdi. Peygamberimizin sünneti kendisine uyulmaya daha lâyıktır." İbn Sîrîn bu sözlerle demek istiyor ki, bir takım insanlar daima yün elbise giyinmenin, başka şeyden mamul elbise giymekten daha faziletli olduğunu sanıyorlar da, bu yüzden de yün giyinmekte diretiyorlar ve kendilerini başka elbise giymekten alıkoyuyorlar. Aynı şekilde tek tip elbise giymenin daha iyi olacağını düşünüyorlar ve bir takım şekiller, kalıplar ve görünümler arıyor, bunlardan dışarı çıkmayı kötülük sayıyorlar. Oysa asıl kötülük bunlarla şartlanmak; devamlı bu şekiller, kalıplar ve görünümler içinde olmak ve bunlar dışına çıkmamaktır.

Doğrusu yolların en üstünü Allah Rasulü'nün (s.a.) açtığı, kendisinden gidilmesini buyurduğu, teşvik ettiği ve kendisinin de devamlı izlediği yoldur. O'nun giyecekler konusundaki tutumu kolayına geleni giyinme şeklindeydi. Bu yüzden kimi zaman yün, kimi zaman pamuk ve kimi zaman da keten giyinirdi.

Giyindiği giyecekler: Yemen abaları (bürd-i yemânî), yeşil aba, cübbe, kaftan, gömlek, şalvar, izâr, ridâ, mest ve ayakkabı. Kimi zaman sarığının ucunu arkasına salıverdi kimi zaman salıvermedi. Sarığı çene altına dolardı.(21)

Yeni bir elbise giyindiğinde adını belirterek şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ أَنْتَ كَسَوْتَنِي هَذَا الْقَمِيصَ أَوِ الرِّدَاءَ أَوِ الْعِمَامَةَ ، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا صُنِعَ لَهُ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ .

"Allah'ım! Bu gömleği —yahut ridayı, yahut da sarığı— sen bana giydirdin. Onun hayırlı olmasını ve yapıldığı amaçta hayırla kullanılmasını Senden dilerim. Onun şerrinden ve kötü amaçla yapılmışsa bu amacın şerrinden Sana sığınırım."[22]

Gömleğini giyinirken sağından başlardı. Siyah yünden mamul elbise giyinmişti. Nitekim Müslim, *Sahîh*'inde Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "Allah Rasulü (s.a.) üzerinde siyah yünden mamul, deseni deve eğeri resimleriyle süslü bir elbise ile (bir sabah) dışarı çıktı."[23] *Sahihayn*'da rivâyet edilen bir hadiste Katâde diyor ki: Enes'e: "Allah Rasulü'nün (s.a.) en çok sevdiği giyecek neydi?" diye sorduk; "Hıbere idi" cevabını verdi.[24] Hıbere, bir tür Yemen mamulü abadır (süslü keten yahut pamuktan imal edilir). Çünkü Arapların çoğunluk giyecekleri —kendilerine yakın olduğu için— Yemen dokumalarından yapılırdı. Araplar eski Mısır yerlileri Kıbtîlerin dokuduğu bir tür keten dokuma olan kabâtî denilen giyecekte

21. İbn Kudâme, *el-Muğni*'de (1/301) diyor ki: "Sarık üzerine meshetmenin câiz olabilmesi için, sarığın bir kısmının çene altına gelmesi suretiyle müslümanların sarıklarının özelliğini taşıması şarttır. İşte bu şekilde, diğerlerine göre daha iyi örten ve çıkartılması da zor olan arap sarıkları üzerine meshetme câizdir; ister bu sarıkların sarkan ucu bulunsun ister bulunmasın durum aynıdır. Bunu Kadı söylemiştir. İster küçük, ister büyük olsun durum yine aynıdır. Şayet hem çene altına gelen bir kısmı hem de sarkan ucu bulunmazsa, zimmîlerin sarıklarının özelliğini taşıdığından ve de çıkartılması zor olmadığından böyle sarıklar üzerine meshetmek câiz değildir.

Çene altına dolamaksızın sarık sarmanın mekruhluğu konusunda pek çok İslâm âliminden sözler aktarılmıştır: İmam Ebû Bekir et-Tartûşî: 'Bu çirkin bir bid'attır, ama İslâm ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır'; İbn Habîb *Kitâbu'l-Vâzıha* adlı eserinde: 'Çene altına dolamamak, Lût kavminin sarıklarının artakalanlarındandır.'; Kadı Abdülvehhab, *Kitâbu'l-Meûne*'de: 'Çene altına dolamaksızın sarık sarmak gibi Arap (İslâm) kıyafetine aykırı olan ve Acem kıyafetine benzeyen şeyler mekruhtur' diyor." Daha başka örnekler ve daha detaylı bilgi için bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr, 2/121-122.*

22. Ebu Davud, 4020; Tirmizî, 1767; Ahmed, 3/30, 50. İsnâd sahihtir. İbn Huzeyme (1442) ve Tirmizî sahih olduğunu söylemişlerdir.
23. Müslim, 2081; Tirmizî, 2814; Ebu Davud, 4032.
24. Buharî, 77/18; Müslim ,2081; Tirmizî, 1788; Ebu Davud, 4060; Nesâî, 8/203; Ah-

olduğu gibi zaman zaman Şam ve Mısır'dan getirilen ithal elbiseler de giyerlerdi. *Sünen-i Nesâî*'deki bir rivâyete göre "Hz. Aişe Hz. Peygamber'e (s.a.) yünden bir hırka ördü. Hz. Peygamber (s.a.) onu giyindi. Terleyip yünün kokusunu hissedince çıkardı. Hoş kokuyu severdi."(25) Ebu Davud'un *Sünen*'indeki bir rivâyete göre İbn Abbas: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) üzerinde olabilecek en güzel bir hulle (=altlık ve üstlükten oluşan takım elbise) gördüm." diyor.(26) Nesâî'nin *Sünen*'indeki bir rivâyete göre ise Ebu Rimse: "Allah Rasulü'nü (s.a.) üzerinde iki yeşil bürde (=çubuklu kumaştan yapılmış ihram gibi bürünülen bir tür elbise, aba) olduğu halde hutbe okurken gördüm" diyor.(27)

Yeşil bürde diye —aynen kırmızı hulle'de olduğu gibi— üzerinde yeşil çizgiler bulunan bürdeye denir. "Kırmızı hulle" sözünden saf kırmızı anlayanların, "yeşil bürde" sözünden de saf yeşil anlamaları gerekir ki, böyle diyen hiç kimse çıkmamıştır.

Yastığı tabaklanmış deriden olup dolgu maddesi lif idi. Allah'ın mübah kıldığı giyeceklerden, yiyeceklerden ve kadınlardan, zahidlik yapmak ve kendini ibadete vermek amacıyla yüz çevirenlerin zıt kutbunda onlara karşı bir grup vardır ki, bunlar da yalnızca en kıymetli giyecekleri giyiyor, en hoş yiyecekleri yiyorlar; katı giyinme ve yemeyi kibir ve böbürlenme olarak görmüyorlar. Her iki grubun davranışı da Hz. Peygamber'in (s.a.) tutum ve davranışlarına aykırıdır. Bundan dolayı seleften bazıları: "Eskiler şu iki tür şöhret elbisesini hoş görmezlerdi: 1- Lüks, 2- Adî," demişlerdir. *Sünen*'de İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Kim şöhret elbisesi*(28) giyerse, Allah ona kıyamet günü zillet elbisesi giy-

---

med, 3/134, 184, 251, 291.

25. Müellifin (r.h.) kaydettiği gibi *Sünen-i Nesâî*'de bulamadık. Herhalde *el-Kübrâ*'da olacaktır. Hadisi, Ebu Davud (4074) ve Ahmed (6/132, 144, 219, 249) sahih senedle rivâyet etmişlerdir.
26. Ebu Davud, 4037. Senedi hasendir. Hâkim (4/182) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
27. Nesâî, 8/204; Ebu Davud, 4206; Tirmizî, 2813; Ahmed, 2/227, 228 ve 4/163. İsnâd, sahihtir.
28. Şöhret elbisesi: Renginin insanların giydiği elbiselerin renklerinden farklı oluşu sebebiyle halk arasında dikkat çekip göze çarpan, insanların başlarını çevirip baktıkları, sahibine kibir ve kendini beğenmişlik hissi veren elbisedir. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 2/126.

dirir, sonra da onun içerisinde ateşe atılır." buyurmuştur.[29] Kişinin bu şekil cezalandırılmasının sebebi, onun bu tür elbise giyinmekle kibir ve böbürlenme kastını taşımasıdır. İşte bu yüzden Allah, tersi ile cezalandırıp onu küçük düşürecektir. Nitekim elbisesini kibirinden uzatan kimseyi de ceza olarak yerin altına geçirmiş, şimdi o, kıyamet gününe kadar orada dibe doğru inmektedir. *Sahihayn*'da İbn Ömer'den gelen bir rivâyette Allah Rasûlü (s.a.): *"Bir kimse çalım satarak eteklerini yerde sürürse, Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştur.[30] *Sünen*'de yine İbn Ömer'den gelen rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.): *"Giyeceklerde uzatılanlar gömlek, izâr ve sarıktır. Eğer bir kimse bunlardan birini çalım satmak için yerde sürürse Allah kıyamet günü, onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştur.[31] *Sünen*'deki bir rivâyete göre yine İbn Ömer: "Allah Rasulü (s.a.) izâr hakkında ne demişse, aynen gömlekte de geçerlidir" demiştir.[32]

Aynı şekilde adi elbise giymek de bir yerde kınanmış, bir yerde övülmüştür: Şöhret ve çalım satmak için olursa yerilmiş, tevazu ve alçak gönüllülükten giyinilmişse övülmüştür. Nitekim pahalı elbiseler giyinmek şayet kibir, böbürlenme ve çalım satmak içinse yerilmiş, güzelleşmek ve Allah'ın nimetini göstermek içinse övülmüştür. Müslim'in *Sahih*'indeki bir rivâyette İbn Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) *"Kalbinde hardal tanesi ağırlığında kibir bulunan kimse cennete giremez. Kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulunan kimse de cehenneme girmez"* buyurdu. Bunun üzerine bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Doğrusu ben, elbisemin ve ayakkabımın güzel olmasını severim. Bu da mı kibirdir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) cevaben buyurdu ki: *"Hayır. Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, gururdan dolayı hakkı kabullenmemek ve insanları hor görmektir."*[33]

---

29. Ebu Davud ,4029; İbn Mâce, 3606; Ahmed, 2/92. İsnâdı hasendir. İbn Mâce (3608) ile Ebu Nuaym (*Hılye*, 4/190, 191) Ebu Zer'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kim şöhre telbisesi giyerse Allah, ondan elbiseyi çıkarıncaya kadar —ne zaman çıkarırsa ta o zamana kadar— yüz çevirir" buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Beyhakî'nin (3/273), tâbiî Kinâne b. Nuaym'dan rivâyet ettiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.) iki tür şöhretten menetmiştir: 1- Kendisine baktıracak kadar lüks elbise, 2- Kendisine baktıracak kadar âdî yahut pejmürde elbise". Hadisin senedi sahihtir, ama mürseldir.
30. Buharî, 77/5, 77/1, 77/2, 62/5, 78/55; Müslim, 2085; Tirmizî, 1730; Ebu Davud, 4085; Nesâî, 8/206; İbn Mâce, 3607.
31. Ebu Davud, 4094; Nesâî, 8/208; İbn Mâce, 3576. Senedi hasendir.
32. Ebu Davud, 4095. İsnâdı güçlüdür.
33. Müslim hadisi(91) yukarıdaki gibi değil şu iki ayrı metinle rivâyet etmiştir: 1- Hz.

2— Yemek Yeyişi:

Yemek konusundaki tutum ve davranışları da böyleydi. Var olanı reddetmez, bulunmayanı araştırmazdı. Önüne hoş yiyeceklerden ne konursa yerdi. Ancak tiksindiği birşey olursa kendisi yemez, başkalarına da haram kılmazdı. Hiçbir zaman bir yemeğe kusur bulmamıştır. İştahı olursa yer, olmazsa yemezdi. Nitekim alışık olmadığı için keler yememişti. Ama ümmetin yemesini de haram kılmadı. Hatta sofrasında gözü önünde keler yediler.

Helva ve bal yedi; bunları severdi. Deve, koyun ve tavuk eti, toy kuşu eti, yaban eşeği ve tavşan eti, deniz hayvanları yedi, kebap yedi. Yaş ve kuru hurma yedi. Hem halis hem de (su ile) karışık süt içti. Kavut (un çorbası) içti. Balı suyla karıştırarak (şerbet yapıp) içti. Hurma şırası içti. Hazîre —süt ile undan yapılan çorba— içti. Hıyarı yaş hurma ile yedi. Ekıt[34] (denen bir tür çökelek) yedi. Kuru hurmayı ekmekle yedi. Ekmeği sirke ile yedi. Serid —etli ekmek— yedi. Eritilmiş iç yağı yedi. Ciğer kebabından yedi. Pastırma yedi. Kabak yemeği yedi; bu yemeği severdi. Haşlama yedi. Etli ekmeği eritilmiş sade yağa banıp yedi. Peynir yedi. Ekmeği zeytin yağına banıp yedi. Kavunu yaş hurma ile birlikte yedi. Kuru hurmayı tereyağıyla yedi; bunu severdi.

Lezzetli ve has olanı geri çevirmez, onu elde etmek için de çabalamazdı. Hazır bulduğunu yemek O'nun tutumuydu. Şayet yemek bulamazsa sabrederdi. Hatta açlıktan karnına taş bağladığı olurdu. Hilal görülür, hilal görülür, hilal görülürdü (yani aylar geçerdi) de evinde ateş yandığı ol-

---

Peygamber (s.a.): "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez" buyurdu. Bir adam: "Kişi ,elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını sever" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, gururdan dolayı hakkı kabullenmemek ve insanları hor görmektir." karşılığını verdi. 2- "Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan hiç kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez." Hadis yukarıdaki metinle şu kaynaklarda rivâyet edilmiştir: Ebu Davud, 4091; İbn Mâce, 4173; Ahmed, 1/399, 412, 416, 456.

Hadisin "Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan hiç kimse cehenneme girmez" kısmıyla kastedilen, kâfirlerin girmesi ki, onlar orada ebedî kalacaklardır. Çünkü sahih hadislerde sabit olduğu üzere pekçok günahkâr cehenneme girip orada azaplarını çektikten sonra şefaatla oradan çıkacaklardır. Dolayısıyla orada, kalbinde zerre ağırlığınca iman bulunan hiç kimse kalmayacak.

34. Ekıt: Yağı alınmış koyun ve keçi sütünden yapılır. Türkçe'de keş denen yoğurt kurusu olacaktır. Ayran kaynatılıp katılaştıktan sonra süzülüp kurutulur. Bk. Âsım Efendi, *Kamus-ı Okyanus*, 3/21, İstanbul, 1305.

mazdı. Çoğunlukla yemeğini yere serdiği meşin bir sofra üzerine kordu.

Üç parmağıyla yemek yer, yemeğini bitirince parmaklarını yalardı. Bu tutum, yemek yiyenlerin yapabilecekleri en mükemmel bir tutumdur. Çünkü kibirli kimse bir tek parmağı ile yer, açgözlü ve hırslı kimse ise beş parmağı ile yer, avucuyla da (ağzına) basar.

Dayanarak yemek yemezdi. Dayanmaksa türlüdür: 1- Yana dayanmak, 2- Bağdaş kurup oturmak, 3- Bir eline dayanıp diğeriyle yemek. Her üç türü de kötülenmiştir.

Yemeğin başlangıcında besmele çeker, sonunda da hamdederdi. Yemeği bitirince şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا .

"Ey Rabbimiz! Hoş, mübarek, kifayet olunmamış, talebinden vazgeçilmemiş ve müstağni kalınamayan bir hamd ile sana çokça hamdederiz."[35]

Bazan şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ ، مَنَّ عَلَيْنَا فَهَدَانَا ، وَأَطْعَمَنَا وَسَقَانَا ، وَكُلَّ بَلاَءٍ حَسَنٍ
أَبْلاَنَا ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ مِنَ الطَّعَامِ ، وَسَقَى مِنَ الشَّرَابِ ، وَكَسَا مِنَ الْعُرْيِ
، وَهَدَى مِنَ الضَّلاَلَةِ ، وَبَصَّرَ مِنَ الْعَمَى ، وَفَضَّلَ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلاً ،
الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَالَمِينَ .

"Yediren, fakat yedirilemeyen; lutfedip bizi doğru yola eriştiren, bizi yediren-içiren, her türlü güzel imtihanlarla bizi imtihan eden Allah'a hamdolsun.

Bize yemekten yediren, sudan içiren, bizi çıplakken giydiren, şaşkınlık ve sapıklıktan kurtarıp doğru yola ileten, görmeyen gözümüzü görür yapan ve bizi yarattığı varlıkların pek çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun.

---

35. Buharî, 70/54; Tirmizî, 3452; Ebu Davud, 3849; İbn Mâce 3284; Hâkim, *Müstedrek*, 4/136.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a."[36]

Bazan da şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَطْعَمَ وَسَقَى ، وَسَوَّغَهُ (وجعل له مخرجا)

"Yediren, içiren, kolaylıkla boğazdan geçiren (ve bir çıkış yolu yaratan) Allah'a hamdolsun."[37]

Yemeğini bitirince parmaklarını yalardı. (Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabının) ellerini silecekleri (ayrıca) elbezleri yoktu. Her yemek yediklerinde ellerini yıkama alışkanlıkları da yoktu.

Çoğunlukla oturarak su içerdi. Hatta ayakta içmekten menetmişti.[38] Bir keresinde kendisi ayakta içti.[39] (O'nun bu tutumunu yorumlayanlardan) bir kısmı bu davranışı, yasağı yürürlükten kaldırmak içindi; bir kısmı da: Hayır. Her iki şekil içmenin de caiz olduğunu göstermek için böyle yapmıştı, diyorlar. Allah daha iyi bilir ya, görülen o ki, bu özel bir hâdise idi, bir özürden dolayı ayakta içmişti. Anlatılan hikâyenin akışı da bunu göstermektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) zemzem kuyusuna geldiğinde, oradan su çekiyorlardı. Kovayı aldı ve ayakta içti.

Bu konuda doğru olan şudur: Ayakta içmek yasaklanmış, oturmaya engel bir özür bulunursa caiz sayılmıştır. Böylece bu konudaki hadislerin arası uzlaştırılmış olur.[40] En iyi bilen Allah'tır.

---

36. İbn Hibbân, 1352. Senedi kuvvetlidir.
37. Ebu Davud, 3851; İbn Hibbân, 1351. Parentez içindeki cümle metinde yok, ama adı geçen kaynaklarda var olduğu için almayı uygun bulduk.
38. Müslim, 2034; Tirmizî, 1880; Ebu Davud, 3717; İbn Mâce, 3424; Ahmed, 3/199, 250, 291.
39. Buharî, 74/16; Ebu Davud, 3718; Tirmizî, 48; Nesâî, 1/87. Buharî'deki metin: Hz. Ali (r.a.), (Kûfe Mescidi'nin) Babu'r-Rahabe denilen kapısını geldi, ayakta su içti ve sonra: "Bazı insanlar ayakta içmeyi hoş karşılamıyorlar. Oysa Allah Rasûlü'nün (s.a.), benim yaptığımı gördüğünüz şekilde yaptığını gördüm." dedi.
40. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (10/73,74) diyor ki: Bu konuda âlimler çeşitli yolları tuttular:
 1) Tercih. Ayakta içmenin caizliğini gösteren hadisler yasaklayıcı hadislerden daha sağlamdır.
 2) Yasaklayıcı hadislerin yürürlükten kaldırıldığı (=neshedildiği) iddiası.
 3) Bir tür yorum getirerek iki zıt haber arasını uzlaştırma.
 Diğerleri ise hadisler arasını, yasaklayıcı hadisleri tenzihen mekruhluğa, cevaz ifade edenleri ise (haram olmadığını) açıklamaya bağlayarak uzlaştırma yolunu tutmuşlardır. Hattâbî ile İbn Battâl bu yolu benimsemişlerdir. Bu yol, en güzel, en

Kendisi içtiğinde, solunda daha büyük birisi bulunsa da, bardağı sağındakine uzatırdı.[41]

3— Ailesiyle Hoş Geçimi:

Sahih senedle Enes'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Dünyanızdan bana kadınlar ve hoş koku sevdirildi. Gözümün aydın olması namaza bağlı kılındı"* buyurmuştur.[42] Hadisin metni bu şekildedir. "Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi." şeklinde rivâyet eden yanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) "üç şey" tabirini kullanmamıştır. Çünkü namaz, izafe edildiği dünya işlerinden değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği şey, kadınlar ve güzel koku idi. Bir gece içinde hanımlarını dolaşırdı.[43] Kendisine cinsel ilişki, vs. konularda otuz erkek gücü verilmişti. Allah, bunlardan Hz. Peygamber'e (s.a.) ümmetinden hiç kimseye mübah kılmadığı miktarını mübah kılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) geceleme, yanında kalma ve nafaka konularında hanımları arasında eşitliğe uyardı. Sevgi konusuna gelince: *"Allah'ım! Gücümün yettiği konularda işte taksimim. Gücümün yetmediği konularda beni kınama."* buyurmuştur.[44] Deniliyor ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) gücünün yetmediğini söylediği şeyler sevgi ve cinsel ilişkidir. Bu konuda eşit davranma farz değildir. Çünkü bu, güç yetirilemeyecek hususlardandır. Hanımları arasında bu şekil taksimle eşit davranması ona farz mıydı, yoksa bu taksime gerek duymadan onlarla istediği gibi hoşça geçinebilir miydi?

---

sâlim ve itirazdan en uzak olan yoldur. Esrem, son zamanlarında buna işaret ederek: "Kerahet sabit olsa bile irşad ve eğitime bağlanır; haram kabul edilmez." demiştir. Taberî kesinlikle böyle olduğunu söyleyerek fikrini şöyle desteklemiştir: Şayet câiz olsa sonra haram kılınsaydı yahut haram olsaydı da sonra câiz kılınsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) bunu açıkça beyan ederdi. Bu konuda haberler çelişince aralarını bu şekilde bulduk.

41. Buharî, 74/13. Enes b. Mâlik gördüğü şu olayı anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), süt içti ve evine geldi. Bir koyunun sütü sağıldı. Ben de Allah Rasûlü (s.a.) için kuyudan su çektim (sütü su ile) karıştırdım. Allah Rasulü (s.a.) bardağı eline aldı, içti. Solunda Hz. Ebu Bekir, sağında ise bir bedevî arap vardı. Artığını bedevî araba verdi, sonra: "Sağı takip edin, sağı" buyurdu.
42. Nesâî, 7/61; Ahmed, 3/128, 199, 285. Senedi hasendir. Hâkim hadisi başka senedle (6/160) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
43. Buharî, 67/4.
44. Tirmizî, 1140; Ebu Davud, 2134; Nesâî, 7/64; İbn Mâce, 1971; Dârimî, 2/144; İbn Hibbân, 1305; Hâkim, 2/187. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

Fakihler bu konuda farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Ümmetin en çok hanıma sahip olanı o idi. İbn Abbas: "Evlenin. Çünkü bu ümmetin en hayırlısı, hanımı en çok olandır" diyor.[45]

Hz. Peygamber (s.a.) boşama, ric'at ve bir ay süreli îlâ[46] yapmıştır. Ama asla zıhâr yapmamıştır. "Hz. Peygamber (s.a.) zıhâr yaptı" diyen büyük bir hata işlemiştir. Burada uyarmak için bu meseleye değindim ki, böylece bu sözü söyleyen kişinin Hz. Peygamber (s.a.) hakkında, Allah'ın onu düşmekten koruduğu birşeyi yaptı demesinin ve işlediği hatanın çirkinliğinden haberdar olunsun.

Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarına karşı iyi davranır, onlarla iyi geçinirdi.

Medineli müslümanların (Ensâr'ın) kızlarını küme küme Hz. Âişe'ye yollar, onunla oynamalarını isterdi. Hz. Âişe, sakıncası olmayan birşey arzu ettiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.) o konuda ona muvafakat gösterir, yardım ederdi. Âişe, bir kaptan (su) içtiği zaman kendisi o kabı eline alır; ağzını hanımının ağzının değdiği yere kor içerdi. Yine Âişe, kemiğin üzerindeki eti dişleriyle sıyırarak yediğinde Peygamberimiz (s.a.) etli kemiği eline alır ağzını, onun ağzının değdiği yere kor öyle yerdi. Âişe'nin kucağına yaslanır, başı onun kucağında iken Kur'an okurdu. Bu durumda Âişe, aybaşı halinde olabilirdi. O aybaşı halinde iken Hz. Peygamber (s.a.) ona peştemal tutunmasını söyler, sonra onunla münasebet kurardı. Kendisi oruçlu iken onu öperdi. Hz. Âişe'ye oynama imkânını sağlaması ve Âişe kendisinin omuzlarına dayanmış bakar bir vaziyette iken ona mescidde oynayan Habeşlileri seyrettirmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) iyi huyluluğundan ve nazikliğindendir. Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk esnasında iki kere Hz. Âişe ile koşu müsabakası yaptı. Bir keresinde de evden çıkarlarken itiştiler.

Yolculuğa çıkmak istediği zaman hanımları arasında kura çeker, ki-

45. Buharî, 67/4. Saîd b. Cübeyr anlatıyor: İbn Abbas bana: "Evlendin mi?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Öyleyse evlen. Çünkü bu ümmetin en hayırlısı, hanımı en çok olandır." dedi.

46. Îlâ: Bir kimsenin dört ay ve daha fazla bir süre için karısına yaklaşmayacağına, Allah üzerine yemin etmesi yahut yaklaşmayı ağır bir şarta bağlamasıdır. Ric'at: Erkeğe yeni bir nikâha gerek kalmadan boşadığı eşiyle normal aile hayatına dönme imkânı veren "ric'î talâk" ile boşanmış bir kimsenin karısına geri dönmesi. Zıhâr: Bir adamın, karısına "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesidir ki, böyle bir durumda kadın, zıhâr keffâreti ödeyinceye kadar adama haram olur. Bu konular son ciltte detaylı olarak işlenmektedir.

min şansına çıkarsa onu beraberinde götürür, geri kalanlara hiçbir telafide bulunmazdı. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu yoldadır.]

"En hayırlınız, hanımına karşı en iyi davranandır. Sizler içinde âilesine en iyi davranan benim" derdi.[47]

Hanımlarından herhangi birine diğerlerinin yanında elini uzattığı olurdu.[48]

İkindi namazını kılınca hanımlarını dolaşır, onlara yaklaşıp hal ve hatırlarını sorardı. Gece olunca nöbet (geceleme) sırası kendine gelen hanımının odasına kapanır, bütün geceyi ona tahsis ederdi. Hz. Âişe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) hanımları arasında yaptığı paylaştırmada onların yanında eğleşme konusunda bizi birbirimizden üstün tutmazdı. Çok nadir günler dışında hepimizi dolaşır, nöbet sırası gelen hanımına varıncaya kadar her hanımına cinsel münasebet kurmaksızın yaklaşır, nöbet sırası gelen hanımına gelince onun yanında geceyi geçirirdi."[49]

Hz. Peygamber (s.a.) dokuzuncu hanımı hariç olmak üzere sekiz hanımı arasında geceleme taksimi yapardı. *Sahîh-i Müslim*'de[50], Atâ'nın: "Hz. Peygamber'in (s.a.) geceleme taksimine katmadığı hanımı Safiyye Binti Huyey idi." dediği rivâyet edilmekte ise de bu Atâ'nın —Allah ona rahmet etsin— bir yanılgısıdır. Çünkü bu hanımı Sevde olacaktır. Sevde yaşlanınca, nöbet sırasını Hz. Âişe'ye bağışladı. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye hem kendisinin gününü, hem de Sevde'nin gününü tahsis eder, bu iki gün-

---

47. Tirmizî, 3892; Dârimî, 2/159; İbn Hibbân, *Mevârid*, 1312; İbn Mâce, 1977. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor.
48. Müslim, 1462. Enes anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımı vardı. Aralarında geceleme haklarını taksim ettiğinde birincisine ancak dokuzuncu gün gelirdi. Bütün hanımları, her gece Hz. Peygamber'in (s.a.) geleceği hanımın odasına gelirlerdi. Bir keresinde Hz. Âişe'nin odasında idi. Zeyneb geldi. Hz. Peygamber (s.a.) elini ona uzattı; (Hz. Âişe, o gece kendi gecesi olduğu için derhal buna engel olmak isteyerek -Ş.Ö.): "Bu, Zeyneb!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) elini geri çekti.
49. Ebu Davud, 2135. Senedi hasendir. Metnin tamamı: "Sevde Binti Zem'a yaşlanıp da Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisinden ayrılmasından endişe etmeye başlayınca: Ey Allah'ın Rasûlü! Günüm, Âişe'nin olsun, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de onun bu isteğini kabul etti." Sevde'nin gününü Âişe'ye bağışlaması olayını, Buharî ile Müslim (1463) de rivâyet etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımının adları şöyle: 1- Âişe, 2- Hafsa, 3- Sevde, 4- Zeyneb, 5- Ümmü Seleme, 6- Ümmü Habîbe, 7- Meymûne, 8- Cüveyriye, 9- Safiyye. Allah hepsinden razı olsun. Sevde (r.anha) yaşlanınca gününü Âişe'ye bağışladı. Artık Allah Rasûlü (s.a.) sekiz hanımı arasında gecelemeyi taksim eder oldu.
50. Müslim, 1465.

de geceyi onunla geçirirdi. Allah daha iyi bilir ya, bu yanılgının sebebi şu olsa gerektir: Hz. Peygamber (s.a.) bir konuda Safiyye'ye öfkelenmişti. Bu olay üzerine Safiyye, Hz. Âişe'ye: "Sen, Allah Rasûlü'nü (s.a.) benden hoşnut edebilir misin, sana günümü bağışlayayım?" demiş, o da: "Evet" demişti. Hz. Âişe, Safiyye'nin günü gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanıbaşına oturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Benden uzak dur, Âişe. Bugün senin günün değil" dedi. Hz. Âişe: "Bu Allah'ın bir lutfudur, kime dilerse verir" diyerek olayı anlattı. Hz. Peygamber (s.a.) de ondan hoşnut oldu.[51] Safiyye, yalnızca o gününü ve özel olarak o geceki nöbet sırasını bağışlamıştı. Böyle olduğu belirginlik kazanmaktadır. Aksi halde Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarından yedisine taksim yapmış olur ki, bu, sekizine taksim yaptığı yolunda gelen ve sahihliğinde şüphe bulunmayan hadise aykırı düşer. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Böyle bir olay ikiden fazla hanımı bulunan birinin başına gelse; hanımlarından biri kendi gününü bir diğerine bağışlasa, koca, kendisine bağış yapılan hanımının asıl gecesi ile bağışlanan gecesini —bağışlayanın gecesi onun gecesini takip eden gece olmasa da— ardarda getirebilir mi, yoksa ona bağışlanan geceyi bağışlayanın hakkı olan belli gece de mi geçirmesi gerekiyor?

Cevap: Bu konuda Ahmed vs.'nin mezheplerinde iki ayrı görüş vardır. (Yani soru içinde geçen iki ayrı görüş değişik âlimlerce benimsenmiştir -Ş.Ö.).

Hz. Peygamber (s.a.) gerek gecenin sonunda, gerekse evvelinde hanımına yaklaşırdı. Gecenin evvelinde cinsel ilişki kurduğunda bazan gusledip uyur, bazan da abdest alıp uyurdu. Ebu İshak es-Sebîî, Esved yoluyla Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) bu durumda bazan da hiç suya dokunmadan uyurdu"[52] dediğini aktarıyorsa da bu, hadis imamlarınca bir yanılgı

---

51. İbn Mâce, 1973. Senedinde bir meçhûl râvi var, diğerleri sikadır.
52. Ebu Davud, 288; Tirmizî, 118; İbn Mâce, 583. Senedi kuvvetlidir. Hafız İbn Hacer, Dârakutnî ile Beyhakî'nin bu hadisi sahih saydıklarını nakleder ve der ki: Hüşeym-Abdülmelik-Atâ-Âişe senediyle gelip de Ebu İshak-Esved senediyle aktarılan hadisin misli olan bir hadis de bunu takviye eder. Ayrıca İbn Huzeyme (211) ile İbn Hibbân'ın (232) rivâyet ettikleri şu hadis de bunu destekler: İbn Ömer Hz. Peygmaber'e (s.a.): "Herhangi birimiz cünüpken uyuyabilir mi?" diye sordu. "Evet. Dilerse abdest alır." buyurdu. Aynı hadisi Müslim (306/24): "Evet. Abdest alsın, sonra dilediği zaman gusledinceye kadar uyusun." metniyle rivayet ediyor. İmam Ahmed (6/101,254) ve İbn Ebî Şeybe'nin (2/173) Mutarrif yoluyla Âmir eş-Şa'bîden rivâyetlerine göre Hz. Âişe anlatıyor: "Allah Rasûlü (s.a.) geceyi cünüp olarak geçirirdi.

olarak değerlendirilmektedir. *Tehzîbu Sünen-i Ebî Dâvud* adlı eserimizde bu konuyu ve hadisin illetlerini ve problem olan yanlarını doyurucu bir açıklama ile sunduk.

Hanımlarını bir tek gusülle dolaşırdı. Bazan da herbirinin yanında guslederdi. Hem onu, hem bunu yapmıştır.

Geceleyin yolculuktan dönüp şehre girdiği zaman kendisi ailesinin yanına girmez, başkalarını da ailelerinin yanına girmekten menederdi.[53]

4— Uyuması ve Uyanışı:

Kimi zaman yatakta, kimi zaman post üzerinde, kimi zaman hasır üzerinde, kimi zaman yerde, kimi zaman zinetlerle bezenmiş divan üzerinde ve kimi zaman da siyah kilim üzerinde uyurdu. Abbâd b. Temîm, amcasının şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) mescidde bir ayağını diğerinin üzerine koyarak arkası üstü yattığını gördüm."[54]

Yatağı tabaklanmış deri olup dolgu maddesi lif idi. Bir kıl keçesi (yahut abası) vardı, onu ikiye katlar üzerinde uyurdu. Bir gün dörde katladılar. (Ertesi gün) bundan menederek: *"İlk haline çevirin. Bu gece beni namazdan alıkoydu"* buyurdu.[55] Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) yatakta uyudu, üzerini yorganla örttü ve hanımlarına da: *"Ben —Âişe dışında— sizlerden biriyle bir yorgan altında iken Cebrâil bana gelmedi"* dedi.[56]

Yastığı tabaklanmış deri olup dolgu maddesi de lif idi.

Uyumak için yatağına yattığında:

بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ أَحْيَا وَأَمُوتُ

Bilâl gelir, onu namaza çağırırdı. Kalkar, guslederdi. Ben de, başından suyun akışını seyrederdim. Sonra dışarı çıkıp mescide gider, sabah namazını kıldırırken sesini işittirirdi. Sonra da orucuna devam ederdi." Mutarrif diyor ki: Âmir'e: "Ramazan'da mı?" diye sordum. "Evet. İster Ramazan'da olsun, ister başka zaman." cevabını verdi. Hadisin senedi sahihtir. Bu anlatılanlara bakarak müellifin, bu hadisin, hadis imamlarınca yanılgı olarak değerlendirildiği iddiasının bir hata olduğunu anlarsın.

53. Buharî; 9/296,297, Müslim, 1527/182. Câbir rivâyet ediyor: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: "Uzun müddet ailesinden uzakta kalan kimse, döndüğünde evine gece girmesin." Yine Buharî ve Müslim'deki (1928) Enes'ten gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber (s.a.) ailesinin yanına gece girmezdi. Sabah yahut akşama doğru girerdi." deniliyor.
54. Buharî, 79/44; Müslim, 2100.
55. Tirmizî, Şemâil, 322. Hadis zayıftır.
56. Buharî, 51/7, 51/8, 62/30; Tirmizî, 3874; Nesâî, 7/68,69.

"Senin adınla, Allah'ım! Dirilirim, ölürüm." derdi.(57) Avuçlarını birleştirir, içlerine üfler İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okur, sonra bedeninin ön kısımlarından, başı ve yüzünden başlamak üzere avuçlarını vücudunun sürebildiği yerlerine sürerdi. Bunu üç kere yapardı.(58)

Sağ yanı üzerine yatar uyur, sağ elini sağ yanağının altına kor sonra: "Allah'ım! Kullarını yeniden dirilteceğin günde beni azabından koru." diye dua ederdi.(59)

Yatağına girdiğinde şöyle derdi:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وكَفَانَا وَآوَانَا ، فَكَمْ مِمَّنْ لاَكَافِيَ له وَلاَ مُؤْوِيَ .

"Bizi yediren içiren, bizi koruyan, bize sığınak olan Allah'a hamd olsun. Nice kimseler var ki, kendisine yeterli olacak, onu koruyacak, barındıracak kimsesi yoktur." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.(60)

Yatağına yattığında şu duayı okuduğu da rivâyet edilmiştir:

اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى ، مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ ، وَالْفُرْقَانِ ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الآخِرُ ، فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ ، فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ ، اقْضِي عَنَّا الدَّيْنَ ، وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ .

"Göklerin ve yerin Rabbi, yüce Arş'ın Rabbi, bizim ve herşeyin Rabbi, daneyi, çekirdeği filizlendiren, Tevrât'ı, İncil'i ve Furkân (Kur'an)'ı indiren Allah'ım! Perçeminden yakaladığın her şerli varlığın şerrinden Sana sığınırım. İlk Sensin, Senden önce hiçbir şey yoktur. Son Sensin, Senden sonra hiçbir şey yoktur. Varlığın âşikârdır. Senden daha âşikâr hiçbir şey

57. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Tirmizî, 3413; Ebu Davud, 5049; Müslim, 2711.
58. Buharî, 11/107; Ebu Davud, 5056; Tirmizî, 3399.
59. Ebu Davud, 5045; Tirmizî, 3395; Huzeyfe'den. Tirmizî, İbn Hıbbân (2350) ve Hafız İbn Hacer (*Fethu'l-Bârî*, 11/98), bu hadisin Berâ'dan gelen rivâyetini sahih saymışlardır. Ahmed ise hadisi İbn Mes'ûd'dan (1/400, 414, 443) ve Hafsa'dan (6/287, 288) rivâyet etmiştir. Yine Hafız bunu sahih saymıştır.
60. Müslim, 2715; Tirmizî, 3393; Ebu Davud, 5053; Ahmed, 3/153, 167, 288.

yoktur. Senin mahiyetin gizlidir, Senden daha gizli yoktur. Bizim borcumuzu öde, fakirlikten bizi zenginleştir."[61]

Geceleyin uykusundan uyandığı zaman şu duayı okurdu:

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي ، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ ، اللَّهُمَّ
زِدْنِي عِلْماً ، وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي ، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ، إِنَّكَ أَنْتَ
الْوَهَّابُ .

"Senden başka tanrı yoktur. Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Günahımı bağışlamanı diler, merhametini isterim. Allah'ım! İlmimi artır. Beni doğru yola iletmişken kalbimi eğriltme. Katından bana rahmet bağışla. Şüphesiz sen sonsuz bağışta bulunansın."[62]

Uykudan uyanınca:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ .

"Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamd olsun. Kıyamet'te O'nun huzurunda haşrolacağız."[63] der, sonra dişlerini misvaklar ve zaman zaman da Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini (3/190-200) okur[64], şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ قَيِّمُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ ، وَلَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ الْحَقُّ ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ ، وَلِقَاؤُكَ
حَقٌّ ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ ، وَالنَّارُ حَقٌّ ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ ،
اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ ، وَبِكَ خَاصَمْتُ
، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ ، وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ

61. Müslim, 2713; Tirmizî, 3397; Ebu Davud, 5051; Ahmed, 2/381, 404, 536.
62. Ebu Davud, 5061. Senedinde zayıf râvi vardır. Buna rağmen İbn Hibbân (2359) ile Hâkim (1/540) hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır.
63. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Müslim, 2711; Tirmizî 3413; Ebu Davud, 5049; İbn Mâce, 3880.
64. Buharî, 4/36; Müslim, 763. Bir geceyi Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı olan teyzesi

، أنت إلهي ، لا إله إلا أنت .

"Allah'ım! Hamd sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nurusun sen. Hamd sana. Göklerin, yeri nve bunların içindekilerin idarecisisin sen. Hamd sana. Senin va'din haktır. Sana kavuşmak, cennet, cehennem, peygamberler, Muhammed ve kıyamet hepsi haktır. Allah'ım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana bel bağladım, tevekkül ettim. Sana yöneldim. Şikâyetim sana. Seni hakem edindim. Yapmış olduğum ve yapacağım gizli-âşikar bütün günahlarımı bağışla. İlâhım sensin. Senden başka ilâh yoktur."[65]

Gecenin evvelinde uyur, ahirinde kalkardı. Müslümanların işleriyle uğraştığı zamanlarda gecenin evvelini uykusuz geçirirdi. Gözleri uyur, kalbi uyumazdı. Uyuduğu vakit, kendisi uyanıncaya kadar başkaları O'nu uyandırmazdı. Gece (yolculukta) istirahate çekildiğinde sağ yanı üzerine yatardı. Sabaha yakın istirahate çekildiğinde ise elinin parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısmını diker, başını avucuna kordu. Tirmizî bu şekilde rivâyet etmiştir.[66] Ebu Hâtim ise *Sahih*'inde: "Hz. Peygamber (s.a.) gece istirahate çekildiğinde, sağ elini yastık yapardı. Sabaha karşı istirahate çekildiğinde ise bileğini dikerdi." şeklinde rivâyet etmiştir. Sanırım bu bir yanılgıdır. Doğrusu; Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadistir. Ebu Hâtim (bizim istirahate çekilme diye tercüme ettiğimiz ta'rîs kelimesi hakkında -Ş.Ö.): "Ta'rîs yalnızca sabaha karşı olana denir" diyor.

Onun uykusu, en mutedil ve olabilecek en faydalı uyku idi. Doktorlar diyorlar ki: Böyle bir uyku gece ile gündüzün üçte birini teşkil eden sekiz saatlik uykudur.

5— Hayvana Binişi:

Hz. Peygamber (s.a.) atlara, develere, katırlara ve eşeklere binmiştir. Bazan eğerli, bazan da çıplak ata binmiştir. Bazı zamanlar atı koşturduğu

---

Meymûne'nin yanında geçiren İbn Abbas o geceyi şöyle anlatıyor: Ben yastığın enine yattım. Allah Rasûlü (s.a.) ile hanımı da yastığın boyuna yattılar. Allah Rasûlü (s.a.) uyudu. Gece yarısı yahut gece yarısına az bir zaman kala Allah Rasûlü (s.a.) uyanıp oturdu. Uykusu açılması için eliyle yüzünü sıvazladı. Sonra Âl-i İmrân süresinin son on âyetini okudu. Sonra kalkıp asılı duran su tulumunu aldı; güzelce abdestini aldıktan sonra namaz kılmaya durdu. Ben de O'nun yaptığı gibi yaptım...

65. Buharî, 19/1, 80/10, 97/8, 97/24, 97/35; Müslim, 769; *Muvatta*, 1/215; Tirmizî, 3414, Nesâî, 3/210; İbn Mâce, 1355; Ahmed, 1/298, 308, 358.

66. Tirmizî, *Şemâil*, 257. İsnâdı güçlüdür.

da olurdu. Hayvana çoğunlukla yalnız binerdi. Deve üzerinde iken terkisine birini aldığı olurdu. Bazan da terkisine bir kişi, önüne bir kişi bindirir ve böylece bir deve üzerinde üç kişi olurlardı. Erkekleri terkisine almıştır. Hanımlarından bazısını da terkisine bindirmiştir.

Çoğunlukla bineği at ve deve idi. Katıra gelince, bilinen o ki, yalnızca krallardan birinin kendisine hediye ettiği bir tek katırı vardı. Zaten Arap memleketinde katır yaygın değildi. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.) katır hediye edilince: "Atları eşeklere aştıralım mı?" diye sordular. "Bunu ancak bilgisizler yapar" cevabını verdi.[67]

Allah Rasûlü (s.a.) sürü sahibi idi. Yüz koyunu vardı. Yüzden fazla olmasını istemezdi. Bir kuzu artsa, onun yerine bir başkasını (koyun) keserdi.

Cariyelere ve kölelere sahipti. Âzâdlı köleleri cariyelerden daha çoktu. Tirmizî'nin, *el-Câmi*'de Ebu Ümâme ve diğer sahabîlerden rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: *"Herhangi bir kimse, müslüman bir erkeği âzâd ederse; o âzâd edilen kişi, âzâd edenin cehennemden kurtuluş fidyesi olur; âzâd edilenin herbir organı âzâd edenin bir organına karşılık olur. Herhangi bir müslüman kişi müslüman iki kadını âzâd ederse, o kadınlar, onun cehennemden kurtuluş fidyesi olurlar; onların iki organı, onun bir organına karşılık olur."* Tirmizî: "bu hadis sahihtir" diyor.[68] Bu hadis de gösteriyor ki, erkek kölenin âzâd edilmesi daha faziletlidir ve aynı zamanda iki cariye âzâdına bedeldir. Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâdlılarının çoğunluğunu erkek köleler oluştururdu. İşte kadının, erkeğin yarısı olduğu beş yerden birisi budur. İkincisi, akîkadır[69]; çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre kız için bir, erkek için iki kurban kesilir. Bu konuda pekçok sahih ve hasen hadis vardır. Üçüncüsü, şahitlik: Zira iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliği demektir. Dördüncüsü miras ve beşincisi diyettir.

---

67. Ebu Davud, 2565; Nesâî 6/224; Ahmed, 1/78, 95, 98, 100, 132, 158; İbn Hibbân, 1639. İsnâdı sahihtir.
68. Tirmizî, 1547; Ahmed, 4/235; Ebu Davud, 3967; İbn Mâce, 2522; Taberânî.
69. Akîka: Yeni doğan çocuk için Allah'a şükür nişanesi olarak kesilen kurban. Doğumun yedinci günü kesilir ve çocuğun başı tıraş edilir.

6— Alış-verişi ve Bazı Muameleleri:

Allah Rasûlü (s.a.) alım-satım işleri yapmıştır. Allah Teâlâ'nın kendisine Peygamberlik görevini ihsan etmesinden sonraki satın alımı, satımından daha çoktu. Hicretten sonra da bir kâse ile atın eğeri altına çekilen bir çulu fazla fiyat verene satması[70], Ebu Mezkûr'un müdebber kölesi (=efendisi ölünce hürriyete kavuşacak olan) Yakub'u satması[71], zenci bir köleyi iki köle karşılığı satması[72] gibi çoğunluğu başkası adına olan birkaç olay dışında hemen hemen satım yaptığı bilinmemektedir. Ama satın alımı çoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) hem kiraya vermiş, hem kiralamıştır. Kiralaması, kiraya vermesine göre daha çok olmuştur. O'ndan bu konuda bize intikal eden yalnızca peygamberlikten önce ücretle sürü gütmesi ve bir yolculuğu sırasında Hz. Hatice'nin malını Şam'a ücretli götürmesi olaylarıdır. (Bilinen, yalnız bu olaylarda emeğini kiraya verdiğidir).

Şayet akit, mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) akdi ise, bu akitte mudarib olan (emeğini ortaya koyan) kimse hem emin el, hem işçi, hem vekil, hem de ortak durumundadır. Şöyle ki, malı teslim alınca emin el, malda tasarruf edince vekil, doğrudan doğruya kendisinin yaptığı işlerde işçi ve kâr elde edilirse ortak durumuna geçer. Hâkim, *Müstedrek*'inde Rebî b. Bedr yoluyla Ebu'z-Zübeyr'den Câbir'in şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü (s.a.), Hatice b. Huveylid adına Ceraş'a her yolculuk genç bir dişi deve karşılığı olmak üzere ücretle iki yolculuk yaptı."[73] Hâkim "Hadi-

70. Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) atın eğeri altına çekilen bir çul ile bir kâse sattı. "bu çul ve kâseyi kim satın alır?" diye sordu. Bir adam: "Bunları bir dirheme alıyorum" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bir dirhemden fazla fiyat veren yok mu? Bir dirhemden fazla fiyat veren yok mu?" diye tekrar tekrar sordu. Adamın biri iki dirhem verince, ona iki dirheme sattı. Tirmizî 1236; Ahmed, 3/100, 114. Hadis hasendir.
71. Câbir anlatıyor: Ensâr'dan bir adam kendisinin ölümünden sonra kölesinin âzâd (müdebber) olmasını vasiyet etti. Adam öldü. Köleden başka da mal bırakmadı. Hz. Peygambe r(s.a.) onu sattı; Nuaym b. Nahhâm satın aldı. Câbir: "Bu satılan köle Kıptî (Mısır yerlisi) idi. İbnü'z-Zübeyr'in emirliğinin birinci senesi vefat etti" diyor. Buharî, Keffârât: 7, İkrâh: 4; Müslim, İman, 59; Tirmizî, 1237; İbn Mâce, Itk, 1.
72. Müslim, 1652. Bir köle geldi, Hz. Peygamber'e (s.a.), hicret etmek üzere biat etti. Hz. Peygamber (s.a.) onun köle olduğunun farkına varmadı. Efendisi, köleyi almak için gelince Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Köleyi bana sat" dedi. Bunun üzerine o köleyi, zenci iki köle mukabili satın aldı. Sonra bir daha köle olup olmadığını sormadan hiç kimseden biat kabul etmedi.
73. Hâkim, *Müstedrek*, 3/182. Senedi zayıftır.

sin isnâdı sahihtir" diyor.

Nihâye adlı eserde deniyor ki: "Curaş" Yemen'deki konaklama yerlerindendir. "Ceraş" ise Şam bölgesinde bir beldedir.

Ben derim ki: Hadis sahihse, Şam'da bir belde olan Ceraş olması gerekir. Ama hadis sahih değildir. Çünkü senedde geçen Rebî b. Bedr, Uleyle adlı kişidir.[74] Onu hadis imamları zayıf saymışlardır. Nesâî, Dârakutnî ve el-Ezdî, onun metrûk olduğunu söylemişlerdir. Herhalde Hâkim, onun, Talha b. Ubeydullah'ın âzâdlısı Rebî b. Bedr olduğunu sanmıştır.

Allah Rasûlü (s.a.) ortaklık yapmıştı ve ortağı huzuruna gelince ona: "Beni tanımıyor musun?" diye sormuş, o da: "Sen ortağım değil miydin? Hem de ne hoş ortaktın. Aldatmaz ve münakaşa etmezdin" demişti.[75]

Metinde geçen "aldatmazdın" kelimesinin kökü, hakkı savunma anlamındaki müdarae de olabilir, en güzel şekilde savuşturma anlamındaki müdârâ da olabilir.

Hz. Peygamber (s.a.) hem kendisine vekil tayin etmiş, hem de kendisi başkasına vekil olmuştur. Yalnız vekil tayini, vekil olmasına oranla daha çoktur.

Hediye vermiş, hediye kabul etmiş ve hediyenin karşılığını vermiştir. Bağış yapmış, bağış kabul etmiştir. Seleme b. Ekva'nın payına ganimetten bir cariye düşmüştü. Hz. Peygamber (s.a.), ona: "Bunu bana bağışla" buyurmuş, o da bağışlamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) o cariyeyi müslüman esirleri kurtarmak için Mekkeli müşriklere fidye olarak vermişti.[76]

---

74. Müellifin (r.h.), Rabî b. Bedr'den dolayı hadisi illetli bulması yetmez. Çünkü aynı senedin sika bir ravî olan Hammâd b. Müs'ide tarafından bir mütâbii vardır.
75. Ebu Davud, 4836; İbn Mâce, 2287; Ahmed, 3/425. Sâib anlatıyor: Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Orada beni konuşmaya, benden övgü ile sözetmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Ben, onu sizden daha iyi bilirim" dedi. Ben de: "Anam, babam sana feda! Doğru söyledin. Sen benim ortağım idin, ne iyi ortaktın. Aldatmaz, münakaşa etmezdin" dedim. Hadisin senedi zayıftır.
76. Müslim, 1755; Ebu Davud, 2697; İbn Mâce, 2846; Ahmed, 4/46. Seleme b. Ekva' anlatıyor: Fezâre'ye gazaya çıktık. Allah Rasûlü (s.a.) başımıza Ebu Bekir'i komutan tayin etmişti. Suyla aramızda bir saatlik mesafe kalınca Ebu Bekir emir verdi, orada geceyi geçirmek için konakladık. Sonra gece baskına geçti, suyu geçip kendisine karşı savaşanları öldürdü, esir alabildiğini esir aldı. Ben ise aralarında çocukların ve kadınların bulunduğu bir grup insanı gözetliyordum. Bu adamlar dağa kaçıp giderlerse ben onlara yetişemem diye endişelenince onlarla dağ arasına bir ok attım. Oku görünce durdular. Onları sürerek getirdim. Aralarında Fezâre oğullarından üzerinde

Gerek rehin karşılığı, gerek rehinsiz borç almıştır. Hem ödünç aldığı olmuş, hem de gerek peşin, gerekse veresiye alış-verişte bulunmuştur.

Rabbinden bir takım amellere karşı özel bir kefalet (garanti) almış ve kim o amelleri işlerse, o kişinin cennete gitmesine kefil olacağını bildirmiştir. Umumî olarak, vefat edip de geride borcunu karşılayacak mal bırakmayan müslümanların borçlarına kefil olmuş, onları kendisinin ödeyeceğini söylemiştir.(77) Deniliyor ki; bu hüküm, Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra gelen devlet başkanları (imam, halife) için de geçerli umumi bir hükümdür. Bundan dolayı sultan, geride borcunu karşılayacak mal bırakmayan müslümanların borçlarının kefilidir; bu borçları hazineden öder. Diyorlar ki, bir müslüman öldüğünde vârisi bulunmazsa nasıl ki onun varisi sultan olur (yani mal hazineye kalır), tıpkı bunun gibi müslüman kişi borçlu ölüp de borcunu karşılayacak mal bırakmazsa onun borcunu sultan öder. Yine böyle hayatta iken kendisinin nafakasını (geçimini) temin edecek kimsesi bulunmayan kişinin nafakasını sultan temin eder.

Allah Rasûlü (s.a.), sahibi bulunduğu bir arazisini vakfedip Allah yoluna sadaka olarak bağışladı.

Hem kendisi arabuluculuk yaptı, hem de araya aracılar sokularak kendisine müracaat edildi. Berîre adlı kadın, ayrıldığı kocası Muğîs'e geri dönmesi için Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yapılan arabulucuk girişimini reddetti. Peygamberimiz (s.a.) ona ne kızdı, ne de onu azarladı.(78) İşte

---

deri bir kürk bulunan bir kadın ve yanında Arap güzeli bir kızı vardı. Ebu Bekir'in yanına kadar grubu sürüp getirdim. Ebu Bekir, kadının kızını bana ganimet olarak verdi. Medine'ye döndük. Kızın daha hiç elbisesini açmamıştım. Allah Rasûlü (s.a.) çarşıda bana rastladı. "Ey Seleme! Kadını bana bağışla." buyurdu. Ben de: "Ey Allah'ın Rasûlü! Çok hoşuma gitmişti. Daha hiç elbisesini açmamıştım." dedim. Ertesi gün Allah Rasûlü (s.a.) ile yine çarşıda karşılaştık. Bana: "Ey Seleme! Kadını bana bağışla. Ona dokunmadığın için ne iyi ettin" dedi. Bunun üzerine: "Senin olsun, Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi hiç elbisesini açmadım" dedim. Allah Rasûlü (s.a.) kadını Mekkeli müşriklere gönderdi, Mekke'de esir olan bir grup müslümanı kurtarmak için fidye olarak verdi.

77. Buharî, 69/15, 85/4; Müslim, 1619; Tirmizî, 1070. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bu hadiste Hz. Peygamebr (s.a.) buyuruyor ki: "Ben mü'minlere kendilerinden daha yakınım. Kim borçlu vefat ederse onun borcunu ödemek bana düşer. Kim bir mal bırakırsa vârislerine kalır."

78. Cariye Berîre'yi sahibi azat ettiğinde köle Muğîs'in karısı idi. Berîre hürriyete kavuşmakla kendisine sâhip oldu ve kendisini boşadı. Mugîs, onu aşırı derecede sever; o ise Mugis'den aşırı hoşnutsuzluk duyardı. Mugîs, bu konuda Allah Rasûlü (s.a.) ile konuştu. Allah Rasûlü (s.a.) de dönmesi için Berîre ile konuştu. Berîre: "Bana

en güzel örnek, işte önder!

Seksenden fazla yerde yemin etti. Allah Teâlâ, şu üç yerde ona yemin etmesini buyurdu:

1- "O (sonsuz azap) gerçek midir?" diye senden sorarlar. De ki: "Evet, Rabbime yemin ederim, o şüphesiz gerçektir."[79]

2- Kâfirler: "Bize kıyamet gelmeyecektir" dediler. De ki: "Hayır öyle değil. Rabbime yemin ederim, muhakkak başınıza gelecektir."[80]

3- İnkâr edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler. De ki: "Hayır, dediğiniz gibi değil. Rabbime yemin ederim, şüphesiz diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a kolaydır."[81]

Kadı İsmail b. İshak, Ebu Bekr Muhammed b. Davud ez-Zâhirî ile müzakerede bulunur, ama ona fakîh demezdi. Bir gün, Ebu Bekr ile hasmı olan bir adam Kadı İsmail'in huzuruna mahkemeye çıkarlar. Ebu Bekr b. Davud'a yemin yöneltilir. Ebu Bekr tam yemin etmeye hazırlanırken Kadı İsmail: "Yemin edecek misin? Senin gibi birisi hiç yemin eder mi, ey Ebu Bekir?" der. O da: "Beni yemin etmekten alıkoyan ne? Allah Teâlâ kitabının üç yerinde Peygamberine yemin etmesini emrediyor!" diye karşılık verdi. Kadı: "Onlar nerede?" diye sorunca, Ebu Bekir hepsini teker teker sıraladı. Bu Kadı İsmail'in çok hoşuna gitti ve o günden sonra ona fakîh diye hitap eder oldu.

Hz. Peygamber (s.a.) kimi zaman yemin ederken (inşallah diyerek) istisna yapar, kimi zaman (herhangi bir sebeple geri almak istediğinde) yeminine keffaret[82] öder, kimi zaman da yeminini sürdürürdü. İstisna, yeminin bir tasarruf olarak gerçekleşmesini engeller; keffaret ise yapılan ye-

---

emir mi ediyorsun, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır. Ben yalnızca arabuluculuk yapıyorum." karşılığını verince kadın geri dönmemekte ısrar etti. Ne Allah Rasûlü (s.a.), ne de müslümanlar onu kınadı.

79. Yunus, 10/53.
80. Sebe, 34/3.
81. Teğâbun, 64/7.
82. Yemin keffâreti ile ilgili şu âyet vardır: "Allah size rasgele yaptığınız yeminlerden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar. Yeminin keffâreti ise ailenize yedirdiğiniz yemeğin ortalamasını gözönüne alarak on düşkünü doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutsun. Yemin ettiğinizde (yemininizi geri almak isterseniz) işte yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Ola ki, şükredersiniz diye Allah size âyetlerini böylece açıklıyor." (Mâide, 5/89)

mini çözer. Bu yüzden Allah keffareti, "tehılle = çözüm" diye adlandırmıştır.[83]

Allah Rasûlü (s.a.) şakalaşır ve şakasında yalnız hakikati söylerdi. Tevriyeli[84] konuşur, ancak tevriyesinde yine yalnız hakikati söylerdi. Meselâ bir yöne doğru yola çıkmak istediğinde o yönle doğrudan ilişkili olmayan "Yolu nasıldır? Suları, güzergâhı nasıldır?" gibi sorular sorardı.

Hem kişilere danışmanlık yapar yol gösterir, hem de kendisi bir iş yapacağı zaman başkalarına danışırdı. Hastalananı ziyaret eder, cenazeye katılır, davete icabet eder; dul kadınların, düşkün, yoksul kimselerin ihtiyaçlarını gidermek için onlarla birlikte giderdi.

Kendisini öven bir şiir (methiye) dinledi ve onun mükâfatını verdi. Ancak O'nun hakkında söylenen methiyeler, gerçekten O'nun öğülecek yönlerine oranla çok cüz'î kalmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) hakikate karşılık olmak üzere mükâfaat vermiştir. O'ndan gayrı insanların övgüsü çoğunlukla yalanla dolar. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.) meddahların (= dalkavukların) yüzlerine toprak serpilmesini buyurmuştur.[85]

Allah Rasulü (s.a.) bizzat koşu yarışı yaptı ve güreşti.[86] Kendi eliyle ayakkabısını onardı ve yine kendi eliyle elbisesini yamadı, kovasını tamir

---

83. "Allah şüphesiz yeminlerinizin çözümünü (= keffâret ödemenizi) size meşrû kılmıştır." (Tahrîm, 66/2)
84. Tevriye: Biri yakın, diğeri uzak iki anlamı bulunan bir kelimenin bir nükteden dolayı uzak anlamını kasdetme sanatı. Meselâ, Keçecizade İzzet Molla'nın aşağıdaki beytini ele alırsak:

    Koyup kaldırmadan ikide birde
    Kazan devrildi söndürdü ocağı.

    Burada iki manalı söz "ocak"tır. Yakın mana "ateşin yakıldığı yer", uzak manası ise "Yeniçeri Ocağı" oluyor. Şair bu ikinci manayı kasdetmiştir. Bk. Prof.Dr. M. Kaya Bilgegil. Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s. 192 vd., Ankara, 1980.
85. Müslim, 3002; Ebu Davud, 4804; Tirmizî, 2395; İbn Mâce, 3742. Nevevî diyor ki: "Müslim bu bölümde övgüyü yasaklama konusunda gelen hadisleri vermektedir. Oysa *Sahîhayn*'da yüze karşı övgü içeren pek çok hadis vardır. Âlimler diyorlar ki: Bu hadisler şu şekilde uzlaştırılabilir: Yasaklama övgüde ölçüsüzlüğe, sıfatları abartmaya yahut övgüyü işittiğinde kendini beğenme gibi bir fitneye düşmesinden korkulan kişiyi övmeye bağlanır. Ama üstün takvası, derin aklı ve bilgisinden dolayı kişinin böyle bir fitneye düşmesinden korkulmazsa ölçüsüzlüğe varmadıkça onu yüzüne karşı övmek yasak değildir. Aksine iyiliği arzulamasını, daha çok iyilik yapmasını yahut iyilikte devam etmesini ya da hayır peşinde gitmesini sağlamak gibi bir menfaat elde edilecek olursa müstehab olur." *Müslim Şerhi*, 18/126, Beyrut, 1972.
86. "Rükâne, Hz. Peygamber'le (s.a.) güreşti; Hz. Peygamber (s.a.) onu yendi." Ebu Davud, 4078; Tirmizî, 1785. Hadis zayıftır.

etti, koyununun sütünü sağdı, elbisesini temizledi, ailesinin ve kendisinin hizmetini gördü. (Hicretten hemen sonra) mescit yapılırken diğer müslümanlarla birlikte kerpiç taşıdı. Kimi zaman açlıktan kimi zaman tokluktan karnına taş bağladı. Hem misafirliğe gitti, hem de evinde misafir ağırladı.

Başının ortasından ve ayağının üst tarafından kan aldırdı. Omuzları arasından ve iki boyun damarından da kan aldırdı. Hastalanınca tedavi oldu. Hastayı dağladı, ama kendisi dağlanmadı. Okuyarak tedavi yaptı, ama kendisini başkasının okumasını istemedi. Hastaya kendisine zarar verecek şeyleri yemesini yasakladı (perhiz verdi).

Tıbbın usûlü üçtür: 1- Perhiz, 2- Hıfzussıhha (koruyucu hekimlik), 3- Zarar veren maddeyi boşaltmak. Allah, hem O'nun için, hem de ümmeti için kitabının üç yerinde bütün bu prensipleri şu şekilde topladı:

1- Zarar verir korkusuyla hastayı su kullanmaktan men etti:

"Şayet hasta veya yolculukta iseniz ya da tuvaletten gelmişseniz yahut da kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin."[87] Görüldüğü üzere bu âyette teyemmümü suyu bulamayana mübah kıldığı gibi hasta için de mübah kılmıştır.

2- Sağlığı korumaya yönelik olarak da şöyle buyuruyor: "Hastalanır yahut yolculukta olursanız, tutamadığınız günler sayısınca diğer günlerde tutarsınız."[88] Allah Teâla, bu âyette, yolculuk meşakkatine bir de orucun meşakkatleri katılarak yolcunun güç ve sağlığını zayıflatmamak ve sağlığını korumak amacıyla ona Ramazan'da orucu yemeyi mübah kılmıştır.

3- Zararlı maddeyi boşaltmaya yönelik olarak ihramlı kişinin başını tıraş ettirmesi konusunda ise şöyle buyuruyor: "İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutsun, ya sadaka versin ya da kurban kessin."[89] Görüldüğü üzere hasta olan veya başında bir rahatsızlık bulunan ihramlı kimsenin başını tıraş etmesini ve Kâ'b b.Acra'nın başına geldiği gibi bitlenmeye yahut hastalığa neden olan pis kokuları ve zararlı maddeleri gidermesini mübah kılmıştır.

İşte bu üçü tıbbın prensipleri ve usûlüdür. Böylece Allah (c.c.), kullarına merhamet, ihsan ve şefkat olsun diye perhiz verme, sağlıklarını koru-

---

87. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.
88. Bakara, 2/181.
89. Bakara, 2/196.

ma altına alma ve zarar veren maddelerden arındırma gibi benzeri konularda, kendisinin kulları üzerindeki nimetine dikkat çekmek için bu prensip ve usûllerin her cinsinden birşey zikretmiştir. O, çok şefkatli ve çok merhametlidir.

7— Muamelelerindeki Tutumu:

Hz. Peygamber (s.a.) en iyi muamelede bulunan insandı. Bir borç aldığında öderken aldığı şeyden daha iyisini verirdi.[90] Herhangi bir kimseden borç aldığında borcunu öder ve o kimse için dua eder, derdi ki: *"Allah ailenin ve malının bereketini versin. Borcun karşılığı yalnızca teşekkür ve ödemektir."*[91]

Bir adamdan 40 sa'[92] borç aldı. Ensâr'dan olan bu adam ihtiyaç duydu, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) "Henüz bize birşey gelmedi" dedi. Bunun üzerine adam laf etmek isteyince, Allah Rasûlü (s.a.): *"İyilik dışında bir şey söyleme. Ben borç alanların en hayırlısıyım."* buyurdu ve adama kırkı borç karşılığı, kırk da fazladan olmak üzere seksen (sa') verdi. Bu olayı Bezzâr rivâyet etmiştir.[93]

Bir deve ödünç almıştı. Sahibi borcunu almak üzere geldi. Hz. Peygamber'e (s.a.) ağır sözler söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşları adamı haklamak istediler. Fakat Peygamberimiz (s.a.): *"Bırakın, onu. Hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır"* buyurdu.[94]

Bir keresinde birşey satın aldı. Ancak yanında verecek parası yoktu. Kendisine kâr teklif edilince o şeyi sattı, kârını Abdülmuttalib oğullarının dullarına sadaka olarak verdi ve *"Bundan sonra yanımda alacak para ol-*

---

90. Buharî, 43/4, 6, 7; Müslim, 1601. Ebu Hureyre anlatıyor: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) ödünç verdiği bir deveyi almaya geldi. Adam kabalık etti. Sahabîler, onu edeplendirmek istediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bırakın onu. Hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır. Onun adına bir deve satın alın ve ona verin" buyurdu. Dediler ki: "Yalnız yaş durumu onun devesinin yaşından daha üstün olan deve bulabiliyoruz." Hz. Peygamber (s.a.): "Onu alın ve adama verin. Çünkü en hayırlınız borcunu en iyi ödeyendir." buyurdu.
91. Nesâî, 7/314; İbn Mâce, 2424; Ahmed, 4/36. İsnadı kuvvetlidir.
92. Sa': 2.917 kg ağırlığında bir ölçü birimidir. Genellikle tahıl ölçümünde kullanılır.
93. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/141) diyor ki: "Bu hadisi Bezzâr rivayet etti. Bezzâr'ın hocası dışındaki râvîler *Sahîh (-i Buhârî)* râvîleridir. Ama o da sikadır."
94. Buharî, 40/6, 40/5, 43/4, 43/6, 43/7, 43/13, 51/23; Müslim, 1601; Tirmizî, 1317.

madan birşey satın almam" buyurdu.(95) Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir. Bu hadis bir müddete kadar zimmette (borçlanarak) alış-veriş yapmaya çelişik düşmez. Çünkü o başka, bu başka şey...

Bir alacaklısı Hz. Peygamber'e (s.a.) borcunu istemeye geldi ve sert konuştu. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb, adamı haklamak istedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ağır ol, ey Ömer! Ben, bana borcumu ödememi emretmene; o da kendisine sabrı emretmene daha muhtaç" buyurdu.(96)

Bir yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.) bir müddete kadar veresiye birşey sattı. Yahudi daha müddet dolmadan parasını almaya geldi. Hz. Peygamber (s.a.): "Müddet dolmadı" dedi. Yahudi: "Ey Abdülmuttalib oğulları! Siz gerçekten borcunuzu oyalayıp geciktiriyorsunuz." dedi. Bunun üzerine ashab adamı haklamak istediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara engel oldu. Bu durum ancak O'nun yumuşak huyluluğunu artırdı. Bunu gören yahudi: "O'nda Peygamberlik alâmetlerinden hepsini bildim, gördüm. Yalnız biri kalmıştı. O da kendisine karşı yapılan aşırı cahilâne tavırların, ancak onun yumuşak huyluluğunu artırmasıydı. Onu da bilmek istedim." dedi ve yahudi müslüman oldu.(97)

8— Yalnız Başına ve Arkadaşlarıyla Birlikte Yürüyüşü:

Hz. Peygamber (s.a.) yürürken vücudu dik yürürdü. En hızlı, en güzel ve en sakin yürüyen insan o idi. Ebu Hureyye anlatıyor: "Allah Rasulü'nden (s.a.) daha güzel birşey görmedim, sanki güneş yüzünde yüzerdi. Allah Rasulü (s.a.)'nden daha hızlı yürüyen bir kimse görmedim; sanki yer ayaklarının altında dürülürdü. Aldırmadan yürür gider, biz ise (ona yetişelim diye) kendimizi zorlardık". Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.): "Allah Rasulü (s.a.) yokuştan aşağı iniyormuşcasına vücudu dik bir vaziyette yürürdü." diyor. Yine Hz. Ali bir keresinde "Hz. Peygamber (s.a.) yürüdüğü zaman takallu ederdi" demiştir. Takallu, yokuştan inen biri gibi tamamen yerden yukarı doğrulmak demektir ki, bu yürüyüş şekli azim, himmet ve şecaat sahiplerinin yürüyüşüdür. Yine bu en mutedil, organlar için en rahat ve hafifmeşreb, zebun ve ölümsek tür yürüyüşlerden en uzak olan yürüyüş

95. Ebu Davud, 3344. Hadis zayıftır.
96. Hâkim (2/32) benzerini rivayet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî ise ona itiraz ederek mürsel olduğunu söylemiştir.
97. İbn Hibbân, 2105; Ebu'-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 83-85. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (2904) seneddeki râvîlerin sika olduğunu söylemiştir. Ancak bir râvisi tartışmalıdır.

şeklidir. Zira yürüyen kimse ya yürürken ölü gibi yürür, sanki yüklenilmez odun gibi bir tek stilde gider ki bu kötü, çirkin bir yürüyüş şeklidir; ya densiz deve gibi bir o yana bir bu yana çalkanarak yürür, bu da kötü bir yürüyüş şeklidir; ya da ağırbaşlı yürür. Bu son yürüyüş şekli, Kitab'ın-da anlattığı üzere, Rahman'ın (has) kullarının yürüyüş şeklidir. Allah (c.c.) buyuyor ki: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağırbaşlı yürürler."*(98) Selef-ten pekçoğu bu âyeti tefsir sadedinde "Onlar kibirli ve ölümsek değil, sekinetle vakarla yükselir. Bu Allah Rasulünün (s.a.) yürüyüşüdür" diyor. Bu şekil yürümekle birlikte yine de Hz. Peygamber (s.a.), sanki yokuştan aşağı iniyormuş ve âdeta yer ayaklarının altında dürülüyormuşcasına bir haldedir; hatta öyle ki onunla beraber yürüyen kişi kendisini zorlar. Allah Rasulü (s.a.) ise aldırmazdı. Bu da iki şeyi gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yürüyüşü ne ölümsekti, ne de zebundu. Aksine onunki en mutedil yürüyüştü.

Yürüyüş on türlüdür: Üçü yukarıda geçenler.

4. Koşma (sa'y)

5. Remel: Kısa adımlı ve en hızlı yürüyüştür. Buna "habeb" de denir. *Sahih*'de İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz.Peygamber (s.a.) tavaf ederken üç kere remel yapar, dört kere yürürdü.(99)

6. Neselan: Yürüyen kişiyi yormayacak şekilde hafif koşmak. *Müsned*'lerden birinde rivâyet edildiğine göre yayalar, Veda haccı sırasında Allah Rasulüne (s.a.) yürümekten yakındılar. Hz.Peygamber (s.a.) de: "Neselândan yardım isteyin" buyurdu.(100)

7. Havzelâ: Salını salını yürümek. Bu yürüyüşte, kırıtma ve züppelik vardır, deniliyor.

8. Kahkara: Arka arka yürümek.

9. Cemeza: Yürüyen kimsenin (kurt gibi) sıçraya sıçraya gitmesi.

10. Çalımlı yürümek (tebahtür): Kendini beğenmiş, kibirli kimselerin yürüyüşüdür. İşte Allah (c.c.), bu şekilde kendini beğenmiş, çalım satarak yürüyen kimseyi yerin altına geçirmişti. Şimdi o, Kıyamet gününe kadar

98. Furkân, 25/63.
99. Buharî, 25/80, 25/63; Müslim, 1261; Nesâî, 5/230.
100. Hâkim (1/443): "Neselân tarzında yürüyün" metniyle rivâyet edip sahîh olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona katılmıştır.

yerin dibine geçmektedir.[101]

Bu yürüyüş şekillerinin en mutedili, vakârla ve vücudu dik olarak yürünen şeklidir.

Arkadaşlarıyla birlikte yürüyüşüne gelince; kendisi arkada yürür, arkadaşları ise önünde giderlerdi. *"Arkamı meleklere bırakın"* derdi.[102] Bu yüzden bir hadiste "Arkadaşlarını sevkederdi" denilmektedir. Kâh yalınayak, kâh ayakkabılı yürürdü. Yürürken arkadaşlarıyla tek tek ve toplu yürürdü. Bir keresinde yaptığı savaşlardan birinde yürürken parmağı kanadı ve parmağından kan aktı. Bunun üzerine şu beyti söyledi:

هَلْ أَنْتِ إِلاَّ أُصْبُعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ مَالَقِيتِ

"Sen yalnız kanayan bir parmak değil misin?
Allah yolunda gelmiştir başına gelen."[103]

Seferde arkadaşlarının gerisinden gider, güçsüz kişiyi alır, terkine bindirir ve onlara dua ederdi. Bu rivâyeti Ebu Davud nakletmiştir.[104]

9— Oturuşu ve Yaslanışı:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek toprak üzerine, gerekse hasır ve halı üzerine otururdu. Mahreme'nin kızı Kayle anlatıyor: "Allah Rasulü'nün (s.a.) yanına geldim, kaynaklarını yere koyup uyluklarını karnına doğru çekip dizlerini dikerek ellerini kemer gibi inciklerinden geçirmiş bir vaziyette oturmaktaydı. Allah Rasulünü (s.a.) mütevazi, dalgın oturan biri gibi görünce korkudan titredim." Adiy b. Hâtim (Medine'ye) gelince, Hz. Peygamber (s.a.) onu evine davet etti. Cariye oturması için ona yastık verdi, yastığı kendisi ile Adiy arasına koyup yere oturdu. Adiy "Anladım ki o kral değil" dedi.

---

101. Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Bir kimse günlerden birinde güzel elbise içinde kurularak yürüyordu. Başını taramış, kendi kendine gururlanıyor, çalım satıyordu. Derken Allah onu yerin altına geçirdi. Şimdi o, kıyamet gününe kadar yerin dibine geçmektedir."
102. Ahmed, 3/332; İbn Mâce, 246. Câbir (r.a.) diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) yürürken arkadaşları O'nun önünde giderler, sırtını meleklere bırakırlardı." Senedi kuvvetlidir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
103. Buharî, 56/9; Müslim, 1796.
104. Ebu Davud, 2639. İsnadı sahîhtir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) zaman zaman sırt üstü yatıp uzandığı olurdu. Bazan ayak ayak üzerine atardı. Yastığa dayanarak otururdu. Kimi zaman sol yanına, kimi zaman sağ yanına yaslanırdı. Halsiz kaldığı zamanlarda dışarı çıkmak ihtiyacı duyduğunda arkadaşlarından birine dayanarak çıkardı.

10— Tuvalet Adabı:

Tuvalete girerken şu duayı okurdu:

اللّهمّ إنّي أعوذ بك من الخُبُثِ والخبائِثِ (الرجس النجس الشيطان الرجيم) .

"Allah'ım! Görünen-görünmeyen, maddi-manevî bütün pisliklerden, kovulmuş şeytandan sana sığınırım."(105)

Çıkınca da "Bağışla, Rabbim" derdi.(106)

Tuvalet temizliğini bazan su ile, bazan taşlarla, bazan da ikisini birlikte kullanarak yapardı.

Yolculuk esnasında tuvalete gideceği zaman arkadaşları tarafından görülmeyecek kadar giderdi. Bazan iki mil kadar uzaklaştığı olurdu.

Tuvaletini yaparken bazan yüksek bir yerin, bazan hurma ağaçlarının, bazan da vadideki ağaçların arkasına gizlenirdi.

Sert bir yerde küçük abdest bozacağı zaman yerden bir odun alır, toprağın nemi belirinceye kadar onunla yeri eşeler sonra abdestini bozardı.

Küçük abdest bozmak için yumuşak topraklı yer arardı. Çoğunlukla oturarak bevlederdi (=küçük abdest bozardı). Hatta Hz. Âişe: "Size kim Hz. Peygamber (s.a.) ayakta bevlederdi, diye söylerse onu tasdik etmeyin. Hz. Peygamber (s.a.) daima oturarak bevlederdi." demiştir.(107) Oysa Müslim, *Sahih*'inde Huzeyfe'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) ayakta bevlettiğini rivâyet etmiştir.(108) (Bu hadis hakkında farklı yorumlar yapılmış) kimisi

105. Buharî, 4/9, 80/15; Müslim, 375; Tirmizî, 5; Ebu Davud, 4; Nesâî, 1/20; Ahmed, 3/99, 101, 282. Parantez içindeki kısmı ise İbn Mâce (299) zayıf senedle rivayet etmiştir.
106. Tirmizî, 7; Ebu Davud, 30; İbn Mâce, 300; Ahmed, 6/155. Tirmizî: "Bu hadis hasen-garîbtir" diyor. İbn Huzeyme (90), İbn Hibbân ve Hâkim (1/158) hadisi sahîh saymışlardır. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de: "Bu hadis hasen sahîhtir" diyor.
107. Tirmizî, 12; Nesâî, 1/26; İbn Mâce, 307. Senedindeki Kadı Şerîk zayıf ise de Ahmed'in (6/136, 192) rivayetinde Süfyân ona mutabaat etmiştir. İsnadı sahîhtir.
108. Buharî, 4/60, 4/61, 4/62, 46/27; Müslim, 273; Tirmizî, 13; Ebu Davud, 23; Nesâî, 1/25; İbn Mâce, 305 ve 306; Ahmed, 5/382, 394, 402 ve 4/246.

Hz. Peygamber (s.a.) ayakta bevletmenin caiz olduğunu göstermek için böyle yapmıştır derken, kimisi dizinin iç yüzündeki bir ağrıdan dolayı, kimisi de şifa olsun diye böyle yapmıştır, şeklinde yorumlar ileri sürmüştür. Şâfiî (r.h.): "Araplar bel ağrısını ayakta bevletmekle iyileştirmeye çalışırlar" diyor. Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.) bunu idrar sıçramasından sakınmak, uzak durmak amacıyla yapmıştır. Çünkü o, bir kabilenin süprüntülerini attıkları bir çöplüğe uğradığında bu şekil bevletmiştir. Çöplerin atıldığı yere mezbele denir ve mezbele yüksek olur. Şayet bir kimse oraya oturarak bevletse, idrarı üzerine geri döner. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), mezbeleyi, kendisini gizleyecek tarzda, kendisi ile duvar arasına alırdı. Elbet bu durumda ayakta abdest bozacaktır. En iyi bilen Allah'tır.

Tirmizî, Ömer b. Hattâb'ın şöyle dediğini aktarıyor: Ayakta abdest bozuyordum, Hz. Peygamber (s.a.) beni gördü ve bana: *"Ey Ömer, ayakta abdest bozma"* dedi. Ondan sonra bir daha ayakta abdest bozmadım.[109] Tirmizî diyor ki: Bu hadisi sadece Abdülkerim b. Ebu'l-Mehârık merfû olarak rivâyet etmiştir; o da hadisçiler katında zayıftır.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde ve diğer hadis kitaplarında Abdullah b. Büreyde'den babası yoluyla gelen şu rivâyet yer almaktadır: Allah Rasulü (s.a.) buyurdular ki: "Şu üç şey cefadır: 1- Adamın ayakta abdest bozması, 2- Namazını bitirmeden alınını silmesi, 3- Secdede iken üflemesi." [110] Hadisi Tirmizî rivâyet etmiş ve "Bu hadis mahfuz değildir" demiştir. Bezzâr ise "Bu hadisi Abdullah b. Büreyde'den, Saîd b. Ubeydullah'tan başkasının rivâyet ettiğini bilmiyoruz" demiş; ama onu cerhetmemiştir. İbn Ebî Hatim "O (Saîd b. Ubeydullah) Basralı, sika, meşhur bir râvidir" diyor.

Tuvaletten çıkar Kur'an okurdu. Tuvalette sol eliyle temizlenir; suyu ve taşı sol eliyle kullanırdı. Vesveseye kapılanların yaptıkları gibi zekeri çekme, öksürme, sıçrama, ip bağlama, yürüyüşe çıkma, zeker deliğine pamuk sokma ve içine su dökme, tekrar tekrar bakıp kontrol etme, vs. bid'atlerden hiçbirini yapmazdı. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) küçük abdest bozduğu zaman zekerini içinde idrar kalmaması için üç kere çekerdi. [111] Ayrıca bunu emrettiği rivâyet edilmişse de, Ebu Câfer el-Ukeylî'nin

---

109. Tirmizî, 12 (muallak olarak); İbn Mâce, 308 (mevsul olarak). Hadis zayıftır.
110. Hadisin senedi hasendir. Bedreddin el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*'de (3/135) sahîh olduğunu söylemiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/83) hadisi Bezzâr ve Taberânî'den (*Evsat*'ta) aktardıktan sonra "Bezzâr'daki hadisin râvileri *Sahîh*'in râvileridir" diyor.
111. İbn Mâce, 326; Ahmed, 4/347. Senedi zayıftır.

dediğine göre, Hz. Peygamber'in (s.a.) ne kendisinin bunu yaptığı ne de böyle yapılmasını emrettiği sahihtir.

Abdestini bozarken birisi kendisine selâm verirse, onun selâmını almazdı. Bunu Müslim, *Sahih*'inde İbn Ömer'den rivâyeet etmiştir. [112]

Bezzâr, *Müsned*'inde bu olayda Hz. Peygamber'in (s.a.) selâmı aldığını ve sonra şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Selâm verdim selâmımı almadı, demenden korktuğum için selâmını aldım. Bir daha beni bu halde görürsen selâm verme. Çünkü selâmını almam."*

Bazıları bu olay herhalde iki defa meydana gelmiştir, diyorlar. Bazıları da diyorlar ki: Müslim'in hadisi daha sahihtir. Zira hadis, Dahhâk b. Osman -Nâfî- İbn Ömer senediyle rivâyet edilmiştir. Bezzâr'ın hadisi ise, Abdullah b. Ömer evladından Ebu Bekr künyeli bir adam tarafından Nâfi'den, o da İbn Ömer'den naklen rivâyet edilmiştir. Bu Ebu Bekir'in, Ebu Bekr b. Ömer b. Abdurrahman, b. Abdullah b. Ömer[113] olduğu söylenmiş olup Mâlik, vs. muhaddisler ondan rivâyette bulunmuşlardır. Dahhâk ondan daha sikadır.

Su ile temizlenirse sonra elini yere sürerdi. Abdest bozmak için oturacağı vakit yere yaklaşmadan elbisesini kaldırmazdı.

11— Fıtrat[114] ve İlgili Konulardaki Tutumları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetli mi doğduğu yoksa göğsünün ilk ayrıldığı gün melekler tarafından mı sünnet edildiği yahut dedesi Abdülmuttalib'in mi sünnet ettiği konusundaki görüş ayrılıkları yukarıda geçmişti.

Ayakkabı giyme, saç tarama, temizlenme, birşey alıp verme konula-

---

112. Müslim, 370; Tirmizî, 90; Ebu Davud, 16; Nesâî, 1/36; İbn Mâce, 353.
113. İbnu'l-Cârûd'un, *el-Müntekâ* (s.27) adlı eserinde ismi açık olarak bu şekilde verilmiştir. Ebu'l-Abbas es-Serrâc'ın *Müsned*'inde de aynı şeklide geçmektedir. Bu Bezâr hadisinin senedindeki râviler sikadır. Daha fazla bilgi için Zeylaî'nin *Nasbu'r-Râye*'sine bakılabilir.
114. Fıtrat: Bu kavramın anlamında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hattâbî, çoğunluk alimlerin fıtratın, "sünnet" anlamında kullanıldığı görüşünde olduklarını söylüyor. Din anlamında olduğu da söylenmiştir. Kelimenin kökünden hareket edenler ise yaratılış, ilk var ediliş anlamını vermişlerdir. Beyzavî diyor ki: Fıtrat, peygamberlerin seçtikleri ve şerîatların ittifak ettikleri eski sünnet (gelenek) demektir. Bu sanki o kadar tabiî birşey ki, peygamberler ve şerîatlar onda birleşmişlerdir. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/123, 130.

rında sağdan başlamaktan hoşlanırdı. Yemek, içmek ve temizlik konularında sağ elini, tuvalet vb. gibi ezayı giderme konularında ise sol elini kullanırdı.

Başının ya tamamını tıraş ederdi, ya da tamamını bırakırdı. Bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakmazdı. Hac dışında başını (tamamen) tıraş ettiği rivâyet edilmemiştir.

Dişlerini misvakla fırçalamayı severdi. Misvak kullanımında oruçlu olup olmaması farketmezdi. Uykudan uyandığında, abdest alırken, namaz kılacağı zaman ve eve girdiği vakit misvakla dişlerini fırçalardı. Bu iş için misvak ağacından yapılan ağaç çubuk kullanırdı.

Çokça koku sürünürdü. Güzel kokuyu severdi. Hamamda avret yerlerinin tüylerini dökmek için hamam otu kullandığı söylenmektedir.[115] Önceleri saçlarını salıverirdi. Sonra ikiye ayırdı. İkiye ayırması saçını, her bölüm bir kakül olacak şekilde iki bölüme ayırmasıdır. Salıvermesi ise arkasından serbest bırakması ve iki bölüme ayırmamasıdır.

Asla hiçbir hamama girmemiştir. Belki onu gözüyle görmemiştir de. Hamam konusunda hiçbir sahih hadis de yoktur.[116]

Bir sürmedanlığı vardı, her gece uykudan önce iki gözüne de ondan

---

115. Arapçası "nûra" olan hamamotu, kireçten ve zırnıktan yapılan ve kıl dökmek için kullanılan bir şeymiş. Bk. Âsım Ef., Kamus-ı Okyanus, 2/728,

116. Eseri tahkik edenler diyorlar ki: Müellif (r.h.) buradaki olumsuz ifadesinde hataya düşmüştür. Çünkü bu konuda da sahih hadis rivâyet edilmiştir:

1) Câbir hadisi: "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa hanımını hamama sokmasın. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa hamama peştemalsiz girmesin. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa üzerinde içki dolaşan sofraya oturmasın." Hâkim, *Müstedrek*, 4/288; Tirmizî, 2802; Nesâî, 1/198 (yalnız birinci cümleyi rivâyet etmiştir). Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Tirmizî ise hasen-garîb olduğunu söylemiştir. Hafız İbn Hacer isnâdını ceyyid bulmuştur. Bu hadisin pekçok sahihi vardır. Bk. *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 1/88, 91; *Mecmau'z-Zevâid*, 1/277, 279. Şu halde hadis sahihtir.

2) Ümmü'd-Derdâ hadisi: Bu sahabî hanım anlatıyor: Hamamdan çıktım, Allah Rasûlü (s.a.) ile karşılaştım. Bana: Nereden böyle, ey Ümmü'd-Derda!" diye sordu. Ben de: "Hamamdan" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, analarından birinin evi dışında elbiselerini soyunan herbir kadın mutlaka Rahman ile kendisi arasındaki her türlü örtüyü parçalamış demektir." Ahmed, 6/361, 362; ed-Dûlûbî bu hadisi *el-Künâ ve'l-Elkâb* adlı eserinde biri sahih iki senedle rivayet etmiştir. el-Heysemî ise *el-Mecma*'da (1/277) hadisi verdikten sonra: "Ahmed (*Müsned*'de) ve Taberânî, *Kebîr*'de değişik isnadlarla rivayet etmişlerdir. Bu senedlerden birinin râvîleri sahih ricâlidir." diyor.

3) Ebu'l-Müleyh hadisi: Şamlı bir grup kadın Hz.Âişe'nin (r.a.) huzuruna girer. Hz. Âişe: "Kimlerdensiniz?" diye sorar. "Şam halkından" karşılığını verirler. "Hz.

sürme çekerdi.[117] Sahabîler, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçına kına yakınıp yakınmadığında ihtilaf etmişlerdir. Enes: "Kına yakınmamıştır" derken, Ebu Hureyre "Kına yakındı" diyor. Hammad b. Seleme, Humeyd yoluyla Enes'in: "Allah Rasulü'nün (s.a.) saçını kınalı gördüm" dediğini aktarır. Hammad diyor ki: Abdullah b. Muhammed b. Akîl, bana: "Allah Rasulü'nün (s.a.) saçını Enes b. Mâlik'in yanında kınalanmış gördüm" diye haber verdi. Bir grup da "Allah Rasulü (s.a.) çokça güzel koku kullandığından saçı kızıllaşmıştı. Bundan dolayı da kına yakınmadığı halde yakınmış zannedilirdi" diyor.

Ebu Rimse anlatıyor: Oğlumla birlikte Allah Rasulü'ne (s.a.) geldim. Bana: "Bu, senin oğlun mu?" diye sordu. "Evet öyledir. Ben buna tanıklık ederim" şeklinde karşılık verdim. Bunun üzerine: *"Sen onu günaha sürüklemezsen, o da seni günaha sürüklemez"* buyurdu. Baktım, saçının akları kırmızıydı.[118] Tirmizî diyor ki: Bu hadis, bu konuda rivâyet edilen en hasen ve en açık hadistir. Çünkü sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.), saçı sakalı ağaracak yaşa ulaşmamıştı.

Hammad b. Seleme, Simâk b. Harb'e dayanarak anlatıyor: Câbir b. Semûre'ye sordular: "Hz. Peygamber'in (s.a.) başında beyazlık var mıy-

---

Âişe: "Herhalde, kadınları hamamlara giden vilayettensiniz?" der. "Evet" derler. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim der, Hz. Âişe: Evi dışında elbisesini soyunan her bir kadın Allah Teâlâ ile kendi arasındaki (bağı) parçalamış olur." Ebu Davud, 4010; Tirmizî, 2804; İbn Mâce, 3750. Tirmizî hadisi hasen, Hâkim (4/288) ise sahih saymış ve Zehebî, Hâkim'in bu görüşüne muvafakat etmiştir. Hadis bu ikisinin dediği gibidir. Bu hadislerde evlerde hamam (banyo) yapımının meşruiyetinin güçlülüğü gösterilmektedir.

İbn Abbas'dan gelen bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.) "Hamam denilen evden sakının!" buyurur. "Ey Allah'ın Rasulü! Hamam kirleri gideriyor, hastaya fayda veriyor" derler. Bunun üzerine: "Kim oraya girerse örtünsün" buyurur. Hâkim, 4/288; Taberânî, *Kebir*, 3/103; Ziyâ el-Makdisî, *Muhtâre*. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebi ona katılmıştır.

Mütercim der ki: Müellif bu konuda yalnız değildir. Meselâ, *el-İ'tibâr fi'n-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Âsâr* (s. 241, Humus, 1966) adlı eserin sahibi diyor ki: "Hamamla ilgili hadislerin hepsi lletlidir. Bu konuda yalnızca sahabeden —Allah onlardan razı olsun— sahih rivayetler vardır." Böyle söyleyen başka muhaddisler de vardır.

117. Tirmizî, 2049; İbn Mâce, 3499; Ahmed, 1/354; Tirmizî, *Şemâil*, 48, 49. Hadis zayıftır. Bu konuda Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî* (s.a.) adlı eserinde (s.183) ceyyid senedle Enes'den şu hadisi rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) üç kere sağ, iki kere de sol gözüne sürme çekerdi." Taberânî, *el-Kebîr*'de (3/119/1) İbn Ömer'den bu hadise şahid olacak bir başka zayıf hadis rivâyet eder.

118. Ebu Davud, 4495; Nesâî, 8/53; Ahmed, 2/226, 227; Tirmizî, *Şemâil*, 44. İsnadı sahihtir.

dı?" O da: "Başındaki saç ayrımı yerindeki birkaç saç telinden başka O'nun saçında beyazlık yoktu. Onların beyazlığını ise saçını yağladığı vakit yağ ortaya çıkarırdı." karşılığını verdi.

Enes diyor ki: Allah Rasulü (s.a.) başını ve sakalını çokça yağlar, saçının parlaklığını artırırdı. Elbisesi sanki zeytinyağı satıcısının elbisesine dönerdi.(119)

Saç taramayı severdi. Saçını bazan kendisi, bazan da Hz.Âişe tarardı. Saçı kulak yumuşağından aşağıda omuzdan yukarıda kalacak kadar uzatırdı.(120) Kulak yumuşağına kadar uzayan saçı kulaklarının yumuşağını biraz aşardı. Saçı uzayınca dört örgü yapardı. Ümmü Hânî "Allah Rasulü (s.a.) Mekke'de bir keresinde bize geldiğinde başında dört saç örgüsü vardı." diyor. Bu hadis sahihtir.(121)

Hz. Peygamber (s.a.) kendisine sunulan güzel kokuyu geri çevirmezdi. *Sahih-i Müslim*'de O'nun şöyle buyurduğu sabit olmuştur: *"Kendisine fesleğen sunulan kimse onu geri çevirmesin. Çünkü o hoş kokulu, yükü hafif bir çiçektir"*. Hadisin lafzı bu şekildedir. Bazıları ise bu hadisi: "Kendisine güzel koku sunulan kimse geri çevirmesin" şeklinde rivâyet ediyor.(122) Bu ise yukarıdaki hadis ile aynı anlamda değildir. Zira fesleğenin —misk, anber, esans(123) vb. güzel kokuların aksine— alınmasında pek minnet olmaz. Çünkü onun harcanmasında tolerans âdet haline gelmiştir. Ancak Azrâ b. Sâbit'in Sümame yoluyla Enes'ten rivâyet ettiği şu hadis sabittir: "Allah Rasulü (s.a.) güzel kokuyu geri çevirmezdi."(124) İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyeyt ettiği: "Üç şey geri çevrilmez: Yastık, yağ ve süt" hadisi ise ma'lul (illetli = kusurlu)dur. Bunu Tirmizî rivâyet etmiş ve illetini belirtmiştir. Ama ben şimdi bu konuda ne denildiğini hatırlamıyorum. Yalnız bu hadisin Abdullah b. Müslim b. Cündüb, onun babası

119. Tirmizî, *Şemâil*, 32. Senedi zayıftır.
120. Tirmizî, 1755 ve Şemâil (24); Ebu Davud, 4187; İbn Mâce 3635; Ahmed, 6/108, 118. Senedi hasendir. Tirmizî "Bu hadis hasen-garib-sahihtir." diyor.
121. Tirmizî, 1782; Ebu Davud, 4191; İbn Mâce, 3632; Ahmed, 6/341, 425. İsnadı sahihtir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir.
122. Müslim, 2253; Ebu Davud, 4172; Nesâî, 8/189.
123. Esans diye tercüme ettiğimiz kelimenin Arapçası "gâliye"dir. Mütercim Asım Efendi diyor ki: Bilinen bir güzel koku adıdır. Türkçe'de tahrifle kalyemisk derler. Eski terkiplerdendir. İlk önce onu icadeden Calinus (Galien)'tur. Asıl maddesi misk, anber, bân yağı, aselbend (balmumu?) ve güzel kokulu damıtılmış sulardır. Bu adla anılması kıymetli olmasından kaynaklanmaktadır. Bk. Kamus-ı Okyanus, 4/1109.
124. Buharî, 77/80, 51/9; Tirmizî 2790; Nesâî, 8/189.

Müslim b. Cündüb, onun da İbn Ömer'den gelen bir senedle rivâyet edildiğini hatırlıyorum.[125]

Ebu Osman en-Nehdî'nin mürsel olarak rivâyet ettiği hadislerden birine göre Allah Rasulü (s.a.) buyurmuştur ki: *"Herhangi birinize fesleğen çiçeği verilirse onu geri çevirmesin. Çünkü o, cennetten çıkmıştır."*[126]

Allah Rasulü'nün (s.a.), kıymetli koku bulunan bir kabı vardı, ondan sürünürdü. En çok sevdiği koku misk idi. Kına çiçeğinden de hoşlanırdı.[127]

12— Bıyıkları Kısaltmadaki Tutumları:[128]

Ebu Ömer b. Abdilber diyor ki: Hasan b. Salih, Simâk-İkrime-İbn Abbas (r.a.) senediyle rivâyet eder ki, Allah Rasulü (s.a.) bıyığını kısaltır ve Hz. İbrahim'in de bıyığını kısalttığını söylerdi.[129] Bir grup, bu işi yapanın İbn Abbas olduğunu söylemektedir. Tirmizî, Allah Rasulü'nün (s.a.): *"Bıyığından almayan bizden değildir"* buyurduğunu Zeyd b. Erkam'dan naklediyor ve: "Bu hadis sahihtir" diyor.[130] *Sahih-i Müslim*'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadise göre Allah Rasulü (s.a.) *"Bıyıkları kısaltın, sakalları bırakın, böylece mecûsilere muhalefet edin"* buyurmuştur.[131] *Sahihayn*'da İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadise göre ise Hz. Peygamber (s.a.): *"Müşriklere muhalefet edin: Sakalları uzatın, bıyıkları*

---

125. Tirmizî, 2791; Ebu Nuaym, *Tarihu Isbaân*, 1/99. Senedi hasendir; bir illeti yoktur. Zira Tirmizî'nin Abdullah b. Müslim hakkında bir bilgisi yoktur. Oysa Ebu Zur'a er-Râzî onun hakkında: "Medinelidir. Bir kusuru yoktur" demiş, İbn Hibbân ile el-Iclî onun sika olduğunu belirtmişlerdir.
126. Tirmizî, 2792. Mürseldir. Çünkü Ebu Osman en-Nehdî, Hz. Peygamber'i (s.a.) görmemiştir.
127. Ebu Davud, 4162; Tirmizî, *Şemâil*, 217. Senedi hasendir.
128. Bıyıklarla ilgili Arapça'da kullanılan kelimeler arasında bir anlam kargaşası bulunduğu için şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: Biz burada "kass" kelimesini kısaltmak, "ihfâ" kelimesini iyice kısaltmak yahut cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmak, "halk" kelimesini de tıraş etmek diye tercüme ettik. Bilhassa "ihfâ" kelimesi farklı farklı alimlerce hem tıraş etmek, hem de kısaltmak anlamlarına alınmış ve hadisler de bunlara göre yorumlanmıştır. Bu hususun gözden uzak tutulmamasını rica ederiz.
129. Tirmizî, 2761. Senedi muztaribtir.
130. Nesâî, 8/129, 130; Tirmizî, 2762; Ahmed, 4/366, 368. Senedi sahihtir. Ziya el-Makdisî, *el-Muhtâra* adlı eserinde sahih olduğunu söylemiştir. Hadis de gösterir ki, meşrû olan bazılarının yaptığı gibi bıyığı tamamen tıraş etmek değil, bıyığın bir kısmını yani dudaklar üzerine dökülen kısmı almaktır.
131. Müslim, 260.

iyice kısaltın." buyurmuştur.[132] *Sahih-i Müslim*'de yer alan bir rivâyete göre Enes demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.), bıyığı kısaltma ve tırnakları kesme konularında bize vakit sınırlaması getirdi. Bu işleri kırk gün kırk geceden daha fazla aksatmama sınırını koydu."[133]

Selef, bıyığın kısaltılmasının mı, tıraş edilmesinin mi daha faziletli olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Mâlik, *Muvatta*'ında diyor ki: "Dudağın etrafı yani yay gibi olan çevresi görünecek kadar bıyıktan alınır. Kişi bıyığını kırpıp da kendisine işkence etmemelidir". İbn Abdilhakem, Mâlik'in: "Bıyık iyice kısaltılır, sakallar salıverilir. Bıyığın iyice kısaltılması tıraş edilmesi demek değildir. Bıyığını tıraş eden kimsenin tâzir cezasına çarptırılmasını uygun görürüm." dediğini; İbnü'l-Kâsım ise: "Bıyığı iyice kısaltmak, tıraş etmek bence işkencedir" dediğini haber veriyor. Mâlik: "Hz. Peygamber'in (s.a.) bıyığın iyice kısaltılması hadisi dudak çevresinin kısaltılması anlamını taşır."diyor. Kendisi bıyığın üst kısmından alınmasını mekruh sayardı. Yine demiştir ki: "Bıyığın tıraş edilmesinin bid'at olduğuna şahitlik ederim ve tıraş eden kimsenin acı verecek derecede dövülmesini uygun görürüm." Yine Mâlik diyor ki: "Hz. Ömer b. el-Hattâb'ı bir iş sıktığı zaman oflar, bıyığını kıvırarak ayağını cübbesine basardı". Ömer b. Abdülaziz: "Bıyık konusunda sünnet olan, dudak çevresinin ortaya çıkmasıdır" demiştir.

Tahâvî diyor ki: Şâfiî'nin bu konuda bir açıklamasına rastlamadım. Onun gördüğümüz arkadaşlarından Müzenî ve Rebî'ise bıyıklarını iyice kısaltırlardı. Bu da, onların bunu Şâfiî'den (r.h.) aldıklarını gösterir. Ebu Hanîfe, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed'in saç ve bıyıklar konusundaki görüşlerine göre iyice kısaltma, kısaltmadan daha faziletlidir.

Mâlikî âlim İbn Huveyz Mendad, Şâfiî'nin bıyığı traş etme konusundaki görüşünün Ebu Hanîfe'nin görüşü gibi olduğunu söyler. Ebu Ömer İbn Abdilber'in görüşü de budur.

İmam Ahmed'e gelince; el-Esrem diyor ki: İmam Ahmed b. Hanbel'in bıyığını çokça kısalttığını gördüm. Bir keresinde ona, bıyığı iyice kısaltma konusunda sünnet sorulduğunda şöyle cevap verdiğini işittim: Kişi "Bıyıkları iyice kısaltın" hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) belirttiği gibi iyice kısaltır.

132. Buharî, 77/64, 65; Müslim, 254, 259; Tirmizî, 2764; Nesâî, 1/129; Ahmed, 2/16, 52.
133. Müslim, 258; Tirmizî, 2759; Nesâî, 1/15, 16; Ebu Davud, 4200.

Hanbel (v.273) anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) sordular: "Bir adamın bıyığını kesmesini mi, yoksa cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmasını mı yahut nasıl kesmesini uygun görürsün?" Cevaben şöyle dedi: "Şayet cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltırsa bir sakıncası yoktur. Kısaltırsa bunda da bir sakınca yoktur." Ebu Muhammmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî* adlı eserinde diyor ki: "Kişi, bıyığını cildinin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmakla böyle yapmaksızın kısaltmak arasında hürdür."

Tahâvî der ki: Mugîre b. Şu'be, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisinin bıyığından biraz aldığını rivâyet ediyor.(134) İşte burada iyice kısaltma söz konusu olmaz. İyice kısaltmayı caiz görmeyenler Hz.Âişe ve Ebu Hureyre'nin rivâyet ettikleri "On şey fıtrat (sünnet)tandır."(135) hadisinde fıtrat olan şeyler arasında sayılan bıyıkları kısaltma kısmını delil olarak kullanmaktadırlar. Buharî ve Müslim'in rivâyetlerinde "Fıtrat beştir..." hadisinde(136) bıyıkları kısaltma yer almaktadır.

İyice kısaltma görüşünü savunanlar ise, iyice kısaltmayı emreden sahih hadisleri ve İbn Abbas'ın rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) bıyığını keserdi" hadisini(137) delil göstermektedirler. Tahâvî diyor ki: İşte bu hadiste çoğunluk ihtimal, iyice kısaltmaktır; İki yöne de ihtimal vardır. el-Alâ b. Abdurrahman'ın, babasından, onun da Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği bir

---

134. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsar*, 4/230; Ahmed, 4/252, 255; Ebu Davud, 188. Hadisin senedi sahihtir. Metnin tamamı şu şekildedir: Mugîre b. Şu'be anlatıyor: Bir gece Hz. Peygamber'in (s.a.) misafiri oldum. Yanına yaklaşmamı emretti. Kebap yapmıştı. Eline bıçağı aldı ve bana vermek üzere ondan bir parça kesmeye başladı. Bu sırada Bilâl geldi, O'nu namaza çağırdı. Bıçağı elinden bıraktı ve: "eli bol olası, ne oluyor ona?" dedi. Benim bıyığım bayağı uzamıştı. Allah Rasûlü (s.a.), bıyığımı biraz kısalttı (yahut Hz. Peygamber: Bıyığını biraz kısaltayım, dedi).

135. Müslim, 261; Tirmizî, 2758; Ebu Davud, 53; Nesâî, 8/127, 128; İbn Mâce, 293. İmam Ahmed de rivayet etmiştir: Hadisin tamamı şöyledir: "On şey fıtrattandır: 1- Bıyığı kısaltmak, 2- Sakal bırakmak, 3- Misvak kullanmak, 4- Burna su çekip temizlemek, 5- Tırnakları, kesmek, 6- Parmak boğumlarını yıkamak, 7- Koltuk altı tüylerini yolmak, 8- Kasık tüylerini tıraş etmek, 9- Su ile taharetlenmek." Hadisin râvisi Mus'ab diyor ki: "Onuncusunu unuttum. Herhalde, ağzı su ile çalkalamak olacak."

136. Buharî, 77/63, 64, 79/51; Müslim, 257; Tirmizî, 2757; Ebu Davud, 4198; Nesâî, 8/128; İbn Mâce, 292.

137. Tahâvî, 4/230; Tirmizî, 2761. Metin şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.) bıyığını kısaltırdı yahut bıyığından alırdı. Allah dostu Hz. İbrahim de aynısını yapardı." Sened muztaribtir.

hadiste: "Bıyıkları kesin, sakalları salıverin" buyurulmaktadır.[138]

Muhtemelen bu hadiste de iyice kısaltma kastedilmiştir. Tahâvî, Ebu Saîd, Ebu Useyd, Râfi' b. Hadîc, Sehl b. Sa'd, Abdullah b. Ömer, Câbir ve Ebu Hureyre'nin bıyıklarını iyice kısalttıklarını senedleriyle vermektedir. İbrahim b. Muhammed b. Hatîb: "İbn Ömer'i bıyığını yolarcasına iyice kısaltırken gördüm" diyor. Bazıları da: "İbn Ömer, cildinin beyazlığı gördüm" diyor. Bazıları da: "İbn Ömer, cildinin beyazlığı görülecek kadar kısaltırdı" diyor.

Tahâvî der ki: Kısaltma bütün âlimlerce sünnet olduğuna göre başın saçlarına kıyaslanarak bıyığı tıraş etmenin daha faziletli olduğu söylenebilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) saçlarını tıraş edenlere üç, kısaltanlara bir kere dua etmiştir.[139] Başın tıraş edilmesini, kısaltılmasından daha faziletli saymıştır. Bıyık da işte böyledir.

13— Konuşması, Susması, Gülüşü, Ağlayışı:

Allah'ın yaratıkları arasında en fasih ve en tatlı konuşanı, anlatmak istediğini en kısa bir şekilde yerli yerinde anlatabilen ve en tatlı sözlü olan Hz. Peygamber (s.a.) idi. Öyle ki, O'nun konuşması kalblerin kavşaklarını tutar, ruhları esir ederdi, buna düşmanları da tanıklık ederdi. Konuştuğu zaman açık sözle tane tane konuşurdu, sözlerini biri saymaya kalksa sayabilirdi. Ne ezberlenemeyecek kadar çarçabuk, ne de konuşmasının kelimeleri arasında anlam kopukluğuna sebep olacak kadar aralıklar vererek, kesik kesik konuşurdu. Aksine onun bu konudaki tutumu, en mükemmel bir tutumdu. Hz.Âişe der ki: "Allah Rasûlü (s.a.), sizin şu konuşmalarınız gibi sözü peşipeşine sıralamazdı. Ancak açık bir sözle tane tane konuşur, meclisinde bulunanlar konuştuklarını ezberleyebilirdi.[140] Çoğu zaman iyi anlaşılsın diye sözü üç kere tekrar ederdi. Selâm verdiğinde de üç kere selâm verirdi. Uzun zaman susardı. Gereksiz konuşmazdı. Söze avurtlarıyla başlar, yine onlarla noktalardı. Konuşmalarında az sözle çok mana ifa-

138. Müslim, 260.
139. Buharî, 25/127; Müslim, 1302, 1303.
140. Tirmizî, 3643 ve *Şemâil*, 223. Buharî ve Müslim (2493) ise yalnızca: "Allah Rasulü (s.a.) sizin şu konuşmalarınız gibi sözü peşipeşine sıralamazdı." kısmını rivayet ediyorlar. İsmailî ise ayrıca: "Allah Rasulü'nün (s.a.) konuşması kalblerin anlayacağı şekilde tane tane idi." kısmını ilâve ediyor.

de edecek cümleler kullanırdı. Anlatacağını ayrıntılarıyla anlatır, ne boş yere, zahir, ne de gereksiz kısaltmalarda bulunurdu. Luzumsuz konularda konuşmazdı. Yalnızca sevabını umduğu konularda konuşurdu. Birşeyden hoşlanmadığı yüzünden anlaşılırdı. Sözleri ve davranışları arasında aşırı ve çirkin şeyler bulunmazdı; gürültücü, şamatacı ve bağıra bağıra konuşan biri değildi.

Çoğunlukla gülüşü tebessüm idi, hatta hepsi tebessüm idi. En fazla güldüğünde azı dişleri görünürdü. Gülünecek şeylere gülerdi. Onlar ise öylesine şaşılan, ender ve seyrek olarak rastlanan şeylerdi. Gülmenin pekçok sebebi vardır. Birisi budur. Diğer bazıları ise şunlardır: 2- Neşe gülüşü: Kendisini sevindiren şeyi görmesinden yahut nimetin eserini üzerinde görmesinden kaynaklanır. 3- Öfke gülüşü: Çoğunlukla bu şiddetli öfkelenen kişide görülür. Sebebi ise öfkeli kişinin öfkesinin kendisine getirdiği şeylerden hayrete düşmesi ve kendisinin hasmına karşı güçlü durumda ve hasmının kendi avucunda olduğunu hissetmesidir. Bazan kişi hiddet anında kendisine sahip olur, kızdığı kişiden yüz çevirir ve ona aldırmayarak da gülebilir.

Hz.Peygamber'in (s.a.) ağlaması ise gülüşü gibiydi. Nasıl kahkaha ile gülmez idiyse, ağlarken de bağıra bağıra feryat ederek ağlamazdı. Ancak gözleri yaşla dolar, boşalırdı. Göğsünden bir inilti duyulurdu.

Kimi zaman ölüye merhametinden, kimi zaman ümmeti için korktuğundan ve onlara olan şefkatinden, kimi zaman Allah korkusundan, kimi zaman da Kur'an dinlerken ağlardı. Kur'an dinlerken ağlayışı; korku ve haşyet ile hemdem olan bir iştiyak, muhabbet ve saygı ağlayışıdır. Oğlu İbrahim öldüğünde gözleri yaşla doldu ve ona olan merhametinden ağladı ve buyurdu ki: *"Göz yaşla dolar, kalp mahzun olur. Rabbimizi hoşnut etmeyecek şey söylemeyiz. Biz sana gerçekten üzülüyoruz, ey İbrahim!"*[141] Kızlarından birini ruhunu teslim edeceği zaman gördüğünde de ağladı. İbn Mes'ûd ona Nisâ sûresini okurken *"Her ümmete bir şahid getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bunlara şahid getirdiğimiz vakit halleri ne olacak?"*[142] âyetine geldiğinde Peygamberimiz (s.a.) ağladı[143] Osman b.

141. Buharî, 23/44; Müslim, 2315; Ebu Davud, 3126; Ahmed, 3/194.
142. Nisâ: 4/41.
143. Buharî, 65/9 (Tefsîr, Nisâ); Müslim, 800. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.): "Bana Kur'an oku" dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Rasulü! Kur'an sana inmişken, ben mi sana Kur'ân okuyayım?" dedim. "Evet" dedi. Nisâ sûresini okumaya başladım. "Her ümmete bir şâhid getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bun-

Maz'ûn[(144)] vefat ettiğinde de ağladı. Güneş tutulduğunda ağladı, kusûf namazı kıldı. Namazında ağlamaya oflamaya başladı ve şöyle dedi: *"Rabbim! Sen bana, ben onların arasında iken ve onlar bağışlanma dilerken onlara azap etmeyeceğini va'detmemiş miydin?"*[(145)]. Kızlarından birinin mezarının üzerine oturduğunda da ağladı.[(146)] Zaman zaman gece namazında ağlardı.

Ağlamanın çeşitleri:

1- Merhamet ve şefkat ağlayışı,

2- Korku ve haşyet ağlayışı,

3- Sevgi ve arzu ağlayışı,

4- Sevinç ve neşe ağlayışı,

5- Başa acı veren bir durumun gelmesinden ötürü sızlanma ve dayanamama ağlayışı,

6- Hüzün ağlayışı. Bu tür ağlayış ile korku ağlayışı arasındaki fark şudur: Hüzün ağlayışı geçmişte istenmeyen, hoşa gitmeyen bir durumun başa gelmesi yahut sevilen birşeyi elden kaçırmaktan dolayı olur. Korku

---

lara şâhid getirdiğimiz vakit halleri ne olacak?" âyetine geldiğimde O'na baktım, şaşırdım kaldım. Gözleri yaş dolmuştu.

144. Osman b. Maz'ûn Cumh kabilesindendir. Bedir'den döndükten sonra Medine'de ilk ölen muhâcirdir. Hz. Peygamber (s.a.) onu ölü iken öpmüştü. Onun kabir ziyaretine giderdi. Oğlu İbrahim'i onun yanına gömdü. Osman b. Maz'ûn haram kılınmadan önce içkiyi, kendisine haram sayanlardandı. İbadete düşkün, çok gayretli biriydi. Bir keresinde Şair Lebîd b. Rabîa'nın: "Allah'dan başka herşey boştur" diye bir şiir okuduğunu işitti: "Doğru söyledin" dedi. Şair: "Her nimet şüphesiz gelip geçicidir" deyince "Yalan söyledin. Cennetin nimetleri gelip geçici değil, daimîdir." dedi. Bunun üzerine Lebîd: "Ey Kureyşliler! Ben, sizin meclisinizde yalanlanıyorum!" diye feryat edince orada bulunanlardan biri Osman b. Maz'ûn'un yüzüne bir tokat attı; bu yüzden gözü yaşardı. Daha önce kendisine himaye teklif eden ve reddedilen müşrik Utbe b. Rabîa, ona bu durumdayken: "Evimde kalsaydın, başına hiçbir şey gelmezdi." dedi. Osman: "Diğer gözüm Allah yolunda berikinin başına gelene muhtaçtır!" cevabını verdi. Bu olay İslâm'ın ilk yıllarında meydana gelmişti. Kendisi hicretin ikinci senesi vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 1/9-10, Beyrut, ts.

145. Ebu Davud, 1194; Nesâî, 3/137, 138, Ahmed 2/159, 188; Tirmizî, *Şemâil*, 317. Senedi sahihtir.

146. Buharî, 23/72. Enes anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) bir kızının cenazesine katıldık. Allah Rasûlü kabrin üzerine oturdu. Gözlerinden yaşlar boşandığını gördüm. "Bu gece ailesiyle cinsel ilişkide bulunmayan var mı?" diye sordu. Ebu Talha: "Ben varım" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Kabre in" dedi. O da Hz. Peygamber'in (s.a.) kızının kabrine indi.

ağlayışı ise, gelecekte böyle bir durumun başa gelmesi endişesinden olur. Sevinç ve neşe ağlayışı ile hüzün ağlayışı arasındaki fark da şudur: Sevinç gözyaşı soğuktur, bu halde kalb sevinçlidir. Hüzün gözyaşı ise sıcaktır, bu halde kalb mahzundur. Bu yüzden sevinilen şey için: "Gözün aydın olacağı şey", "Allah gözünü aydın etti"; üzüntü duyulan şey için ise: "Gözü sıcak yapan", "Allah, gözünü sıcak etti," denir.

7- Güçsüzlük ve zayıflık ağlayışı,

8- Münafıklık ağlayışı: Kalb katı iken göz yaşla doluyor; bunun üzerine sahibi, insanların en katı kalblisi olduğu halde huşû gösteriyor.

9- Ödünç alınan, kiralanan ağlayış: Ücretle ölülere bağırıp çağırarak ağlayan kadının ağlamasında olduğu gibi. Böylesi bir kadın Hz. Ömer b. el-Hattâb'ın dediği gibi gözyaşını satıyor, başkasının üzüntüsüne ağlıyor.

10- Uyum gösterme ağlayışı: Bir adam, insanların, başlarına gelen bir işten dolayı ağladıklarını görüyor, onlarla birlikte ağlıyor, niçin ağladıklarını da bilmiyor. Ama onların ağladıklarını görüp kendisi de ağlıyor. (İşte buna uyum gösterme ağlayışı denir).

Sessiz olan ağlayış, kısa ağlayıştır. Sesli olan ise seslerin yapısına göre uzatılmış ağlayıştır.

Şair bir beyitte der ki:

بَكَتْ عَيْنِي وَحُقَّ لَهَا بُكَاهَا   وَمَا يُغْنِي الْبُكَاءُ وَلاَ الْعَوِيلُ

"Gözüm ağladı, hakkıdır onun ağlamak.
Ne ağlamak fayda verir, ne de sızlanmak"[147]

Zoraki ağlamaya "yapmacık ağlama" denir. Bu da iki türlüdür. 1- İyi olan, 2- Kötü olan. İyi olan görsünler, duysunlar diye değil de ince kalblilik ve Allah korkusu elde etmek için ağlar görünmedir. Kötü olan ise halk için ağlar görünmeye çalışmaktır. Hz. Ömer b. el-Hattâb, Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir'i Bedir esirlerinin haline ağlarken bulur ve Hz. Peygamber'e (s.a.) sorar: "Seni ağlatan nedir? söyle bana, ey Allah'ın Rasûlü! Şayet ağlayabilirsem ağlayayım. Ağlayamazsam, siz ağladığınız için ben de ağlar görüneyim."[148] Hz. Peygamber (s.a.), onu bun-

---

147. Beyit, Hassân b. Sâbit yahut Abdullah b. Ravâha yahut da Ka'b b. Mâlik'e aittir. Bk. *el-Muktedab*, 4/292; *Şerhu Şevâhidi'ş-Şâfiye*, 4/66; *Mecâlisu Sa'leb*, 109; *el-Kâmil*, 189; *es-Sîretu'n-Nebevî*, 2/162.

dan alıkoymadı. Seleften biri demiştir ki: "Allah korkusundan ağlayın. Ağlayamazsanız, yapmacıktan ağlayın."(149)

14— Hutbelerindeki Tavırları:

Hz. Peygamber (s.a.), yerde, minber üzerinde, erkek ve dişi develer üstünde hutbe okumuştur.

Hutbeye çıktığı zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artar; sanki heyecanlı heyecanlı: "Düşman üstünüze sabah-akşam saldırmak üzeredir" diye haber vererek bir orduyu uyarıyormuşçasına bir hal alır, ardından: "Benim Peygamber olarak gönderilmemle kıyamet arasındaki müddet şu ikisi gibidir" buyurur, işaret ve orta parmaklarını birbirine yanaştırırdı. Derdi ki: *"Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın Kitabıdır. En iyi yol, Muhammed'in (s.a.) yoludur. İşlerin en fenası (uydurulup dine katılan) bid'atlerdir. Her bid'at sapıklıktır."*(150)

Her hutbesine Allah'a hamdederek başlardı. Pekçok fakîh ise: "Yağmur duası hutbesine istiğfarla, bayram hutbelerine de tekbirle başlardı" diyor ki, Hz. Peygamber'den (s.a.) bu konuda onlara destek olacak bir tek sünnet bile asla nakl olunmuş değildir. O'nun sünneti bunun aksini yani bütün hutbelere "el-Hamdülillah" ile başlamayı icabettirir. Bu görüş Hanbelî âlimlerince ortaya atılan üç görüşten biridir. Aynı zamanda Üstadımız İbn Teymiye'nin —Allah ruhunu aziz etsin— de tercihidir.

Hutbeyi ayakta okurdu. Atâ gibi bir takım tâbiîlerin mürsel rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.), minbere çıktığında yüzünü cemaata çevirmiş ve: "es-selâmü aleykûm" diye cemaatı selâmlamıştı. Şa'bî diyor ki: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de böyle yaparlardı."(151) Hz. Peygamber

---

148. Müslim, 1763.
149. İbn Mace (1337) bu sözü Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan "Bu Kur'an hüzünlü inmiştir. Okuduğunuz zaman ağlayın. Ağlayamazsanız ağlar gibi yapın" metniyle hadis olarak rivayet etmiştir. Ancak bu hadis zayıftır.
150. Müslim, 867; Nesâî, 3/188, 189; İbn Mâce, 45.
151. Abdürrezzak, *Musannef*, 5281. Hadis sahihtir. Yine Abdürrezzak (5281) ile İbn Ebî Şeybe (339), Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.) minbere çıktığı zaman yüzünü cemaata çevirir "es-Selâmu aleyküm" derdi. Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de (kendi hilafetleri devrinde) böyle yaparlardı... İbn Mace (1109) bu hadisi zayıf senedle rivayet etmiştir. Bu konuda Taberânî'nin *Evsat*'ında İbn Ömer'den bir hadis vardır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/184)

(s.a.) hutbesini istiğfarla bitirirdi. Çoğu zaman hutbelerinde Kur'an okurdu. Müslim'in *Sahih*'inde Ümmü Hişâm bt. Hârise'nin şöyle dediği nakledilir:

"Kâf sûresini yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) dilinden öğrendim. Her cuma minber üzerinde halka hitap ederken bu sûreyi okurdu."(152)

Ebu Davud'un İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şehadet getireceği zaman şöyle derdi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ ، فلا
مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ له ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ ، أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَىِ السَّاعَةِ ، مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
فَقَدْ رَشَدَ ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا ، فَإِنَّهُ لاَيَضُرُّ إِلاَّ نَفْسَهُ ، وَلاَ يَضُرُّ اللَّهَ شَيْئاً .

"Hamd Allah'a mahsustur. O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz, saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur; o tektir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Muhammed şüphesiz O'nun kulu ve elçisidir. Kıyamet saati önünde Allah, onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak hakla göndermiştir. Allah ve Rasûlü'ne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense yalnızca kendisine zarar vermiş olur. Allah'a hiçbir zarar veremez."(153)

Ebu Davud diyor ki: Yunus, İbn Şihâb'a (Zührî), Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü okuduğu şehadet kelimesini sordu. O da bu (yukarıdaki)

---

bu hadisin zayıf olduğunu söylüyor. Beyhakî (3/204, 205) Câbir ve İbn Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Bu konuda ayrıca İbn Abbas, İbnü'z-Zübeyr ve Ömer b. Abdülaziz'den rivayetler vardır.

152. Müslim, 873; Ebu Davud, 1100, 1102; Nesâî, 2/157.
153. Ebu Davud, 1097. Buradaki hadis zayıfsa da bir başka senedle ve bir başka metinle İbn Mes'ûd'dan Abdürrezzak (10449), Ahmed (4116 ve 3721), Nesâî (6/89), Tirmizî (1105), İbn Mâce (1892), Tahâvî (*Müşkilü'l-Âsâr*, 1/4) ve Beyhakî (*Sünen*, 3/214) sahih senedle şu hadisi rivayet ederler: İbn Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) hâcet hutbesini bize şu şekil öğretti: "Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz, saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur,

şekil şehadeti şu farkla zikretmiştir: "...Onlara isyan edense sapmış, azgınlığa düşmüştür..."(154)

İbn Şihâb der ki: Bize kadar ulaştığına göre Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okuduğunda şöyle derdi:

"Her gelecek olan yakındır. Gelecek olana uzaklık yoktur. Allah hiç kimsenin acelesi için acele etmez; insanların işini basite almaz. İnsanların dilediği değil, Allah'ın dilediği olur. Allah, birşey diler, insanlar başka birşey. İnsanlar istemese de Allah'ın dilediği olur. Allah'ın yakınlaştırdığını uzaklaştıracak, O'nun uzaklaştırdığını yakınlaştıracak hiçbir şey yoktur. Allah'ın izni olmadan hiçbir şey olmaz."(155)

Hutbelerinde ağırlığı şu hususlar teşkil ederdi: Verdiği nimetlerden üstün ve övgüye lâyık vasıflarından dolayı Allah'a hamdetme ve O'na övgüde bulunma; İslâm dininin temel preniplerini öğretme, cennet, cehennem ve âhiret ahvalini anlatma, Allah'tan korkmayı emretme; Allah'ın gazaplandığı ve hoşnut olduğu hususları açıklama... İşte hutbelerinin yörüngesi bunun üzerine kurulmuştu.

Hutbelerinde derdi ki: "Ey insanlar! Doğrusu sizler benim emrettiğim herşeyi yapmaya güç yetiremeyeceksiniz yahut yapamayacaksınız. Ancak doğru olan (doğru olursanız) müjde size!"(156).

Karşıdaki insanların ihtiyaç ve faydalarına göre her vakitte hutbe okur-

---

O tekdir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir." Sonra şu üç âyeti okurdu: 1- "Ey inananlar! Allah'dan gerektiği gibi korkun. Ancak müslüman olarak can verin." (Âl-i İmrân, 3/102), 2- "Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabaların haklarını gözetmemekten sakının. Şüphesiz Allah size gözcüdür." (Nisâ: 4/1), 3- "Ey inananlar! Allah'dan sakının, doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi size yararlı kılsın ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse gerçekten büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (Ahzâb: 33/70-71). Bu hadisin senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir. Metinde geçen zayıf hadisde münker bir cümle —"Onlara isyan ederse" cümlesi— vardır. Hz .Peygamber'in (s.a) bu şekil söyleyişi yasakladığı sahihtir: Adiy b. Hâtim anlatıyor: Adamın biri Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda hitabette bulundu. Hitabet esnasında: "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense azıtmıştır." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buna müdahale ederek: "Sen ne kötü hatipsin. Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden... de" buyurdu. Müslim, 870.

154. Ebu Davud, 1098. Râvileri sikadır; ancak hadis mürsel olduğundan delil teşkil etmez.

155. Ebu Davud, *Merâsil*. Hadis mürseldir. ez-Zerkânî, *Şerhu'l-Mevahibi'l-Ledünniyye*'de (7/447) kaydetmiştir.

156. Ebu Davud, 1096; Ahmed, 4/212. Senedi hasendir.

du. Okuduğu her hutbeye mutlaka Allah'a hamdederek başlar, yine her hutbede şehadet getirir ve şehadet esnasında kendini özel ismiyle (Muhammed diye) anardı.

Şöyle buyurduğu sabittir: "Şehadet getirmeden okunan her hutbe kesik el gibidir."[157]

Evinden çıkarken önünden yürüyecek bir çavuşu (yaveri) yoktu. Bugünkü hatiplerin giyindikleri gibi giyinmezdi. Bunlar gibi ne omuzlarına şal atardı, ne de geniş yakalı elbise giyerdi.

Minberi üç basamaklı idi. Minbere çıkıp cemaata yönelince müezzin yalnızca ezan okur, ezandan önce veya sonra hiçbir şey söylemezdi. Hz. Peygamber (s.a.) hutbeye başlayınca hiç kimse —ne müezzin, ne de başkası— herhangi birşey söylemek için asla sesini çıkarmazdı.

Hutbe okumak için ayağa kalktığında eline bir sopa alır; minberde iken ona dayanırdı. Bu hadisi Ebu Davud, İbn Şihâb'dan nakletmiştir.[158]

Hz.Peygamber'den (s.a.) sonraki üç halife de aynı şekilde yapardı. Bazı zamanlar bir yay'a dayandığı da olurdu. (Hutbe esnasında) bir kılıca dayanmış olduğuna dair bir haber yoktur. Pekçok cahil kimse, Hz. Peygamber'in (s.a.) dinin ancak kılıçla kurulduğunu göstermek için minberde iken eline kılıç aldığını sanmaktadır. Bu iki yönden çirkin bir cehalettir:

---

157. Tirmizî, 1106; Ebu Davud, 4841; Ahmed, 2/302, 343. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylüyor.

158. Herhalde Ebu Davud, İbn Şihab'dan *Merâsil*'inde rivâyet etmiştir. *Sünen*'inde (1096) Hakem b. Hazn el-Kelefî'nin şu olayı anlattığını rivâyet eder: Ben, Allah Rasûlü'ne (s.a.) yedi kişilik elçi heyetinin yedincisi —yahut dokuz kişilik heyetin dokuzuncusu— olarak geldim. Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdik; "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz seni ziyarete geldik. Bize hayır duada bulun" dedik. Hz. Peygamber (s.a.) bize ikram olarak hurma getirmelerini emretti. Çünkü o zamanlar refah seviyesi düşüktü. Birkaç gün orada kaldık. Bu sırada bir cuma namazını Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kıldık. Hutbe okumak için bir değnek yahut yay üzerine dayalı bir vaziyette ayakta durdu. Sonra: "Ey insanlar! Doğrusu sizler benim emrettiğim herşeyi yapmaya güç yetiremeyeceksiniz yahut yapmayacaksınız. Ancak doğru olun, müjde size!" buyurdu. Hadisin senedi hasendir. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de hasen olduğunu söylemiştir. Bu hadisin Berâ b.Âzib'den gelen Ebu Davud'da (1145): "Hz. Peygamber'e (s.a.) bayram günü bir yay bağışlandı, ona dayanarak hutbe okudu." metniyle rivayet edilen bir şâhidi vardır. Hafız diyor ki: Ahmed ve Taberânî bu hadisi uzun bir metinle rivâyet etmişlerdir. İbnü's-Seken ise sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda İbnü'z-Zübeyr'den Ebu'ş-Şeyh'in *Ahlâku'n-Nebî*'sinde (s.155-156) zayıf bir hadis daha rivâyet edilmektedir; ancak şahid hadisler sayesinde hasen kabul edilir.

1- Bize gelen haberlere göre Hz. Peygamber (s.a.) yay ve sapaya dayanmıştır. 2- Din ancak vahiyle kurulmuştur. Kılıç ise dalâlet ve şirk içinde olanların kökünü kazımak için lâzımdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) içinde hutbe okuduğu Peygamber şehri, kılıçla değil, Kur'an'la fetholunmuştur.

Hutbe esnasında yeni bir durumla karşı karşıya geldiğinde (önce) onunla meşgul olur, sonra hutbeye devam ederdi. Bir keresinde hutbe okuyordu. Bu sırada kırmızı gömlekler içinde torunları Hasan ile Hüseyin tökezleye tökezleye çıkageldiler. Bunun üzerine konuşmasını kesip minberden indi. Torunlarını kucakladığı gibi minbere geri döndü. Sonra şöyle buyurdu: "Yüce Allah doğru söyledi: 'Gerçekten mallarınız ve çocuklarınız sadece fitnedir.'[159] Gömlekleri içinde şu ikisinin tökezleye tökezleye geldiklerini gördüm, dayanamadım. Hatta konuşmamı kesip onları kucaklayıp taşıdım."[160]

Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbe okuduğu bir sırada Gatafanlı Süleyk geldi; doğruca oturdu. Hz. Peygamber (s.a.) ona hitaben: "Kalk, ey Süleyk! Hafif iki rekât namaz kıl." dedi. Sonra minberde iken şöyle buyurdu: "Herhangi biriniz cuma günü imam hutbe okurken geldiğinde hafif iki rekât namaz kılsın."[161]

Cemaatin ihtiyacına göre hutbeyi bazan kısa tutar, bazan uzatırdı. Ârizî sebeple okuduğu hutbe, düzenli okuduğu hutbeden daha uzundu. Bayramlarda ayrıca yalnız kadınlara mahsus olmak üzere hutbe okur, onları sadaka vermeye teşvik ederdi.[162] Allah en iyi bilendir.

159. Enfâl: 8/28.
160. Tirmizî, 3776; Ebu Davud, 1109; Nesâî, 3/108; İbn Mâce, 3600. İsnadı hasendir. Tirmizî hasen olduğunu belirtmiştir.
161. Buharî, 11/32, 11/33, 19/25; Müslim, 875 (59); Tirmizî, 510; Ebu Davud, 1115, 1116 ve 1117; Nesâî, 3/103; İbn Mâce, 1112.
162. Buharî, 13/19.

İKİNCİ KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İBADETLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMAZ

A) ABDEST ALIŞI

1— Abdest Alışı:

Hz. Peygamber (s.a.) genellikle her namaz için abdest alırdı. Bazan birden çok namazı bir abdestle kıldığı da olurdu.[1] Bazan bir müd[2], bazan bir müddün üçte ikisi, bazan da daha fazla oranda su ile abdest alırdı. Bu da Şam ukiyyesine göre dört, üç ya da iki ukiyye demektir. En az abdest suyu harcayan o idi. Ümmetini, abdest alırken çok su kullanıp israf etmekten sakındırırdı. Ümmeti arasında temizlikte aşırılığa kaçacak kimselerin çıkacağını haber verdi.[3] Buyurdu ki: *"Abdeste musallat olan Vele-*

---

1. Müslim, 277; Ebu Davud, 172; Tirmizî, 61; Nesâî, 1/86. Büreyde b. Husayb anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Fetih günü namazları bir abdestle kıldı ve mestleri üzerine meshetti. Bunu gören Hz. Ömer, ona: "Bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın birşey yaptın" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) cevaben: "Kasden yaptım, Ömer" dedi.
2. Müd: Bir hacim ölçüsü birimidir, ülkelere göre değişiklik arzeder. Iraklılara göre 2 rıtıl, Hicâzlılara göre 1 1/3 rıtıldır. 1 rıtıl = 12 ukiyye; 1 ukiyye = 40 veya 12 dirhem; 1 dirhem = 3,2 gr. Ukiyye, 40 dirhem kabul edilirse Iraklılara göre 1 müd = 3072 gr. Hicazlılara göre 1 müd = 2048 gr; Ukiyye 12 dirhem kabul edilirse Iraklılara göre 1 müd = 921,6 gr., Hicazlılara göre 1 müd = 614,4 gr.
3. Ebu Davud, 96; Ahmed, 4/86, 87, 5/55. Abdullah b. Mugaffel diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "Bu ümmet içinde temizlik ve dua konularında aşırılığa kaçacak bir topluluk çıkacaktır." Hadisin senedi kuvvetlidir. Ebu Davud (135), Nesâî (1/88), İbn Mâce (422) ve Ahmed'in (6684) rivâyetlerine göre Abdullah b. Amr anlatıyor: Bir bedevî Arap Hz. Peygamber'e (s.a.) abdesti sormak için geldi. Hz. Peygamber (s.a.) uzuvlarını üçer kere yıkıyarak bedeviye abdesti gösterdi, sonra: "İşte abdest böyledir. Kim buna ilâve yaparsa kötülük yapmış, aşırılık etmiş olur." buyurdu. Hadisin isnâdı hasendir. Ebu Davud'daki "Yahut bundan noksan yaparsa" kısmı, münker yahut şâzdır. Çünkü görünüşe göre, üçten noksan yıkamak kötülen-

hân adında bir şeytan vardır. Siz, suyun şüphe vereninden kaçının.'[4] Bir keresinde Sa'd'ın yanına uğradı. Sa'd abdest alıyordu. Hz. Peygamber (s.a.): "*Suyu israf etme*" buyurdu. Sa'd: "Suda israf olur mu?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) *"Evet, akarsu kenarında olsan da"*, buyurdu[5].

Abdest uzuvlarını kâh birer, kâh ikişer, kâh üçer kere yıkayarak; kâh uzuvlarının bir kısmını ikişer, bir kısmını da üçer kere yıkayarak abdest aldığı sahih olarak rivâyet edilmiştir.

Bazan bir, bazan iki, bazan da üç avuç su alarak ağzını ve burnunu yıkardı. Ağza ve burna birlikte su alır; bir avuç suyun yarısını ağzına alır, yarısını da burnuna çekerdi. Zaten bir avuç suyla da ancak böyle yapılır. İki-üç avuç alınan suyun ise hem ayrı ayrı ağza ve burna verilmesi, hem de bir arada aynı avuçtan hem ağza, hem burna verilmesi mümkündür. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti ağza ve burna birlikte su verme şeklindeydi. Nitekim *Sahîhayn*'da Abdullah b. Zeyd'den rivâyet edildiğine göre *"Hz. Peygamber (s.a.) bir tek avuç sudan hem ağzını çalkaladı, hem de burnuna çekti. Bunu üç kere yaptı"*. Hadis şu ifadeyle de rivâyet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.) ağzını ve burnunu üç avuç suyla yıkadı'*[6] Abdestte ağzı ve burnu yıkama konusunda rivâyet edilen hadislerin en sahihi bu hadistir. Hz. Peygamber'in (s.a.), ağzını ve burnunu ayrı ayrı yıkadığına dair hiçbir sahih hadis yoktur. Ancak Talha b. Musarrif'in babasından onun da dedesinden: "Hz. Peygamber'in (s.a.) ağzını ve burnunu ayrı ayrı yıkadığını gördüm" şeklinde rivâyet ettiği bir hadis varsa da; bu hadis sadece Talha-babası-dedesi senediyle rivâyet edilmiş olup dedesinin Hz. Peygamber'i (s.a.) gördüğü (yani sahabîliği) bilinmemektedir.[7]

Sağ eliyle burnuna su alır, sol eliyle sümkürürdü.

Başının tamamını meshederdi. Bazan ellerini öne-arkaya doğru götürerek başını meshederdi ki, "Başını iki kere meshetti" hadisi buna yorumlanmalıdır. Doğru olan, başını meshetme işlemini yenilemediğidir. Abdest

---

mıştır. Oysa üçten noksan yıkamak caizdir ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı birşeydir. Bu konudaki hadisler sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.) hakkında nasıl kötülük yaptı yahut zulmetti denilebilir?

4. Tirmizî, 57; İbn Mâce, 421; Ahmed, 5/136. Hadis zayıftır.
5. İbn Mâce, 425; Ahmed, 2/221. İsnâd zayıftır.
6. Buharî, 4/39, 41; Müslim, 235.
7. Ebu Davud, 139. Senedi zayıftır.

uzuvlarını tekrar tekrar yıkadığında başını bir kere meshederdi. Böyle yaptığı açık ifadelerle aktarılmıştır. Aksini yaptığına dair sahih hiçbir rivâyet yoktur. Bundan başka rivâyetler sahabenin: "Hz. Peygamber (s.a.) abdest uzuvlarını üçer kere yıkamak suretiyle abdest aldı" ve "Başını iki kere meshetti" sözlerinde olduğu gibi ya sahih olup sarih (açık) değildir; ya da şu hadislerde olduğu gibi sarihtir, ama sahih değildir: 1- İbnu'l-Beylemânî, babasından, o da Hz. Ömer'den şu hadisi rivâyet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.): "Kim abdest alır ellerini üç kere yıkarsa..." buyurup sözünün devamında "...ve başını üç kere meshederse" diye ekliyor. Bu hadis delil olarak kullanılamaz. Her ne kadar babanın hali daha iyi ise de, İbnü'l-Beylemânî ve babası hadis rivayetinde zayıf bulunmuşlardır.[8] 2- Ebu Davud, Hz. Osman'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) başını üç kere meshetti." dediğini rivâyet etmiş[9] ve: "Hz. Osman'dan naklolunan sahih hadislerin hepsi, Hz. Peygamberin (s.a.) başını bir kere meshettiğini göstermektedir" demiştir.

Başının sadece bir kısmını meshetmekle yetindiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur. Ancak kâkülüne meshettiğinde sarık üzerine (meshederek meshi) tamamlardı[10]. Ebu Davud'un rivâyetine göre Enes diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) abdest alırken gördüm. Başında Katar mamülü bir sarık vardı. Elini sarığının altına soktu, başının ön kısmını meshetti, sarığını çözmedi."[11] İşte Enes'in bu hadisteki ifadelerle kasdettiği şey, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçlarının tamamına kaplama mesh yapmak için sarığını çözmemiş olmasıdır. Yoksa sarık üzerine tamamlamadığını söylemek istememiştir. Muğîre b. Şu'be ve diğer bazı sahabîler Hz. Peygamber'in (s.a.) sarık üzerine meshederek meshi tamamladığını belirtmişlerdir. Enes'in bunu belirtmemesi O'nun yapmadığını göstermez.

Her abdest alışında mutlaka ağzını ve burnunu yıkamıştır. Bu âdetini tek bir kere bile olsa elden bıraktığı bilinmemektedir. Abdestini, uzuvlarını sıra ile peşipeşine yıkayarak alır, yine bunu bir kere bile olsa asla elden bırakmazdı.

Bazan başına, bazan sarığına, bazan da hem kâkülüne hem de sarığına birlikte meshederdi. Daha önce de geçtiği üzere sadece kâküle meshet-

---

8. Dârakutnî, 1/93. Senedi zayıftır.
9. Ebu Davud, 110. Senedi zayıftır.
10. Müslim, 274 (83).
11. Ebu Davud, 147. Hadisin senedinde sikalıkları tartışmalı iki râvi vardır.

mekle yetindiği bilinmemektedir.[12]

Mest ve çorap giymediği zamanlarda ayaklarını yıkardı. Mest yahut çorap giydiği zamanlarda ise onlar üzerine meshederdi.[13] Başı ile beraber kulaklarının içini ve dışını da meshederdi. Kulaklarını meshetmek için yeniden su aldığına dair ondan nakledilmiş sabit bir rivâyet yoksa da İbn Ömer'in böyle yaptığına dair sahih bir rivâyet mevcuttur.[14] Boynu meshetme konusunda hiçbir sahih hadis nakledilmemiştir.

Abdestten önce (ve abdest esnasında) besmeleden başka herhangi bir şey okuduğu bilinmemektedir. Abdestte okunan zikirler hakkında naklolunan her hadis yalan ve uydurmadır. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan hiçbirini okumamış ve ümmetine öğretmemiştir. Ondan bize kadar ulaşan —

12. Buna şüphe ile bakılır. *Fethu'l-Bârî*'de (1/304) deniliyor ki İmam Şâfiî'nin Atâ'dan rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) abdest alırken başından sarığını açtı ve başının ön kısmına meshetti. Bu hadis mürseldir. Ancak Ebu Davud'da (147) bir başka senedle Enes'ten mevsûl olarak gelmesiyle kuvvet kazanmaktadır. Bu rivâyetin senedinde de meçhul bir râvî vardır. Şu halde mürsel ve mevsûl birbirlerine omuz verirler ve böylece toplam sûretten bir kuvvet doğar. Yine bu konuda abdestin alınış şeklini anlatırken Hz. Osman'dan Saîd b. Mansûr'un rivâyet ettiği: "...Ve başının ön kısmını meshetti" kısmı vardır; fakat bunun da senedinde ihtilaflı bir râvî vardır. İbn Ömer'in başının bir kısmını meshetmekle yetindiği rivâyeti sahihtir. İbnü'l-Münzir ve diğerleri: "Sahabenin buna karşı geldiği sahih değildir. Bunu İbn Hazm söylemektedir." diyorlar. Bütün bunların hepsi yukarıda geçen mürseli takviye ederler. En iyi bilen Allah'tır.
Mütercim der ki: Tahkikçiler bu sözleri aktarmakla boşuna yorulmuşlardır. Zira İbnü'l-Kayyim: "Sadece kâküle meshetmekle yetindiği mahfuz değildir (bilinmemektedir)" diyor. Nitekim görüldüğü üzere rivâyetlerin hepsi hadis usûlü ıstılahınca zayıftır. Sahabeden birinin bu işi yaptığı sahih yolla rivâyet edilmiştir ki, sahabe söz ve davranışına mevkûf rivâyet denir. Burada unutulmaması gereken bir husus, müellif hep sözlerini ihtiyatla kullanıp "Sağlam yolla nakledilmemiştir", "Mahfuz değildir", "Sahih değildir." gibi sözler söylüyor. O bu sözleri söylerken zayıf rivâyetlerin de olmadığını asla söylemiyor ki, bundan dolayı tenkit edilsin. Böyle söylediği konuların hemen hepsinde zayıf rivâyetler vardır.
13. Çoraplar üzerine meshetme konusunda sahih, sağlam hadisler vardır. Üstad Cemâleddin el-Kâsımî bu hadisleri bir kitapçıkta toplamış ve kaynaklarını belirtmiştir. Üstad Ahmed Muhammed Şâkir —Allah ona rahmet etsin— de bu eserin kaynaklarına ilâveler yapmıştır.
14. Mâlik, *Muvatta*, 1/34. Senedi sahihtir. İmam Şâfiî (r.h.) bu görüşü benimsemiş ve: "Kulaklar için yeni bir su alır." demiştir. Âlimlerin çoğunluğu ise kulakları başa dahil saydıkları için, başla birlikte meshedileceklerini söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar şu âlimlerdir: Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Hasan el-Basrî, İbn Şîrîn, Saîd b. Cübeyr, Nehaî, Sevrî İbnü'l-Mübârek, Mâlik, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed b. Hanbel ve İshak.

abdestin başında besmele çekmekten başka—[15] sağlam bir rivâyet yoktur.

Şu duayı abdestin sonunda okurdu:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ ، وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ .

"Bir tek Allah'tan başka tanrı ve O'nun ortağı bulunmadığına şehadet ederim. Hz. Muhammed (s.a.), O'nun kulu ve Peygamberidir. Allah'ım! Beni tevbekârlardan eyle. Beni (her türlü maddî-manevi pisliklerden) arınmış kimselerden eyle."[16]

Yine abdestten sonra okunan dualardan biri Nesâî'nin *Sünen*'inde bir başka hadiste şu şekilde geçmektedir:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

"Allah'ım! Her türlü eksiklikten münezzehsin. Hamd Sana, şükran Sana! Şehadet ederim, Senden başka tanrı yoktur. Affına sığınır, Sana

15. Ebu Davud (101), Ahmed (2/418), İbn Mâce (399), Dârakutnî (1/29), Hâkim (1/146) ve Beyhakî (1/43) Ebu Hureyre'den Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: "Abdest almayanın namazı yoktur. Besmele çekmeyenin abdesti yoktur." Senedi zayıftır. Dârakutnî (1/26) ve Beyhâkî (1/44), Ebu Hureyre'den şu metinle rivâyet ederler: "Besmele çekmeyen abdest almamış; abdest almayan namaz kılmamış demektir." Hadisin senedi zayıftır.

Taberânî, Evsat'ta Ebu Hureyre'den şöyle nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Ey Ebu Hureyre! Abdest aldığında: Bismillahi velhamdülillah, de. Zira Hafaza melekleri bu abdestin bozuluncaya kadar senin için sevap yazar dururlar." Bu hadisi Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (1/220) hasen saymıştır. Hadisin Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce, v.s.de Ebu Saîd el-Hudrî'den; Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed ve Dârakutnî'de Saîd b. Zeyd'den; İbn Mâce ve Taberânî'de Sehl b. Sa'd'dan gelen şâhid hadisleri vardır. Bu hadisler sayesinde hasen sayılır ve onlar sayesinde kuvvet kazanır. Hafız İbn Hacer *el-Telhîs*'de: "Açıkçası bu hadislerin toplamından bu işin bir aslı olduğunu gösteren bir kuvvet doğar" diyor. Hafız Münzirî ise *et-Terğîb*'de (1/128) diyor ki: Hasan (el-Basrî), İshâk b. Râhüyeh ve Zâhirîler, abdestte besmele çekmenin vâcib (farz) olduğu görüşündedirler. Hatta bunlara göre bir kimse kasden çekmese abdesti yeniden alır. Bir rivâyete göre İmam Ahmed de bu görüştedir. Şüphesiz bu konuda gelen hadislerin hepsi her ne kadar söz edilmekten kurtulamamışlarsa da rivâyet yollarının çokluğu ile birbirlerine destek olur ve bir kuvvet kazanırlar.

16. Tirmizî (55), bu metinle rivâyet etmiştir. Müslim (234) ise, şehadet dışındaki kısmı rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin ilâvesi hasendir; İbn Hacer'in *Telhîs*'de, Bezzâr ve Taberânî'den (*Evsât*'ta) aktardığına göre Sevban'dan gelen, "Kim abdest suyu ister, sonra abdestini alır, bitirdiği zaman şu duayı okursa..." diye başlayan rivâyette aynı dua geçmektedir ki, bu hadis Tirmizî'nin rivâyetine şâhid olur.

(günahlarımdan) tevbe ederim."[17]

Abdestin başında ne "Hadesi gidermeye niyet ettim" ne de "Namaz kılma yolunun açılmasına niyet ettim" şeklinde ne O, ne de ashabından herhangi birisi bir şey söylerdi. Bu konuda ondan —ister sahih ister zayıf senedle olsun— bir tek harf bile nakledilmemiştir.[*]

Hiçbir zaman abdest uzuvlarını üçten fazla yıkamazdı. Dirsekleri ve topukları aşacak şekilde (kollarını ve ayaklarını) yıkadığı da sabit değildir. Fakat Ebu Hureyre böyle yapar ve abdest uzuvlarının parlaklığını yaygınlaştırma hadisini[18] bu şekilde yorumlardı. Ebu Hureyre'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest alış şekli konusunda: "Pazularına varıncaya kadar ellerini, inciklerine varıncaya kadar da ayaklarını yıkadı" diye rivâyet ettiği hadis[19] abdestte dirsek ve topukların yıkanacağını gösterir, ama daha fazla yaygınlaştırma konusuna delil teşkil etmez.

Hz. Peygamber'in (s.a.) abdestten sonra uzuvlarını kurulama alışkanlığı yoktu. Bu konuda, ondan, bir tek sahih hadis bile nakledilmemiştir; ama tersine (kurulamadığına dair) sahih hadis vardır. Hz. Âişe'den rivâyet edilen "Hz. Peygamber'in (s.a) abdestten sonra silinip kurulanmak için bir havlusu vardı" hadisi ile Muaz b. Cebel'den naklolunan "Hz.Peygamber'i (s.a.) abdest alırken gördüm, (abdestten sonra) elbisesinin kenarıyla yüzünü sildi" hadisi[20] zayıftır. Böyle hadisler delil gösterilemez. Birinci hadisin senedindeki Süleyman b. Erkam metrûk, ikincisinin senedindeki Abdurrahman b. Ziyâd b. En'am el-Efrîkî ise zayıftır. Tirmizî diyor ki: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih hiçbir rivâyet yoktur."

---

17. İbnü's-Sünni, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 21. Senedi zayıftır.

* Yazarın belirttiği gibi yukarıdaki cümleler hadis olarak rivâyet edilmemiştir. Niyet kalp işidir. Ancak amellerin niyetlere göre olduğunu ifade eden sahih hadisler vardır. Hanefîler abdestte niyeti sünnet sayarlar. Bk. Merginânî, *el-Hidâye* 1/13.

18. Buharî, 4/3; Müslim, 236. Hadisin metni: "Ümmetim, kıyamet günü abdestin eserinden dolayı abdest uzuvları pırıl pırıl parlayarak gelir. Parlaklığını yaygınlaştırabilen yaygınlaştırsın." Ancak "Parlaklığını yaygınlaştırabilen yaygınlaştırsın" kısmı Münzirî, İbn Hacer, v.s. muhakkik âlimlerin belirttikleri üzere Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözü değil, Ebu Hureyre'nin (r.a.) sözü olup hadise katılmıştır (Müdrec).

19. Müslim, 246. Müellif şu iki hadisi birleştirmiştir: 1- Nuaym b. Abdullah el-Mücmir anlatıyor: Ebu Hureyre'yi abdest alırken izledim. Yüzünü yıkadı, abdest suyunu iyice yaydı. Sonra sağ elini pazusuna varıncaya kadar yıkadı. Sonra sol elini pazusuna varıncaya kadar yıkadı. 2- Yine Nuaym b. Abdullah el-Mücmir'den aktarıldığına göre Ebu Hureyre'yi abdest alırken izlemiş. Ebu Hureyre yüzünü ve neredeyse omuzlarına kadar ellerini yıkadı. Sonra inciklerine kadar çıkartarak ayaklarını yıkadı.

20. Tirmizî, 53 ve 54.

Her abdest alışında, abdest suyunun başkası tarafından dökülmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Fakat bazan abdest suyunu kendisi döker; bazan da bir ihtiyaç gereği başka biri abdest suyunu dökerek ona yardım ederdi. Nitekim *Sahihayn*'da rivâyet edildiğine göre Muğîre b.Şu'be, bir sefer sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest suyunu dökmüştür.[21]

Zaman zaman sakalının arasını su ile ovalardı. Fakat bunu sürekli olarak yapmazdı. Bu konuda hadis otoriteleri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Tirmizî gibi bazı hadisçiler Hz. Peygamber'in (s.a.) sakalının aralarını su ile ovaladığının sahih olduğunu söylerlerken[22], Ahmed ve Ebu Zür'a: "Sakalı su ile ovalama konusunda sabit hiçbir hadis yoktur" demişlerdir.

Yine aynı şekilde parmaklar arasını su ile ovalama işlemini de her abdest alışında sürekli yapmazdı. *Sünen* kitaplarında Müstevrid b. Şeddâd'ın: "Hz. Peygamber'i (s.a.) abdest alırken gördüm, ayak parmaklarını küçük parmağı ile ovuyordu." dediği naklolunmaktadır.[23] Bu hadis sağlamsa bu işlemi ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) zaman zaman yaptığını gösterir. Bu yüzden Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Zeyd, Rubeyyi' gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest alış şeklini zihinlerine kaydetmeye özen gösteren sahabîler nakletmemişlerdir. Oysa yukarıdaki hadisin senedinde bir de (zayıf râvi olan) Abdullah b. Lehîa vardır.

Yüzüğünü oynattığına dair ise Ma'mer b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ebu Râfi -babası-dedesi senediyle: "Hz. Peygamber (s.a.) abdest aldı-

---

21. Buharî, 4/48, 4/49, 8/7, 8/25, 56/90, 64/80, 77/10, 77/11; Müslim, 274; *Muvatta*, 1/36; Tirmizî, 98; Ebu Davud, 149, 150, 151, 152; Nesâî, 1/83; İbn Mâce, 389.
22. Hadis sahihtir. Tirmizî, 31; İbn Mâce, 430; İbn Hibbân, *Mevâridu'z-Zam'ân*, 154; Hâkim, *Müstedrek*, 1/149. Senedinde yalnız bir zayıf râvi vardır. Ebu Davud'da (145) bir şahid hadis vardır. Hâkim, İbn Adiy ve Zühelî tarafından değişik senedlerle rivâyet edilmiştir. Ahmed'in *Müsned*'inde Hz. Âişe'den, İbn Ebî Şeybe'de Ebu Ümâme'den, Tirmizî ve İbn Mâce'de Ammâr'dan, Taberânî'de (*Evsat*'ta) İbn Ömer'den gelen şâhid hadisler vardır. Bk. İbn Hacer, *Telhîs*, 1/85-87.
23. Ahmed, 4/229; Ebu Davud, 148; Tirmizî, 40; İbn Mâce, 446. Senedde İbn Lehîa olduğu için hadis zayıftır. Ancak Hafız İbn Hacer Telhîs'de diyor ki: "Leys b. Sa'd ve Amr b. Hâris ona mutâbaat etmişlerdir. Bunu Beyhakî rivâyet etmiştir. Ebu Bişr ed-Dûlâbî ve Dârakutnî *Garâibu Mâlik* adlı eserde İbn Vehb yoluyla üç râviden naklediyorlar. İbnu'l-Kattân hadisi sahih saymıştır." Lakît b. Sabira'dan gelen bir hadiste parmak aralarını ovalamayı Hz. Peygamber'in (s.a.) emrettiği sabit olmuştur. Bu hadisi Şâfiî (1/30, 31), Ebu Davud (142, 143), Ahmed (4/33), Nesâî (1/66), İbn Mâce (407) ve Tirmizî (38) şu metinle rivâyet etmektedirler: "Abdest uzuvlarını iyice yıka. Parmaklar arasını ovala. Oruç değilsen burnunu aşırı şekilde temizle." İbn Hibbân

ğında yüzüğünü oynatırdı." diye bir hadis rivâyet edilmekteyse de bu hadis zayıftır.[24] Çünkü Ma'mer ve babası zayıftırlar. Bunu Dârakutnî söylüyor.

2— Mestler Üzerine Meshedişi:

Sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) hem ikamet halinde, hem de yolculukta mestler üzerine meshetmiştir. Bu hüküm yürürlükten kaldırılmamış, Hz. Peygamber (s.a.) bu hüküm yürürlükte iken vefat etmiştir. Ondan aktarılan pek çok hasen ve sahih hadislere göre mestler üzerine meshetmeyi mukîm (yolcu olmayan, memleketinde yerleşik olan kişi) için bir gün bir gecelik, yolcu için de üç gün üç gecelik bir zamanla sınırlandırmıştır.

Mestlerin üst kısmına meshederdi. Altlarına meshettiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur; yalnızca bir munkatî' hadis vardır. Ama aksini gösteren sahih hadis çoktur.

Hem çoraplar hem de ayakkabılar üzerine meshetti.[25] (Başına meshederken) kâh sadece sarığına, kâh kakülü ile beraber sarığına meshetti. Pekçok hadiste bunu yaptığı da emrettiği de sabit olmuştur. Ancak bu durum muayyen hükümlerdeki zaruret ve ihtiyaç durumlarına has olabileceği gibi mestler üzerine meshetmede olduğu gibi genel olması da muhtemeldir ki bu (ikinci ihtimal) daha açık görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır.

Ayaklarının bulundukları halin aksini yapmaya çalışmazdı. Yani ayakları mestli ise mestleri çıkarmadan üzerlerine mesheder; ayakları çıplaksa ayaklarını yıkar, meshetmek için mest giymezdi. Ayakların meshedilmesi mi, yıkanması mı daha faziletli olduğu konusunda ortaya çıkan görüşlerin en mutedili bu görüştür. Bunu üstadımız (İbn Teymiye) söylemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

3— Teyemmüm Konusundaki Tutumu:

Ellerini sadece bir kere toprağa vurur, onunla da hem yüzüne hem

---

(159) ve Hâkim (I/147, 148) bu hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır. Dedikleri gibidir. Ayrıca İbnü'l-Kattân, Nevevî ve İbn Hacer de sahih saymaktadırlar.
24. İbn Mâce, 449. İsnâdı zayıftır.
25. Tirmizî, 1/167, 168. Tahkîk: Ahmed Şâkir.

de ellerine teyemmüm ederdi.[26] Ellerini iki kere toprağa vurarak teyemmüm ettiğine dair sahih bir rivâyet gelmediği gibi, dirseklere kadar da teyemmüm ettiğine dair sahih hiçbir rivâyet yoktur.[*] İmam Ahmed: "Kim teyemmüm dirseklere kadardır derse, bu söz onun kendisinin ortaya attığı fazladan bir sözdür" demiştir.[27]

Yine aynı şekilde ister normal toprak, ister çorak, isterse kum olsun üzerinde namaz kıldığı (her türlü) yeryüzü parçasıyla teyemmüm ederdi. Bir sahih hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Ümmetimden herhangi birine namaz vakti nerede erişirse erişsin, mescidi de, temizleyicisi de yanındadır."*[28] Namaz vakti kime kumlukta erişirse, kumun, onun için temizleyici olduğu hususunda bu hadis, açık bir nastır. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Tebük seferi esnasında yol almak için bu kumlukları aştılar. Yanlarında suları oldukça azdı. Ama bununla birlikte yanlarında ne toprak taşıdıkları, ne Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle birşeyi emrettiği, ne de ashabından birinin bunu yaptığı nakledilmektedir. Oysa kesindir ki çöllerde, toprağa oranla kum daha çoktur. Hicaz arazisi ve diğer araziler de böyledir. Bunu iyi düşünen kimse kesin olarak —Allah daha iyi bilir ya— Hz. Peygamber'in (s.a.) kum ile teyemmüm ettiği sonucuna varır. Bu da cumhûrun (âlimler çoğunluğunun) görüşüdür.

Teyemmümün yapılış şekli hakkında: "Teyemmüm yapacak kimse, sol elinin parmaklarının iç taraflarını sağ elin dış yüzü üzerine kor, sonra dirseğe kadar yürütür, sonra da avuç içini kolun iç kısmı üzerine döndürür; sol baş parmağını tıpkı müezzin gibi doğrultur, sağ baş parmağına ulaşıncaya kadar bu şekilde tutar ve onun üzerine kaplar" diye anlatılan bu şeyleri Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmadığı, ashabından birine de öğretmediği, bu şekilde yapmayı emretmediği ve hoş da karşılamadığı kesinlikle bilinen gerçeklerdendir. Onun yapış şekli ve tarzı ortada! Münakaşayı halletmede başvurulacak makam, onun yapış şeklidir.

---

26. Buharî, 7/5, 7/8; Müslim, 368 (112).

* Hanefîlere göre teyemmüm, elleri iki kere yere vuruş ve biriyle yüzü, diğeriyle elleri dirseklere kadar sıvazlamadır. Bk. Merginâni, *el-Hidâye*, 1/25.

27. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 1/151, 154; *Telhisu'l-Habîr*, 1/152, 153.

28. Ahmed, *Müsned*, 5/248. İsnâdı sahihtir: Metnin tamamı şöyledir: "Rabbim beni diğer peygamberlere (a.s.) —yahut ümmetlere— dört şeyle üstün kıldı: 1- Bütün insanlara peygamber olarak gönderildim, 2- Bütün yeryüzü benim için bir mescid ve temizlik aracı kılındı. Ümmetimden herhangi birine namaz vakti nerede erişirse erişsin, mescidi de temizleyicisi de yanındadır, 3- Bir aylık yoldan Allah tarafından düşmanlarımın kalblerine korku salınmakla yardım gördüm, 4- Ganimetler bana helâl kılındı."

Her namaz için teyemmüm yaptığına ve bunu emrettiğine dair de sahih hiçbir hadis nakledilmemektedir. Teyemmümü, abdestin yerini tutacak şekilde kısıtlamasız olarak serbest bıraktı.[29] Bu durum teyemmümün abdest hükmünde olmasını icab ettirir; ancak delilin aksini icabettiren hususlar varsa onlar başka.

29. Ebu Davud, 332, 333; Tirmizî, 124; Nesâî, 1/171; Ahmed, 5/146, 147, 155, 180. Allah Rasulu (s.a.): "Temiz toprak müslümanın abdest suyudur, isterse on sene su bulamasın. Suyu bulunca onunla cildini yıkasın. Bu şüphesiz daha hayırlıdır." İbn Hibbân (126) ve Hâkim (1/176, 177) hadisi sahih saymışlar ve Zehebî de buna katılmıştır. Bir de Bezzâr'da Ebu Hureyre'den, kuvvetli senedle bir şâhid hadis vardır.

B) NAMAZ KILIŞI

1— Namaza Başlaması:

Namaza kalktığında "Allahu ekber" derdi. Bundan önce hiçbir şey söylemez, niyeti asla diliyle telaffuz etmezdi. "Allah rızası için falan vaktin dört rekât farzını kıbleye yönelik olarak bana uyan cemaata kıldırmaya yahut uydum hazır olan imama" demediği gibi "edâ olarak", "kaza olarak" ve "vaktin farzını kılıyorum" sözlerini de söylemezdi. Bu on bid'atın hiçbir kelimesini, ister sahih, ister zayıf; ister müsned, ister mürsel bir senedle olsun Hz. Peygamber'den (s.a.) hiç kimse nakletmemiştir. Hatta O'nun ashabından herhangi birinin bunlardan birini söylediği bile nakledilmemiş; ne tâbiînden biri, ne de dört imam (Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed) bunları hoş görmüştür. Ancak İmam Şâfiî'nin —Allah ondan razı olsun— "Namaz, oruç gibi değildir. Ona hiç kimse zikirsiz giremez." sözü, sonra gelen bazı âlimleri[1] yanılttı ve zannettiler ki; zikir, namaz kılan kimsenin niyeti söylemesidir. Oysa Şâfiî'nin —Allah rahmet etsin— zikir'den maksadı başlangıç tekbirinden başka birşey değildir. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir namazda yapmadığı ve onun halifelerinden ve ashabından hiç birinin tatbik etmediği bir şeyi nasıl müstehap sayabilir?! Onların tutum ve davranışları ortada. Eğer biri çıkar da bu konuda onlardan bir nakil bulursa kabul eder, rıza ve hoşnutlukla karşılarız. Onların yolundan

---

1. Şâfiîlerden eş-Şâsî diyor ki: Niyet namazın farzıdır. Yeri kalbdir. Mezhep âlimlerimizden biri: "Diliyle söylemedikçe niyet yeterli olmaz" diyerek hataya düşmüştür. Bu sözün bir değeri yoktur. Bk. Seyfüddin Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâsî el-Kaffâl (v.507/1113), *Hılyetu'l Ulemâ fî Ma'rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ*, c.II, s.70, Ammân, 1980. Nevevî, yanılan alimin Mâverdi olduğunu belirtmiştir. Bk. *el-Mecmû*, c. III, s. 243.

daha mükemmel bir yol yoktur. Şerîat sahibi Hz. Muhammed'den (s.a.) öğrendiklerinden başka da sünnet yoktur.

Namaza başlarken sadece "Allahu Ekber"der, başka birşey söylemezdi, âdeti buydu. Hiç kimse onun bundan başka birşey söylediğini nakletmemiştir.

Tekbir getirirken ellerini, parmakları açık ve kıbleye yönelik bir şekilde kulaklarının üst kısmına kadar kaldırırdı. Ellerini omuzlarına kadar kaldırdığı da rivâyet edilmiştir. Ebu Humeyd es-Sâidî ve onun takipçileri: "Eller omuz hizasına kadar kaldırılır." demişlerdir ki, İbn Ömer de bu görüştedir. Vâil b. Hucr, kulakların hizasına kadar; Berâ ise kulaklara yakın kaldırılır demişlerdir. Bir görüşe göre bu iş serbest bırakılmış fiillerdendir (isteyen istediğini yapabilir). Diğer bir görüşe göre parmak uçlarını kulakların üst kısmına kadar, avuçlarını ise omuzlara kaldırır. Şu halde ihtilaf yoktur. Bu kaldırmanın bizzat kendisinde ihtilaf edilmemiştir (yani tekbir getirirken elleri kaldırma —değişik şekillerde olsa da— vardır).

Sonra sağ elini sol elinin üzerine kor, şu dualardan birini okurdu:

اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ، اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ .

1- "Allah'ım! Benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır.Allah'ım! Hatalarımı su ile, kar ile, dolu ile yıka. Allah'ım! Beyaz elbise kirden nasıl arındırılırsa beni de günah ve hatalardan öylece arındır."(2)

وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَبِذَلِكَ

Hanefiler "Ameller niyetlere göredir" hadisini esas alarak namazda niyet edilmesi gerektiğini; niyetin ise "irade" demek olduğunu, kişinin hangi namazı kıldığını kalbiyle bilmesinin şart olduğunu belirtip dille söylemenin gerekli olmadığını, ancak kişinin azmini toplaması açısından iyi olacağını söylemişlerdir. Bk. Merginânî, *el-Hidaye*, 1/44-45.

2. Buharî, 10/89; Müslim, 598 (147); Ebu Davud, 781; Nesâî 2/129. Ebu Hureyre diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) kırâate başlamadan önce bir müddet sustu. "Ey Allah'ın Rasulü! Anam, babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasında sustuğunda ne okuyorsun?" diye sordum. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) —yukarıdaki duayı— söyledi.

أُمِرْتُ ، وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ ، لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَنْتَ رَبِّي . وَأَنَا
عَبْدُكَ ، ظَلَمْتُ نَفْسِي ، وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي ، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعَهَا ، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ . وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ ، وَاصْرِفْ
عَنِّي سَيِّئَ الْأَخْلَاقِ ، لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ ، وَالْخَيْرُ
كُلُّهُ بِيَدَيْكَ ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ
إِلَيْكَ .

2- "Yüzümü, göğsü inanç dolu bir müslüman olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, O'na ortak koşanlardan değilim. Kıldığım namaz, yaptığım bütün ibadetler, hayatım ve ölümüm ortağı bulunmayan, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim.

Allah'ım! Hükümran Sensin. Senden başka tanrı yoktur. Sen Rabbimsin. Ben Senin kulunum. Kendime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bağışla, bütün günahlarımı, Rabbim. Günahları ancak Sen bağışlarsın. Beni en güzel huylara ulaştır. Zaten en güzellerine ancak Sen ulaştırırsın. Kötü huyları benden uzaklaştır. Onları Senden başkası benden uzaklaştıramaz. Buyur Allah'ım, buyur! Bu kulun canla başla emrine uyar. Hayrın tamamı Senin ellerinde. Şer Sana değildir. Ben Seninleyim, Sana döneceğim. Sen yücelerden yücesin. Affına sığınıyor, Sana yöneliyorum."(3) Ancak bu başlangıç duasını gece namazlarında okuduğu bilinmektedir.(4)

3. Müslim, 771; Ebu Davud, 760; Ahmet 729; İbn Hibbân, 445; Nesâî, 2/130. "Şer sana değildir" sözü şu anlama gelir: Şer, kendisi ile sana ibadet edilecek şeylerden değildir. Şu yorumlar da ileri sürülmüştür. 1) Şer sana yükselmez. Sana yalnızca hoş olan —hayır— yükselir. 2) Saygı olsun diye başlı başına şer sana nisbet edilmez... Allah Teâlâ hayır ve şerrin yaratıcısıdır. Şer, O'nun bir kısım yaratıklarındandır, yoksa O'nun yaratmasında ve fiilinde şer yoktur. Bu yüzden, asıl anlamı birşeyi uygun olan yere koymamak demek olan zulümden Allah (c.c.) uzaktır. Allah herşeyi mutlaka lâyık olduğu yere kor. Bu da tamamen hayırdır. Şer ise birşeyi uygun olmayan yere koymak demektir. Uygun olan yere konursa şer olmaz. O halde şerrin O'na ait olmadığı anlaşılmış demektir. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Şifâu'l-Alîl*. "Ben müslümanların ilkiyim" sözü ise emredilen şeyi yerine getirmede acele etme konusunda ilkiyim anlamına gelir. Bir diğer ifade ile "Ben, bana emredilen şeyi derhal yerine getirmeye hazırım" demektir.

4. Farz namazda da okurdu. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde (1/307) bir hadiste açıkça belirtilmektedir. Bu hadisin isnâdı sahîhtir.

اللَّهُمَّ رَبَّ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، عَالِمَ الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الحَقِّ بِإِذْنِكَ ، إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

3- "Cebrail, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi-aşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle, hakta ayrılığa düşülürse beni hakka ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."[5]

4- "Allah'ım! Hamd Sana. Sen göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nurusun..." diye başlayan duayı okurdu[6]. Bu hadisin İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bazı sahih rivâyetlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) tekbir alıp bu duayı okuduğu yakında gelecektir.

اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، سُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، سُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ .

5- "Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzîh ederim. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzîh ederim. Şeytanın kışkırtmasından, üflemesinden ve fısıldamasından Sana sığınırım."[7]

6- Sırasıyla on kere "Allahu Ekber", on kere "Subhanallah", on kere "Elhamdülillah", on kere "Lâ ilâhe illallah", on kere de "Estağfirullah" der, sonra da on kere şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي وَعَافِنِي .

5. Müslim, 770.
6. Buharî, 19/1; Müslim, 769. Duanın tamamı "Hz. Peygamber'in (s.a.) Uyuması ve Uyanışı" bölümünde yukarıda geçti.
7. Ahmed, 4/80, 85; Ebu Davud, 764; İbn Mâce, 807. Senedinde bir tartışmalı râvi

"Allah'ım! Beni bağışla, Beni doğru yola eriştir. Beni rızıklandır. Bana âfiyet ihsan et."

Bu duayı da okuduktan sonra on kere de şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الْمُقَامِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

"Allah'ım! Kıyamet günü yer darlığından Sana sığınırım."[8]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün bu çeşit çeşit duaları okuduğu sahih senedlerle rivâyet edilmiştir.

Şu duayı okuyarak da namaza başladığı rivâyet edilmiştir:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ ، وَتَعَالَى جَدُّكَ ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ .

"Allah'ım! Seni her türlü eksiklikten tenzih eder, yalnız Sana hamdederim. Senin adın övgüye lâyıktır. Senin şanın yücedir. Senden başka ilâh yoktur."

Bu hadisi sünen sahipleri Ali b. Ali er-Rıfâî-Ebu'l-Mütevekkil en-Nâcî-Ebu Saîd senediyle mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Buna benzer bir hadis de Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilmiştir.[9] Bundan önceki hadisler daha sağlamdır. Ancak bir sahih rivâyette Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb'ın (r.a.)

varsa da İbn Hibbân (443) ve Hâkim (1/235) onun bu hadisini sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır.

Ahmed (3/50), Ebu Dâvud (775) ve Tirmizî'nin (242) Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetlerine göre: "Allah Rasûlü (s.a.) gece kıyama kalktığında tekbir alır, sonra Sübhaneke duasını okur, üç kere "Lâ ilâhe illallah", üç kere "Allahu ekberu kebîran" der ve "Eûzü billahisemîil'alîmi mineşşeytanirracîmi min hemzihi ve nefhihî ve nefsihî" diyerek kırâate başlardı." Hadisin senedi hasendir. Müslim (601) ve Ebu Avâne'nin rivayetlerine göre İbn Ömer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber namaz kılıyorduk. Birden cemaatten birisi: "Allahu ekberu kebîran. Velhamdü lillahi kesîran ve Sübhânallahi bükraten ve asîlâ." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlu (s.a.): "Şöyle şöyle diyen kimdir" diye sordu. Cemaattan birisi: "benim, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Şaştım kaldım. Bu söz üzerine göğün kapıları açıldı" buyurdu.

8. Hadis sahihtir. Ebu Davud, 766; İbn Mâce, 1356; Nesâî, 3/209; Ahmed, *Müsned*, 6/143; Taberânî, *Evsat*, 2/62.

9. Ahmed, 3/50; Tirmizî, 242; Ebu Davud, 775; Nesâî, 2/132; İbn Mâce, 804. Hepsi de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedi hasendir. Şu kaynaklarda da Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir: Tirmizî, 243; Ebu Davud, 776; İbn Mâce, 806; Dârakutnî, 1/112; Hâkim, 1/235. Râvileri sikadır. Şu halde hadis sahihtir.

bu (sübhaneke) duasını Hz. Peygamber (s.a.)in makamında namaza başlarken açıktan okuduğu ve insanlara öğrettiği nakledilmiştir.[10] İmam Ahmed: "Ben ise Hz. Ömer'den rivayet edileni kabul ederim." demiştir. Namaz kılan kimse Hz. Peygamber'den (s.a.) naklolunan başlangıç dualarından birini okusa iyi olur.

İmam Ahmed bu duayı on sebepten tercih etmiştir. Bu sebepleri başka yerlerde anlattım. Bazıları şunlardır:

1- Sahabeye öğretmek için Hz. Ömer'in açıktan okuması,

2- Bu duanın, Kur'an'dan sonra en üstün olan sözleri içermesi. Çünkü Kur'an'dan sonra en üstün söz şudur:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

"Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd, yalnız O'nadır. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah en büyüktür." Namazın başında okunan bu "Sübhâneke" duası başlangıç tekbiri ile birlikte Kur'an'dan sonra en üstün olan bu sözü de içermektedir.

3- Allah'a yapılan övgülerin en samimisidir. Diğerleri dua anlamı taşımaktadırlar. Övgü ise duadan daha üstündür. Bu yüzden İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denktir. Çünkü Rahman olan şanı yüce ulu Allah'ı en samimi bir biçimde anlatmakta, O'na övgüde bulunmaktadır. Bundan dolayı: (سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر) sözü Kur'an'dan sonra en üstün söz olmuştur. Şu halde bu dua ile başlamak diğer dualarla başlamaktan daha faziletli olmalıdır.

4- Diğer başlangıç dualarının çoğunluğu gece kılınan nafile namazlar hakkındadır. Bu duayı ise Hz. Ömer, farzlarda okur, insanlara öğretirdi.

5- Bu başlangıç duası yüce Rabbe övgü ile dua olduğu gibi aynı zamanda O'nun kemal ve celâl sıfatlarını da haber vermektedir. (وجهت وجهي) "yüzümü... çevirdim" duası ise kulun, kulluğundan bahsetmektedir. Aralarındaki fark yaratan ile kul arasındaki fark kadardır.

6- (وجهت وجهي) duasını okumayı tercih eden tamamını okuyamaz;

10. Müslim, 399 (52). Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'da (1/111), Amr b. Meymûn'un şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Ömer (r.a.) bize Zulhuleyfe'de namaz kıldırdı, tekbir alıp Sübhaneke duasını okudu." Râvileri sikadır.

hadisin yalnız bir kısmını alır, gerisini bırakır. Ama (سبحانك اللهم وبحمدك) duasını okumada böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü bunu okumaya başlayan sonuna kadar tamamını okur.

Başlangıç duasını okuduktan sonra:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

"Lânetlenmiş şeytandan Allah'a sığınırım" der, peşinden Fâtiha'yı okurdu. Besmeleyi bazan açıktan çoğunlukla da içinden okurdu.[11] Şüphe yok ki, ister ikamet halinde, ister yolculuk halinde olsun asla sürekli olarak gece-gündüz günde beş kere açıktan okumazdı. Böyle birşey (yani açıktan okuma) Hz. Peygamber'in (s.a.) Râşid halifelerine, ashabının çoğunluğuna ve O'nun üstün çağlarda yaşamış olan memleketi halkına gizli kalsın!.. Bu son derece imkânsızdır. Bu konuda kapalı sözlere, çürük hadislere sarılmaya gerek yoktur. (Açıktan okuma konusundaki) hadislerin sahih olanı sarih (açık) değildir; sarîh olanı da sahih değildir. Bu konu büyük bir cilt eser yazmayı gerektirir.

2— Kıraatı:

Kur'an okurken med ile (uzatarak) okur, her âyet sonunda durur, sesini uzatırdı.[12]

---

11. Hz. Peygamber'in (s.a.) besmeleyi açıktan okumadığı sabittir. Buharî'nin (10/89), Enes'den rivayetine göre: "Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Bekir ve Ömer namaza Elhamdülillahi Rabbil'âlemin ile başlarlardı." Tirmizî (246) aynı hadisi rivayet etmiş; fakat "namaza" kelimesi yerine "kırâate" kelimesini kullanmış ve bir de Hz. Osman'ı ilâve etmiştir. Müslim (399) ise şu metinle rivayet eder: "Allah Rasulü, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'la birlikte namaz kıldım. Hiçbirinin besmeleyi açıktan okuduklarını işitmedim." Ahmed (3/264), Tahâvî (1/119) ve Dârakutnî (119): "Besmeleyi açıktan okumazlardı" şeklinde rivayet ediyorlar. İbn Hibbân, *Sahih*'inde: "Elhamdülillahi rabbil'âlemîn'i açıktan okurlardı" ilâvesiyle rivayet ediyor. Nesâî (2/135) ve İbn Hibbân'daki bir metinde: "Onlardan hiçbirinin besmeleyi açıktan okuduğunu işitmedim" deniliyor. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin *Müsned*'inde ise: "Kırâatı açıktan okunan namazlarda Elhamdül illahi rabbil âlemin ile başlarlardı" rivayeti vardır. Taberânî (*Mu'cem*'de), Ebu Nuaym (*Hılye*'de), İbn Huzeyme (*Sahih*, 498'de) ve Tahâvî (*Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/119'da): "Besmeleyi içlerinden okurlardı" metnini rivayet ediyorlar. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*'de (1/327): "Bu rivayetlerin hepsinin râvileri sikadır ve hepsinin de *Sahîh(-i Buharî)*'de rivayetleri vardır" diyor.
12. Buharî, 66/29. Enes'e sordular: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatı, nasıldı?" Enes: "Med idi" cevabını verdi; sonra besmeleyi Bismillâh'ı uzatarak, er-Rahmân'ı uzatarak ve er-Rahîm'i uzatarak okudu. Bu hadisin bir rivayetinde ise Enes: "Hz. Pey-

Fâtiha'yı okuyup bitirince "Âmin" derdi. Açıktan okunan namazda olursa, "Âmin" sözünü yüksek sesle telaffuz ederdi. Arkasında bulunanlar da aynı kelimeyi söylerlerdi.[13]

İki yerde sükut ederdi (yani sesini bir müddet keser açıktan birşey okumazdı): 1- Tekbîrle kırâat arasındaki sükut. Ebu Hureyre'nin (Hz. Peygamber'e bu arada ne okuduğunu) sorduğu sükut işte bu sükuttur.[14]

2- İkinci sükut hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür:

a) Fâtihadan sonra olduğu naklolunmuştur.

b) Kırâattan sonra, rükûdan öncedir, denilmiştir.

c) Birinciden başka iki yerde daha yapılan sükuttur, denilmiştir ki, bu durumda sükut edilen yerler üçe ulaşır.

Doğrusu sükut, yalnızca iki yerdedir. Üçüncüsü ise yeniden nefes almak ve kırâatın rükûa bitişmemesini sağlamak amacıyla yapılan, gerçekten son derece ince bir özelliğe sahip bir sükuttur. Birinci sükutta durum böyle değildir. Çünkü o, başlangıç duasını (sübhaneke'yi) okuyacak kadar sürer. İkincisinin, imamın arkasındakilerin kırâatı yetiştirebilmeleri için olduğu söylenmektedir. Buna göre ikinci sükutu Fâtiha okuyacak kadar uzatmak gerekir. Üçüncüsü ise yalnızca rahatlama ve nefes alma için yapılan ince bir özelliğe sahip sükuttur. Bu üçüncü sükuttan bahsetmeyenler, kısa sürdüğü için bahsetmemektedirler. Ona önem verenler ise üçüncü bir sükut saymaktadırlar. Bu durumda her iki rivâyet arasında farklılık yok demek-

---

gamber (s.a.) uzatarak (med ile) okurdu" demiştir. Ebu Davud (4001). Tirmizî (2928) ve Ahmed (6/302) Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırâati "Bismillahirrahmânirrahim" "Elhamdülillahi rabill'âlemîn" "er-Rahmânirrahîm" 'mâlikiyevmiddîn"... şeklinde idi ki, her âyette kırâatini keserdi. Dârakutnî ve Hâkim (1/232) bu hadisi sahîh saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır. ed-Dânî, *el-Müktefa* adlı eserinde (5/2) bu hadisi rivayet ettikten sonra diyor ki: Bu hadisin pek çok tarîki (=rivâyet yolu) vardı. Bu konuda bir asıldır. Geçmiş imamlardan ve kurrâdan bir cemaat âyetler birbirine bağlı olsalar da (bir diğer ifade ile anlam bütünlüğü sağlanmasa da) âyet sonlarında kırâati kesmeyi müstehab sayarlardı.

13. Ebu Davud, 932; Tirmizî, 248. Vâil b. Hucr diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) Fâtiha'yı okuyup bitirince âmin derdi. Bu sözü yüksek sesle söylerdi." Senedi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de (s.90) bu hadisi kaydederek Dârakutnî ve İbh Hibbân'ın da rivayet ettiklerini ilave etmiş ve "senedi sahihtir" demiştir. İbn Hibbân (462), Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.), Fâtiha'yı okumayı bitirince sesini yükseltir, âmîn derdi." Dârakutnî, bu hadisi *Sünen*'inde (1/127) hasen saymıştır.
14. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.

tir. Bu hadis hakkında söylenenlerin görünüşte en uygun olanı budur.

Ebu Hâtim'in, *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerde sükut ettiği Semûre b. Cündüb, Übey b. Kâ'b ve İmrân b. Husayn'dan sahih senedle nakledilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerde sükut ettiğini rivâyet edenlerden birinin de Semûre b. Cündüb olduğu ortaya çıkmıştır. Semûre diyor ki: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) biri tekbir aldığında, diğeri Fâtiha sûresini bitirdiğinde olmak üzere iki yerde sükut buyurduklarını bizzat kendisinden belledim."[15] Bu hadisin diğer rivâyetlerinde: "Kırâatı bitirince susardı" denilmektedir. Şu halde bu ikinci rivâyet mücmel gibidir. Birinci rivâyetin lafzı ise bunu açıklayıcı ve tefsir edicidir.

Bu yüzden Ebu Seleme b. Abdurrahman demiştir ki: "İmam iki yerde susar; bu yerlerde Fâtiha'yı okumayı fırsat bilin: 1- Namaza başladığında, 2- Fâtiha'yı bitirdiğinde". Şu da var ki bu iki sükut yerinin tayini yalnızca Katâde'nin açıklamasına dayanmaktadır. Çünkü Katâde bu hadisi Hasan yoluya Semûre'den şu şekilde nakletmiştir: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) iki yerde sükut buyurduklarını kendilerinden belledim." (Hasan el-Basrî diyor ki:) İmrân bunu yadırgamış ve demiştir ki: "Biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir yerde sükut buyurduklarını belledik." Bunun üzerine Medine'deki Übey b. Kâ'b'a bir mektup yazıp meseleyi sorduk. Übey, cevap mektubunda Semûre'nin iyi bellemiş olduğunu yazdı.

Saîd b. Ebû Arûbe (v. 156/772) der ki: Katâde'ye: "Şu iki sükut ne zamandır?" diye sorduk. "Birisi namaza girdiğinde diğeri kırâatı bitirdiğinde" cevabını verdi. Daha sonra "Fâtiha'nın bitiminde" olduğunu söyledi. Kendisi kırâatın bitiminde nefesini toplamak için sükut etmekten hoşlanırdı.[16] Hasan'ın Semûre'den naklettiği rivâyeti delil alanlar bunu delil göstermektedirler.

---

15. Ahmed, 5/7, 15, 20, 21, 23; Ebu Davud, 779; Tirmizî, 251; İbn Mâce, 844. Hadisi Semûre b. Cündüb ve İmrân b. Husayn'dan rivayet eden Hasan el-Basrî'nin onlardan hadis işitmediği söylenerek rivayet munkatı kabul edilmiştir. Ebu Davud (778), Hasan el-Basrî, yoluyla Semûre'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) iki yerde susardı: 1) Namaza başladığında başlangıç duasını okurken, 2) Kırâati tamamen bitirince." Tirmizî diyor ki: "Bu, ilim adamlarından birçoğunun görüşüdür; imamın namaza başladıktan sonra ve bir de kırâati tamamladıktan sonra susmasını müstehab sayıyorlar. Ahmed, İshak ve arkadaşlarımız (ehl-i hadis) da bu görüştedirler."
Mütercim der ki: Hasan el-Basrî'nin Semûre'den hadis işitip işitmediği tartışmalı ise de inceleme sonucu işittiği kanaatine varılabilir. Meselâ, Buharî, Tirmizî, Hâkim... vs.'nin naklettiklerine göre Ali b.el-Medînî bu senedi sahih sayıyor. Hadisi Tirmizî hasen saymıştır. İmam Şevkânî, sahih kabul etmenin uygun olacağına meylediyor ve delillerini sıralıyor. Bk. *Neylü'l-Evtâr*, C.I, s. 276 ve C.II, s. 266-267.
16. Tirmizî, 251.

3— Zammı Sûre Kırâatı:

Fâtiha'yı bitirince başka bir sûreye başlardı. Bazan zammı sûreyi uzatır, bazan da yolculuk gibi bir takım sebeplerle kısa tutardı. Çoğu zaman orta yolu tutardı.

Sabah namazı: Sabah namazında 60-100 âyet okurdu. Sabah namazını Rûm sûresi ile kıldırırdı.[17] Tekvîr sûresi ile kıldırırdı. Zilzâl sûresini iki rekâtta okuyarak kıldırdı. Felâk ve Nâs sûreleri ile de kıldırdı. Bir yolculuk esnasında sabah namazını kıldırırken Mü'minûn sûresini okumaya başlamıştı. Birinci rek'âtta Musa ve Harun kıssasına gelince öksürük tuttu, hemen rükûa gitti.

Cuma günü sabah namazını birinci rekâtta Secde, diğerinde Dehr = İnsan sûrelerinin tamamını okuyarak kıldırırdı. Günümüzdeki pekçok insanın yaptığı gibi iki rekâtın birinde sûrelerden birinin bir kısmını, diğerinde öteki sûrenin bir kısmını okumazdı. Ayrıca her iki rekâtta yalnızca Secde sûresini de okumazdı. Günümüz insanlarının yaptıkları sünnete aykırıdır. Pekçok cahilin, cuma günü sabah namazının secde âyeti okunmakla şereflendirildiğini sanmaları ise büyük bir cehalettir. Bu yüzden bazı imamlar bu zandan dolayı Secde sûresini okumayı mekruh saymışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.), bu iki sûrede (Secde ile Dehr) yaratılış ve yeniden diriliş, Âdem'in yaratılışı, cennet ve cehenneme giriş gibi cuma günü olmuş ve olacak olaylardan bahsedildiği için onları okurdu. Cuma sabah namazında Hz. Peygamber (s.a.), bu günün hâdiselerini ümmetine hatırlatmak için bu günde olmuş ve olacak hâdiseleri içeren sûreleri okurdu. Nitekim bayram ve cuma namazları gibi kalabalık cemaatların bulunduğu namazlarda (bu hâdiselerden bahseden) Kâf, Kamer, A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okurdu.

Öğle namazı: Bu namazda bazı zamanlar oldukça uzun okurdu. Hatta Ebu Saîd der ki : Öğle namazı kılınmaya başlanır. Bu sırada cemaaten

---

17. İmam Ahmed, 3/472; Nesâî, 2/156. Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazını kıldırıyordu. Rûm sûresini okuyordu, yanıldı. Namazı bitirince: "Kırâatimiz karışıyor. Çünkü bir kısmınız iyice abdest almadan bizimle birlikte namaz kılıyor. Bizimle birlikte namaz kılan abdestini iyi alsın." buyurdu. Senedi hasendir. Hafız İbn Kesîr, *Tefsir*'inde Rûm sûresinin sonunda bu hadisi kaydettikten sonra diyor ki: İsnad da hasen, metin de hasen (= güzel) dir. Bu hadisde hayran eden bir sır ve enteresan bir olay vardır: Hz. Peygamber (s.a.) kendisine uyan cemaatin eksik abdestinden etkileniyor! Bu da gösteriyor ki, imama uyan kişinin namazı, imamın namazına bağlıdır.

biri Bakî mezarlığına kadar gider. Abdest bozar. Sonra ailesinin yanına gelir. Abdestini alır. Hz. Peygamber'in (s.a.) uzun uzun kıldırdığı birinci rekâta yetişirdi. Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[18]

Öğle namazında bazan Secde sûresi kadar bir sûre, bazan A'lâ[19] ve Leyl, bazan da Burûc ve Târık sûrelerini okurdu.

İkindi namazı: Kırâat uzun olduğunda öğle namazı kırâatından yarım fazla, kısa olduğunda ise öğle namazı kadardır.

Akşam namazı: Hz. Peygamber'in (s.a.) akşam namazı kıraatındaki tutumları günümüz insanlarının amellerinin tersinedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazını kimi zaman A'râf sûresini iki rekâta paylaştırmak suretiyle, kimi zaman da Tûr ve Mürselât sûrelerinden biriyle kıldırmıştır.

Ebu Amr İbn Abdilber diyor ki: "Rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazlarından birinde A'râf, birinde Saffât, birinde Duhân, birinde A'lâ[20], birinde Tîn, birinde Muavvizeteyn (Felâk ve Nâs) diğer birinde de Mürselât sûresini okumuştur. Yine akşam namazında kısa mü-fassal sûreler[21] okuduğu da naklolunur. Bu rivâyetlerin hepsi sahih ve meşhur haberlerdir."

Sürekli olarak kısa mufassal sûreler okuma Mervan b. el-Hakem'in fiilidir. Bundan dolayı Zeyd b. Sâbit, onu bundan yasaklamış ve: "Sana ne oluyor ki, akşam namazında kısa mufassal okuyorsun?! Allah Rasûlü'-

---

18. Müslim, 454.
19. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 512. Enes b. Mâlik'in dediğine göre Hz. Peygamber (s.a.)'in öğle namazında A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okuyuşundaki nağmesini işitirlerdi. Bu hadisin isnadı sahihtir. İbn Hibbân (469) sahih olduğunu söylemiştir.
20. Nesâî, 2/168 Câbir anlatıyor: Muaz akşam namazını kıldırırken oradan su taşıyan iki hayvanla geçmekte olan Ensâr'dan bir adam da namaza katıldı. Muâz, Bakara sûresini okumaya başladı. Bunun üzerine adam ayrılıp namazını tek başına kıldı gitti. Bu olay Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına gidince: "Sen çılgın mısın, Muaz?! Sen çılgın mısın, Muâz?! A'lâ, Şems, vb. sûreleri okusan olmaz mıydı?" diye çıkıştı. Hadisin senedi sahihtir. Hz. Peygamber'in (s.a.) akşam namazında Duhân sûresini okuduğunu Nesâî (2/169) rivayet ediyor. Bu rivayetin râvileri sika, senedi hasendir.
21. Mufassal: Muhammed (=Kıtâl) yahut Fetih yahut da Kâf sûrelerinden başlamak üzere Kur'an'ın sonuna kadar olan sûreler bu isimle anılırlar. Bu mufassal (=bölünmüş, ayrılmış) ismini almaları sık sık besmele ile bölünmelerinden kaynaklanmaktadır. Mufassal sûreler üçe ayrılır:
    1) Kısa mufassal: Beyyine sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan kısım,
    2) Orta mufassal: Burûc'dan Beyyine sûresine kadar olan kısım,
    3) Uzun mufassal: Muhammed yahut Fetih'den... başlayıp Burûc'a kadar olan sûreler. Bk. Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, c.VI, s. 24, Beyrut, ts.

nün (s.a.) akşam namazında iki uzun sûrenin en uzununu okuduğunu gördüm." (Râvî) diyor ki: "İki sûrenin en uzunu hangisidir?" diye sordum. "A'râf sûresi" cevabını verdi. Bu hadis sahih olup *Sünen* sahiplerince nakledilmiştir(22).

Nesâî'nin Hz. Âişe'den (r.anhâ) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazında A'râf sûresini iki rekâta paylaştırarak okumuştur.(23)

Devamlı surette kısa bir âyet yahut kısa mufassaldan bir sûre okumak sünnete aykırıdır, Mervân b. el-Hakem'in fiilidir.

Yatsı namazı: Hz. Peygamber (s.a.) bu namazda Tîn sûresini okumuştur. Muaz'a da Şems, A'lâ, Leyl... vb. (orta mufassal) sûreleri okumasını tayin etmiş, Bakara sûresini cemaata namaz kıldırırken okumasını yasaklamıştır. Malum olduğu üzere Muaz, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber yatsıyı kıldıktan sonra Amr b. Avf kabilesine gider, gece epey ilerledikten sonra o kabileye yatsı namazını kıldırırdı. Yine böyle bir yatsı namazında Bakara sûresini okumuştu. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Sen çılgın mısın, Muaz?" diye çıkışmıştı.(24) Müfrit araştırıcılar sözün başına sonuna bakmadan Hz. Peygamber'in (s.a.) bu sözüne takılıp kaldılar.

Cuma namazı: Bu namazda birinci rekâtta Cuma, ikinci rekâtta Münâfikûn sûrelerinin tamamını veya birinci rekâtta A'lâ sûresini, ikinci rekâtta ise Gâşiye sûresini okurdu.

Cuma ve Münâfikûn sûrelerinin yalnızca son taraflarındaki (يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) "Ey iman edenler!" kısmından başlayıp sonlarına kadar okuma işlemini Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir zaman yapmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı tavrına aykırıdır.

Bayram namazları: Bazan Kâf ve Kamer sûrelerinin tamamını, bazan da A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okurdu.

Bu tutum Hz. Peygamber'in (s.a.) Mevlâsına kavuşuncaya kadar devam ettirdiği bir tutumdur. Bu tutumunu yürürlükten kaldıracak (neshedecek) hiçbir rivâyet naklolunmuş değildir. Bu yüzden ondan sonra Hulefâ-i

---

22. Buharî, 10/98, İki sûrenin en uzununun açıklaması Buharî'nin rivâyetinde yoktur. Ebu Davud, 812; Nesâî, 2/170. Senedi sahihtir.
23. Nesâî, 2/170. İsnadı sahihtir.
24. Buharî, 78/74, 10/60, 10/66; Müslim, 465; Ebu Davud, 790; Nesâî, 2/97, 98; İbn Mâce, 986; Ahmed, *Müsned*, 3/124, 299, 300, 308, 369.

Râşidîn bu tavrı devam ettirmişlerdir. Bir keresinde Hz.Ebu Bekir (r.a.) sabah namazında Bakara sûresini okudu; güneş doğmaya yakın selâm verdi. Bunun üzerine: "Ey Allah Rasûlü'nün halifesi! Az kalsın güneş doğacaktı!" dediler. Hz .Ebu Bekir (r.a.): "Doğmuş olsaydı bizi gâfil bulmazdı." diye karşılık verdi.

Hz. Ömer (r.a.) da sabah namazında Yûsuf, Nahl, Hûd, İsrâ vb. sûreleri okurdu. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatı uzatması yürürlükten kaldırılmış (mensûh) olsaydı, bu durum Hulefâ-i Râşidîn'e gizli kalıp, müfrit araştırıcılar tarafından ortaya konmuş olmazdı.

Müslim'in *Sahîh*'inde Câbir b. Semûre'den naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.), sabah namazında Kâf sûresini okudu. Sonraki namazları (uzun değil) hafifti" şeklindeki hadiste[25] geçen "Sonraki..." sözüyle "sabah namazından sonra" kastedilmektedir. Yani Hz. Peygamber (s.a.), sabah namazında kırâatı, diğer namazlara göre daha uzun tutardı, sabah namazından sonraki namazları hafif demektir. Böyle olduğuna, İbn Abbas'ın Mürselât sûresini okuduğunu işiten Ümmü'l-Fazl'ın şu sözü de delâlet eder: "Yavrucuğum! Bu sûreyi okumakla geçmiş bir hatıramı canlandırdın. Allah Rasûlü'nün (s.a.) akşam namazında okuduğunu en son işittiğim sûre, bu sûredir."[26] Görüldüğü üzere en son durum ortada.

Hem "sonraki namazları" sözü, bir sınır noktasını bildirmekte, fakat bu sınır noktasının nisbet edildiği (yer ve zaman) bildirilmemiştir. Sözün akışının (siyâkın) delâlet etmeyeceği birşeyi kapalı bırakmak ve sözün akışının zorunlu olarak icab ettireceği anlamı gizli tutmamak caiz değildir. Burada sözün akışı sabah namazından sonraki namazlarının hafif (kısa) olmasını icabettirir, ama o günden sonraki bütün namazlarının böyle olduğunu icabettirmez. Hem buna lâfız da delalet etmez. Maksat bu olsaydı Hulefâ-i Râşidîn'e bu durum gizli kalıp da hükmü yürürlükten kaldıran (nâsih) delili bırakıp hükmü yürürlükten kalkmış (mensûh) delile tutunmazlardı.

4— Namazı Uzatması veya Kısa Tutması:

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hanginiz insanlara imam olursa kısa kıldırsın."[27] buyurmalarına ve Enes'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) namazı en

25. Müslim, 458.
26. Mâlik, *Muvatta*, 1/78; Buharî, 10/98; Müslim, 462.
27. Uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Buharî, 10/62; Müslim, 467; *Muvatta*, 1/134;

kısa tutan insan olduğu halde (rukün ve sünnetlerinden hiçbirini eksiltmeden) tam bir şekilde kıldırırdı." demesine[28] gelince, namazı kısa tutma işlemi, neticesi cemaatın arzusuna değil, Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmış olduğu ve devam ettirdiği fiile varan nisbî bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) cemaate birşey emredip kendisi o emre aykırı davranmazdı. Biliyordu ki, arkasında yaşlı, güçsüz-dermansız ve iş-güç sahibi insanlar vardı. O'nun emrettiği kısa tutma, kendisinin yaptığıdır. Kendi başına kıldığı namazın bundan kat kat uzun olması mümkündür. Böyle bir namaz dahi daha uzuna oranla kısadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sürekli tutumları, birbiriyle çekişenlerin her türlü davalarında hakem ve yargılayıcıdır.

Nesâî ve diğer muhaddislerin İbn Ömer'den (r.a.) naklettikleri şu hadis de bunu gösterir. İbn Ömer diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) bize namazı kısa tutmayı emrederdi. Kendisi bize imam olduğunda Saffât sûresini okurdu.[29] Şu halde Saffât sûresini okuma Hz. Peygamber'in (s.a.) emrettiği kısa tutmadır. Allah en iyi bilendir.

Hz. Peygamber (s.a.) Cuma ve bayram namazları dışında hiçbir namazda devamlı surette okumak üzere herhangi bir sûre tayin etmezdi. Cuma ve bayram namazları dışındaki namazlara gelince; Ebu Davud'un Amr b. Şuayb'dan onun da babasından, babası da dedesinden nakleder ki bu zat şöyle demiştir:

"Küçük veya büyük hiçbir mufassal sûre yok ki, onu farz namazlarda cemaata imam olduğunda Allah Rasulü'nden (s.a.) işitmiş olmayayım."[30]

Bir sûreyi tamamen okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarındandı. Bazan bir sûreyi iki rekâtta okuduğu da olurdu. Hatta bazan da sûrenin başını okurdu. Sûrelerin sonlarını veya ortalarını okuduğu naklolunmamıştır. İki sûreyi bir rekâtta ise nâfile namazlarda okurdu; farz namazda böyle yaptığı rivâyet edilmemiştir.

İbn Mes'ûd'un (r.a.) "Ben, şüphesiz Allah Rasûlü'nün (s.a.) uzunlukça birbirine yakın sûrelerin hangilerini bir araya getirdiğini biliyorum. Her

---

Tirmizî, 236; Ebu Davud, 794; Nesâî, 2/94; Ahmed, *Müsned*, 2/256, 271, 317, 393, 486, 502, 537.

28. Buharî, 10/64; Müslim, 469; Tirmizî, 237; Nesâî, 2/94; İbn Mâce, 985; Ahmed, *Müsned*, 3/255.
29. Nesâî, 2/95. İsnadı sahihtir.
30. Ebu Davud, 814. İsnadı hasendir.

bir rekâtta ikişer ikişer olmak üzere şu sûreleri bir arada okurdu: 1- Rahman ile Necm, 2- Kamer ile Hâkka, 3- Tûr ile Zâriyat, 4- Vâkıa ile Nûn...''[31] şeklinde naklettiği hadis, farzda mı, nâfilede mi olduğu belirtilmeyen bir fiilin anlatımından ibarettir. Bu ise içine ihtimal taşımaktadır.

Bir tek sûreyi her iki rekâtta okuduğu çok nadirdir. Ebu Davud'un Cüheyne kabilesine mensub bir adamdan naklettiğine göre bu zât, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazını kıldırırken her iki rekâtta Zilzâl sûresini okuduğunu işitmişti. O zât devamla diyor ki: ''Hz. Peygamber (s.a.) unuttu mu, yoksa bunu kasden mi okudu bilemiyorum.''[32]

Hz. Peygamber (s.a.) gerek sabah namazında, gerekse bütün diğer namazlarda birinci rekâtı ikinciden uzun tutardı. Bazan (cemaate gelenlerin) ayak sesleri işitilmez oluncaya kadar birinci rekâtı uzattığı olurdu.

Sabah namazını diğer namazlardan daha uzun tutardı:

1- Çünkü sabah namazının kırâatine şâhitlik edilmekte; Allah Teâlâ ve melekleri buna şahid olmaktadır.

2- Denilir ki, gece ile gündüz melekleri bu namazda hazır bulunurlar. Bu iki görüş ''nüzûl-i ilâhî'' sabah namazının bitimine kadar mı, yoksa tanyeri ağarıncaya kadar mı devam eder ihtilafına dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Her iki hususta da haber varid olmuştur.

(Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazını uzun tutmasının yukarıda zikredilenlere ek olarak şu hikmetleri de vardır):

3- Sabah namazının rekâtlarının sayısı diğerlerinden noksan olduğu için bu sayıca noksanlığa bedel kırâat uzatılmıştır.

4- Sabah namazı uykunun peşinden insanların dinlenmiş oldukları bir vakitte kılınmaktadır.

5- O vakitte insanlar daha henüz geçim ve dünya işlerine yönelmemişlerdir.

---

31. Ebu Davud, 1396. Hadisin devamı şöyledir: ''...5) Meâric ile Nâziât, 6) Mutaffifîn ile Abese, 7) Müddessir ile Müzzemmil, 8) Dehr ile Kıyâmet, 9) Amme ile Mürselât, 10) Duhân ile Tekvîr.'' İsnâdı kuvvetlidir. Buharî ve Müslim'in (722) rivâyetlerine göre İbn Mes'ûd: ''Ben şüphesiz Allah Rasûlü'nün (s.a.) uzunlukça birbirine yakın sûrelerden hangilerini ikişer ikişer bir araya getirerek bir rekâtta okuduğunu biliyorum'' deyip mufassaldan yirmi, Hâ-mîm'le başlayan sûrelerden de iki sûrenin adlarını saydı.
32. Ebu Davud, 816. Senedi kuvvetlidir.

6- Sabah namazı kulak, dil ve kalbin boş olmalarından ve henüz herhangi bir şeyle meşgul edilmediklerinden dolayı birbirleriyle uyum içinde bulundukları bir vakitte kılınmaktadır. Bu yüzden kişi okunan Kur'ân'ı anlar ve düşünür.

7- Eylemin (amelin) temeli ve başıdır. Bu sebepten ona çok fazla önem verilmiş ve buna nisbeten de uzun tutulmuştur.

Bunlar, yalnızca şeriatın sırları, maksatları ve hikmetlerine göz atanların bilebileceği sırlardır. Yalnız Allah'dan yardım dilenir.

5— Rükû Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) kırâatı bitirince yeniden nefes alacak kadar bir müddet susar; sonra daha önce de geçtiği üzere ellerini kaldırır, tekbir alarak rükûa gider, ellerini dizleri üzerine sanki onları avuçluyormuşcasına koyar, ellerini yay gibi yapar ve yanlarından uzaklaştırır, sırtını dümdüz edip uzatır ve mûtedil bir vaziyet alırdı. Başını yukarı dikmez, aşağı eğmez; sırtının hizasına getirir, ona eşit seviyede tutardı.

Rükûda şöyle derdi:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ

"Yüce Rabbimi tenzih ederim"[33]

Bazan da bu söze ek olarak veya yalnızca şöyle dediği de olurdu:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي .

"Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla"[34]

---

33. Müslim, 772; Tirmizî, 262; Ebu Davud, 871; Nesâî, 2/190; İbn Mâce, 888; Ahmed, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398. Rükûda bu tesbihin üç kere söyleneceği birçok sahabîden rivâyet edilmiştir. Bunu Dârakutnî (1/341) ile Tahâvî (1/235) Huzeyfe ve Cübeyr b. Mut'ım'dan; Dârakutnî (1/342, 343) Abdullah b. Akram'dan; Tirmizî (261), Ebu Davud (886), İbn Mâce (890) ve Dârakutnî (1/343) Abdullah b. Mes'ûd'dan; Bezzâr ve Taberânî (*Kebîr*'de) Ebu Bekre'den; Taberânî (*Kebîr*'de) Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/128. Hadis sahihtir.
34. Buharî, 10/123; Müslim, 484; Ebu Davud, 877; Nesâî, 2/190; İbn Mâce, 880; Ahmed, *Müsned*, 6/43, 49, 100, 190.

Mutad olan rükûsu on tesbih getirecek (= on kere subhanallah diyecek) kadardı. Secdesi de böyleydi. Berâ b. Âzib'den (r.a.) nakledilen şu hadise gelince; Berâ diyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında onun kıldırdığı namazı izledim. Sırasıyla kıyâmı, rükûsu, itidâli, secdesi ve iki secde arasındaki oturuşu takriben birbirine yakındı."[35] Bu hadisten bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.), kıyâmda durduğu kadar rükûda, secdede ve itidâlde durduğunu anlamışlardır. Bu anlayışta bir bozukluk vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazında yüz âyet veya buna yakın oranda Kur'an okurdu. Yukarıda da geçtiği üzere akşam namazında A'râf, Tûr ve Mürselât sûrelerinden birini okuduğu olmuştur. Malum olduğu üzere rükû ve secdesi, bu kırâat kadar uzun olmamıştır. Sünen sahiplerinin Enes'ten rivâyet ettikleri şu hadis de bunu gösterir; Enes "Allah Rasûlü'nün (s.a.) vefatından sonra şu genç —yani Ömer b. Abdülaziz— dışında namaz kıldırışı Allah Rasûlü'nün (s.a.) namaz kıldırışına benzeyen hiç kimsenin arkasında namaz kılmadım." diyor ve ekliyor: "Onun rükû ve secdesinin on tesbih miktarı olduğunu tahmin ettik."[36]

Bir de Enes'in, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine imam olduğunda Saffât sûresini okuduğunu söylemesi dikkate alınırsa —Allah en iyi bilir ya— Berâ b .Âzib'in maksadı şu olsa gerektir: Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı mutedil idi. Kıyâmı uzatınca rükû ve secdeyi de uzatır, kıyâmı kısa tutunca rükû ve secdeyi de kısa tutardı. Bazan rükû ve secdeyi kıyâm kadar tutardı. Ancak bunu yalnızca gece namazlarına mahsus olmak üzere zaman zaman yapardı. Küsûf (güneş tutulması) namazında da takriben böyle yapmıştı. Namazı denkleştirmek ve rükûnlarının birbirleriyle uyum içinde olmasını sağlamak Hz. Peygamber'in (s.a.) genel tutumlarıydı.

Rukûda şöyle de dediği olurdu:

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ .

"O Allah, her türlü noksanlıktan münezzeh Sübbûh, Kuddûs isimlerinin sahibi, meleklerin ve Rûh'un Rabbidir."[37]

---

35. Buharî, 10/121; Müslim, 471.
36. Ebu Davud, 888; Nesâî, 2/225; Ahmed, 3/162, 163. Senedinde sikalığı tartışmalı yalnız bir râvi var, diğerleri sikadır.
37. Müslim, 487; Ebu Davud, 872; Nesâî, 2/191; Ahmed, *Müsned*, 6/35, 94, 115, 148, 149, 176, 193, 200, 244, 266.

Bazan da şöyle derdi:

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي .

"Allah'ım! Sana rükû ettim, Sana inandım, Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim, sinirim hep senin önünde eğildi."[38] Ancak bunu yalnızca gece namazlarında okuduğu nakledilmiştir.

Sonra: (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَن حمده) "Semiallahü limen hamideh" diyerek başını kaldırırdı.[39] Daha önce geçtiği üzere rükûdan doğrulurken ellerini de kaldırırdı. Bu üç yerde (tekbir alırken, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken) Hz. Peygamber'in (s.a.) ellerini kaldırdığını içlerinde Aşere-i Mübeşşere'nin[40] de bulunduğu 30 kadar sahabî rivâyet etmiştir. Bunun aksine bir rivâyet asla sabit olmamıştır. Tam tersine Hz. Peygamber (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sürekli bu (üç yerde ellerini kaldırma) tavrını devam ettirmiştir. Berâ'nın naklettiği hadisteki: "Sonra bir daha yapmazdı" sözü[41] sahih senedle nakledilmemiş olup bu Yezîd b. Zıyâd'ın ilâvesidir.

İbn Mes'ûd'un ellerini kaldırmaması, Hz. Peygamber'in (s.a.) malum tavrından öne alınacak birşey değildir. İbn Mes'ûd'un namaz konusundaki bazı fiilleri terkedilmiştir ki, bu fiillerin karşı delilleri elleri kaldırma hadisleri kuvvetinde bile değildir.(*) Onun fiillerinden terkedilenlerin bazıları şunlardır: Rükû ederken iki avucu birbirine yapıştırıp iki dizin arasına ge-

38. Müslim, 771.
39. Ebu Hureyre'den Buharî (10/124) ve Müslim rivayet etmiştir. Bu konuda Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Ömer ve Mâlik b. Huveyris'den hadis rivayet edilmektedir.
40. Aşere-i Mübeşşere: Cennetle müjdelenen 10 sahabîye verilen addır. Bu sahabîler şunlardır: 1- Ebu Bekir es-Sıddîk, 2- Ömer İbnü'l-Hattâb, 3- Osman b. Affân, 4- Ali b. Ebî Talip, 5- Talha b. Ubeydullah, 6- Zübeyr İbnü'l-Avvâm, 7- Sa'd b. Ebî Vakkâs, 8- Saîd b. Zeyd, 9- Abdurrahman b.Avf, 10- Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh.
41. Ebu Davud, 749, 750. Yezid b. Ebî Ziyâd-Abdurrahman b. Ebî Leylâ-Berâ senediyle rivayet edilen bu hadisde deniyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) namaz için tekbir aldığında ellerini kulaklarına yakın kaldırır, sonra bir daha (bu hareketi) yapmazdı." Senedde geçen Yezid b. Ebî Ziyâd'dan dolayı hadis zayıftır. Bu konuda Ebu Davud (748), Tirmizî (257), Nesâî (2/195) ve Ahmed (1/442) İbn Mes'ûd'dan şunları naklederler: İbn Mes'ûd; "Size Allah Rasûlü'nün (s.a.) kıldırdığı gibi bir namaz kıldırayım mı?" diyor ve namaz kıldırıyor ve yalnız bir kere ellerini kaldırıyor. Rivâyetin senedindeki râviler sikadır. Ancak bir takım illetleri olduğu söylenmiştir. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 1/394, 397, 401.

* Hanefi mezhebine göre başlangıç tekbiri dışında eller kaldırılmaz. Bk. Merginâni *el-Hidâye*, 1/51.

tirmek (tatbik)[42], secdede kolları yere yaymak (iftirâş), iki kişiye imam olunduğunda ileriye geçmeden aralarında durmak, devlet adamlarının geciktirmelerinden dolayı evde arkadaşlarıyla farz namaz kılarken ezansız ve kametsiz kılması... Elleri kaldırma hadisleri nerde, bunun aksini ifade eden hadisler nerde! Üstelik elleri kaldırma hadisleri hem çok, hem sahih, hem açık ve hem de amel edilen hadislerdir. Başarı Allah'tandır.

Rükûdan kalktığında ve iki secde arasında daima belini doğrulturdu. Buyururlardı ki: "Bir kimsenin rükû ve secdede belini doğrultmadan kıldığı namaz, namaz olmaz."[43] Hadisi İbn Huzeyme *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.

Ayakta tam doğrulduğunda: (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) "Rabbimiz! Hamd yalnız Sanadır." derdi.

Bazan: (ربنا لك الحمد) "Rabbimiz hamd yalnız Sanadır", bazan da (اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) "Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır" derdi. Bunları söylediği sahih olarak rivâyet edilmiştir. "Allahümme" lafzı ile "ve" edatını birleştirerek "Allahümme Rabbena ve leke'l-hamd" dediği sahih olarak nakledilmemiştir.[44]

Bu rüknü (yani rükûdan sonra ayakta durmayı) rükû ve secde miktarı uzatmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Bu esnada şöyle dediği sahih senedle nakledilmiştir:

سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ، مِلْءَ السَّمَاوَاتِ ، وَمِلْءَ الأَرْضِ ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ — وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ — : لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ .

"Allah, kendisine hamdedeni dinler. Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır. Gökler dolusu, yer dolusu, bunlardan öte ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd sana... Övgüye, yüceliğe lâyık olan Allah'-

42. Tatbik hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C.II, s.791-793, Ankara, 1980.
43. İbn Huzeyme, 591, 592, 666; Tirmizî, 265; Ebu Davud, 855; Nesâî, 2/183; İbn Mâce, 870; Ahmed 4/119, 122. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (501) sahîh olduğunu söylemiş, Tirmizî de "hasen-sahihtir" demiştir.
44. Aksine sahihtir. Buharî (10/124) ve Nesâî (2/195) rivâyet ederler ki: Hz. Peygamber (s.a.) "Semiallahu limen hamideh" sözünü söyleyip "Allahümme Rabbenâ ve leke'l-hamd" derdi. Bu konuda İbn Mâce'de (877) Ebu Saîd el-Hudrî'den; Dârimî'de (1/300) İbn Ömer'den; nesâî'de Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayetler vardır.

ım! Herhangi bir kulun —ki hepimiz de sana kuluz— dediği en gerçek söz şudur: Allah'ım! Senin verdiğine engel olacak yok, vermediğini verecek yok. Senin rızan olmadan hiç kimseye bahtı yar olmaz."[45]

Bu sırada şu duayı okuduğu da sahih senedle nakledilmiştir:

اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، وَنَقِّنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ .

"Allah'ım! Hatalarımı su ile ,kar ile, dolu ile tertemiz yıka. Beyaz kumaş kirden nasıl temizlenirse beni günah ve hatalardan öylece temizle. Beni günahlarımdan doğu ile batı arasını açtığın gibi uzak tut."[46]

Rükû miktarınca şu cümleyi rükûdan kalkışta okuduğu sahihtir: (لِرَبِّيَ الْحَمْدُ ، لِرَبِّيَ الْحَمْدُ) "Hamd yalnız Rabbimedir. Hamd yalnız Rabbimedir."[47]

Rükûdan başını kaldırdığında o kadar ayakta durup bekler, bu rüknü uzatırdı ki gören 'secdeye gitmeyi unuttu' derdi. Müslim'in nakline göre Enes (r.a.) diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.): (سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) deyip doğrulduğunda biz 'galiba secdeye varmaktan vazgeçti' diyecek duruma gelinceye dek ayakta kalır, sonra secde ederdi, sonra iki secde arasında o kadar otururdu ki biz artık 'secdeye varmaktan vazgeçti' diyecek olurduk.[48]

Yine Hz. Peygamber'den (s.a) sahih senedle nakledildiğine göre küsûf (güneş tutulması) namazında rükûdan sonraki bu rüknü takriben rükû kadar uzatmış, rükûda da takriben kıyamda durduğu kadar durmuştu.

İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) herhangi bir karşı delilin bulunmadığı malum âdeti buydu.

Buharî'nin Berâ b. Âzib'den naklettiği: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) kı-

---

45. Müslim, 477 ve 478; Nesâî, 3/198; Ebu Davud, 847; İbn Mace, 879.
46. Müslim, 476. Buradaki rivâyette bir takım farklılıklar vardır. Son cümle kayıtsız dualar arasında Buharî ve Müslim'de (589) rivayet edilmiş olup rükûdan kalkınca okunduğuna dair bir rivâyet yoktur. Ancak bu kısmın başlangıç duası olarak okunduğu yukarıda geçmişti.
47. Ebu Davud, 874; Nesâî, 2/199, 200; Ahmed, *Müsned*, 5/398. İsnadı sahihtir.
48. Müslim, 473; Ebu Davud, 553; Ahmed, 3/247.

yâmı ile tahiyyât için oturuşu istisna edilirse, rükûu, secdesi, iki secde arasındaki oturuşu ve rükûdan baş kaldırıp durması takriben birbirine eşitti." hadisine[49] gelince, bu iki rüknün (kıyâm ile tahiyyat için oturuş) kısa olduğunu zannedenler bu hadise tutunmuşlardır. Oysa bu hadiste onlar için tutunacak bir dal yoktur. Çünkü hadis bu iki rüknün kendi aralarında, diğer rükünlerin de yine kendi aralarında eşit olduğunu açıkça ifade etmektedir. Şayet istisna edilen kıyâm ve ka'de ile rükûdan sonraki kıyam ve iki secde arasındaki oturuş kastedilmiş olsaydı bir tek hadisin kendi içinde çelişkili olması gerekirdi. O halde kıyamın kırâat için olan kıyâm, ka'denin de tahiyyât için olan ka'de olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendir ki, bu iki rüknu (kıyâm ile tahiyyâta oturma) diğer rükûnlerden uzun tutmak —daha önce açıklaması geçtiği üzere— Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Allah'a şükür bu da açıktır. Bu mesele Allah Rasûlü'nün (s.a.) Allah'ın kendilerine gizli kalmasını dilediği kimselere gizli kalan âdetlerindendir.

Üstadımız (İbn Teymiye) diyor ki: Bu iki rüknü kısaltma işlemi Emevî devlet adamlarının namazdaki tasarruf ve bid'atlerindendir. —Nitekim namazda tekbiri itmam etmemek[50], namazı fazlaca geciktirmek gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) tavırlarına aykırı daha başka şeyler de ihdas etmişlerdir.— Onların bu konudaki bid'atlerine de bayağı aldananlar oldu; hatta bu bid'atin sünnet olduğunu sandılar.

6— Secde Edişi:

(Rükûdan kalktıktan) sonra ellerini kaldırmadan tekbir alır, secdeye giderdi.[51] Bu esnada ellerini kaldırdığı da nakledilmiştir.[52] Bu ikinci ri-

---

49. Buharî, 10/120, 10/127, 10/140; Müslim, 471; Tirmizî, 279; Ebu Davud, 854; Nesâî, 2/197, 198.
50. Tekbiri itmam etmek: Bir rükünden diğerine geçerken tekbirin önceki rükünde başlayıp varılan rükünde sona ermesi.
51. Buharî'nin (10/85) rivayetine göre İbn Ömer diyor ki: Hz. Peygamber'i (s.a.) izledim; namaza başlangıç tekbiri aldı, ellerini omuzları hizasına gelecek şekilde kaldırdı. Rükû için tekbir aldığında da böyle yaptı. "Semiallahu limen hamideh" dediğinde de aynı şeyi yaptı ve "Rabbenâ ve leke'l-hamd" dedi. Bunu (yani ellerini kaldırma işlemini) ne secdeye giderken, ne de secdeden başını kaldırırken yaptı.
52. Ebu Davud, 723; Ahmed, 4/317. Bu hadiste şöyle deniyor: "Hz. Peygamber (s.a.) sonra secde etti, yüzünü elleri arasına koydu. Başını secdeden kaldırınca yine ellerini kaldırdı." Senedi sahihtir. Müellif (r.h.) *Bedâiu'l-Fevâid* (4/89) adlı eserinde diyor ki: Esrem anlatıyor: İmam Ahmed'e elleri kaldırma konusu sorulunca: "Her iniş, kalkışta" cevabını verdi. Ebu Abdillah'ın (Ahmed b. Hanbel) namazda her iniş, kalkışta ellerini kaldırdığını gördüm.

vâyeti, Ebu Muhammed İbn Hazm (r.h.) gibi bazı hafız muhaddisler sahih saymışlardır ki, bu bir vehimdir. Bu rivâyet asla sahih değildir. İbn Hazm'ı yanıltan, râvinin: "Hz. Peygamber (s.a.) her kalkıp eğildikçe tekbir alırdı" diye başlayan ve: "Her kalkıp eğildikçe ellerini kaldırırdı" diye devam eden sözü olmuştur. Râvinin kendisi sika olsa da sözünün bu son kısmı yanlıştır. İbn Hazm, râvinin yanılma ve vehmetme sebebinin farkına varmadığından rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir. Yine de en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) secdeye giderken önce dizlerini sonra ellerini, daha sonra da alnını ve burnunu yere koyardı. Sahih rivâyet işte bu rivâyet olup Şerîk-Asım b. Küleyb-babası Küleyb senediyle Vâil b. Hucr'un şöyle dediği nakledilir: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) gözetledim; secde ederken dizlerini ellerinden önce yere koydu. Secdeden kalkarken de ellerini dizlerinden önce yerden kaldırdı."[53] Bunun aksini yaptığı nakledilmemiştir.[54]

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) nakletfiği: "Herhangi biriniz secde edeceği zaman deve gibi çökmesin; ellerini dizlerinden önce yere koysun" hadisinde[55] —Allah en iyi bilir ya— râvilerden biri vehmetmiş (yanılmıştır). Çünkü hadisin başı sonuyla çelişmektedir. Zira ellerini dizlerinden önce yere koyduğunda deve gibi çökmüş olur. Çünkü deve önce ellerini (=ön ayaklarını) yere kor. Bu görüşü savunanlar durumu bildiklerinden: "Devenin dizleri (arka) ayaklarında değil, ön ayaklarındadır. Deve yere çökerken önce dizlerini yere kor. İşte hadiste yasaklanan fiil budur" demişlerdir. Bu söz pek çok yönden sakattır:

---

53. Ebu Davud, 838; Tirmizî, 268; Nesâî, 2/207; İbn Mâce, 882; İbn Hibbân, 487. Senedde geçen Şerîk, sadûk ise de çok hata yapan biridir. Hemmâm, Şerîk'e, Âsım yoluyla (Âsım'ın) babasından mürsel olarak rivâyette bulunarak mütâbaat etmiştir. Dârakutnî, Hâkim (1/226) ve Beyhakî Enes'den rivayet eder ki: "Hz. Peygamber (s.a.) sonra tekbir alarak yere indi, dizleri ellerinden önce yere dokundu." Beyhakî: "Bu hadisi meçhul bir râvi olan el-Alâ b. İsmâil el-Attâr tek başına rivayet etmiştir." diyor. Tirmizî ise Şerîk'in rivayet ettiği hadis hakkında diyor ki: Bu hadis hasen-garibtir. Şerîk'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz. Çoğunluk ilim adamının ameli bu hadis üzeredir, namaz kılan adam dizlerini ellerinden önce yere kor, görüşündedirler.
54. Aksine bu sabittir. Hâkim, *Müstedrek*'inde (1/226) rivâyet eder ki; İbn Ömer, ellerini dizlerinden önce yere kor ve: "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı" derdi. Hâkim: "Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak Buharî ve Müslim rivayet etmemişlerdir." demiş ve Zehebî de ona katılmıştır. Hâkim diyor ki: Bu konuda kalbim ise sahabe ve tâbiînden oldukça çok rivayet bulunduğu için İbn Ömer hadisine daha yatkındır.
55. Ebu Davud, 840; Nesâî, 2/207; Ahmed, *Müsned*, 2/381. İsnadı sahihtir. Âlimler elleri ya da dizleri önce koyma konusunda fazlaca görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

1- Deve yere çökerken önce önayaklarını yere kor; arka ayakları dik kalır. Kalkacağı zaman önce arka ayaklarını kaldırır; bu esnada ön ayakları yerde kalır. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı ve aksini yaptığı şey budur.

Uzuvlarını yakınlık derecelerine göre —yere en yakın olan ilk dokunacak şekilde— yere indirirdi. Yerden kalkarken de yine en üstteki uzvu ilk kaldırmak suretiyle diğerlerini de sırasıyla kaldırırdı. Yere önce dizlerini, sonra ellerini daha sonra da alnını kordu. Kalkacağı zaman da önce başını, sonra ellerini, daha sonra da dizlerini kaldırırdı. Bu durum deve iniş ve kalkışının aksinedir. Hz. Peygamber (s.a.) namazda hayvanlara benzemeyi yasaklamıştır. Böylece deve gibi çökmekten, tilki gibi sağa-sola bakmaktan, canavar gibi kolları yere sermekten köpek gibi kaba etleri yere dayayıp bacakları dikmekten, karga gibi gagalamaktan (yani secdeleri alelacele yapmaktan)[56] ve selâm verirken elleri kötü huylu atların diretirken kuy-

---

Evzâî ve Mâlik elleri dizlerden önce yere koymanın müstehab olduğunu savunmuşlardır. *Muğnî* sahibi İbn Kudâme'nin (1/514) kaydettiğine göre İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet de bu yoldadır. Pekçok muhaddis de bu görüşü paylaşmaktadırlar. İbn Ömer'in yapıp Hz. Peygamber'in (s.a.) de aynısını yaptığını haber verdiği sabitleşmiştir. Buharî, *Sahîh*'inde (10/128) diyor ki: Nâfi: "İbn Ömer ellerini dizlerinden önce yere kordu" demiştir. İbn Huzeyme (627), Hâkim (1/226) ve Beyhakî (2/100), Buharî'nin ta'lîkan verdiği bu rivayeti muttasıl senedle ve sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir. Şâfiî ise secde ederken önce dizlerin, sonra ellerin konmasını müstehab saymaktadır. Tirmizî ve el-Hattâbî: "Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir" diyorlar. Kadı Ebu't-Tayyib, fakîhlerin umumunun bu görüşte olduğunu aktarır. İbnü'l-Münzir ise Hz. Ömer, en-Nehaî, Müslim b. Yesâr, Süfyân es-Sevrî, Ahmed, İshâk ve re'ycilerin (Ebu Hanîfe ve arkadaşları) bu görüşte olduğunu kaydettikten sonra "Benim görüşüm de budur" der.

Allâme Ahmed Şâkir (r.h.), Tirmizî'ye yazdığı ta'lîkında (2/58,59) diyor ki: İki hadisin illetlerinin gösteriminde âlimlerin söyledikleri sözlerden anlaşılan o ki; bu Ebu Hureyre hadisi, sahîh bir hadisdir. Vâil hadisinden daha sahihtir ve aynı zamanda kavlî (=söz ile ifade edilmiş) bir hadis olup —usulcülerce en tercihe şayan görüşe göre— kavlî hadis fiilî hadise tercih edilir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 2/241; *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 2/134, 140; *Sübülü's-Selâm*, 1/263, 265; Tirmizî, 2/58, 59 (Ahmed Şâkir tahkiklisi olan); Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/393,395.

56. Ebu Davud (862), İbn Mâce (1429), Nesâî (2/214), Dârimî (1/303) ve Ahmed'in (3/428, 444) rivayetlerine göre "Allah Rasûlü (s.a.) karga gibi gagalamaktan, canavar gibi kolları yere yaymaktan ve bir kimsenin mescidde deve gibi yer tutmasından menetti." Hadisin senedinde yalnızca bir zayıf râvî vardır. Bu hadise şâhid bir hadisi Ahmed (5/447), Ebu Seleme'den rivayet ediyor. Ancak bu da zayıftır. Münzirî'nin isnadını sahîh saydığı ve Ahmed'in (2/265,311) rivayet ettiği bir hadisde Ebu Hureyre diyor ki: "Dostum (Hz. Peygamber) bana üç şeyi tavsiye etti ve beni üç şeyden yasakladı. Beni horoz gibi gagalamaktan, köpek gibi kaba etleri yere dayayıp bacakları dikmekten ve tilki gibi sağa-sola bakmaktan yasakladı..." Buharî (2/249), Müslim (493),

ruklarını kaldırdıkları gibi kaldırmaktan menetmiştir.[57] Şu halde namaz kılan kişinin hareketleri, hayvanların hareketlerine aykırı demektir.

2- "Devenin dizleri ön ayaklarındadır" demeleri ise makul bir söz değildir. Hem lügat bilginleri de böyle bir tanım yapmamaktadırlar.[58] Diz yalnızca arka ayaklardadır. Devenin ön ayaklarındakilere diz adı verilmesi tağlîb (galib kılma) yoluyladır.

3- Onların dedikleri gibi olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.): "Deve gibi çöksün" buyururdu. Çünkü devenin yere ilk gelen kısmı elleridir. Problemin iç yüzü şudur: Kim devenin çöküş şeklini düşünür ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de deve gibi çökmeyi yasakladığını bilirse Vâil b. Hucr hadisinin doğru olduğunu da bilir. Allah en iyi bilendir.

Bana öyle geliyordu ki Ebu Hureyre'nin naklettiği hadis, daha önce de söylediğimiz gibi, metni ve aslı râvilerinden biri tarafından tersine çevrilmiş (maklûb) bir hadistir. Her halde aslı: "Dizlerini ellerinden önce yere koysun" şeklindedir. Böyle râvileri tarafından tersine çevrilen bir kaç hadisi örnek olarak zikredecek olursak:

a) Râvilerden biri İbn Ömer'den nakledilen: "Bilâl gece ezan okur. Siz, İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yeyin, için." hadisini tersine çevirip: "İbn Ümmi Mektûm gece ezan okur. Siz, Bilâl ezan okuyuncaya kadar yeyin, için" şeklinde nakletmiştir.[59]

Ebu Davud (897) ve Tirmizî (276) Enes'in şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.): *"Secdede itidal üzere olun. Herhangi biriniz kollarını köpek gibi yere yaymasın."* buyurdu.

57. Müslim, 430; Nesâî, 3/5.

58. Aksine bir çok lügat bilgini bu şekilde tarif etmiştir. *Lisanu'l-Arab*'da "r-k-b" maddesinde: "Devenin dizi elinde (ön ayağında)dir... her dört ayaklı hayvanın dizleri önayaklarındadır." denilmektedir. Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsar* adlı eserinde (1/254) hadisi tesbit, tashih ve ondan imkânsızlığı gidermek sadedinde deniyor ki: Devenin dizleri —aynı şekilde diğer dört ayaklı hayvanlarınki de— ön ayaklarındadır. İnsanoğulununki böyle değildir. Bu yüzden: "Devenin ön ayaklarındaki dizleri üzerine çöktüğü gibi namaz kılan kişi ayaklarındaki dizleri üzerine çökmesin. Önce kendilerinde diz bulunmayan ellerini, sonra dizlerini yere koysun. Böylece bu konuda devenin yaptığının aksini yapmış olur" buyurmuştur. İmam Kâsım b. Sâbit es-Serakustî, *Garîbu'l-Hadîs* adlı eserinde (2/70) Ebu Hureyre'den sahih bir senedle "Hiç kimse serseri deve gibi çökmesin" hadisini rivayet eder ve der ki: "Bu secdededir. Demek istiyor ki, önce dizlerini yere koyan huysuz, serseri deve gibi kendini yere atmasın. Sakince iniş yapsın, önce ellerini sonra dizlerini yere koysun. Bu konuda açıklayıcı bir merfû hadis rivayet edilmiştir." Sonra İmâm bu hadisi kaydediyor.

59. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (2/58) adlı eserinde diyor ki: İbn Abdilber ve bir

b) Bazıları da "Cehennemlikler ahirette cehenneme atıldıkça, cehennem: Daha yok mu? diye soracak... Cennete gelince, Allah onun için yeniden bir halk yaratır, onları cennete yerleştirir."[60] hadisini "Cehenneme gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır, onları, cehenneme yerleştirir." şeklinde rivâyet etmişlerdir.

Nitekim konumuz olan hadisi Ebu Bekir İbn Ebî Şeybe'nin aynen bu şekilde rivâyet ettiğini gördüm: İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Fudayl-Abdullah b. Saîd-dedesi-Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Herhangi biriniz secdeye gideceğinde ellerinden önce dizlerini yere koymakla secdeye başlasın. Erkek deve gibi çökmesin."[61] Esrem de bu hadisi, Sünen'inde Hz. Ebu Bekir'den aynı şekilde nakleder.

Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) bunu doğrulayıcı ve Vâil b. Hucr hadisine muvafık bir hadis nakledilmiştir. İbn Ebî Davud, Yusuf b. Adiy-Muhammed b. Fudayl-Abdullah b. Saîd-Dedesi-Ebu Hureyre senediyle rivâyet eder ki Hz. Peygamber (s.a.) ellerinden önce dizlerini yere koyarak secdeye başlardı.

İbn Huzeyme, *Sahih*'inde Mus'ab b.Sa'd'ın, babası (Sa'd b.Ebî Vakkâs)'dan şu sözleri duyduğunu nakleder: Elleri dizlerden önce yere koyardık. Bize dizleri ellerden önce yere koyma emredildi.[62] Buna göre Ebu

---

grup âlim hadisin maklûb olduğunu ve bölümdeki (Bilâl gece ezan okur...) hadisinin doğruluğunu iddia etmişlerdir. Hadisin, İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde iki ayrı senedle Hz. Âişe'den nakledildiğini ve bazı lafızlarında hata edilmiş olması ihtimalini azaltan şu sözleri görünceye kadar ben de bu görüşe meylederdim: "Amr'ın ezan okuması sizi aldatmasın; çünkü onun gözü kördür. Bilâl ezan okuyunca hiç kimse birşey yemesin."

60. Buharî, 65/1; Müslim, 2846 (36). Maklûb rivayet de Buharî'dedir. Ebu'l-Hasen el-Kâbisî diyor ki: Burada bilinen, "Allah cennet için yeniden bir halk yaratır. Cehenneme gelince, Allah ayağını onun için basar..." şeklinde olmasıdır. Bu (maklûb hadis) dışında hiçbir hadisde "Allah cehennem için yeniden bir halk yaratır" dendiğini bilmiyorum.
61. Hadis zayıftır. İkinci rivayeti Beyhakî, *Sünen*'inde (2/100) rivâyet etmiştir ki, o da zayıftır.
62. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 628; Beyhakî, 2/100. Hadis zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (2/241) diyor ki: İbn Huzeyme, Ebu Hureyre hadisinin bu Sa'd hadisi ile mensûh olduğunu iddia etmiştir. Hadis sahih olsa tartışmayı keserdi. Ancak İbrahim b. İsmail b. Yahyâ b. Seleme b. Küheyl'in, babasından, yalnız başına rivâyet ettiği hadislerdendir. Hem o, hem de babası zayıf râvidirler.

Hureyre hadisi sağlam ulaştırılmış olsa bile mensuh demektir. Nitekim *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) ve bazı müelliflerin düşünceleri de bu yoldadır. Ancak bu hadisin iki illeti var:

1- Naklettiği hadisler delil teşkil etmeyecek biri olan Yahya b. Seleme b. Küheyl tarafından nakledilmiştir. Onun hakkında en-Nesâî: "Metrûk" İbn Hıbbân: "Cidden münkeru'l-hadistir. Naklettiği hadis delil olmaz" ve İbn Maîn "Hiçtir" demiştir.

2- Mus'ab b. Sa'd'ın babasından naklettiği sağlam yolla ulaştırılmış rivâyet tatbîk[63] olayıdır; Sa'd'ın sözü de: "Biz böyle yapardık; ellerimizi dizler üzerine koymamız emredildi", şeklindedir.

el-Muğnî sahibinin Ebu Saîd'den naklettiği: "Elleri dizlerden önce yere koyardık. Bize dizleri ellerden önce yere koyma emredildi." sözü ise —doğrusunu en iyi Allah bilir ya— isimde bir yanılgıdır; Ebu Saîd değil, Sa'd olacaktır. Yukarıda geçtiği üzere metinde de yanılgı var; hadis konumuz hakkında değil, tatbîk hakkındadır. En iyi bilen Allah'tır.

Yukarıda geçen Ebu Hureyre hadisini Buharî, Tirmizî, ve Dârakutnî illetli saymışlardır. Buharî "Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a mütabaat edilmez. Ebu'z-Zinâd'dan işitip işitmediğini de bilmiyorum." demiş. Tirmizî ise: "Hadîs garibdir. Hadisin Ebu'z-Zinâd'dan bu yol dışında başka bir yoldan nakledildiğini bilmiyoruz." demiştir.

Dârakutnî de diyor ki: "Tek başına bu hadisi Abdülaziz ed-Derâverdî, Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Alevî yoluyla Ebu'z-Zinâd'dan nakletmiştir." Oysa en-Nesâî, Kuteybe - Abdulah b. Nâfi' - Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Alevî - Ebu'z-Zinâd - el-A'rac - Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Biriniz namazına kastediyor, deve gibi çöküyor!" buyurduğunu başka ilâve getirmeden nakletmiştir.[64]

Ebu Bekir b. Ebu Davud ise: "Bu sünneti yalnızca Medineliler nakletmiştir .Onlar da bu sünnetin iki senedine sahipler: Birisi, bu sened, diğeri de Ubeydullah-Nâfi'-İbn Ömer-Hz. Peygamber (s.a.) senedi."

Ben derim ki: (İkinci) hadisle, Esbağ b. Ferec-ed-Derâverdî-Ubeydullah-Nâfi' senediyle nakledilen: "İbn Ömer ellerini dizlerinden önce yere kor

63. Tatbîk: Rukû ederken iki avucu birbirine yapıştırıp iki dizin arasına koymak. Bk. dipnot: 42.
64. Tirmizî, 269; Ebu Davud, 841; Nesâî, 2/207. İsnadı ceyyiddir.

ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığını söylerdi." hadisini kastediyor. Yine bu hadisi Hâkim, *Müstedrek*'inde Mihrez b. Seleme yoluyla ed-Derâverdî'den nakledip: "Müslim'in şartlarını taşıyor" demiştir.[65] Hâkim, Hafs b. Gıyâs-Âsım el-Ahvel senediyle Enes'in şöyle dediğini nakleder: "Allah Rasûlü'nü(s.a.) tekbir alıp secdeye inerken gördüm; dizleri ellerinden önce yere değdi!" Hakim: "Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıyor. Hiçbir illetini bilmiyorum" diyor[66].

Ben derim ki: Abdurrahman b. Ebu Hâtim "Bu hadisi babama sordum. Bu hadis münkerdir, dedi" diyor. Ebu Hâtim'in hadisi münker sayması —Allah daha iyi bilir ya— Hafs b. Gıyâs'dan el-Alâ b. İsmail el-Attâr'ın nakletmiş olmasından kaynaklanıyor. Çünkü bu el-Alâ adlı zat *Kutüb-i Sitte*'de adı geçmeyen meçhûl bir zattır. Görüldüğü üzere her iki tarafın da (delil gösterdikleri) merfû hadisler bunlar.

Sahabeden nakledilen eserlere gelince; Abdurrezzak, İbnü'l-Münzir... vs.'nin naklettiklerine göre Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) dizlerini ellerinden önce yere kordu.[67] İbn Mes'ûd'un (r.a.)'da böyle yaptığı nakledilmiştir. Tahâvî, Fehd-Ömer b. Hafs-babası Hafs-el-A'meş-İbrahim (en-Nehâî) yoluyla Abdullah'ın (İbn Mes'ûd) öğrencileri olan Alkame ve el-Esved'in: "Öğrendiğimize göre Hz. Ömer, rükûdan sonra, devenin çöktüğü gibi dizleri üzerine çöker; dizlerini ellerinden önce yere kordu" dediklerini naklettikten sonra el-Haccâc b.Ertât yoluyla İbrahim en-Nehâî'nin: "Nakledildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd'un dizleri, yere ellerinden önce dokunurdu." sözünü serdetmiştir. Ayrıca (Tahâvî), Ebu Merzûk-Vehb-Şu'be-Muğîre yoluyla şunu nakleder: Muğîre diyor ki: "İbrahim'e, secde edeceği zaman ellerini dizlerinden önce yere koyan adamın durumunu sordum. Bunu ahmak ya da deliden başka kim yapar! dedi".

İbnü'l-Münzir diyor ki: Bu konuda ilim adamları görüş ayrılığına düştüler;

---

65. Hâkim, *Müstedrek*, 1/226; Beyhakî, *Sünen*, 2/100; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 627. İsnâdı sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
66. Hâkim, 1/226. Seneddeki el-Alâ b. İsmail mechuldür. Hâfız İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*'da onun biyografisini anlatırken diyor ki: Bu hadisi Dârakutnî (1/345) rivâyet etti. el-Alâ bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Hafs b. Gıyâs'ın oğlu Ömer, ona muhalif rivâyette bulunmuştur. Ömer ise babasının rivâyetlerini en sağlam bilen insandır. Ömer, babası Hafs b. Gıyâs-el-A'meş-İbrahim-Alkame vs. kanalıyla Hz. Ömer'-in davranışı olarak (mevkûf) rivayet ederler. Mahfûz olan da budur.
67. Abdürrezzak, *Musannef*, 2955.

1- Dizlerini ellerinden önce yere kor diyenlerden bazıları şunlardır: Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.), en-Nehaî, Müslim b. Yesâr, es-Sevrî, eş-Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebu Hanîfe ve arkadaşları ile Kûfeli fakihler.

2- Bir grup ellerini dizlerinden önce yere kor demişlerdir... Mâlik bu görüştedir. el-Evzâî: "Ulaştığımız insanlar ellerini dizlerinden önce koyarlardı" diyor. İbn Ebî Davud ise: "Bu görüş hadis ehlinin görüşüdür." diyor.

Ben derim ki: Ebu Hureyre hadisi Beyhakî tarafından başka bir lafızla şu şekilde rivâyet edilmiştir: "Herhangi biriniz secde edeceği zaman deve gibi çökmesin, ellerini dizlerinin üzerine koysun."[68] Beyhakî: "Bu hadis sağlam yolla rivâyet edilmiş (mahfuz) ise secdeye inerken ellerin dizlerden önce yere konacağına delil olur" diyor.

Vâil b. Hucr hadisi, şu yönlerden tercihe şayandır[69]:

1- el-Hattâbî gibi bazı âlimlerin söyledikleri üzere Vâil hadisi, Ebu Hureyre hadisinden daha sağlamdır.

2- Yukarıda da geçtiği üzere Ebu Hureyre hadisi ,metni muztarib bir hadistir. Kimileri "Ellerini dizlerinden önce yere koysun" şeklinde rivâyet ederken kimileri tam tersini rivâyet etmiş; kimileri ise, "Ellerini dizlerinin üzerine koysun" şeklinde rivâyet ederken kimileri de tamamen bu cümleyi kaldırmıştır.

3- Yukarıda geçtiği üzere Buharî, Dârakutnî, v.s. muhaddisler Ebu Hureyre hadisini illetli saymışlardır.

4- Ebu Hureyre hadisinin sabit olduğu kabul edilse bile, bir grup ilim adamı hadisin nesholunduğunu savunmuştur. İbnü'l-Münzir diyor ki: "Bazı arkadaşlarımız elleri dizlerden önce yere koymanın nesholunduğunu sanmaktadırlar." Nitekim bu husus yukarıda geçmişti.

5- Ebu Hureyre hadisinin aksine, Vâil hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda iken deve gibi çökme yasağına paralellik arzetmektedir.

---

68. Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, 2/100.
69. Yukarıda geçen dipnotlara müracaat edildiğinde görülür ki, tercihe şayan olan müellifin görüşünün aksidir; Ebu Hureyre hadisi sahîh senedli olması bakımından Vâil hadisine tercih edilir. Bu hadisde muztariblik bulunduğu iddiası ise ıztırâb bulunan bütün rivâyetlerin zayıf olmasından dolayı ortadan kalkar.

6- Ömer İbnü'l-Hattâb, oğlu (Abdullah b.Ömer) ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahabeden nakledilenlere de uygundur. Kendisinden gelen rivayet farklılığına rağmen yine de Hz. Ömer'i (r.a.) istisna edersek hiçbir sahabeden Ebu Hureyre hadisine muvafık bir rivayet gelmemiştir.

7- Yukarıda geçtiği üzere İbn Ömer, Enes gibi sahabîlerden naklolunan şahid hadisler de mevcuttur. Ebu Hureyre hadisi için tek bir şâhid hadis yoktur. Her iki hadis birbirine karşı koyacak derecede olsa bile şahidlerinden dolayı Vâil b. Hucr hadisi yine öne alınır. Oysa yukarıda geçtiği üzere Vâil hadisi daha güçlüdür!

8- Çoğunluğun görüşü de Vâil hadisi üzerinde birleşmektedir. Diğer görüş yalnız el-Evzâî ve Mâlik'ten naklolunmuştur. İbn Ebî Davud'un: "Bu görüş hadis ehlinin görüşüdür." demesine gelince, İbn Ebî Davud bu sözüyle onların bir kısmını kasdetmiştir. Yoksa Ahmed, Şâfiî ve İshâk (hadis ehlinden oldukları halde) o görüşün muhalifidirler.

9- Vâil hadisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini anlatmak için serdedilmiş hikâyesi olan bir olay geçmektedir. Bu yüzden sağlam naklolunmuş olması akla daha uygundur. Çünkü hadiste hikâye olunan bir olay bulunması onun sağlam naklolunduğunu gösterir.

10- Bu konuda naklolunan bütün fiiller başkaları tarafından da sahih ve sağlam olarak naklolunmuştur. Bunlar bilinen sahih fiillerdir. Bu fiil de onlardan biridir. Buna da o fiillerin hükmü verilir. Çelişik olan ise buna karşı koyamaz. Şu halde Vâil hadisinin tercihe şayan olduğu belirginlik kazanmıştır. En iyi bilen Allahtır.

Hz. Peygamber (s.a.) alnı ve burnu üzerine secde ederdi. Sarığının kıvrımına secde etmezdi. Sarığının kıvrımı üzerine secde ettiğine dair ne bir sahih, ne bir hasen hadis sabit olmuştur. Ancak Abdürrezzak, *Musannef*'inde Ebu Hureyre'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) sarığının kıvrımı üzerine secde ederdi" dediğini nakletmektedir.[70] Bu hadis, metrûk bir râvi olan Abdullah b. Muharrar tarafından rivâyet edilmiştir. Ayrıca bu hadisi Ebu Ahmed ez-Zübeyrî, Hz. Câbir'den nakletmiştir. Ancak bu hadisi ikisi de metrûk râvi olan Amr b.Şemir - Cabir el-Ca'fî yoluyla Hz. Câbir'den nakletmiştir. Ebu Davud'un *Merâsîl* adlı eserinde anlattığına göre Allah Rasû-

70. Abdürrezzak, *Musannef*, 1564.

lü (s.a.) mescidde namaz kılmakta olan ve alnının üzerine sarık sardığı için şakağına secde eden bir adam gördü. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) adamın alnını açtı.

Allah Rasûlü (s.a.) çoğunlukla yere (toprağa) secde ederdi. Suya, çamura, hurma yaprağından örülmüş küçük örtüye, yine hurma yaprağından örülmüş hasıra ve tabaklanmış post üzerine secde ederdi.

Secde ettiğinde alnını ve burnunu yere iyice yerleştirir, ellerini yanlarından o kadar dışarı çıkarır, uzaklaştırırdı ki, koltuklarının aklığı gözükür, hatta bir kuzu altlarından geçmek istese geçebilirdi.

Ellerini, omuzları ve kulakları hizasında yere kordu. Müslim, *Sahih*'inde Berâ'dan naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: "Secde ettiğinde avuç içlerini yere koy; dirseklerini yukarı kaldır."(71)

Secdede bütün uzuvları düzgün (itidal halinde) durur, ayak parmaklarının uçlarını kıbleye yöneltirdi.

Avuçlarını ve parmaklarını yere yayar; parmak aralarını ne ayırır, ne de sıkardı. İbn Hıbbân'ın *Sahih*'inde ise rükû ettiğinde parmaklarını ayırdığı, secde ettiğinde parmaklarını bitiştirdiği rivâyet edilmektedir.(72).

Secde esnasında şu dualardan birini okurdu:

Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ =

سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى

1- "En yüce olan Rabbimi tenzih ederim."(73) Bu duayı okumayı emretmiştir.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي

71. Müslim, 194; Ahmed, 4/283, 294.
72. İbn Hibbân, *Mevârid*, 488; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 594; Hâkim, *Müstedrek*, 1/227. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) namazını iyi kılmayan birine böyle yapmasını emrederek: "Rükû ettiğinde avuçlarını dizlerin üzerine koy. Sonra parmak aralarını aç" buyurmuştur. Bu hadisi İbn Huzeyme ve İbn Hibbân rivayet etmişlerdir.
73. Müslim, 772; Tirmizî, 262; Ebu Davud, 871; Nesâî, 2/224; İbn Mâce, 888; Ahmed, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400. Bu konuda ayrıca Tirmizî (261) ve Ebu Davud'-

2- "Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla."(74)

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ

3- "O Allah, her türlü noksanlıktan münezzeh Sübbûh, Kuddûs isimlerinin sahibi, meleklerin ve Ruh'un sahibidir."(75)

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

4- "Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Senden başka tanrı yoktur."(76)

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ .

5- "Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna, azabından affına sığınırım. Senden yine Sana sığınırım. Sana övgüler sıralayamam. Sen kendini övdüğün gibisin."(77)

اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

6- "Allah'ım! Sana secde ettim, Sana inandım. Sana teslim oldum. Yüzüm secde etti, kendisini yaratan, şekillendiren, göz-kulak veren Allah'a. En güzel yaratıcı olan Allah'ın şanı ne yücedir."(78)

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ ، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ ، وَعَلاَنِيَتَهُ وَسِرَّهُ

da (886) Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu sözü rükûda söylemeyi emrettiğini ise Ahmed, Ebu Davud (869) ve İbn Mâce (878), Ukbe b. Âmir'den nakletmişlerdir.

74. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 34.
75. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 37.
76. Müslim, 485; Nesâî, 2/223; Ahmed, 6/15.
77. Müslim, 486; Ebu Davud, 879; Nesâî, 2/222; Ahmed, 6/58, 201.
78. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 38.

7- "Allah'ım! Bütün günahlarımı, ufağını-büyüğünü, ilkini sonunu, açığını-gizlisini bağışla!"[79]

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي جِدِّي وَهَزْلِي ، وَخَطَئِي وَعَمْدِي ، وَكُلُّ ذٰلِكَ عِنْدِي ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ ، أَنْتَ إِلٰهِي ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ .

8- "Allah'ım! Günahımı, bilgisizliğimi, işimdeki savurganlığımı ve benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bağışla.

Allah'ım! Benim tarafımdan olan ciddi-şaka, hatalı-kasıtlı bütün kusurlarımı bağışla.

Allah'ım! Gelmiş-geçmiş, gizli-açık yaptığım günahlarımı bağışla! Sen benim ilahımsın. Senden başka tanrı yoktur."[80]

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وَفِي سَمْعِي نُوراً ، وَفِي بَصَرِي نُوراً ، وَعَنْ يَمِينِي نُوراً ، وَعَنْ شِمَالِي نُوراً ، وَأَمَامِي نُوراً ، وَخَلْفِي نُوراً ، وَفَوْقِي نُوراً ، وَتَحْتِي نُوراً ، وَاجْعَلْ لِي نُوراً .

9- "Allah'ım! Kalbimde bir nur, kulağımda bir nur gözümde bir nur, sağımda bir nur, solumda bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur var et! Benim için bir nur yarat."[81]

Secdede dua etmeye çalışmayı emretmiş ve: "Bu şekil duanız kabule lâyıktır" buyurmuştur.[82] Burada secdede iken çok dua etmek mi, yoksa dua edecek bir kimse herhangi bir yerde dua edeceği zaman secdede etsin diye mi emrolunmaktadır? İkisi arasında fark vardır. Hadisin yorumlanabileceği en güzel anlam şudur: Dua iki türlüdür: 1- Övgü duası, 2- İstek duası. Hz. Peygamber (s.a.) secdede iken her iki tür duadan çokça okurdu.

---

79. Müslim, 483; Ebu Davud, 878.
80. Buharî, 80/60; Müslim, 2719. Ancak bu dua yer ve zamanla kayıtsız gelmiş, hadisde söyleneceği yer belirtilmemiştir. Son bölümü, Hz. Peygamber'in (s.a.) tahiyyât ile selâm arasında okuduğu Müslim'de (771), Hz.Ali'den rivayet edilmiş, yine Müslim'de (769) aynı bölüm İbn Abbas'dan yer tayin edilmeksizin nakledilmiştir.
81. Müslim, 736 (187).
82. Müslim, 479; Ebu Davud, 876; Nesâî, 2/217, 218; Ahmed, 1/219.

Secdede okunmasını emrettiği dua her ikisini de kapsar.

Duanın kabulü de iki türlüdür: 1- İsteklinin isteği verilmek usretiyle duanın kabulü, 2- Övgü söyleyene sevab bahşedilmek suretiyle duasının kabulü. "Bana dua ettiğinde, dua edenin, duasını kabul ederim." âyeti[83] her iki türden biriyle tefsir edilmiştir. Doğrusu bu âyet her ikisini de kapsar.

7— Kıyâm mı Secde mi Daha Faziletlidir:

Âlimler kıyâm ve secdeden hangisinin daha faziletli olduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir grup şu yönlerden kıyamı tercih etmiştir:

1- Kıyâmdaki zikir, zikirlerin en üstünüdür. Öyleyse rüknü de rükünlerin en üstünüdür.

2- Allah (c.c.) buyuruyor ki: "İhlaslı bir halde Allah için namaza durun."[84]

3- Hz. Peygamber buyuruyor ki: "En üstün namaz kıyâmı uzun olandır."[85]

Bir grup ise secde daha üstündür, diyor. Delilleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.): "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, secdedeki halidir." buyurmuştur.[86]

2- Ma'dân b. Ebî Talha anlatıyor: Allah Rasûlü'nün kölesi Sevbân'a rastladım. Bana faydalı olacak bir söz söyle, dedim, secde etmene bak; Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Herhangi bir kul Allah'a yalnız bir secde etse muhakkak Allah o secdeye karşılık o kulu bir derece yükseltir ve bir günahını affeder" buyurduğunu işittim, dedi. Ma'dân devamla diyor ki: Sonra Ebu'd-Derdâ'ya rastladım, ondan bir tavsiye istedim, benzer cevabı verdi.[87]

3- Cennette refakatçisi olmak isteyen Rabîa b. Kâ'b el-Eslemî'ye Allah Rasûlü (s.a.): "Sen dediğimi yap, çok secde et. Böylece bana bu isteği-

---

83. Bakara: 2/187.
84. Bakara: 2/238.
85. Müslim, 756; Tirmizî, 387; İbn Mâce, 142; Ahmed, 3/302, 391, 412; Nesâî, 5/85.
86. Müslim, 482; Ebu Davud, 875; Nesâî, 2/226. Hadisin devamında: "Çokça dua ediniz" buyuruluyor.
87. Müslim, 488; Tirmizî, 388; Nesâî, 2/228; İbn Mâce, 1423.

ni yerine getirmemde yardımcı olursun."[88]

4- En doğru görüşe göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) indirilmiş ilk sûre olan Alâk sûresi: "Secde et, yaklaş"[89] âyetiyle son bulmaktadır.

5- Secde ulvî-süflî bütün yaratıklar tarafından Allah'a yapılan bir ibadet şeklidir. Secde kişinin Rabbine karşı en zelîl olduğu ve en fazla boyun eğdiği bir andır. Bu ise kulun en şerefli halidir. Bu yüzden Rabbine en yakın hali bu hal olmuştur. Secde kulluk sırrının ta kendisidir. Çünkü kulluk zelil olmaktır, boyun eğmektir. Araplar "Tarîk'un muabbed'un = kullaşmış yol" sözüyle ayakların basıp geçtiği, çiğnediği yolu kastederler. Kulun en zelîl olduğu ve en fazla boyun eğdiği hali secdedeki halidir.

Bir başka grup ise; "Geceleyin kıyamı uzun tutmak daha faziletlidir. Gündüzse çokça rükû ve secde etmek daha faziletlidir." diyor. Bu grubun delili:

Gece namazına özel olarak "kıyâm" ismi verilir. Çünkü Allah (c.c.): "Gece kıyâma kalk"[90], Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Kim Ramazan'da inananarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek (gece) kıyâma kalkarsa günahı affolunur" buyurmaktadır.[91] Bu yüzden "Gece kıyamı" sözü kullanılır da "Gündüz kıyâmı" sözü kullanılmaz." Diyorlar ki: İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti buydu. Zira o, gece 11 yahut 13 rekattan fazla namaz kılmazdı.

Bazı gecelerde Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini bir rekâtta okuyarak namaz kılardı.[92] Gündüz ise böyle bir şey yaptığı nakledilmemiştir. Aksine sünnetleri hafif tutardı.

[Üstadımız (İbn Teymiye) der ki: Doğrusu kıyâm ve secde faziletçe birbirlerine eşittir. Kıyâm, Kur'ân okuma (kırâat) şeklindeki zikrinden dolayı daha faziletli, secde ise vaziyet itibariyle daha faziletlidir. Secde vaziyeti kıyâm vaziyetinden, kıyâm zikri secde zikrinden daha faziletledir. Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumu işte böyleydi.] Küsûf ve gece namazlarında yaptığı

88. Müslim, 489; Ebu Davud, 1320; Nesâî, 2/227.
89. Alâk, 96/19.
90. Müzzemmil: 73/1.
91. Buhârî, 2/25, 2/27, 30/6, 31/1, 32/1. Müslim, 759; *Muvatta*, 1/113; Tirmizî, 683; Ebu Davud, 1371; Nesâî, 3/201.
92. Müslim, 772; Ahmed, 5/384, 397.

gibi kıyâmı uzatınca rükû ve secdeyi uzatırdı; kıyâmı kısa tutunca da rükû ve secdeyi kısa tutardı. Farz namazda da aynen böyle yapardı. Nitekim el-Berâ b. Âzıb: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kıyamı, rükûu, secdesi ve itidali takriben birbirine yakındı" diyor.(93) En iyi bilen Allah'tır.

8— Teşehhüde Oturuşu:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırmaksızın tekbîr alarak başını kaldırırdı. Başını secdeden, ellerinden önce kaldırır; sonra yaygın vaziyette otururdu: Sol ayağını yere yayar, üzerine oturur, sağ ayağını dikerdi. Nesâî'nin nakline göre İbn Ömer: "Sağ ayağı dikip parmaklarını kıbleye çevirmek ve sol ayak üzerine oturmak namazın sünnetlerindendir." diyor.(94) Burada Hz. Peygamber'den (s.a.) bundan başka bir oturuş nakledilmemiştir.

Ellerini uylukları üzerine kor; dirseğini uyluğu ve elinin uç kısmını ise dizi üzerine kordu. Parmaklarından ikisini çeker, bir halka yapar, sonra da bir parmağını dua etmek için kaldırır, hareket ettirirdi. Vâil b. Hucr Hz. Peygamber'in (s.a.) işte böyle yaptığını söylemiştir.(95)

Ebu Davud'un Abdullah b. ez-Zübeyr'den naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.) dua edeceği zaman bir parmağı ile işaret eder, ama parmağını hareket ettirmezdi." hadisindeki (96) ilâvenin sıhhati şüphelidir. Çünkü Müslim, *Sahih*'inde hadisi Abdullah b.ez-Zübeyr'den bütün uzunluğu ile naklettiği halde bu ilâveyi belirtmemiştir. Aksine şu şekilde rivâyet etmiştir:

"Allah Rasûlü (s.a.) namazda oturduğu zaman sol ayağını uyluğu ile inciği (diz ile ayak arasında kalan kısım) arasına kor; sağ ayağını yayar; sol elini sol dizi üzerine, sağ elini sağ uyluğu üzerine kor, parmağı ile işaret ederdi."(97)

---

93. Buharî, 10/121; Müslim, 471.
94. Nesâî, 3/36. Bu hadisde deniyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) sağ ayağını dikti, sol ayağını yatırdı." Buharî (10/145) ise İbn Ömer'in: "Namazda sünnet olan oturuş sağ ayağını dikip sol ayağını kıvırmandır." dediğini rivâyet ediyor.
95. Ebu Davud, 957; Nesâî, 3/35; Ahmed, 4/318. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (714) ve İbn Hibbân (485) sahih olduğunu belirtmişlerdir.
96. Ebu Davud, 988; Nesâî, 3/37, 38. Senedi hasendir. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/454) sahih olduğunu söylemiştir.
97. Müslim, 579.

Hem Ebu Davud'un naklettiği hadiste bu fiilin namazda olduğuna dair birşey de yoktur.

Hem de namazda olsa bile bu hadis inkâr, Vâil b. Hucr hadisi ise isbat edicidir. İsbat edici olan Vâil hadisi Ebu Hâtim'in *Sahih*'inde zikrettiğine göre sahih bir hadistir(98); öne alınır.

Sonra iki secde arasında İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyetine göre şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَاهْدِنِي ، وَارْزُقْنِي .

"Allah'ım! Beni bağışla, bana acı, bana bağışta bulun, beni doğru yola ilet, beni rızıklandır."(99)

Huzeyfe'nin rivâyetine göre ise şu duayı okurdu:

رَبِّ اغْفِرْ لِي ، رَبِّ اغْفِرْ لِي .

"Rabbim! Bağışla beni. Rabbim! Bağışla beni."(100)

Hz. Peygamber (s.a.) bu rüknü (iki secde arasında oturmayı) secde miktarı uzatırdı. Bütün hadislerde ondan gelen sağlam rivâyetler bu merkezdedir. (Müslim'in) *Sahih*'inde Enes'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) iki secde arasında o kadar otururdu ki, herhalde devamından vazgeçti, derdik" dediği naklolunmaktadır.(101) Bu sünneti, sahabe devri son bulduktan sonra insanlar terkettiler. Bu yüzden Sâbit demiştir ki: "Enes, sizin yaptığınızı görmediğim birşey yapardı. İki secde arasında o kadar beklerdi ki herhalde unuttu yahut herhalde vazgeçti derdik."(102)

---

98. *Mevârid*, 485. İsnadı sahihtir.
99. Tirmizî, 284; Ebu Davud, 850; İbn Mâce, 898; Beyhakî, 2/122. Hâkim (1/271) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
100. İbn Mâce, 897; Ebu Davud, 874; Nesâî, 2/231. Senedi hasendir. Hâkim (1/271) cümleyi tekrarsız rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
101. Müslim, 473.
102. Buharî, 10/140; Müslim, 472. Metnin tamamı şöyledir: Enes; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bize kıldırdığı gibi size namaz kıldırmayı bırakmam." dedi. (Sâbit) diyor ki: "Enes, sizin yaptığınızı görmediğim birşey yapardı: Başını rükûdan kaldırdığında o kadar ayakta dikilirdi ki, kimileri: 'Galiba unuttu' derdi. Başını secdeden kaldırdığında da o kadar beklerdi ki kimeleri 'Galiba unuttu' derdi." "Herhalde vazgeçti" kısmı bu rivâyette değil ondan önceki rivâyette vardır.

Kim sünneti hakem tanır, ona aykırı olana iltifat etmezse Hz. Peygamber'in (s.a.) bu tavrına aykırı düşen şeylere aldırış etmez.

Sonra Vâil ve Ebu Hureyre'nin anlattıklarına göre Hz. Peygamber (s.a.) uyluklarına dayanarak ayaklarının ön kısmı ve dizleri üzerinde (ikinci rekâta) kalkardı.(103) Elleriyle yere dayanmazdı.(104) Mâlik b. el-Huveyris'in nakline göre doğrulup oturuncaya kadar ayağa kalkmazdı.(105) İşte "istirahat oturuşu" adı verilen oturuş budur.

Fakîhler bu oturuş hakkında farklı iki görüş açıklamışlardır:

1- Namazın herkesin yapması müstehab sünnetlerinden midir?

2- Yoksa sünnetlerden olmayıp yalnızca ihtiyaç duyanın yaptığı fiillerden midir? Her iki görüş de Ahmed b. Hanbel'den (r.a.) nakledilmiştir. el-Hallâl diyor ki: Ahmed, istirahat oturuşu konusunda Mâlik b. el-Huveyris hadisine dönmüştür. Dedi ki: Yusuf b. Musa'nın bana haber verdiğine göre Ebu Ümâme'ye (secdeden) ayağa kalkış sorulmuş; o da: "Rıfâa hadisine göre ayakların ön kısmı üzerine kalkılır" cevabını vermiş. İbn Aclân'ın naklettiği hadis, ayaklarının ön kısmı üzerine kalktığını göstermektedir. Bu hadis Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından ve onun namazını anlatan diğer pek çok kimseden nakledildiği halde bu oturuş anılmamış, yalnızca Ebu Humeyd ve Mâlik b. el-Huveyris hadislerinde anılmıştır. Şayet bu fiil Hz. Peygamber'in (s.a.) sürekli yaptığı bir fiil olsaydı, onun namazını anlatan herkes bundan sözederdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca bu fiili yapmış olması, o fiilin namazın sünnetlerinden olduğunu göstermez. Ancak o fiili uyulaoak bir sünnet olarak yaptığı bilinirse sünnet olur. İhtiyaçtan dolayı yaptığı düşünülebilirse bu durum o fiilin, namazın sünnetlerinden biri olduğunu göstermez. İşte bu meselede illetin tahkiki *(tahkîku'l-menât)* budur.(106)

---

103. Vâil hadisi yukarıda geçti. Bk. dipnot: 53. Ebu Hureyre hadisini ise —Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (2/250) dediğine göre— Saîd b. Mansûr zayıf bir senedle rivâyet etmiştir.
104. Bu cümle Buharî'nin (10/143) Mâlik b.el-Huveyris'den naklettiği şu hadise aykırı düşmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) başını ikinci secdeden kaldırınca oturur, yere dayanır sonra ayağa kalkardı." İshâk el-Harbî'nin sâlih bir senedle rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda ayağa kalkacağı zaman elleri üzerine dayanarak kalkardı. Beyhakî, sahih bir senedle bu anlamda bir hadis rivâyet etmiştir.
105. Buharî, 10/142; Tirmizî, 287; Ebu Davud, 844; Nesâî, 2/234.
106. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/443) diyor ki: Mezhebimizde doğru ve meşhur görüşe göre bu (istirahat oturuşu) müstehabtır. Mâlik b.el-Huveyris, Ebu Humeyd, Ebu Katade

Ayağa kalkınca kırâate başlardı. Namaza başlarken sustuğu gibi susmazdı. Fakihler bu yerin başlangıç duası (Subhaneke, v.s.) okuma yeri olmadığında görüş birliğine vardıktan sonra, "eûzu" okuma yeri olup olmadığında iki ayrı görüş açıklamışlardır. Ahmed'den her iki görüş de nakledilmiştir. Müntesiblerinden bazıları bu iki görüşü: 1- Namaz kırâatı bir tek kırâat mıdır ki, bir tek "eûzu" çekme yeterli olsun; 2- Yoksa her rekâtın kırâatı başlı başına ayrı bir kırâat mıdır? esaslarına dayandırmışlardır. Başlangıç duasının namazın bütünü için olduğunda aralarında bir anlaşmazlık yoktur. Bir tek eûzü ile yetinme daha açık gözükmektedir. Zira Ebu Hureyre'den gelen sahih bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâta kalkınca arada susmadan Fâtiha sûresini okumaya başladı.[107] Tek bir eûzü yeter. Çünkü iki kırâat arasına sükut değil zikir girmiştir. Böyle bir kırâat araya Allah'a hamd, tesbih, tehlîl yahut Hz. Peygamber'e (s.a.) salâtu selâm vb. şeyler girdiğinde bir tek kırâat gibi olur.[108]

Şu dört yer dışında Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâtı aynen birinci rekât gibi kılardı: 1- Sükut, 2- Başlangıç duası (Sübhaneke, vs.), 3- Başlangıç tekbiri, 4- Birinci rekât gibi uzatma. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâtta başlangıç duası okumaz, arada sükut etmez, başlangıç tekbiri al-

---

ve daha bir grup sahabî —Allah onlardan razı olsun—, Ebu Kılâbe gibi tâbiîler bu görüştedirler. Tirmizî: "Arkadaşlarımız bu görüştedir. Davud'un ve bir rivâyete göre Ahmed'in görüşü de budur." diyor. Çok kimse yahut çoğunluk ise bunun müstehab olmadığını, kişinin başını secdeden kaldırınca ayağa kalkacağını söylemişlerdir. İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu'z-Zinâd, Mâlik, es-Sevrî, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed ve İshak'ın bu görüşte olduklarını aktaran İbnü'l-Münzir diyor ki: Nu'man b. Ebî Ayyâş; "Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşlarından birçoğuna eriştim, bunu yapmazlardı" demiştir. Ahmed ise: "Hadislerin çoğunluğu bu merkezdedir" deyip namazını iyi kılmayan kişiyi Hz. Peygamber'in (s.a.) uyarıp ona tekrar kılmasını emrettiği hadiste bu oturuşun anılmamasını kendilerine delil göstermiştir. Nevevî diyor ki: Arkadaşlarımız Mâlik b.el-Huveyris hadisini delil olarak ileri sürmektedirler ki, bu hadise göre Mâlik b.el-Huveyris, Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kıldığını izlemiş, O'nun namazının tek rekâtlarında doğrulup oturuncaya kadar ayağa kalkmadığını görmüştü.

Mütercim der ki: "Namazını iyi kılmayan kişi" hadisinde istirahat oturuşunun anılmadığını söylemekle Nevevî yanılmıştır. *Sahîh-i Buharî* gibi bazı hadis kitaplarında bundan söz edilmiştir. Ancak Buharî, buna kuşku ile bakmıştır. Geniş bilgi için bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 2/296 ve 301.

107. Müslim, 599.

108. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/326) diyor ki: Mezhebimizde (Şâfiî mezhebinde) en doğru görüşe göre her rekâtta eûzü çekmek müstehabtır. İbn Sîrîn de bu görüştedir. Atâ, Hasan (el-Basrî), (İbrahim) en-Nehâî, es-Sevrî ve Ebu Hanîfe eûzü çekmek birinci rekâta mahsustur diyorlar.

mazdı ve ikinci rekâtı birinciden kısa tutardı. Daha önce de geçtiği üzere bütün namazlarda birinci rekâtı ikincisinden daha fazla uzatırdı.

Teşehhüd (et-Tehiyyâtü okumak) için oturduğunda sol elini sol uyluğu üzerine, sağ elini de sağ uyluğu üzerine kor, işaret parmağı ile işaret ederdi. Parmağını ne tamamen diker, ne hareketsiz bırakır. Vâil b. Hucr hadisinde de geçtiği üzere parmağını bir, iki kat büker, bir hareket ettirirdi. İki parmağını —küçük parmak ile yüzük parmağını— toplar, orta ve baş parmak ile bir halka yapar, dua etmek üzere işaret parmağını kaldırır, ona doğru bakardı. Sol avucunu sol uyluğu üzerine yayar, onun üzerine yüklenirdi.

Oturuş şekli, yukarıda geçtiği üzere tıpkı iki secde arasındaki oturuşu gibiydi. Sol ayağı üzerine oturur, sağ ayağını dikerdi. Bu oturma konusunda Hz Peygamber'den bu şekil oturuşdan başkası nakledilmemiştir.

Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Zübeyr'den (r.a.) rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) namazda oturduğu zaman sol ayağını uyluğu ile inciği arasına kor, sağ ayağını yayardı." hadisi[109], yakında geleceği üzere son teşehhüd hakkındadır. Bu rivâyet Hz. Peygamber'den (s.a.) naklolunan iki oturuş şeklinden birisini göstermektedir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde[110] Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kılış şekli konusunda Ebu Humeyd'den nakledilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) iki rekâtı tamamlayıp oturunca sol ayağı üzerine oturur, ötekini dikerdi. Son rekâtta oturunca da sol ayağını ileri alır, sağ ayağını diker, kalçası üzerine otururdu. Ebu Humeyd, sağ ayağını diktiğini, İbnü'z-Zübeyr ise sağ ayağını yaydığını söylemiş; ama hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk teşehhüddeki oturuş şekli işte budur, dememiştir. Böyle diyen hiç kimse bilmiyorum. Ancak âlimler bu konuda şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: 1- Her iki teşehhüdde de teverrük[111] edilir. Mâlik (r.h.) bu görüştedir. 2- Her ikisinde de iftiraş edilir; yani sağ ayak dikilir, sol ayak yayılıp üzerine oturulur. Ebu Hanîfe (r.h.) bu görüştedir. 3- Peşinden selâm gelen her teşehhüdde teverrük, diğerlerinde ise iftirâş edilir. Şâfiî (r.h.) de bu görüştedir. 4- İki oturuş arasındaki farkı göstermek için iki teşehhüdlü bütün namazlarda son

---

109. Müslim, 579.
110. Buharî, 10/145. Müslim'e nisbet edilmesi yanılgıdır.
111. Teverrük: Açıklaması ve farklı yorumları ileride gelecektir. Ancak burada şunu belirtelim ki, yaygın kullanımı ile teverrük, sol kaynağı yere koyup her iki ayağı sol yandan dışarı çıkarmaktır. Bu oturuş hanefîlerce kadınların namazda oturuş şekli kabul edilmiş ve erkekler için ise mekruh sayılmıştır.

oturuşta teverrük edilir. İmam Ahmed (r.h.) ise bu görüştedir. Şu halde İbnü'z-Zübeyr'in (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) sağ ayağını yayardı" demesinin anlamı şudur: Hz. Peygamber (s.a.) bu oturuşta kalçası üzerine otururdu. Bu durumda sağ ayağı yaygın, sol ayağı uyluğu ile inciği arasında ve kalçası ise yerde olurdu. Bu oturuşta sağ ayağının vaziyetinde yani yaygın mı idi, dik mi idi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu ihtilaf —Allah daha iyi bilir ya— gerçekte bir ihtilaf değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayağı üzerine oturmazdı. Ayağını sağından dışarı çıkarırdı. Bu durumda ayak diklik ile yaygınlık arasında olurdu. Böylece bu ayak sağ iç tarafı üzerinde olurdu. Şu halde "sağ ayak yaygındır" sözü, Hz. Peygamber (s.a.) onu dikmedi, ökçesi üzerine oturmadı anlamında; "sağ ayak dikilmiştir" sözü, Hz. Peygamber (s.a.) onun iç tarafı üzerine oturmadı, ayağın dışı yere değmedi anlamında. Artık Ebu Humeyd ve beraberindekilerin görüşü ile Abdullah b. Zübeyr'in görüşünün doğru olduğu anlaşılmıştır. Yahut şöyle de denebilir. Hz. Peygamber (s.a.) onu da bunu da yapardı. Hem ayağını diker, hem de rahat olduğunda zaman zaman da yayardı. Allah en iyi bilendir.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bu (ilk) oturuşta daima teşehhüd (et-Tehiyyâtü) okur, ashabına da okumaları için öğretirdi:

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ والصَّلَوَاتُ والطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

"Selâmlar, dualar ve bütün güzel şeyler yalnız Allah için.

Ey Peygamber! Selâm sana. Allah'ın rahmeti ve bereketleri sana.

Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına.

Allah'tan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim."(112).

en-Nesâî, Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini nakleder: Al-

112. Buharî, 10/148, 10/150, 21/4, 79/3, 79/28, 80/17, 97/5; Müslim, 402; Tirmizî, 289; Ebu Davud, 968; Nesâî, 2/237, 238, 239; İbn Mâce, 899; Ahmed, 1/376, 382, 408, 413, 414, 422, 423, 428, 431, 437, 439, 440, 450, 459, 464. Hepsi de Abdullah İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir.

lah Rasûlü (s.a.), bize teşehhüdü, sanki Kur'an'dan bir sûre öğretiyormuşcasına öğretirdi:

بِسْمِ اللّٰهِ ، وَبِاللّٰهِ ، التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ ، وَالصَّلَوَاتُ ، وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ . السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ . وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، أَسْأَلُ اللّٰهَ الْجَنَّةَ ، وَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ النَّارِ .

"Allah'ın adıyla ve Allah ile.

Selâmlar, dualar ve bütün iyi şeyler yalnız Allah için.

Ey Peygamber! Selâm sana. Allah'ın rahmeti ve bereketleri sana.

Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına.

Allah'tan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.

Allah'tan cenneti dilerim. Cehennemden Allah'a sığınırım."

Bu hadis dışında başka bir hadisde teşehhüdün başında besmele çekileceği nakledilmemiştir. Bu hadisin ise Ebu'z-Zübeyr'in (Câbir'den) muan'an yolla rivâyette bulunmuş olmasından başka bir illeti daha vardır.[113]

Hz. Peygamber (s.a.) bu (ilk) teşehhüdü, kızgın taş üzerinde oturuyormuşçasına kısa tutardı. Bu teşehhüd içinde kendisine ve ailesine salat getirdiği; kabir azabından, cehennem azabından, ölü ve dirilerin fitnesinden ve Mesih Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığındığı konusunda hiçbir hadis naklolunmamıştır. (İlk oturuşta bu duaların okunmasını) müstehab sayanlar bu duaların yerinin son oturuş olduğu ve yalnızca son oturuşta okunacağı konusunda sahih yolla nakledilen hadislerin genel ve mutlak ifadelerinden hareketle müstahab saymışlardır.

Sonra yukarıda geçtiği üzere tekbir alıp uyluğuna dayanarak ayaklarının ön kısmı ve dizleri üzerinde (üçüncü rekâta) kalkardı. Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Ömer'den (r.a.) naklettiğine göre burada Hz. Peygamber (s.a.) ellerini (namaza başlarken kaldırdığı gibi) kaldırdı. Buhârî'-

113. Nesâî, 2/243; İbn Mâce, 902. Diğer illet, seneddeki Eymen b. Nâbil'in vehimli râvi olmasıdır.

nin bir rivâyetinde de bu ilâve yer almaktadır.[114] Şu halde bu ilâve Abdullah b. Ömer'den müttefekun aleyh[115] olarak nakledilmemekte ve râvilerinin çoğunluğu bunu anmamaktadır. Ancak bu ilâve Ebu Humeyd es-Sâidî'nin naklettiği hadiste açıkça anılmaktadır. Ebu Humeyd diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) namaza kalkınca tekbir alır, sonra ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, her bir uzvu yerli yerinde doğrultur, sonra okumaya başlar, sonra ellerini omuzlar hizasına kadar kaldırır, sonra rükû eder, başını belinden ne aşağı eğer ne yukarı kaldırır, dümdüz (mu'tedil) bir vaziyette avuçlarını dizlerine kor; sonra "Semiallahu limen hamideh" der, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır her kemik yerine gelinceye kadar (ayakta kalır); sonra yere iner, ellerini yanlarından uzak tutar, sonra başını kaldırır, ayağını büker üzerine oturur, secde ettiğinde ayak parmaklarını bükerek mafsal yerleri üzerine basar; sonra tekbir alır, sol ayağı üzerine —her kemik yerine gelinceye kadar— oturur; sonra ayağa kalkar, diğer rekâtta da bu rekâtta yaptığı gibi yapar; sonra iki rekâtı bitirip ayağa kalkınca namazın başlangıcında yaptığı gibi ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır; sonra namazın geri kalan kısmını bu şekilde kıldırırdı. Selâm vereceği son rekâtın secdesini tamamlayınca ayaklarını dışarı çıkarır, sol yanı üzerine teverrük vaziyetinde otururdu.[116] Bu anlatım Ebu Hâtim'in *Sahih*'indedir. Müslim'in *Sahih*'inde de vardır. Tirmizî'nin de sahih saydığı bir senedle Ali b. Ebî Talib'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bu yerlerde ellerini kaldırırdı. Sonra (üçüncü rekâta kalkınca) yalnızca Fâtiha'yı okurdu. Son iki rekâtta Fâtiha'dan sonra herhangi bir şey okuduğu sabit olmamıştır. Kendisinden naklolunan iki görüşten birine göre Şâfiî ile bazı âlimler son iki rekâtta Fâtiha'ya ek olarak Kur'an okumanın müstehab olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşe delil olarak Sahih'de Ebu Saîd'den naklolunan şu hadis ileri sürülmüştür. Ebu Saîd diyor ki:

---

114. Buharî, 10/86. Bu rivâyette deniyor ki: İbn Ömer "Semiallahu limen hamideh" deyince ellerini kaldırırdı; iki rekâtı tamamlayıp kalkınca da ellerini kaldırırdı. İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığını haber verdi. Ebu Davud'un (741 ve 743) rivâyetine göre İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) iki rekâtı tamamlayıp kalkınca tekbir alıp ellerini kaldırırdı", Nesâî'nin (3/3) rivâyetine göre ise: "Hz. Peygamber (s.a.) namaza girerken, rükûa giderken ve başını rükûdan kaldırınca ellerini kaldırırdı. İki rekâtı tamamlayıp ayağa kalktığında da aynı şekilde ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı." demiştir. Hadisin senedi sahihtir. Müellifin kaydettiği gibi Müslim'in *Sahîh*'inde bulamadık. Bu onun bir yanılgısıdır.
115. Müttefekun aleyhi: Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri ortak hadise denir.
116. İbn Hibbân, 1858. Ayrıca özet olarak Nesâî (3/3), İbn Mâce (862) ve Buharî de rivâyet etmiştir. Bir önceki dipnotta da geçtiği üzere. Müslim'de yoktur.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) öğlenin ilk iki rekâtında Secde sûresini, son iki rekâtında ise bunun yarısını okuyacak kadar kıyamda durduğunu tahmin ediyoruz. İkindinin ilk iki rekâtında öğlenin son iki rekâtı, son iki rekâtında ise bunun (öğlenin son iki rekâtının) yarısı kadar ayakta durduğunu tahmin ediyoruz.[117]

Buharî ve Müslim'in rivâyet ettikleri Ebu Katâde hadisi son iki rekâtta yalnız Fâtiha ile yetinme konusunda zâhirdir.

Ebu Katâde (r.a.) diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) bize namaz kıldırırdı da öğle ve ikindinin ilk iki rekâtında Fâtiha ile birer sûre okurdu. Gizli okuduğu âyeti zaman zaman bize duyururdu" Müslim ayrıca "Son iki rekâtta Fâtiha'yı okurdu" cümlesini ekliyor.[118]

Her iki hadis de tartışma konusunda açık (=sarîh) değildir. Ebu Saîd hadisi, yalnızca sahabenin takdir ve tahmininden ibarettir; Hz. Peygamber'in (s.a.) doğrudan doğruya fiilinin açıklamasını haber verme değildir. Ebu Katade hadisine gelince, bununla Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnız Fâtiha ile yetindiğini kasdetmiş de olabilir; Fâtiha'yı son iki rekâtta asla terketmeyip ilk iki rekâtta okuduğu gibi o rekâtlarda da okuduğunu, böylece her rekâtta Fâtiha'yı okumuş olduğunu da kasdetmiş olabilir. Her ne kadar Ebu Katâde hadisi Fâtiha ile yetinme konusunda daha zâhir ise de tafsil alanında serdedildiğinden "ilk iki rekâtta Fâtiha ve birer sûre, son iki rekâtta ise Fâtiha okurdu" sözü, her kısmın, anıldığı şeyle hususiyet kazandığı konusunda bir açıklama gibi olur. Buna göre "Hz. Peygamber'in (s.a.) çoğunlukla yaptığı buydu. Bazan da son iki rekâtta —Ebu Saîd hadisinin de delâlet ettiği üzere— Fâtiha'ya ek bir şey daha okurdu" demek mümkündür. Nitekim sabah namazında kırâatı uzatmak, zaman zaman da hafif tutmak; akşam namazında kırâati hafif tutmak zaman zaman da uzatmak; sabah namazında kunût okumamak, zaman zaman da okumak, öğle ile ikindide gizli okumak, zaman zaman da sahabeye okunan âyeti işittirmek; besmeleyi açıktan okumamak[119], zaman zaman da açıktan okumak[120] —tıpkı söz konusu meselemizde olduğu gibi— Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi.

---

117. Buharî, 10/96; Müslim, 452; Ebu Davud, 804; Ahmed, 3/2.
118. Müslim, 451; Ebu Davud, 798, 799, 800; Nesaî, 2/164; İbn Mâce, 819.
119. Müslim, 399; Tirmizî, 246; Ebu Davud, 782; Nesâî, 2/135; İbn Mâce, 813.
120. Tirmizî, 245; Dârakutnî, 114; Beyhakî, 2/47. Senedinde meçhul râvi vardır. el-Ukaylî: "Besmelenin açıktan okunması konusunda sahih hiçbir hadis yoktur" diyor.

Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) namazda aniden ortaya çıkan bir durumdan dolayı zaman zaman düzenli fiillerinden olmayan bazı şeyler yapardı. Meselâ Hz. Peygamber (s.a.) öncü olarak bir süvari göndermiş, ardından namaza durmuştu. Namaz esnasında öncünün geleceği vadiye bakar dururdu.(121) Oysa namazda sağa-sola bakmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Buhârî'nin *Sahih*'inde nakledildiğine göre Hz. Âişe (r.anha) diyor ki: Allah Rasûlü'ne (s.a.) namazda başı sağa-sola çevirmeyi (iltifât'ı) sordum. "Kulun namazından şeytanın aşırıp kaçtığı bir şeydir" buyurdu.(122)

Tirmizî, Saîd b. Müseyyeb yoluyla Enes'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder: Allah Rasûlü (s.a.) bana: "Yavrum, sakın namazda iken sağa-sola bakma. Zira namazda sağa-sola bakmak helaktır. İlle de gerekliyse bari nafilede olsun, farzda olmasın" buyurdu.(123) Ancak bu hadisin iki illeti vardır:

1- Saîd'in Enes'ten hadis rivâyet ettiği bilinmiyor.

2- Senedinde Ali b. Zeyd b. Cud'ân vardır (ki zayıf râvidir). Bezzâr, Müsned'inde Yusuf b. Abdullah b. Selâm yoluyla Ebu'd-Derdâ'dan Hz. Peygamber'in (s.a.): "Başını sağa-sola çevirenin (yahut sağa-sola bakanın) namazı kabul değildir" buyurduğunu nakleder.(124) "Allah Rasûlü (s.a.) namazda iken sağa-sola bakar, ancak boynunu arkaya doğru çevirmezdi." şeklinde İbn Abbas'ın naklettiği bu hadis sabit değildir. Tirmizî bu hadis hakkında: "Garib hadis" demiş, başkaca birşey şöylememiştir.(125)

el-Hallâl diyor ki: el-Meymûnî'nin bana haber verdiğine göre Ebu Abdillah'a (Ahmet b. Hanbel): "Bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.) namazda sağa, sola bakardı diye isnadda bulunmaktalar" denilince buna şiddetle karşı geldi. Hatta çehresi değişti, yüzünün rengi attı, bedeni titremeye baş-

---

121. Ebu Davud, 916 ve 2501. Senedi sahihtir. Hâkim (1/237) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
122. Buharî, 10/93, 59/11; Tirmizî, 590; Ebu Davud, 910, Nesâî, 3/8; Ahmed, 6/106.
123. Tirmizî, 589. Senedinde zayıf bir râvî olmasına rağmen Tirmizî: "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir.
124. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/80) Taberânî'nin üç ayrı kitabında *(el-Mu'cemu'l-Kebîr, el-Mu'cemu'l-Evsat, el-Mu'cemu's-Sagîr)* hadisi rivâyet ettiğini söylemiş ve hepsinin de zayıf olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bildiğimiz kadarıyla hiç kimse Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylememiştir.
125. Tirmizî, 587; Ahmed, 1/275, 306; Nesâî, 3/9. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/236) sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadis sahihtir. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/90.

ladı. Onu asla bundan daha kötü bir halde görmemiştim. İnkâr ederek: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda sağa-sola baktı, ha?!" dedi. Sanırım: "Bu hadisin isnâdı yok" dedi ve ekledi: "Bunu kim rivâyet etti!? Bu yalnızca Saîd b. Müseyyeb'den". Sonra arkadaşlarımızdan biri bana: "Ebu Abdillah, Saîd'in bu hadisini gevşek buldu ve isnâdını zayıf saydı." deyip devamla "Bu hadis yalnızca (adı bilinmeyen) bir adamın Saîd'den rivâyetidir" dedi. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babama Hassân b. İbrahim-Kûfeli Abdülmelik-el-Alâ-Mekhûl-Ebu Ümâme ve Vâsile senediyle "Hz. Peygamber (s.a.) namaza durduğunda sağa-sola bakmaz, gözünü secde yerine dikerdi" hadisini naklettim, tamamen inkâr etti ve: "üstüne çizgi çek" dedi.

Ahmed (r.h.) onu da bunu da inkâr etti. Birincisini inkârı daha şiddetli oldu; çünkü hem senedi, hem metni bâtıldır. İkincisinin ise yalnızca senedini inkâr etti. Yoksa metni münker değildir. En iyi bilen Allah'tır.

Birincisi sâbit olmuş olsa bile, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı bir fiilin aktarımı olurdu. Belki de bu fiili Hz. Peygamber (s.a.), namazdayken Ebu Bekir, Ömer ve Zülyedeyn ile namaza ait bir fayda sebebiyle konuşmasında olduğu gibi ya namazın faydasına ya da şu hadiste olduğu gibi müslümanların yararına yapmıştır: Ebû Davud'un, Ebu Kebşe es-Selûlî yoluyla Sehl b.el-Hanzeliye'den rivâyetine göre sabah namazı için kâmet getirildi. Allah Rasûlü (s.a.) vadiye gözünü çevirip baka baka namaz kıldırmaya başladı. Ebu Davud der ki: "Yani Hz. Peygamber (s.a.) gece koruculuk için bir süvariyi vadiye göndermişti (de onu gözetlemek için namazda vadiye bakmıştı)."(126)

Buradaki gözü çevirip bakma namaz içinde cihad ile meşgul olmadır ki, o da korku namazı gibi ibadetler cümlesindendir. Hz. Ömer'in: "Ben ordumu namazda iken donatırım" sözü buna yakın anlamdadır. Öyleyse bu, cihad ile namazı bir araya getirmektir. Meselâ, namazda iken Kur'an'ın manalarını düşünmek ve ondaki ilim hazinelerini ortaya çıkarmak da böyledir. Bu da namaz ile ilmi bir araya getirmektir. Bu başka bir renk, boş şeylerle oyalanan gafillerin sağa-sola bakmaları ve onların düşünceleri bambaşka bir renk! Başarı yalnız Allah'tandır.

Dört rekâtlı namazlarda ilk iki rekâtı, son iki rekâttan daha fazla uzatmak ve ilk iki rekâtın birincisini ikincisinden uzun tutmak Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı sünnetlerindendir. Bundan dolayı Sa'd (b.Ebî Vak-

126. Ebu Davud, 916. senedi sahihtir.

kâs), Hz. Ömer'e: "İlk iki rekâtta kırâatı uzatırım, son iki rekâtta ise hazfederim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazına uymak konusunda hiçbir şeyden çekinmem." demiştir.

Yukarıda geçtiği gibi sabah namazını diğer namazlardan daha fazla uzatmak yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetlerindendir. Hz. Âişe diyor ki: "Allah namazı farz kıldığında (akşam namazından başka namazları) ikişer rekât olarak farz kılmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) hicret edince ikamet halindeki namazlara (ikişer rekât) ilâve edildi. Bundan, sabah namazı kırâatinin uzunluğu sebebiyle aynen bırakıldığı için, akşam namazı da gündüzün vitri olduğu için müstesna tutulmuşlardır." Bu sözü Ebu Hâtim b. Hibbân *Sahih*'inde nakletmiştir.(127) Aslı Buharî'nin *Sahih*'inde mevcuttur.(128)

İşte diğer namazlarında da başını sonundan daha fazla uzatmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi. Nitekim küsûf namazında da böyle yapardı. Gece ibadetlerinde de uzunca iki rekât sonra bir önceki iki rekâttan kısa iki rekât, sonra bir öncekilerden kısa iki rekât... namaz kılar, bu şekilde namazını tamamlardı. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazına iki hafif rekâtla başlaması ve bunu emretmesiyle çelişmez. Zira bu iki rekât, gece namazının anahtarıdır. Sabah namazı ve diğer namazların sünneti mesabesindedirler. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun." buyurmaları(129) yanında zaman zaman vitirden sonra bazan oturarak, bazan ayakta kıldıkları iki rekâtta da durum böyledir. Çünkü bu iki rekât şu emre aykırı değildir. Nitekim akşam gündüzün vitiri (130) olduğu halde, ondan sonra kılınan çift rekâtlı sünnet namaz onu gündüzün vitri olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde vitir başlı başına ayrı bir ibadet —gecenin vitri— olduğu için akşamın sünneti, farza göre neyse vitirden sonra kılınan iki rekât da vitre göre odur. Akşam namazı farz olduğu için Hz. Peygamber (s.a.), akşamın sünnetine vitrin sünnetinden daha çok devam buyurmuşlardır. Bu durum vitrin vâcib olduğunu söyleyenlerin usulü bakımından gerçekten açıktır. İnşaalllah biraz ilerde bu iki rekât hak-

---

127. İbn Hibbân, 544; İbn huzeyme, *Sahîh*, 305, Hadis zayıftır. Müsned'de (6/241, 265) munkatı senedle rivâyet edilmiştir.
128. Buharî, 8/1, 18/5, 63/47; Müslim, 785; Ebu Davud, 1198; Nesâî, 1/225, 226; Mâlik, *Muvatta'*, 1/146.
129. Buharî, 14/4; Müslim, 751; Ebu Davud, 1438; Nesâî, 3/231.
130. Dârakutnî, İbn Mes'ûd'dan Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece vitiri, gündüz vitiri olan akşam namazı gibi üç rekâttır." buyurduğunu rivâyet eder.

kında daha fazla açıklama gelecektir. Bu konu belki hiçbir eserde göremeyeceğin önemli bir konudur. Başarı yalnız Allah'tandır.

9— Son Teşehhüddeki Teverrük Şekli:

Hz. Peygamber (s.a.) son teşehhüdde oturduğunda teverrük vaziyetinde otururdu. Kalçasını yere salıverir, ayağını tek bir yandan dışarı çıkarırdı.

Hz. Peygamber'den (s.a.) teverrük konusunda naklolulan üç şekilden birisi budur. Ebu Davud bu hadisi Abdullah b. Lehîa yoluyla Ebu Humeyd es-Sâidî'den nakletmiştir.[131] Ayrıca Ebu Hâtım bu şekil oturuşu, *Sahih*'inde, Ebu Humeyd es-Sâidî'den, İbn Lehîa yolundan başka bir yolla rivâyet etmiştir; bu hadis yukarıda geçmiştir.[132]

İkinci şekil: Buharî, *Sahih*'inde yine Ebu Humeyd'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) son rekâtta oturunca sol ayağını ileri alır, sağ ayağını diker, oturağı üzerine otururdu.[133] Kalça üzerine oturma konusunda bu şekil, birinci şekle uygundur. Fakat buradaki rivâyette ayakların duruş şekline dair birinci rivâyetin değinmediği bir ilâve anlatım vardır.

Üçüncü şekil: Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Zübeyr'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sol ayağını uyluğu ile inciği arasına kor, sağ ayağını yayardı.[134] Ebu'l-Kâsım el-Hırakînin[135] *Muhtasar*'ında tercih ettiği şekil bu olmakla birlikte bu şekil, sol ayağı sağ taraftan çıkarıp sağ ayağı dikme konusundaki ilk iki şekle aykırıdır. Herhalde Hz. Pey-

---

131. Ebu Davud, 965. İbn Lehîa hakkında söz söylenmişse de hadis Ebu Humeyd ve diğer bazılarından başka senedlerle rivâyet edilmiş olduğu için onlardan takviye alır. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
132. *Mevâridu'z-Zam'ân*, 491; İbn Huzeyme, 1/347. Senedi sahihtir.
133. Buharî, 10/145. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de diyor ki: Bu hadis, ilk teşehhüddeki oturuş şekli, son teşehhüddeki oturuş şeklinden farklıdır diyen Şâfiî ve onun görüşünü benimseyenler için güçlü bir delildir. Bu konuda mâlikîler ve hanefîler ona muhalefet edip: "Her ikisinde de aynı şekilde oturur" demişlerdir. Ancak mâlikîler —son teşehhüd hakkında gelen rivâyette olduğu gibi— her ikisinde de teverrük vaziyetinde oturur demişler, diğerleri (hanefîler) ise tersine çevirmişlerdir. Şâfiî bu hadisten sabah namazının teşehhüdünün diğer namazlardaki son teşehhüd gibi olduğunu çıkarmıştır. Çünkü hadisde geçen "son rekât" sözü umum ifade eder. Bu konuda İmam Ahmed'den farklı görüşler aktarılmıştır. Ondan gelen meşhur görüşe göre teverrük yalnızca iki teşehhüdlü namazlara mahsustur.
134. Müslim, 579; Ebu Davud, 988; Nesâî, 2/237.
135. Bağdatlı Ebu'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah el-Hırakî, Hanbelî bir fakîhtir. Ahmed b. Hanbel'in oğullarından ders okumuştur. 334/945 tarihinde Şam'da vefat

gamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı. Bu daha açık görünmektedir.

Râvilerin ihtilafından kaynaklanması da muhtemeldir. Bu teverrük şekli Hz. Peygamber'den (s.a.) nakilde yalnızca peşinden selâm gelen teşehhüdde anılmıştır. İmam Ahmed ve ona muvafakat edenler derler ki: Bu şekil iki teşehhüdlü namazlara mahsustur. Bu teverrük, bu namazlarda hafif tutulması sünnet olan ve böylece oturan kişinin ayağa kalkmaya hazır bir vaziyette olduğu birinci teşehhüddeki oturuş ile oturan kişinin tamamen yerleşmiş bir vaziyette olduğu ikinci teşehhüddeki oturuş arasını ayırmak için getirilmiştir.

Hem böylece iki ayrı oturuş şekli, iki teşehhüd arasını ayırıcı ve namaz kılana buralardaki halini hatırlatıcı olmuş olur.

Hem de Ebu Humeyd, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekil, teşehhüdde oturduğunu aktarmıştır. Çünkü o, Hz. Peygamber'in birinci teşehhüddeki oturuşunda iftiraş vaziyetinde oturduğunu anlatmış sonra: "Son rekâtta oturunca" başka bir rivâyete ise: "Dördüncü rekâtta oturunca..." diye sözüne devam etmiştir.

Hadisin bazı rivâyetlerindeki: "Selam vereceği son rekâtın oturuşuna gelince sol ayağını dışarı çıkarır yanı üzerine teverrük vaziyetinde otururdu." sözünü, peşinden selâm gelen her teşehhüdde teverrükün meşrû olduğu dolayısıyla ikinci teşehhüdde teverrük edileceği görüşünde olanlar delil olarak ileri sürmekteler. Şâfiî bu görüştedir. Ancak hadisin buna delâleti açık değildir. Hadisin gelişi yalnızca bunun dört ve üç rekâtlı namazlarda, peşinden selâm gelen (son) teşehhüdde olduğunu göstermektedir. Çünkü bu rivâyette râvi, Hz. Peygamber'in (s.a.) birinci teşehhüdde oturuş ve bu teşehhüdden kalkış şeklini anlatıp sonra: "Selâm vereceği son rekâtın secdesini tamamlayınca teverrük vaziyetinde otururdu" demiştir. Bu anlatımın gelişi, bu oturuş şeklinin ikinci teşehhüde mahsus olduğu konusunda açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca sağ elini sol uyluğu üzerine kor, üç parmağını toplar, işaret parmağını dikerdi. Başka bir metinde üç parmağını yumar ve sol elini sol uyluğu üzerine kordu, denilmektedir. Bu

---

etmiştir. Allah rahmet eylesin. Pekçok eseri vardı, bir yangında yandı. Yalnızca *Muhtasar* adlı eseri kaldı. Bu eser hanbelî fıkhına ait olup *Muhtasaru'l-Hırakî* diye bilinir. Pek çok alim ona şerh yazmıştır. Şerhlerin en muazzamı Şeyhulislâm Muvaffakuddin b. Kudâme el-Makdisî'nin (r.h.) *el-Muğnî* adlı eseridir.

hadisi Müslim, İbn Ömer'den nakletmiştir.[136]

Vâil b. Hucr diyor ki: "Sağ dirseğinin ucunu sağ uyluğu üzerine koydu; sonra parmaklarından ikisini yumdu, bir halka yaptı. Sonra (işaret) parmağını kaldırdı, parmağını hareket ettirerek dua ettiğini gördüm." Bu hadis *Sünen*'de nakledilmektedir.[137]

Müslim'in *Sahih*'inde İbn Ömer'den nakledilen bir hadiste: "Eliyle elli üç yaptı" denilmektedir.[138]

Bu rivâyetlerin hepsi de birdir. Zira: "Üç parmağını yumdu" diyen, orta parmak toplu idi, işaret parmağı gibi yaygın değildi anlamını kasdetmiştir. "Parmaklarından ikisini yumdu" diyen de, orta parmak, yüzük parmağı ile birlikte yumuk değil, küçük parmak ile yüzük parmağı —orta parmaktan hariç olarak— yumulma konusunda eşittiler, anlamını kasdetmiştir. "Eliyle elli üç yaptı" diyen ise bunu açıkça ortaya koymuştur. Çünkü orta parmak el ile elli üç yaparken toplu olur, yüzük parmağı ile birlikte yumuk olmaz.

Pekçok büyük insan bu işi karışık buldu. Zira el ile elli üç yapmak anlatılan iki şekilden biriyle uyuşmamaktadır. Çünkü küçük parmağın bu durumda yüzük parmağına bitişmesi kaçınılmazdır.

Buna bazı büyük insanlar şöyle cevap verdiler: El ile elli üç yapmada üç'ün biri eski, biri yeni olmak üzere iki durumu vardır. Eskisi: İbn Ömer hadisinde zikredilen olup bu durumda baş parmağın orta parmak ile halka yapılması yanında üç parmak toplu olur. Yenisi: Bugün matematikçiler arasında bilinen şekli. En iyi bilen Allah'tır.

(Sağ) kolunun dirsek ile el arasındaki kısmını uyluğu üzerine kor, dışarı taşırmazdı. Böylece dirseğinin ucu uyluğunun en gerisinde dururdu. Sol el ise, parmaklar, sol uyluk üzerine uzatılmış şekilde bulunurdu.

Ellerini (kulakları hizasına) kaldırırken, rükûda, secdede ve teşehhüdde parmaklarını kıbleye çevirirdi. Secdede ayak parmaklarını da kıbleye çevirirdi. Her iki rekâtta bir, et-Tahiyyâtü okurdu.

---

136. Müslim, 580; Tirmizî, 294; Nesâî, 3/37; İbn Mâce, 913; Ahmed, 2/45, 73, 119, 131, 147.
137. Ebu Davud, 957; Nesâî, 2/126, 127, 3/37; Ahmed, 4/318; İbn Mâce (özet olarak) 912. Senedi sahihtir.
138. Müslim, 580. Arapça elli üç rakamı şu şekilde yazılır: ٥٣

10— Namazda Dua Ettiği Yerler:

1- Başlangıç tekbirinden sonra (Sübhâneke vb. gibi) başlangıç duası okuma mahallinde,

2- Vitir namazında rükû'dan önce, kırâati bitirdikten sonra.[139] Sabah namazında okunan geçici (ârizî) kunut —şayet rivayet sahihse— rükûdan öncedir. Ancak bu rivâyette şüphe vardır.

3- Rükûdan doğrulduktan sonra. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) başını rukû'dan kaldırınca şu duayı okurdu:

سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ، مِلْءَ السَّمٰوَاتِ ، وَمِلْءَ الأَرْضِ ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، وَالْمَاءِ الْبَارِدِ ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ .

"Allah kendisine hamdedeni dinler. Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır; gökler dolusu, yer dolusu, bunlardan öte ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd Sana...

Allah'ım! Beni kar ile, dolu ile ve soğuk su ile tertemiz eyle!

Allah'ım! Beni günahlardan ve hatalardan beyaz kumaş kirden nasıl arınırsa öylece temizle."[140]

4- Rükûda şu duayı okurdu:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي .

"Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla."[141]

---

139. Beyhakî diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) rükûdan önce kunut okuduğu da sahihtir. Ancak rükûdan sonra kunut okuduğunu nakledenler daha çok olup aynı zamanda daha hafız kimselerdir. Şu halde bu kabule daha elverişlidir. En meşhur ve çoğunluk rivâyetlere göre Hulefâ-i Râşidîn bu yolda yürümüşlerdir.
140. Müslim, 476. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 46.
141. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 34.

5- Secdede. Çoğunlukla dualarını secdede yapardı.

6- İki secde arasında.

7- Teşehhüdden (tahiyyâttan) sonra, selâmdan önce. Ebu Hureyre[142] ile Fudâle b. Ubeyd'in[143] naklettikleri hadislerde bunu emretmiştir. Ayrıca secdede dua etmeyi de emretmiştir.

Namazdan selâm verip çıktıktan sonra kıbleye yahut cemaata yönelip dua etmek asla Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Böyle yaptığına dair ne bir sahih, ne bir hasen hadis nakledilmiştir.

Özellikle sabah ve ikindi namazlarından sonra dua etmeye gelince; ne O, ne de halifelerinden biri bunu yapmıştır. Kendisi de ümmetine bunu öğretmemiştir.

Bu yalnızca, bu durumu sabah ve ikindiden sonraki sünnetlere bedel görenlerin güzel bulduğu bir istihsandır. —En iyi bilen Allah'tır— Namazla ilgili duaların umumunu namazın içinde yapmış ve namazın içinde yapılmalarını emretmiştir. Namaz kılanın haline uygun olan da budur. Çünkü o, Rabbine yönelmiş, namazda olduğu sürece O'na münacaat ediyor. Selâm verince bu münacaatı kesilir; önündeki bu makam ve Allah'a yakınlık kaybolur gider. Münacaatı halinde tam O'na yakınken, O'na yönelmişken nasıl isteklerini bırakır da O'ndan ayrıldıktan sonra ister?! Şüphesiz bu durumun tersi, namaz kılan için daha elverişlidir. Ancak burada ince bir nükte vardır: Namaz kılan kişi, namazından ayrılıp namazın arkasında meşrû zikirlerle Allah'ı zikreder, tehlîl (*Lâ ilâhe illâllah* demek), tesbih (*Subhanallah* demek), tahmîd (*el-Hamdülillah* demek) ve tekbir (*Allahu ekber* demek) getirirse bundan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salât u selâm getirmesi, dilediği kadar dua etmesi müstehab olur. Bunun peşindeki duası ikinci bir ibadet olur; yoksa namazın arkasında olduğu için değil. Çünkü Allah'ı zikreden, O'na hamdeden ve övgüde bulunan, Allah Rasûlü'ne (s.a.) salât u selâm getiren herkesin bunların peşinde dua etmesi müstehabtır. Nitekim Fudâle b. Ubeyd'in naklettiği hadiste buyuruluyor ki: *"Herhangi biriniz namaz kıldığında, önce Allah'a hamd ve övgü ile başlasın. Sonra Hz. Pey-*

142. Müslim, 588; Ebu Davud, 983; Nesâî, 3/58; İbn Mâce, 909; Ahmed, 2/237.
143. Tirmizî, 3475; Ebu Davud, 1481; Nesâî, 3/44. Tirmizî: "Bu hadis sahîhtir" diyor. Hadisi, Hâkim (1/218) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.

gamber'e (s.a.) salât u selâm getirsin. Sonra dilediği şekilde dua etsin." Tirmizî: "bu hadis sahihtir" diyor.[144]

11— Namazdan Çıkış Selâmı:

Sonra Hz. Peygamber (s.a) sağına: (السلام عليكم ورحمة الله) "Esselâmü aleyküm ve rahmetullah" diye selâm verirdi. Aynı şekilde soluna da selâm verirdi. Bu O'nun râtib (=düzenli, devamlı, müekked) sünnetiydi. Böyle olduğunu on beş sahabî rivâyet etmiştir. Adları şöyledir: 1- Abdullah b. Mes'ûd, 2- Sa'd b. Ebî Vakkâs, 3- Sehl b. Sa'd es-Sâidî, 4- Vâil b. Hucr, 5- Ebu Musa el-Eş'arî, 6- Huzeyfe b. el-Yemân, 7- Ammar b. Yâsir, 8- Abdullah b. Ömer, 9- Câbir b. Semûre, 10- Berâ b. Âzib, 11- Ebu Mâlik el-Eş'arî, 12- Talk b. Ali, 13- Evs b. Evs, 14- Ebu Ramse, 15- Adiyy b. Umeyre, Allah onlardan razı olsun.

Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzü istikametinde bir kere selâm verdiği[145] rivâyet edilmişse de, ancak bu rivâyet ondan sahih bir senedle sâbit olmamıştır. Bu konudaki en ceyyid senedli hadis Hz. Âişe'nin (r.anha) rivâyet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.) "es-selâmu aleykûm" diyerek bir kere selâm verir, sesini bizi uyandıracak kadar yükseltirdi."[146] Bu hadis Sünen'de *(Sünen-i Ebu Davud'da)* nakledilmiş olup ma'lûl bir hadistir. Ancak bu hadis gece (teheccüd) namazı hakkındadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) iki kere selâm verdiğini nakledenler, farz ve nafilede gördüklerini nakletmekteler. Hem de Hz. Âişe'nin hadisi bir tek selâmla yetinme konusunda açık değildir. Aksine Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerini uyandıracak şekilde bir tek selâm verdiğini haber vermiş, diğer selâmı inkâr etmemiş, hatta ondan söz etmeyip susmuştur. Onun bu sükutu ikinci selâmı iyice belleyen, zihinlerine kaydeden insanların rivâyetlerinden öne alınamaz. Çünkü bunların sayısı daha çok ve hadisleri daha sahih olup hadislerinden pek çoğu sahih, geri kalanları ise hasen hadislerdir.

---

144. Bir önceki dipnota bakınız.
145. Hadis sahihtir. Tirmizî, 296; İbn Mâce, 919; İbn Huzeyme, 729; Hâkim, 1/230. Bu kaynaklardaki rivâyet sağlam değilse de İbn Hibbân (669) başka bir yoldan Müslim'in şartlarına uygun bir yolla rivâyet etmiştir. Ayrıca bu konuda İbn Mâce'de (918, 920) Sehl b. Sa'd es-Sâidî ve Seleme b. Ekva'dan; Taberânî'de (*Kebîr* ve *Evsat*'ta, 2/32) Enes'den rivayet edilmiş hadisler vardır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de "Râvileri, Sahih râvileridir" diyor.
146. Ahmed, 6/236; Ebu Davud, 1346; İbn Hibbân, 669. İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hz. Aişe ve Enes'ten gelen hadislerde rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir tek selâm verirdi. Ancak, bu hadislerin hepsi ma'lûldür; bunları hadis bilim adamları sahih bulmuyorlar. Sonra (İbn Abdilber) Sa'd'ın rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda bir tek selâm verirdi." hadisinin illetini belirterek diyor ki: Bu bir vehim ve bir yanılgıdır. Hadis: "Allah Rasûlü (s.a.) sağına ve soluna selâm verirdi" şeklindedir. İbn Abdilber sonra İbnü'l-Mübârek-Mus'ab b. Sâbit-İsmail b. Muhammed b. Sa'd-Âmir b. Sa'd-Babası Sa'd yoluyla hadisi şu şekilde aktarıyor: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) sağına ve soluna selâm verdiğini gördüm. Hatta şimdi yüzünün yan tarafını görür gibiyim."[147] Bu hadisi işiten Zührî: "Bu hadisin Allah Rasûlü'nün (s.a.) hadisi olduğunu işitmedik?" diyerek (inkâra kalkıştı). Bunun üzerine orada bulunan İsmail b. Muhammed ile Zührî, arasında şu konuşma geçti. İsmail:

— Allah Rasûlü'nün her hadisini işittin mi?
— Hayır.
— Peki yarısını?
— Hayır.
— Öyleyse bunu da işitmediğin yarı arasında say.[148]

İbn Abdilber devamla diyor ki: Hz. Âişe'nin (r.anha) rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) bir tek selâm verirdi" hadisine gelince; Hişâm b. Urve-Babası Urve (b.ez-Zübeyr)-Hz.Âişe yoluyla bu hadisi yalnızca Züheyr b. Muhammed merfû olarak rivâyet etmiştir. Ondan da Amr b. Ebî Seleme ve diğerleri rivâyet etmiştir. Züheyr b. Muhammed, bütün muhaddisler katında zayıf bir râvi olup çok hata eden bir kimse olduğu için rivâyet ettiği hadis delil olarak kullanılmaz. Yahyâ b. Maîn'e bu hadis anılınca: "Amr b. Ebî Seleme ve Züheyr'in hadisleri zayıftır, huccet olmazlar." dedi.[149]

---

147. Müslim, 582; Nesâî, 3/61; İbn Mâce, 915. Bu konuda pek çok hadis vardır. Müslim (581), Tirmizî (295), Ebu Davud (996), Nesâî ve İbn Mâce'nin (914) Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (sa..) "esselâmu aleykum ve rahmetullah" diye sağına ve soluna selam verince (arkadan) yanağının beyazlığı görünürdü.

148. Beyhakî, *Sünen*, 2/178. Hadis zayıftır.

149. Aksine Züheyr b. Muhammed yoluyla yukarıda geçen Hz. Âişe hadisinin —geçtiği üzere— takviye aldığı şâhid hadisler vardır. Hâkim, *Müstedrek*'te (1/231) senediyle Hz. Âişe'nin bir tek selâm verdiğini rivâyet ettikten sonra: "Bu sened sahihtir" diyor. Bu rivâyeti, Bakî b. Mahled, zayıf senedle *Müsned*'inde nakletmiştir. İbn Hib-

İbn Abdilber diyor ki: Enes hadisi ise Enes'ten Eyyub es-Sahtiyânî yolundan başka bir yolla gelmemiştir. Eyyub ise muhaddislere göre Enes'ten hiçbir şey işitmemiştir. Hasan (Basrî)'dan mürsel olarak rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Bekir ve Ömer (Allah onlardan razı olsun) bir tek selâm veriyorlardı. Bir selâm verileceğini söyleyenlerin, Medine halkının uygulamasından (amelu ehli Medine)[150] başka tutunacak dalları yoktur. Diyorlar ki: "Bu, Medinelilerin nesilden nesile büyüklerinden alıp uyguladıkları bir gelenektir. Böylesi bir şeyi delil olarak ele almak doğrudur. Çünkü her gün defalarca uygulandığı için gizli kalmaz." Bu metodda diğer fakîhler bunlara muhalefet etmekteler. Doğrusu da onların görüşüdür. Allah Rasûlü'nden (s.a.) geldikleri sabit olan sünnetler kim olurlarsa olsunlar hiçbir şehir halkının uygulaması ile geri itilemez, reddolunamaz. Komutanlar, Medine ve diğer şehirlerde namaz konusunda uygulamanın süregeldiği pekçok şey icat etmişlerdir. Onların süregelmelerine iltifat edilmemiştir. Medine halkının delil olabilecek uygulaması Râşid Halifeler devrinde bulunandır. Medineliler'in onların ölümünden ve orada bulunan sahabenin devri tamamlandıktan sonraki uygulamaları ile diğerlerinin uygulamaları arasında bir fark yoktur. İnsanlar arasında sünnet hüküm verir; Allah Rasûlü (s.a.) ve onun halifelerinden sonraki herhangi bir kimsenin uygulaması değil. Başarı yalnız Allah'tandır.

---

bân *Sahih*'inde, Ebu'l-Abbas es-Serrâc ise *Müsned*'inde bir başka senedle Hz. Âişe'den rivâyet ederler ki; Hz. Peygamber (s.a.) dokuz rekâtlık vitir kıldığında ancak sekizinci rekâtta oturur. Allah'a hamdeder, O'nu zikreder, sonra dua edip selâm vermeden ayağa kalkar, dokuzuncu rekâtı kılar, oturur. Allah'ı zikreder, dua eder; sonra bir selâm verirdi. Sonra da oturduğu halde iki rekât namaz kılardı... Hadisin isnadı Müslim'in şartlarını taşımaktadır.

Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*'da (2/333) diyor ki: Bir tek selâm vermenin meşrû olduğu görüşünü savunan; sahabeden İbn Ömer, Enes, Seleme b. Ekva', Hz.Âişe; tâbiînden Hasan (el-Basrî), İbn Şîrîn, Ömer b. Abdülaziz; Mâlik, Evzâî, İmâmiyye, iki görüşünden birine göre Şâfiî... İki selâm vermenin meşruluğunu savunanlar ise ikincisinin vâcib olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Cumhûr, müstehab olduğu görüşündedir. Nevevî, *Müslim şerhinde* "önemli âlimler yalnız bir kere selâm vermenin vâcib olduğunda icmâ etmişlerdir." diyor. Tahâvî ve diğerleri, Hasan b. Sâlih'in her iki selâmı vâcib gördüğünü aktarıyorlar ki, bir rivâyete göre Ahmed, Mâlik'in arkadaşlarından bazıları ve —İbn Abdilberr'in nakline göre— bazı Zâhirîler de bu görüşü benimsemişlerdir.

150. Amelü ehli'l-Medîne: Medinelilerin tatbikatı. İmam Mâlik ve taraftarlarınca şer'î delillerden biri olarak kabul edilmiştir. Şu mantıkla yola çıkarlar: Medine'de yerleşik bir âdet önceki nesilden aktarılmış, onlara da daha öncekilerden... aktarılmış demektir. Sonuçta Hz. Peygamber (s.a.) devrine kadar çıkar. O devirden beri değişmeden,

12— Namaz İçindeki Duaları:

Namaz içinde şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ .

"Allah'ım! Ben kabir azabından sana sığınırım. Mesih Deccâl fitnesinden sana sığınırım. Hayat ve ölümün fitnelerinden sana sığınırım.

Allah'ım! Ben, günah ve borçlanmaktan sana sığınırım."[151]

Namazında iken şu duayı okuduğu da olurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي ، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا رَزَقْتَنِي .

"Allah'ım! Günahımı bağışla. Yardımı (ahirette) geniş eyle. Bana rızık olarak verdiklerini benim için mübarek eyle (bereketli kıl)."[152]

Şu duayı da okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الأَمْرِ ، والعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ ، وأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ ، وَأَسْأَلُكَ قَلْباً سَلِيماً ، وَلِسَاناً صَادِقاً ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَاتَعْلَمُ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاتَعْلَمُ ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ .

---

ayrılık çıkmadan devam edegelen bu âdetten Hz. Peygamber'in (s.a.) haberdar olması lâzımdır. O halde Hz. Peygamber (s.a.) bu âdeti kaldırmadığına göre takrir buyurmuşlar demektir. Bu ise takrîrî sünnet anlamını taşır. Sayıları mütevâtir haddine ulaşan bir halk kitlesi tarafından uygulana geldiği için de bu âdete aykırı bir haber-i vâhid kabul edilmez, reddedilir. Ancak sonraki devirlerde ortaya çıkan örf ve âdetlere itibar edilmez.

151. Buharî, 10/149, 43/10, 92/26; Müslim, 589; Ebu Davud, 880; Nesâî, 3/56, 57; Ahmed, 6/244. Hadisin sonunda deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı okuyunca adamın biri: "Ne de çok borçtan Allah'a sığınıyorsun!" dedi. Cevaben Hz. Peygamber (s.a.): "Kişi borçlanınca konuşsa yalan söyler, söz verse sözünden cayar." buyurdu.

152. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.21'de Abdestin sonunda okuduğu dualar bölümünde kaydetmiştir. Senedi sahihtir. Nevevî, *el-Ezkâr*'da, abdestte okunan dualar bölümünde bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Tirmizî (3496) rivâyet eder ki: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Gece yaptığın duayı işittim, kulağıma geldiğine göre şöyle diyordun..." demiş ve yukarıdaki dua metnini

"Allah'ım! Senden işimde sebat ve doğru yolda kararlılık dilerim. Nimetine şükür ve sana güzel ibadet edebilmeyi dilerim. Senden selim bir kalb, doğru bir lisan dilerim. Bildiklerinin hayırlısını dilerim. Bildiklerinin şerrinden sana sığınırım. Bildiğin şeyler için senden bağışlanma dilerim."(153)

Secdede şu duayı okurdu:

رَبِّ أَعْطِ نَفْسِي تَقْوَاهَا ، وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا ، أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلاَهَا .

"Rabbim! Nefsime takvasını ver, onu arındır. Onu arındıracak en hayırlı zat sensin. Sen onun velisi ve Mevlâsısın."(154)

Rükûda, secdede, oturuşta ve rükûdan doğrulduğunda okuduğu duaların bir kısmı yukarıda verildi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda okuduğu dualar- "Rabbim! Beni bağışla, bana acı, beni doğru yola ilet" duasında(155) ve ondan bize aktarılan diğer dualarında olduğu gibi— hep tekil şahıs lafzıyladır. Bunlardan biri de başlangıç duası olarak okuduğu şu duadır:

اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ ، اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ .

---

söylemiştir. Müellifin söylediği gibi bu duayı namaz duaları arasında kaydedene rastlamadık.

153. Tirmizî, 3404; Nesâî, 3/54; Ahmed, 4/125. Hadis zayıftır. Ahmed'in (4/123) bir başka rivâyetine göre Hassân b. Atiyye anlatıyor: Şeddâd b. Evs bir yolculuk esnasında bir yerde konakladı. Kölesine: "Getir usturayı, biraz onunla oyalanalım." dedi. Ona karşı geldim. Bunun üzerine dedi ki: "Müslüman olduğumdan beri —şu sözüm dışında— ne zaman konuşmuşsam mutlaka ölçülü, yerinde konuşmuşumdur. Bu sözleri benim aleyhime olacak şekilde hafızanızda saklamayın. Şimdi size söyleceklerimi iyi belleyin. Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işitti: "İnsanlar altın ve gümüş biriktirip yığarken siz şu kelimeleri servet edinin..." Hz. Peygamber (s.a.) burada yukarıdaki duayı talim ediyor ve son cümle olarak duaya şu sözleri ilâve ediyor: إِنَّكَ أَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ "Şüphesiz sen gözlere görünmeyenleri çok iyi bilirsin" Bu hadisin senedindeki râviler sikadır.

154. Ahmed (6/209) bu metinle secde kaydıyla hadisi Hz. Âişe'den (r.anha) munkati senedle rivayet ediyor. Duayı ise Müslim (2722), Nesâî (8/260) ve Ahmed (4/371) buradakinden daha uzun bir şekilde Zeyd b. Erkam'dan (r.a.) rivâyet ediyorlar.

155. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 99. Hadis sahihtir. Müslim (2699), Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan rivayet eder ki: Bir bedevî arap Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelir: "Bana okuyacağım bir dua öğret"der. O da:

"Allah'ım! Hatalarımı kar ile, su ile, dolu ile yıka.

Allah'ım! Benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır..."[156]

İmam Ahmed (r.h.) ve *Sünen* sahiblerinin Sevbân'dan rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Bir kul, bir cemaate imam olduğunda cemaati katmadan yalnız kendisi için herhangi bir dua etmemeli. Şayet böyle yapacak olursa o cemaate hiyanet etmiş olur." buyurmuştur.[157] İbn Huzeyme, *Sahih*'inde: "Allah'ım benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır..." hadisini verdikten sonra diyor ki: Bu hadisde: "Bir kul, bir cemaata imam olduğunda cemaati katmadan yalnız kendisi için herhangi bir dua etmemeli. Şayet böyle yapacak olursa o cemaate hiyanet etmiş olur." uydurma hadisinin reddolunacağına delil vardır.[158]

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis bence kunût vb. dualarda olduğu gibi imamın kendisi ve cemaat için yaptığı, hepsinin de ortak oldukları dua hakkındadır. En iyi bilen Allah'tır.

13— Namaz İçindeki Bazı Tutumları:

Hz. Peygamber (s.a.) namaza durduğunda İmam Ahmed'in (r.h.) nak-

---

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيراً وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً . سبحان الله رَبِّ الْعَالَمِينَ . لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur; O'nun ortağı yoktur. Allah yüceler yücesidir. Allah'a çok hamdolsun. Âlemlerin Rabbi Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Güç ve kuvvet Azîz ve Hakîm olan Allah'ındır" sözünü söylemesini tavsiye eder. Bedevî "Bu sözler Rabbim için. Ya benim için?" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.):

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَهْدِنِي وَارْزُقْنِي .

"Allah'ım Beni bağışla. Bana merhamet et. Beni doğru yola ilet. Rızkımı ver." demesini öğütler.

156. Buharî, 10/89; Müslim, 598.
157. Ahmed, 5/280; Tirmizî, 357; Ebu Davud, 90. Senedi hasendir.
158. Müellifin kaydettiği hadisin devamında İbn Huzeyme'nin *Sahih*'inde bu sözünü bulamadık. Herhalde başka bir yerinde olsa gerek. Şayet böyle dediği sabitse bu durumda doğrudan uzaklaşmış demektir. Çünkü cerh ve ta'dîl kitaplarından anlaşılacağı üzere hadisin senedi hasen mertebesinden aşağı inmez.

lettiğine göre başını öne eğerdi. Yukarıda da geçtiği üzere teşehhüd esnasında gözünün bakışı işaret parmağını aşmazdı. Allah Teâlâ, namazı onun gözünün nuru, sevinci, neşesi, ruhu kılmıştı. *"Bilâl! Bizi namazla rahatlat."* buyururdu.[159] *"Gözümün aydın olması namaza bağlandı"* derdi.[160]

Cemaatın ve cemaat haricindekilerin hallerini gözetme gibi şeyler, Allah Teâlâ'ya olan yöneliş ve yakınlığının mükemmelliğinden, O'nun huzurunda kalb huzurunu bulup tamamen (düşünce ve benliğini) O'nda topladığından dolayı hiç meşgul etmezdi.

Uzunca bir namaz kılmak niyetiyle namaza girip de bir çocuğun ağladığını duyunca anasına zahmet vermemek için namazını kısa keserdi. Bir keresinde bir süvarisini öncü olarak sefere göndermişti. Kalkıp namaza durduğunda süvarinin geleceği vadi tarafına bakar dururdu.[161] Ama süvarisinin durumunu gözetmek onu meşgul etmemişti.

Yine aynı şekilde kızı Zeynep ile damadı Ebu'l-Âs b. er-Rebî'nin kızı olan (torunu) Ümame'yi omuzunda taşıyarak farz namaz kılardı. Ayağa kalktığında onu taşır, rükû ve secdeye vardığında yere kordu.[162]

Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken Hasan yahut Hüseyin gelir, sırtına binerdi. Bunun üzerine onu, sırtından düşürmek istemediği için secdeyi uzatırdı.[163]

O namaz kılarken, Hz. Âişe (tuvalet) ihtiyacını görür gelir, o sırada

---

159. Ebu Davud, 4985, 4986; Ahmed, 5/394, 371. Senedi sahihtir.
160. Nesâî, 7/61; Ahmed, 3/128, 199, 285. Senedi hasendir. Hâkim sahih, el-Irâkî ceyyid ve İbn Hacer hasen olduğunu söylemiştir. Yukarıda geçti. Bk. Âilesiyle Hoşgeçimi Konusundaki Tutumları bölümü.
161. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 121.
162. Buharî, 8/106, 78/18; Müslim, 543; *Muvatta'*, 1/170; Ebu Davud, 917, Nesâî, 3/10.
163. Ahmed, 3/493, 494; Nesâî, 2/229, 230; Beyhakî (2/263); Şeddâd b. el-Hâd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) gündüz namazlarından birinde Hasan yahut Hüseyn'i yüklenmiş olarak evinden çıkıp mescide yanımıza geldi. Öne geçip, çocuğu yere indirdi, sonra namaza başlama tekbiri aldı. Namaz kıldırmaya başladı. Namaz arasında bir secdeyi o kadar uzattı ki başımı kaldırıp baktım, ne göreyim, çocuk secde eden Allah Rasûlü'nün (s.a.) sırtında değil mi! Secdeme döndüm. Allah Rasûlü (s.a.) namazı bitirince insanlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu namazında bir secde ettin, öyle uzattın ki, birşey oldu yahut sana vahiy geldi zannettik" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunlardan hiçbiri olmadı. Fakat şu yavrum sırtıma bindi. İşini bitirsin diye acele etmeyi istemedim." dedi. Hadîsin senedi sahihtir. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Bu konuda Ebu Hureyre'den Ahmed (2/513) hasen senedle bir hadis daha rivâyet etmektedir.

kapı kapalı olursa (kapıya kadar) yürür, ona kapıyı açar, sonra namaza dönerdi.(164)

Namazda selâm alması:

Namaz kılarken kendisine selâm verenin selâmını işaretle alırdı.

Câbir diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) beni bir iş için göndermişti. Sonra ona namaz kılarken yetiştim ve kendisine selam verdim. O da işaretle selâmımı aldı." Bu hadisi Müslim, *Sahîh*'inde rivâyet etmiştir.(165)

Enes (r.a.) der ki: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda işaret ederdi." Bu rivayeti İmam Ahmed (r.h.) zikretmektedir.(166)

Suheyb diyor ki; "Allah Rasûlü (sa..) namaz kılarken yanına uğradım; Ona selâm verdim. O da işaretle selâmı aldı." Hadisin râvisi: "Ancak parmağıyla işaret ederek selâmı aldı, dediğini biliyorum" diyor. Bu rivâyet, *Sünen* ile *Müsned*'dedir.(167)

Abdullah b. Ömer (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmak için Kubâ'ya çıktı. Ensârdan bazı kimseler gelip ona namazda iken selâm verdiler. Bilâl'e: "Namaz kılarken kendisine selâm verenlerin selâmını Allah Rasûlü'nün (s.a.) nasıl aldığını gördün?" diye sordum. Bilâl: "Şöyle derdi" şeklinde karşılık verdi. Hadisin râvilerinden Cafer b. Avn (işaretle selâmın nasıl olduğunu göstermek için) avucunu açtı, içini aşağı, sırtını yukarı getirdi.(168) Bu rivâyet, *Sünen* ve *Müsned*'dedir. Tirmizî bu hadisi sahih saymıştır. Ondaki metin: "Eliyle işaret ederdi" şeklindedir.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) anlatıyor: "Habeşistan'dan döndüğümde Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim, namaz kılıyordu. Ona selâm verdim, başıyla işaret etti." Bu hadisi Beyhakî nakletmiştir.(169)

Allah Rasûlü (s.a.): "Kim namazda iken anlam ifade edecek şekilde

---

164. Tirmizî, 601; Ebu Davud, 922; Nesâî, 3/11; Ahmed, 6/183, 234. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir.
165. Müslim, 540; Ebu Davud, 966; Nesâî, 3/6; İbn Mâce, 1018.
166. Ahmed, 3/138. Senedi sahihtir.
167. Tirmizî, 367; Ebu Davud, 925; Nesâî, 3/5. Senedi hasendir. Ahmed, 2/10; İbn Mâce, 1017. Bu kaynaklardaki sened sahihtir. İbn Huzeyme (888) sahih olduğunu söylemiştir.
168. Tirmizî, 367; Ebu Davud, 927. Senedi sahihtir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor.
169. Beyhakî, 2/260. Senedinde sadûk ve vehimli bir râvi vardır.

bir işarette bulunursa namazını iade etsin" buyurdu, şeklinde Ebu Gatafân'ın Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiği hadis, bâtıl bir hadistir. Bunu Dârakutnî rivayet etmiş[170] ve şöyle demiştir: İbn Ebî Davud, bize: "Bu Ebu Gatafân meçhul bir adamdır." dedi.[171] Sahîh rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken işaret ederdi. Onun işaret ettiğini Enes, Câbir, v.s. sahabîler rivayet etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.), kendisi ile kıble arasında Hz. Âişe, uzanmış yatarken namaz kılardı. Allah Resûlü (s.a.) secdeye vardığı zaman eliyle dürterdi. O da ayaklarını toplardı. Secdeden kalktığında yine uzatırdı.[172]

Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken, namazını bozdurmak için şeytan yanına geldiğinde, şeytanı yakalayıp salyası mübarek eli üzerine akıncaya kadar boğazını sıktı.[173]

Minber üzerinde namaz kılar, orada rükû eder, secde zamanı geldiğinde arkaya arkaya iner, yere secde eder; sonra minberin üstüne tekrar çıkardı.[174]

Duvara doğru namaz kılarken önünden geçmek için bir kuzu geldi. Yumuşaklıkla kovalamak için o kadar uğraştı ki, sonunda karnı duvara yapıştı ve kuzu arkasından geçti.[175] Namaz kılıyordu. Abdülmuttalib oğul-

---

170. Dârakutnî, 195; Ebu Davud, 944; Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, 2/262. Tedlîs şüphesi vardır. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/90, 91.
171. *et-Takrîb*'de kaydedildiği üzere Ebu Gatafân sikadır. İşin aslı şudur: İbn Ebî Davud onun meçhul olduğunu iddia ederek tek kalmıştır. Kendisine sorulduğunda Dârakutnî'nin de söylediği gibi İbn Ebî Davud hadis konusunda konuşurken çok hata yapan biridir, demiştir.
172. Buharî, 8/22, 8/104, 21/10; Müslim, 512; *Muvatta'*, 1/17; Ebu Davud, 712; Nesâî, 1/102; Ahmed, 6/44, 55, 148, 225, 255. Hz. Âişe diyor ki: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde ayaklarım onun kıblesinde olduğu halde uyurdum. Secde edeceği zaman eliyle bana dokunur, ben de ayaklarımı toplardım. Ayağa kalktığında tekrar uzatırdım. O günlerde evlerde lamba yoktu."
173. Buharî, 21/10, 8/75, 59/11, 60/40, 65/2 (Sâd sûresi); Müslim, 541. Buharî'deki metin şöyledir: Hz. Peygambe r(s.a.) bir namaz kıldı ve buyurdu ki: "Bana şeytan sataştı, namazımı kesmeye çalıştı. Bunun üzerine Allah bana güç verdi onu kıskıvrak yakalayıp perişan ettim. İçimden bir direğe bağlayıp sabah olduğunda size göstermeyi kurdum. Ancak Süleyman'ın —selâm ona—: "Rabbim, benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir hükümdarlık ver bana" diye dua ettiğini hatırladım. Bunun üzerine Allah onu defetti.
174. Buharî, 11/26; Müslim, 544. Hz. Peygamber (s.a.) anlatılan gibi yaptıktan sonra: "Ey insanlar! Bunu bana uyasınız ve namazımı bilesiniz diye yaptım" buyurdu.
175. Ebu Davud, 708. İsnâdı hasendir. Bu konuda İbn Huzeyme (827) ile Hâkim (1/254) sahih, senedle bir hadis rivâyet etmektedirler.

larından, birbirleriyle dövüşmüş iki genç kız çıkageldi. Elleriyle onları yakalayıp, daha namazda iken, o iki kızı birbirlerinden ayırdı.(176) Bu hadisin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki metni şöyledir: Kızlar Hz. Peygamber'in (s.a.) dizlerine tutundular. Hz. Peygamber (s.a.) de aralarını ayırdı. Ama kendisi namazından ayrılmadı.(177)

Yine namaz kılıyordu. Önüne bir erkek çocuğu geçti. Eliyle şu tarafa çekil işareti yaptı. Çocuk dönüp gitti. Önüne bir kız çocuğu geçti, yine eliyle şu tarafa çekil işareti yaptı, ama çocuk dinlemeyip geçip gitti. Allah Rasulü (s.a.) namazı kılıp bitirince "Onlar (kadınlar) dik başlıdır" buyurdu.(178) Bu hadisi, İmam Ahmed nakletmiştir. *Sünen*'de de mevcuttur.

İmam Ahmed'in nakline ve *Sünen*'deki rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda oflardı (veya üflerdi).(179) "Namazda oflamak (veya üflemek) konuşmadır" hadisinin aslı yoktur; Allah Rasûlünden (s.a.) böyle bir hadis nakledilmemiştir. Bunu yalnızca *Sünen*'inde Saîd (b. Mansûr) —şayet sahihse— İbn Abbas'ın (r.a.) sözü olarak rivayet etmiştir.(180)

Namaz kılarken ağlardı. Namazda öksürürdü. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) anlatıyor: "Allah Rasulü (s.a.) bana bir saatini ayırmıştı. Ona o saatte gelirdim. Kapıya gelince girmek için izin isterdim. Namaz kılarken gelmiş isem aksırır ben de içeri girerdim. Boş bir zamanına rastlamış isem bana izin verirdi." Bu hadisi Nesâî ve Ahmed rivayet etmişlerdir. Ahmed'in rivayetindeki metin şöyledir: "Gece ve gündüz Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna iki kere girmek vaktim var idi. O namaz kılarken girmiş isem, öksürürdü." Bu hadisi Ahmed rivayet edip(181) bununla amel etmiştir. O da namazda öksürür ve öksürmeyi namazı bozan şeylerden saymazdı.

176. Ebu Davud, 716, 717; Nesâî, 2/65. Senedi hasendir.
177. İbn Mâce, 948; Ahmed, 6/294. Senedi zayıftır.
178. İbn Mâce, 948; Ahmed, 6/294. Senedi zayıftır.
179. Nesâî, 3/137, 138; Ahmed, 2/159, 188. İsnadı sahihtir. Buharî ise temrîz sigasıyla ta'lîkan rivâyet etmiştir (21/12).
180. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'inde ceyyid isnâdla ibn Abbas'ın "Namazda oflamak konuşmadır", sahih isnâdla yine onun: "Namazda oflamak namazı bozar" dediğini rivâyet eder. Beyhakî sahih isnâdla İbn Abbas'ın: "Namazda oflamanın konuşma olmasından korkulur" dediğini nakleder. Bk. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, 7/292.
181. Ahmed, 647; Nesâî, 3/12; İbn Huzeyme, 902. Hadis zayıftır.

Bazan yalın ayak, bazan da ayakkabılarıyla[182] namaz kılardı. Abdullah b. Amr, O'nun böyle yaptığını nakletmiştir.[183] Yahudilere muhalefet olsun diye ayakkabı ile namaz kılmayı da emretmiştir.[184]

Bazan bir tek elbise[185], çoğunlukla da iki kat elbise içinde namaz kılardı.

182. Buharî, 8/24; Müslim, 555 (60).
183. Ebu Davud, 653; İbn Mâce, 1038; Ahmed, 2/174, 178, 179, 190, 206, 215. Senedi hasendir. Nesâî, 3/82; isnâdı hasendir.
184. Ebu Davud, 652. Senedi kuvvetlidir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Ayrıca Beyhakî (2/432) de rivâyet etmiştir.
185. Buharî, 8/4; Müslim, 515 (277).

C) KUNUT OKUMASI

1— Sabah Namazında Kunut Okuması:

Bir ay sabah namazında rükûdan sonra kunut okumuş, sonra terketmiştir. Sabah namazında sürekli kunut okuma, Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildir. Hem şu var ki Allah Rasûlü'nün (s.a.) her sabah namazında rükûdan doğrulduktan sonra:

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ .

diyerek yüksek sesle konut okuması, kendisi dünyadan ayrılıncaya kadar daima Ashabının bu duaya "âmin" demesi, sonra bunun ümmet tarafından bilinmemesi, hatta ümmetinin çoğunluğu ile Ashabının büyük kesiminin, hatta hepsinin bunu zâyi edip öyleki bazılarının —nakledeceğimiz şu rivâyette olduğu gibi— buna "bid'at" demesi imkânsızdır. Sa'd b.Târık el-Eşcaî diyor ki: Babama: "Babacığım! Sen, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin —Allah onlardan razı olsun— arkasında burada, Kûfe'de beş yıldan beri namaz kıldın. Onlar sabah namazında kunut okurlar mıydı?" diye sordum. Cevab olarak: "Ey yavrum! Bu bid'attir" dedi.[1] Bu rivâyeti, Sünen sahipleri ile Ahmed nakletmiş ve Tirmizî hadis hakkında: "hasen-sahîh" sözünü sarfetmiştir.

Dârakutnî'nin rivâyetine göre Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir. İbn Ab-

1. Tirmizî, 402; İbn Mâce, 1241; Ahmed, 3/472 ve 6/394; Beyhakî, 2/213. İsnâdı sahihtir.

bas'ın: "Sabah namazında kunut okumak bid'attır." dediğini işittiğime şahidlik ederim.[2]

Beyhakî'nin rivâyetine göre Ebu Miclez diyor ki: Sabah namazını İbn Ömer'le birlikte kıldım; kunut okumadı. Bunun üzerine "Senin kunut okuduğunu görmüyorum" dedim. O da: "Bunu arkadaşlarımızdan herhangi birinin okuduğunu hatırlamıyorum" diye karşılık verdi.[3]

Kesinlikle bilinmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) her sabah kunut okusa, bu duayı etse ve sahabîler de duaya "âmin" deselerdi, bütün ümmet bunu tıpkı sabah namazında kırâatin açıktan okunduğunu, sabah namazının kaç rekât olduğunu ve vaktini nasıl nakletmişlerse öylece naklederlerdi. Kunut işini zâyi etmeleri mümkün olsaydı, bütün bunları da zâyi etmeleri mümkün olurdu. Zira arada fark yoktur. Yine bu yolla biliyoruz ki, sürekli, her gün her gece günde beş kere besmeleyi açıktan okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olup da sonradan ümmetin çoğunluğu bunu zâyi etmiş ve bu durum onlara gizli kalmış değildir. Böyle birşey son derece imkânsızdır. Şayet böyle birşey olsaydı; tıpkı namazların sayısı, rekâtların sayısı, açıktan okuma, gizli okuma, secdelerin sayısı, rükûnlerin yerleri ve sıraları... vb. gibi hususlar nasıl nakledilmişlerse öylece nakledilirdi. Başarıya ulaştıran yalnızca Allah'tır.

İnsaflı bir âlimin hoşnut kalacağı insaf şunu gerektirir ki, Hz. Peygamber (s.a.) besmeleyi açık da, gizli de okumuştur; (sabah namazında) hem kunut okumuş, hem de terketmiştir. Ancak (besmeleyi) gizli okuması açık okumasına; kunut okumaması da okumasına oranla daha çoktur. Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca felâket ve musibet zamanlarında (musibete uğrayan müslüman) topluluğa dua, diğerlerine (kâfirlere) de beddua etmek için kunut okurdu. Sonra kendileri için dua ettiği kimseler esirlikten kurtulup döndüklerinde ve beddua ettiği kimseler de müslüman olup tevbe ederek geldiklerinde kunut okumayı terkederdi. Şu halde bir sebebe dayalı olarak kunut okurdu. O durum ortadan kalkınca, kunut okumayı bırakırdı. Yalnızca sabah namazına özgü kılmayıp sabah ve akşam namazlarında kunut okurdu. Bunu, Buharî Sahih'inde Enes'ten[4], Müslim de Berâ'dan[5] nakletmiştir.

---

2. Dârakutnî, *Sünen*, 2/41. Senedi zayıftır.
3. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/213. İsnâdı hasendir.
4. Buharî, 14/7, 23/41, 64/38, 80/58; Müslim, 677; Ahmed, 3/167, 255.
5. Müslim, 678 (305, 306); Ebu Davud 1444; Tirmizî, 401; Nesâî, 2/202. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.

İmam Ahmed'in rivâyetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) peşipeşine tam bir ay öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabahleyin her namazın arkasında son rekâtta: "Semiallahu limen hamideh" dedikten sonra kunut okudu. Bu kunutunda Süleym oğullarından Ri'l, Zekvân ve Usayye kabilelerine beddua eder, arkasında namaz kılanlar da "âmin" derlerdi. Bu hadisi Ebu Davud da rivâyet etmiştir.[6]

2— Felâket Zamanlarında Kunut Okuması:

Yalnızca musibet ve felâket zamanlarında, müslümanların başına önemli bir olay geldiğinde kunut okuma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Böyle bir durum söz konusu olmadığında okumazdı. Ayrıca kunut okuması sabah namazına da özgü değildi. Ancak şu sebeplerden ötürü çoğunlukla sabah namazında kunut okurdu: Sabah namazını uzatmak meşrûdur; bu namaz gece namazına bitişik olup seher vaktine, icâbet saatine ve tenezzül-i ilâhiye yakındır; bu namaz Allah'ın ve meleklerinin yahut gece ve gündüz meleklerinin tanık olduğu meşhud (gözlenmiş, tanık olunmuş) namazdır. Nitekim "Şüphesiz sabah (namazının) kırâati meşhuddur" âyetinin[7] her iki şekilde (yani Allah ve melekleri yahut gece ve gündüz melekleri tarafından gözlenen namaz) tefsir edildiği rivâyet edilmiştir.

İbn Ebî Füdeyk-Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî-babası (Saîd b. Ebî Saîd) -Ebu Hureyre senediyle nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazında ikinci rekâtta başını rükûdan kaldırınca, ellerini kaldırır. Şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ . وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ ، إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ .

"Allah'ım! Doğru yola ilettiklerinin arasına beni de kat. Sıhhat ve âfiyet verdiklerinin arasına beni de kat. Sevdiklerinin arasına beni de kat. Bana her neyi bağışlarsan bereketli ve devamlı kıl. Hükmettiğin şeylerin

6. Ebu Davud, 1443; Ahmed, 1/301. İsnâdı hasendir. Hâkim, *Müstedrek*'te (1/225) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
7. İsrâ, 17/78.

şerrinden beni koru. Hükmeden şüphesiz Sensin. Sana hükmedilmez. Senin sevdiğin (kolladığın) zelil olmaz. Yücesin, ulusun ey Rabbimiz!"

Bu hadis sahih yahut hasen olsaydı ne kadar da istidlâle elverişli olurdu. Ancak bu seneddeki Abdullah (b. Saîd) ile istidlâl edilemez. Her ne kadar Hâkim, Kunût'ta onun Ahmed b. Abdullah el-Müzenî-Yusuf b. Musa-Ahmed b. Sâlih-İbn Ebî Fudeyl senediyle rivâyet ettiği hadisi sahih saymışsa da.[8] Evet sahih yolla Ebu Hureyre'nin "Vallahi sizin Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazına en yakın namaz kılanınız şüphesiz benim" dediği ve Ebu Hureyre'nin sabah namazının son rekâtında "semiallahu limen hamideh" dedikten sonra kunut okuduğu ve bu kunutunda mü'minlere dua, kâfirlere lânet ettiği rivâyet edilmiştir.[9]

Şüphesiz, Allah Rasûlü (s.a.) bunu yaptı, sonra terketti. Öyleyse Ebu Hureyre, onlara bu şekil kunutun sünnet olduğunu ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yaptığını öğretmek istemiştir. Bu da ister felâket ve musîbet zamanlarında, isterse başka zamanlarda olsun herhalükârda sabah namazında kunut okumayı mekruh sayan ve "bu sünnet mensûhtur ve onu yapmak bid'attir" diyen Kûfelilere[10] reddiyedir. Hadis ehli ise bunlarla felâket ve musîbet zamanlarında da başka zamanlarda da kunut okumanın müstehab olduğunu savunanların arasında orta yolu tutmuştur. Bu grup hadise uymada diğer iki gruptan daha muvaffak olmuştur. Çünkü bunlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kunut okuduğu yerde kunut okuyorlar, terkettiği yerde terkediyorlar. Yapmada da terketmede de ona uyuyorlar ve: "Yap-

8. Hafız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî'nin metrûk râvi olduğunu söylemiştir.
9. Buharî ve Müslim.
10. Buna şüphe ile bakılır. Zira hanefî âlimlerinden Allâme İbrahim el-Halebî, *Şerhu'l-Kebîr* adlı eserinde (s.420) diyor ki: Felâket zamanlarında kunut okumanın meşrûiyeti devamlıdır ki, bu, Hz.Peygamber'den (s.a.) sonraki devirde kunut okuyan sahabîlerin kunut okuduğu mahaldir. Mezhebimizin —hanefîlerin— görüşü budur. Çoğunluk da bu görüşü benimsemiştir. İmam Ebû Câfer Tahâvî: "Bize göre sabah namazında yalnızca bir felaket durumu sözkonusu olmadığında kunut okunmaz. Bir fitne baş gösterir yahut bir felâket olursa kunut okumanın sakıncası yoktur. Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeydir." dedi.

Hafız İbn Hacer, *ed-Dirâye*'de (s.117) diyor ki: Bu konudaki haberlerden şu sonuç elde edilir. Hz. Peygmaber (s.a.) yalnızca felâket zamanlarında kunut okurdu. Böyle olduğu hadislerde açıkça gelmiştir. İbn Hibbân'ın Ebu Hureyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazında sadece ya bir kavme dua etmek için ya da bir kavme beddua etmek için kunut okurdu. İbn Huzeyme (620) de Enes'ten buna benzer bir hadis rivâyet etmektedir. Her iki rivâyetin isnâdı da sahihtir.

mak da sünnet, terketmek de sünnet" diyorlar. Bunun yanında kunut okumaya devam edeni ayıplamıyor, kunutun okunmasını mekruh görmüyor, bid'at saymıyor ve okuyanı sünnete aykırı davranan kişi olarak nitelemiyorlar. Nitekim aynı şekilde felâket ve musibet zamanlarında okunmasını ayıplayanları ayıplamıyor, terkedilmesini bid'at saymıyor ve terkedeni sünnete aykırı davranan kişi olarak da nitelemiyorlar. Aksine kunut okuyan iyi etmiş olur, okumayı terkeden de iyi etmiş olur, onlara göre.

Rükûdan doğrulma rüknü, dua ve senâ (Allah'a övgü) mahallidir. Hz. Peygamber (s.a.) bu rükünde her ikisini de birlikte yapmıştır. Kunut duası hem duadır, hem de senâ. Bu yüzden bu mahalde okunması daha uygun olur. İmamın cemaate öğretmek amacıyla kunutu zaman zaman açıktan okumasında bir sakınca yoktur. Hz. Ömer, cemaate öğretmek amacıyla (Sübhaneke, vb.) başlangıç duasını açıktan okumuştur. İbn Abbas da cenaze namazında, sünnet olduğunu öğretmek için, Fâtiha'yı açıktan okumuştur. İmamın açıktan "amin" demesi de böyledir.

Bu konudaki ihtilaf, mübah ihtilaf türündendir; yapan da terkeden de kınanamaz. Bu ihtilaf, namazda elleri kaldırıp kaldırmama konusundaki ihtilaf gibidir. Yine bu ihtilaf, teşehhüd (et-Tehiyyâtü) türlerindeki, ezan ve kâmet türlerindeki ile haccın ifrâd, kıran ve temettu türlerindeki ihtilaf gibidir.

Bizim maksadımız ise sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) bizzat kendisinin yapmış olduğu hedyi (=sünnet ve âdetini) anlatmaktır. Çünkü onun hedyi bizim maksadımızın kıblesidir. Bu kitapta yöneliş sadece onadır. Araştırma ve inceleme onun etrafında dönmektedir. Bu başka birşey, yapılıp yapılmaması ayıp sayılmayan câiz, başka birşeydir. Biz bu kitapta câiz olup olmayan şeylere el atmadık. Buradaki maksadımız, yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisi için tercih ettiği hedyi ortaya koymaktır. Çünkü onun hedyi en mükemmel, en faziletli hedydir. Devamlı olarak sabah namazında kunut okumak, (namazlarda) besmeleyi açıktan söylemek Hz. Peygamber'in (s.a.) hedyi değildi, dediğimizde bu söz, başkasının ne mekruh, ne de bid'at olduğunu gösterir. Ancak O'nun (s.a.) hedyi en mükemmel, en faziletli hedydir. Yalnız Allah'tan yardım dilenir.

3— Kunut Hadisi Üzerindeki Tartışma:

Ebu Câfer er-Râzî-er-Rebî b. Enes-Enes yoluyla Müsned, Tirmizî, vs. kitaplarda rivâyet edilen: "Allah Rasûlü (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar

sabah namazında kunut okumayı bırakmadı'' hadisine[11] gelince, seneddeki Ebu Câfer'i, Ahmed ve diğerleri zayıf saymış, onun hakkında İbnü'l-Medînî: ''Karıştırırdı'', Ebu Zür'a: ''Çok vehme düşerdi.'' ve İbn Hıbbân: ''Tek başına meşhûr râvilerden münker rivâyetlerde bulunurdu'' demişlerdir.

Üstadımız İbn Teymiye —Allah ruhunu şad etsin— bana dedi ki: Bu sened, ''Hani Rabbin Âdemoğullarından onların sırtlarından zürriyetlerini aldığı zaman...'' diye başlayan âyet[12] hakkında Übey b. Kâ'b'dan nakledilen uzunca bir hadisin senedinin aynıdır. Bu hadiste şöyle deniyor: ''İsa Aleyhisselâm'ın ruhu, Allah'ın Âdem zamanında ahd ve misak aldığı bu ruhlardandır. Bu ruhu, Allah, Meryem Aleyhisselâm, âilesinden ayrılıp doğu tarafına çekildiğinde ona göndermişti. Allah, bu ruhu insan suretinde göndermiş ve bu ruh, Hz. Meryem'e tam mutedil bir insan suretinde görünmüştü. Böylece Hz. Meryem, kendisine hitap edene hamile kalmıştı. Bu ruh, Meryem'in ağzından girmişti.''[13] Bu rivâyet tam bir hatadır. Çünkü Hz. Meryem'e gönderilen melek, ona: ''Ben yalnızca sana salih bir çocuk bağışlamak için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim''[14] demişti. Bu sözlerle Hz. Meryem'e hitap eden Meryem'in oğlu İsa değildi. Böyle olması imkânsızdır.

Sözün özü, Ebu Câfer er-Râzî münker hadisler rivâyet eden bir râvidir, hadisçilerden hiç biri, onun tek başına rivâyet ettiği hadisi asla delil olarak kullanmaz. Bu hadis sahih olsa bile onda bu muayyen kunuta asla, bir delil bulunmamaktadır. Çünkü bu hadiste kunutun bu dua olduğu belirtilmemiştir. Zira kunut kelimesi (aşağıdaki âyetlerde de görüleceği üzere) kıyâm, sükut, devamlı ibadet etme, dua, tesbih ve huşû anlamlarına gelir:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ .

---

11. Hadisi Tirmizî rivâyet etmemiş, hadis yalnızca şu kaynaklarda rivâyet edilmiştir: Ahmed, 3/162; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/201; Dârakutnî, 2/39; Tahâvî, s.143. Hadis zayıftır.
12. A'râf, 7/172.
13. Hâkim, *Müstedrek*, 2/323, 324. Rivâyetin senedinde Ebu Câfer er-Râzi vardır. Yukarıda geçtiği üzere zayıf râvidir. Bu yüzden Hâfız İbn Kesîr, Tefsîr'inde (3/114) diyor ki: Bu rivâyet son derece garîb ve münkerdir. Herhalde İsrailiyâttandır. Hâkim ve Zehebî sahih saymakla hata etmişlerdir.
14. Meryem, 19/19.
15. Rûm, 30/26.

"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Hepsi O'na boyun eğicidir."[15]

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِداً وَقَائِماً يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ .

"Yoksa, o kimse âhiret (azabından) korkarak, Rabbinin rahmetini umarak gece vakitlerinde secdeye kapanır, kıyamda durur bir halde taat ve ibadet eden kimse (gibi) midir?"[16]

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ .

"O (Meryem) Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O devamlı itaat edenlerdendi."[17]

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Namazın en faziletlisi kunutu (kıyâmı) uzun olanıdır."[18]

Zeyd b. Erkam diyor ki: "Allah'ın (divanına) tam bir huşû ve taatle durun" âyeti[19] inince sükut etmemiz emredildi ve konuşmamız yasaklandı.[20]

Enes (r.a.); "Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan kalktıktan sonra yüksek sesle: "Allahümmehdinî fî men hedeyte..." diye başlayan duayı sonuna kadar okuyarak devamlı kunut duasında bulunurdu, arkasındakiler de âmîn derdi." demiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber'in (s.a.) sonuna kadar okuduğu şu dua ve senâ da kunuttur:[21]

رَبَّنَا وَلَكَ الحمدُ ، مِلْءَ السمواتِ ، وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شيىءٍ بَعْدُ ،
أَهْلَ الثَّنَاءِ والْمَجْدِ أَحَقُّ مَاقَالَ الْعَبْدُ ...

Bu (rükûdan kalkıp doğrulma durumu olan) rükün kunuttur; kırâati uzatmak kunuttur, bu muayyen dua da kunuttur. Şu halde Enes'in, kunu-

16. Zümer, 39/9.
17. Tahrîm, 66/12.
18. Müslim, 756; Tirmizî, 387; İbn Mâce, 142; Nesâî, 5/58; Ahmed, 3/302, 391, 412.
19. Bakara, 2/238.
20. Buharî, 21/2, 65/43; Müslim, 539; Tirmizî, 405 ve 2989; Ebu Davud, 949; Nesâî, 3/18.
21. Bk. dipnot: 45.

tun diğer kısımlarını değil de bu muayyen duayı kastettiğini nereden biliyorsunuz?!

Şu sözler yerinde değildir: Kunutu, diğer namazları bırakıp yalnızca sabah namazına tahsis etmiş olması muayyen duanın kastedildiğine bir delildir. Çünkü zikrettiğiniz kunutun öteki kısımları, sabah namazı ile diğer namazlar arasında ortaktır. Enes ise kunutu diğer namazları bırakıp yalnızca sabah namazına has kılmıştır. Kunut, kâfirlere beddua, zayıf müslümanlara duadır, denemez. Zira Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir ay kunut okuduğunu, sonra terkettiğini haber vermişti. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) devam buyurduğu bu duanın bilinen kunut olduğu ortaya çıkmıştır. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Berâ b. Âzib, Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Ebu Musa el-Eş'arî, Enes b. Mâlik vs. sahabîler de kunut okumuştur.

4— Tartışmanın Çözümü:

Bu itirazlara birkaç şekilde cevap verilebilir:

1- Buharî'nin aktardığına göre Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah ve akşam namazlarında kunut okuduğunu haber vermiş, kunutu yalnız sabah namazında okuduğunu söylememiştir. Berâ b. Âzib de aynısını bildirmiştir. O halde kunut neden sabah namazına mahsus kılınsın?!

"Akşam kunutu mensûhtur (=kaldırılmıştır)" derseniz, Kûfelilerden size karşı gelenler: "Sabahın kunûtu da aynen böyle mensûhtur" derlerse, akşam kunutunun neshedildiğine dair getireceğiniz her delil, sabah kunutunun neshedildiğine de aynen delil olacak ve asla akşam kunutunun neshedildiğine ve sabah kunutunun hükmünün geçerliliğine bir delil ortaya koymanız mümkün olmayacaktır.

"Akşam kunutu felâket ve musibet zamanlarında okunan bir kunuttu; râtib (=devamlı) kunut değildi." derseniz, hadis ehlinden size karşı gelenler ise: "Evet, öyledir. Sabah kunutu da aynen bu şekildedir. Ne farkı var ki?" derler. Bunlar şöyle diyorlar: Sabah kunutunun felâket ve musibet zamanlarında okunan bir kunut olduğunu, râtib bir kunut olmadığını Enes'in bizzat kendisinin böyle haber vermiş olması da göstermektedir. Râtib kunut olduğu konusunda tek dayanağınız yalnızca Enes'tir. Enes ise onun, felâket ve musibet zamanında Hz. Peygamber'in (s.a.) okuduğu, sonra da terkettiği bir kunut olduğunu haber vermiştir. *Sahîhayn*'da Enes'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Allah Rasûlü (s.a.), Arab kabilelerinden biri-

ne beddua ederek bir ay kunut okudu, sonra bunu terketti."

2- Şebâbe, Kays b. er-Rebî yoluyla Âsım b. Süleyman'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Enes b. Mâlik'e: "Bazı kimseler, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazında sürekli kunut okuduğunu iddia ediyorlar" dedik, o da cevaben: "Yanlışları var. Allah Rasûlü (s.a.), Arab kabilelerinden birine beddua ederek yalnızca bir ay kunut okudu" dedi.

Kays b.er-Rebî'in, her ne kadar Yahya b. Maîn zayıf olduğunu söylemişse de diğerleri onun sika (=güvenilir) olduğunu belirtmişlerdir. Kays, Ebu Câfer er-Râzî'den daha alt seviyede değildir. O halde nasıl Ebu Câfer: "Allah Rasûlü (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunut okumayı bırakmadı" sözünde güvenilir bir delil oluyor da Kays bu hadiste güvenilir bir delil olmuyor? Oysa Kays, Ebu Câfer'den daha sika yahut onun dengidir. Ebu Câferi zayıf sayanlar, Kays'ı zayıf sayanlardan daha çoktur. Kays'ı yalnızca Yahya'nın zayıf saydığı bilinmektedir ve o da zayıf saymasının sebebini söylemiştir. Ahmed b. Saîd b. Ebî Meryem diyor ki: Yahya'ya Kays b. er-Rebî'i sordum, "Zayıftır. Rivâyet ettiği hadis yazılmaz. Mansûr'dan aldığı hadisi, Ubeyde'den almış gibi rivâyet ederdi." diye cevap verdi. Böylesi bir durum râvinin rivâyet ettiği hadisi reddetmeyi gerektirmez. Çünkü en nihayetinde olsa olsa Mansûr'a bedel, Ubeyde'nin söylenmesinde yanılgı ve hata vardır. Muhaddislerden bundan kurtulabilen kim vardır ki?

3- Enes kendilerinin (önceleri) kunut okumadıklarını ve kunutun başlangıcının Hz. Peygamber'in (s.a.) Ri'l ile Zekvân kabilelerine beddua etmek için okuduğu kunut olduğunu haber vermiştir. Sahihayn'da Abdülaziz b. Suheyb'den rivâyet edildiğine göre Enes şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.), Kurrâ denilen yetmiş adamı bir iş için gönderdi. Maûne Kuyusu denilen bir kuyu başında Süleym oğullarından Ri'l ve Zekvân kabileleri karşılarına çıktı. Bu eşkiyaya kafile: "Vallahi, niyetimiz siz değilsiniz. Biz yalnızca Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir işini görmek için yola çıktık." dediyse de eşkiya, onları öldürdü. Allah Rasûlü (s.a.) bir ay sabah namazında o kâfirlere beddua etti. Kunut'un başlangıcı işte budur. Biz daha önceleri kunut okumazdık.[22]

Bu da gösterir ki, devamlı kunut okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Enes'in "Kunutun başlangıcı işte budur" sözü ile "Bir ay

---

22. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

kunut okudu, sonra terketti" sözü, okunduğunu söylediği kunutla felâket ve musibet zamanlarında okunan kunutu kastettiğine bir delildir. Bu, Enes'in bir aylık zamanla sınırladığı kunuttur. Yatsı namazında bir ay süreyle okunan kunuta benzemektedir. Nitekim *Sahihayn*'da Yahya b. Ebî Kesîr —Ebu Seleme— Ebu Hureyre senediyle rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir ay süreyle yatsı namazında şöyle diyerek kunut okudu: "Allah'ım! Velîd b. Velid'i kurtar. Allah'ım! Seleme b. Hişâm'ı kurtar. Allah'ım! Ayyâş b. Ebî Rabîa'yı kurtar. Allah'ım! Zayıf ve âciz Müslümanları kurtar. Allah'ım! Mudar kabilesini daha beter çiğne. Allah'ım! Bu yılları onlara Yûsuf'un yılları gibi (kıtlık ve zorluk yılları) yap." Ebu Hureyre diyor ki: "Bir gün oldu, onlar için dua etmedi. O'na bunu hatırlattım. Bunun üzerine bana: "Geldiklerinden haberin yok mu?" dedi.[23]

Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazında okuduğu kunut da işte aynen böyle müslümanların başına önemli bir iş, felâket ve musibet geldiğinde okuduğu kunuttu. Bundan dolayı Enes, bu kunutun bir ay okunduğunu söyledi.

Ebu Hureyre'nin de o sahabîler için sabah namazında bir ay kunut okuduğu rivâyet edilmiştir. Her ikisi (Hz. Peygamber (s.a.) ile Ebu Hureyre'nin kunut okuması) de sahihtir. İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) peşipeşine bir ay öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında kunut okudu" hadisi yukarıda geçmişti. Bu hadis, Ebu Davud, vs.'nin rivâyet ettiği sahih bir hadistir.[24]

Taberânî'nin *Mu'cem*'inde Muhammed b. Enes-Mutarrif b. Tarîf-Ebu'l-Cehm-Berâ b. Âzib senediyle rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) kıldığı her farz namazda kunut okumuştur.[25] Taberânî: "Bu hadisi, Mutarrif'-ten yalnızca Muhammed b. Enes rivâyet etmiştir." diyor.

Her ne kadar bu isnad delil teşkil etmezse de hadis, mana itibariyle sahihtir. Çünkü kunut, duadır. Malumdur ki, yukarıda geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) kıldığı her farz namazda dua etmiştir. Şayet sahih ise, Ebu Câfer er-Râzi'nin rivâyet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) dünyadan ayrılınca-

23. Buharî, 15/2, 56/98, 60/19, 65/9 (Âl-i İmrân), 65/21 (Nisâ), 78/110, 80/58, 89/1; Müslim, 675; Nesâî, 2/201; İbn Mâce, 1244; Ebu Davud, 1442.
24. Ebu Davud, 1443; Ahmed, 1/301. İsnâdı hasendir. Bk. dipnot: 6.
25. Râvileri sikadır. Ancak Muhammed b. Enes, sadık bir râvi olmakla birlikte garîb rivâyetlerde bulunur. Hadisi, Heysemî *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/138) Taberânî'nin *Evsat*'ından aktarıp "Râvileri sikadır" demiştir.

ya kadar kunut okumayı bırakmadı" hadisi hakkında Enes'in kastettiği işte budur. Biz bunun doğru olduğunda ve Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında sürekli dua ettiğinde şüphe ve tereddüt etmiyoruz.

4- Enes'in rivâyet ettiği hadislerin senedleri, maksadı ortaya koymakta ve bu senedler birbirlerini doğrulamaktadır. Bunlar arasında bir çelişki de yoktur. Sahihayn'da rivâyet edildiğine göre Âsım el-Ahvel diyor ki: Enes b. Mâlik'e namazda kunut okumayı sordum: "Vaktiyle kunut vardı" cevabını verdi. Tekrar: "Rükûdan önce miydi, yoksa sonra mıydı?" diye sordum. "Önceydi" karşılığını verdi. Ben de: "Falan bana, senin: Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra kunut okudu, dediğini haber verdi." dedim. Bunun üzerine yanlışı var. Ben yalnızca, Allah Rasûlü (s.a.) rükûdan sonra bir ay kunut okudu, dedim" cevabını verdi.[26]

Bir grup sanmaktadır ki, bu hadis ma'lûldür; Âsım, onu tek başına rivâyet etmiştir ve hadisi Enes'ten rivâyet eden diğer râviler ona muhalefet etmişlerdir. "Âsım gerçekten sika = güvenilir biridir. Ancak iki kunutun yeri konusunda Enes'in talebelerine muhalefet etmiştir. Hâfız da bazan vehme düşer, küheylan at da bazan sürçer" diyorlar ve İmam Ahmed'in bu hadisi illetli saydığını hikâye ediyorlar.

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e: "Enes'ten rivâyet edilen hadiste, Âsım el-Ahvel'den başka herhangi bir râvi, Allah Rasûlü (s.a.) rükûdan önce kunut okudu, demiş midir?" diye sordum. O da: "Ondan başka birinin söylediğini bilmiyorum.' 'cevabını verdi.

Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) dedi ki: Âsım, Enes'ten gelen şu dört senedin hepsine de muhalefet etti:

1- Hişâm-Katâde-Enes,

2- et-Teymî-Ebu Miclez-Enes: Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra kunut okudu,

3- Eyyûb-Muhammed b. Sîrîn: Enes'e sordum,

4- Hanzale es-Sedûsi-Enes.

Âsım ise: "Enes'e sordum... O da: Yanlışları var, Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra yalnızca bir ay kunut okudu, diye cevap verdi." demiştir.

---

26. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

Ahmed b. Hanbel'e: "Bu hadisi Âsım'dan kim rivâyet etmiştir?" diye sordular: "Ebu Muâviye, vs." cevabını verdi.

Ebu Abdillah'a sordular: "Diğer hadisler, rükûdan sonra kunut okunduğu yolunda değil midir?" O da: "Evet, öyledir. Hepsi de Hufâf b. Îmâ b. Rahda ve Ebu Hureyre'den rivâyet edilmiştir" diye cevap verdi.

Ben (el-Esrem), Ebu Abdillah'a: "Öyleyse, kunutun rükûdan sonra olduğu yolundaki hadis sahih iken, neden rükûdan önce kunut okunmasına ruhsat veriyorsun?" diye sorunca, şöyle cevap verdi: "Sabah namazında kunut, rükûdan sonradır; vitirde ise rükûdan sonra olması tercih edilir. Kim de rükûdan önce kunut okursa —Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabının böyle yapmış olmalarından ve bu konuda ihtilaf etmelerinden dolayı— bir sakıncası yoktur. Sabah namazında ise, rükûdan sonradır."

Artık denilmektedir ki: Ebu Câfer er-Râzî, Kays b. er-Rebî, Amr b. Eyyûb, Amr b. Ubeyd, Dînâr, Câbir el-Ca'fî gibi râvilerin rivâyet ettikleri hadislerle istidlâl edip de sika, sebt (=güvenilir) hafız imamların rivâyet ettiği ve sıhhatinde ittifak edilen bu sahih hadisi illetli göstermek, ne kadar şaşılacak bir durum! Bir mezhebi yüklenip de her konuda ona yardım etmeye çalışan kimsenin bu yola başvurmaya mecbur kalmaması pek nadirdir.

Yalnız Allah'tan başarı dileyerek deriz ki: Enes'ten gelen hadislerin hepsi de sahih olup birbirlerini doğrulamaktadırlar. Aralarında bir çelişki yoktur. Rükûdan önce olduğunu söylediği kunut, rükûdan sonra olduğunu söylediği kunuttan; vakitle sınırladığı da mutlak (=kayıtsız ve şartsız) bıraktığından başkadır. Rükûdan önce olduğunu söylediği, kırâat için kıyamı uzatmaktır ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda: "Namazın en faziletlisi kunutu (=kıyâmı) uzun olanıdır" buyurmuştur.[27] Rükûdan sonra olduğunu söylediği ise dua için kıyamı uzatmaktır; Hz. Peygamber (s.a.) bu işlemi bir topluluğa beddua, bir topluluğa da dua etmek için bir ay yaptı; sonra bu rüknü, dünyadan ayrılıncaya kadar, dua ve sena için uzatmaya devam buyurdu. Nitekim *Sahihayn*'da rivâyet edildiğine göre Sâbit, Enes'in "Allah Rasûlü (s.a.) bize nasıl namaz kıldırdıysa size de öylece namaz kıldırmaktan vazgeçmeyeceğim" dediğini naklediyor ve ekliyor: "Enes, sizin yaptığınız görmediğim bir şey yapardı: Başını rükûdan kaldırınca gören (secde etmeği) unuttu diyecek kadar ayakta dikilirdi. Başını

27. Müslim, 756. Bk. dipnot: 18.
28. Buharî, 10/140; Müslim, 472; Ahmed, 3/226.

secdeden kaldırdığı vakit de (iki secde arasında) gören unuttu diyecek kadarbeklerdi.''[28] İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar bırakmadığı kunut budur.

Bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu kadar uzun bekleyiş esnasında sükut etmezdi. Rabbine senâ eder, O'na tazimde bulunur ve dua ederdi. Bu ise bir ayla sınırlı kunuttan başkadır. Çünkü bu, Ri'l, Zekvân, Usayye ve Benû Lihyân kabilelerine beddua; Mekke'de bulunan zayıf ve âciz müslümanlar için de duadır. Bunun, sabah namazına mahsus gösterilmesi ise soran kişinin sorusuna göre bir cevap olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o kişi, sadece sabah kunutunu sormuştu; O da kendisine sorulana cevap vermişti. Bir de şu var ki, Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazını, diğer namazlara göre daha çok uzatır ve bu namazda 60-100 âyet okurdu. Berâ b. Âzib'in de dediği gibi rükûsu, rükûdan sonra ayakta bekleyişi (=i'tidâli), secdesi ve kıyamı takriben birbirine yakındı. Sabah namazında rükûdan sonra —bu namazı uzatmasından dolayı— diğer namazlarda yaptığı görülmeyen şeyler yaptığı görülürdü. Bilinmektedir ki, yukarıdaki hadislerde de geçtiği üzere bu i'tidal esnasında Rabbine dua ve sena eder, tazimde bulunurdu. Bu da şüphesiz onun kunutudur. Artık biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunuttan vazgeçmediğinde ne şüphe ediyoruz, ne de tereddüt.

Kunut kelimesi, fakihlerin ve halkın çoğunluğunun dilinde "Allahümmehdinî fî men hedeyte..." diye başlayan bu meşhur dua anlamında kullanılıp Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunuttan vazgeçmediğini, aynı şekilde Râşid Halifeler ve diğer sahabîlerin buna devam ettiklerini duydukları vakit, sahabenin kullanımındaki kunut kelimesini kendi terimleri olan "kunut" kelimesi anlamına aldılar. Arkadan bundan başkasını bilmeyenler ortaya çıktılar ve böylece Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabının her sabah ona devam ettiklerinde şüphe etmez oldular. İşte âlimlerin çoğunluğunun onlara karşı çıktıkları ve: "Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) râtib fiillerinden değildi. Hatta, onun bunu yaptığı da sabit değildir." dedikleri bu husustur.

5— Vitir Namazındaki Kunut:

Neticede bu kunuta dair Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilen, bunu Hasan b. Ali'ye öğretmesi hadisidir. Müsned ve Dört Sünen'de Hasan b. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: (Dedem) Allah Rasûlü (s.a.)

bana vitirde okumam için şu duayı öğretti[29]:

اللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ
لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ ، وَقِنِي شَرَّ مَاقَضَيْتَ . إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ
مَنْ وَالَيْتَ ، (وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ) تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ

Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. (Vitirde) kunut okumaya dair Hz. Peygamber'den (s.a.) bu hadisten daha hasen bir hadis nakledildiğini bilmiyoruz.

Parantez içi cümleyi Beyhakî eklemiştir.[30]

Enes'in, rükûdan sonraki kunuttan maksadının, dua ve sena için kıyamda durmak olduğunu gösteren delillerden biri de şu rivâyettir: Süleyman b. Harb, Ebu Hilâl yoluyla Katâde Mescidi'nin imamı Hanzale es-Sedûsî'nin şöyle dediğini nakleder: Ben ve Katâde, sabah namazındaki kunut hakkında ihtilafa düştük. Katâde "Rükûdan öncedir" dedi, ben de "Rükûdan sonradır" dedim. Enes b. Mâlik'e gittik, ona durumu anlattık. Bunun üzerine Enes şunları söyledi: "Sabah namazında Hz. Peygamber'e (s.a.) gittim. Tekbîr aldı, rükûa vardı, başını kaldırdı, sonra secde etti. Sonra da ikinci rekâta kalktı, (kırâati tamamlayınca) tekbir aldı, rukûa vardı, sonra başını kaldırdı, bir müddet ayakta durdu, sonra secdeye kapandı."[31]

Bu hadis, Sâbit'in yine Enes'ten rivâyet ettiği hadisle aynı gibidir; Enes'in kunutla neyi kastettiğini açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü Enes, bu

---

29. Tirmizî, 464; Ebu Davud, 1425; İbn Mâce, 1178; Nesâî, 3/248; Ahmed, 1/199, 200; Dârımî, 1/373; Tayâlisî, 1/101. İsnâdı sahihtir. Hâkim (3/172) sahih olduğunu söylemiştir. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir; yalnızca bu senedle Ebu'l-Havrâ es-Sa'dî -Rabiâ b. Şeybân hadisi olarak bilmekteyiz. Vitirde kunut okumak konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) bundan daha hasen bir rivâyet geldiğini bilmiyoruz. İlim adamları vitirde kunut okunup okunmayacağında görüş ayrılığına düştüler. Abdullah b.Mes'ûd bütün sene boyunca vitirde kunut okunacağı görüşünü savunup kunutun rükûdan önce olmasını tercih etti. Bazı ilim adamları da bu görüştedirler. Süfyân es-Sevrî, İbnü'l-Mübârek, İshak ve Kûfeliler (Ebû Hanîfe ve arkadaşları) bu görüşü benimsemişlerdir.
Duanın tercümesi yukarıda geçti. Bk. dipnot: 8.
30. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/209. Bu ilâve hasendir.
31. İsnâdı zayıftır.

hadisi "Rükûdan sonra kunut yaptı" diyene delil olarak zikretmiştir. İşte bu kıyam ve uzatma işlemi Enes'in maksadının ta kendisidir. Böylece ondan gelen bütün hadisler bir noktada —ittifak etmiş oldu — toplanmış oldu.

6— Sahabenin Kunutu:

Sahabeden rivâyet edilen kunut ise iki türlüdür:

1- Müslümanların başına önemli bir iş geldiğinde, felâket ve musibet zamanlarında okunan kunut: Ebu Bekir es-Sıddîk'ın (r.a.), sahabe (yalancı peygamber) Müseylime ile savaşırken; Hz. Ömer'in Ehl-i Kitab (Yahudi ve Hristiyanlar) ile savaşılırken; Hz. Ali'nin Muaviye ve Şamlılar ile savaşırken okudukları kunut... gibi.

2- Mutlak (kayıt ve şarta bağlı olmayan) kunut: Bunu Sahabeden nakleden kimsenin bununla kastı bu rüknü dua ve sena için uzatmaktır. En iyi bilen Allah'tır.

D) YANILMA (=SEHİV) SECDESİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabittir: *"Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatınız."*[1]

Onun namazda yanılması Allah'ın ümmete nimetini tamamlaması, dinlerini kemale erdirmesidir ki, böylece yanılma durumunda Hz. Peygamber'in (s.a.) kendileri için meşrû kıldığı şeylerde ona uyabilsinler. *Muvatta*'da rivâyet edilen şu munkatı' hadis de bu manayı ifade etmektir: *"Benim unutmam yahut unutturulmam ancak şerîat ve kaide koymak (çığır açmak) içindir."*[2]

Hz. Peygamber (s.a.) unutur, böylece onun yanılmasına bağlı olarak

---

1. Buharî, 8/31, 8/32, 22/2, 83/15, 95/1; Müslim, 572; Tirmizî, 392; Ebu Davud, 1020; Nesâî, 3/29,İbn Mâce,211. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kıldırıyordu.(Râvi İbrahim diyor ki, namazda bir ilâve veya noksan yaptı). Selâm verince Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Namazda bir değişiklik mi oldu?" diye sordular. "Ne oldu ki?" diye karşılık verdi. Namazı şöyle şöyle kıldın, demeleri üzerine ayaklarını kıvırdı, kıbleye yöneldi, iki secde yaptı, sonra selâm verdi, ardından bize doğru yüzünü çevirdi ve: *"Namazda bir değişiklik olsaydı size haber verirdim. Ancak ben de bir insanım. Sizin gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatınız. Herhangi biriniz namazında şüphe ederse doğruyu araştırsın, ona göre namazını tamamlasın, sonra secde yapsın"* buyurdu. Ancak Tirmizî'deki metin şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını beş rekât kıldırdı. Bunun üzerine: "Namaza ilâve mi edildi!" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) selâm verdikten sonra iki secde yaptı.
2. *Muvatta*, 1/100. İsnâdı munkatı'dır. İbn Abdilber diyor ki: Bu hadisin Hz. Peygamber'den (s.a.) bu sened dışında ne müsned, ne maktû olarak rivâyet edildiğini biliyorum. Bu hadis, *Muvatta*'da bulunup da ondan başka kaynaklarda ne müsned, ne mürsel olarak bulunan dört hadisten biridir.

kıyamete kadar yanılmaları halinde ümmetinin yapması gereken şer'î hükümler düzenlenmiş olurdu. Bir keresinde dört rekâtlı namazda iki rekâtı kıldıktan sonra arada oturmadan ayağa kalktı. Namazını bitirince selâm vermeden önce iki secde yaptı, sonra selâm verdi. Bu olaydan şu kaide çıkarıldı: "Kim yanılarak (dalgınlıkla) namazın rükünlerinden olmayan bir şeyi terkederse, selâmdan önce o şey için secde eder." Bu hadisin yollarından birinden de şu kaide çıkarılmıştır: Bunu (namazın rükünlerinden olmayan şeyi) terkedip bir rükne başlarsa terkolunan şeye geri dönmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkınca, arkasındaki cemaat tesbih ettiler (sübhanallah dediler); o da onlara kalkın işareti yaptı.

Bu secdenin nerede yapılacağı konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı şeyler rivâyet edilmiştir. *Sahihayn*'da Abdullah b. Buhayne'nin şöyle dediği rivâyet edilir: *"Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazında iki rekâtı kıldıktan sonra arada oturmadan ayağa kalktı. Namazını bitirince iki secde yaptı, bundan sonra da selâm verdi."* Yine aynı hadisin Buharî ve Müslim tarafından nakledilen başka bir rivâyetinde *"Oturduğu halde selâm vermesinden önce her secdede tekbir alarak unuttuğu oturma yerine iki secde yaptı"* deniliyor.[3]

Müsned'de, Yezîd b. Harun el-Mes'ûdî yoluyla Ziyâd b. Ilâka'nın şunları söylediği rivâyet edilmektedir: Mugîre b. Şu'be bize namaz kıldırıyordu. İki rekâtı kılınca oturmadan ayağa kalktı. Arkasındakiler ona tesbih getirerek hatırlatma yaptılar. O da cemaate kalkın işareti yaptı. Namazını bitirince selâm verdi. Sonra iki secde yapıp (yine) selâm verdi ve ardından: "Allah Rasûlü (s.a.) de bize böyle yaptı" dedi.[4] Tirmizî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

Beyhakî'nin rivâyetine göre Abdurrahman b. Şimâse el- Mehrî şöyle anlatıyor: Ukbe b. Amir el-Cühenî bize namaz kıldırıyordu. Oturması gerekli olduğu halde ayağa kalktı. Arkasındaki insanlar: "Sübhanallah, Sübhanallah" diye hatırlatma yaptılar. Ama o, oturmadı, kıyâmına devam etti. Namazın sonuna gelince oturduğu halde iki yanılma secdesi yaptı. Selâm verince: "Biraz önce sizin, oturmam için Sübhanallah dediğinizi işit-

---

3. Buharî, 22/2, 22/5, 10/146, 10/147, 83/15; Müslim, 570 (85, 86); Tirmizî, 391; Ebu Davud, 1034; Nesâî, 3/19; İbn Mâce, 1206, 1207.
4. Ahmed, *Müsned*, 4/247;Ebu Davud, 1037; Tirmizî, 364, 365.

tım. Ancak sünnet olan, benim yaptığımdır" dedi.[5]

Üç sebepten Abdullah b. Buhayne hadisi daha münasibtir:

1- Muğîre hadisinden daha sahihtir.

2- Yine Muğîre hadisinden anlamı daha açıktır. Çünkü Muğîre'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) de bize böyle yaptı" sözünün kendisinin yaptıklarının hepsine ait olması mümkündür; bu durumda Hz. Peygamber (s.a.) bu yanılma halinde bir kere selâmdan önce, bir kere de selâmdan sonra secde etmiş olur. Şu halde İbn Buhayne de, Muğîre de gördüklerini anlatmış olurlar ki, böylece her ikisini yapmak da caiz olmuş olur. Yukarıdaki sözüyle, Muğîre'nin, Hz. Paygamber (s.a.) ayağa kalktı, geri dönmedi, sonra yanılmadan dolayı secde etti, anlamını kastetmiş olması da mümkündür.

3- Muğîre, herhalde selâmdan önce yapacağı secdeyi unuttu da, bu secdeyi selâmdan sonra yaptı. Bu yanılmanın özelliğidir. Şu halde selâmdan önceki secde hakkında bunu söylemek mümkün değildir. En iyi bilen Allah'tır.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yaptığı Sehiv Secdeleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bir defasında zevalden güneş batımına kadar olan vakitteki namazlardan birini -ya öğleyi, ya da ikindiyi- kıldırırken iki rekâtta selâm verdi. Sonra konuştu. Sonra da namazı tamamlayıp selâm verdi. Ardından selâm ve konuşmadan sonra iki secde yaptı. Secde ederken ve başını secdeden kaldırırken tekbir alıyordu.[6]

---

5. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/344, İsnâdı sahihtir.
6. Buharî, 8/88; Müslim, 573. Ebu Hureyre anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bize bir defasında zevalden güneş batımına kadar olan vakitteki namazlarda birini -ya öğleyi, ya ikindiyi- kıldırırken iki rekâtta selam verdi. Sonra mescidin kıblesindeki bir hurma gövdesine geldi, öfkeli bir şekilde ona dayandı. Cemaatın arasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de vardı. Her ikisi de konuşmaktan çekindiler. İnsanlar hızla çıkıp gittiler. Birbirlerine: "Namaz kısaldı" dediler. Zülyedeyn ayağa kalktı, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz kısaldı mı, yoksa unuttun mu? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) bir sağa, bir sola baktı ve "Zülyedeyn ne diyor?" diye oradakilere sordu. "Doğru söyledi. Yalnız iki rekât kıldırdın." dediler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât daha kıldırdı, selâm verdi, sonra tekbir aldı, sonra secde etti, sonra tekbir aldı, başını kaldırdı, sonra tekbir aldı secde etti. Sonra tekbir aldı, başını kaldırdı.

2- Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) ashabına namaz kıldırırken (yanıldı) secde yaptı, sonra teşehhüd okudu, sonra da selâm verdi.[7] Tirmizî: "Bu hadis, hasen-garîbtir" diyor.

3- Bir gün namaz kıldı, selâm verip ayrıldı. Oysa namazın bir rekâtı kalmıştı. Talha b. Ubeydullah derhal ona yetişip "Namazın bir rekâtını unuttun" dedi. Bunun üzerine geri döndü, mescide girdi ve Bilâl'e emredip namaz için kâmet getirtti. Cemaate bir rekât namaz kıldırdı. Bu olayı İmam Ahmed (r.h.) nakletmiştir.[8]

4- Bir keresinde öğle namazını beş rekât kıldırdı. Bunun üzerine (selâm verince) kendisine: "Namaz arttırıldı mı?" diye soruldu. O da: "Ne oldu ki?" diye sordu. "Beş rekât kıldın" şeklinde cevap vermeleri üzerine selâm verdikten sonra iki secde yaptı. Bu olayı Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir.[9]

5- İkindi namazını üç rekât kıldırdı, sonra evine girdi. Cemaat durumu ona hatırlattı. Bunun üzerine dışarı çıktı. Onlara bir rekât kıldırdı, sonra selâm verip iki secde yaptı. Sonra selâm verdi.[10]

Hz. Peygamber'in (s.a.) namazdaki yanılmalarından bilinenlerin tamamı işte bu beş yerdir. Bu yerlerden bazılarında selâmdan önce, bazılarında da selâmdan sonra secde ettiği anlaşılmaktadır.

---

7. Tirmizî 395; Ebu Davud, 1039; Nesâî, 3/26. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de bu hadisi kaydedip Tirmizî'nin hasen garîb dediğini yazdıktan sonra şöyle diyor: Hâkim: "Bu hadis, Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir" dedi. Beyhakî, İbn Abdilber, v.s. ise zayıf saydılar. Burada Eş'as'ın hafızlara aykırı olarak İbn Sîrîn'den yaptığı bu rivâyeti kusurlu buldular. Çünkü bilinen o ki, İbn Sîrîn'in İmrân'dan rivâyet ettiği hadiste teşehhüd geçmiyor. Serrâc, Seleme yoluyla bu olay hakkında Alkame'den şunları rivâyet eder: İbn Sîrîn'e: "Peki teşehhüd?" diye sordum. "Teşehhüd konusunda birşey işitmedim" dedi. Aynı şekilde bu senedle Hâlid el-Hazzâ'nın İmrân'dan rivâyet ettiği sağlam hadiste -Müslim'in rivâyetine göre- teşehhüd anılmamaktadır. Şu halde Eş'as'ın ilâvesi şâz demektir. Bu yüzden İbnü'l-Münzir diyor ki: Sehiv secdesinde teşehhüd okunduğunun sâbit olacağını sanmıyorum. Ancak sehiv secdesinde teşehhüd olduğuna dair İbn Mes'ûd'dan Ebu Davud ve Nesâî'de; Muğîre'den Beyhakî'de rivâyet vardır. Her iki rivâyetin isnâdında da zayıflık vardır. Teşehhüd konusundaki bu üç hadis birleştiğinde hasen derecesine yükselir, denilebilir. Alâî: "Bu uzak değildir. İbn Ebî Şeybe tarafından sahih senedle İbn Mes'ûd'un sözü olarak rivâyet edilmiştir" diyor.
8. Ahmed, *Müsned*, 6/401; Ebu Davud, 1023, İsnâdı sahihtir.
9. Buharî, 22/2; Müslim, 572(91). Müslim'de son cümle "...cevap vermeleri üzerine iki secde yaptı, sonra selâm verdi"şeklindedir.
10. Müslim, 574.

İmam Şâfiî (r.h.) diyor ki: Hepsi selâmdan öncedir.

Ebu Hanîfe (r.h.) diyor ki: Hepsi selâmdan sonradır.

Mâlik (r.h.) diyor ki: Namazda eksiltme şeklinde olan her yanılma için yapılacak secde, selâmdan öncedir. Namazda artırma şeklinde olan her yanılma için yapılacak secde ise selâmdan sonradır. Hem artırma, hem eksiltme şeklinde ortaya çıkacak iki yanılma için yapılacak secde de selâmdan öncedir.

(Mâlikî âlimlerinden) Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: İşte Mâlik'in görüşü budur. Bu konuda ondan gelen rivâyetlerde ayrıcalık yoktur. Ona göre bir kimse bunun aksine yanılma secdesi yaparak secdeyi hep selâmdan sonra yahut hep selâmdan önce yapsa hiçbir şey olmaz. Çünkü ona göre bu konuda gelen hadislerin ve bu ümmetin selefinin kendi aralarında ihtilaflı olmalarından dolayı bu secde hâkimin kendi içtihadıyla hükmetmesi kabilindendir.

İmam Ahmed'e (r.h.) gelince; el-Esrem anlatıyor: Ahmed b. Hanbel'e yanılma secdesinin selâmdan önce mi, yoksa sonra mı olduğunun sorulduğunu işittim. Şöyle cevap verdi: Bazı yerlerde selâmdan önce, bazı yerlerde selâmdan sonradır. Zülyedeyn olayı hakkında Ebu Hureyre'den nakledilen hadise göre Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı gibi, iki rekâtta selâm verdiğinde selâmdan sonra secde eder.

Üç rekâtta selâm veren kimse İmrân b. Husayn hadisine[11] göre yine selâmdan sonra secde eder (şüphe edip doğruyu) taharrî = araştırma halinde İbn Mes'ûd hadisine göre selâmdan sonra secde eder. İki rekâtta oturmadan ayağa kalkma halinde İbn Buhayne hadisine göre selâmdan önce secde eder. Namazda (kaç rekât kıldığında) şüphe ederse Ebu Saîd el-Hudrî[12] ve Adurrahman b. Avf[13] hadislerine göre namazı yakîn (kesin bildiği adet) üzerine bina eder ve selâmden önce secde yapar.

el-Esrem diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e: "Bu yerlerin dışında ne yapar?" diye sordum, şöyle cevap verdi: "Hepsinde de selâmdan önce secde eder. Çünkü secde, namazının eksiğini tamamlamaktadır" Yine Ahmed b. Hanbel diyor ki: "Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilenler olmasay-

---

11. Müslim, 574; Ebu Davud, 1018; Nesâî, 3/26; İbn Mâce, 1275.
12. Müslim, 571; Tirmizî, 396; Ebu Davud, 1024; Nesâî, 3/27; İbn Mâce, 1210.
13. Ahmed, 1/190; Tirmizî, 398; İbn Mâce, 1209; Beyhakî, 2/332; Tahâvî, 1/432,433. Râvileri sikadır. Hâkim (1/324) sahih saymış, Zehebî de ona mavafakat etmiştir.

dı, secdelerin hepsinin selâmdan önce olması görüşüne varırdım. Zira secde, namazın tabiatındandır. Bu yüzden (namaz kılan) onu selâmdan önce yerine getirir. Ancak diyorum ki: Hz. Peygamber'in selâmdan sonra secde ettiği rivâyet edilen her yerde selâmdan sonra secde eder. Diğer yanılma durumlarında ise selâmdan önce secde yapar."

Davud b. Ali diyor ki: Hiç kimse yanılmadan dolayı Allah Rasulü'nün (s.a.) secde ettiği beş yer dışında secde etmez.

2— Namazda Şüphe:

Şüphe, Hz. Peygamber'e (s.a.) ârız olmamıştır. Ancak şüphe edilirse yakîn (kesin bilgi) üzerine bina edilmesini, şüpheye itibar edilmemesini ve selâmdan önce secde yapılmasını emretmiştir. İmam Ahmed diyor ki: Şüphe iki cihetlidir: 1- Yakîn, 2- Taharrî. Artık Ebu Saîd el-Hudrî hadisine göre yakînde karar kılan kimse şüpheyi ibtal eder, selâmdan önce iki yanılma secdesi yapar. Mansûr'un rivâyet ettiği İbn Mes'ûd hadisine göre taharrîde yani galib zanda karar kılan kimse ise selâmdan sonra iki yanılma secdesi yapar.

İmam Ahmed'in kastettiği Ebu Saîd hadisi şudur: *"Biriniz namazında şüphe edip de üç mü, yoksa dört mü kıldı bilemezse şüpheyi atsın yakînen bildiği (adet) üzerine bina etsin. Sonra selâm vermeden önce iki secde yapsın."*[14]

İbn Mes'ûd hadisi ise şudur: *"Biriniz namazında şüphe ettiğinde doğruyu araştırsın (ihtimallerin doğruya en yakın olanında karar kılsın), sonra iki secde yapsın."* İki hadis de Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir. *Sahihayn*'daki başka bir metinde: *"Sonra selâm versin, sonra da iki secde yapsın"* deniliyor. İşte İmam Ahmed'in "taharrîde karar kılarsa selâmdan sonra secde eder" dediği budur.

Ona göre taharrî ile yakîn arasındaki fark şudur: Namaz kılan bir kimse imam ise (şüphe ettiğinde) galib zannına ve zihninde çoğunlukla ihtimal verdiği şeye göre hareket eder. İşte bu taharrîdir. İbn Mes'ûd hadisine göre de bu durumdan dolayı selâmdan sonra secde eder. Şayet namazı tek başına kılıyorsa Ebu Saîd hadisine göre yakîn üzerine bina eder ve selâmdan önce secde eder. Onun zâhir mezhebini ortaya koymada münte-

14. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 12.

siblerinin çoğunluğunun yolu işte budur. Ondan ayrıca iki rivâyet daha nakledilmiştir: 1- Her halukârda yakîn üzerine bina eder. Şâfiî ile Mâlik'in görüşleri budur. 2- Her halükârda galib zannına göre hareket eder. Onun ifadelerinin görünüşüne bakılırsa gerçekten şüphe ile güclü galib zan arasında fark gözettiği ortaya çıkar. Namaz kılan kimse şüphe ettiğinde yakîn üzerine bina eder; zihninde çoğunluk ihtimal yahut galib zan belirdiğinde araştırır. (O çoğunluk ihtimal yahut galib zanna göre hareket eder). Verdiği cevapların odağını bu teşkil etmekte olup iki hadisi iki (ayrı) hâle hamletmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hanîfe (r.h.) şüphe konusunda diyor ki: Şüphe kendisine ilk defa ârız olmuşsa namazı yeniden kılar. Çokça ârız olmuşsa ve bir tarafa galib zannı var ise ona göre hareket eder. Zannı yoksa yakîne bina eder.

3— Namazda Gözleri Kapama:

Namazda gözlerini yummak Hz. Paygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Yukarıda da geçtiği üzere teşehhüdde dua ederken gözüyle parmağına işaret ederdi. Ve gözünün bakışı işaret parmağını aşmazdı.[15]

Buharî'nin Sahih'inde rivâyet ettiğine göre Enes (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Âişe'nin, odasının bir tarafını örttüğü bir perdesi vardı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Şu perdeni karşımdan al. Üzerindeki resimler, namazda iken hep bana görünüp duruyor." dedi.[16]

Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken gözlerini yumuyor olsaydı resimler ona görünmezdi. Bu hadisi delil olarak ileri sürmek pek o kadar uygun değildir. Çünkü namazda iken ona görünen şey, daha önce görülmüş olan bu resimlerin hatırlanması mı, yoksa bizzat onların gözle görülmesi mi? Bu da muhtemel, şu da muhtemel. Delil olma bakımından bu hadisten daha açık olanı Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde işaretler bulunan bir hamisa (yünden dört köşeli, iki tarafı zencefilli bir tür siyah aba) içinde namaz kıldı. (Namaz kılarken) üstündeki işaretlere şöyle bir bakmıştı. Namazdan çıkınca: *"Benim şu hamisamı Ebu Cehm'e (geri) götürün de bana Ebî Cehm'in (nakışsız, yumuşak fakat kalın saf aba olan) enbicâniyyesini getirin. Zira demin namazım-*

---

15. Ahmed, Müsned, 4/3; Nesâî, 3/29; Ebu Davud, 990. Senedi hasendir.
16. Buharî, 8/15, 77/93; Ahmed, 3/151, 283.

dan beni (az kalsın) alıkoyacaktı" buyurdu.[17]

Bu hadisi delil olarak almak da pek mümkün değildir. Çünkü neticede hamisaya bir kerecik bakmış ve bu bakış onu meşgul etmişti. Bir süvariyi öncü olarak gönderdiğinde (namaz kılarken) süvarinin geleceği vadiye doğru baktığı yolundaki hadis de delil olmaz. Çünkü bu bakış ve iltifat onun, ordunun işleriyle ilgilenmesinden dolayı gerekli olduğu içindi.

Belki kusûf namazında cenneti gördüğünde bir üzüm salkımı almak için elini uzatması olayı buna delil olabilir. Yine bu namazda cehennemi, kediye işkence eden kadını ve (hacıların mallarını çomağı ile çalan, farkına varıldığında da, çomağıma takıldı diyen) çomaklı adamı[18] cehennemde görmesi; yine namaz kılarken önünden geçmek isteyen hayvanı savuşturmaması, erkek ve kız çocuğu geri çevirmesi, dövüşen iki genç kızın arasını ayırması, namazda iken kendisine selâm veren kimsenin selâmını işaretle alması —çünkü ancak gördüğü kimseye işeret edebilirdi—, yine namaz kılarken şeytanın O'na saldırması ve O'nun da şeytanı yakalayıp boğazını sıkması -ki bu gözle görmedir- olayları hakkında rivâyet edilen bu ve bunun gibi hadislerin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda iken gözlerini yummadığı bilgisi elde edilebilir.

Fakihler, gözleri yummanın mekruh olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: İmam Ahmed ve bazıları mekruh saymış ve: "Bu Yahudi işidir" demişlerdir. Bir grup ise mübah görmüş, mekruh saymamış ve: "Namazın ruhu sırrı ve maksadı olan huşûu elde etmeye daha yakın olabilir" demişlerdir.

Doğrusu şöyle demektir: Şayet gözleri açmak huşua zarar vermiyorsa bu daha faziletlidir. Şayet kıblesinde kalbini karıştıran süslemeler ve nakışlar bulunuyor ve bunlar huşûuna engel oluyorlarsa, işte o zaman gözlerini kapamak kesinlikle mekruh olmaz. Bu durumda gözleri kapamanın müstehab olduğu görüşü şerîatın usul ve maksatlarına, mekruh olduğu görüşünden daha yakındır. En iyi bilen Allah'tır.

17. Buharî, 8/14, 10/93, 77/19; Müslim, 556; Ebu Davud, 914; Nesâî, 2/72; Ahmed, 6/37, 46, 177, 199, 208.
18. Buharî 16/9,10; Müslim, 904(10); Ahmed, 3/318, 2/188, 4/245; Nesâî, 3/149.

E) NAMAZDAN SONRAKİ TUTUMLARI

1— Namazdan Sonra Okuduğu Dualar:

[Selâm verince üç kere istiğfar eder (Estağfirullah demek) ve (ondan sonra da) şöyle derdi:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ . تَبَارَكْتَ يَاذَا الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ .

"Allah'ım! Selâm sensin. Yalnız sendendir, selâmet. Çok ulusun, ey Celâl ve İkram sahibi!".[1]

Kıbleye yönelik olarak ancak bunları söyleyecek kadar bekler, hemen kendisine uyan cemaata yönelirdi.]

[Namazı bitirince hem sağından, hem solundan çıkıp giderdi.] İbn Mes'ûd: "Allah Rasûlünün (s.a.) solundan çıkıp gittiğini çok gördüm." diyor. Enes ise: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) çoğunlukla sağından çıkıp gittiğini gördüm." diyor. Birincisi *Sahihayn*'da[2], ikincisi ise Müslim'dedir.[3] Abdullah b. Amr da: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazdan ayrılınca sağından ve solundan

---

1. Müslim, 591 (135); Tirmizî, 300; Ebu Davud, 1513; Nesâî, 3/68; İbn Mâce, 928; Ahmed, *Müsned*, 5/275, 279. Ayrıca Müslim, 592.
2. Buharî, 10/159; Müslim, 707; Ebu Davud, 1042; Nesâî, 3/81; Ahmed, *Müsned*, 1/383, 429, 464. Müslim'deki metin şöyledir: *"Allah Rasûlünün (s.a.) çoğunlukla solundan çıkıp gittiğini gördüm."*
3. Müslim, 708; Nesâî, 3/81.

çıkıp gittiğini gördüm." diyor.[4]

Sonra yüzünü cemaata çevirirdi. Cemaatın herhangi bir tarafına özel davranmazdı.

Sabah namazını kılınca güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde otururdu.[5]

Her farz namazın arkasında şu duayı okurdu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd, O'na mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! Senin verdiğine hiç engel yoktur. Senin vermediğini verebilecek hiç yoktur. Hiç kimseye sahip olduğu makam ve serveti, Sana karşı koyup fayda veremez."[6]

Şu duayı da okurdu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ ، وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ ، لَهُ النِّعْمَةُ ، وَلَهُ الفَضْلُ ، وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّه ، مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter. Güç, kuvvet yalnız Allah ile beraberdir. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'na kulluk ederiz. Nimet O'nundur. Fazlu kerem O'nundur. Güzel övünç O'nundur. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'nun adına dinî görevlerimizi

4. İbn Mâce, 931; Ahmed, *Müsned*, 2/174, 190, 215. *Müsned*'deki metin şöyledir: *"Allah Rasûlü'nün (s.a.) hem sağından ve hem solundan çıkıp gittiğini gördüm. Hem yalın ayak, hem ayakkabı ile namaz kıldığını gördüm. Hem ayakta, hem oturarak su içtiğini gördüm."* İsnâdı hasendir. Bu konuda Nesâî (3/82), Tirmizî (201), Ebu Davud (1041) ve İbn Mâce (929) hasen senedle hadis rivâyet etmektedirler.
5. Müslim, 670; Nesâî, 3/80, 81. İsnâdı hasendir.
6. Buharî, 10/155, 80/15, 81/22, 82/12, 97/3; Müslim, 593 (137); Ebu Davud, 1505; Nesâî, 3/70, 71.

halisâne yerine getiririz. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar."(7)

Ebu Davud'un Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'dan naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), selâm verip namazdan çıkınca şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ ، وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ ، وَمَا أَسْرَفْتُ ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ ، لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ .

"Allah'ım! Önden işlediğim, geriye bıraktığım, gizlediğim, âşikâre işlediğim, israf ettiğim ve benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı bağışla. Öne geçiren, geri bırakan yanlız sensin Senden başka tanrı yoktur."(8)

Bu dua, Müslim'in(9), Hz. Peygamber'in (s.a.) namaza başlangıçta, rükü ve secdede okuduğu dualara dair Hz. Ali'den rivâyet ettiği uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Müslim'in bu rivâyetinde yukarıdaki duanın nerede okunduğu hususunda iki ayrı şey söylenmiştir:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı teşehhüd ile selâm arasında okurdu. Doğru olan budur.

2- Selâmdan sonra okurdu. Herhalde iki yerde de okumuştur. En iyi bilen Allah'tır.

İmam Ahmed'in Zeyd b. Erkam'dan rivâyetine göre:

Allah Rasulü (s.a.) her namazın sonunda şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّكَ الرَّبُّ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، اجْعَلْنِي مُخْلِصاً لَكَ وَأَهْلِي فِي كُلِّ سَاعَةٍ مِنَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ ، اسْمَعْ وَاسْتَجِبْ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ ، حَسْبِيَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ .

7. Müslim, 594 (139); Ebu Davud, 1506; Nesâî, 30/69, 70.
8. Ebu Davud, 1509; Tirmizî, 3419. İsnâdı sahihtir.
9. Müslim, 771 (201, 202).

"Rabbimiz, herşeyin Rabbi ve hükümranı olan Allah'ım! Yegâne Rab olduğuna, ortağın bulunmadığına ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'in, Senin kulun ve elçin olduğuna ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Kulların hepsinin kerdeş olduklarına ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Dünya ve âhiretin her saatinde beni ve ailemi Sana karşı ihlâslı kıl. Ey celâl ve ikram sahibi! Dinle, kabul buyur. Allah en büyük, en büyüktür. Allah, göklerin ve yerin nurudur. Allah en büyük, en büyüktür. Bana Allah yeter. O ne güzel vekil. Allah en büyük, en büyüktür." Bu hadisi Ebu Davud da rivâyet etmiştir.(10)

Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini, her namazın arkasında otuz üç kere "Sübhanallah", otuz üç kere "el-hamdülillah" ve otuz üç kere "Allahuekber" deyip yüze tamamlamak için şu duayı okumaya teşvik etmiştir:

لا إِلٰه الاّ الله وَحْدَهُ لا شَرِيكَ له ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ على كُلِّ شَيءٍ قدير .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter."(11)

Bir diğer tarz olarak, otuz dört tekbir getirerek yüze tamamlama tavsiye edilmektedir.(12)

Bir başka rivâyette, şu şekil ortaya konmaktadır: Yirmi beş tesbih, bir o kadar tahmid, bir o kadar tekbir ve bir o kadar da şunları söylemek(13):

لا إِلٰه الاّ الله وَحْدَهُ لا شَرِيكَ له ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ على كُلِّ شَيءٍ قدير .

10. Ebu Davud, 1508; Ahmed, 4/369, Senedi zayıftır.
11. Müslim, 597 (146).
12. Müslim, 596 (144, 145); Nesâî, 3/75; Tirmizî, 3409.
13. Tirmizî, 3410; Nesâî, 3/76. Tirmizî: "Hadis, hasen-sahihtir" diyor. Nesâî'nin (3/76) .bu konuda kuvvetli senedle bir başka rivâyeti daha vardır.

Bir başka şekil olarak on tesbih, on tahmid ve on tekbir tavsiye edilmektedir.[14]

Bir başka şekil olarak da-Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'den nakledilen hadisin rivâyetlerinin birinde olduğu üzere - on birer kere söyleme tavsiye edilmiştir: "Her namazın arkasında otuz üç kere tesbih, tahmid ve tekbir getirirler. Herbirinden on birer kere, böylece hepsi otuz üç eder."[15] Bu şekil tavsiyede gözüken o ki, bu tarz, râvilerden birinin tasarruf ve yorumudur. Çünkü hadisin metni: *"Her namazın arkasında otuz üç kere tesbih, tahmid ve tekbir getirirler."* şeklindedir. Bundan maksadı da, tesbih, tahmîd ve tekbir kelimelerinden her birinin otuz üç olmasıdır. Yani: "otuz üç kere Subhânallah, el-Hamdülillah ve Allahu ekber" deyiniz. Zira hadisin râvisi Sümey, bu hadisi Ebu Salih es-Semmân'dan nakletmektedir. Ebu Salih, ona, hadisi bu şekilde şöylece yorumlamıştır: "Subhanallah, el-Hamdülillah ve Allahu Ekber kelimelerinin hepsinden otuz üç adet oluncaya kadar söyleyin."

Özellikle on bir rakamının belirtilmesinin, zikirler içinde bir benzeri yoktur. Ama yüz rakamında durum bunun aksinedir. Çünkü onun pekçok benzerleri vardır. On rakamının da yine pekçok benzerleri mevcuttur. Nitekim *Sünen*'de Ebu Zer'den nakledilen bir hadise göre Allah Rasulü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim sabah namazının arkasından daha ayaklarını bükmüş otururken, konuşmadan önce on kere;

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

derse onun adına on sevab yazılır, on günahı silinir, derecesi on kat yükseltilir ve o gün her türlü belâdan emniyet içinde olur, şeytandan korunur ve o gün Allah'a ortak koşma dışında herbir günahın ona yaklaşması mümkün olmaz." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahih'tir" diyor.[16]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde, Ümmü Seleme'den nakledilen bir ha-

14. Nesâî, 3/52, 3/74; Tirmizî, 3407; Ebu Davud, 5075. İsnâdı sahihtir.
15. Müslim, 595 (143).
16. Tirmizî, 3470; Ahmed, 4/227. Seneddeki Şehr b. Havşeb'ten dolayı hadis zayıftır. Ancak Ahmed (4/60), Ebu Davud (5077) ve İbn Mâce'nin (3867) bu anlamda rivâyet ettikleri bir hadis hasen; yine bu anlamda Ahmed'in (5/420) Ebu Eyyûb'dan rivâyet ettiği hadis sahihtir.

dise göre, Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçi istemek için gelen kızı Fâtıma'ya uyuyacağı zaman otuz üç kere Allah'ı tesbih etmesini, otuz üç kere O'na tahmîd okumasını ve otuz üç kere de O'na tekbir getirmesini; sabah namazını kılınca on kere ve akşam namazından sonra on kere:

لا إِلٰهَ الاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَه ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

demesini öğretmiş ve ona emretmiştir.(17)

Sahih-i İbn Hibbân'da Ebû Eyyûb el- Ensârî'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim sabah uyanınca on kere:

لا إِلٰهَ الاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَه ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

derse, bunlara karşılık onun adına on sevab yazılır, on günahı silinir, derecesi on kat yükseltilir, bu sözler onun için dört köle âzâd etmeye denk ve akşama kadar şeytandan korunmak için sığınak olurlar. Bunları akşam namazını kılınca, namazın arkasında söyleyen kimse için de sabaha kadar aynen sabahleyin söyleyen kimseye verilenlerin misli verilir.(18)

Hz. Peygamber'in (s.a.) namaza başlangıçta okuduğu dualar arasında yukarıda da geçtiği üzere on kere "Allahu Ekber" on kere "el-Hamdülillah", on kere "La ilâhe illallah", on kere "Estağfirullah" der; sonra on kere "Allahümmağfir lî vehdini zuknî" diye dua eder, on kere de kıyamet gününde yer darlığından Allah'a sığınırdı. Zikirler ve dualar arasında on kere

---

17. Ahmed, 6/298. Hadis zayıftır. Ancak birinci kısmını Buharî (80/11) ve Müslim (2727) şu şekilde rivâyet etmişlerdir. Hz. Ali anlatıyor: Hz. Fatıma'nın değirmende un öğütmekten elleri rahatsızlanmıştı. Bu sırada Hz. Peygamber'e (s.a.) bir esir gelmişti. Hz. Fatıma babasına gitti; O'nu bulamadı. Hz. Âişe ile karşılaştı. Durumu ona anlattı. Hz. Peygamber (s.a.) gelince Hz. Âişe, Hz. Fatıma'nın kendisine geldiğini haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.) bize geldi. Geldiğinde yataklarımıza yatmıştık. Derhal kalkmak için hamle yaptık. Fakat Hz. Peygamber (s.a.): "Yerinizde kalın" dedi. Aramıza oturdu. Öyle ki ayağının soğukluğunu göğsümde hissettim. Sonra şöyle buyurdu: *"Şimdi size istediğinizden daha hayırlı birşey öğreteceğim. Yatağınıza yattığınızda 34 kere tekbir, 33 kere tesbih ve 33 kere tahmid getirirseniz bu sizin için hizmetçiden daha hayırlıdır."* Hadisin ikinci kısmına ise hemen sonra gelen hadis şahit olur.
18. *Mevâridu'z-Zam'ân* 2341; Ahmed, 5/415. Yalnız bir râvisi tartışmalıdır; ancak yukarıda geçen Ümmü Seleme hadisi ile Münzirî'nin *et-Tergîb*'de (1/269): "İsnâdı hasendir" dediği, Taberânî tarafından rivâyet edilen hadis buna destek sağlar.

tekrarlananlar çoktur. Dua ve zikirlerin herhangi birinde on bir kere tekrarlama ise-yukarıda geçen Ebu Hureyre hadisinin senedlerinden biri dışında-asla nakledilip gelmemiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hâtim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılıp bitirince şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي جَعَلْتَهُ عِصْمَةَ أَمْرِي ، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي جَعَلْتَ فِيهَا مَعاشِي ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَأَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ نِقْمَتِكَ . وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ .

"Allah'ım! Halimin düzelmesine vesile kıldığın dinimi benim için ıslah et. Geçinme kaynaklarımı kendisinde yarattığın dünyamı benim için ıslah et.

Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna sığınırım. Azabından affına sığınırım .Senden yine Sana sığınırım. Senin verdiğine hiç engel yoktur. Senin vermediğini verebilecek hiç yoktur. Hiç kimseye, sahip olduğu makam ve serveti, Sana karşı koyup fayda veremez."[19]

Hâkim, *Müstedrek*'inde Ebu Eyyub'un şöyle dediğini nakleder: Peygamberinizin (s.a.) arkasında namaz kıldığımda mutlaka namazını bitirince şu duayı okuduğunu işitirdim:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ وَذُنُوبِي كُلَّهَا ، اللَّهُمَّ أَنْعِمْنِي وَأَحْيِنِي وَارْزُقْنِي ، وَاهْدِنِي لِصَالِحِ الأَعْمَالِ وَالأَخْلاَقِ ، إِنَّهُ لاَ يَهْدِي لِصَالِحِهَا إِلاَّ أَنْتَ ، وَلاَ يَصْرِفُ عَنْ سَيِّئِهَا إِلاَّ أَنْتَ .

"Allah'ım! Bütün hata ve günahlarımı bağışla.

Allah'ım! Bana nimet ihsan et, beni dirilt, bana rızık ver. Beni salih amel ve huylara yönelt. Zira Senden başkası onların salih olanına yöneltemez ve yine Senden başkası onların kötü olanından alıkoyamaz."[20]

---

19. İbn Hibbân, 541. Hadis zayıftır. Bu rivâyette Kâ'b: "Hz. Musa'ya denizi yarıp açan Allah'a yemin ederim ki, biz Tevrat'ta Davud Peygamber'in (a.s.) namazdan ayrıldığında şöyle dediğini buluyoruz..." diyor ve yukarıdaki duayı söylüyor. *Sahih-i Müslim*'de (2720), Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği kaydı getirilmeden buna benzer bir rivâyet Ebu Hureyre'den aktarılmıştır.
20. Hâkim, 3/462. Senedi zayıftır. İbnü's-Sünnî'de (114) Ebu Ümâme'den bu konuda

İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde naklettiğine göre Hâris b. Müslim et-Temîmî diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bana buyurdu ki: *"Sabah namazını kılınca konuşmadan yedi kere* (اللهم أجرني من النار) *Allah'ım! Beni Cehennem ateşinden koru, diye dua et. O gün ölecek olursan Allah, cehennem ateşinden uzak kalman için bir ahidname yazar. Akşam namazını kılınca konuşmadan yedi kere* (اللهم أجرني من النار) *Allah'ım! Beni cehennem ateşinden koru, diye dua et. O gece ölecek olursan Allah, cehennem ateşinden uzak kalman için bir ahidname yazar."*[21]

2— Farz Namazların Sonunda Âyet el-Kürsî Okuması:

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kebîr*'de Ebu Ümâme'den naklettiğine göre Allah Rasulü (s.a.): *"Kim her farz namazın arkasında Âyet el-Kürsî'yi okursa ,onu cennete girmekten yalnızca ölmemesi alıkor."*[22] buyurmuştur. Bu hadisi Muhammed b. Hımyer, tek başına, Muhammed b. Ziyad el-Elhânî aracılığıyla Ebu Ümâme'den nakletmiştir. Nesâî ise hadisi Hüseyn b. Bişr yoluyla Muhammed b. Hımyer'den rivâyet etmiştir. Bu hadisi kimileri sahih saymış ve demişlerdir ki: Hüseyn b. Bişr hakkında Nesâî: "Bir sakıncası yok", başka bir yerde de: "sika" demiştir. Her iki Muhammed ile de Buharî, *Sahih*'inde istidlâl etmiştir; o halde hadis, onun onayını almıştır, diyorlar. Kimileri de: "Bu hadis uydurmadır" diyor. Ebul-Ferec İbnü'l-Cevzî bu hadisi *el-Mevzuât* adlı kitabına almış ve Muhammed b. Hımyer'e takılmış, Ebu Hâtim er-Râzî'nin onun hakkında: "Onunla istidlâl edilmez" ve Yakub b. Süfyân'ın: "Güçlü değil" sözlerini esas almıştır. Hafızlardan bazısı onun bu tutumuna karşı gelmiş ve Muhammed'i "sika" saymışlardır. Bunlardan biri diyor ki: O (Muhammed b. Hımyer) hadis uyduracak adam değildir. Sahih hadisleri toplayıp kitap haline getirenlerin en büyüğü —Buharî— onunla istidlâl etmiştir. Hadis râvileri hakkında son derece sert

---

zayıf senedle bir hadis rivâyet ediliyor.

21. İbn Hibbân, 2341; Ebu Davud, 5079. Hadis zayıftır.
22. İbn Hibbân, Muhammed b. Hımyer -Muhammed b. Ziyad el-Elhânî -Ebû Ümâme senediyle rivâyet etmektedir. Sened sahihtir. Münzirî, *et-Terğîb*'de (2/261) diyor ki: Hadisi Nesâî ve Taberânî, değişik senedlerle rivâyet etmişlerdir. Bunlardan birisi sahihtir. Üstadımız Ebu'l-Hasen, "Buharî'nin şartına uygundur" diyor. İbn Hibbân, Kitâbu's-Salât'ta rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Taberânî, senedlerden birindeki rivâyette "ve kim Kulhüvallahu ahad sûresini okursa" ilâvesini getiriyor. Bu ilâve ceyyiddir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (10/102) diyor ki: Bu hadisi Taberânî, *Kebîr* ve *Evsat*'ta —biri ceyyid— değişik senedlerle rivâyet etmiştir. Ebu Ümâme hadisini İbnü's-Sünnî (120) ve Muğîre b.Şu'be hadisini Ebu Nuaym (*Hılye*, 3/121) hasen senedle rivâyet etmiştir.

sözlü biri olan Yahya b. Maîn bile onu sika saymıştır. Yine bu hadisi Taberânî, *Mu'cem*'inde Abdulah b. Hasan —babası— dedesi yoluyla şu şekilde rivâyet eder: Allah Rasulü (s.a.) buyurdu ki: *"Kim farz namazın arkasında Âyet el-Kürsî'yi okursa, öteki namaza kadar Allah'ın koruması altında olur."*(23)

Bu hadis, Ebû Ümâme, Ali b. Ebî Talib, Abdullah b.Ömer, Muğîre b.Şu'be, Câbir b.Abdullah ve Enes b. Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir. Bunların hepsi de zayıftır. Ancak farklı yolları ve ayrı ayrı kaynaklarıyla birlikte birbirine eklendiklerinde hadisin bir aslının bulunduğunu ve uydurma olmadığını gösterirler. Kulağıma geldiğine göre üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye —Allah, ruhunu şad etsin— "Hiçbir namazın sonunda Âyet el-Kürsî okumayı terketmedim" demiş.

Müsned ve *Sünen*'de, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah Rasûlü (s.a.) her namazın arkasında Muavvizât (İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini) okumamı emretti."(24) Bu hadisi Ebu Hâtim İbn Hibbân, *Sahih*'inde; Hâkim ise *Müstedrek*'te rivâyet etmiştir. Hâkim: "Müslim'in şartına göre sahîhtir" diyor. Tirmizî'de hadisin metni "Muavvizeteyn = Felak ve Nâs sûrelerini okumamı emretti" şeklindedir.

Taberânî'nin *Mu'cem*'i ile Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin *Müsned*'inde Ömer b. Nebhân'ın —bu râvî hakkında söz edilmiştir— Câbir'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: *"İmanı olup da şu üç şeyi yapan kimse cennetin kapılarından dilediğinden girer, dilediği kadar hûri ile evlendirilir: 1- Kâtilini affeden, 2- Gizli borç ödeyen, 3- Her farz namazın arkasında da on kere Kul hüvallahu ahad sûresini okuyan."* Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a.): "Yahut bunlardan birisini yaparsa da mı, ey Allah'ın Rasûlü?" dedi. O da cevaben: *"Evet, bunlardan birisi yaparsa da"* buyurdu.(25)

Hz. Peygamber (s.a.), Muaz'a, her namazın arkasında: (اللهم أعنّي على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) "Allah'ım! Seni zikredebilmem, Sana şükredebilmem ve Sana iyi kulluk edebilmem için bana yardım et." diye dua etmesini tavsiye buyurdu.(26)

---

23. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/148. Diyor ki: Hadisi Taberânî *Kebîr*'de rivâyet etmiştir; isnâdı hasendir.
24. Ahmed, 4/211; Ebu Davud, 1523; Tirmizî, 2905; Nesâî, 3/68; İbn Hibbân, 2347; Hâkim, 1/253. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî'de ona katılmıştır. Dedikleri gibidir.
25. Heysemî, a.g.e., 10/102. Zayıftır.
26. Ebu Davud, 1522; nesâî, 3/53. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (2345) sahih olduğunu söylemiştir.

"Namazın arkası" sözünde, selâmdan önce ve sonra olma ihtimali vardır. Üstadımız, selâmdan önce olmasını tercih ederdi. Neden böyle düşündüğünü sordum; "Herşeyin arkası kendisindendir; 'hayvanın arkası' sözünde olduğu gibi" diye karşılık verdi.

3— Sütre[27] Yapması:

Allah Rasûlü (s.a.) duvara doğru namaz kılacağı zaman duvarla kendisi arasında bir koyun geçecek kadar açıklık bırakırdı. Duvardan uzak durmazdı. Aksine sütreye yakın olmayı emrederdi. Bir oduna, direğe yahut ağaca doğru namaz kılacağı zaman o şeyi sağ yahut sol kaşı hizasına alır, tam karşısına almazdı.

Yolculukta ve açık alanda bulunduğunda yere bir hançer diker, ona doğru namaz kılardı. Böylece bu hançer, onun sütresi olurdu. Devesini enlemesine yatırıp ona karşı namaz kıldığı da olurdu. (Deve kalkıp giderse) semeri alıp diker ve onun art kaşına doğru namaz kılardı.[28]

Namaz kılacak kimsenin bir ok yahut değnek ile de olsa önüne sütre dikmesini, şayet bulamazsa yere çizgi çizmesini emretmiştir.[29] Ebu Davud diyor ki: Ahmed b. Hanbel'in; "Çizgi, hilâl gibi enlemesine olacak" dediğini işittim. Abdullah da: "Çizgi uzunlamasına olacak" dedi. Değnek ise dimdik dikilir.

Önünde sütre yapacak birşey yoksa, sahih yolla nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) namazını "kadın, eşek ve siyah köpek" keserdi. Bu rivâyet, O'ndan Ebu Zer[30], Ebu Hureyre[31], İbn Abbas[32] ve Abdul-

27. Sütre: Açık alanda namaz kılarken, önünden insan, hayvan vb. varlıkların geçmesi mümkün olan yerlerde namaz kılanın, namaz kıldığına alâmet olmak üzere secde edeceği yerin az ötesine diktiği değnek, mızrak vb. şey.
28. Buharî, 1/479.
29. Ebu Davud, 689; İbn Mâce, 943. senedi zayıftır.
30. Müslim, 510; Tirmizî, 338; Ebu Davud, 702; Nesâî, 2/63; İbn Mâce, 952. Ebu Zer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) *"Herhangi biriniz namaza duracağı zaman eğer (semer) kaşı gibi birşey de olsa önüne bir sütre, önünde eğer kaşı gibi birşey bulunmazsa onun namazını eşek, kadın ve siyah köpek keser."* buyurdu. Ebu Zerr'i dinleyen râvi diyor ki: "Ey Ebu Zer! Siyah köpeğin, kızıl köpekten, sarı köpekten ne farkı vardır ki?" diye sordum. "A yeğenim! Ben de senin gibi bunu Allah Rasulü'ne (s.a.) sordum: Siyah köpek şeytandır, buyurdu" dedi.
31. Müslim, 511; İbn Mâce, 950. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Namazı kadın, eşek ve köpek keser. Eğer kaşı gibi birşey bundan korur."*
32. Ebu Davud, 703; İbn Mâce, 949. İbn Abbas'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.)

lah b. Mugaffel[33] tarafından sağlam yolla nakledilmiştir. Bu hadislerin çelişiği olan hadisler iki kısımdır: 1- Sahih, ama sarih (konuya delâleti açık) değil, 2- Sarih, ama sahih değil. Durumları böyle olan aykırı hadislerden dolayı bunlarla (yukarıda râvilerinin adları verilen sahih hadislerle) amel terkedilmez. Allah Rasûlü (s.a.), Hz.Âişe (r.anha) kıblesi tarafında uyurken namaz kılardı.[34] Herhalde böyle olması, namaz kılanın önünden geçen durumunda olmamasındandır. Çünkü erkeğin, namaz kılanın önünden geçmesi haram olduğu halde önünde durması mekruh değildir. İşte bunun gibi kadının da durması değil, geçmesi namazı kesmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

"Siyah köpek ve aybaşılı kadın namazı keser" buyurmuştur. Ebu Davud diyor ki: Hadisi Şu'be merfû' olarak rivâyet etmiştir. Yani bu hadis Katâde'nin öğrencilerinden yalnızca Şu'be tarafından Hz. Peygamber'in sözü olarak aktarılmıştır. Saîd ve Hişâm gibi diğer öğrencileri ise İbn Abbas'ın sözü olarak (mevkûf) rivâyet etmişlerdir.

33. İbn Mâce, 951. Abdullah b. Mugaffel Hz. Peygamber'in (s.a.) "Namazı, kadın, köpek ve eşek keser" buyurduğunu aktarır. Ancak senedde zayıflık vardır.

34. Buharî, 8/105; Müslim, 512 (270). Hz. Âişe'nin yanında namazı kesen şeyler olarak köpek, eşek ve kadın sayılınca Hz. Âişe: "Bizi eşeklere, köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Hz. Peygamber'in (s.a.) kıblesi tarafında divan üzerinde yatarken O'nun namaz kıldığını gördüm" dedi. Mâlik (*Muvatta*, 1/155, 156), Buharî (8/90) ve Müslim'in (504) rivâyetlerine göre İbn Abbas şöyle anlatıyor: "Bir dişi eşek üzerinde geldim. O günler ergenlik çağıma yaklaşmıştım. Allah Rasûlü (s.a.) insanlara Mina'da namaz kıldırıyordu. Saflardan birinin önünden geçtim; indim eşeği otlaması için salıverdim. Safa katıldım. Hiç kimse bundan dolayı bana bir şey demedi." Ebu Davud (719), Dârakutnî (s. 141) ve Beyhakî (2/178) Ebu Saîd'den rivâyet ederler ki, Allah Rasûlü (s.a.): *"Namazı hiçbir şey kesmez. Mümkün olduğunca önünüzden geçeni engellemeye çalışın. Çünkü o şeytandır."* buyurdu. Bu hadis zayıfsa da Dârakutnî'nin (s.141) Ebu Ümâme'den naklettiği: "Namazı hiçbir şey kesmez" şeklindeki hasen hadisle kuvvet kazanır. (Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/62; Taberânî'nin *Kebîr*'inden naklen). Yine Dârakutnî'nin Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği: *"Kişinin namazını kadın, köpek ve eşek kesmez. Önünden geçeni mümkün olduğunca engelle."* hadisi ve Enes'ten rivâyet ettiği: *"Namazı hiçbir şey kesmez"* hadisi sayesinde güç kazanır. Bu şâhid hadisler birbirlerini takviye ederek bu hadise güç katarlar. Hafız İbn Hacer diyor ki: Saîd b.Mansûr, sahih isnâdla Hz. Ali, Hz. Osman, vs. sahabeden buna benzer ifadeleri, onların sözü (mevkûf) olarak rivâyet etmiştir. *Muvatta*'da (1/156) sahih senedle rivâyet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer: "Namazı, namaz kılanın önünden geçen hiçbir şey kesmez" derdi. Bu naslarda, sahabe ve onlardan sonra gelen ilim adamlarının çoğunluğunun, namaz kılanın önünden geçen hiçbir şeyin namazı kesmeyeceği yolundaki görüşlerini ispatlayan delil vardır. Bu görüş Hz.Ali, Hz. Osman ve İbn Ömer'in görüşüdür. Aynı zamanda İbnü'l-Müseyyeb, Şa'bî ve Urve gibi tâbiîler; Mâlik, Sevrî, Şâfiî ve re'yciler (Ebu Hanife ve taraftarları) da bu görüştedirler. İmam Ahmed ise: "Siyah köpek namazı keser. Kadın ve eşek konusunda kalbimde bir tereddüt vardır" diyor.

F) RÂTİBE SÜNNETLERİ[1]

Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk dışında, ikâmet halinde iken on rekât (sünnet) namaza devam buyururdu. Bunlar da İbn Ömer'in naklettiği şu hadiste bildirilenlerdir: *"Hz. Peygamber'den (s.a.) on rekât namaz belledim: İki rekât öğle namazından önce, iki rekât da ondan sonra, akşam namazından sonra evde iki rekât, yatsı namazından sonra evde iki rekât ve sabah namazından önce iki rekât."*[2]

Bu namazları Hz. Peygamber (s.a.) ikâmet halinde iken aslâ bırakmazdı. Öğleden sonraki iki rekâtı kaçırmıştı da, onları ikindiden sonra kaza etmişti. Bu iki rekât namaza devam buyurmuştur.[3] Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bir amele başladı mı, onda sebat ederdi. Yasak vakitlerde râtibe sünnetleri kaza etme, hem O'nun hakkında hem de ümmeti hakkında genel hükümdür. Yasak vakitte bu iki rekât namaza devam etme ise -inşâallah, açıklaması Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetleri bölümünde geleceği üzere- yalnız O'na mahsustur.

Zaman zaman öğleden önce dört rekât kılardı. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de Hz. Âişe'nin (r.a.): *"Hz. Peygamber (s.a.) öğleden önce dört, sabahtan önce de iki rekât sünnet namaz kılmayı terketmezdi."* dediği rivâyet

---

1. Râtibe sünnet: Farz namazlarla birlikte düzenli ve devamlı olarak kılınan, onlardan ayrılmayan sünnet namaz demektir.
2. Buharî, 19/34, 19/25, 19/29, 11/39; Müslim, 729; Tirmizî, 433; Ebu Davud, 1252; Nesâî, 2/119; *Muvatta*, 1/166, Ahmed, 2/117.
3. Müslim, 834/297, 835/299. Bu rivâyette Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) benim yanımda ikindiden sonra iki rekât kılmayı aslâ terketmedi." diyor.

edilir[4]. Şu halde ya Hz. Peygamber (s.a.) evinde kıldığında dört, camide kıldığında iki rekât kılardı demek gerekir -ki bu daha açık gözükmektedir- ya da öyle de yapardı, böyle de, demelidir. Hepsi de Hz. Âişe ve İbn Ömer'den gözlem niteliğinde aktarılmıştır. Her iki hadis de sahihtir; ikisinden birisinde kusur yoktur. "Bu dört rekât namaz, öğlenin sünneti değildi; zevalden sonra kıldığı başlı başına müstakil bir namazdı" da denilebilir. Nitekim İmam Ahmed'in Abdullah b. Sâib'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), güneşin zevalinden sonra dört rekât namaz kılardı ve: *"Bu saat, göğün kapılarının açıldığı saattır. Bu vakitte salih bir amelimin (Arş'a) yükselmesini arzu ederim."* buyururdu.[5]

Yine Hz. Âişe'den (r.anha), *Sünen*'de nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört rekât kılamadığında, bu dört rekâtı öğleden sonra kılardı[6]. İbn Mâce diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önceki dört rekâtı kaçırdığında, onları öğleden sonraki iki rekâtın arkasında kılardı."[7] Tirmizî'de, Ali b. Ebu Tâlib'in (r.a.) şöyle dediği nakledilir: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört, ondan sonra da iki rekât namaz kılardı."[8] Yine İbn Mâce, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört rekât namaz kılardı. Bu dört rekâtta kıyâmı uzatır; rükû ve secdeyi güzel yapardı."[9] Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber (s.a.) terketmezdi diye kastettiği işte -Allah daha iyi bilir ya- bu dört rekâttır.

Öğlenin sünneti ise İbn Ömer'in söylediği iki rekâttır. Diğer namazların sünnetlerinin ikişer rekât olması ve insanların en boş bulundukları bir vakit olduğu halde sabahın sünnetinin iki rekât olması bunu açıklığa kavuşturur. Buna göre öğleden önceki bu dört rekât, sebebi günün yarılanması ve güneşin zevali olan müstakil bir virddir. Abdullah b. Mes'ûd, zevalden sonra sekiz rekât namaz kılar ve: "Bunlar, misilleriyle gece namazına bedeldirler" derdi. Allah daha iyi bilir ya, bunun sırrı şudur: Gündüzün ortası, gecenin yarısına karşılıktır. Göğün kapıları zevalden sonra açılır. Nüzûl-i ilâhî (ilâhî iniş) ise gece yarısından sonra gerçekleşir. Bu iki vakit, yakınlık ve rahmet vakitleridir. Birinde göğün kapıları açılır, diğerinde Rab Tebâreke ve Teâlâ dünya göğüne iner.

---

4. Buharî, 19/34; Ebu Davud, 1253; Nesâî, 3/256
5. Ahmed, *Müsned,* 3/411; Tirmizî, 478; Tayâlisî, 1/113. İsnâdı hasendir.
6. Tirmizî, 426. İsnâdı hasendir.
7. İbn Mâce, 1158. Bir önceki hadis sebebiyle hasendir (hasen ligayrihi).
8. Tirmizî, 424. Senedi hasendir.
9. İbn Mâce, 1156. Senedinde yalnız bir zayıf râvi vardır.

Müslim'in *Sahih*'indeki rivâyetine göre Ümmü Habîbe diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Kim bir gün, bir gecede on iki rekât namaz kılarsa, o namazlara karşılık o kimse için cennette bir ev bina edilir."* Nesâî ve Tirmizî, bu hadise şu ilâveyi getiriyorlar: *"Dört öğleden önce, iki rekât sonra, iki rekât akşamdan sonra, iki rekât yatsıdan sonra, iki rekât sabah namazından önce."* Nesâî: "İki rekât yatsıdan sonra" yerine: *"İki rekât ikindiden önce"* şeklinde rivâyet ediyor. Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.[10] İbn Mâce, Hz. Âişe aracılığıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: *"Kim şu on iki rekât sünnet namaza devam ederse Allah onun için cennette bir ev bina eder: Dört rekât öğleden önce, iki rekât ondan sonra, iki rekât akşamdan sonra, iki rekât yatsıdan sonra, iki rekât sabahtan önce."*[11] Yine İbn Mâce'nin Ebu Hureyre kanalıyla Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği buna benzer bir hadiste şöyle deniliyor: *"İki rekât sabahtan önce, iki rekât öğleden önce, iki rekât ondan sonra, iki rekât -zannederim- ikindiden önce, iki rekât akşadan sonra, -zannederim- iki rekât da yatsıdan sonra."* [12] Bu açıklamanın, râvilerin birinin sözünün hadise sokuşturulmuş (müdrec) şekli olması da, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü (merfû hadis) olması da muhtemeldir. Allah en iyi bilendir.

İkindiden önceki dört rekâta gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu dört rekât namazı kıldığına dair, Âsım b. Damra'nın Hz. Ali'den naklettiği uzun bir hadisten başka sahih bir hadis yoktur. Bu hadiste deniyor ki: *"Hz. Peygamber (s.a.) gündüzün on altı rekât (sünnet) namaz kılardı: Güneşin şuradan yüksekliği, öğle namazına buradan yüksekliği gibi kalınca dört rekât namaz kılardı. Öğleden önce dört rekât, öğleden sonra iki rekât ve ikindiden önce dört rekât namaz kılardı."* Bu hadisin bir başka metninde şöyle deniliyor: *"Güneş şuradan (tam tepeden) kayıp ikindi vaktinde buradan yüksekliği gibi bir yükseklikte olunca iki rekât namaz kılardı. Güneşin şuradan yüksekliği, öğle vaktinde buradan yüksekliği gibi olunca dört rekât namaz kılardı. Öğlenin farzından önce dört ve ondan sonra iki rekât kılardı. İkindiden önce dört rekât kılar ve her iki rekâtın arasını Mukarreb Meleklere, (Peygamberlere) ve onların yolundan giden mü'min ve müslü-*

---

10. Müslim, 728; Tirmizî, 415; Ebu Davud, 1250; Nesâî, 3/261; İbn Mâce, 1141; İbn Hıbbân, 614. İbn Hibbân hadisin sahih olduğunu, Tirmizî ise hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
11. İbn Mâce, 1140; Tirmizî, 414; Nesâî, 3/260, 261. Senedi hasendir.
12. İbn Mâce, 1142; Nesaî, 3/264. Senedi hasendir.

manlara selâm vermek suretiyle ayırırdı."[13]

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin bu hadisi inkâr ettiğini, hiddetle reddettiğini ve: "Bu hadis mevzû = uydurmadır" dediğini işittim. Ebu İshak el-Cüzcânî'nin hadisi inkâr ettiğini söylerdi.

Ahmed, Ebu Davud ve Tirmizî'nin İbn Ömer'den rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah, ikindiden önce dört rekât kılan kimseye rahmet etsin"* buyurmuştur.[14] Bu hadis hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş, İbn Hibbân sahih saymış, diğerleri ise illetli (muallel) bulmuştur. İbn Ebî Hâtim anlatıyor: Babam Ebu Hâtim'in şöyle dediğini işittim: Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî'ye, Muhammed b. Müslim b. el-Müsennâ'nın, babası Müslim b. el-Müsennâ yoluyla İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet ettiği: *"Allah, ikindiden önce dört rekât kılan kimseye rahmet etsin"* hadisini sordum, o da; karşılığında "Bırak şunu!" dedi. Bunun üzerine: "Bu hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir" dedim; şöyle karşılık verdi: Ebu'l-Velîd der ki: İbn Ömer: "Hz. Peygamber'den (s.a.) bir gün ve gecede on rekât belledim" derdi. Şayet bu (ikindiden önceki dört rekât) da olsaydı, elbet onu da sayardı... Babam (Ebu Hâtim) dedi ki: Yani İbn Ömer o zaman: "On iki rekât belledim" derdi. Bu durum hadis için asla bir illet değildir. Çünkü İbn Ömer, yalnızca Hz. Peygamber'den (s.a.) bellediği fiili haber vermiş, bundan başka birşeyi haber vermiş değildir. Öyleyse aslâ iki hadis arasında çelişki yoktur.

Akşamdan önceki iki rekât namaza gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki rekâtı kıldığı naklolunmamıştır. Ancak arkadaşlarının bu namazı kılmalarına ses çıkarmamıştır. Onların kıldığını gördüğü halde ne onlara bunu emretmiş, ne de yasaklamıştır. *Sahihayn*'da Abdullah el-Müzenî'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Akşamdan önce namaz kılınız. Akşamdan önce namaz kılınız"* buyurmuş ve üçüncüde halkın bu namazı (ileride) âdet edinmelerinden çekindiği için (bunun önüne geçmek isteyerek): *"Dileyen kılsın"* demiştir.[15] Bu iki rekât hakkında doğru olan görüş işte budur. Yani bu iki rekât namaz müstehabtır, mendubtur; diğer

---

13. Ahmed, *Müsned,* 1/85, 142, 143, 146; Tirmizî, 595, 596; İbn Mâce, 1161. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. İshak b.Rahûyeh: "Hz. Peygamber'in (s.a.) nafile namazları konusunda rivâyet edilen en hasen hadis budur" demiştir.
14. Ahmed, *Müsned,* 2/117; Tirmizî, 430; Ebu Davud, 1271. Senedi hasendir. İbn Hibbân (616), bu hadisi sahih saymıştır.
15. Buharî, 19/35, 96/27 ; Ebu Davud, 1281; Ahmed, *Müsned,* 5/55; Müslim, 838 (304).

râtibe sünnetler gibi bir râtibe sünnet değildir.[16]

Hz. Peygamber (s.a.) genellikle sünnetleri, bir sebebe bağlı olmayan nafile namazları ve bilhassa akşamın sünnetini evinde kılardı. Akşamın sünnetini camide kıldığı kesinlikle nakledilmemiştir.

Hanbel'in rivâyetine göre İmam Ahmed (b.Hanbel) diyor ki: Kişinin, akşamdan sonraki iki rekâtı evinde kılması sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.) ve O'nun sahabîlerinden bu şekilde rivâyet edilmiştir. Sâib b. Yezîd: "Ömer İbnü'l-Hattâb devrinde insanların akşam namazını kılınca hep birden dağıldığını, camide bir tek kimse bile kalmadığını gördüm. Herhalde akşamdan sonra ailelerinin yanına dönünceye kadar da namaz kılmazlardı." diyordu.

---

16. Akşam namazından önce namaz kılma konusunda farklı rivâyetler gelmiş, ancak incelendiğinde kılındığı yolundaki rivâyetlerin daha sağlam ve daha çok olduğu görülür. Biz şimdi bunlardan bir kısmını sunacağız:
a) Hz. Peygamber (s.a.) üç kere: "Her iki ezan (yani ezanla kâmet) arasında bir (sünnet, nafile) namaz vardır" buyurdu, üçüncüsünde "Dileyen kılar" dedi (Buharî, 19/35, 10/14, 10/16; Müslim, 838/304).
b) Mersed b. Abdullah el-Yezenî anlatıyor: Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye geldim ve: "Şu Ebu Temim'e şaşmaz mısın, akşam namazından önce iki rekât kılıyor?!" dedim. Ukbe: "Allah Rasûlü (s.a.) hayatta iken biz de kılardık" deyince ben: "Peki şimdi seni alıkoyan ne?" diye sordum. "İş güç" cevabını verdi. (Buharî, 19/35).
c) Muhtar b. Fülfül anlatıyor: Enes b. Mâlik'e ikindiden sonra nafile kılmanın hükmünü sordum, "Hz. Ömer ikindiden sonra kılınan bir namazdan dolayı ellere vururdu. Biz Allah Rasûlü (s.a.) devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce iki rekât kılardık" diye karşılık verdi. Ben: "Allah Rasulü (s.a.) bu iki rekât namazı kılar mıydı?" diye sorunca: "O, bizim kıldığımızı görürdü; ama bize ne emrederdi, ne de bizi ondan menederdi" cevabını verdi. (Müslim, 836/302).
d) Enes b. Mâlik diyor ki: Biz Medine'de iken müezzin akşam ezanını okuyunca, cemaat direklere koşuşurlar iki rekât namaz kılarlardı. Öyle ki, mescide giren bir yabancı bu namazı kılanların çokluğundan akşam namazının kılındığı zannına kapılırdı (Müslim, 837/303).
e) İbn Hibban (617), sahih bir isnâdla şu hadisi rivâyet eder: Allah Rasûlü (s.a.) akşam namazından önce iki rekât namaz kıldı.
f) Ebu Umâme diyor ki: Biz Allah Rasûlü (s.a.) zamanında akşamdan ince iki rekât kılmayı terketmezdik.
Bu hadislere aykırı olarak gelen hadisler de vardır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere bunlar diğer hadisler kadar güçlü değildir:
a) İbn Ömer'e akşamdan önce iki rekât namaz kılma konusu sorulunca: "Allah Rasûlü (s.a.) devrinden bu iki rekâtı kılan hiç kimse görmedim. İkindiden sonra iki rekât kılmaya ruhsat vermiştir." dedi (Ebu Davud). Hadis ihtilaflıdır.
b) Abdullah b. Büreyde, babası Büreyde'den naklen Allah Rasûlü'nün (s.a.) "Akşam dışında her iki ezan arasında bir iki rekâtlık namaz vardır" buyurduğunu nakleder (Dârakutnî, Beyhakî). Hadis zayıftır. Geniş bilgi için bk. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, c.VII, s.246.

Bir kimse iki rekâtı camide kılarsa onun için yeterli olur mu ve bu iki rekât (akşamdan sonra evde kılınan) namaz yerine geçer mi? Bu konuda İmam Ahmed'den farklı görüşler naklolunmuştur. Oğlu Abdullah, şöyle dediğini rivâyet ediyor: Bir adamın -İmam Ahmed, o adamın adını vermiştir- şöyle dediği kulağıma kadar geldi: "Bir adam iki rekât (sünneti) akşamdan sonra camide kılsa kâfi gelmez" Bu sözü naklettikten sonra İmam Ahmed: "Bu adamın sözü ne kadar güzel! Kaçındığı şey ne kadar hoş!" dedi. Ebu Hafs der ki: "İmamın böyle demesinin sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı evlerde kılmayı emretmiş olmasıdır." el-Mervezî ise: "Kim akşamdan sonra camide iki rekât kılarsa âsî olur" dedi.

Ahmed b. Hanbel: "Bunu bilmiyorum" dedi. Ben (oğlu Abdullah) de ona: "Ebu Sevr'in: O kimse âsîdir, dediği söyleniyor" dedim. "Herhalde Hz. Peygamber'in (s.a.): Akşamın sünnetini evlerinizde kılın, hadisi[17] doğrultusunda bu görüşe varmıştır" dedi. Ebu Hafs diyor ki: "Bu sözlerin yorumu şöyledir: Bir kimse farzı evinde kılıp camiyi terketse namazı yerini bulur. Sünnet namaz da işte böyledir." Ahmed'e göre durum böyle değildir. Sözünün yorumu ancak şöyle olabilir: Sünnet namazlar için belli bir yer ve cemaat şartı yoktur. Hem evde hem de camide kılınabilirler. En iyi bilen Allah'tır.

Akşam sünnetinde (uyulacak) iki sünnet vardır:

Birinci sünnet: Akşamın farzı ile sünneti arası sözle bölünmemelidir. el-Meymûnî ve el-Mervezî'nin rivâyetlerine göre Ahmed (r.h.): "Akşamın farzından sonra, iki rekât sünnetten önce bu iki rekât sünneti kılıncaya kadar kişinin konuşmaması müstehabdır." demiştir. Hasan b. Muhammed anlatıyor: "Ahmed'in akşam namazından selâm verip çıktığını, ayağa kalktığını; evine girmeden önce camide namaz kılmadığını ve bu arada konuşmadığını gördüm." Ebu Hafs diyor ki: "Ahmed'in böyle yapmasının sebebi Mekhûl'ün şu sözüdür: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *'Kim akşamdan sonra konuşmadan iki rekât kılarsa, kıldığı bu namaz İlliyyîn'e yükseltilir.'*[18] Zira böylece nafile, farza bitişmiş olur."

17. Ahmed, *Müsned,* 5/428; İbn Mâce, 1165. İsnâdı kuvvetlidir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/229, 230) kaydediyor ve: "Ahmed rivâyet etmiştir. Râvîleri sikadır" diyor.

18. Münzirî, *et-Tergîb*'de (1/205) zikretmiş ve bir başka rivâyette "iki rekât" yerine "dört rekât" şeklinde geldiğine dikkat çekip "Bu hadisi Razîn kaydetmiştir. Temel kaynaklarda göremedim." demiştir. Mekhûl, tâbiînden olduğu için hadis mürseldir.

İkinci sünnet: Evde kılmak. Nesâî, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Kâ'b b. Ucra'dan naklettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) Abdüleşhel oğullarının mescidine geldi, orada akşam namazını kıldırdı. Namazlarını bitirince Hz. Peygamber (s.a.) baktı ki nafile namaz kılıyorlar. Bunun üzerine: *"Bu, evlerin namazıdır."* buyurdu.[19] Bu hadisi İbn Mâce, Râfi' b. Hadîc'den rivâyet etmiş ve o rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Bu iki rekâtı evlerinizde kılınız"* buyurmuştur.

Sözün özü, genellikle sünnetleri ve nafile namazları evde kılma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Nitekim *Sahih*'de nakledildiği üzere İbn Ömer şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber'den (s.a.) on rekât namaz belledim: İki rekât öğleden önce, iki rekât da ondan sonra, akşamdan sonra evde iki rekât, yatsıdan sonra evde iki rekât ve sabah namazından önce iki rekât."* [20]

Sahih-i Müslim'de Hz. Âişe'nin (r.anha) şöyle dediği nakledilir: "Hz. Peygamber (s.a.) evimde, öğleden önce dört rekât namaz kılar, sonra mescide gider cemaata namaz kıldırırdı. Sonra gelir iki rekât namaz kılardı. Cemaata akşam namazını kıldırır; sonra gelir, iki rekât namaz kılardı. Cemaata yatsıyı kıldırıp evime gelir iki rekât kılardı."[21]

Sabah namazının sünneti hususunda O'ndan gelen sahih rivâyet de böyledir. Bu namazı Hafsa'nın da söylediği üzere evinde kılardı. [22]

Sahihayn'da İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) evinde cumadan sonra iki rekât namaz kılardı.[23] Cumadan önce ve sonra kılınan sünnet namaz hakkında, -inşaallahuteâlâ- Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma konusundaki âdet ve tutumları anlatılırken, söz edilecektir. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözüne muvafıktır: *"Ey insanlar! Namazlarınızı evlerinizde kılınız. Çünkü farz namaz hariç, kişinin kıldığı en faziletli namaz, evinde kıldığıdır."*[24]

---

19. Nesâî, 3/198; Tirmizî, 604; Ebu Davud, 1300. Senedinde yalnız bir meçhul râvi varsa da yukarıda (bk. dipnot: 17) geçen hadis bunu destekler. İbn Mâce'nin rivâyet ettiği Râfi' b. Hadîc hadisi ise metrûktur.
20. Buharî, 19/29; Müslim, 729 (104); Mâlik, 1/166; Ebu Davud, 1252; Nesâî, 2/119; Tirmizî, 433, 434.
21. Müslim, 730 (105).
22. Buharî, 10/12; Müslim, 723 (87). Hafsa diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) müezzin sabah ezanını bitirince ve ortalık ağarınca, sabahın farzı kılınmadan önce kısa iki rekât namaz kılardı.
23. Buharî, 11/39; Müslim, 882 (70, 71, 72).
24. Buharî, 96/3, 10/80, 78/75; Müslim, 781 (213).

Sünnetleri ve nafileleri -bir ârızî durum olmazsa- evde kılma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Nitekim yolculuk, hastalık, vb. gibi camiye gitmeyi engelleyen ârızî bir durum bulunmadığında farzları camide kılmak da O'nun âdetiydi.

Sabah namazının sünnetini kılmaya bütün nafile namazlardan daha çok dikkat eder, bu namaza daha fazla devam buyururdu. Bu yüzden hem bu namazı, hem de vitir namazını ne yolculuk esnasında,ne de ikamet halinde terkederdi. Yolculukta sabah namazının sünnetine ve vitire diğer sünnetlerden öte bütün nafilelerden daha fazla devam buyururdu. Yolculukta, bu iki namazdan başka bir râtibe sünnet kıldığı naklolunmamıştır. Bundan dolayı İbn Ömer (yolculukta) iki rekâttan fazla kılmaz ve: "Allah Rasûlü (s.a.) ile, Ebu Bekir ve Ömer ile -Allah onlardan razı olsun- yolculuk ettim. Yolculukta iki rekâttan fazla kılmazlardı." derdi.[25] Her ne kadar bu söz, onların sünnet namaz kılmayıp farz namazı ise dört rekâta tamamlamadıkları ihtimalini taşıyorsa da sağlam yoldan tesbit edildiğine göre İbn Ömer'e yolculukta öğlenin sünnetini kılma meselesi sorulmuş, o da: "Nafile namaz kılacak olsaydım, namazı (dört rekâta) tamamlardım." demiştir. Bu, onun -Allah ondan razı olsun- fakîhliğinin göstergelerindendir. Çünkü Allah Teâlâ, yolcudan hafifletmek kastıyla dört rekâtlı namazın yarısını kaldırmıştır. Şayet o kısalmış namazdan önce veya sonra iki rekât namazı meşrûlaştıracak olsaydı, bu namazı (dört rekâta) tamamlaması daha uygun olurdu.

1— Vitir mi, Sabahın Sünneti mi Daha Üstündür?

Fakihler, sabah namazının sünneti mi, yoksa vitir mi daha güçlü (müekked) sünnettir, sorusuna iki ayrı görüşle cevap vermişlerdir. Fakihlerin vitirin vacibliği konusunda ihtilaf etmiş olmalarını ileri sürerek tercih yapmak mümkün değildir. Çünkü sabah namazının sünnetinin de vacib olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: "Sabahın sünneti amelin başlangıcı, vitir ise sonu mesabesindedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), sabahın sünnetini ve vitiri kılarken ihlâs sûrelerini (Kul hüvallahu ahad ile Kul ya eyyühe'l-kâfirûn'u) okurdu. Bu iki sûre ilim-amel, marifet-irâde ve inanç-niyet tevhidlerini bünyelerinde toplamışlardır."

25. Buharî, 18/11; Müslim, 694 (16).

"Kul hüvallahu ahad" sûresi, şu hususları içerir: İnanç ve marifet tevhidini; ve Rab Teâlâda varlığına inanılması gerekli şu konuları: Her yönden mutlak surette ortaklığa aykırı anlam taşıyan ahadiyyet = teklik vasfını; hiçbir şekilde noksanlığın ilişemeyeceği sıfatların hepsinin O'nda varlığını gösteren samediyyet vasfını; samediyyetin ayrılmaz özelliklerinden olan çocuksuzluk ve babasızlık durumunu ve teşbih, temsil, başkalarıyla benzer olma özelliklerini ortadan kaldırma anlamını taşıyan herşeyden müstağnî olması, ahadiyyeti ve dengininin bulunmaması özelliklerini. Bu sûre O'nda her türlü üstün özelliklerin varlığını, O'nda hiçbir noksanlığın bulunmadığını, üstünlüğünde O'na denk yahut benzer birinin olmadığını ve mutlak surette O'nun ortağının olamayacağını ifade etmektedir. İşte bu temel esaslar, itikadî-ilmî tevhidin kavşak noktalarıdır. Bu tevhide sahib olan kimse, bütün sapık ve müşrik fırkalardan ayrılır. Bundan dolayı bu sûre, Kur'an'ın üçte birine denktir. [Çünkü Kur'an'ın esası haber ve inşâya dayanır. İnşâ üç kısımdır: 1- Emir, 2- Nehiy (yasaklama), 3- İbâha (mübah kılma). Haber ise iki çeşittir: 1- Yaratıcıdan (c.c.), O'nun isimlerinden, sıfatlarından ve hükümlerinden haber, 2- O'nun yaratıklarından haber.] "Kul hüvallahu ahad" sûresi, tamamen yalnızca O'ndan, O'nun isimlerinden ve sıfatlarından haber vermektedir. Bundan dolayı da Kur'an'ın üçte birine denktir. "Kul ya eyyühe'l-kâfirûn" sûresi (kendisine inanan okuyucusunu) kasdî, iradî ve amelî (pratik) şirkten kurtardığı gibi bu sûre de kendisine inanan okuyucusunu ilmî şirkten kurtarır. İlim, amelden önce ve amelin önderi, lideri, komutanı, ona hükmeden hâkimi, onu uygun yerlere oturtan yönlendiricisi olduğu için "Kul hüvallahu ahad" sûresi, Kur'an'ın üçte birine denktir. Bunu bildiren hadisler neredeyse mütevâtirlik derecesine ulaşmaktadır. "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn" sûresi, Kur'an'ın dörtte birine denktir. Bunu bildiren hadis, Tirmizî'de İbn Abbas (r.a.) yoluyla şu şekilde nakledilmektedir: *"İzâ zülzilet sûresi, Kur'an'ın yarısına denktir. Kul hüvallahu ahad sûresi, Kur'an'ın üçte birine denktir. Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn sûresi, Kur'an'ın dörtte birine denktir."*[26] Bu hadisi Hâkim de *Müstedrek*'te rivâyet etmiş ve "isnâdı sahih" demiştir.

26. Tirmizî, 2896; Hâkim, *Müstedrek*, 1/566. Hadis zayıftır. Ancak "Kulhüvallahu ahad, Kur'an'ın üçte birine denktir" kısmı, Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyet edilmiştir. "Kul ya eyyühe'l-kâfirûn, Kur'an'ın dörtte birine denktir" kısmı ise Hâkim (1/566) ve Taberânî *(el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/203) tarafından rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zayıfsa da Ahmed (3/146, 147) ve Tirmizî'nin (2897) Enes'ten rivâyet ettikleri ve Taberânî'nin *(Sagîr*, s.32) Sa'd b. Ebî Vakkas'tan naklettiği hadisler buna destek sağlar, bunlar sayesinde sıhhat kazanır, kuvvet bulur.

Nefisler hevâlarına uydukları için ve birtakım maksatlara ulaşmak yolunda pekçoklarının, zararlı ve bâtıl olduklarını bildikleri halde hevâlarına kapıldıkları için iradeye dayalı amelî şirk, nefisler üzerinde daha baskın rol oynamaktadır. Bu şirki nefislerden temizlemek, söküp atmak, ilmî şirkin temizlenmesinden, sökülüp atılmasından daha zor, daha güçtür. Çünkü ilmî şirk, ilim ve delil ile yok olur gider; böyle bir şirk içinde bulunan kimse bir şeyi olduğundan başka bir şekilde bilme imkânına sahip değildir. Ama kasıt ve irade şirkinde durum böyle değildir. Çünkü bu şirkin içinde olan kimse, hevâsının baskınlığı ile şehvet ve gazap sultasının, nefsi egemenliği altına alması sebebiyle ilmin bâtıl ve zararlı olduğunu gösterdiği şeylere kapılır. [27] Bu yüzden amelî şirki gidermeyi üstlenen "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn" sûresinde, benzeri "Kulhuvallahu ahad" sûresinde görülmeyen bir tekrar ve vurgulama sözkonusu olmuştur. Kur'an iki bölüm olduğundan; bir bölümü dünyaya, onun ahkâmına, onunla ilişkili hususlara ve orada yaşayan mükelleflerin davranışları vs. konulara; diğer bölümü de âhiret ve orada olacaklara dairdir. "İzâ zülzilet" sûresi, başından sonuna kadar yalnızca bu (ikinci) bölüme ayrılmış olup, bu sûrede sadece ahiret ve o zamanda yeryüzü ile yeryüzü sakinlerinin durumlarının ne olacağı anlatılmıştır. Bunun için Kur'an'ın yarısına denk olmuştur. Bu hadisin - Allah daha iyi bilir ya- sahih olması çok uygundur. İşte bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât tavaf namazında bu iki sûreyi okurdu.[28] Çünkü bu sûreler, ihlâs ve tevhîd sûreleridir. Hz. Peygamber (s.a.) bu sûrelerle günün ameline başlar, onlarla son buldururdu.[29] Tevhîdin sembolü olan hacda bu iki sûreyi okurdu.

2— Sabahın Sünnetinden Sonra Yatması:

Hz. Peygamber (s.a.) sabahın sünnetini kıldıktan sonra sağ yanı üzerine yatardı. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den (r.anha) gelen rivâyet işte budur.[30]

---

27. Günümüzde alkollü içkiler, uyuşturucular, sigara vb. şeylerin zararlı olduklarını bile bile içenleri burada hatırlamak yerinde olur.
28. Müslim, 1218.
29. Sabahın sünnetinde okuduğu rivayeti: Müslim, 726; Ebu Davud, 1256; Nesâî, 2/155, 156. Vitirde okuduğu rivâyeti: Tirmizî, 462; Nesâî, 3/136. Senedi hasendir. Ayrıca bu ikincisini Nesâî, (3/245) Hz.Âişe'den sahih isnâdla rivâyet etmiştir ki bu hadisi Hâkim (1/305) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
30. Buharî, 19/23; Müslim, 736 (121, 122); Ebu Davud, 1262; İbn Mâce, 1198; Ahmed, 6/121, 133.

Tirmizî, Ebu Hureyre'den (r.a.) şu hadisi nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Herhangi biriniz sabah namazından önceki iki rekâtı kılınca sağ yanı üzerine yatsın."*[31] Tirmizî der ki: Bu hadis, hasen-sahih-garîbtir.

İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis bâtıldır, sahih değildir. Sahih olan Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu emretmiş olması değil, sadece yapmasıdır. Emir şeklinde yalnızca Abdülvâhid b. Ziyâd rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde yanılmıştır. İbn Hazm ve onun peşinden gidenler bu yatışı farz sayıyorlar ve İbn Hazm bu hadise dayanarak yatmayanın namazını bâtıl sayıyor. Bu, onun ümmetten ayrıldığı noktalardan biridir. Arkadaşlarından birinin yazmış olduğu bir ciltlik bir kitap gördüm. Abdürrezzak'ın *Musannef*'te[32] Ma'mer'den, onun Eyyub'dan, onun da İbn Sîrîn'den naklettiğine göre; Ebu Musa (el-Eş'arî), Râfı' b. Hadîc ve Enes b. Mâlik -Allah onlardan razı olsun- sabahın iki rekât sünnetini kıldıktan sonra yatarlar ve bunu da emrederlerdi. Yine Abdürrezzak, Ma'mer -Eyyub-Nâfı', senediyle İbn Ömer'in bunu yapmadığını ve: "Selâm vermemiz yeterlidir" dediğini aktarır. Ayrıca İbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakleder: Güvenilir bulduğum birisi bana haber verdi ki, Hz. Âişe (r.anha) "Hz. Peygamber (s.a.) sünnet olduğundan yatmazdı. Gece boyunca yorulurdu da, onun için istirahat ederdi." derdi. (İbn Cüreyc) diyor ki: İbn Ömer sağ yanları üzerine yatanları görünce üzerlerine çakıl taşı atardı.

İbn Ebî Şeybe'nin, Ebu's-Sıddîk en-Nâcî'den naklettiğine göre İbn Ömer, sabahın iki rekât sünnetinden sonra yatan bir grup gördü; bunun üzerine birini gönderip onları menetti. Onlar: "Biz bununla sünnete uymak istiyoruz" dediler. Bu cevap üzerine İbn Ömer (adamına): "Dön, onlara bid'at olduğunu söyle" dedi. Ebu Miclez der ki: İbn Ömer'e, bu yatma işini sordum; "Şeytan sizinle oynuyor." cevabını verdi. İbn Ömer demiştir ki: Ne oluyor adama ki, iki rekâtı kılınca toprağa bulanan eşeğin yaptığını yapıyor?!

Bu yatış konusunda iki grup aşırılığa düşmüş, bir üçüncü grup da orta yolu tutmuştur. Zâhirîlerin bir bölümü bu yatışı farz saymıştır. İbn Hazm ve ona uyanlar, yatılmadığında namazın bâtıl olacağını savunmuşlardır. Fakihlerin bir bölümü bu yatışı mekruh görmüş ve "bid'at" diye isimlendirmiştir. Mâlik, vs. âlimler bu konuda orta yolu tutmuş ve rahatla-

31. Tirmizî, 420; Ebu Davud, 1261; İbn Mâce, 1199; Ahmed, 2/415. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme (1120) ve İbn Hibbân (612) ise sahih saymıştır.
32. Abdürrezzak, *Musannef*, 3/42, 44.

mak maksadıyla yatan kimse için bu yatışın bir sakıncası olmadığı, sünnet kastıyla yatan kimse içinse mekruh olduğu görüşüne varmışlardır. Bir grup ise her halükârda -ister istirahat için olsun, ister olmasın- müstehab saymış ve Ebu Hureyre hadisini delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Mekruh görenlerin bir kısmı İbn Ömer vs. gibi sahabilerin söz ve davranışlarını -İbn Ömer'in yatanlara çakıl taşı atması gibi- delil olarak ileri sürmüş; bir kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.) yattığını inkâr etmiş ve demişlerdir ki: Sahih olan şudur: İbn Abbas hadisinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) yatışı vitirden sonra, sabahın iki rekât sünnetinden önce idi. Hz. Âişe hadisine gelince, seneddeki İbn Şihâb'ın ne dediği konusunda farklı şeyler söylenmiştir. Mâlik ondan rivâyetinde: "Gece namazını bitirince, müezzin çağırmaya gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince kısa iki rekât namaz kılardı" demiştir.[33] İşte burada yatışın sabah namazının sünnetinden önce olduğu açıkça görülmektedir.

Mâlik dışında İbn Şihâb'dan nakledenler ise: "Hz. Peygamber (s.a.) müezzin sabah ezanını okuyup sustuktan ve tanyerinin ağardığını anladıktan, çağırmak için müezzin de geldikten sonra kalkıp kısa iki rekât namaz kılar, sonra sağ yanına yatardı" demektedirler.[34] (Mekruh olduğu görüşünü savunanlar) diyorlar ki: İbn Şihâb'ın talebeleri ihtilaf ederlerse söz, Mâlik'in söylediğidir. Çünkü İbn Şihâb konusunda onların en sağlam ve en hafız olanı odur. Diğerleri ise diyorlar ki: Bu konuda doğru, Mâlik'e muhalif olanlarla birliktedir. Ebu Bekir el-Hatîb der ki: "Mâlik'in, Zührî-Urve-Hz. Âişe yoluyla rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin on bir rekât namaz kılar. Bu on bir rekâttan biriyle vitir yapardı. Gece namazını bitirince, müezzin çağırmaya gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince kısa iki rekât namaz kılardı.[35] Ukayl, Yûnus, Şuayb, İbn Ebî Zi'b, el-Evzâî ve diğerleri burada Mâlik'e muhalefet etmişler ve hadisi Zührî'den: 'Hz.Peygamber (s.a.) iki rekât sabah sünneti kılar, sonra müezzin gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince, onunla birlikte çıkardı.' şeklinde rivâyet etmişlerdir. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.) yatışının, sabahın sünnetinden önce olduğunu söylemiştir. Grubun rivâyet

---

33. Mâlik, *Muvatta,* 1/120; Müslim, 736 (121). *Muvatta*'da İbn Şihâb'dan gelen metin şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) biri vitir olmak üzere gece on bir rekât namaz kılardı. Bitirince sağ yanı üzerine yatardı."
34. Müslim, 736(122).
35. Müslim, 736(121); *Muvatta,* 1/120.

ettiği hadiste ise, sabahın sünnetinden sonra yattığı belirtilmiştir. Âlimler Mâlik'in hata, diğerlerinin ise isabet ettiğine hükmetmişlerdir."[36]

Ebu Tâlib anlatıyor: Ahmed'e: "Ebu's-Salt, Ebu Küdeyne-Süheyl b.Ebî Salih-babası (Ebu Salih)- Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) sabahın sünnetinden sonra yattığını bize rivâyet etti" dedim. O da: "Şu'be bu hadisi Peygamber'e nisbet etmiyor." dedi. "İnsan yatmazsa bir şey olur mu?" diye sordum. "Hayır. Hz. Âişe rivâyet ediyor, İbn Ömer inkâr ediyor." cevabını verdi.

Hallâl anlatıyor: el-Mervezî bize haber etti ki; Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel): "Ebu Hureyre hadisi böyle değildir" dedi. "el-A'meş, bu hadisi Ebu Sâlih yoluyla Ebu Hureyre'den naklediyor" dedim. "Abdulvâhid, tek başına bu hadisi rivâyet ediyor" dedi. İbrahim b. el-Hâis diyor ki: Ebu Abdilah (Ahmed b. Hanbel)'a, sabahın iki rekât sünnetinden sonra yatma meselesi sorulunca şu cevabı verdi: "Ben yatmam. Herhangi bir kimse yatarsa, iyidir."

Abdülvâhid b. Ziyâd'ın el-A'meş yoluyla Ebu Sâlih'ten rivâyet ettiği hadis İmam Ahmed'e göre sahih olsaydı; bu işin, onun bakış açısından, en alt derecesi müstehab olmasıydı. Denilir ki, Hz. Âişe (r.anha) hem onu, hem bunu rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı; bu konuda ihtilaf yoktur; Çünkü bu iş mübahtır. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sağ yanı üzerine yatışında şu incelik vardır. Kalb, sol yanda asılıdır. İnsan sol yanı üzerine uyuyunca ağır uykuya dalar. Sakin ve rahat olduğu için uykusu ağırlaşır. Sağ yanı üzerine uyuyunca kalbin sallanmasından ve yerine yerleşmek isteyerek oraya doğru meyletmesinden dolayı hareket halinde olduğu için uykuya dalamaz. Bundan dolayı hekimler daha rahat etmek ve hoş uyuyabilmek için sol yana yatıp uyumayı iyi sayarlar. Şeriat sahibi (Hz. Peygamber s.a.) ise uykusu ağırlaşıp gece ibadetinden geri kalmamak için sağ yana yatıp uyumayı tercih etmiştir. Sağ yana yatmak kalb için, sol yana yatmak ise beden için daha faydalıdır. En iyi bilen Allah'tır.

---

36. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (3/36)'de diyor ki: Müslim'in, Mâlik-Zührî (İbn Şihâb)-Urve-Âişe yoluyla rivâyet ettiği; "Hz. Peygamber (s.a.) vitirden sonra yatardı" hadisinin naklinde Urve'den rivâyette bulunan Zührî'nin talebeleri, Mâlik'e muhalefet etmişler ve yatma işinin sabah namazından sonra olduğunu belirtmişlerdir. Doğru olan da budur. Bu hadisle yatmanın müstehab olmadığını isbatlamaya çalışanlar isabet etmemişlerdir.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) GECE NAMAZI

Gerek selef, gerek halef âlimleri teheccüd namazının Hz. Peygamber'e (s.a.) farz mı, nâfile mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Her iki grup da: *"Gecenin bir kısmında kendin için nâfile olarak namaz kıl."* âyetini[1] delil gösterirler. Diyorlar ki: Bu âyet, (teheccüdün) farz olmadığı konusunda açıktır. Ötekiler de diyorlar ki: Bu sûrede Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.) teheccüdü emretti. Nitekim *"Ey elbiselerine bürünen (Peygamber)! Gece kalk biraz namaz kıl."* âyetinde[2] de emretmişti. Bu namazı Hz. Peygamber'den (s.a.) kaldıran (nesheden) bir âyet gelmemiştir. Âyetin; *"...Kendin için nâfile olarak..."* kısmından maksat "nâfile namaz" olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) için nâfile olmakla tahsis etmezdi. Buradaki "nâfile", "ziyâde = ilâve, ek, fazlalık" anlamındadır. Kayıtsız, şartsız olan ziyade kelimesi ise nâfile namaz anlamına gelmez. Allah (c.c.) buyuruyor ki: *"Ona (İbrahim'e) İshâk'ı bağışladık, nâfile olarak da Yâkub'u."*[3] Yani evladına (İshak'a) ilâve olarak (torun Yâkub'u İbrahim'e) bağışladık. Hz. Peygamber'in (s.a.) teheccüdündeki nâfile de aynı şekilde derecelerinde ve sevabında artış demektir. Bu yüzden Allah teheccüdü Hz. Peygamber'e (s.a.) has kılmıştır. Zira gece namazı diğer insanlar hakkında mübah olup onların günahlarına keffarettir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ise Allah, geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) derecelerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi için, diğerleri ise günahlarına keffaret olması için ibadet eder. Mücâhid der ki: Hz. Peygamber (s.a.) için

1. İsrâ, 17/79.
2. Müzzemmil, 73/1.
3. Enbiyâ, 21/3.

nâfile olmuştur; çünkü onun geçmiş-gelecek bütün günahları bağışlanmıştır. Bu yüzden onun ibadeti nâfile, yani sevabında artıştır, ondan başkası için ise günahlarına keffarettir.

İbnü'l-Münzir, *Tefsîr*'inde; Ya'lâ b. Ebu Ubeyd el-Haccâc-İbn Cüreyc-Abdullah b. Kesîr yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder: Farz dışında kalan namaz, günahların keffareti için kılınmadığından dolayı nâfiledir. Sair insanlar için nâfile yoktur. Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Bütün insanlar, farz dışındaki namazları günahlarına keffaret olsun diye kılarlar.[4]

Muhammed b. Nasr, Abdullah - Amr - Saîd ve Kubeysa - Süfyân - Ebu Osman yoluyla Hasan (el-Basrî)'nin, *"Gecenin bir kısmında kendin için nâfile olarak namaz kıl."* ayeti hakkında: "Gece nafilesi, yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur" dediğini rivâyet eder. Dahhâk'ın da: "Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur" dediğini zikreder.[5]

Süleym b. Hayyân, Ebu Gâlib yoluyla Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini zikreder: "Yerli yerince abdest aldığında bağışlanmış olarak yerinden kalkarsın. Kalkıp namaz kıldığında, bu namaz senin için bir fazilet ve sevap olur." Bunun üzerine bir adam: "Ey Ebu Ümâme! Bir kimse kalkıp namaz kılınca onun için nâfile olur mu, ne dersin?" diye sordu. Ebu Ümâme: "Hayır, olmaz. Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Günahlar, hatalar içinde yüzen bir adam için nasıl nâfile olabilir?! Onun için bir fazilet ve sevab olur." cevabını verdi.[6]

Ben derim ki: Sözün özü, âyetteki "nâfile" kelimesi ile-müstehab ve mendub gibi- yapılıp yapılmaması caiz olan şey kastedilmemiştir. "Senin için nâfile olarak" sözü, emrin delâlet ettiği vücûbu (= farzıyyeti) ortadan kaldırıcı olmaz. İnşâallahuteâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetleri anlatılırken bu meselenin daha fazla açıklaması yapılacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek ikamet halinde, gerek sefer halinde gece namazını bırakmazdı. Uyku yahut ağrı bastırıp da (gece kılamaz ise) gündüz on iki rekât namaz kılardı.[7] Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şu anlam-

4. Bu rivâyeti, Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da (4/196) kaydetmiş ve fazla olarak İbn Cerîr (15/143), Muhammed b. Nasr ve Beyhakî'nin (*Delâil*'de) de rivâyet ettiğini belirtmiştir.
5. Suyûtî, a.g.e., 4/196. Muhammed b. Nasr'dan aktarıyor.
6. Ahmed, *Müsned*, 5/255. İsnâdı hasendir. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da (4/196, 197) kaydetmiş ve fazla olarak Tayâlisî, İbn Nasr, Taberânî, İbn Merdûyeh, Beyhakî (*Şu'abu'l-Îmân*) ve Hatîb'in (*Tarih*) rivâyet ettiğini belirtmiştir.
7. Müslim, 746.

da sözler söylediğini işittim: "Bu hadiste vitir namazının, yerini savuşturduğu için kaza olunmayacağına delil vardır. Vitir namazı, tahiyyetü'l-mescid, küsûf, yağmur duası vb. namazlar gibidir. Bu namazdan maksat, gece namazının sonunun tek olmasıdır. Nitekim Akşam namazı da gündüz namazlarının sonudur. Gece sona erip sabah namaz kılınınca artık vitir namazı, yerine gelmez."

Ebu Davud ve İbn Mâce'nin Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Kim vitiri kılmadan uyur yahut onu kılmayı unutursa, sabahleyin yahut hatırladığında kılsın."* buyurmuştur.[8] Ancak bu hadisin bir takım illetleri vardır:

1- Zayıf bir râvi olan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem tarafından rivâyet edilmiştir.[9]

2- Doğrusu bu hadis (Abdurrahman'ın) babası yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği mürsel bir hadistir. Tirmizî: "Bu, daha sahihtir" yani mürseldir, diyor.[10]

3- İbn Mâce, Ebu Saîd hadisini naklettikten sonra Muhammed b.Yahya'dan hikâye eder ki: Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.): *"Sabaha çıkmadan önce vitri kılın"* buyurmuştur.[11] İbn Mâce diyor ki: Bu hadis, Abdurrahman'ın naklettiği hadisin vâhi (boş) olduğunu gösterir.

İbn Abbas ve Hz. Âişe'nin söyledikleri üzere Hz. Peygamber (s.a.) gece on bir yahut on üç rekât namaz kılardı. Bu iki sahabîden her iki rivâyet de sabittir. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'nin "Allah Rasulü (s.a.), ne Ramazanda ne de başka zamandaki (gecelerde) on bir rekâttan fazla namaz kılmış değildir" dediği nakledilir.[12] *Sahihayn*'da yine Hz. Âişe'den: "Allah Rasûlü (s.a.) gece on üç rekât namaz kılardı. Bunlardan beşi ile vitrini kılar, bu beş rekâtın da yalnız son rekâtında (selâm teşehhüdüne) otururdu"

---

8. Ebu Davud, 1431. İsnâdı sahihtir. İbn Mâce, 1188; Tirmizî, 465; Ahmed, *Müsned*, 3/41, 44; Beyhakî, 2/480. Hâkim (1/302) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
9. Ancak bu illetli bulma, Tirmizî ve İbn Mâce'deki senede yöneltilebilir. Ebu Davud, Hâkim ve Beyhakî'deki sened ise sahihtir. Çünkü bunlar şu senedle rivâyet etmişlerdir: Ebu Gassân - Muhammed b. Mutarrif el-Medenî - Zeyd b.Eslem - Atâ b.Yesâr - Ebu Saîd el-Hudrî. Bu ise sahih bir seneddir.
10. Tirmizî, 466.
11. İbn Mâce, 1189; Müslim, 754 (160).
12. Buharî, 19/16, 31/1; Müslim, 738(125); Tirmizî, 439; Nesâî, 3/234.

dediği rivâyet olunmaktadır.[13]

Hz. Âişe'den gelen bu iki rivâyetin doğrusu, birincisidir. On bir rekâtın üzerindeki iki rekât sabah namazının iki rekât sünnetidir. Aynı hadiste, Hz. Âişe tarafından açıklanmış olarak bu şekilde gelmiştir. Müslim'in *Sahih*'inde zikrettiğine göre (Hz. Âişe): "Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazının iki rekât sünneti ile beraber (geceleyin) on üç rekât namaz kılardı" demiştir.[14] Buharî ise bu hadisin lafzını şöyle vermektedir: "Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin on üç rekât namaz kılardı. Sonra sabah ezanını işitince kısa iki rekât namaz kılardı."[15] *Sahihayn*'da nakledildiğine göre Kâsım b. Muhammed diyor ki: Âişe'nin (r.anha) şöyle dediğini işittim: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) geceleyin kıldığı namaz, on rekât idi. Bir rekâtla da vitir kılar ve sonra sabah namazının iki rekât sünnetini kılardı. İşte on üç rekât bunlardır."[16] Hz. Âişe'nin bu sözleri müfessir ve açıklayıcıdır.

İbn Abbas'ın ne dediği konusunda da ihtilaf edilmiştir. *Sahîhayn*'da Ebu Cemre'den nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Rasulü'nün (s.a.) geceleyin kıldığı namaz on üç rekâttı."[17] Fakat bu rivâyet ondan, sabah namazının iki rekât sünnetiyle birlikte olduğu açıklamasıyla nakledilmiştir. Şa'bî diyor ki: Abdullah İbn Abbas ile Abdullah İbn Ömer'e -Allah ikisinden râzı olsun- Allah Rasûlü'nün (s.a.) gece kıldığı namazı sordum: "On üç rekâttı. Onlardan sekizi gece namazı, üçü vitir namazı, ikisi de sabah namazının farzından önceki iki rekât (sünnet) namazdır" dediler.

Sahihayn'da Küreyb'den nakledilen, İbn Abbas'ın, teyzesi Meymûne Bint el-Hâris'in yanında gecelemesi olayında İbn Abbas'ın şunları söylediği de rivâyet olunmaktadır: "Hz. Peygamber (s.a.) on üç rekât namaz kıldı. Sonra yattı uyudu, hatta horladı. Tanyeri ağarınca kısa iki rekât namaz kıldı." Bu hadisin diğer bir lafzında şöyle denmektedir: "Sonra iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât kılıp ondan sonra tek rekâtlı bir namaz kıldı. Sonra müezzin çağırmaya

13. Buharî, 19/10; Müslim, 737(123). Buharî'deki metin şöyledir: "Hz.Peygamber (s.a.) gece, bir rekâtı vitir, ikisi sabahın sünneti olmak üzere toplam on üç rekât namaz kılardı."
14. Müslim, 737(124). Buharî ise bundan önceki hadiste geçtiği üzere bu hadisin anlamını rivâyet etmiştir.
15. Buharî, 19/28.
16. Müslim, 738(128). Bu metinle rivâyet eden Müslim'dir.
17. Buharî, 19/10; Müslim, 764(194); Tirmizî, 442.

gelinceye kadar yine uzandı. Daha sonra kalktı, kısa iki rekât namaz kıldı. Sonra da sabah namazını kıldırmak için dışarı çıktı."[18]

Böylece on bir rekât üzerinde birleşme sağlanmış oldu. Son kılınan iki rekâtın sabah namazının sünneti mi, yoksa başka bir namaz mı olduğu konusunda görüş ayrılığı ortaya çıktı. Bunlar da Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı kıldığı farz ve râtibe sünnetlerin rekât sayısına eklendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) gece ile gündüz kıldığı toplam devamlı virdi kırk rekât olur. Hz. Peygamber (s.a.) on yedi farz, on yahut on iki râtibe sünnet, on bir yahut on üç gece namazı olmak üzere toplam kırk rekât namaza sürekli devam buyururdu. Bunlardan fazlası -sekiz rekât fetih namazı[19], seferden döndüğünde kıldığı kuşluk namazı, ziyaretinde bulunduğu kimsenin yanında kıldığı namaz, tahiyyetü'l-mescid... vb. namazlarda olduğu gibi- râtib (düzenli ve sürekli) değil, ârızîdir. Öyleyse kulun, bu virde ölüme kadar devam etmesi gerekir. Her gün, her gece kırk kere kapıyı çalan kimsenin isteğine ne çabuk karşılık verilir, kapı nasıl hemen açılır, düşünüle! Kendisinden yardım dilenecek yalnız Allah'tır.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Gece Namazı ile Vitir Namazı:

Hz. Âişe (r.anha) der ki: Allah Rasûlü (s.a.) yatsıyı kılıp da yanıma geldiğinde mutlaka dört yahut altı rekât namaz kılardı.[20] Sonra yatağına yatardı.

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında geçirdiği bir geceyi anlatırken: "Yatsıyı kıldı. Sonra geldi. Biraz geçince namaz kıldı, sonra da uyudu" diyor.[21] Bu iki rivâyeti de Ebu Davud nakletmiştir.

Uyanınca önce dişlerini misvaklar, sonra Allah Teâlâ'yı zikrederdi. -Uyandığında okuduğu zikir yukarıda geçmiştir- Sonra abdest alır, kısa iki rekât namaz kılardı. Nitekim *Sahîh-i Müslim*'de Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Allah Rasûlü (s.a) gece namazına kalktığında namazına önce kısa iki rekât kılmakla başlardı."[22] Yine Müslim'in Ebu

18. Buharî, 21/1, 3/41, 4/5, 4/36, 10/57, 10/58, 10/59, 10/79, 10/161, 14/1, 65/17, 65/18, 65/19, 65/20, 77/71, 77/118, 80/10, 97/27; Müslim, 763(182); Mâlik, Muvatta, 1/121, 122.
19. Buharî, 19/31; Müslim, 336. Bu namaz hakkında Kuşluk namazı bölümünde (bk. dipnot: 3) bilgi verilecektir.
20. Ebu Davud, 1303. Senedinde sika olup olmadığı tartışmalı yalnız bir râvi var.
21. Ebu Davud, 1357. İsnâdı sahihtir.
22. Müslim, 767(197); Ahmed, *Mesned*, 6/30.

Hureyre'den (r.a.) naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Herhangi biriniz gece namaz kılmaya kalktığında, namazına önce kısa iki rekât kılmakla başlasın"* diyerek bunu emretmiştir.[23]

Bazan geçe yarı olunca veya gece yarısından biraz önce ya da biraz sonra kalkar; bazan da horoz ötüşünü işitince kalkardı. Horoz yalnızca gecenin ikinci yarısında öter. Bazan virdine ara verir, bazan da çoğunlukla ardarda devam ederdi. İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında geceleyişini anlattığı şu hadiste de söylediği üzere ara verirdi: Hz. Peygamber (s.a) uykusundan uyandı, dişlerini misvakladı ve: *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde elbette akıl sahipleri için (Allah'ın varlığına dair) alâmetler vardır."*[24] âyetini okuyarak abdest aldı. Bu âyetleri, sûrenin sonuna varıncaya kadar okudu. Sonra kalkıp kıyâm, rükû ve secdeyi iyice uzatarak iki rekât namaz kıldı. Sonra namazı bırakıp horlayıncaya kadar uyudu. Sonra bunu, altı rekât kılmak suretiyle üç kere tekrarladı. Her keresinde dişlerini misvaklıyor, abdest alıyor ve bu âyetleri okuyordu. Sonra üç rekâtla vitir namazını kıldı. Peşinden müezzin ezan okudu ve Hz. Peygamber (s.a.) şu duayı okuyarak namaza çıktı:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وِفِي لِسَانِي نُوراً ، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُوراً ، وَاجْعَلْ
فِي بَصَرِي نُوراً ، وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُوراً ، وَمِنْ أَمَامِي نُوراً ، وأَجْعَلْ من فَوْقِى نوراً
، وَمِنْ تَحْتِي نُوراً ، اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُوراً .

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, dilimde bir nur kıl. Kulağımda bir nur kıl. Gözümde bir nur kıl. Arkamda bir nur, önümde bir nur kıl. Üstümde bir nur, altımda bir nur kıl. Allah'ım! Bana bir nur ver." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[25]

İbn Abbas, Hz. Âişe'nin söylediği, Hz. Peygamber'in (s.a.) kısa iki rekâtla başladığı sözünü anmamıştır. Ya Hz. Peygamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı, ya da Hz. Âişe, İbn Abbas'ın bellemediği bir şeyi belleyip aktarmıştır. Bu ikinci şık daha doğru gözükmektedir. Çünkü Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) daha yakın olduğundan bunu iyice gözlemlemiştir. Hem Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazını en iyi bilen

23. Müslim, 767(198); Ahmed, *Müsned*,2/399.
24. Âl-i İmrân, 3/190.
25. Müslim, 765(191).

insandır. İbn Abbas ise teyzesinin yanında kaldığı gece gözlemlemiştir. İbn Abbas ile Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) gece kıldığı namazın herhangi bir konusunda ayrılığa düşerlerse söz, Hz. Âişe'nin sözü olur.

Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazı ve vitri türlü türlü idi. Bunlardan biri işte İbn Abbas'ın anlattığı bu şekli idi.

İkinci tür: Hz. Âişe'nin anlattığıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.) namazına kısa iki rekâtla başlar, sonra virdini on bir rekât olarak tamamlardı. Her iki rekâtta bir selâm verirdi. Bir rekâtla da vitir kılardı.

Üçüncü tür: Aynı bu şekilde on üç rekât.

Dördüncü tür: Her iki rekâtta bir selâm vererek sekiz rekât namaz kılar, sonra peşipeşine bir düzende beş rekât vitir namazı kılar, bu beş rekâtın da yalnız son rekâtında (selâm teşehhüdüne) otururdu.[26]

Beşinci tür: Dokuz rekât. Bunların sekizinin hiçbirinde oturmadan peşipeşine kılar, sekizincide oturur, Allah Teâlâ'yı zikreder, O'na hamdedip dua eder; sonra selâm vermeden ayağa kalkar, dokuzuncu rekâtı kılar, sonra oturur, Tahiyyât okur, selâm verirdi. Ardından selâm verdikten sonra oturarak iki rekât namaz kılardı.[27]

Altıncı tür: Az önce anlatılan dokuz rekât gibi yedi rekât namaz kılar; sonra iki rekât daha oturarak namaz kılardı.

Yedinci tür: Gece namazını, ikişer rekât ikişer rekât kılar; sonra aralarını ayırmaksızın üç rekât vitir namazı kılardı.[*]

Hz. Peygamber'in (s.a.) aralarını ayırmaksızın üç rekât vitir kıldığını İmam Ahmed (r.h.), Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir[28]. Nesâî'nin yine Hz. Âişe'den rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) vitir namazının iki rekâtında selâm vermezdi.[29] Bu anlatım biraz şüphelidir. Çünkü Ebu Hâ-

---

26. Müslim, 737; Tirmizî, 495.
27. Müslim, 737(139).
* Hanefî mezhebine göre de vitir, üç rekâttır; rekâtların arası selâmla ayrılmaz. Bk. Merginânî, *el-Hidaye*, 1/66.
28. Ahmed, *Müsned*, 6/155, 156. Metnin tamamı şöyledir: "Allah Rasulü (s.a.) yatsı namazını kılınca eve girer, sonra iki rekât namaz kılar, sonra önce kıldığı iki rekâttan daha uzun iki rekât daha namaz kılar, sonra aralarını ayırmaksızın üç rekâtla da vitiri kılar, sonra oturduğu yerde iki rekât namaz kılar, rükû ve secdeyi oturduğu halde yapardı."
29. Nesâî, 3/234; Hâkim, 1/304; Dârakutnî, s.175; Tahâvî, 1/280; Beyhakî, 3/32. İsnâdı

tim İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) *"Vitiri üç rekât kılmayınız. Ya beş, ya yedi rekât kılınız. Akşam namazına benzetmeyiniz"* buyurmuştur.[30] Dârukutnî: "Bu hadisin râvîlerinin hepsi sikadır" diyor. Mühennâ anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) sordum: "Vitir konusunda görüşün nedir, iki rekâtta mı selâm verirsin?" "Evet" dedi. "Neden?" diye tekrar sordum. "Çünkü iki rekâtta selâm verdiğine dair Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen hadisler daha güçlü ve daha çoktur. Zührî, Urve yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) iki rekâtta selâm verdiğini nakletmiştir."[31] cevabını verdi. Harb diyor ki: Ahmed'e vitir namazını sordular; o da: "İki rekâtta selâm verir. Selâm vermezse bir zararı olacağını ummuyorum. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) selâm verdiği rivâyeti daha sağlam yolla nakledilmiştir." karşılığını verdi.

Ebu Tâlib anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e sordum: "Vitir konusunda hangi hadise uyuyorsun?" Şu karşılığı verdi: "Hepsine uyuyorum: Beş rekât kılan, yalnız bu rekâtların sonuncusunda oturur. Yedi rekât kılan, yine yalnız bu rekâtların sonuncusunda oturur. Zürâre b. Evfâ yoluyla Hz. Âişe'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), dokuz rekât vitir kılar, sekizinci rekâtta otururdu.[32] Ancak daha çok sayıda ve daha güçlü hadislere göre vitir, bir rekâttır. Benim görüşüm de budur." Dedim ki: "İbn Mes'ûd üç rekâttır, diyor". "Evet. Hatta Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bir rekât kılmasını ayıplamış; Sa'd da ona karşılık olarak bir şeyler söylemiş." dedi.

Sekizinci tür: Nesâî'nin naklettiğine göre Huzeyfe, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte bir Ramazan'da namaz kıldı. Hz. Peygamber (s.a.) rükûa varıp, ayakta durduğu kadar: "Sübhâne Rabbiye'l-azîm" dedi. Sonra ayakta durduğu kadar: "Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî" diyerek oturdu. Sonra secde edip ayakta durduğu kadar "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" dedi. Ancak dört rekât namaz kılmıştık. Bilâl sabah namazına çağırmak için geldi.[33]

---

sahihtir. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de (4/7): "Bu hadisi Nesâî hasen senedle, Beyhakî ise *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da sahih senedle rivâyet etmiştir" diyor.

30. İbn Hibbân, 680; Dârakutnî, 2/24; Tahâvî, s.172; Hâkim, 1/304; Beyhakî, 3/31; Muhammed b. Nasr, *Kıyâmu'l-Leyl*, s.125. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Dârakutnî: "Râvîleri sikadır"; Hafız İbn Hacer: "Râvîlerinin hepsi sikadır"; el-Irâkî: "İsnâdı sahihtir." diyor.
31. Ahmed, *Müsned*, 6/74, 143; Müslim, 736 Ebu Davud, 1336.
32. Müslim, 746(139).
33. Nesâî, 3/226. Râvîleri sika ise de Nesâî: "Bu hadis bence mürseldir" diyor ve sebebini belirtiyor.

Hz. Peygamber (s.a.) gecenin evvelinde, ortasında ve sonunda vitir kıldı. Tam bir gece boyunca sabaha kadar bir âyeti tekrar tekrar okuyarak geceyi ihya etti (yahut namaz kıldı). Tekrar ettiği âyet: *"Şayet onlara azap edersen onlar Senin kulların"*[34] âyetidir.[35]

Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazı üç türlüydü:

1- Çoğunluk ayakta kıldığı namaz.

2- Oturarak namaz kılar, oturarak rükû ederdi.

3- Oturarak kıraât eder; kıraâtının az bir kısmı kalınca ayağa kalkar, ayakta rükû ederdi. Bu üç tür namaz kılış şekli de Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih yolla nakledilmiştir.

Kıyam yerindeki oturuşunun şekline gelince; *Sünen-i Nesâî*'de Abdullah b. Şakîk yoluyla nakledildiğine göre Hz. Âişe: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bağdaş kurarak namaz kıldığını gördüm." diyor[36] Nesâî der ki: Bu hadisi Ebu Davud el-Hafrî'den başka birinin rivâyet ettiğini bilmiyorum. Ebu Davud sika râvidir. Bu hadisin olsa olsa hata olduğunu zannediyorum. Allah en iyi bilendir.

Sağlam yolla nakledilmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.) vitirden sonra bazan oturarak iki rekât namaz kılardı. Bazan da bu iki rekâtta oturarak kıraât eyler; rükû etmek istediğinde ayağa kalkıp rükû ederdi. *Sahih-i Müslim*'de nakledildiğine göre Ebu Seleme diyor ki: Hz. Âişe'den (r.a.), Allah Rasûlü'nün (gece kıldığı) namazını sordum. Şöyle dedi: "On üç rekât namaz kılardı: Önce sekiz rekât kılardı. Sonra (bir rekât) vitiri kılardı. Daha sonra da oturarak iki rekât namaz kılar; rükû etmek istediğinde ayağa

---

34. Mâide, 5/118.
35. Ahmed, 5/156; Nesâî, 2/177; Hâkim, 1/241; İbn Huzeyme, 1/70(1).
36. Nesâî, 3/224. Râvîleri sikadır. Mâlik'in *Muvatta*'da (1/89) sahih bir senedle Abdullah b. Ömer'in derslerine katılan Abdullah b. Dînâr'dan naklettiğine göre, bir adam Abdullah b. Ömer'in yanında namaz kıldı; namazda bağdaş kurarak ve ayaklarını kıvırıp bükerek oturdu. Namazı bitirince Abdullah, bu yaptığını ayıpladı. Adam: "Ama sen de böyle yapıyorsun" deyince, Abdullah: "Benim rahatsızlığım var" dedi. Buharî'nin (10/145) rivâyetine göre Abdullah b. Ömer'in oğlu Abdullah diyor ki: Babam Abdullah b. Ömer'in namazda oturunca bağdaş kurduğunu gördüm. Ben de aynısını yaptım. Daha o zamanlar yaşım küçüktü. Babam Abdullah b. Ömer, beni bundan menederek: "Namazda sünnet olan oturuş, sağ ayağını dikip sol ayağını kıvırıp oturmandır" dedi. "Ama sen de böyle yapıyorsun" dedim. Bunun üzerine: "Ayaklarım beni taşımıyor" diye karşılık verdi.

kalkıp rükû ederdi. Sonra sabah namazının ezanı ile ikâmeti (kâmeti) arasında iki rekât kılardı."[37]

Müsned'de Ümmü Seleme'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), vitirden sonra oturarak kısa iki rekât namaz kılardı[38]. Tirmizî diyor ki: Hz. Âişe, Ebu Ümâme ve pek çok sahabî tarafından Hz. Peygamber'den (s.a.) buna benzer hadisler rivâyet edilmiştir.

Yine *Müsned*'de Ebu Ümame'den rivâyet edilmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) vitirden sonra oturarak iki rekât namaz kılardı. Bu iki rekâtta "İzâ zülzilet" ile "Kul yâ eyyühel-kâfirûn" sûrelerini okurdu.[39]

Dârakutnî de buna benzer bir hadisi Enes'ten (r.a.) nakletmektedir.[40]

Bu durum pekçok insana problem oldu. Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun"* hadisine[41] aykırı olduğunu zannettiler. Mâlik (r.h.), bu iki rekât namazı inkâr etmiş; Ahmed ise: "Ne kılarım, ne de kılanı menederim" demiş ve sözüne şöyle devam etmiştir: "Mâlik bu namazı inkâr etti. Bir grup da 'Hz. Peygamber (s.a.) bu iki rekât namazı, yalnızca, vitirden sonra namaz kılmanın caiz olduğunu ve vitiri kılmanın, nafile namaza engel teşkil etmeyeceğini göstermek için kılmıştır.' deyip 'Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun' hadisini müstehablık, vitirden sonraki iki rekât namazı da caizlik anlamına yorumlamışlardır."

Doğru olan şöyle demektir: Bu iki rekât namaz, sünnet namaz ve vitiri ikmal etme anlamına gelir. Çünkü vitir -bilhassa vâcib olduğu söylenirse- başlı başına müstakil bir ibadettir; ondan sonra kılınacak iki rekât namaz, akşam namazının farzından sonra kılınan sünnet gibi olur. Zira akşam namazı gündüz vitridir, ondan sonraki iki rekât da onu ikmaldir. Gece vitrinden sonraki iki rekât da aynen böyledir. Allah en iyi bilendir.

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Vitirde Kunut Okuması:

Hz. Peygamber'in (s.a.) vitirde kunut okuduğu yalnızca İbn Mâce'nin rivâyet ettiği şu hadiste mahfuzdur: İbn Mâce, Ali b.Meymûn er-Rakkî

37. Müslim, 738(126).
38. Ahmed, *Müsned*, 6/298, 299. Râvileri sikadır.
39. Ahmed, *Müsned*, 5/260. İsnâdı hasendir.
40. Dârakutnî, 2/41. Senedi zayıftır. Bk.Nasbu'r-Râye, 2/137.
41. Buharî, 14/4; Müslim, 751; Ebu Davud, 1438; Nesâî, 3/231; Ahmed, *Mesned*, 2/119, 135, 143, 150.

-Mahled b. Yezid -Süfyân -Zübeyd el Yâmî- Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ - babası (Abdurrahman b. Ebzâ) - Übeyy b. Kâ'b senediyle nakleder ki, Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazını kılarken rükûdan önce kunut okurdu.[42]

Oğlu Abdullah'ın rivâyetine göre Ahmed demiştir ki: "Rükûdan sonra kunut okumayı tercih ederim. Hz. Peygamber'den (s.a.) kunut hakkında sâbit her rivâyet, yalnızca sabah namazı hakkında olup, o da rükûdan başını kaldırıncadır. Vitir kunutunun ise rükûdan sonra olmasını tercih ederim. Önce veya sonra olsun vitir kunutuna dair Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih hiçbir hadis yoktur." Hallâl diyor ki: Muhammed b. Yahya el-Kehhâl bana, kendisinin Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a vitirdeki kunutu sorduğunu, onun da: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) hiçbir şey naklolunmuş değildir. Ancak Hz. Ömer seneden seneye kunut okurdu" dediğini haber verdi.

Ahmed ile *Sünen* sahiplerinin rivâyetlerine göre Hz. Hasan b. Ali (r.a.) diyor ki: (Dedem) Allah Rasûlü (s.a.) bana vitirde okumam için şu duayı öğretti:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ ، فَإِنَّكَ تَقْضِي ، وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ (ولا يعز من عاديت) ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ (وصلى الله على النبي) .

"Allah'ım! Doğru yola ilettiklerinin arasına beni de kat. Sıhhat ve âfiyet verdiklerinin arasına beni de kat. Sevdiklerin arasına beni de kat. Bana her neyi bağışlarsan bereketli ve devamlı kıl. Hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru. Hükmeden şüphesiz Sensin. Sana hükmedilmez. Senin sevdiğin zelil kalmaz. (Senin düşman olduğun kimse de aziz olmaz). Yücesin, ulusun ey Rabbimiz! (Allah, Peygamber'e salât eylesin)".[43]

42. Nesâî, 2/235; İbn Mâce, 1182; Muhammed b. Nasr. *Kıyâmu'l-Leyl*, s.131. Senedi hasendir. Bu konuda Hatîb'in *Kitâbu'l-Kunût*'unda Abdullah b.Mes'ûd'dan, Ebu Nuaym'ın *Hılye*'sinde İbn Abbas'tan, Taberânî'nin *Evsat*'ında İbn Ömer'den hadis rivâyet edilmiştir. Bütün bu hadisler zayıf olmalarına rağmen Übey b. Kâ'b hadisini takviye ederler.
43. Ahmed, *Müsned*, 1718; Tirmizî, 464; Ebu Davud, 1425; Nesâî, 3/248; İbn Mâce,

Dua içindeki birinci parantez içi cümleyi Beyhakî ve Nesâî[44], ikinci parantez cümlesini de Nesâî[45] ilave olarak rivâyet etmiştir. Hâkim *Müstedrek*'te ilâveli olarak: "Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazımda başımı kaldırıp yalnız secde etmek kaldığında okuyacağım şu duayı öğretmiştir" şeklinde rivâyet etmiştir. Aynı hadisi İbn Hibbân da *Sahih*'inde nakletmiş ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle dua ettiğini işittim" sözüyle vermiştir.

Tirmizî diyor ki: Bu konuda Hz. Ali'den (r.a.) de hadis rivâyet olunmuştur. Bu hadis hasendir. Yalnızca Ebul-Havrâ es-Sa'dî yoluyla nakledildiğini biliyoruz. Bu şahsın ismi Rabîa b. Şeybân'dır. Vitirde kunut okumaya dair Hz. Peygamber'den (s.a.) bu hadisten daha hasen bir hadis nakledildiğini bilmiyoruz.

Vitirde kunut okuma Hz. Ömer ve İbn Mes'ud'dan mahfuzdur. Onlardan gelen bu rivâyet, sabah namazı kunutu rivâyetinden daha sahihtir. Hz. Peygamber'den (s.a.) sabah namazı kunutuna dair gelen rivâyet ise, vitir kunutu konusundaki rivâyetten daha sahihtir. Allah en iyi bilendir.

Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî'nin Ali b. Ebu Tâlib'den (r.a.) naklettiklerine göre Allah Rasulü (s.a.) vitrin sonunda şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ
لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ (وَلَوْ حَرَصْتُ) ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ .

"Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna, azabından affına sığınırım. Senden yine Sana sığınırım (Çok istesem de) Sana övgüler sıralayamam. Sen kendini övdüğün gibisin."[46].

Ancak bu duanın, vitiri kılıp bitirmeden önce olması da sonra olması da muhtemeldir. Nesâî'nin rivâyetlerinin birinde: "Namazını bitirip yatağına yatınca okurdu" denilmektedir. Yine bu rivâyette (yukarıda parantez içinde tercüme edilen) "Çok istesem de Sana övgüler sıralayamam" cümlesi nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu duayı secdede okuduğu

---

1178; Dârimî, 1/373, 374; Beyhakî, 4/209. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (512 ve 513) ve Hâkim (3/172) sahih olduğunu belirtmişlerdir.

44. Bu ilâve sahihtir.
45. Bu ilâve zayıftır. *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniye*, 2/292.
46. Tirmizî, 3571; Ebu Davud, 1427; Nesâî, 3/248, 249; İbn Mâce, 1179; Hâkim, *Müstedrek*, 1/306. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Söyledikleri gibi sahihtir.

sabittir. Herhalde Hz. Peygamber (s.a.) hem namaz içinde, hem de namazdan sonra okumuştur.

Hâkim'in, *Müstedrek*'te, Hz. Peygamber'in (s.a.) (Gece) Namazı ve Vitiri bahsinde İbn Abbas'tan naklettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: Sonra vitir namazını kıldı. Namazını bitirince şu duayı okuduğunu işittim:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وَفِي بَصَرِي نُوراً ، وَفِي سَمْعِي نُوراً ، وَعَنْ يَمِينِي نُوراً ، وَعَنْ شِمَالِي نُوراً ، وَفَوْقِي نُوراً ، وَتَحْتِي نُوراً ، وَأَمَامِي نُوراً ، وَخَلْفِي نُوراً ، وَاجْعَلْ لِي يَوْمَ لِقَائِكَ نُوراً .

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, gözümde bir nur, kulağımda bir nur, sağımda bir nur, solumda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur kıl. Sana kavuşma gününde benim için bir nur kıl."[47]

Râvî Küreyb diyor ki: Kunutta yedi kelime daha vardı (onları unuttum). Daha sonra Abbas oğullarından biriyle karşılaştım. Bana onları anlatarak: "Etimi, kanımı, sinirimi, saçımı ve derimi" deyip iki hasleti (yani nefs ve dil) de zikretti.

Nesâî'nin rivâyetinde bu hadiste: "Bu duayı secdede okurdu" denilmektedir.[48] Müslim'in bir rivâyetinde ise bu hadiste "Ardından şu duayı okuyarak sabah namazına çıktı" deniyor ve bu dua zikrediliyor. Yine onun bir rivâyetinde: "Dilimde bir nur, nefsimde bir nur kıl. Benim için büyük bir nur yarat" denilmekte; bir başka rivâyetinde ise "Beni bir nur yap" denilmektedir.[49]

Ebu Davud ve Nesâî'nin Übeyy b. Kâ'b'dan naklettiklerine göre Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazında "Sebbihisme Rabbike'l-a'lâ", "Kul yâ Eyyühelkâfirûn" ve "Kul hüvallahu ehad" sûrelerini okurdu. Selâm verince üç kere şöyle derdi: "Hükümran ve Kuddûs olan Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederim." Üçüncü söyleyişinde sesini uzatır ve yükseltirdi. Bu Nesâî'nin lafzıdır.[50] Dârakutnî ilâve olarak şu sözleri nakletmiştir. "Meleklerin ve Ruh'un Rabbi..."[51]

---

47. Hâkim, *Müstedrek,* 3/536. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
48. Nesâî, 2/218. İsnâdı sahihtir.
49. Müslim, 763.
50. Ebu Davud, 1423; Nesâî, 3/244, 245; İbn Mâce, 1171, İsnâdı sahihtir.
51. Dârakutnî, s.175. İsnâdı sahihtir.

3— Hz.Peygamber'in (s.a.) Kur'an Okuyuşu:

Kesik kesik kırâat ederdi. Her âyette dururdu. Okurken "El-Hamdülillahi Rabbi'l-Âlemîn"de durur, "er-Rahmâni'r-Rahîm"de durur, "Mâliki yevmiddîn"de dururdu.[52]

Zührî zikreder ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırâati âyet âyetti. En faziletli olan da budur. Devamlarıyla ilişkili olsalar bile âyetlerin başlarında durulmalıdır. Kurrâdan bazıları, maksatların ve anlamların araştırılıp bunlar tamam olunca durulması görüşünü savunmuşlardır. Oysa Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrına ve sünnetine uymak daha iyidir.

Bunu zikredenler arasında Beyhakî - *Şu'abu'l-İman* adlı kitabında - ve diğer bazı âlimler vardır. Beyhakî devamlarıyla ilişkili olsalar bile âyetlerin başlarında durmayı tercih etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) sûreyi o kadar itinalı, yavaş ve sakin (tertîl üzere) okurdu ki, okuduğu sûre kendisinden daha uzun olan sûreden de uzun olurdu. Bir âyeti sabaha kadar tekrar ederek geceyi ihya ettiği de olmuştur.[53]

Tertîl üzere okuyup az okumak mı, yoksa hızlı okuyup çok okumak mı daha faziletlidir? Bu konuda âlimler iki görüş ileri sürmüşlerdir.

1- Birinci grup: İbn Mes'ûd (r.a.), İbn Abbas (r.a.) vs. âlimler; az okumakla birlikte tertîl üzere düşünerek okumanın hızlı okuyup çok okumaktan daha faziletli olduğunu savunmuşlardır. Bu görüş sahipleri delil olarak şunları ileri sürüyorlar: Kur'an okumaktan maksat onu anlamak, onu düşünmektir. Onun inceliklerini bulmak *(fıkıh)*, onunla amel etmektir. Onu okuma ve ezberleme, manalarına ulaştırıcı araçlardır. Nitekim seleften bazıları: Kur'an, kendisiyle amel olunmak için inmiştir. Onu okumayı iş edinin, demişlerdir. Bu yüzden Kur'an ehli, kalbleriyle ezberlememiş olsalar bile, onu bilen ve onun içindekilerle amel edenlerdir. Kur'an'ı ezbere bilen, ama onu anlamayan, içindekilerle amel etmeyen kimse, harflerini ok gibi doğrultsa da Kur'an ehlinden değildir.

Diyorlar ki: Çünkü iman, amellerin en faziletlisidir. Kur'an'ı anlamak ve onu düşünmek, işte iman meyvesini verecek budur. Anlamadan, düşünmeden sırf okuma işini ise iyi kimse de, kötü kimse de, mü'min de, müna-

---

52. Ahmed, *Müsned*, 6/302; Tirmizî, 2928; Ebu Davud, 4001; Hâkim, *Müstedrek*, 2/232. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Söyledikleri gibidir.
53. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 35.

fık da yapar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuşlardır ki: *"Kur'an okuyan münafıkın örneği ise, kokusu güzel fakat tadı acı fesleğen çiçeği örneğidir."*(54)

Bu konuda insanlar dört mertebedir: 1) Kur'an ve iman ehli. Bunlar insanların en üstünüdürler. 2) Kur'an ve imana sahib olmayanlar, 3) Kur'an'a sahib olup imana sahib olmayanlar, 4) İman sahibi olup Kur'an sahibi olmayanlar.

Diyorlar ki: Nasıl ki, Kur'an'sız iman sahibi olanlar, imansız Kur'an sahibi olanlardan daha üstündür; tıpkı bunun gibi okurken düşünen ve anlayan da düşünmeden hızlı ve çok okuyandan daha üstündür. Yine derler ki: İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ortada. O, sûreyi o kadar tertîl üzere okurdu ki okuduğu sûre, kendisinden daha uzun olan sûreden de uzun olurdu. Bir âyetle sabaha kadar namaz kılardı.

2- İkinci grup: İmam Şâfiî'nin (r.h.) müntesibleri, çok okumanın daha faziletli olduğunu söylüyorlar. Delil olarak İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyet ettiği şu hadisi ileri sürüyorlar. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: *"Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir sevab yazılır. Her sevaba karşılık on misli verilir. Elif lâm mîm, bir harftir demiyorum. Elif bir harf, lâm bir harf, mîm bir harftir."*(55) Bu hadisi Tirmizî rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.

Diyorlar ki: Zira Osman bin Affân bir rekâtta Kur'an'ın tamamını okumuştur. Bu grup kendilerine delil olması bakımından çok okuma konusunda, pekçok seleften âsâr nakletmektedirler.

Bu konuda şöyle demek doğrudur: Tertîl üzere ve düşünerek okuma sevabının değeri daha büyük ve daha yüksektir. Çok okumanın sevabı ise daha çok sayıdadır. Birincisi, büyük bir mücevheri sadaka olarak veren yahut fiyatı gerçekten pahalı olan bir köle âzâd eden kimsenin haline benzer. İkincisi ise, çok sayıda dirhem sadaka veren yahut fiyatı ucuz olan birkaç köle âzâd edenin halini andırır. *Sahih-i Buharî*'de nakledilir ki; Katâde şöyle demiştir: Enes'e, Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatini sordum: "Med ile, uzatarak okurdu" cevabını verdi.(56)

54. Buharî, 13/447; Müslim, 797; Ebu Davud, 4829; Tirmizî, 2869; Nesâî, 8/125; İbn Mâce, 214; Ahmed, *Müsned*, 4/397.
55. Tirmizî (2912) hasen olduğunu söylemiş; Hâkim, sahih saymış ve Zehebî ona katılmıştır. Hadis onların dediği gibidir.
56. Buharî, 66/29; Nesâî, 2/179; İbn Mâce, 1353; Ahmed, 3/127, 198.

Şu'be der ki: Ebu Cemre bize şu olayı anlattı: İbn Abbas'a dedim ki: "Ben çok hızlı okuyan bir adamım. Bazan Kur'an'ı bir gecede bir-iki kere okuduğum olur." Bunun üzerine İbn Abbas şunları söyledi: "Bence bir tek sûre okumam senin yaptığın gibi yapmaktan çok daha iyidir. İlle de öyle yapacaksan kulaklarının işiteceği, kalbinin belleyeceği bir şekilde oku."

İbrahim (Nehaî) der ki: Alkame, İbn Mes'ûd'a okudu. Sesi güzeldi. İbn Mes'ûd ona: "Anam, babam yoluna feda! Tertîl üzere oku. Zira böyle okumak, Kur'an'ın süsüdür" dedi.

İbn Mes'ud diyor ki: Kur'an'ı, şiir gibi manalarını düşünmeden hızlıca okumayın. Âdi hurmanın salkımından ağır ağır düşmesi gibi de dağıtmayın. İnsanı hayran bırakan güzelliklerinde durun düşünün. Onunla kalbleri coşturun. Hiç birinizin düşüncesi sûreyi sona erdirmek olmasın.

Yine Abdullah b. Mes'ud der ki: Allah'ın "ey iman edenler!" dediğini işittiğinde, kulağını derhal ona ver. Çünkü o söz, ya sana yapman emredilen bir hayırdır, ya da kaçınman gereken bir şerdir.

Abdurrahman b. Ebî Leylâ diyor ki: Yanıma bir kadın girdi. Ben Hûd sûresini okuyordum. Kadın bu durumu görünce: "Hûd sûresi böyle mi okunur?! Vallahi ben altı aydır bu sûredeyim, daha onu okuyup bitiremedim." dedi.

Allah Rasûlü (s.a.) gece namazında bazan gizli bazan açıktan okur, bazan kıyamı uzatır, bazan kısa tutardı. Vitir namazını çoğunlukla gecenin sonunda, bazan başında, bazan da ortasında kılardı.

4— Hayvan Üzerinde Nâfile Namaz Kılması:

Hz.Peygamber (s.a.) gece ve gündüz seferde devesi üzerinde, hayvan nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru nafile namaz kılardı.[57] Hayvan üzerinde îma ile rükû ve secde ederdi. Secdede, rükûdan daha çok eğilirdi. Ahmed ve Ebu Davud'un Enes b. Mâlik'den rivâyet ettiklerine göre, Allah Rasûlü (s.a.) devesi üzerinde nâfile namaz kılmak istediğinde kıbleye yönelir, namaz için tekbir alır, sonra hayvanını salıverirdi. Sonra da hayvan nereye yönelirse yönelsin namaz kılardı.[58]

57. Buharî, 18/7; Müslim, 700, 701.
58. Ahmed, *Müsned,* 3/126, 203; Ebu Dâvud, 1225. İsnâdı kuvvetlidir.

Ahmed'in görüşünü nakledenler, buna (yani hayvanını kıbleye çevirmeye) güç yetiren kimsenin böyle yapması gerekir mi, gerekmez mi olduğu konusunda iki farklı görüş nakletmişlerdir. Namazın bütününde hevdec yahut amâriyye denilen deve üzerine kurulan mahfe (tahtırevan) içinde olmak gibi kıbleye yönelmek mümkün olan yerlerde kıbleye yönelmek gerekli midir, yoksa hayvanın yöneldiği her yöne doğru kılınabilir mi? Muhammed b. Hakem, mahfede kılan kimse hakkında Ahmed'in: "Kıbleye yönelmeden kılması kâfi gelmez. Çünkü onun kıbleye dönmesi mümkündür. Ama deve ve diğer dört ayaklı hayvanlar üzerinde olanlar için bu durum mümkün olmaz." dediğini nakleder. Ebu Tâlib de onun: "Mahfe içinde dönmek çok zordur. Onun için yüzü ne tarafa olursa o tarafa doğru namaz kılar" dediğini rivâyet eder.

Mahfede secde etme konusunda da ondan farklı rivâyetler gelmiştir. Oğlu Abdullah onun: "Şayet mahfe ise, mahfede secde etmeye güç yetirebileceği için secde eder." dediğini; el-Meymûnî, "Mahfede namaz kıldığında, secde etmesi benim bakış açıma göre daha iyidir. Çünkü secde etme imkânı vardır" dediğini; Fazl b. Ziyâd, "Mümkün olursa mahfede secde eder" dediğini; Câfer b. Muhammed, "Mahfede bulunduğu zaman koltuk yastığı üzerine secde eder" dediğini nakleder.

Hz. Peygamber (s.a.) bazan deve üzerinde birşeye yaslanır, ama yine de îma ile kılardı. Secdede rükûdan daha fazla eğilirdi. Ebu Davud, O'nun böyle yaptığını rivâyet etmiştir.[59]

---

59. Ebu Davud, 1227; Tirmizî, 351; Beyhakî, 2/5; İbn Huzeyme, 1270. İsnâdı sahihtir. Bu hadisi Câbir şöyle anlatıyor: "Allah Rasulü (s.a.) beni bir işe gönderdi. Geldiğimde devesi üzerinde doğuya doğru namaz kılıyordu. Secdede, rükûdan daha fazla eğiliyordu."

H) KUŞLUK NAMAZI KONUSUNDAKİ TUTUMU

Buharî, *Sahih*'inde Hz. Âişe'nin (r.anha): "Allah Rasulü'nün (s.a.) kuşluk vakti nâfile namaz kıldığını görmedim. Ancak ben bu nâfile namazı kılarım" dediğini nakleder.[1] Yine Buharî, Müverrik el-Iclî ile İbn Ömer arasındaki şu konuşmayı aktarır. Müverrik diyor ki: İbn Ömer'e:

— Kuşluk namazını kılar mısın? diye sordum.
— Hayır, dedi.
— Ömer kılar mıydı?
— Hayır.
— Ebu Bekir kılar mıydı?
— Hayır.
— Hz. Peygamber (s.a.) kılar mıydı?
— Hayır. Zannetmem.[2]

Yine Buharî, İbn Ebî Leylî'nin şöyle dediğini zikreder: (Hz. Ali'nin kızkardeşi) Ümm-i Hânî'den başka hiç kimse bize Hz. Peygamber'i (s.a.) kuşluk namazı kılarken gördüğünü haber vermemiştir. O da diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke fethedildiği gün evime girdi, gusül abdesti aldı. Sekiz rekât namaz kıldı. Bu namazdan daha hafif bir namaz kıldığını asla görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam olarak yaptı."[3]

---

1. Buharî, 19/32; Müslim, 718; Ebu Davud, 1293; Ahmed, *Müsned*, 6/86, 177, 215, 223, 237. Hadisin devamında Hz. Âişe şöyle diyor: *"Allah Rasûlü (s.a.) yapmak istediği bir ameli, insanlar onu yapar da onlara farz kılınır korkusuyla yapmazdı."*
2. Buharî, 19/31.
3. Buharî, 19/31, 18/12, 64/50; Müslim, 336(80); Tirmizî, 474; Ebu Davud, 1291.

Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre, Abdullah b.Şakîk diyor ki: Hz. Âişe'ye: "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazı kılar mıydı?" diye sordum. "Hayır, sadece seferden döndüğünde kılardı" cevabını verdi. "Namazda sûreleri Allah Rasulü'nün (s.a.) bir arada okuduğu olur muydu" diye sordum. "Mufassal sûrelerden bir arada okurdu" karşılığını verdi.(4)

Müslim, *Sahih*'inde Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakleder: Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazını dört rekât ve daha fazla -Allah'ın dilediği kadar- kılardı.(5)

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ümm-i Hânî'den naklettiklerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Fetih günü sekiz rekât namaz kıldı; o vakit kuşluktu.(6)

Hâkim, *Müstedrek*'te, el-Esam -es-Sağanî- İbn Ebî Meryem - Bekir b. Mudar - Amr. b. el-Hâris - Bekir b.el-Eşec - Dahhâk b. Abdullah yoluyla Enes'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir sefer esnasında sekiz rekât kuşluk namazı kıldığını gördüm. Namazı bitirince şöyle dedi: *"Ben ümit ve korku namazı kıldım. Rabbimden üç şey istedim; ikisini verdi, birini vermedi. Ümmetimi kıtlıklarla zelil etmemesini istedim, dileğimi yerine getirdi. Hiçbir düşmanı onlara gâlip getirmemesini istedim; dileğimi yerine getirdi. Onları gruplara ayırmamasını istedim; bu isteğimi kabul etmedi."* Hâkim bu hadis sahihtir, diyor.(7) Ben derim ki: Seneddeki şu el-Dahhâk b. Abdullah araştırılmalı. Kimdir, hali nedir?

Fazlu'd-Duhâ kitabında Hâkim; Fakîh Ebu Bekir -Bişr b. Yahya- Muhammed b. Salih ed-Dûlâbî - Halid b.Abdullah b. el-Husayn - Hilâl b. Yesâf - Zâdân yoluyla Hz. Âişe'den (r.anha) nakleder ki:

Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını kıldı, sonra yüz kere şu duayı okudu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ، وَارْحَمْنِي ، وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ الغفور .

4. Müslim, 717; Ebu Davud, 1292; Nesâî, 4/152; Ahmed, *Müsned*, 6/171, 204, 218.
5. Müslim, 719; İbn Mâce, 1381.
6. Az yukarıda geçti. Bk. dipnot:2
7. Hâkim, 1/314; İbn Huzeyme, 1228; Ahmed, *Müsned*, 3/146. Dahhâk b. Abdullah dışındaki râviler sika, o ise meçhuldür. Buna rağmen Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

"Allah'ım! Beni bağışla, bana acı, tevbemi kabul et. Şüphesiz tevbeleri kabul eden, acıyan, bağışlayan yalnız Sen'sin."[8]

Ebu'l-Abbas el-Esam - Esed b. Âsım - el-Husayn b. Hafs - Süfyân - Ömer b. Zer - Mücâhid senediyle naklettiğine göre:

Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını iki, dört, altı ve sekiz rekât kıldı.[9]

İmam Ahmed, Hâşimoğullarının (mevlâsı) azâdlı kölesi Ebu Sâid - Osman b. Abdülmelik el-Amrî - Âişe bt. Sa'd yoluyla Ümmü Zerr'in şöyle dediğini nakleder:

Hz. Âişe'nin (r.anha) kuşluk namazı kıldığını gördüm ve onun: "Allah Rasulü'nün (s.a.) dört rekâttan başka kıldığını görmedim." dediğini işittim.[10]

Yine Hâkim'in, Ebu Ahmed Bekir b. Muhammed el-Mervezî - Ebu Kılâbe - Ebu'l - Velîd - Ebu Avâne - Husayn b. Abdurrahman - Amr b. Mürre - İmâre b. Umeyr - Cübeyr b. Mut'im'in oğlu (Nâfî) yoluyla naklettiğine göre Cübeyr b. Mut'im Allah Rasûlü'nün (s.a.) kuşluk namazı kıldığını gördü.[11]

Yine Hâkim, İsmail b. Muhammed - Muhammed b. Adiyy b. Kâmil - Vehb b. Bakıyye el-Vâsıtî - Hâlid b. Abdullah - Muhammed b. Kays - Câbir b. Abdullah yoluyla nakleder ki: Hz. Peygamber (s.a.) kuşluk namazını altı rekât kıldı.[12]

Sonra Hâkim, İshak b. Beşîr el-Mehâmilî - İsa b.Musa - Câbir - Ömer b. Subh - Mukâtil b. Hayyân - Müslim b. Sabîh - Mesrûk yoluyla Hz. Âişe (r.anha) ve Ümm-i Seleme'nin (r.anha) "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını on iki rekât kılardı." dediklerini nakledip uzunca bir hadis zikrediyor.[13]

Hâkim'in, Ebu Ahmed b. Muhammed es-Sayrafî - Ebu Kılâbe er-Rakkâsî - Ebu'l-Velîd - Şu'be - Ebu İshak - Âsım b. Dumra - Hz. Ali (r.a.)

---

8. Senedinde meçhul râvi vardır.
9. Mürseldir. Senedinde meçhul râvi vardır.
10. Ahmed, *Müsned*, 6/106.
11. Râvileri sikadır. Heysemî bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/238) vermiş ve Taberânî'nin *Kebîr*'de rivâyet ettiğini belirterek hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
12. Senedde geçen Muhammed b. Kays'ı İbn Hibbân'dan başka sika kabul eden yoktur.
13. Müellif az aşağıda haberin uydurma olduğunu söyleyecektir.

senediyle rivâyetine göre Hz.Peygamber (s.a.) kuşluk namazı kılardı.[14]

Yine Ebu'l-Velîd'e kadar aynı senedle rivâyetine başlayıp Ebu'l-Velîd - Ebu Avâne - Husayn b. Abdurrahman - Amr b.Mürre - İmâre b.Umeyr el-Abedî - Cübeyr b. Mut'îm'in oğlu (Nâfi') senediyle Cübeyr b. Mut'im'in, Allah Rasûlü'nü (s.a.) kuşluk namazı kılarken gördüğünü nakleder.[15]

Hâkim der ki: Bu konuda şu sahabîlerden de hadis nakledilmiştir: 1- Ebu Sâid el-Hudrî, 2- Ebu Zer el-Gıfârî, 3- Zeyd b.Erkam, 4- Ebu Hureyre, 5- Büreyde el-Eslemî, 6- Ebu'd-Derdâ, 7- Abdullah b.Ebî Evfâ, 8- Itbân b. Mâlik, 9- Enes b. Mâlik, 10- Utbe b. Abdullah es-Sülemî, 11- Nuaym b. Hemmâr el-Gatafânî, 12- Ebu Umâme el-Bâhilî - Allah hepsinden râzı olsun - , kadınlardan 13- Ebu Bekir'in kızı Hz. Âişe, 14- Ümm-i Hânî ve 15- Ümm-i Seleme- Allah onlardan razı olsun-. Bu sahabîlerin hepsinin şahitliklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) bu (kuşluk) namazını kılardı.

Taberânî'nin Hz. Ali, Enes, Hz. Âişe ve Câbir'den nakline göre Hz. Peygamber (s.a.) kuşluk namazını altı rekât kılardı.[16]

1— Âlimlerin İhtilâfı:

Âlimler bu hadisler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1- Birinci grup: Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığı rivâyetini, -kılmadığını söyleyenlere gizli kalmış fazla bir bilgi içerdiği için- kılmadığı rivâyetine tercih etmişlerdir. Diyorlar ki: Böyle birşey hakkında bilgi pekçok insana gizli kalıp azınlık tarafından bilinebilir. Hz. Âişe, Enes, Câbir, Ümm-i Hânî ve Ali b. Ebî Tâlib Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığını haber vermişlerdir. Bu namazı tavsiye, ona devam, kılana da övgü

---

14. Râvileri sikadır.
15. Râvileri sikadır. Az yukarıda geçti.
16. Enes'ten gelen rivâyeti Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/237) zikretmiş ve Taberânî'nin *Evsat*'ta rivâyet ettiğini söylemiştir. Rivâyet zayıftır. Câbir'den gelen rivâyeti ise yine Taberânî, *Evsat*'ta rivâyet etmiştir. Muhammed b. Kays nakletmiştir. Hz. Âişe'den gelen rivâyeti ise Heysemî, adı geçen eserinde (2/235) zikrediyor ve diyor ki: Hz. Âişe: *"Hz. Peygamber (s.a.) Mekke Fethi günü dışında kuşluk kılmamıştır."* demiştir. Bunu Bezzâr rivâyet etmiştir. Râvileri sikadır. Bazıları hakkında söz varsa da zarar vermez. Hz. Ali'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk vakti namaz kılardı." şeklindeki hadisini Ahmed ve Ebu Ya'lâ rivâyet etmişlerdir; ancak Hz. Ali: *"Kuşluk kılardı"* demiştir. Ahmed'in râvileri sikadır.

ve medih içerikli sahih hadisler bunu kuvvetlendirir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyetlerine göre Ebu Hureyre (r.a.): "Dostum Muhammed (s.a.) bana, her ay üç gün oruç tutmamı, iki rekât kuşluk namazı kılmamı ve uyumadan önce vitir namazını kılmamı tavsiye etti" demiştir.[17]

Buna benzer bir hadis de Müslim'in *Sahih*'inde Ebu'd-Derdâ'dan nakledilmektedir.[18]

Müslim, *Sahih*'inde Ebu Zer'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Sizlerin herbirinin vücudunun herbir eklem ve organına (faydaları, sıhhat ve selâmetine karşılık) her sabah bir sadaka gereklidir. Her tesbih (Sübhanallah demek) bir sadakadır. Her tahmîd (elhamdülillah demek) bir sadakadır. Her tehlîl (Lâ ilâhe illallah demek) bir sadakadır. Her tekbîr (Allâhu ekber demek) bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır. Kötülükten nehyetmek bir sadakadır. Kişinin kılacağı iki rekât kuşluk namazı bunlardan (bir kısmına) bedel olur."*[19]

İmam Ahmed'in, *Müsned*'inde Muaz b. Enes el-Cühenî'den naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular:

"Kim sabah namazını kılınca, iki rekât kuşluk namazı kılıncaya kadar namazgâhında oturur, hayırdan başka birşey söylemezse Allah onun günahlarını affeder. İsterse denizin köpüğü kadar (çok) olsun."[20]

Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Allah Rasulü (s.a.): *"Kim nâfile kuşluk namazına devam ederse günahları affolunur. İsterse denizin köpüğü kadar çok olsun."*[21]

Müsned ve *Sünen*'de rivâyete göre Nuaym b. Hemmâr, Allah Rasulü'nün (s.a) şöyle dediğini işittim demiştir: *"Allah (c.c) buyuruyor ki: "Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde dört rekât namaz kılmaktan geri durma, sonunda sana gelecek zararlardan seni koruyayım."*[22] Bu hadisi Tirmizî Ebu'd-Derdâ ve Ebu Zer'den rivâyet etmiştir.[23]

Tirmizî'nin *Câmi*'inde ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Enes'ten Hz. Pey-

---

17. Buharî, 19/33, 30/60, Müslim, 721; Ebu Davud, 1432; Nesaî, 3/229.
18. Müslim, 722; Ebu Davud, 1433.
19. Müslim, 720; Ebu Davud, 1285.
20. Ahmed, *Müsned*, 3/439; Beyhakî, 3/49. Hadis zayıftır.
21. Tirmizî, 476; İbn Mâce, 1382; Ahmed, *Müsned*, 2/443, 497, 499. Senedi zayıftır.
22. Ahmed, *Müsned*, 5/286, 287; Ebu Davud, 1289. İsnâdı sahihtir.
23. Tirmizî, 475. İsnâdı kuvvetlidir.

gamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Kim kuşluk namazını on iki rekât kılarsa Allah, onun için cennette altından bir köşk bina eder."*[24]

Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre, Zeyd b. Erkam Kubâ Mescidinde kuşluk vakti namaz kılan bir bölük insan gördü. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bunlar bu saatin dışında namaz kılmanın daha faziletli olduğunu elbet bilmişlerdir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) *"Evvâbîn namazı, deve yavrularının ayakları kavrulduğu vakittedir."* buyurdu.[25]

"Deve yavrularının ayaklarının kavrulması" sözü "Günün harareti şiddetlenir. Bu sırada deve yavruları (ayaklarının derileri ince olduğundan) güneşten ısınan yerin yakıcı hararetini hissederler." anlamındadır.

Sahih'de nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Itbân b. Mâlik'in evinde kuşluk namazını iki rekât kıldı.[26]

Hâkim'in *Müstedrek*'inde Halid b. Abdullah el-Vâsıtî -Muhammed b. Amr -Ebu Seleme- Ebu Hureyre senediyle nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu:

"Kuşluk namazına ancak evvâb (=kendini Allah'a adayan) devam eder."[27]

Hâkim diyor ki: Bu hadis Müslim b. el-Haccâc'ın benzeriyle istidlâl ettiği bir senedle rivâyet olunmuştur. Çünkü Müslim, üstadlarından, Muhammed b. Amr-Ebu Seleme-Ebu Hureyre (r.a) yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Allah herhangi bir peygambere Kur'an'ı tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* buyurduğunu[28] nakletmektedir. Biri çıkıp da: "Hammâd b. Seleme ve Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî bu hadisi Muhammed b. Amr'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir." diyecek olursa, ona cevaben: "Halid b. Abdullah sikadır; sikanın ilâvesi makbuldür" denilir.

---

24. Tirmizî, 473; İbn Mâce, 1380. Senedinde meçhul râvi vardır.
25. Müslim, 748; Dârimî, 1/340; Ahmed, *Müsned*, 4/366, 367, 372, 375.
26. Az aşağıda gelecektir.
27. Hâkim, *Müstedrek*, 1/314; İbn Huzeyme, 1224. Senedi hasendir. Hâkim, hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Oysa Müslim, senedde geçen Muhammed b. Amr'dan yalnızca mütâbaat için rivâyette bulunmuştur.
28. Buharî, 97/32, 97/52, 66/19; Müslim, 792; Ebu Davud, 1473; Nesaî, 2/180; Ahmed, *Müsned*, 2/271, 285, 450.

Hâkim, sonra Abdân b. Yezid - Muhammed b. Muğîre es-Sükkerî - Kâsım b. Hakem el-Uranî - Süleyman b. Davud el-Yemâmî - Yahyâ b. Ebî Kesîr - Ebu Seleme - Ebu Hureyre senediyle Allah Rasulü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Cennetin, Kuşluk Kapısı adında bir kapısı vardır. Kıyamet günü olunca bir münâdi şöyle bağırır: Nerede kuşluk namazına devam edenler? İşte kapınız! Allah'ın rahmetiyle girin o kapıdan."[29]

Tirmizî, *el-Câmi'* adlı eserinde Ebu Kürayb Muhammed b. Alâ - Yunus b. Bükeyr - Muhammed b. İshak - Musa b. Fülân - Amcası Sümâme b. Enes b. Mâlik - Enes b. Mâlik senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim kuşluk namazını on iki rekât kılarsa, Allah onun için cennette altından bir köşk bina eder."

Tirmizî diyor ki: Bu hadis garîb bir hadistir. Yalnız bu yoldan biliyoruz.[30] İmam Ahmed, bu konudaki en sahih hadis olarak Ümm-i Hânî hadisini görürdü. Derim ki: Senedde geçen Musa b. Fülân, Musa b. Abdullah b. el-Müsennâ b. Enes b. Mâlik'tir. (Enes b. Mâlik'in oğlu el-Müsennâ'nın oğlu Abdullah'ın oğlu Musa'dır.)

Yine *el-Câmi'*de Atıyye el-Avfî'den Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini nakleder: Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazına o kadar devam ederdi ki: "Artık bırakmaz" derdik. O kadar da terkederdi ki: "Artık kılmaz" derdik.[31] Tirmizî: "Bu hadis, hasen garîbtir" diyor.

İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu'l-Yemân - İsmail b. Ayyâş - Yahya b. el-Hâris ez-Zimârî - el-Kâsım - Ebu Ümâme yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim temizlenmiş olarak farz bir namaza giderse, ona ihramlı hacı sevabı verilir. Kim de kuşluk nâfilesine yürürse, umre yapmış sevabını alır. Aralarında bâtıl ve boş şey yapılmayan bir namazın ardındaki bir namaz İlliyyîn'de yazılır." Ebu Ümâme diyor ki: "Şu mescidlere sabah akşam gidip gelme Allah (c.c.) yolunda cihaddır."[32] Hâkim'in Ebu'l-Abbas -

29. Taberânî, *Evsat*, 1/59-1. Hadis zayıftır.
30. Tirmizî, 473; İbn Mâce, 1380. Hadis zayıftır.
31. Tirmizî, 477; Ahmed, *Müsned*, 3/21, 35. Hadis zayıftır.
32. Ahmed, *Müsned*, 5/268; Ebu Davud, 1288. İsnâdı hasendir.

Muhammed b. İshak es-Sağânî - Ebu'l-Müverri' Muhâdır b. el-Muverri' -el-Ahvas b. Hakîm - Abdullah b. Âmir el-Elhânî - Münîb b. Uyeyne b. Abdullah es-Sülemî - Ebu Ümâme senediyle naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu:

"Kim sabah namazını cemaatle bir mescidde kılar; sonra kuşluk vaktine kadar orada bekler; sonra da kuşluk nafilesini kılarsa, o kimseye tam bir hac yahut umre yapmış kimsenin sevabı gibi sevap verilir. Yine onun hac ve umresi kendisine aittir."(33)

İbn Ebî Şeybe, Hâtim b. İsmail - Humeyd b. Sahr el-Makburî -el-A'rac- Ebu Hureyre (r.a.) senediyle nakleder ki:

Hz. Peygamber (s.a.) bir ordu gönderdi. Bu ordu büyük ganimet elde etti ve hızlı hamle yaptı. Bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.)! Bu ordudan daha hızlı hamle yapan daha çok ganimet elde eden bir ordu hiç görmedik." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) *"Size daha hızlı hamle yapan ve daha çok ganimet elde edeni haber vereyim mi? Evinde güzelce abdest alıp sonra mescide yönelen ve orada sabah namazını kılıp sonra bekleyip kuşluk namazını kılan kişi gerçekten hızlı hamle yapmış ve çok ganimet elde etmiştir."* buyurdu.(34)

Bu konuda bunlardan başka hadisler de vardır. Ancak bunlar en iyileri. Hâkim diyor ki: Güçlü hadis otoriteleri ve hafızlardan bir grupla arkadaşlık ettim. Hepsinin de bu sayıyı -yani dört rekâtı- tercih ettiklerini ve bu konudaki sahih haberlerin mütevâtirliklerinden dolayı bu namazı dört rekât kıldıklarını gördüm. Nakledilen haberlere uymak, hadis üstadlarının yolundan gitmek için ben de bu görüşü savunuyor ve ona çağırıyorum.

İbn Cerîr et-Taberî, kuşluk namazı ve sayısının farklılığı konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâd olunan haberleri sıraladıktan sonra diyor ki: Bu hadisler içinde karşı tarafı susturacak bir hadis yoktur. Çünkü mümkündür ki, dört rekât kıldığını nakleden O'nu dört rekât kılarken görmüştür; başka birisi başka bir vakitte onun iki rekât kıldığını görmüştür; bir başkası başka bir vakitte sekiz rekât kıldığını görmüştür; daha

---

33. İsnâdı zayıftır.
34. Senedini hasen saymak mümkündür. İbn Hibbân (629), İbn Ebî Şeybe yoluyla rivâyet etmiştir. Münzirî *et-Terğîb ve't-Terhîb* (1/427, 428) adlı eserinde kaydetmiş ve "Ebu Ya'lâ rivâyet etmiştir. Râvileri sahih râvilerdir. Ayrıca Bezzâr da rivâyet etmiştir." demektedir.

başka biri altı rekât kılınmasına teşvik ettiğini işitmiştir; diğer biri iki rekât, bir başkası on rekât, daha başka biri de on iki rekât kılınmasına teşvik ettiğini işitmiştir. Böylece herbiri gördüğünü, işittiğini haber vermiştir. Sözümüzün doğruluğuna Zeyd b. Eslem'den naklolunan şu hadisi delil gösterebiliriz: Zeyd b. Eslem diyor ki: Abdullah b. Ömer'in Ebu Zerr'e "Amca, bana tavsiyede bulun" dediğini, Ebu Zerr'in de ona: "Senin benden istediğini ben de Allah Rasulünden (s.a.) istemiştim de bana şunları söyledi." deyip şu hadisi naklettiğini işittim: *"Kim iki rekât kuşluk namazı kılarsa, gafiller içine yazılmaz. Dört kılan âbidler içine yazılır. Altı kılana o gün hiçbir günah ilişmez. Sekiz kılan, halis kullar içine yazılır. On kılana Allah cennette onun için bir ev bina eder."*(35)

Mücahid der ki: "Allah Rasülü (s.a.) kuşluk namazını bir gün iki rekât, bir gün dört rekât, bir gün altı rekât, bir gün sekiz rekât kıldı, sonra terketti." Bu haber de, yukarıda adı geçen herbir habercinin, kuşluk namazı konusunda görüp gözettiği kadarıyla haber vermiş olması ihtimalinden sözetmemizin doğruluğunu ortaya koymuştur.

İş böyle olunca doğrusu, dileyen dilediği sayıda kılabilir. Bu görüş seleften bir grup âlimden de nakledilmiştir. İbn Humeyd bize, ona Cerîr, ona da İbrahim (en-Nehaî) haber vermiştir ki, bir adam el-Esved'e: "Kuşluk namazını kaç rekât kılayım?" diye sordu, o da: "Ne kadar istersen" cevabını verdi.

2- İkinci grup: Bunlar kuşluk namazının kılınmaması hadislerine bağlanmışlar ve bu görüşü, hadislerin senedlerinin sıhhati ve de sahabenin bu hadislerin gereğince amel etmiş olmaları yönünden tercih etmişlerdir. Buharî'nin İbn Ömer'den naklettiğine göre bu namazı ne İbn Ömer'in kendisi, ne Ebu Bekir, ne de Ömer kılardı. "Hz. Peygamber (s.a.) kılar mıydı?" sorusuna İbn Ömer: "Hayır, zannettem" cevabını verdi.(36)

Vekî, Süfyân es-Sevrî - Âsım b. Küleyb - babası Küleyb yoluyla Ebu Hureyre'nin: "Allah Rasulünün (s.a.) kuşluk namazını yalnız bir gün kıldığını gördüm." dediğini nakleder.(37)

---

35. Bezzâr, Münzirî, *et-Terğîb* (1/430)'de Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etmiş ve: "Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etti. Râvileri sikadır. Musa b. Yâkub ez-Zemeî'de ihtilaf vardır. Bir grup sahabîden değişik yollarla rivâyet edilmiştir. Senedlerin en haseni budur." demiştir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 2/237.
36. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.
37. İsnâdı sahihtir.

Ali b. el-Medinî'nin, Muaz b. Muaz - Şu'be - Fudayl b. Fedâle - Abdurrahman b. Ebî Bekre yoluyla nakline göre, Ebu Bekre, kuşluk namazını kılan bir grup insan gördü ve dedi ki: "Siz ne Allah Rasulü (s.a.), ne de ashabının umumu tarafından kılınan bir namaz kılıyorsunuz!"[38]

Muvatta'da Mâlik - İbn Şihâb (ez-Zührî) - Urve yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilir: Allah Rasulü (s.a.) asla kuşluk nafilesi kılmamıştır. Ancak ben bu nâfile namazı kılarım. Allah Rasulü (s.a.) birtakım hayırlı işleri yapmak istediği halde halk, onlarla amel ederse üzerlerine farz kılınır korkusuyla o hayır işlerini bırakırdı.[39]

Ebu'l-Hasan Ali b. Battâl diyor ki: Seleften bir grup âlim Hz. Âişe hadisini kabul edip kuşluk namazını caiz görmemekteler. Bir grup ise: "Bid'attir" diyor. Şa'bî, Kays b. Ubeyd'in şöyle dediğini naklediyor: "Bütün sene boyunca İbn Mes'ud'a gidip gelirdim. Ama kuşluk namazı kıldığını görmedim." Şu'be'nin, Sa'd b. İbrahim yoluyla Sa'd'ın babası İbrahim'den naklettiğine göre, Abdurrahman b. Avf kuşluk namazını kılmazdı. Mücâhid anlatıyor: Ben ve Urve b. Zübeyr mescide girdik. Baktık, İbn Ömer, Hz. Âişe'nin odası yanıbaşında oturuyor. Halk ise mescidde kuşluk namazı kılıyor. İbn Ömer'e onların namazını sorduk: "Bid'attir." dedi. Bir keresinde de "Ne güzel bid'at!" dedi.[40]

Şa'bî diyor ki: İbn Ömer "Müslümanların ortaya çıkardıkları bid'at namazlar içinde kuşluk namazından daha faziletlisi yoktur." derdi. Enes b. Mâlik'e kuşluk namazını sordular "Namazlar beştir" cevabını verdi.

3- Üçüncü grup: Kuşluk namazının ara sıra kılınmasının müstehab olduğunu, dolayısıyla bazı günlerde kılınabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüş Ahmed'den nakledilen iki görüşten biridir. Taberî, bu görüşte olan bir grup âlimin ismini sıralamış ve demiştir ki: Delil olarak Cüreyrî'nin Abdullah b. Şakîk'ten naklettiği hadisi ileri sürmüşlerdir. Abdullah b. Şakîk diyor ki: Hz. Âişe'ye: "Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazı kılar mıydı?" diye sordum "Hayır, sadece seferden döndüğünde kılardı" cevabını verdi.[41]

---

38. İsnâdı sahihtir.
39. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.
40. Hafız İbn Hacer'in (*Fethu'l-Bârî*, 3/43) yazdığına göre İbn Ebî Şeybe sahih bir isnâdla rivâyet etmiştir. Abdürrezzak (*Musannef*, 4868) ise Abdullah b. Ömer'in: "Osman öldürülünceye kadar hiç kimse bu (kuşluk) namazını kılmamıştır. İnsanlar bence ondan daha iyi birşey ihdas etmemişlerdir." dediğini sahih senedle rivâyet ediyor.
41. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

Taberî sonra Ebu Sâid'in şu sözünü veriyor: Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazına o kadar devam ederdi ki; "Artık bırakmaz." derdik. O kadar da terkederdi ki; "Artık (bir daha) kılmaz." derdik. Bu hadis yukarıda geçti. Sonra Taberî diyor ki: Seleften bu namazı kılanların bu şekil kıldıkları nakledilmektedir. Şu'be, Habîb b. Şehid'ten naklen İkrime'nin: "İbn Abbas, kuşluk namazını bir gün kılar, on gün terkederdi." dediğini rivâyet etmektedir. Yine Şu'be'nin Abdullah b. Dinar'dan naklettiğine göre İbn Ömer kuşluk namazı kılmazdı. Kubâ mescidine gelince kılardı. Kubâ mescidine ise her cumartesi gelirdi. Süfyân, Mansûr'un: "Kuşluk namazına farz namaz gibi devam etmeyi (sahabîler) mekruh görürlerdi. Onlar hem kılar, hem terk ederlerdi." dediğini nakleder. Saîd b. Cübeyr diyor ki: "Üzerime farz olduğunu zannedebileceğim korkusuyla çok arzu ettiğim halde kuşluk namazını terkederim." Mesrûk anlatıyor: "Biz mescidde okurduk. İbn Mes'ûd kalkıp gittikten sonra mescidde kalır, sonra ayağa kalkar kuşluk namazı kılardık. Bu durum İbn Mes'ûd'un kulağına gitti. Bunun üzerine: Allah'ın kullarına, Allah'ın yüklemediği şeyleri neden yüklüyorsunuz?! Eğer ille de kılacaksanız evlerinizde kılın, dedi." Ebu Miclez, kuşluk namazını evinde kılardı.

Bunlar diyorlar ki: Böyle olması herhangi bir kimsenin, ona devam suretiyle farz yahut devamlı (müekked) sünnet olduğu kuruntusuna kapılmaması için daha uygundur. Bu yüzden Hz. Âişe "Benim için anam ve babam kabirlerinden çıkarılsalar yine de bu namazı terketmem." demiştir.[42] Çünkü Hz. Âişe bu namazı halkın göremeyeceği bir yerde, evinde kılardı.

4- Dördüncü grup: Bunlar, bir sebebe bağlı olarak kılınır; Hz. Peygamber (s.a.) de bu namazı bir sebebe dayalı olarak kılmıştır, görüşünü ileri sürüyorlar. Diyorlar ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih günü sekiz rekât kuşlukta namaz kılması yalnız Fetih sebebiyledir. Fetih vaktinde sekiz rekât namaz kılmak Fethin sünnetidir. Komutanlar bu namaza "Fetih Namazı" derler. Taberî, *Tarih*'inde Şa'bî'nin şöyle dediğini nakleder: Halid b. Velîd, Hîre'yi fethedince selâm vermeden sekiz rekât Fetih namazı kıldı. Sonra yerinden ayrıldı.

Diyorlar ki: Ümm-i Hânî: "O vakit kuşluktu" sözüyle bu namazın kılınışının kuşluk vakti olduğunu kastediyor; kuşluk bu namazın ismidir

42. Mâlik, *Muvatta*, 1/153. İsnâdı sahihtir.

anlamını kasdetmiyor. Hz. Peygamber'in (s.a.) Itbân b. Mâlik'in evinde kıldığı namaz da yine ancak bir sebebe bağlıydı. Çünkü Itbân, ona: "Gözlerimde hayır kalmadı. Benimle kabilemin mescidi arasına seller giriyor. Gönlüm isterdi ki, gelip evimde namaz kıldırsan da, senin namaz kıldırdığın yeri mescid edineyim." demiş, Hz.Peygamber (s.a.) de: "İnşaallah isteğini yaparım." demişti. Itbân der ki: Ertesi sabah Allah Rasulü (s.a.) yanında Ebu Bekir ile gün ilerlediği bir vakitte bana geldi. Hz. Peygamber (s.a.) eve girmek için izin istedi, ben de ona izin verdim. Oturmadan: "Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Kılmasını istediğim yeri ona gösterdim. Bunun üzerine namaza durdu. Biz de arkasında saf olduk. Namaz kılıp selâm verdi. O selâm verince biz de selâm verdik. Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.[43]

Bu namazın aslı, hikâyesi ve Buharî'nin rivâyetindeki lafzı işte böyle. Itbân'dan nakledenlerden biri bu lafzı kısaltıp: "Allah Rasulü (s.a.) evimde kuşluk nafilesini kıldı. Arkasına bir cemaat durdu, onlar da namaz kıldılar" şekline çevirdi.

Hz. Âişe'nin: "Allah Rasulü (s.a.) seferden dönmesi dışında kuşluk namazı kılmazdı." sözü, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı ancak bir sebebe bağlı olarak kıldığını gösteren en açık delillerdendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) seferden dönünce ilk önce mescidden başlar, orada iki rekât namaz kılardı.[44]

Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumu işte böyleydi. Hz. Âişe hem onu, hem bunu haber vermiştir. Aynı zamanda: "Allah Rasûlü (s.a.) asla kuşluk namazı kılmamıştır." diyen de odur.

Hz. Âişe'nin müsbet (olumlu) rivâyeti, sefer ve fetihten dönüş, bir kabileyi ziyaret gibi bir sebeple Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığını göstermektedir. (İbn Ömer'in) Kubâ mescidine gelmesi de, aynı şekilde orada namaz kılmak içindir. Şu rivâyet de böyledir: Yusuf b. Ya'kûb'un Muhammed b. Ebu Bekir - Seleme b. Recâ yoluyla rivâyetine göre eş-Şa'sâ: "Ebu Cehl'in başının kesildiği müjdesi verildiği gün İbn Ebî Evfâ'nın iki rekât kuşluk namazı kıldığını gördüm" demiştir. Şayet bu olay sahih ise bu namaz fetih için kılınan şükür namazı gibi kuşluk vaktine rastlayan bir şükür namazıdır.

---

43. Buharî, 8/45, 8/46, 10/40, 10/50, 10/153, 10/154, 19/36, 64/11, 70/15, 81/6, 88/9; Müslim, 33 (263); Nesaî, 2/105; İbn Mâce, 754; Ahmed, *Müsned*, 5/449, 450.
44. Buharî, 8/59, Müslim, 716; Ebu Davud, 2781; Nesaî 2/54; Ahmed, *Müsned*, 6/31.

Hz. Âişe'nin menfî rivâyeti ise halkın yaptığı şekildir ki, bir sebebe bağlı olmaksızın bu namazı kılıyorlar. O: "Bu mekruhtur. Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır." dememiştir. Fakat bu namazın sebepsiz kılınması Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrı değildir. Ama kılınmasını tavsiye, teşvik ve arzu etmiştir. Kendisi ise gece namazı kıldığı için bu namazdan müstağnî kalırdı. Çünkü gece kıldığı (teheccüd) namazı buna gerek bırakmazdı. Kuşluk namazı teheccüd namazına bedel gibidir. Allah (c.c.) buyuruyor ki: *"Gece ile gündüzü tefekkür etmek yahut şükretmek isteyen için (birbirine) bedel kılan O'dur."*[45] İbn Abbas, el-Hasan ve Katâde bu âyetin tefsirinde diyorlar ki: Birini diğerinin yerine geçecek şekilde bedel ve halef yaptı. İkisinden birisinde yapacağı bir ameli yapmayıp kaçıran kimse diğerinde kaza eder.

Katâde der ki: Şu gece ile gündüzde hayır işlerinizden Allah için yapacaklarınızı yapın. Çünkü gece ile gündüz, insanları ecellerine ulaştıran, her uzağı yakın eden, her yeniyi eskiten, her va'dolunanı kıyamet gününe getiren bineklerdir.

Şakîk anlatıyor: Bir adam Ömer İbnü'l-Hattâb'a (r.a.) gelip: "Bu gece namazı kaçırdım." dedi. Hz. Ömer (r.a.) ona şöyle dedi: "Gecende kaçırdığına gündüzünde ulaş. Çünkü Allah (c.c.) gece ile gündüzü tefekkür etmek yahut şükretmek isteyen için birbirine bedel kılmıştır."

Diyorlar ki: Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- davranışı da bunu göstermektedir. Çünkü İbn Abbas bir gün kılar, on gün terkederdi. İbn Ömer kılmazdı. Kubâ mescidine gelince kılardı; oraya ise her cumartesi gelirdi. Süfyân, Mansûr'un "Kuşluk namazına farz namaz gibi devam etmeyi (sahabîler) mekruh görürlerdi. Onlar hem kılar, hem terkederlerdi." dediğini nakleder.

Diyorlar ki: Enes'ten nakledilen şu sahih hadis de bu kabildendir: Ensâr'dan bir adam şişmandı. Hz. Peygamber'e (s.a.) "Ben seninle namaz kılmaya gelemiyorum." dedi. Bu zât Hz. Peygamber (s.a.) için yemek yapıp evine davet etti. Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kılması için bir hasırın kenarına su serpip (yere yaydı). Hz. Peygamber (s.a.) o hasır üzerinde iki rekât namaz kıldı. Enes diyor ki: "O günden başka Hz. Peygamber'in (s.a.) kuşluk kıldığını görmedim." Hadisi Buharî rivâyet etmiştir.[46]

---

45. Furkân 25/62.
46. Buharî, 10/41, 19/33, 78/65; Ahmed, *Müsned*, 3/130, 184, 291.

Bu merfû' hadisler ve sahabe âsârı üzerinde düşünen kimse, bunların yalnızca bu görüşe delil olduklarını görür. Teşvik ve tavsiye hadislerine gelince, bunların —Ebu Hureyre ve Ebu Zer hadisleri gibi— sahih olanları bu namazın herkes için müekked (devamlı) sünnet olduğuna delil olmazlar. Ebu Hureyre'ye bu namazı tavsiye etmiştir. Çünkü nakledildiğine göre Ebu Hureyre, gece hadis çalışmayı namaza tercih ederdi. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) ona gece namazına bedel kuşluk namazını emretmiştir. Bundan dolayı ona vitir namazını kılıncaya kadar uyumamasını emretmiş, ama Ebu Bekir, Ömer ve sahabîlere emretmemiştir.

2— Bu Konudaki Uydurma Hadisler:

Konunun hadislerinin isnâdları hakkında söz edilmiştir. Kiminin isnâdı munkatı' kimininki ise uydurmadır, kendisiyle istidlâl helâl değildir. Meselâ, Enes'ten merfû' olarak rivâyet edilen şu hadis gibi: "Kim kuşluk namazına devam eder, özürsüz kesmezse, o kimse nurdan bir denizde, nurdan bir kayık içinde benimle birlikte olur." Bu sözü, Zekeriyya b. Düveyd el-Kindî, Humeyd'e isnâd ederek hadis diye uydurmuştur.

Ya'lâ b. Eşdak'ın Abdullah b. Cerrâd'dan naklettiği: "Sizden kim kuşluk namazını kılacaksa mütezellil bir vaziyette kılsın. Çünkü kişi bu namazı bir sene boyunca kılar, sonra unutur, terkeder. Artık o namaza dişi devenin kaybettiği yavrusuna duyduğu özlem gibi bir özlem duyar."hadise gelince; hayret doğrusu! Hâkim nasıl oluyor da bu ve emsali hadislerle istidlâl edebiliyor?! Zira bu hadisi kuşluk namazına ayırdığı bir kitapta rivâyet ediyor. Oysa Ya'lâ b. Eşdak'ın bu nüshası, Hz. Peygamber (s.a.) adına uydurulmuş düzmece bir nüshadır. İbn Adiyy diyor ki: Ya'lâ b. el-Eşdak, amcası Abdullah b. Cerrâd yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) pek çok münker hadis rivâyet etmiştir. O ve amcası bilinen kimseler değillerdir. Kulağıma kadar geldiğine göre Ebu Müshir demiş ki: Ya'lâ b. Eşdak'a: "Amcan Allah Rasulünün (s.a.) hadislerinden neler işitti?" diye sordum; "Süfyân'ın *Cami*'ini, Mâlik'in *Muvatta*'ını ve *Fevâid*'den bir bölüm." cevabını verdi. Ebu Hâtim b. Hibbân der ki: Ya'lâ, Abdullah b. Cerrâd ile buluştu. Yaşlanınca dinsizler etrafında toplandı, onun adına iki yüz kadar hadis uydurdular. O da bilmeden bu hadisleri rivâyet etmeye başladı. Ona arkadaşlarımızın ileri gelenlerinden biri: "Abdullah b. Cerrâd'dan ne işittin?" diye sorduğunda "Bu nüshayı ve Süfyân'ın *Câmi*'ini" cevabını verdi. Herhalükârda ondan rivâyet helâl olmaz.

Ömer b. Subh'un Mukâtil b. Hayyân'dan naklettiği Hz. Âişe'nin yu-

karıda geçen: "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını on iki rekât kıldı." hadisi, Hâkim tarafından *Salâtu'd-Duhâ* adlı kitapta zikredilen uzun bir hadis olup uydurmadır. Uydurmakla itham edilen kişi, Ömer b. Subh'dur. Buharî diyorki: Yahya bana Ali b. Cerîr'in şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Subh'un: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbesini ben uydurdum" dediğini işittim.

Onun hakkında İbn Adiyy: "münkeru'l-hadis", İbn Hibbân "Sika râvîlere nisbet ederek hadis uydururdu. Onun hadislerini yazmak, taaccüb ederek yazma dışında helâl olmaz.", Dârakutnî: "metrûk" ve el-Ezdî: "Yalancı = kezzâb" demiştir.

Yine Hâkim'in, Abdülaziz b. Ebân -es-Sevrî- Haccâc b. Furâfisa- Mekhûl- Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet ederek naklettiği: "Kim kuşluk nafilesine devam ederse günahları affolunur; çekirge sayısınca ve deniz köpüğünden daha çok olsa bile" hadisi de böyledir. Seneddeki Abdülazîz hakkında İbn Nümeyr: "O yalancıdır", Yahya; "Hiçtir. Pis bir yalancıdır, hadis uydurur."; Buharî, Nesâî ve Dârakutnî: "Metrûku'l-hadîs = Rivâyet ettiği hadis bırakılır." demişlerdir.

en-Nehhâs b. Kahm —Şeddâd— Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilerek rivâyet edilen: "kim çift rekât kuşluk namazına devam ederse, günahları affolunur; denizin köpüğünden çok olsa bile" hadisi[47] de böyledir. en-Nehhâs hakkında Yahya: "Bir hiçtir, zayıftır. Atâ yoluyla İbn Abbas'tan pek çok münker şey rivâyet ederdi.", Nesâî: "Zayıftır", İbn Adiyy: "Hiçbir şeyin dengi değildir", İbn Hibbân: "Meşhurlardan münker rivâyetlerde bulunur, sika râvilere aykırı düşerdi. Onu delil almak caiz değildir" ve Dârakutnî: "Muztaribu'l-hadis = Naklettiği hadisler muztaribtir. Yahya el-Kattân onu bırakmıştır." diyor.

Humeyd b. Sahr -el-Makburî- Ebu Hureyre senediyle yukarıda geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) bir ordu gönderdi..." hadisine gelince; buradaki senedde geçen Humeyd'i, Nesâî ile Yahya b. Maîn zayıf saymış, diğerler ise sika kabul etmişlerdir. Humeyd'in bazı hadisleri münker bulunmuştur. Bu şahıs, tek kaldığında kendisiyle istidlâl edilmeyecek biridir. En iyi bilen Allah'tır.

Muhammed b. İshak -Musa- Abdullah el-Müsennâ -Enes- Enes'in amcası Sümâme senediyle rivâyet edilen: "Kim kuşluk namazını kılarsa, Al-

47. Tirmizî, 476; İbn Mâce, 1382.

lah onun için cennette altından bir köşk bina eder." hadisi ise garîb hadislerdendir. Tirmizî bu hadis hakkında: "Bu hadis garîbdir. Yalnız bu yoldan biliyoruz." diyor.

Nuaym b. Hemmâr'ın rivâyet ettiği: "Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde benim için dört rekât namaz kılmaktan geri durma, sonunda sana gelecek zararlardan seni koruyayım." hadisi ile yine aynı şekilde Ebu'd-Derdâ ve Ebu Zer hadisleri hakkında Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin: "Hadiste geçen bu dört rekât bence sabah namazının farzı ve sünnetidir." dediğini işittim.

I) ŞÜKÜR SECDESİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Şükür Secdesi:

Bir felâket atlatılır yahut sevinilecek yeni bir durum ortaya çıkarsa gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashâbı şükür secdesi ederlerdi. Nitekim *Müsned*'de Ebu Bekre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), sevinç verecek bir durum ortaya çıktığında Allah Teâlâ'ya şükür için yerlere kapanır, Allah'a secde ederdi.[1]

İbn Mâce'nin Enes'ten naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir ihtiyacının görüldüğü müjdesini alınca Allah'a secde ederdi."[2]

Buharî'nin hadis alma şartlarını taşıyan bir senedle Beyhakî naklediyor: Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a) Yemen'deki Hemdân kabilesinin müslüman olduğunu yazınca Hz. Peygamber (s.a.) secdeye kapandı, sonra başını kaldırarak: *"Hemdanlılara selâm! Hemdanlılara selâm!"* dedi. Hadisin başı Buharî'nin *Sahih*'inde de nakledilmiştir.[3] Buraya aldığımız hadis ise Beyhakî tarafından senediyle rivâyet edilen hadisin tamamıdır.[4]

Müsned'de Abdurrahman b. Avf'dan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), Rabbi katından: "Senin için dua edene (salavât getirene)

---

1. Ahmed, *Müsned*, 5/45; Tirmizî, 1578; Ebu Davud, 2774; İbn Mâce, 1394. İsnâdı hasendir.
2. İbn Mâce, 1392. Hadis hasendir.
3. Buharî, 64/61.
4. Beyhakî, *Sünen*, 2/369.

rahmet ederim. Sana selâm verene, selâm ederim" müjdesini alınca şükür secdesi etti.[5]

Ebu Davud, *Sünen*'inde Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan nakılediyor: Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırdı, bir saat kadar Allah'a dua edip bazı isteklerde bulundu. Sonra üç kere secde etti ve ardından buyurdu: "Rabbime dua ettim, ümmetim için şefaat ettim. Bana ümmetimin üçte birini verdi. Rabbime şükür için secde ederek yerlere kapandım. Sonra başımı kaldırdım, yine Rabbimden ümmetimi istedim. Bana ikinci üçte biri verdi. Bunun üzerine Rabbime şükür için secde ederek yerlere kapandım. Sonra başımı kaldırdım; Rabbimden ümmetimi istedim. Bana diğer üçte biri de verdi. Bunun üzerine yerlere kapanıp Rabbime secde ettim."[6]

Buharî nakleder ki, Kâ'b b. Mâlik (r.a.), Allah'ın tevbesini kabul ettiği müjdesini alınca secde etmişti.[7]

Ahmed b. Hanbel *(Müsned'*de), Hz. Ali'nin (r.a.), Zü's-Südeyye'nin cesedini savaşta ölen Haricîler arasında bulduğunda secde ettiğini anlatır.[8]

Saîd b. Mansur da Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) (yalancı peygamber) Müseyleme'nin öldürüldüğü haberi gelince secde ettiğini zikreder.[9]

2— Kur'an Secdeleri:

Hz. Peygamber (s.a.) bir secde âyetiyle karşılaştığında tekbir alır, secde ederdi. Secdede bazan:

سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ .

---

5. Ahmed, 1/191. Hadis hasendir.
6. Ebu Davud, 2775. Senedi zayıftır.
7. Buharî, 55/16, 56/103, 63/43, 64/78, 65/17, 65/18, 65/19, 79/21, 83/24; Müslim, 2769; Tirmizî, 3101; Ebu Davud, 2202; Ahmed, *Müsned*, 3/459, 460; Taberî, 17447. Aslında oldukça uzun olan bu hadise göre Kâ'b b. Mâlik, Tebük seferine çıkılacağı zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) cihad çağrısına rağmen işi ağırdan alması sebebiyle orduya katılmamıştı. Sefer dönüşünde Hz. Peygamber (s.a.) ve diğer müslümanlarca bu durum iyi karşılanmadı. Hatta onunla bütün ilişkileri kopardılar. Kâ'b büyük bir hüzünle Allah'a içten tevbe etti. Allah Teâlâ da o ve diğer iki arkadaşı Hilâl b. Ümeyye, Mürâre b. Rabî için bir âyet indirerek tevbelerini kabul etti. (Tevbe, 9/118)
8. Ahmed, *Müsned*, 844 ve 1254. Hadis hasendir.
9. Beyhakî, 2/371.

"Yüzüm secde etti, güç ve kudretiyle kendişini yaratan, şekillendiren, göz-kulak veren Allah'a" duasını okur[10] ve bazan da:

اللّهم احْطُطْ عَنّي بِهَا وِزْراً ، واكْتُبْ لِي بِهَا أجْراً ، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْراً ، وَتَقَبَّلْهَا مِنّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ .

"Allah'ım! Bu secdeme karşı bir günahımı sil, benim adıma bir sevap yaz ve onu kendi katında muhafaza et. Kulun Davud'dan kabul buyurduğun gibi benden de kabul buyur." duasını okurdu.[11] Her iki duayı da *Sünen* sahipleri zikretmişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu secdeden kalkmak için tekbir aldığı nakledilmemiştir. Bundan dolayı el-Hırakî ve (hanbelî mezhebinin) ileri gelen ilk devir âlimleri bundan bahsetmemişlerdir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bu secdede ne tahiyyat okuduğu, ne de selâm verdiği nakledilmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî bu secdede selâm bulunduğunu reddetmişlerdir. Hatta İmam Şâfiî'nin açık ifadesince ne tahiyyat okumak vardır, ne de selâm vermek. İmam Ahmed: "Selâm vermeye gelince, nedir bilmiyorum." demiştir. Aksine bir şey söylenilmemesi gerekli olan doğru görüş budur.

Hz. Peygamber'in (s.a.) "Secde (32/15), Sad (38/24), Necm (53/62), İnşikâk (84/21) ve Alâk (96/19)" sûrelerinde secde ettikleri sahih olarak nakledilmiştir.

Ebu Davud'un nakline göre Hz. Peygamber (s.a.), Amr b. el-Âs'a üçü mufassalda[12], ikisi Hac sûresinde olmak üzere 15 secde âyeti okutmuştur. [13]

---

10. Ahmed, *Müsned*, 6/31, 217; Tirmizî, 580; Ebu Davud, 1414; Nesâî, 2/222. İsnâdı hasendir. Tirmizî; "Bu hadis hasen sahihtir" diyor. Hâkim (1/220) ise sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
11. Tirmizî, 579; İbn Mâce, 1053. Senedi tartışmalıdır. Buna rağmen İbn Huzeyme (562), İbn Hibbân (691) ve Hâkim (1/219, 290) hadisi sahih saymışlar; Zehebî de muvafakat etmiştir.
12. Mufassal: Kur'an'ın sonlarına doğru sık sık besmele ile araları ayrılan küçük sûrelerdir. Zaten "mufassal" kelimesi, arası ayrılmış anlamına gelir. Mufassal sûrelerin nereden başladığı âlimlerce ihtilaf konusu olmuş; Kâf, Hucurât, Muhammed (=Kıtâl), Câsiye, Saffât, Saff, Tebâreke, Feth, Rahman, İnsan, Duhâ... sûrelerinden herbiri farklı âlimlerce başlangıç kabul edilmiştir. Genel olarak hanefî, malikî ve şâfiîlere göre Hucurât'tan, hanbelîlere göre de Kâf sûresinden başlatılır.
13. Ebu Davud, 1401; İbn Mâce, 1057; Hâkim, 1/223. Senedi zayıftır.

Ebu'd-Derdâ tarafından rivâyet edilen: "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte 11 yerde secde ettim, bunların arasında mufassaldan hiçbir sûre yoktu. Onlar da: A'râf (7/205) Ra'd (13/15), Nahl (16/49), İsrâ (17/107), Meryem (19/58), Hac (22/18), Furkân (25/60), Neml (27/25), Secde (32/15), Sad (38/24), Fussilet (41/37) sûreleri idi" hadisi hakkında Ebu Davud: "Ebu'd-Derdâ, Hz. Peygamber'den (s.a.) 11 secde âyeti nakletti. Bu rivâyetin senedi vâhid = çürüktür" dedi.[14]

"Hz. Peygamber (s.a.), Medine'ye taşındıktan beri mufassal sûrelerde secde etmemiştir" şeklinde, Ebu Davud'un İbn Abbas'tan (r.anhüma) naklettiği hadis ise zayıftır.[15] Senedinde, rivâyet ettiği hadis delil teşkil etmez biri olan Ebu Kudâme el-Hâris b. Ubeyd vardır. Onun hakkında İmam Ahmed: "Ebu Kudâme'nin naklettiği hadis muztaribtir"; Yahya b. Maîn "zayıftır"; Nesâî: "sadûktur = doğru biridir, münker rivâyetlerde bulunur"; Ebu Hâtim el-Büstî de: "Salih bir râvi olmakla beraber vehmi çok olanlardandı" demiştir. İbnü'l-Kattân ise hadisi, Matar el-Verrâk'tan dolayı illetli bulmuş ve onun hakkında: "Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, hafıza zayıflığı (sû-i hıfz) konusunda ona benzerdi. Bu yüzden onun hadisini kitabına alması, Müslim için kusur sayılmıştır" demektedir.

Onun rivâyet ettiği hadisi almış olması Müslim için kusur sayılmaz. Çünkü o, sika râvinin yanlışlık yaptığını bildiği hadisleri almayıp terkettiği gibi böyle (hafıza zayıflığı olan) râvinin de, ezberleyip iyi muhafaza ettiğini bildiği hadisleri süzüp kitabına almıştır. Bu yüzden burada hem sika râvi tarafından rivâyet edilmiş olup da onun kitabına almadığı bütün hadisleri toplayanlar hem de hafıza zayıflığı bulunan (seyyiu'l-hıfz) râvinin naklettiği bütün hadisleri zayıf sayanlar (yanılmışlardır). Bu iki yoldan birincisi Hâkim ve emsalinin, ikincisi ise Ebu Muhammed İbn Hazm ve benzerlerinin yoludur. Müslim'in yolu ise bu sahanın imamlarının yoludur. Kendisinden yardım dilenecek yalnız Allah'tır.

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber Alâk ve İnşikâk sûrelerinde secde ettiği kendisinden sahih senedle nakledilmiştir.[16] Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye hicretinden altı veya yedi yıl sonra müslüman olmuştur. İki hadis her yönden çelişse ve sahihlik bakımın-

---

14. Tirmizî, 568, 569; İbn Mâce, 1056. Senedi zayıftır.
15. Ebu Davud, 1403.
16. Müslim, 578; Tirmizî, 573, 574; Ebu Davud, 1407; Nesâî, 2/162; İbn Mâce, 1058.

dan birbirine karşı koysalar bu durumda Ebu Hureyre'nin naklettiği hadisin öne alınması belirginlik kazanır. Çünkü o, İbn Abbas'a gizli kalan fazladan bir bilgiye sahip olma yanında bir de isbat edici durumdadır. Hem de Ebu Hureyre hadisi, sıhhatinde görüş birliğine varılmış son derece sahih bir hadistir. İbn Abbas hadisi ise zayıf mı zayıf! Allah en iyi bilendir.

İ) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CUMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Cuma Gününün Üstünlüğü:

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklolunmaktadır: *"Bizler (diğer semavi din mensublarına göre) en sonra gelenleriz; kıyamet günü ise en başa geçecek ilkleriz. Şöyle ki, bizden öncekilere kitap gönderildi. Ardından onlar, Allah'ın kendilerine farz kıldığı gün, bu (cuma günü) iken, bu konuda görüş ayrılığına düştüler (de başka günleri takdis ettiler). Allah bugünü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür."*[1]

Müslim Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a.) ve Huzeyfe'den (r.a.) rivâyet eder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Allah, bizden öncekileri cumadan şaşırttı. Yahudilerin özel günü cumartesi, hıristiyanlarınki ise pazar oldu. Derken Allah, bizi dünyaya getirdi ve bize cuma gününü gösterdi. Böylece cuma, cumartesi, pazar günlerini (ibadet günü) kılmış oldu. İşte bu şekilde onlar kıyamet günü yine bizim peşimizden gelecekler-dir. Bizler en son gelen dünyalılarız. Kıyamet günü en başta gelen bizler olacağız. Herkesten önce lehine hüküm verilenler bizler olacağız."*[2]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve *Sünen* kitaplarında Evs b. Evs

1. Buharî, 11/1, 12; Müslim, 855; Nesâî, 3/85, 86; İbn Mâce, 1083.
2. Müslim, 856; Nesâî, 3/87; İbn Mâce, 1083.

yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis naklolunmaktadır: *"Günlerinizin en faziletli olanlarından biri de cuma günüdür. Allah Âdem'i o gün yarattı. Âdem'in ruhu o gün alındı. Sûr'a o gün üflenecek ve o gün kıyamet kopacaktır. Bu sebeple o gün bana çok salât ü selâm gönderiniz. Çünkü salât ü selâmlarınız bana arzolunur."* Sordular:

—Ey Allah'ın Rasûlü! Sen çürümüşken bizim salât ü selâmlarımız sana nasıl arzolunur?

Şu cevabı verdi:

"Şüphesiz Allah, yere, peygamberlerin cesedlerini yemeyi haram etmiştir." Ayrıca bu hadisi Hâkim *Müstedrek*'te, İbn Hibbân da *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.[3]

Tirmizî *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: *"Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. O gün Allah, Âdem'i yaratmıştır. Âdem o gün cennete konulmuş ve yine o gün çıkarılmıştır. Kıyamet de cumadan başka bir günde kopmayacaktır."* Tirmizî "Bu hadis hasen-sahîhtir" demiş, Hâkim ise sahih hükmünü vermiştir.[4]

Yine *Müstedrek*'te, Ebu Hureyre'den merfû yolla (Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilerek) şu hadis nakledilmektedir: *"Günlerin efendisi, cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün cennete konulmuş ve o gün cennetten çıkarılmıştır. Kıyamet de cumadan başka bir günde kopmayacaktır."*[5]

İmam Mâlik, *Muvatta* adlı eserinde Ebu Hureyre'den aktardığı şu hadisi kaydeder: *"Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün (yeryüzüne) indirilmiş, o gün tevbesi kabul edilmiş ve o gün vefat etmiştir. Kıyamet o gün kopacaktır. Cinler ve insan-*

3. Ahmed, *Müsned*, 4/8; Ebu Dâvud, 1047; Nesâî, 3/91, 92; İbn Mâce, 1085. Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (1733), İbn Hibbân (550) ve Hâkim (1/278) hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Münzirî ve İbn Hacer ise hasen olduğunu söylemişlerdir. Nevevî de *el-Ezkâr* adlı eserinde sahihliğini belirtmiştir. İbn Mâce'nin (1637) Ebu'd-Derdâ'dan, Beyhakî'nin Ebu Ümâme'den aktardıkları bu hadise destek sağlayacak hadisler de vardır.
4. Müslim, 854; Tirmizî, 488; Nesâî, 3/89, 90; Hâkim, *Müstedrek*, 1/278. Zehebî, Hâkim'in verdiği sahih hükmüne muvafakat etmiştir.
5. Hâkim (1/277) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

lar dışında bütün yaratıklar cuma günü mutlaka tanyeri ağardıktan gün doğuncaya kadar, kıyamet belki bugün kopar korkusuyla kulak kabartırlar. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah, onun dileğini yerine getirir." Ebu Hureyre sözlerine devamla şu olayı anlatıyor: Kâ'b (el-Ahbâr): "Bu, her senede bir gündür" dedi. Ben: "Hayır, her cumadır" dedim. Bunun üzerine Kâ'b gitti Tevrât'ı okudu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) doğru söylemiş" dedi. Bu olaydan sonra Abdullah b. Selâm'la karşılaştım. Ona, Kâ'b'la görüşmemi anlattım. İbn Selâm: "O saatin hangi saat olduğunu biliyorum." dedi. "Öyleyse bana söyle" dedim. "Cuma günü içindeki en son saattir" dedi. "Nasıl olur? Hz. Peygamber (s.a.): Müslüman bir kul namaz kıldığı halde ona rastlarsa... buyurdular; bu (en son) saatte ise namaz kılınmaz" diye itiraz ettim. İbn Selâm: "Hz. Peygamber (s.a.): Namaz kılmak için bir yere oturup bekleyen kişi, namaz kılıncaya kadar namazdadır, buyurmadılar mı?" diye karşılık verdi.[6]

İbn Hibbân da *Sahih*'inde merfû olarak şu hadis-i şerifi naklediyor: *"Güneş, cuma gününden daha hayırlı bir gün üzerine doğmamıştır."*[7]

İmam Şâfiî'nin *Müsned*'inde Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadis yer almaktadır: Enes diyor ki: Cibrîl (a.s.), Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Elinde beyaz bir ayna ve aynada (siyah) bir nokta vardı. Hz. Peygamber (s.a.) sordu:

—Bu nedir?

Cibrîl cevap verdi:

—Bu, cuma günüdür. Sen ve ümmetin bu günle taltif olundunuz. İnsanlar, yahudi ve hıristiyanlar bu günde size uymuşlardır. Bu günde sizin için hayır vardır. Bu günde bir ân vardır ki, inançlı bir kul o anda Allah'a dua edip hayır dilerse, muhakkak duası kabul olunur. Biz bugüne "Mezîd = Bereketli gün" diyoruz.

---

6. Mâlik, *Muvatta*, 1/108, 110; Tirmizî, 491; Ebu Davud, 1046; Nesâî, 3/113, 115; Ahmed, 2/486. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/278, 279) hadisi sahih saymış, Tirmizî ise hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
7. İbn Hibbân, 551. Hadisin tam metin tercümesi şöyledir: "Cuma gününden daha faziletli bir gün üzerine güneş ne doğdu, ne battı. Şu iki topluluk -cinler ve insanlar- dışında bütün yaratıklar cuma günü mutlaka dehşete kapılırlar." Hadisin senedi güçlüdür.

Hz. Peygamber (s.a.):

—Ey Cibrîl! Mezîd günü, ne demektir? diye sordu.

—Rabbin, Firdevs cennetinde, içinde miskten tepecikler bulunan çok geniş bir vâdi yarattı. Cuma günü olunca Allah (c.c.) meleklerinden dilediği kadar indirir. (Vadinin) etrafında, üzerlerinde peygamberlerin oturakları bulunan nurdan minberler vardır. Allah bu minberleri yakut ve zebercedlerle süslü altın minberlerle kuşatmıştır; bunların üzerlerinde de şehitler ve sıddıklar bulunmaktadır. Peygamberlerin arkasından şehidler ve sıddıklar o tepeciklere otururlar. Allah (c.c.), onlara hitaben buyurur ki: "Ben, sizin Rabbinizim. Ben size olan va'dimi tuttum. Şimdi benden isteyin isteyebildiğinizi, vereyim." Onlar da cevaben: "Rabbimiz! Biz, Senin rızanı istiyoruz." derler. Bunun üzerine Allah (c.c.): "Ben, sizden râzıyım. İstediğiniz her şey sizindir. Benim katımda dahası var." buyurur. Onlar da cuma gününü, bu günde Rableri kendilerine hayırlar ihsan ettiği için severler... İşte bu gün, yüceler yücesi Rabbinin (c.c.), Arş üzerine istivâ ettiği gündür. O gün Âdem'i yarattı. Kıyamet de o gün kopacaktır.(8)

İmam Şâfiî, bu hadisi şu senedle rivâyet etmiştir: İbrahim b. Muhammed - Musa b. Ubeyde - Ebu'l-Ezher Muâviye b. İshak b. Talha - Abdullah b. Ubeyd - Umeyr b. Enes.

Sonra Şâfiî diyor ki: İbrahim, Ebu İmrân İbrahim b. el-Ca'd'dan, o da Enes'ten buna benzer bir hadis nakletmektedir.(9)

İmam Şâfiî, bu üstadı İbrahim hakkında iyi düşünürdü. Fakat İmam Ahmed b. Hanbel (r.h.) onun hakkında: Mutezilîdir, cehmîdir, kaderîdir... Onda her belâ vardır" demiştir.

Bu hadisi ayrıca Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi, Safvân'dan, o da Enes'ten, Enes de: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Cibrîl, bana geldi..." şeklinde hadisi nakletmektedir.

Muhammed b. Şuayb da, Gufra'nın âzâdlı kölesi Ömer yoluyla Enes'ten nakletmektedir.

Ebu Zahye de Osman b. Umeyr yoluyla Enes'ten rivâyet etmektedir.

---

8. Şâfiî, 1/148. Hadis zayıftır.
9. Şâfiî, aynı yer. İmam Şâfiî'nin adlarını verdiği râviler zayıf olduğundan hadis de zayıftır.

Ebu Bekir b. Ebî Davud, bu hadisin bütün rivâyet yollarını bir araya toplamıştır.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde Ali b. Ebî Talha yoluyla Ebu Hureyre'den şu hadisi rivâyet ediyor: Hz. Peygamber'e (s.a.) birisi sordu: "Niçin bu güne cuma adı verildi?" Efendimiz (s.a.) buyurdular: "Çünkü o günde baban Âdem'in çamuruna şekil verildi. Bütün canlılar o gün ölecektir. Yeniden diriliş o gündür. Allah'ın yakalaması o gündür. O günün sonunda üç saat vardır ki, bunlardan birinde Allah'a dua edenin duası kabul olunur."(10)

Hasan b. Süfyân en-Nesevî(11) *Müsned*'inde, Ebu Mervân Hişâm b. Hâlid el-Ezrak-Hasan b. Yahyâ el-Huşenî-Gufra'nın âzâdlı kölesi Ömer b. Abdillah-Enes b. Mâlik zinciriyle rivâyet eder ki Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işitmiş: "Elinde, ortasında siyah bir benek bulunan beyaz ayna şeklinde bir şeyle Cibrîl, bana geldi. Sordum:

—Ey Cibrîl! Bu nedir?

Cevap verdi:

—Bu, Cumadır. Senin için ve senden sonra da ümmetin için bayram olsun diye bunu sana getirmekle görevlendirildim.

—Ey Cibrîl! O günde bizim için ne var?

—O gün sizin için pekçok hayır vardır. Sizler, en sonra gelenlersiniz. Kıyamet günü ise siz başa geçeceksiniz. O günde bir saat vardır ki, müslüman bir kul o saatte namaz kılar, Allah'tan herhangi bir şey dilerse, mutlaka Allah ona dilediğini verir.

—Ey Cibrîl! Öyleyse bu siyah nokta nedir?

—Bu, cuma günündeki bir saattir. Cuma, günlerin efendisidir. Biz, ona "Mezîd Günü" deriz.

—Ey Cibrîl! Mezîd Günü ne demektir?

—Rabbın, Cennette beyaz miskten, çok geniş bir vadi yarattı. Âhiret günlerinden cuma günü olunca Rab (c.c.), Arş'ından, Kürsî'sine iner.(12)

---

10. Ahmed, *Müsned*, 2/311. Hadis zayıftır.
11. Bu zat, Horasan şeyhi Hafız Ebu'l-Abbas eş-Şeybânî en-Nesevî'dir. *el-Müsnedü'l-Kebîr* ve *el-Erbaîn* adlı eserleri vardır. 303/915 tarihinde vefat etmiştir.
12. "Allah'ın inmesi, oturması" gibi sözler müteşâbihat'tandır. Dolayısıyla bunları söz-

Kürsî nurdan minberlerle kuşatılır. Bu minberlere peygamberler oturur. Minberler, altın kürsîlerle kuşatılır. Onlara da sıddıklar ve şehidler oturur. Köşk sahipleri köşklerinden iner misk tepeciklerine otururlar. Minber ve kürsîlerde oturanların meclisteki üstünlüklerini görmezler. Sonra celâl ve ikram sahibi yüceler yücesi Mevlâ zuhur eder ve şöyle der: "İsteyin Benden isteyebildiğinizi" Hep birden derler: "Ey Rab! Senden hoşnutluk dileriz." Allah, onlardan hoşnut olduğunu söyler, ardından ekler: "İsteyin Benden isteyebildiğinizi" Herkes dileklerini bildirir. Nihayet onlardan herbir kulun ihtiyacı sona erer.

(Cibrîl devamla) der ki: Sonra onlara hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın hatırına bile gelmeyen şeyler verilir. Sonra da Cebbâr olan Allah, Kürsî'sinden Arşına, köşk sahipleri de köşklerine yükselir.

Onlar ya beyaz inciden, ya kırmızı yakuttan ya da yeşil zümrütten birer odadır. Onlarda ne bir yarık, ne bir çatlak vardır. İçleri apaydınlıktır. Nehirleri içlerindedir. Yahut da (Cibrîl) şöyle dedi: Hepsi bir ayardadır, birbirine yakındır. Meyveleri içlerindedir. İçlerinde hanımlar, hizmetçiler ve meskenler vardır. (Cibrîl) dedi ki: Tıpkı dünya halkının dünyada birbirlerine yağmuru müjdeledikleri gibi cennet halkı da cennette birbirlerine cuma gününü müjdelerler."[13]

İbn Ebî'd-Dünyâ *Sıfatu'l-Cenne* adlı kitabında Ezher b. Mervân er-Rakkâşî-Abdullah b. Arafe es-Şeybânî-Kâsım b. Mutayyib-el-A'meş-Ebu Vâil-Huzeyfe zinciriyle Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadisi nakletmektedir: Cibrîl, elinde en güzel, en parlak görünüşlü bir ayna ile yanıma geldi. Fakat ne görelim, aynanın ortasında siyah bir parıltı yok mu! Sordum:

—Aynada gördüğüm bu parıltı nedir?

—Cumadır.

—Cuma ne demek?

—Rabbinin günlerinden büyük bir gündür. Şimdi sana onun dünyadaki şeref ve faziletini, dünyadakiler için o günden beklenen faydaları ve bugünün âhirette hangi isimle anıldığını haber vereceğim. Dünyadaki şeref

lük anlamlarına almak doğru değildir. Müteşâbih âyet ve hadislerin yorumlanıp yorumlanamayacağı konusu ise âlimler arasında büyük görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Tefsir usûlü, fıkıh usûlü ve kelâm kitaplarında bu konuda geniş bilgi sunulmaktadır.

13. Hadis zayıftır.

ve faziletine gelince; Çünkü Allah (c.c.) halkın işini o günde bir araya getirmiştir. Dünyadakiler için o günden beklenen fayda da şudur: Bu günde öyle bir an vardır ki, o anda, kadın olsun erkek olsun müslüman bir kul Allah'tan (c.c.) bir hayır dilerlerse mutlaka Allah, onların dileklerini yerine getirir. Âhiretteki şerefine, faziletine ve ismine gelince; Allah (c.c.), cennetlikleri cennete, cehennemlikleri de cehenneme yollayınca üzerlerinden bu günler ve geceler geçmeye başlar. O gece ve gündüzlerin içindeki her gece ve gündüzün miktarını ve anlarını ancak Allah (c.c.) bilir. Cuma günü olup cennet halkı cumalarına çıkınca bir tellal cennet halkına: "Ey cennet halkı! Mezîd vadisine çıkın!" diye bağırır. Mezîd vadisinin uzunluk ve genişliğini Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu vadide dorukları gökte misk tepecikleri vardır.

Peygamberlerin hizmetçileri nurdan minberler, mü'minlerin hizmetçileri de yakut kürsîler çıkarırlar. Bu minber ve kürsîler yerlerine konup herkes yerini alınca Allah, onların (Peygamberler ve mü'minlerin) üzerlerine Müsîre denilen bir rüzgâr gönderir. Bu rüzgâr misk yayar. Miski, peygamberler ve mü'minlerin elbiseleri altından girdirir, yüzlerinde ve saçlarında (ortaya) çıkartır.

O miskle ne yapılacağını -kendisine yeryüzündeki bütün güzel kokular verilse herhangi biriniz karısı ne yapabilirse- işte bu rüzgâr o kadından daha iyi bilir.

Sonra Allah (c.c.) Arş'ı taşıyan meleklere: "Onu, oradakilerin aralarına bırakın" diye vahyeder. Allah'tan işittikleri ilk söz şu olur: "Beni görmeden Bana baş eğen, peygamberlerimi tasdik eden, emrime uyan kullarım! Yaklaşın Bana. İsteyin isteyebildiğinizi. Bu gün, Mezîd günüdür." Hep bir ağızdan: "Rabbimiz! Yüzünü görmek isteriz" derler. Allah (c.c.) perdeleri aralar, onlara tecellî eder. Onları O'nun nurundan bir tek parça öyle bir bürür ki, şayet yanmamalarına hükmetmiş olmasa onları bürüyen o nurdan yanar kavrulurlardı. Sonra onlara: "Yerlerinize dönün" komutu verilir. Allah herbirine daha önceki derecesinden bir kat daha fazlasını verir. Herkes yerine döner. Fakat onları bürüyen Allah'ın nurundan dolayı birbirlerini göremezler. Artık hanımlarının yanlarına varınca nur onlardan ayrılır, böylece ilk suretlerine dönerler. Hanımları: "Yanımızdan çıktığınızda çehreniz başkaydı, şimdi bir başka!" diye şaşkınlıklarını belirtirler. Onlar da: "Çünkü Allah (c.c.) bize tecellî etti. O'ndan görebildiğimizi gördük" derler.

Vallahi, hiçbir yaratık Allah'ı ihâta edemez. Ancak Allah, onlara dile

diği kadarıyla celâl ve azametini gösterir. İşte onların "O'ndan görebildiğimizi gördük" demeleri de bundandır.

Onlar (peygamberler ve mü'minler) cennetin misk kokuları ve nimetleri içinde her hafta bir öncekine göre bir kat daha derece itibariyle yükseltilmiş olarak rahat bir hayat sürerler.

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: *"İşte bu âyet bunu gösterir: Yaptıklarına karşılık onlar için saklanan, gözleri ışıl ışıl edecek nimetleri hiç kimse bilemez."*[14] Ayrıca bu hadisi, buna benzer ifadelerle Ebu Nuaym, *Sıfatu'l-Cenne* adlı eserinde Isme b. Muhammed - Musa b. Ukbe - Ebu Salih-Enes senediyle rivâyet etmiştir.

Ebu Nuaym yine *Sıfatu'l-Cenne* adlı eserinde el-Mes'ûdî-el Minhâl-Ebu Ubeyde yoluyla Abdullah (b.Mes'ûd)'un şöyle dediğini nakleder: Dünyadayken cumaya koşuşun. Çünkü Allah (c.c.), her cuma beyaz kâfûrdan bir tepe üzerinde cennet halkına gözükür. Allah'a yakınlıkları, cumaya acele etmeleri ölçüsündedir. Allah, onlara daha önce görmedikleri yeni ihsanlarda bulunur. Ailelerinin yanına kendilerine sunulan yeni yeni ihsanları almış olarak dönerler.[15]

2— İlk Cuma Namazı:

İbn İshak der ki: Muhammed b. Ebî Ümâme b. Sehl b. Huneyf bana babası (Ebu Ümâme)'den, o da Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik'den rivâyet etti. Abdurrahman: "Babam Kâ'b gözlerini kaybettikten sonra onu ben gözetir oldum. Cuma namazına götürdüğümde ne zaman cuma ezanını işitse Ebu Ümâme, Es'ad b. Zürâre için rahmet dilerdi. Böyle bir müddet devam etti. Sonra kendi kendime: Nedir bu, niçin bunun sebebini babama sormuyorum? dedim. Her zaman olduğu gibi yine (bir gün) onu cumaya götürdüm. Yine cuma ezanını işitince Es'ad b. Zürâre'ye rahmet diledi. Sordum:

—Babacığım! Her zaman cuma ezanını işittiğinde Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okuyorsun. Bunun sebebi nedir?

—Ey yavrucuğum! Çünkü Es'ad, bize Nakîu'l-Hadamât denilen bir kara taşlıktaki Beyâda oğullarının köyünde Hezmü'n-Nebît semtinde Hz.

---

14. Secde, 32/17. İbn Ebi'd-Dünyâ'nın rivâyet ettiği bu hadis de zayıftır.
15. Rivâyetin senedi zayıftır.

Peygamber (s.a.) gelmeden önce Medine'de ilk cuma namazını kıldıran kişidir.

—O gün kaç kişiydiniz?

—Kırk erkek idik."[16]

Beyhakî der ki: "Muhammed İbn İshak râviden işittiğini (semâını) söyler, râvî de sika (güvenilir) biri olursa sened doğrulur. Bu hadisin senedi hasen-sahihtir."

Derim ki: Bu olay, cumanın başlangıcı oldu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldi. İbn İshak'ın da dediği gibi Kubâ'da Amr b. Avf oğulları yanında pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kaldı ve bu esnada onların mescidlerini tesis etti. Sonra cuma günü (yola) çıktı. Sâlim b. Avf oğullarının yanlarına vardığında cuma vakti girdi. (Ranûnâ) vadisinin ortasındaki mescidde cuma namazını kıldırdı. Bu namaz Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'de kıldırdığı ilk cuma namazı oldu. Bu olay Hz. Peygamber (s.a.) kendi mescidini inşa etmezden önce gerçekleşmişti.[17]

3— Hz. Peygamber'in (s.a.) İlk Hutbesi:

İbn İshak dedi ki: Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan bana ulaşan bir habere göre -Hz. Peygamber'e (s.a.) söylemediğini söyledi göstermekten Allah'a sığınırız- Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk hutbesi şöyle olmuştu: Hitabet için cemaatın arasında ayağa kalktı. Allah'a yaraşır bir şekilde O'na hamd etti, övgüde bulundu. Sonra şunları söyledi:

Ey insanlar! Kendiniz için âhirete önceden azık gönderiniz. Elbet bilirsiniz ki vallahi herbiriniz ölecek, sürüsünü çobansız bırakacaktır. Sonra Rabbi Allah -arada ne bir tercüman, ne bir alıkoyucu engel bulunacakona şöyle diyecektir: "Sana, Benim elçim gelip buyruklarımı tebliğ etmedi mi? Ben sana mal verdim, ihsanda bulundum. Ya sen kendin için âhirete ne gönderdin!" O da sağına-soluna bakacak, hiçbir şey göremeyecek. Sonra önüne bakacak, orada da cehennemden başkasını göremeyecek. Öyleyse yarım hurma ile de olsa kendisini cehennemden korumaya gücü yeten (o hayrı) işlesin. Onu da bulamayan güzel sözle kendini korumaya çalışsın.

---

16. Ebu Davud, 1069; İbn Mâce, 1082; Hâkim, 1/281; Beyhakî, 3/176; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/435. Rivâyetin senedi kuvvetlidir. Beyâda oğullarının köyü, Medine'ye bir mil uzaklıktadır.
17. İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/494.

Çünkü bir iyiliğe karşılık on mislinden yedi yüz misline kadar sevap verilir. Selâm size. Allah'ın rahmet ve bereketleri üzerinizde bulunsun.[18]

İbn İshak diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bir sonraki hutbesinde şöyle buyurdular:

—Şüphesiz hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım dilerim. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz. Saptırdığını da hiç kimse doğru yola iletemez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur. O tekdir, ortağı yoktur. Sözlerin en güzeli Allah'ın Kitab'ıdır. Allah, kimin kalbini Kur'an'la süsler ve onu küfürden sonra islâmiyete girdirir, o da Kur'an'ı insanların sözlerine tercih ederse, işte o kimse kurtuluşa ermiştir. Şüphesiz Kur'an, sözlerin en güzeli ve en belağatlısıdır. Allah'ın sevdiğini seviniz! Allah'ı bütün kalbinizle seviniz! Allah'ın kelâmını (okumaktan) ve Allah'ı anmaktan usanmayınız. Allah'ın kelâmına karşı kalbleriniz katı kalmasın. Çünkü O, Allah'ın yarattığı herşeyin en hayırlısını ayırıp, seçer. Allah, Kitabında amellerin hayırlısını, kulların seçkinlerini, sözlerin iyisini ve insanlar için helâl-haram ne varsa hepsini zikreder. Allah'a kulluk ediniz, O'na hiçbir şeyi ortak tutmayınız. O'na yaraşır şekilde O'ndan saakınınız. Kendi ağızlarınızla Allah'a verdiğiniz güzel sözleri tutunuz. Allah'ın aranıza ihsan ettiği tek bir ruhla birbirinizi seviniz. Şunu bilesiniz ki Allah, kendisine verilen sözün yerine getirilmemesine gazaplanır. Selâm size. Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizde bulunsun.[19]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir kısım hutbeleri, O'nun hutbelerdeki tavırları bahsinde yukarıda geçti.

4— Cumanın Özellikleri (*):

Bu güne tazim ve saygı göstermek, başka günlerde yapmadığı ibadetleri bu günde yapmak Hz. Peygamber'in (s.a.) özel tavırlarındandı. Âlim-

18. İbn Hişâm, a.g.e., 1/500-501. İbn İshak, Ebu Seleme b. Abdurrahman'ı görmüş, ancak ondan rivâyette bulunmamıştır. Ebu Seleme, sahabenin bir kısmından rivâyette bulunmuş, ama Allah Rasûlü'ne (s.a.) yetişmemiştir. 94/712 senesinde vefat etmiştir.
19. İbn Hişâm, a.g.e., 2/500; İbn İshâk'dan senedsiz aktarmıştır.
(*) Celâleddîn Süyûtî, İbnü'l-Kayyim'in kitabının bu bölümünü esas alarak *Nûru'l-Lüma'*

ler, cumanın mı yoksa arefe gününün mü daha faziletli olduğunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir: Bu iki görüş İmam Şâfiî'ye müntesip âlimlerce ileri sürülmüştür.

1. Cuma Günleri Sabah Namazında Secde ve Dehr Sûrelerini Okumak:

1- Hz. Peygamber (s.a.), cuma günleri sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini okurdu.[20] Bilgisiz pekçok kimse bu sûreleri okumaktan maksat (Secde sûresinde secde âyeti geçtiği için) bu namaza ait olmak üzere fazladan bir secde yapmak olduğunu zannediyor ve bu secdeye "Cuma secdesi" adını veriyor; bu sûreyi okumadıklarında, içinde secde âyeti geçen başka bir sûre okumayı müstehap görüyorlar. Bundan dolayı cahillerin kuruntularına meydan vermemek için cuma günleri sabah namazında devamlı bu sûreyi okumayı bazı imamlar mekruh saymışlardır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim:

"Hz. Peygamber (s.a.) cuma günleri sabah namazında bu iki sûreyi okurdu. Çünkü bu sûreler, cuma günü olmuş ve olacak hâdiseleri içermektedir. Bu iki sûrede Hz. Âdem'in yaratılışı, âhiret hayatının tasviri ve kulların yeniden diriltilişleri anlatılmaktadır ki, bütün bu olaylar cuma günü olacaktır. Bu sûrelerin bu günde okunması, o günde olmuş ve olacak şeyleri ümmete hatırlatma hedefine yöneliktir. (Namaz sonunda yapılan) secde ise (okunan sûreye) tâbi olarak gelmiştir; yoksa doğrudan doğruya hedef olup da namaz kılanın, uygun düştüğü yerde maksatlı olarak okuyacağı bir şey değildir."

İşte bu durum cuma gününün hususiyetlerinden biridir.

2- Hz. Peygamber'e (s.a.) Çokça Salavat Getirmek:

Cuma günü ve gecesi Hz. Peygamber'e (s.a.) çokça salavat getirme

---

fî Hasâisi'l-Cuma adlı bir eser kaleme almış ve cumanın hususiyetlerini 101'e çıkarmıştır. Fakat burada anlatılanlardan daha orijinal sayılacak şeyler ortaya koymamış, çoğu zaman farklılıklar tertipden ve birkaç husus ilâvesinden kaynaklanmıştır. Bk. - Mecmûâtu'r-Resâili'l-Münîriyye, c.1, s.188-223, Kahire, 1984.

20. Müslim, 879 ve 880; Tirmizî, 520; Ebu Davud, 1074; Nesâî, 2/159; Ahmed, *Müsned*, 1/226, 334, 340. Hadisin metni: "Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini, cuma namazında ise Cuma ve Münâfikûn sûrelerini okurdu."

müstehab kılınmıştır. Allah elçisi (s.a.) buyuruyor ki: "Cuma günü ve cuma gecesi bana çokça salavat getiriniz." [21]

Allah Rasûlü (s.a.) insanların efendisi, cuma günü ise günlerin efendisidir. Bu günde O'na salavat getirmede diğer günlerde olmayan bir meziyetin mevcudiyeti yanında bir başka hikmet vardır ki o da şudur: Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmeti dünya ve âhirette her ne hayra nâil olmuşlarsa O'nun sayesinde nâil olmuşlardır. Allah, O'nun yüzü suyu hürmetine hem dünya hem âhiret saadetini onlara bahşetmiştir. Onlara verilecek en büyük lutuf ve ihsanlar, cuma günü ellerine geçecektir: Cennetteki köşk ve saraylarına o gün gönderileceklerdir; cennete girdikleri zaman kendilerine fazladan ihsanlar bahşedilecek olan Mezîd günü, o gündür; dünyada iken o gün onlar için bayram günüdür; o gün Allah (c.c.) hepsinin isteklerini yerine getirip, ihtiyaçlarını giderir, hiçbirinin isteğini geri çevirmez. Bütün bunlar sadece O'nu peygamber tanımalarına karşılık olarak O'nun sayesinde ve O'nun aracılığıyla kendilerine verilmiştir. O halde teşekkür etmek, minnet borcundan kurtulmak ve birazcık da olsa hakkını ödeyebilmek için cuma günü ve gecesi O'na çokça salât u selâm yollamalıyız.

3- Cuma Namazı ve Müslümanların Toplanması:

Cuma namazı: İslâm'ın en kuvvetli farzlarından ve müslümanların en büyük toplantılarındandır. Arefe günü Arafat'ta bir araya gelişi istisna edersek, cuma toplantısı, en kalabalık bir toplantı ve müslümanların uymaları gerekli en kuvvetli bir farzdır.

Küçümseyerek bu toplantıyı terkedenin kalbini Allah mühürler.[22] Kıyamet günü cennet halkının (Allah'a) yakınlığı ve Mezîd günü ziyarete gitme önceliği, imama cuma günkü yakınlıkları ve cumaya erken gelişlerine göre olacaktır.

4. Cuma Günü Gusletmek:

Cuma günü gusül emredilmiştir. Bu emir gerçekten müekked (kuvvetli) bir emirdir. Bu guslün vücubu, şu hususların vücubundan daha kuvvetlidir: Vitir namazı, namazda besmele okuma; kadınlara dokunma, erkeklik aletine el sürme, namazda kahkaha atma, burun kanaması, kan aldırma

21. Beyhakî. Hadis hasendir.
22. Bu cümle aynı zamanda şu kaynaklarda rivâyet edilen bir hadis meâlidir: Ahmed, Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim, İbn Hibbân, Bezzâr.

ve kusma gibi hususların birinden dolayı abdest alma; Hz. Peygamber'i (s.a.) son teşehhüdde salât u selâm gönderme ve imama uymuş kişinin (Kur' an) okuması''.

Cuma guslünün vücubu (farziyeti) hususunda âlimlerce üç görüş orta ya atılmıştır: 1) Olumsuz (yani farz değildir), 2) Olumlu (farzdır), 3) Tafsi le tabidir: Kendisinde giderilmesi gereken bir koku bulunan kimseye vacip böyle bir koku bulunmayan kimseye ise müstehaptır. Bu üç görüş hanbel âlimlerce ileri sürülmüştür.[*]

5. Güzel Koku Sürünmek:

Güzel koku sürünmek. O gün güzel koku sürünmek haftanın diğer günlerinde sürünmekten daha faziletlidir.

6. Misvak Kullanmak:

Misvak kullanmak (dişleri temizlemek). O gün misvak kullanmanın diğer günlerdekine oranla bir üstünlüğü vardır.

7. Namaza Erken Gitmek:

Cuma namazı için camiye erken gitmek.

8. Hutbeye Kadar İbadetle Meşgul Olmak:

İmam minbere çıkıncaya kadar namaz kılma, zikir çekme, Kur'an oku ma gibi ibadetlerle meşgul olma.

9. Hutbe Okunurken Susmak:

İki görüşten en doğru olanına göre, hatibin hutbe okuduğunu işite kimseye susmak farzdır. Şayet susmazsa asılsız ve boş yere konuşan bir durumuna düşer ki, bu duruma düşen cuma sevabından mahrum kalır Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyur dukları rivâyet edilir. "Yanındakine sesini kes, diyene cuma sevabı yok tur."[23]

---

* Hanefî mezhebine göre sünnettir. Bk. Merginâni, *el-Hidaye*, 1/17.

23. Ahmed, 1/93; Ebu Davüd, 1051. Hz. Ali'den rivâyet edilen bu hadisin metni şöyle dir: "Kim cuma günü yanındakine, sus, derse uygunsuz davranmış olur. Usulsüzlük yapanın kıldığı cumadan eline hiç sevap geçmez." Bu hadisin senedi zayıftır. Buhari

10. Cuma Günü Kehf Sûresini Okumak:

O gün Kehf sûresini okumak. Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis nakledilmektedir: "Cuma günü Kehf sûresini okuyanın ayaklarının altından ufuklara doğru bir nur yükselir, bu nur, kıyamet günü onu aydınlatır. Ayrıca iki cuma arasında işlediği günahlar affedilir."(24)

Bu hadisi, Saîd b. Mansûr, Ebu Saîd el-Hudrî'nin sözü olarak vermiştir ki, bu daha uygundur.

11. Zeval Vaktinde Namaz:

İmam Şâfiî (r.h.) ve ona uyanlara göre cuma günü zeval vaktinde (yani güneş tam ortadayken) namaz kılmak mekruh değildir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye'nin tercihi de budur. Üstadımız bu görüşünde Leys (b. Ebî Süleym)'in Mücahid-Ebu'l-Halîl-Ebu Katâde senedîyle Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyetinde Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü dışında diğer günlerde günün tam ortasında namaz kılmayı mekruh saydığı ve: "Şüphesiz cehennem -cuma dışında- alevlendirilir" buyurduğu hadise(25) itimad etmiş değildir. O, cumaya gelen kişinin, imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmasının müstahablığı noktasına dayanmaktadır. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Bir kimse cuma günü gusleder, temizlenebildiği kadar temizlenir, yağından yağlanır, yahut evindeki güzel kokulardan sürünür de camiye çıkar ve yan yana oturan iki kişi arasını ayırmadan bir yere oturur, sonra kendi-

---

(11/35), Müslim (851) ve *Muvatta*'da (1/103) ise Ebu Hureyre'den şu metinle kaydedilmektedir: "Cuma günü imam hutbe okurken yanındakine sesini kes dersen uygunsuz davranmış olursun". Ebu Davud (347) da İbn Ömer'den şu hadisi nakleder: "Kim cuma günü gusleder, sonra hanımının -şayet onun varsa- güzel kokusundan sürünür, iyi elbisesini giyinir, sonra insanların (ileri geçmek için) boyunlarını çiğnemez, vaaz edilirken (hutbe okunurken) uygunsuz davranmazsa, bütün bu yaptıkları iki cuma arasındaki günühlarına keffaret olur. Kim de uygunsuz davranır yahut boyunları çiğnerse onun için kayıp olur." Bu hadisin senedi hasendir; İbn Huzeyme (1810) ise sahih saymıştır.

24. Hadis sahihtir. Hâkim (2/368) ve Beyhakî rivâyet etmiştir. Dârimî, *Müsned*'inde (2/454) sahih senedle Ebu Saîd'in sözü olarak rivâyet ediyorsa da böyle bir söz re'y ve ictihadla söylenemeyeceği için hükmen merfû hadis sayılır. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* (2/33) adlı eserinde hadisi İbn Ömer'den kusursuz (= lâ be'se bih) bir isnadla Ebu Bekr b. Merdûyeh'in *Tefsîr*'inde kaydettiğini belirtir. el-Ahâdisü'l-Muhtâra adlı eserinde Ziyâ el-Makdisî, Hz. Ali'den (r.a.) şu zayıf hadisi kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki; "Kim cuma günü Kehf sûresini okursa sekiz gün için her türlü fitneden korunur. Deccâl çıkmış olsa, ondan da korunur."

25. Ebu Davud, 1083. Hadis zayıftır.

sine takdir edilen namazı kılar, sonra da imam minberde konuşmaya başlayınca susarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır." Hadisi Buharî rivâyet etmiştir.[26]

Bu hadisde Hz. Peygamber (s.a.) cumaya gelen kişiyi kendisine takdir edilmiş namazları kılmaya teşvik etmiş, namaz kılmaktan -imamın minbere çıkma vakti dışında- menetmemiştir.

Bu yüzden İmam Ahmed b. Hanbel'in tâbî olduğu ve Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb'ın (r.a.) içinde bulunduğu seleften pek çok âlim şöyle demiştir: "İmamın minbere çıkması namaza, hutbesi de konuşmaya mânidir." Namaza mâni olarak günün yarı olmasını değil, imamın minbere çıkmasını görmüşlerdir.

Bir de insanlar mescidde, tavan altında bulunduklarından zeval vaktinin farkına varmıyorlardı. Camideki kimse namazla meşgul olduğundan zeval vaktini bilemezdi. İnsanların omuzlarına basarak dışarı çıkıp güneşe bakarak yeniden yerine dönmesi de mümkün olmazdı. Böyle yapması da zaten meşrû değildi.

Yukarıda geçen Ebu Katâde hadisi hakkında Ebu Davud der ki: Hadis mürseldir. Çünkü Ebu'l-Halîl, Ebu Katâde'den hadis işitmemiştir. Mürsel hadisle amel edilmiş ve kıyasla yahut sahabî kavliyle destek görmüş, ya da mürsel rivâyette bulunan râvinin mürselleri imamlar tarafından tercih edildiği ve bu râvinin zayıf, metrûk... vb. râvilerden rivâyette bulunmadığının bilinmiş olması gibi takviye edici hususlar bulunursa böyle bir mürselle amel edilir.

Bu hadisi başka şahid hadisler de kuvvetlendirmektedir: İmam Şâfiî'nin kitabında zikrettiği hadis: İshak b. Abdullah - Saîd b. Ebî Saîd - Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.), cuma dışında diğer günlerde gündüzün tam ortasında güneş zevalden ayrılıncaya kadar namaz kılmaktan nehyettiği rivâyet edilmiştir.[27]

İmam Şâfiî (r.h.) bu hadisi *İhtilafu'l-Hadîs* adlı eserinde aynen bu şekilde rivâyet etmiştir. *Kitabu'l-Cuma* adlı eserinde ise şu senedle naklediyor: İbrahim b. Muhammed - İshak (b.Adullah)...

Abu Halid el-Ahmer de Abdullah b. Saîd el-Makburî adlı Medineli

26. Buharî, 11/6, 11/19.
27. Şâfiî, 1/52. Hadis zayıftır.

bir şeyh-Ebu Hureyre - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle rivâyet etmiştir.

Beyhakî ise hadisi, *el-Ma'rife* adlı eserinde Atâ b. Aclân - Ebu Nadra - Ebu Saîd (el-Hudrî) ve Ebu Hureyre senediyle (bu iki sahabîden) şu ifadelerle nakledıyor: "Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü dışında, gündüzün tam ortasında namaz kılmaktan nehyederdi." Ancak Beyhakî'nin de dediği gibi bu hadisin senedinde sözü delil teşkil etmeyecek şahıs vardır. Beyhakî: "Ancak bu hadisler Ebu Katâde hadisine eklenince biraz kuvvet kazanırlar" diyor.

İmam Şâfiî der ki: "Cumaya erken gidip imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmak, insanların önemli işlerindendir." Beyhakî diyor ki: Şâfiî'nin işaret ettiği husus sahih hadislerde mevcuttur ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.) cumaya erken gitmeye ve herhangi bir istisna getirmeksizin imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmaya teşvik etmiştir. Böylece cuma günü gündüzün tam ortasında namaz kılmayı mübah gösteren bu hadislere uygun düşmektedir. Bize Atâ, Tâvus, Hasan ve Mekhûl'den bu konuda ruhsat olduğu nakledilmiştir.

Ben derim ki: Günün tam ortasında namaz kılmanın mekruh olup olmadığında âlimler görüş ayrılığına düşmüş ve ortaya üç görüş çıkmıştır:

a) Bu vakit, hiçbir zaman kerâhet vakti değildir. İmam Mâlik bu görüştedir.

b) Hem cuma günü, hem de diğer günlerde kerâhet vaktidir. Ebu Hanîfe'nin ve meşhur rivâyete göre İmam Ahmed'in görüşü budur.

c) Cuma günü dışında kerâhet vaktidir. Cuma günü ise kerâhet vakti değildir. İmam Şâfiî de bu görüştedir.

12. Cuma Namazında Okunan Sureler:

Cuma namazında Cuma ve Münâfikûn yahut A'lâ ve Ğâşiye sûrelerini okumak. Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), cuma namazında bu sûreleri okurdu.[28]

Yine Müslim'in *Sahih*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma namazında Cuma ile Ğâşiye sûrelerini okuduğu nakledilmektedir.[29] Bu rivâyetlerin

28. Müslim, 877; Ebu Davud, 1124; Tirmizî, 519; İbn Mâce, 1118.
29. Müslim, 878

hepsi Hz. Peygamber'den (s.a.) menkûl sabit rivâyetlerdir.

(Yukarıda zikri geçen) her sûreden bir bölüm okumak yahut bu iki sûreden birini iki rekâtta okumak müstehap değildir. Sünnete aykırıdır. Oysa cahil imamlar devamlı böyle yapmaktadırlar.

13- Cuma Bayram Günüdür:

Cuma, her hafta yinelenen bir bayram günüdür. Ebu Abdillah İbn Mâce, *Sünen*'inde, Ebu Lübâbe b. Abdilmünzir'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: "Cuma günü, günlerin efendisi ve Allah katında en büyük bir gündür. Allah katında bu gün hem Kurban, hem de Ramazan bayramı günlerinden daha büyük bir gündür. Onda beş üstün özellik vardır:

1) Allah, Âdem'i o gün yarattı.
2) Âdem'i o gün yeryüzüne indirdi.
3) Allah Âdem'in o gün canını aldı.
4) O günde öyle bir an vardır ki, o anda kul -haram dışında- Allah'tan ne isterse Allah, onun isteğini muhakkak yerine getirir.
5) Kıyamet, o gün kopacaktır. Bu yüzden mukarreb melek, gök, yer, rüzgâr, dağ, ağaç ne varsa hepsi cuma gününden korku duyar."(30)

14. Cuma Günü Güzel Giyinmek:

O gün herkesin bulabildiği en güzel elbiseleri giymesi müstehabdır. İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu Eyyûb'un Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim dediğini rivâyet ediyor: "Bir kimse cuma günü guslEder, varsa güzel koku sürünür, en güzel elbiselerinden birini giyer de vakarlı, ağırbaşlı bir şekilde evinde çıkıp camiye gider sonra da hatırına gelirse namaz kılar ve kimseye eziyet vermezse ve de imamın minbere çıkmasından itibaren namazı kılıp bitirinceye kadar ses çıkarmazsa bunlar iki cuma arasındaki günahları için keffâret olur."(31)

Ebu Davud'un *Sünen*'inde nakledildiğine göre Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma günü minberde şöyle dediğini işitmiş; "Ne olur, herbiriniz iş elbisesinden başka cuma için iki parça elbise alıverse?"(32)

30. İbn Mâce, 1084; Ahmed, *Müsned*, 3/430.
31. Ahmed, a.g.e., 5/420. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme (1775) ise sahih saymıştır.
32. Ebu Davud, 1078; İbn Mâce, 1095. Senedi sahihtir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Hz. Âişe'den (r.anha) yapılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü cemaata hitap ediyordu; üzerlerinde yamalı elbiseler gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Ne olur, herbiriniz iş elbisesinden başka cuma günleri için iki parça elbise alsa?!"[33]

15- Camiyi Tütsülemek:

O gün camiyi tütsülemek müstehabdır. Saîd b. Mansûr'un Nuaym b. Abdullah el-Mücmir'den naklettiğine göre Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) her cuma, gün yarılanınca Medine Camiinin tütsülenmesini emrederdi.

Derim ki: Nuaym, bu yüzden "el-Mücmir = tütsücü" lâkabını almıştır.

16- Cuma günü Yolculuğa Çıkmak:

Cuma günü, cuma vakti girdikten sonra kendisine namaz farz olan kimsenin, namazı kılmadan yolculuğa çıkması, caiz değildir. Vakit girmeden önce çıkılması konusunda ise âlimlerce üç görüş ileri sürülmüştür. Bunların hepsi de İmam Ahmed'in görüşü olarak aktarılmıştır: 1) Caiz değildir, 2) Caizdir, 3) Özellikle cihad için olursa caizdir.

İmam Şâfiî (r.h.) mezhebince, cuma günü zevalden sonra yola çıkmak haramdır. İbadet ve taat için yolculuğa çıkma konusunda Şâfiî mezhebinde iki farklı bakış açısı vardır: 1) Haramdır; Nevevî'nin tercihi budur, 2) Caizdir; Râfiî'nin tercihi de budur.

Zevalden önce yolculuğa çıkma konusunda iki içtihad nakledilmiştir: Bu içtihadlardan eski olanına göre caiz; yenisine göre ise zevalden sonra yolculuğa çıkmak gibidir (yani haramdır).

Mâlikî mezhebine gelince; *et-Tefrî'* adlı eserin sahibi (İbn Cellâb; ö.378/988) diyor ki: Hiç kimse cuma günü zevalden sonra namazı kılmadan yolculuğa çıkamaz. Zevalden önce çıkmakta bir sakınca yoktur. Mukîm kimsenin tanyeri ağardıktan sonra cuma kılmadan yola çıkmaması daha tercihe şayandır.

Ebu Hanîfe ise sefere çıkmanın şart aranmaksızın mutlak surette caiz olduğu görüşündedir. Dârakutnî, *el-Efrâd* adlı eserinde İbn Ömer'den (r.an-

33. İbn Mâce, 1096; İbn Huzeyme, 1765. Bu hadis zayıf ise de bir önceki sahih hadis buna destek sağlar.

huma) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ediyor: "Kim cuma günü yerleşik olduğu yerden yolculuğa çıkarsa, melekler seferinde hiç kimsenin ona arkadaşlık etmemesi için beddua ederler." Bu hadisin râvileri arasında İbn Lehîa vardır (ki o da ihtilaflı bir râvidir).

İmam Ahmed, *Müsned*'inde Hakem-Miksem-İbn Abbas senediyle rivâyet eder ki: Allah Rasûlü (s.a.), Abdullah b. Ravâha'yı bir müfreze içinde gönderdi. Bu hal cuma gününe rastlamıştı. Abdullah'ın arkadaşları yola koyuldu. Abdullah ise; arkada kalır, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber namazımı kılar, sonra onların arkasından yetişirim, diye düşünerek müfreze ile birlikte çıkmadı. Hz. Peygamber (s.a.), namazı kıldırınca onu gördü ve sordu: "Arkadaşlarınla beraber gitmekten seni alıkoyan nedir?" Abdullah: "Seninle beraber namaz kılıp sonra onların arkasından yetişmek istedim." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Yeryüzünde ne varsa Allah için sadaka olarak versen, yine de onların yola koyulmalarının savabına ulaşamazsın." buyurdular.(34)

Bu hadis, Hakem'in Miksem'den hadis işitmemiş olmasından dolayı illetli (kusurlu) bulunmuştur.

Yolcu, yol arkadaşlarını kaçırmaktan korkmazsa durum böyledir. Ama arkadaşlarını kaçırmaktan ve arkadaşlarına yetişemeyeceğinden korkarsa, onun için her halükârda yolculuk caizdir. Çünkü bu cumaya ve cemaata gitmeyi düşüren bir özürdür. Herhalde Evzâî'nin "Hayvanına eğer vurmuş olan bir yolcu cuma ezanını işittiğinde durum ne olur?" sorusuna verdiği cevabında "yoluna devam etsin" dediği rivâyeti de bu şekilde yorumlanabilir. Aynı şekilde İbn Ömer'in (r.a.): "Cuma, yolculuktan alıkoymaz" sözü de böyle yorumlanmalıdır. Şayet maksatları mutlak surette seferin caiz olması ise işte bu tartışma konusudur. Artık arada hakem, delildir. Abdürrezzak *Musannef* adlı eserinde Ma'mer-Halid el-Hazza'-İbn Sîrîn yahut başka biri aracılığıyla rivâyet eder ki: Hz. Ömer cuma namazını kıldıktan sonra üzerinde yol elbisesi bulunan bir adam görünce sordu: "Bu ne hal?" Adam: "Yolculuğa çıkmaya niyetlendim. Fakat namaz kılmadan yola çıkmak istemedim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Vakti girmedikçe cuma, yolculuktan seni alıkoymaz." diye karşılık verdi.(35). Bu da zevalden sonra yolculuğu yasaklayıp zevalden öncesinde ise yasaklamayanların görüşüdür.

---

34. Ahmed, *Müsned*, 1/224; Tirmizî, 527.
35. Abdürrezzak, *Musannef*, 5536. Râvileri sikadır.

Yine Abdürrezzak, es-Sevrî-el-Esved b. Kays-El-Esved'in babası Kays senediyle nakleder ki: Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb, yolcu görünümlü bir adam gördü. Adam: "Bugün cuma olmasaydı yola çıkacaktım" dedi. Hz. Ömer, bunun üzerine: "Cuma, yolcuyu yolundan alıkoymaz. Zeval vakti girmedikçe yola çıkabilirsin." diye karşılık verdi.(36)

Yine (Abdürrezzak), es-Sevrî - İbn Ebî Zi'b-Salih b. Kesîr senediyle ez-Zührî'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) cuma günü kuşluk vaktinde namaz kılmadan önce yola çıktı." dediğini nakleder.(37)

Ma'mer'in de şöyle dediğini zikrediyor: Yahya b. Ebî Kesîr'e: "Bir adam cuma günü yolculuğa çıkabilir mi?" diye sordum; mekruh olduğunu söyledi. Bu konuda ruhsat bulunduğunu anlatmaya başladım. Bunun üzerine bana: "Bir adamın cuma günü yolculuğa çıkıp da mekruh sayacağı (yahut hoşuna gitmeyen) hususlarla karşılaşmaması pek nadirdir. Bu konuyu incelersen sen de bu sonuca ulaşırsın." dedi.(38)

İbnü'l-Mübârek, el-Evzâî'den nakille Hassan b. Ebî Atıyye'nin şöyle dediğini zikreder: "Bir adam cuma günü yolculuğa çıkınca gündüzün bizzat kendisi onun aleyhinde, ihtiyaç halinde yardım görmemesi ve yolculuğunda hiç kimsenin onunla arkadaşlık etmemesi için beddua eder."(39)

el-Evzâî, İbnü'l-Müseyyeb'in: "Cuma günü yolculuk, namazdan sonradır." dediğini zikrediyor.

İbn Cüreyc diyor ki: Atâ'ya: "Bir adam cuma gecesini büyük bir köyde geçirirse, cumayı kılıncaya kadar oradan ayrılmasın, denildiği sana ulaştı mı?" diye sordum. "Evet, bu mekruhtur" cevabını verdi. "Peki perşembeden yola çıkarsa?" diye sordum. "Hayır, mekruh değildir. O gündüz ona zarar vermez" karşılığını verdi.(40)

17- Namaza Yürüyerek Gitmek:

Cumaya gidenin her adımına bir yıllık (nâfile) oruç ve namaz sevabı vardır.

36. Abdürrezzak, a.g.e., 5537. Râvileri sikadır.
37. Aynı eser, 5540. Hadis mürseldir. Seneddeki Salih b. Kesîr'in kimliği meçhuldür.
38. Aynı eser, 5541.
39. Aynı eser, 5542.
40. Aynı eser, 5543.

Abdürrezzak, Ma'mer-Yahya b. Ebî Kesîr-Ebu Kılâbe- Ebu'l-Eş'as es-San'ânî-Evs b. Evs senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: *"Kim cuma günü guslettirir ve kendisi de gusleder, erkenden camiye gider, ilk safları tutar ve imama yakın olur da ses çıkarmadan hutbeyi dinlerse, attığı her adıma bir senelik -nâfile- oruç ve namaz sevabı verilir. Bu, Allah'a kolaydır."* Bu hadisi İmam Ahmed de *Musned*'inde rivâyet etmiştir.[41]

İmam Ahmed diyor ki: "Guslettirmek" sözü hanımıyla cinsî münasebette bulunmak anlamına gelir. Vekî (v. 197/812) de bu sözün, bu anlama geldiğini söylemiştir.

18. Cuma Günü Günahlara Keffarettir:

Bu gün günahların silindiği gündür. İmam Ahmed, *Müsned*'inde Selmân'dan naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana "Cuma günü nedir, bilir misin?" diye sordu. Ben de: "Allah'ın, babanız Âdem'i yarattığı gündür." diye cevap verdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Fakat cumanın ne olduğunu ben bilirim. Bir adam temizlenir, ama çok iyi temizlenir, sonra cumaya gelir de imam namazını bitirinceye kadar susarsa ölüme sebep (büyük günahlarından) sakınıldığı müddetçe bütün bu amelleri o cuma ile gelecek cuma arasındaki günahlarına keffaret olur."[42]

Yine *Müsned*'de Atâ el-Horasânî'den yapılan rivâyete göre Nübeyse el-Hüzelî, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Müslüman cuma günü gusleder, sonra evinden çıkıp hiç kimseyi incitmeden camiye gelir; şayet imam daha henüz minbere çıkmamışsa münasip gördüğü kadar namaz kılar, çıkmışsa oturur sonra da imam sözünü bitirip cuma namazını kıldırıncaya kadar imama kulak verip dinlerse o cumada bütün günahları bağışlanmazsa ertesi cumaya keffaret olur."[43]

---

41. Aynı eser, 5570; Ahmed, *Müsned*, 4/8; Tirmizî, 496; Ebu Davud, 345; Nesâî, 3/95; İbn Mâce, 1087. Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (1758 ve 1767) sahîh olduğunu söylemiştir.
42. Ahmed, *Müsned*, 5/439. Ravileri sikadır. Heysemî, *Mecmau'z - Zevâid*'de (2/174) kaydetmiş ve Taberânî'nın *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de hasen senedle rivâyet ettiğini söylemiştir.
43. Ahmed, *Müsned*, 5/75. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* (2/6,7) adlı eserinde diyor ki: "Bu hadisi Ahmed rivâyet etmiştir. Bildiğim kadarıyla Atâ, Nübeyşe'den hadis işitmemiştir." Heysemî ise *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/171): "Ahmed rivâyet etmiştir.

Buharî'nin *Sahih*'inde Selmân'dan şu hadis rivâyet edilir: Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: *"Bir kimse cuma günü gusleder, temizlenebildiği kadar temizlenir, yağından yağlanır yahut evindeki güzel kokulardan sürünür de camiye çıkar ve yanyana oturan iki kişi arasını ayırmadan bir yere oturur, sonra kendisine takdir edilen namazı kılar, sonra da imam minberde konuşmaya başlayınca susarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır."*[44]

Ahmed'in *Müsned*'inde de Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet edilir ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: "Bir kimse cuma günü gusleder, sonra elbiselerini giyer, varsa güzel koku sürünür, ardından ağırbaşlı vakarlı adımlarla cumaya gider, hiç kimseyi çiğnemez ve incitmez, kendisine takdir edilen namazı kılar sonra imam görevini tamamlayıp arkasına dönünceye kadar (ses çıkarmadan) beklerse, iki cuma arasında işlediği günahları bağışlanır."[45]

19. Diğer Günlerde Cehennem Kızıştırılır:

Cuma günü dışında diğer bütün günlerde cehennem kızıştırılır, alevlendirilir. Bu konuda Ebu Katâde hadisi yukarıda geçmişti.[46] Allah daha iyi bilir ya, bunun sırrı şudur: O gün Allah katında en faziletli gündür. O günde cehennemin alevlenmesini ve kızışmasını önleyecek taatlar, ibadetler yapılarak Allah'a dualar edilir, yalvarılıp yakarılır. Bu yüzden o günde, mü'minler diğer günlere oranla daha az günah işlerler. Hatta serkeşler dahi cumartesi ve diğer günlerde yapmaktan sakınmadıkları şeyleri o gün yapmaktan sakınırlar.]

Bu hadisten açıkça anlaşılacağı üzere burada kastolunan, cehennemin dünyada iken alevlendirilmesi ve cuma dışında her gün tutuşturulup kızıştırılmasıdır. Kıyamet günü ise cehennem azabı aralıksız sürer, bir günlük dahi olsa oraya düşenlerden azap hafifletilmez. Bundan dolayı cehennem halkı, cehennem bekçilerinden rica ederler, bir gün dahi olsa azaplarını

Senedindeki râviler -Ahmed'in şeyhi dışındakiler- Buharî râvileridir. Ahmed'in şeyhi de sikadır." diyor.

44. Buharî, 11/6, 19.
45. Ahmed, a.g.e., 5/198. Hadisin senedinde şüphe varsa da bu konuda Ebu Saîd, Ebu Hureyre ve Ebu Zer'den rivâyet edilen hadisler buna destek sağlar; bu sayede sıhhat kazanır.
46. Bk. dipnot: 25.

hafifletmesi için Rablerine dua etsinler diye. Ancak onlar, bu ricalarına kulak asmazlar.

20. İcabet Saati:

Cuma günü içinde "saatü'l-icâbe" adı verilen bir an vardır ki, o anda müslüman bir kul Allah'tan bir şey dilese muhakkak Allah o dileğini verir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) *"Cuma günü içinde öyle bir vakit vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o vakte rastlar da Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir."* buyururlar. Bu sözleri söylerken de eliyle bu vaktin çok kısa olduğuna işaret ediyordu.[47]

Müsned'de, Ebu Lübâbe b. Abdilmünzir yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklediliyor: "Cuma günü, günlerin efendisi ve Allah katında en büyük bir gündür. Allah katında bu gün, hem Kurban, hem de Ramazan bayramı günlerinden daha büyük bir gündür. Onda beş üstün özellik vardır:

1) Allah, Âdem'i o gün yarattı.

2) Âdem'i o gün yeryüzüne indirdi.

3) Allah, Âdem'in o gün canını aldı.

4) O günde öyle bir an vardır ki, o anda kul -haram dışında- Allah'tan ne isterse Allah, onun isteğini muhakkak yerine getirir.

5) Kıyamet o gün kopacaktır; bu yüzden mukarreb melek, gök, yer, rüzgâr, dağ, ağaç ne varsa hepsi cuma gününden korku duyar."[48]

Âlimler bu saat hakkında görüş ayrılığına düşmüşler, kaldırıldığı yahut devam ettiği konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. "Kaldırılmamıştır, halen devam ediyor" diyenler de "Günün belli bir vaktinde midir, yoksa belli değil midir?" sorusuna birbirine zıt iki cevap vermişlerdir. Belli olmadığını söyleyenler de bu sefer "Günün saatleri içinde oynar mı, oynamaz mı?" sorusuna da yine iki farklı cevap sunmuşlardır. Belli olduğunu söyleyenler ise 11 değişik görüş ileri sürmüşlerdir:

47. Buharî, 11/37, 68/24, 80/61; Müslim, 852; Nesâî, 3/115; İbn Mâce, 1137.
48. Ahmed, *Müsned*, 3/430; İbn Mâce, 1084. Hadis hasendir.

1) İbnü'l-Münzir der ki: Bize nakledildiğine göre Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Tanyeri ağardıktan güneş doğuncaya ve ikindi namazından güneş batıncaya kadar.

2) Zeval vaktinde. İbnü'l-Münzir, bu görüşü Hasan el-Basrî ve Ebu'l-Âliye'nin görüşü olarak vermiştir.

3) Müezzin cuma namazı ezanını okuduğunda. İbnü'l-Münzir, bu görüş bize Hz. Âişe'den (r.anha) nakledilmiştir, diyor.

4) İmam minberde hutbe okurken oturup (namazdan) ayrılıncaya kadar, İbnü'l-Münzir, bu görüş Hasan el-Basrî'den nakledilmiştir diyor.

5) Ebu Bürde'nin görüşü: Allah'ın namaz için tercih ettiği saat.

6) Ebu's-Sevvâr el-Adevî'nin (V.101/719) görüşü: Diyor ki: Güneşin zevalinden itibaren namaz vakti girinceye kadar bu arada dua kabul olunur, derlerdi

7) Ebu Zerr'in görüşü: Güneşin bir karış yükselmesinden itibaren başlayıp bir kulaç yükselinceye kadar devam eden müddet.

8) İkindi namazı ile güneşin batımı arasındaki müddet. Bu görüşte olanlar: Ebu Hureyre, Atâ, Abdullah b. Selâm, Tâvus. Buraya kadar olan bütün bu görüşleri İbnü'l-Münzir nakletmiştir.

9) İkindi (namazından) sonraki en son saat. Bu görüş İmam Ahmed ile sahabe ve tâbiînin cumhurunun görüşüdür.

10) İmamın minbere çıkmasından namazı bitirinceye kadar geçen müddet. Nevevî ve diğer bazı âlimler nakletmişlerdir.

11) Gündüzün üçüncü saati. *el-Muğnî* sahibi (ibn Kudâme) adı geçen eserinde nakletmiştir. Kâ'b der ki: "Bir insan, cuma günlerini zaman dilimlerine ayırsa, o saati yakalar." (49) Hz. Ömer de: "Bir günde bir ihtiyaç talebi pek kolaydır." demiştir.

Bütün bu görüşlerin en ağır basanları, sabit hadislerin de ihtiva ettiği iki görüştür; herbiri diğerinden daha ağırlıklıdır:

---

49. İbnü'l-Münzir bu sözün anlamını şöyle açıklıyor: Kişi bir cuma günü, gündüzün evvelinden başlar belli bir vakte kadar dua eder. Sonra diğer cumada bu (bıraktığı) vakitten başlar, diğer bir vakte kadar... dua eder. Gündüzün sonuna gelinceye kadar böyle devam eder. Bk. Süyûtî, a.g.e., c.1, s.207 (Bu eserde Süyûtî, ihtilafları 33'e çıkarıyor; ancak pekçoğu birbiri içine girdirilebilir).

Birincisi: İmamın iki hutbe arasında oturmasından namaz bitinceye kadar geçen müddet. Bu görüşün delili, Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Musa el-Eş'arî'nin oğlu Ebu Bürde'den naklettiği şu hadistir: İbn Ömer, Ebu Bürde'ye soruyor: "Cuma saati hakkında baban, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakille sana bir şey söyledi mi?" "Evet, diyor Ebu Bürde. Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittiği şu hadisi anlatırken babamın ağzından duydum: O saat, imamın hutbede oturmasından namaz kılıncaya kadar geçen müddettir."(50)

İbn Mâce ve Tirmizî, Amr b. Avf el-Müzenî'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ederler: "Cuma gününde bir saat vardır ki, o saatta kul Allah'tan ne dilerse muhakkak Allah ona dilediğini verir." Sordular: "Ey Allah'ın Elçisi! Hangi saattir, o?" Cevap verdi: "Cuma namazının kılınmaya başlamasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir."(51)

İkincisi: İkindiden sonra. İki görüşün en ağır basanı da budur. Abdullah b. Selâm, Ebu Hureyre, İmam Ahmed ve daha pek çok kimse bu görüştedir. Bu görüşün delili; İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu Saîd (el-Hudrî) ve Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: *"Cuma günü öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul Allah'tan bir hayır dilemeyi o saate rastgetirirse mutlaka Allah, onun dileğini yerine getirir. O saat, ikindiden sonradır."* (52)

Ebu Davud ve Nesâî, Câbir'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ederler: "Cuma günü, on iki saattir. O günde bir saat vardır ki, o saatte bir müslüman Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah, onun dileğini yerine getirir. O saati, ikindiden sonraki en son saatte arayınız."(53)

---

50. Müslim, 853. Muhaddisler bu hadisi munkatı ve muztarib bularak illetli saymışlardır. Dârakutnî ise, hadisin mevkûf sayılmasının doğru olacağına karar vermiştir.
51. İbn Mâce, 1138; Tirmizî, 490. Tirmizî, hadisin hasen-garîb olduğunu söylemişse de muhaddisler, onun bu hükmünü hatalı bularak hadisi zayıf saymışlardır.
52. Ahmed, *Müsned*, 2/272. Bu hadis zayıfsa da hemen sonra gelen hadis onu destekler.
53. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99, 100. İsnâdı ceyyiddir. Hâkim (1/279) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ayrıca, Nevevî sahih, İbn Hacer hasen saymıştır. Tirmizî diyor ki: Ahmed b. Hanbel; "Duanın kabulünün umulduğu icâbet saati hakkındaki hadislerin çoğunluğu ikindi namazından sonra olduğu yolundadır. Güneşin tepeden kaymasından sonra olması ümidi de vardır." demiştir.

Saîd b. Mansûr, *Sünen*'inde Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan naklеder ki; Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bazı zatlar bir araya gelip cuma günü içindeki "saati" görüştüler. Dağıldıklarında bu saatin, cuma gününün en son saati olduğunda aralarında bir görüş ayrılığı yoktu.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Abdullah b. Selâm'ın şöyle dediği nakklediliyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) hazır bulunduğu bir toplantıda şunları söyledim: "Biz, gerçekten Allah'ın Kitabında (yani Tevrat'ta), cuma günü öyle bir saat vardır ki, o saate mü'min bir kul namaz kılarken rastgelir ve Allah'tan (c.c.) bir şey dilerse, Allah mutlaka onun arzusunu yerine getirir, diye bir hüküm buluyoruz." Abdullah diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) "yahut bir saatin bir parçası" diye bana işarette bulundu. Ben de: "Doğru söyledin, ey Allah'ın elçisi! Yahut bir saatin bir parçası" dedim. "O, hangi saattir?" diye sordum. "Gündüz saatlerinin en sonuncusudur" cevabını verdi. "Ama o saat, namaz saati değil ki" dedim. "Evet, öyle. Mü'min kul, namazını kılar, sonra bir yere oturur ve oturmasına sebep de yalnız namazsa o kul, namazdadır." buyurdular.[54]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Ebu Hureyre'den yapılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber'e (s.a.) sordular: "Niçin bu güne cuma adı verildi?" Efendimiz (s.a.) buyurdular: "Çünkü o günde baban Âdem'in çamuruna şekil verildi. Bütün canlılar toptan o gün ölecektir. Yeniden diriliş o gündür. Allah'ın yakalaması o gündür. O günün sonunda üç saat vardır ki, bunlardan birinde Allah'a dua edenin duası kabul olunur."[55]

Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî *Sünen*'lerinde Ebu Seleme b. Abdurrahman yoluyla Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklederler: "Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün (yeryüzüne) indirilmiş, o gün tevbesi kabul edilmiş ve o gün vefat etmiştir. Kıyamet o gün kopacaktır. Cinler ve insanlar dışında bütün yaratıklar mutlak cuma günü tanyeri ağardıktan gün doğuncaya kadar, kıyamet belki bu gün kopar korkusuyla kulak kabartırlar. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir istekte bulunursa muhakkak Allah onun arzusunu yerine getirir." .... Kâ'b (el-Ahbâr): "Bu, her senede

54. İbn Mâce, 1139. İsnâdı hasendir.
55. Ahmed, *Müsned*, 2/311. Hadis zayıftır.

bir gündür." dedi. Bunun üzerine ben (Ebu Hureyre): "Hayır, her cumadadır." dedim. Kâ'b gitti. Tevrat'ı okudu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) doğru söyledi" dedi... Ebu Hureyre der ki: Sonra Abdullah b. Selâm'la karşılaştım. Ona, Kâ'b'la yaptığım görüşmeyi anlattım. İbn Selâm: "O saatin hangi saat olduğunu biliyorum" dedi. "Öyleyse bana haber ver" dedim. "Cuma günü içindeki en son saattir." dedi. "Nasıl olur? Hz. Peygamber (s.a.): Müslüman bir kul namaz kıldığı halde ona rastlarsa... buyurdular; bu (en son) saatte ise namaz kılınmaz?" diye itiraz ettim. İbn Selâm: "Hz. Peygamber (s.a.): Namaz kılmak için bir yere oturup bekleyen kişi, namaz kılıncaya kadar namazdadır, buyurmadılar mı?" diye karşıladı. "Evet, öyle" dedim. "İşte bu da böyledir." cevabını verdi.[56]

Tirmizî der ki: Bu hadis, hasen-sahihtir. Bir kısmı *Sahihayn*'da rivâyet edilmiştir.

İcâbet saati, imamın hutbeye başlamasından, namazı bitirinceye kadar geçen süredir diyenler, Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Musa el-Eş'arî'nin oğlu Ebu Bürde'den rivâyet ettiği şu hadisi delil olarak ileri sürerler: Ebu Bürde diyor ki: Abdullah b. Ömer bana sordu: "Cuma saati hakkında baban, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakille sana birşey söyledi mi?" Ben de cevap verdim: "Evet, Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittiği şu hadisi anlatırken babamın ağzından duydum: O saat, imamın hutbede oturmasından namazı kıldırıncaya kadar geçen süredir."[57]

Namaz saatidir diyenler ise Tirmizî ve İbn Mâce'nin Amr b. Avf el-Müzenî'den naklettikleri hadisi delil gösterirler. Amr diyor ki; Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını işittim: "Cuma gününde bir saat vardır ki, o saatta kul Allah'tan ne dilerse muhakkak Allah ona dilediğini verir." Sordular: "Ey Allah'ın Elçisi! Hangi saattir o?" Cevap verdiler: "Cuma namazının kılınmaya başlanmasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir."[58] Ancak bu hadis zayıftır.

Ebu Ömer İbn Abdilber (v.463/1070) diyor ki: Bildiğim kadarıyla bu hadisi yalnızca Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf, babası yoluyla dedesin-

---

56. Ebu Davud, 1046; Tirmizî, 491; Nesâî, 3/114, 115; Mâlik, *Muvatta*, 1/182, 183. İsnâdı sahihtir.
57. Bk. dipnot: 50.
58. Bk. dipnot: 51.

den nakletmiştir. Kesîr ise rivâyet ettiği hadis delil olacak bir kimse değildir.

Oysa, Ravh b. Ubâde (V.205/820), Avf-Muâviye b. Kurre - Ebu Bürde senediyle nakleder ki: Ebu Musa (el-Eş'arî), Abdullah b. Ömer'e: "İcâbet saati, imamın hutbeye çıkmasından namazın kılınmasına kadar geçen süredir." demiş ve buna karşılık İbn Ömer, ona: "Allah, seni isabet ettirdi" demiştir.

Abdurrahman b. Huceyre'nin (V.83/702) rivâyetine göre Ebu Zer'e, karısı, cuma günü mü'min kulun duasının kabul olunduğu saati sordu. Ebu Zer, karısına: "Güneşin çok az yükselmesiyle birliktedir. Ondan sonra bana soru sorarsan, sen boşsun" dedi.

Bu görüşü (yani imam hutbeye çıkıp namaz bitinceye kadar geçen zaman olduğunu) savunanlar bir de Ebu Hureyre hadisinde geçen "namaz kıldığı halde..." sözünü delil olarak ileri sürmüşlerdir. Çünkü ikindi namazından sonraki vakitte namaz kılınmaz. Hadisin zâhir (açık) ifadesini kabul evlâdır. Ebu Ömer (İbn Abdilber) diyor ki: Bu görüşü savunanlar, ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet ettiği şu hadisi delil getirirler: "Güneş zevalden kayıp gölgeler doğuya yönelince ve ruhlar rahatlayınca Allah'a dileklerinizi arzediniz. Çünkü o saat tevbekârların saatidir." Sonra Hz. Peygamber (s.a.): "O, şüphesiz tevbe edenleri bağışlayıcıdır."[59] âyetini okudu.[60]

Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'ın (r.anhüma) şöyle dediğini rivayet eder: "Cuma günü adı geçen saat, ikindi namazı ile güneşin batması arasında geçen süredir." Saîd b. Cübeyr, ikindi namazını kılınca güneş batıncaya kadar hiç kimse ile konuşmazdı. Selefin çoğunluğunun görüşü budur; hadislerin de ekseri bunu göstermektedir. Bunu, icâbet saati namaz saatidir, görüşü takip eder. Geri kalan görüşlerin delilleri yoktur.

Bence, namaz saati de icâbet umudu bulunan bir saattir. O halde her

---

59. Isrâ, 17/25.
60. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (2/347) der ki: Bu hadisi, İbnü'l-Münzir, Ebu'l-Âliye'den aktarmıştır. Benzeri bir hadis Hz. Ali'den gelen başka bir hadis arasında rivâyet edilmiştir. İbn Asâkir, Saîd b. Ebî Arûbe yoluyla Katâde'nin şöyle dediğini nakleder: Duanın kabul olunacağı saatin güneş tepeden kaydığı zamanda olduğu görüşündeydiler. Onların bu konuda dayandıkları nokta, bu zamanın meleklerin toplandıkları zaman olması, cuma vaktinin başlangıcı, ezanın başlangıcı vb. zaman olmasıdır.

ikisi birden (yani hem namaz saati, hem ikindiden sonraki süre) icâbet saatidir. Her ne kadar hususî saat ikindiden sonraki en son saat olsa da... Bu en son saati günün belli bir saatidir, ne öne geçer ne geri kalır. Namaz saati ise önce geçse de, geri kalsa da her halükârda namaza bağlıdır. Çünkü müslümanların bir araya gelip namaz kılmalarının, niyazlarının Allah'a (c.c.) yalvarıp yakarmalarının, duaların kabulünde tesiri vardır. Öyleyse müslümanların bir araya geldikleri saat, duaların kabulü umulan bir saattir. Bütün hadisler bunda ittifak eder. Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini bu iki saatte Allah'a (c.c.) yalvarıp yakarmaya, dua etmeye teşvik etmiş olur.

Bu meseleye örnek olarak şu hadisi gösterebiliriz: Takva üzere kurulan mescidin hangi mescid olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber (s.a.): "O, sizin şu mescidinizdir." buyurup eliyle Medine mescidine işaret etmiştir.(61) Bu durum âyetin, kendisi hakkında indiği Kubâ mescidinin takva üzere kurulmuş olmasına aykırı düşmez. Aksine her ikisi de takva üzere kurulmuştur.

Aynı şekilde, cuma içindeki saat hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.) "Cuma namazının kılınmaya başlanmasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir" buyurmasıyla diğer hadiste geçen "Onu ikindiden sonraki en son saatte arayınız" buyurması arasında bir çelişki yoktur.

İsimlerde buna benzer bir durum da Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadis-i şerifleridir: Allah Rasûlü (s.a.), ashabına şu soruyu yöneltir: "Siz aranızda rakûb (çocuk isteyen) diye kime dersiniz?" Cevap verdiler: "Çocuğu doğmayana!" Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) buyururlar: "Rakûb, çocuklarından hiçbirini kendinden önce (ahirete) göndermeyendir."(62)

Hz. Peygamber (s.a.), rakûb'un böyle bir durum içinde bulunan kimse olduğunu haber verdi. Çünkü o kimse, kendinden önce ahirete çocuklarından birini gönderen kimseye verilen sevabı elde edememiştir. Bu da çocuğu doğmayana rakûb denmesine aykırı düşmez.

---

61. Müslim, 1398.
62. Müslim, 2608; Ahmed, *Müsned,* 1/382, 383. Hadis hakkında Nevevî şu açıklamayı yapar: Rakûb, Arapçada çocuğu yaşamayan kimse anlamına gelir. Hadisin anlamı şöyledir: Sizler rakûb ve mahzun olan kişinin, çocuklarının ölümüyle musîbete uğrayan kişi olduğunu sanırsınız. Oysa şer'an böyle değildir. Asıl rakûb, kendisi daha hayatta iken çocuklarından hiç biri ölmemiş olup bu yüzden böyle bir musibet ve acıya katlanma sevabının amel defterine yazılmasını ve bunun ahirette kendisine faydalanabileceği bir ön hazırlık ve azık olmasını ümit etmeyen kimsedir. Bk. *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî,* c.XVI, s.162, Beyrut, 1972.

Diğer bir örneği; Hz. Peygamber (s.a.) ashabına şu soruyu sorar: "Sizler aranızda müflis (iflas etmiş) diye kime dersiniz?" Karşılık verirler: "Parası, malı olmayana!" Hz. Peygamber (s.a.) "Kıyamet günü dağlar gibi sevablarla gelen, ama şunu tokatlamış bunu dövmüş, ötekinin kanını dökmüş bir halde gelen bu yüzden de tokatlanan, dövülen... kimseler tarafından sevabından alınan kimse, işte iflas eden odur."(63)

Bir başka örnek: Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Yoksul; etrafta dolaşan ve bir iki lokma, bir iki hurma ile çevirilebilen kişi değildir. Asıl yoksul insanlardan istemeyen, farkına varılmadığı için de kendisine sadaka verilemeyen kimsedir."(64)

İkindiden sonraki en son saat olan bu saat bütün din sâliklerince tazim edilmektedir. Ehl-i Kitab'a göre de bu saat icâbet saatidir. Bu mesele değiştirmede, tahrifte bir garazkârlıklarının bulunabileceği şeylerden değildir. Onların iman edenleri de bunu itiraf etmiştir.

Gün içinde oynadığını kabullenenlerin görüşüne gelince: Bunlar, bu görüşü ileri sürmekle, Kadir gecesi konusunda söylenen şeyleri burada da tekrarlayarak hadisler arasını uzlaştırmayı düşünmüş olmalıdırlar. Ama bu görüş güçlü değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Kadir gecesi hakkında: "Siz onu ya Ramazan'dan beş gece kala yahut yedi gece kala, yahut da dokuz gece kala arayınız."(65) buyurmuşlardır. Fakat cuma saati hakkında böyle bir hadis gelmemiştir.

Hem Kadir gecesi hakkında gelen hadisler arasında, bu gecenin açıkça şu veya bu gece olduğunu ifade eden hiçbir hadis yoktur. Ama cuma saati konusundaki hadisler bunun aksinedir. Öyleyse aralarındaki fark ortaya çıktı demektir.

Bu saatin kaldırıldığını savunanların görüşüne gelince; bu görüş tıpkı, Kadir gecesi kaldırıldı diyenin görüşüne benzemektedir. Şayet bu sözü söyleyen kimse bu saat biliniyordu; fakat ona dair bilgi ümmetten kaldırıldı demek istiyorsa ona şu cevap verilir: Ona dair bilgi bütün ümmetten kalkmış değildir, bazılarından kaldırılmıştır. Eğer gerçekliği, icâbet saati oluşu kaldırılmıştır demek istiyorsa, bu söz açık ve sahih hadislere aykırı bâtıl bir sözdür, itimad edilmez. Allah en iyi bilendir.

---

63. Ahmed, *Müsned*, 2/303, 334, 372; Müslim, 2581.
64. Buharî, 24/53, 65/48; Müslim, 1039; Mâlik, *Muvatta*, 2/923, Nesâî, 5/85.
65. Buharî, 2/36, 32/3, 78/44; Ebu Davud, 1381.

21- Cuma Namazı:

Cuma günü içinde, toplanıp bir araya gelme, özel sayıda cemaat, vatanında veya herhangi bir yerde yerleşik olma şartı, imamın açıktan okuması... gibi diğer farz namazlarda bulunmayan özelliklere sahip olan "cuma namazı" vardır. İkindi namazını istisna edersek bu namaz konusundaki sıkılığa benzer bir sıkılık hiçbir namaz hakkında söz konusu olmamıştır. Dört *Sünen* kitabında, Sahabî Ebu'l-Ca'd ed-Damrî'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet edilir:

"Kim üç cuma namazını önemsemediğinden dolayı terkederse Allah onun kalbini mühürler."[66] Tirmizî diyor ki: Hadis, hasendir. Ebu'l-Ca'd ed-Damrî'nin adını Muhammed b. İsmail'e (yani İmam Buharî'ye) sordum; "Adı bilinmiyor" dedi ve ekledi: "Bu hadisten başka Hz. Peygamber'den (s.a.) onun rivâyet ettiği bir hadis bilmiyorum."

Yine *Sünen* kitaplarında nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) cumayı kılmayanın bir dinar, bulamazsa yarım dinar sadaka vermesini emretmiştir. Bu hadisi Ebu Davud ve Nesâî, Kudâme b. Vebere yoluyla Semûre b. Cündüb'den rivâyet etmişlerdir.[67] Ancak Ahmed b. Hanbel: "Kudâme b. Vebere kimdir bilinmiyor." demiş, Yahya b. Maîn ise onun "sika = güvenilir" olduğunu söylemiştir. Buharî'nin de "Onun Semûre'den işitmiş olması sıhhatli değildir." dediği naklediliyor.

Müslümanlar cumanın farz-ı ayn olduğunda icma etmişlerdir. Ancak İmam Şâfiî'nin farz-ı kifâyedir dediğine dair bir söz hikâye edilmekteyse de bu ona yapılan yanlış bir yakıştırmadır. Bu yanlış şuradan kaynaklanmaktadır: İmam Şâfiî: "Bayram namazı, cuma kendilerine vâcib olanlara vâcibtir." demiş, yukarıdaki yanlış sözü nakleden de buradan hareketle bayram namazı farz-ı kifâye olduğuna göre Cuma da böyle olsa gerek zannetmiştir. Bu doğru değildir. Aksine İmam Şâfiî'nin bu sözü, onun bayram namazının bütün topluma vâcib olduğu görüşünde olduğunu açıkça

66. Tirmizî, 500; Ebu Davud, 1052; Nesâî, 3/88 ; İbn Mâce, 1125; Ahmed, *Müsned*, 3/424, 425. Senedi hasendir. İbn Hibbân (554) ve Hâkim (1/280) hadisi sahih saymış, Zehebî buna muvafakat etmiştir.

67. Ebu Davud, 1053; Nesâî, 3/89; Ahmed, 5/8, 14. Hadisin senedinde geçen Kudâme b. Vebere meçhul bir râvidir. Bununla birlikte İbn Hibbân (582) ve Hâkim (1/280) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de Hâkim'in görüşüne katılmıştır. Ayrıca İbn Mâce (1128), aynı hadisi Hasan el-Basrî yoluyla Semûre'den rivâyet etmiştir.

ifade eder. Bu söz iki ihtimal taşır: Bayram namazının; 1) Cuma gibi farz-ı ayn olması, 2) Farz-ı kifâye olması. Zira farz-ı kifâye, farz-ı aynlar gibi eşit olaraktan bütün topluma farzdır. Sadece vâcib olduktan sonra bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden düşüp düşmemesi konusunda birbirlerinden ayrılırlar...

22. Hutbe:

O gün hutbe okunur ki, bunda şu gayeler güdülür: Allah'a övgü ve tazim; O'nun birliğine ve Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.) gerçek peygamber olduğuna tanıklık; kullara, Allah katında önemli günleri hatırlatma; onları Allah'ın cezasından ve azabından sakındırma; Allah'a ve O'nun cennetlerine yaklaştıracak şeyler tavsiye etme; O'nun gazabına uğratacak, cehennemine götürecek şeylerden menetme... İşte hutbenin, cuma günü camide hutbe dinlemek için toplanmanın gayesi budur.

23. Cuma Gününü İbadete Ayırmak:

Cuma gününü ibadete ayırmak müstahabdır. Bu günde farz ve müstehab türünden çeşitli ibadetler yapmanın diğer günlerdekine göre bir üstünlüğü vardır. Allah (c.c.), her dinin sâliklerine, ibadetle meşgul olacakları ve her türlü dünya meşguliyetlerinden uzak kalacakları bir gün tayin etmiştir. İşte cuma günü de ibadet günüdür. Günler içinde bugün, aylar içinde Ramazan ayı gibidir. Bu gün içindeki "icâbet saati" ise, Ramazan ayı içindeki Kadir gecesi gibidir. Bu yüzden bu günü kusursuz ve noksansız olanın diğer günleri de kusursuz olur; Ramazan'ı kusursuz ve noksansız geçenin de senesinin diğer günleri kusursuz olur; haccı kusursuz ve noksansız olanın da ömrünün geri kalan günleri kusursuz olur. O halde cuma günü haftanın, Ramazan senenin ve hac da ömrün ölçüsüdür. Başarı Allah'tandır.

24. Cuma Günü Erkenden Camiye Gitmek:

Hafta içinde cuma günü sene içindeki bayram gibi olduğundan; bayram, namaz ve kurbanı ihtiva ettiği ve cuma günü de namaz günü olduğundan dolayı Allah (c.c.) bu günde erkenden camiye gitmeyi kurbana bedel ve onun yerini tutan bir ibadet saymıştır. Cuma günü erkenden camiye gidene hem namaz, hem de kurban sevabı verilir. *Sahîhayn*'da Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

"İlk saatte (cuma namazına) giden bir deve, ikinci saatte giden bir inek, üçüncü saatte giden de boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi sevap alır."[68]

Burada hadiste geçen saatler hakkında fakihler iki ayrı görüş ortaya koymuşlardır:

1) Bu saatler gündüzün evvelinden (yani güneşin doğumundan) başlar. Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin bilinen görüşleri budur.

2) Zeval vaktinden sonraki altıncı saatin küçük bölümleri. İmam Mâlik mezhebinde bilinen ve bazı Şâfiîlerin de tercih ettikleri görüş budur. Bu grubu temsil edenler görüşlerini doğrulamak için iki delil ileri sürdüler:

a) Hadiste geçen "ravâh" sözcüğü, yalnızca zevalden sonra gitmek anlamına kullanılır. Bu sözcük, sadece zevalden önce gitme anlamına gelen "gudüvv" sözcüğünün karşıtıdır. Allah (c.c.) buyurur ki: "Sabah vakti gidişi (gudüvvü) bir aylık mesafe, öğleden sonra gidişi (ravâhı) bir aylık mesafe."[69] Lugat bilgini el-Cevherî diyor ki: "Ravâh, yalnız zevalden sonra olur."

b) Selef, şüphesiz hayra son derece rağbetliydiler. Oysa cumaya güneş doğar doğmaz gitmezlerdi.[70] İmam Mâlik, gündüzün evvelinde erkenden camiye gitmeyi inkâr etmiş ve: "Medinelilerin böyle yaptıklarını görmedik" demiştir.

Birinci görüşü savunanlar Câbir'in (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği şu hadisi delil olarak ileri sürerler: "Cuma günü, on iki saattir."[71] Derler ki: Bilinen saatler, işte bu on iki saattir. Onlar da iki türlüdür: 1) Ta'dil saatleri, 2) Zaman saatleri.

---

68. Buharî, 11/4; Müslim, 850; Mâlik, *Muvatta*, 1/101; Tirmizî, 499; Ebu Davud, 350; Nesâî, 3/99.
69. Sebe, 34/12
70. Bu delili ileri sürenler demek istiyorlar ki, şayet iş bizim dediğimiz gibi olmasa ve "ravâh" kelimesi gündüzün evvelinde gitmek anlamına gelseydi, ilk devir müslümanları böyle bir hayrı kaçırmak istemez, gündüzün evvelinde camiye gitme konusunda birbirleriyle yarış ederlerdi. Oysa onların güneş doğar doğmaz camiye gitmediklerini bilmekteyiz.
71. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99. Senedi kuvvetlidir.

Derler ki: Hz. Peygamber (s.a.), (yukarıdaki hadiste erken gelmenin faziletlerini sayarken) altıya kadar çıktı. Bundan fazlasını söylemedi. Bu da bizim görüşümüze delil olur. Çünkü saat, içinde cumanın şartlarının icra edildiği saatin küçük bölümleri demek olsaydı -o saatten maksadın herkesçe bilinen saatler olmasının aksine- altı küçük bölüme inhisar etmezdi. Zira altıncı saat çıkıp yedinci saat girince imam minbere çıkar amel defterleri dürülür ve bundan sonra hiç kimsenin ibadeti yazılmaz. Nitekim Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hz. Ali'den (r.a.) nakledilen bir hadiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki:

"Cuma günü olunca şeytanlar sancaklarını ellerine alıp çarşı-pazara koşarlar. İnsanlara ihtiyaçlarını, önemli işlerini hatırlatarak oyalarlar ve onları çeşitli bahanelerle cumadan alıkoymaya (çalışırlar). Melekler de koşup mescidlerin kapılarına oturur, ta imam minbere çıkıncaya kadar birinci saatte geleni, ikinci saatte geleni... yazarlar."(72)

Ebu Ömer b. Abdilber der ki: İlim adamları bu saatler konusunda farklı görüşler ileri sürdüler. Bir kısmı, Hz. Peygamber (s.a.), bunlarla güneşin doğmasından ve aydınlanmasından itibaren başlayan saatleri kasdetmiştir, dediler. Onlara göre bu vakitte erkenden cumaya gitmek daha faziletlidir. es-Sevrî, Ebu Hanîfe, Şâfiî ve âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Hatta hepsi erkenden cumaya gitmeyi müstehab sayar.

İmam Şâfiî (r.h.) diyor ki: Bir kimse tan ağardıktan sonra, güneş doğmadan cuma namazı için erkenden camiye gitse iyi olur.

el-Esrem anlatıyor: Ahmed b. Hanbel'e, İmam Mâlik b. Enes'in "Cuma günü sabah erkenden gitmek gerekmez" dediğini haber verdiler. Bunun üzerine İmam Ahmed: Bu söz Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisine aykırıdır. Subhanallah! Hayret doğrusu! Hz. Peygamber (s.a.) böyle erken giden kimse için "Deve kurban eden gibidir" buyurduğu halde, o nasıl bu görüşü ortaya atabilmiştir?!

İbn Abdilber diyor ki: İmam Mâlik'e gelince; Yahya b. Ömer'in Harmele'den naklettiğine göre Harmele: "Bu gündüzün ilk saatlerinde gitmek midir, yoksa Hz. Peygamber (s.a.) bu sözüyle zevalden sonra gitmeyi mi kasdetmiştir?" diye bu saatlerin ne anlama geldiğini İbn Vehb'e soruyor. İbn Vehb de cevap veriyor: Bunu Mâlik'e sordum, şöyle dedi: "Kalbime

---

72. Yukarıda geçti. Hadis zayıftır.

gelen şudur: Hz. Peygamber (s.a.), bu sözleriyle içinde o saatlerin bulunduğu tek bir saati kasdetmiş olsa gerektir. İşte bu saatin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci yahut altıncı vaktinde gelenlere (hadiste anılan sevaplar verilecektir). Bu şekilde olmasaydı, ikindi vaktinde gündüz saati dokuz yahut buna yakın oluncaya kadar cuma kılınmış olmazdı."

İbn Habib Mâlik'in bu görüşüne karşı gelir ve birinci görüşe eğilim gösterirdi. İbn Habib diyor ki: Mâlik'in bu sözü, hadisin yorumunda bir tahriftir ve kabulü birkaç yönden imkânsızdır. Bu saatlerin, bir tek saat olmasının imkânsızlığını şu husus sana gösterir: Güneş, gündüzün altıncı saatinde göğün tam ortasından batıya yönelir (yani zeval vakti girer). Bu saat ise ezan okuma ve imamın hutbeye çıkma vaktidir. Bu da gösterir ki bu hadiste geçen saatler, gündüzün bilinen saatleridir. Hz. Peygamber (s.a.) sözlerine günün ilk saatleriyle başlayarak: "Kim birinci saatte gelirse deve kurban etmiş gibi olur..." buyurdular. Sonra "...beşinci saatte yumurta sadaka vermiş gibi olur." buyurdular. Sonra da erken gelme kesildi, ezan vakti girdi. Artık hadisin anlamı sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Ancak, sözün yeri değiştirilip tahrif edilmiş; hiç olmayacak bir tarzda, akla-mantığa aykırı bir şekilde açıklanmıştır. Bu yorumu getiren kişi Hz. Peygamber'in (s.a.) teşvik ettiği bir konuya -sabah erkenden camiye gitme konusuna- insanların değer vermemeleri yolunu açmış ve hadiste anlatılan bütün hususların, güneşin zevaline yakın bir tek saatte olup bittiğini iddia etmiştir. Oysa bu konu hadislerde gündüzün evvelinde erkenden cumaya gitme şeklinde gelmiştir. Bu meseleyi *Vâzıhu's-Sünen* adlı kitabımızın konuyla ilgili bölümünde yeter derece açıklığa kavuşturduk ve o hadisleri kaydettik.

Bu sözlerin hepsi Abdülmelik b. Habîb'in sözleridir.

Sonra Ebu Ömer (İbn Abdilber), onun bu sözlerine cevap vermiş ve demiştir ki: Bu, onun İmam Mâlik'e (r.h.) haksız hücumlarıdır. Karşı geldiği, akla mantığa aykırı ve tahrif edilmiş bir yorum saydığı sözü söyleyen asıl kendisidir. Mâlik'in görüşüne, imamların naklettiği sahih hadisler şahittir. Yine onun görüşünün bir diğer şahidi de ona göre (şer'î-fer'î delillerden olan) Medinelilerin amelidir.[73] Bu konuda Medinelilerin amelini delil saymak doğru olur. Çünkü bu mesele her cuma tekrarlanan bir meseledir, bütün âlimlere kapalı kalmaz. İmam Mâlik'in delil saydığı hadislerden

73. Bk. Namaz Bölümü.

biri şudur: ez-Zührî, Saîd b. el-Müseyyeb yoluyla Ebu Hureyre'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

"Cuma günü olunca, mescid kapılarının herbirinde birtakım melekler durur, mescide giren insanları teker teker sırasıyla yazarlar. Cumaya erkenden gelen, bir deve kurban etmiş olur, onun peşinden gelen bir inek kurban etmiş gibi olur; onu takip eden bir koç kesmiş gibi olur... -Hz. Peygamber (s.a.), tavuk ve yumurtaya varıncaya kadar zikredip devamla buyurdular ki: -İmam, minberde oturunca amel defterleri dürülür, melekler de hutbeyi dinlemeye koyulurlar."(74)

İbn Abdilber sözünü sürdürerek diyor ki: Hadisteki sözlere dikkat ediniz! Hz. Peygamber (s.a.), meleklerin insanları teker teker sırasıyla yazdıklarını, cumaya erken gelenin (müheccir) bir deve, onu takip edenin bir inek... kurban etmiş gibi olacağını söylemiş ve ilk geleni "müheccir" diye nitelemiştir. Bu sözcük "el-ḥâcira = sıcağın şiddetli zamanı olan gündüz ortası" ve "et-tehcîr = günün ortası olup ısısı artmak, öğle sıcağında yürümek" kökünden türetilmiştir. Bu hal ise cumaya kalkılan vakitte olur, güneşin doğma vaktinde değil. Zira güneşin doğma vakti ne hâciradır, ne de tehcîrdir.

Hadiste "Sonra onun peşinden gelen, ... sonra da onun peşinden gelen..." denilmiş, saat zikredilmemiştir. Hadis bu lâfızla pekçok yoldan rivâyet edilmiştir, *et-Temhîd* adlı eserimizde bütün bu rivâyetler zikredilmiştir. Rivâyetlerin bir kısmında: "Cumaya çabuk davranan bir deve kurban etmiş gibi olur" şeklindeyse de ekserisinde: "Erken giden bir deve kurban etmiş gibi olur." lafzı mevcuttur. Bir kısmında da cumaya ilk saatin başında gidenin bir deve kurban etmiş gibi olacağına ve o saatin sonunda giden için de aynen bunun geçerliliği söz konusu olduğuna; ikinci saatin ister başında, ister sonunda gidenin bir inek kurban etmiş gibi olacağına delil teşkil edecek sözler vardır.

İmam Şâfiî'nin müntesiblerinden bazıları derler ki: Hz. Peygamber, (s.a.): "Cumaya erken giden, bir deve kurban etmiş gibi olur." sözüyle kızgın öğle sıcağında cumaya gitmeyi kasdetmemiştir. Bu sözüyle, cumaya gitmek için dünyevî gayeler taşıyan iş ve meşgaleleri terketmekle, bir deve kurban etmiş gibi olur demek istemiştir. Bu kelime, vatanı terkedip başka yerlere gitmek anlamına gelen "hicret" kökünden türetilmiştir.

---

74. Buharî, 11/31; Müslim, 850; Nesâî, 3/98; İbn Mâce, 1092.

"Muhâcirûn = hicret edenler" de bu yüzden bu adı almışlardır. İmam Şâfiî (r.a.) der ki: "En iyisi cumaya yürüyerek erken gitmendir."

Buraya kadar nakledilen bütün bu sözler Ebu Ömer (İbn Abdilber)'in sözleridir.

Ben derim ki: Gündüzün evvelinde erkenden cumaya gitmeye karşı oluş üç noktadan kaynaklanıyor:

1- Ravâh sözüğü: Bu sözcük sadece zevalden sonra için kullanılır deniyor, 2- Tehcîr sözcüğü: Bu da yalnızca sıcağın şiddetli olduğu öğle vaktinde olur deniyor, 3- Medinelilerin tatbikatı: Çünkü onlar gündüzün evvelinde erkenden camiye gitmezlerdi, deniyor.

1) "Ravâh" sözcüğüne gelince; şüphe yok ki, zevalden sonra gitme anlamına kullanılır. Bu anlama gelişi daha çok "guduvv" kelimesiyle birlikte kullanıldığındadır.

"Sabah vakti gidişi bir aylık mesafe, öğleden sonra gidişi bir aylık mesafe" âyetinde[75] ve "Kim erkenden mescide gider ve geç dönerse, her erken gidişinde yahut geç dönüşünde Allah onun için cennette bir konak hazırlar."[76] hadisinde olduğu gibi şair de aşağıdaki beyitte bu anlama kullanmıştır:

نَرُوحُ وَنَغْدُو لِحَاجَاتِنَا وَحَاجَةُ مَنْ عَاشَ لَاتَنْقَضِي

"Sabah-akşam ihtiyaçlarımız için koştururuz.

Yaşayanın ihtiyacı tükenmez."[77]

Ravâh, bazan gitmek, yürümek manalarına kullanılır. Bu manalara gelmesi, "guduvv" kelimesiyle birlikte kullanılmadığı zaman sözkonusudur.

Lugat bilgini el-Ezherî, *et-Tehzîb* adlı eserinde der ki: Bazı arapların "ravâh" kelimesini, her vakitte yürüyüş için kullandıklarını işittim. Kalabalık yürüdüğünde (راح القوم) diyorlar. Aynı şekilde "gadev" de bu manaya kullanılıyor. Onlardan biri bir arkadaşına (تروّح) "yürü" diyor;

75. Sebe, 34/12.
76. Buharî, 10/26; Müslim, 669; Ahmed, *Müsned*, 2/509.
77. Beyit, Şair Saletân es-Sa'dî'ye aittir. Câhiz, *Kitabu'l - Hayevân* adlı eserinde kaydetmiştir.

arkadaş grubuna hitap ederken de (رُوحوا) "yürüyün" diyor. Diğer biri ise: (ألا تروحون ؟) "yürümez misiniz?" diye soruyor. Sahih ve sabit hadislerde (cumaya gitme konusunda) gelen bu sözcük de bu anlama gelir; cumaya gitmek ve cumaya koşmak anlamındadır: Zevalden sonra gitmek anlamında değildir.(78)

2) "et-tehcîr" ve "el-müheccir" lâfızlarına gelince; bu lâfızlar "el-hecîr" ve "el-hâcir" köklerinden türetilmiştir. el-Cevherî der ki: Bu (iki lâfız) sıcağın şiddetli olduğu öğle ortası anlamına gelir. Bu manaya gelmek üzere Arapçada şu söz kullanılır: (هجّر النهار) "Gün kızıştı"

Şair İmruü'l-Kays, bir beytinde der ki:

فَدَعْهَا وَسَلِّ الْهَمَّ عَنْهَا بِجَسْرَةٍ ذَمُولٍ إِذَا صَامَ النَّهَارُ وَهَجَّرَا

"O (sevgiliyi anmayı) bırak! Teselli bulmak için

Hızlı koşan genç, dinamik bir deveyle uğraş;

Öğle vakti güneş tepeye dikilip gün kızıştığında" (79)

(أتينا أهلنا مهجرين) "Ailemize hâcira (öğleyin güneşin kızışma) vaktinde geldik." derler. Tehcîr ve teheccür kelimeleri öğle sıcağında yürümek anlamına gelir. Medinelilerin ortaya attıkları görüş de buna dayanmaktadır.

Başkaları da şöyle diyor: Tehcîr lafzı hakkında söylenebilecek söz, ravâh lâfzı hakkında söylenilen söz gibidir. Çünkü bu lâfız mutlak olarak söylenildiğinde erken gitmek kasdolunur.

el-Ezherî, *et-Tehzîb*'de diyor ki: İmam Mâlik, Sümey (v.131/748) - Ebu Salih- Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: "İnsanlar camiye erken gitmenin (tehcîrin) sevabını bilselerdi, birbirleriyle yarış ederlerdi."(80)

Başka bir merfû hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Cumaya erken giden (müheccir) bir kurban kesmiş gibi olur."

el-Ezherî devamla der ki: Pekçok insan bu hadislerde geçen "tehcîr" kelimesinin zeval vaktinde sıcağın kızıştığı gün ortası anlamına gelen "hâ-

78. *et-Tehzîb*, 5/221, 222.
79. İmruü'l-Kays, *Divan*, s.63.
80. Mâlik, *Muvatta*, 1/68. Ayrıca Buharî (10/9) de rivâyet etmiştir.

cira''dan tef'îl vezninde türetilmiş bir kelime olduğu görüşünü ileri sürer. Oysa bu yanlıştır. Doğrusu, Ebu Davud el-Mesâhifî'nin en-Nadr b. Şümeyl'den (v.203/818) naklettiği şu sözdür: "Cuma için olsun, başka şeyler için olsun tehcîr etmek, herşeyde erken davranmak ve acele etmek demektir. Halîl'in (v.170/786) de böyle dediğini işittim." Bu sözleri, bu hadisin yorumu münasebetiyle söylemiştir.

el-Ezherî diyor ki: Doğru olan da budur. Hicazlıların ve o civarda bulunan Kays kabilesinin kullanımı böyledir. Şair Lebîd bir beytinde der ki:

"Cariyeler ve köleler topluluğu erken davrandıktan sonra (ancak) öğle sıcağında yola koyuldular. Artık Selmâ onlara yetişemez... Onları bırakamaz da."(81)

Şair bu beytinde "hecr=öğle sıcağı" kelimesi ile "ibtikâr=erken davranma" kelimesini bir arada kullanmıştır. Hicaz ve civarında ravâh kelimesi gitmek, yürümek anlamında kullanılır.

Hangi vakitte olursa olsun, bir topluluk, hızla geçip gittiğinde (راح القوم) derler.

Hz. Peygamber (s.a.) ise "İnsanlar camiye erken gitmenin sevabını bilselerdi, birbirleriyle yarış ederlerdi" buyurmakla bütün namazlara erken gitmeyi, yani hepsinin de ilk vakitlerinde camiye gitmeyi kasdetmiştir. el-Ezherî diyor ki: Diğer (Hicaz ve civarı dışındaki) Araplar ise (هجّر الرجل) derler; bu sözle adamın öğle vaktinde yola çıktığını kasdederler. Hâcira, günün ortası demektir.

el-Ezherî devamla şöyle diyor: İbnü'l-Arâbî'nin Nevâdir'inden Sa'leb'e aktarılan Ci'sine b. Cevvâs er-Rabeî'nin devesine hitaben söylediği bir şiiri el-Münzirî bana okudu. Şiirde şöyle deniyordu:

هَلْ تَذْكُرِينَ قَسَمِي ونَذْرِي أَزْمَانَ أَنْتِ بعُروضِ الجَفْرِ
إذْ أَنْتِ مِضْرَارٌ جوادُ الحُضْرِ عَلَيَّ إنْ لَمْ تَنْهَضِي بِوِقْرِي
بِأَرْبَعِينَ قُدِّرتْ بِقَدْرِ بالخالِدِيِّ لا بِصَاعِ حَجْرِ
وَتَصْحَبِي أَيانِقاً في سَفْرِ يُهَجِّرُونَ بِهَجِيرِ الفَجْرِ

81. Lebîd, *Divan*, s.45.

ثُمَّتَ تَمْشِي لَيْلَهُمْ فَتَسْرِي يَطْوُونَ أَعْرَاضَ الفِجَاجِ الغُبْرِ
عَلَيَّ أَخِي التَّجْرِ بُرُودَ التَّجْرِ

"Hatırlar mısın adağımı, yeminimi?
Hani sen, Cefr'deki daracık bir yoldaydın,
Bana karşı hızlı koşan küheylan gibi coşkundun;
Ama Hacr sâ'ı ile değil, Hâlidî sâ'ı ile, (82)
Kırk çeken yükümü taşıyamamıştın.
Tan ağarınca erkenden yola çıkan develerle
Bir yolculuk esnasında arkadaşlık etmemiştin.
Sonra onların yürüdüğü gecede sen yürümemiş, gece yola devam etmemiştin.
Onlar ise dar ve tozlu yolların enlerini dürüp gidiyorlardı.
Sanki tacir çırağının, ticaret kumaşlarını dürmesi gibi."(83)

el-Ezherî diyor ki: Şiirde geçen (يهجرون بهجر الفجر) mısrâı, seher vaktinde erkenden yola çıkmak anlamındadır.

3) Medinelilerin günün evvelinde cumaya gitmediklerine gelince; bu, sonuçta onların İmam Mâlik (r.h.) zamanındaki tatbikatından başka birşey değildir. Bu da delil teşkil etmez. Hatta Medinelilerin icmâının (şer'î) delil olduğunu ileri sürenlere göre bile bu durum delil olamaz. Çünkü bunun içinde sadece günün erken saatinde cumaya gitmemek yatmaktadır. Bu da kesinlikle caiz bir durumdur. Kişinin hem kendisinin hem de ailesinin faydasına olan şeylerle, geçim işleriyle ve diğer dinî ve dünyevî işlerle uğraşması bazan günün evvelinde cumaya gitmesinden daha faziletli olabilir. Şüphesiz namazdan sonra diğer bir namazı beklemek ve bir kimsenin diğer bir namazı kılıncaya kadar namaz kıldığı yerde oturması, gidip tekrar ikinci bir namazı kılmak için başka bir vakitte geri dönmesinden daha faziletlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki:

"(Bir namazı kılıp başka bir) namazı bekleyen sonra imamla birlikte kılan kişinin sevabı, namazı kılıp ailesinin yanına dönen kimseninkinden daha fazladır."(84)

---

82. Cefr ve Hacr yer isimleridir. Sa' ise 2.917 kg ağırlığında bir ağırlık ölçüsü birimidir. Ancak çeşitli yörelere göre değişmektedir.
83. *et-Tehzîb*, 6/43,45.
84. Buharî, 10/31; Müslim, 662.

"Namazı bekleyen kimse namaz kıldığı yerde oturduğu müddetçe melekler devamlı onun için dua ederler."[85]

Hz. Peygamber (s.a.), bir namazı kıldıktan sonra başka bir namazı kılmak için beklemenin, Allah tarafından günahların silinip derecelerin yükseltilmesine vesile olan amellerden ve bağlılığın sembollerinden olduğunu haber vermiştir.[86]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Bir farz namazı kılıp bir başkasını daha kılmak için oturup bekleyen kimseyle Allah meleklerine övünür."[87]

Bu hadisler gösteriyor ki, sabah namazını kıldıktan sonra oturup cumayı bekleyene, gidip sonra vaktinde gelene verilenden daha çok sevab verilir. Medinelilerin yahut diğerlerinin böyle yapmamış olmaları, bu amelin mekruh olduğunu göstermez. Günün evvelinde erken davranarak cumaya gelmek konusu da aynen böyledir. Allah en iyi bilendir.

25. Cuma Günü Sadaka Vermek:

Cuma gününde sadaka vermenin, diğer günlerde vermeye göre bir üstünlüğü vardır. Haftanın diğer günlerine bakarak bu günde verilen sadaka, diğer aylara bakarak Ramazan'da verilen sadaka gibidir.

Şeyhülislâm İbn Teymiye'yi -Allah ruhunu aziz etsin- gözetledim; cuma kılmak için evinden çıktığında evinde ekmek yahut başka bir şey ne bulursa yanına alır yolda gizlice sadaka olarak verirdi. Kendisinden dinledim, diyordu ki: "Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.) münacaattan önce sadaka vermemizi emrettiğine göre, (Allah'a) münacaattan önce sadaka vermek hem daha faziletli hem de fazilete daha lâyıktır."

Ahmed b. Züheyr b. Harb, babası Ebu Hayseme Züheyr b. Harb - Cerîr - Mansûr - Mücâhid - İbn Abbas senediyle nakleder ki: Ebu Hureyre ile Kâ'b bir araya geldi. Ebu Hureyre: "Cuma günü içinde öyle bir saat vardır ki, bir müslüman adam namaz kılarken o saate rastgelir, Allah'tan (c.c.) bir dilekte bulunursa muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir."

85. Buharî, 10/36; Müslim, 649; Mâlik, *Muvatta,* 1/160.
86. Müslim, 251; Mâlik, *Muvatta,* 1/161.
87. İbn Mâce, 801. İsnâdı sahihtir.

dedi. Bunun üzerine Kâ'b söze başladı: "Ben, size cuma gününden bahsedeceğim: Cuma günü olunca insanoğlu ve şeytanlar dışındaki bütün varlıklar gökler, yer, kara, deniz, dağlar, ağaçlar.... o gün (kıyametin kopmasından) endişe ederler, korku içinde olurlar... Melekler, camilerin kapılarını tutar. İmam minbere çıkıncaya kadar gelenleri sırayla yazarlar. İmam minbere çıkınca defterlerini kapatırlar. Artık bundan sonra gelenler üzerlerine farz olan Allah hakkı için gelmiş olurlar. O gün tıpkı cünüplükten gusleder gibi gusletmek ergenlik çağına girmiş herkesin vazifesidir. O günde verilen sadakanın sevabı, diğer günlerde verilen sadakanın sevabından daha büyüktür. Güneş, cuma günü gibi bir gün üzerine ne doğdu, ne battı."

Bu sözleri nakleden ibn Abbas diyor ki: "Kâ'b ve Ebu Hureyre'nin konuşmaları bu kadar. Bence bir kimse, şayet hanımının güzel kokusu varsa sürünmelidir."[88]

26. Mezîd Günü:

O gün Allah (c.c.) cennetteki mü'min dostlarına tecellî edecek, onlar da O'nu ziyaret edeceklerdir. Allah'a en yakın olacak kişi, imama en yakın olandır; ziyarete en başta gidecek olan da cuma namazına en önce giden olacaktır.

Yahya b. Yemân, Şerîk'den Ebu'l-Yakzân yoluyla Enes b. Mâlik'in "katımızda fazlası da vardı"[89] âyeti hakkında "Allah, her cuma mü'minlere tecellî eder" dediğini nakletmiştir.[90]

Teberânî, *el-Mu'cem* (el-Kebîr) adlı eserinde Ebu Nuaym el-Mes'ûdî-el-Minhâl b. Amr - Ebu Ubeyde senediyle Abdullah (b.Mes'ûd'un) şöyle dediğini nakleder: "Cumaya gitmekte yarışın. Çünkü Allah (c.c.) her cuma kâfûrdan bir tepe üzerinde cennet halkına gözükür. Allah'a yakınlıkları, cumaya acele etmeleri ölçüsüncedir. Allah, onlara daha önce görmedikleri yeni ihsanlarda bulunur. Ailelerinin yanına, kendilerine sunulan yeni ihsanları almış olarak dönerler." Sonra Abdullah camiye girdi, iki adamla karşılaştı. Bunun üzerine: "İki adam... Ben, üçüncüyüm. Dilerse Allah, üçüncüye de ihsanda bulunur" dedi.[91]

---

88. Râvileri sikadır. İsnâdı sahihtir. Aynı zamanda *Musannef*'te 5558 no'lu hadistir.
89. Kâf, 50/35.
90. Bezzâr, İbn Ebî Hâtim. Rivâyet zayıftır.
91. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/178) Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inden nakletmiştir. Senedi munkatı'dır.

Beyhakî, *Şu'abu'l-İman* adlı eserinde Alkame b. Kays'ın şöyle dediğini zikrediyor: Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ile birlikte bir cumaya gittim. Abdullah, kendinden önce camiye üç kişinin gelmiş olduğunu görünce: Dört kişinin dördüncüsüyüm. Dördün dördüncüsü de uzak değildir, deyip Hz. Peygamber'den (s.a.) işittiğini söylediği şu hadisi nakletti: "İnsanlar, kıyamet günü cumaya gitme önceliklerine göre Allah'a yakın oturacaklardır. En önde ilk giden, ondan sonra ikinci, ondan sonra üçüncü, ondan sonra da dördüncü... giden oturacaktır." Sonra Abdullah: "Dördün dördüncüsü de uzak değildir" dedi.(92)

Dârakutnî, *Kitabu'r-Ru'yet* adlı eserinde Ahmed b. Selmân b. el-Hasan-Muhammed b. Osman b. Muhammed- Mervân b. Câfer-Hâşimoğullarının âzâdlı kölesi Ebu'l-Hasan Nâfi'-Atâ b. Ebî Meymûne-Enes b. Mâlik (r.a.) senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Cuma günü olunca mü'min erkekler Rablerini görecektir. Allah'a ilk önce bakacak kişi her cuma erkenden camiye giden olacaktır. Mü'min kadınlar ise Ramazan ve Kurban bayramı günleri Allah'ı göreceklerdir."(93)

(Yine Dârakutnî), Muhammed b. Nuh- Muhammed b. Musa b. Süfyân es-Sükkerî- Abdullah b. el-Cehm er-Râzî- Amr b. Ebu Kays-Ebu Tayyibe-Âsım- Ebu'l-Yakzân Osman b. Umeyr - Enes b. Mâlik (r.a.) yoluyla rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki:

"Cibrîl yanıma geldi. Elinde beyaz bir ayna, aynada siyah benek gibi bir şey vardı. Sordum:

—Ey Cibrîl! Bu nedir?

Cevap verdi:

—Bu, cumadır. Allah, hem senin hem de senden sonra ümmetin için bayram olsun diye bu günü sana sunuyor.

—O günde bizim için ne vardır?

—Sizin için o günde hayır vardır. O günde sen ilk olacaksın. Yahudî ve hıristiyanlar sırada senden sonra gelecekler. Senin için o gün içinde bir saat vardır ki bir kul, o saatte Allah'tan (s.c.) kendi payına düşen bir

---

92. İbn Mâce, 1094. İsnâdı hasendir.
93. Senedinde meçhul bir râvi vardır.

şey istese mutlaka verir. Kendi payına düşen bir şey yoksa ondan daha üstün olanını verir. O kulun başına gelmesi takdir edilen bir şerden de Allah onu korur. Böyle bir şey yoksa bundan daha büyük bir şerri ondan defeder.

—Peki, bu siyah benek nedir?

—Cuma günündeki saattir. Cuma günü bizim gözümüzde günlerin efendisidir. Ahiret halkı ona "Mezîd Günü" der.

—Ey Cibrîl! Mezîd günü ne demek?

—Anlatayım. Rabbin, cennette beyaz miskten, çok geniş bir vadi yarattı. Cuma günü olunca Kürsî'sine iner. Sonra Kürsî nurdan minberlerle kuşatılır. Peygamberler gelir, onların üzerine otururlar. Sonra bu minberler, altın minberlerle kuşatılır. Sıddıklar ve şehidler gelir, onlar da bu altın minberlerin üzerine otururlar. Köşk sahipleri gelir tepecikler üzerine otururlar.

Sonra Rableri Allah (c.c.) onlara tecellî eder; O'nu seyrederler. Allah buyurur: "Ben, size karşı sözümü yerine getirdim, nimetlerimi tamamladım. Burası Benim lütuf, ihsan yerimdir. İsteyin Ben'den isteyebildiğinizi." Onlar da hoşnutluk isterler. Allah buyurur: "Benim hoşnutluğum, sizi (cennet) yurdumda konuk etti, ihsanımı size ulaştırdı. İsteyin Ben'den isteyebildiğinizi." Yine hoşnutluk isterler; Allah da hoşnut olduğunu bildirir. Sonra kullar, istekleri, arzuları bitip tükeninceye kadar isteyebildiklerini isterler. Sonra onlar için bu anda bir kapı açılır, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbine gelmeyen şeylerle karşılaşırlar. Daha sonra izzet sahibi Hz. Allah yükselir; peygamberler ve şehidler de O'nunla birlikte yükselir. Köşk sahipleri köşklerine dönerler. Her köşk yarık ve çatlak bulunmayan bir tek inciden yahut kırmızı bir yakuttan ya da yeşil zebercedden oluşmaktadır. Kapıları, üst odaları, sofaları ve kilitleri de hep aynı madenlerdendir. İçlerinde nehirleri devamlı akar. Meyveler içlerine sarkmış vaziyettedir. Köşklerin içinde hanımlar, hizmetçiler vardır. Allah'ın (c.c.) ihsanlarını daha fazla elde etmek ve O'nun mübarek yüzüne bakma dolayısıyla cuma gününe ihtiyaçları olduğu kadar başka hiçbir şeye muhtaç değildirler. O gün ise Mezîd Günüdür."(94)

94. Şâfiî, *Müsned*, 1/148; Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* adlı tefsirinde (56/108) bu hadisi kaydederek, rivâyet kaynaklarını şöyle sıralamıştır: İbn Ebî Şeybe, Bezzâr, Ebu Ya'-

Bu hadisin pekçok senedleri vardır. Ebu'l-Hasan ed-Dârakutnî, hepsini de *Kitabu'r-Ru'yet* adlı eserinde vermiştir.

27. "Şahid" Cuma Günüdür:

Allah'ın Kitab'ında kendisine yemin ettiği "şâhid"(95), cuma günü olarak tefsîr edilmiştir.

Humeyd b. Zenceveyh, Abdullah b. Musâ- Musa b. Ubeyde- Eyyub b. Halid- Abdullah b. Râfî'-Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Va'dolunan gün kıyamet günü, meşhûd gün arefe günü, şâhid ise cuma günüdür. Cuma gününden daha üstün bir gün üzerine güneş ne doğdu, ne battı. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, o saatte mü'min bir kul Allah'tan bir hayır dilerse Allah muhakkak dileğini yerine getirir yahut bir şerden Allah'a sığınırsa Allah, onu o şerden mutlaka korur."(96)

Bu hadisi *Müsned*'inde Hâris b. Ebî Üsâme, Ravh yoluyla Musa b. Ubeyde'den nakletmiştir.

Taberânî, *Mu'cem*'inde Muhammed b. İsmail b. Ayyâş -onun babası İsmail- Damdan b. Zür'a- Şurayh b. Ubeyd- Ebu Mâlik el-Eş'arî senediyle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduklarını nakleder:

"Va'dolunan gün kıyamet günü, şâhid cuma günü ve meşhûd arefe günüdür. Cuma gününü Allah bizim için saklamıştır. Orta namaz ikindi namazıdır."(97)

Bu hadis Cübeyr b. Mut'im'den de rivâyet edilmiştir.(98)

---

lâ, İbn Ebi'd-Dünya *(Sıfatu'l-Cennet* adlı eserinde), İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, Taberânî *(Evsat*'ta), İbn Merdûyeh, Acürrî *(eş-Şerîa*'da), Beyhakî *(Ru'yet*'te), Ebu Nasr es-Siczî (el-İbâne'de). Hadisin isnâdı zayıftır.

95. Bürûc sûresi, 85/2-3. Âyette şöyle buyurulmaktadır: "Va'dolunan güne, şâhide ve şâhid olunana andolsun ki..."
96. Tirmizî, 3336. Ayrıca İbn Kesîr'in, *Tefsir*'inde (4/491) söylediğine göre, İbn Huzeyme; Süyûtî'nin *ed-Durru'l-Mensûr*'da kaydettiğine göre de Abd b. Humeyd, İbn Ebi'd-Dünyâ *(Usûl*'de), İbn Cerîr (30/129), İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Beyhakî *(Sünen*'de) rivâyet etmiştir. Senedi zayıftır.
97. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 7/135; Süyûtî, a.g.e., 6/332 (İbn Cerîr ve Taberânî'nin rivâyet ettiklerini söyler). Sened zayıftır.
98. Süyûtî (6/332), İbn Merdûyeh ve İbn Asâkir'in naklettiklerini söylüyor.

Ben derim ki: Doğrusu -Allah en iyi bilendir- bu açıklama, Ebu Hureyre'nin tefsiri olsa gerek. İmam Ahmed b. Hanbel diyor ki: Muhammed b. Ca'fer, Şu'be'den o da Ali b. Zeyd ve Yunus b. Ubeyd'den onlar da Haşim oğullarının âzâdlı kölesi Ammar'dan o da Ebu Hureyre'den bize naklederler ki -Ali b. Zeyd, Hz. Peygamber'e (s.a.) kadar çıkardı. Yunus ise Ebu Hureyre'yi aşmadı - (iki farklı rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) veya Ebu Hureyre) "Şâhid ve meşhûda andolsun ki" âyetini tefsir ederken, "Şahid cuma günü, meşhûd arefe günü ve va'dolunan gün kıyamet günü'dür." demiştir.(99)

28. Kıyametin Kopacağı Gün:

İnsanlar ve cinler dışında bütün yaratıklar, gökler, yer, dağlar, denizler... o günden (kıyamet kopacak diye) korku duyar, heyecan içinde olurlar.

Ebu'l-Cevvâb, Ammâr b. Ruzeyk- Mansûr- Mücâhid- İbn Abbas senediyle rivâyet ediyor: Kâ'b ve Ebu Hureyre bir araya geldiler. Ebu Hureyre söze başladı: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Cuma içinde öyle bir saat vardır ki, o saatte müslüman bir kul Allah'tan dünya ve ahiret hayrı dilerse muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir." Bunun üzerine Kâ'b söz aldı: "Şimdi size cumadan bahsedeceğim: Cuma günü olunca insanoğlu ve şeytanlar dışındaki bütün yaratıklar, gökler, yer, dağlar, denizler... o günden (kıyamet kopar diye) korku içinde olurlar. Melekler camilerin kapılarını tutar, imam minbere çıkıncaya kadar gelenleri sırayla yazarlar. İmam minbere çıkınca defterlerini kapatırlar. Artık bundan sonra gelenler üzerlerine farz olan Allah hakkı için gelmiş olurlar. O gün tıpkı cünüplükten gusleder gibi gusletmek, ergenlik çağına girmiş herkesin vazifesidir. O günde verilen sadakanın sevabı diğer günlerde verilen sadakanın sevabından daha üstündür. Güneş, cuma günü gibi bir gün üzerine ne doğdu, ne battı."

İbn Abbas diyor ki: "Kâ'b ve Ebu Hureyre'nin sözleri bu kadar. Bence bir kimse, o gün şayet hanımının güzel kokusu varsa sürünmelidir."(100)

---

99. Ahmed, *Müsned,* 2/298; Hâkim, 2/519. Hadis merfû ve mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Bu açıklamanın, Ebu Hureyre'nin tefsiri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ebu Hureyre'nin sözü olduğunu nakledenler sağlam râvilerdir. Hz.Peygamber'e (s.a.) nisbet eden Ali b. Zeyd ise zayıf râvidir.
100. Az yukarıda geçti. Hadis sahihtir.

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği bir hadis-i şerif'de şöyle buyurulmaktadır: *"Güneş, cuma gününden daha üstün bir gün üzerine ne doğar, ne batar. Şu iki grup yaratıktan -insan ve cinlerden- başka bütün canlılar cuma gününden korku duyarlar."* (101) Bu hadis sahihtir.

Bütün yaratıkların cuma gününden korku duymaları şundan kaynaklanmaktadır: Kıyamet o gün kopacak, kâinat katlanacak, o gün dünya harab olacak, insanlar cennet veya cehennemde kalacakları yerlere o gün gönderilecek.

29. Allah'ın Bu Ümmete Sakladığı Gün:

Cuma, Allah'ın bu ümmet için sakladığı ve onlardan önceki kitap ehlini şaşırttığı bir gündür.

Buharî'nin *Sahîh*'inde Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Güneş, cuma gününden daha hayırlı bir gün üzerine ne doğdu, ne battı. Allah bu günü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Diğer ümmetler ise şaşırdılar. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) cumartesi, hıristiyanlarınki ise pazardır."(102). Başka bir hadiste: "Allah, onu bize sakladı" ilâvesi vardır.

İmam Ahmed b. Hanbel, Ali b. Âsım-Husayn b. Abdurrahman - Ömer b. Kays- Muhammed b. el-Eş'as yoluyla Hz. Âişe'den rivâyet ediyor: Hz. Âişe diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanındaydım. Bir Yahudi girmek için izin istedi. Hz. Peygamber (s.a.) izin verdiler. Yahudi: "es-Sâmü aleyke"(103) dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ve aleyke = senin üzerine de olsun" diye karşılık verdi. Hz. Âişe diyor ki: İçimden bir söz söylemek geldi ama söylemedim. Sonra ikincisi geldi, aynı şekilde söyledi. Hz. Peygamber (s.a.) de "Ve aleyke" diye karşılık verdi: Yine içimden bir söz söylemek geldi ama söylemedim. Üçüncüsü geldi: "es-Sâmü aleyküm = ölüm üzerinize olsun" dedi. Bunun üzerine ben: "Hayır... Ölüm ve Allah'ın gazabı, sizin üzerinize olsun, maymunların, domuzların kardeşleri! Allah'ın Elçisini, Allah'ın (c.c.) selâmlamadığı bir şekilde mi selâmlıyorsunuz?!" diye söze karıştım. Hz. Peygamber (s.a.) bana baktı ve buyurdular: "Sakin ol! Allah,

101. Yukarıda geçti. Bk. dipnot 7.
102. Yukarıda geçti.
103. "Ölüm üzerine olsun" demektir.

çirkin söz söylemeyi de çirkin sözlerle atışmayı da sevmez. Onlar bir söz söylediler, biz de sözlerini onlara iade ettik. Bize hiçbir zararı dokunmadı; ama kıyamete kadar onlara bağlı kalır. Onlar, bize, şu meselelerde hased ettikleri gibi hiçbir şeyde hased etmezler: 1- Cuma günü: Allah bize onu tayin edip gösterdi, onlar ise şaşırdılar, 2- Kıble: Allah bize onu tayin edip, gösterdi, onlar şaşırdılar, 3- İmamın arkasında söylediğimiz "amin" sözü."(104)

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet edilir: "Bizler (diğer semavî din mensublarına göre) en sonra gelenleriz. Ama kıyamet günü en başa geçecek olan biziz. Ancak onlara bizden önce kitap gönderildi, onlardan sonra da bize gönderildi. (Yahut onlara bizden önce kitap gönderilmiş ve onlardan sonra da bize gönderilmiş olmasına rağmen) Allah'ın kendilerine farz kıldığı gün, bu (cuma günü) iken, bu konuda görüş ayrılığına düştüler (de başka günleri takdis ettiler). Allah bu günü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür."(105)

Hadiste geçen "beyde" kelimesi Ebu Ubeyd'in anlattığına göre iki türlü kullanılmaktadır: 1- Beyde şeklinde "b" ile, bu kullanım yaygındır, 2- Meyde şeklinde "m" ile. Bu kelimenin anlamı konusunda iki görüş vardır: 1) "Ancak, yalnız, başka" manalarına gelen "gayr" kelimesiyle aynı manadadır. İki mananın en yaygın kullanımı budur. 2) "üzerinde, üzerine, rağmen" anlamlarına gelen "alâ" kelimesiyle aynı anlamdadır. Ebu Ubeyd, bu anlama geldiğini gösteren şu beyti, nakletmiştir:

"Helâk olsam da ses çıkarmayacağını tahminime rağmen,
Kasden yaptım bunu."

30. Allah'ın Seçtiği Gün:

Cuma günü Allah'ın, haftanın günleri arasından seçtiği gündür. Nitekim Allah senenin ayları arasından Ramazan ayını, geceler arasından Kadir gecesini, yeryüzü içinde Mekke'yi ve yarattığı insanlar arasından da Hz. Muhammed'i (s.a.) seçmiştir.

---

104. Ahmed, 6/134, 135. Senedi hasendir.
105. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 1.

Âdem b. İyâs, Ebu Muâviye Şeybân - Asım b. Ebu'n-Necûd - Ebu Salih yoluyla Kâ'b el - Ahbâr'ın şöyle dediğini nakleder:

Allah (c.c.) aylar arasında tercih yaptı, Ramazan ayını tercih etti. Günler arasında tercih yaptı, cuma gününü tercih etti. Geceler arasında tercih yaptı, Kadir gecesini tercih etti. Saatler arasında tercih yaptı, namaz saatini tercih etti. Cuma (namazı), o cumadan diğer cumaya kadar işlenen (küçük) günahlara keffaret olur, sevabı da üç kat artırır. Ramazan orucu, o Ramazanla diğer Ramazan arasındaki günahları affettirir. Hac vazifesini yapmak, o hac ile diğer hac arasındaki günahları affettirir. Yapılan umre, kendisiyle diğer umre arasındaki günahları affettirir. Kişi iki sevap arasında, işlediği sevap ile yapmak istediği sevap arasında -yani iki namaz arasında- vefat eder. Ramazanda şeytanlar zincirlerle bağlanır. Cehennemin kapıları kapatılır, cennetin kapıları açılır. Bu ayda; "Ey hayrı arayan! Gel! Bütün istediklerin Ramazan'dadır." diye nidâ edilir. Hiçbir gecede yapılan ibadet, Ramazanın son on gecesinde yapılan ibadet kadar Allah katında sevimli ve makbul değildir.

31. Ruhların Bedenlerle Buluştuğu Gün:

Cuma günü ölülerin ruhları kabirlerine yaklaşır, bedenlerle irtibat kurarlar. Bu günde kendilerini ziyaret edenleri, yanlarından geçenleri, selâm verenleri ve aralarına katılanları (ölenleri) diğer günlerdeki tanımalarına nazaran çok daha iyi tanır ve bilirler. O gün ölülerin,dirilerin buluştuğu gündür. O gün kıyamet kopunca öncekiler-sonrakiler, yeryüzü-gözyüzü sakinleri, Allah-kul, amel eden ve yaptığı amel, zulüm gören ona zulmeden zalim ve güneş-ay buluşurlar. Oysa bu ikililer o zamana kadar daha önce hiç bir araya gelmemişlerdi. O gün buluşma ve kaynaşma günüdür. Bu yüzden insanlar dünyada iken diğer günlere bakarak bu günde daha sık buluşur, görüşürler. O gün karşılaşma günüdür.

Ebu't-Teyyâh Yezîd b. Humeyd anlatıyor: Mutarrif b. Abdullah kırlara çıkardı. Cuma gecesi olunca gece yeni başlarken atına biner yola çıkardı. Yolunu kamçısı aydınlatırdı. Yine böyle bir gece yola çıktı. Mezarlığa varınca atı üzerinde hafifçe kestirdi. Mutarrif diyor ki: Bu esnada kabirdekileri gördüm. Kabirdeki her şahıs kabri üzerine oturmuştu. Beni görünce;

---

106. Müellif bu olayı *er-Rûh* adlı eserinde (s.26, Beyrut, 1986) İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Kitabu'l-Kubûr*'undan aktarmaktadır. Ancak biz gerek bu eserinde, gerekse diğer eserinde bu olayın anlatımında karışıklık bulunduğu için tercümede Ebu Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'sını (c.II, s.205, Mısır, 1974) esas aldık.

"Siz cuma gününü biliyor musunuz?" diye sordum. "Evet, dediler. O gün kuşların ne dediğini de biliriz." "Peki, kuşlar ne derler?" diye sordum. "Hayırlı günden selâm size, selâm size! derler." diye cevap verdiler.[106]

İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Menâmât* ve diğer eserlerinde, Âsım el-Hacderî'nin ailesinden bir zatın anlattığı şu rüyayı kaydediyor: Ölümünden iki yıl sonra Âsım el-Hacderî'yi rüyamda gördüm. Aramızda şu konuşma geçti; sordum:

—Sen ölmemiş miydin?

—Evet, öyle.

—Peki şimdi neredesin?

—Yeminle söylüyorum, cennet bahçelerinden birindeyim. Ben ve bir grup arkadaşım her cuma gecesi ve sabahı Bekir b. Abdullah el-Müzenî'nin yanında toplanıyor, sizin haberlerinizi alıyoruz.

—Toplanıp bir araya gelen cisimleriniz mi yoksa ruhlarınız mı?

—Heyhât, cisimler çürüdü toprak oldu! Buluşanlar sadece ruhlardır.

—Sizi ziyaretimizin farkına varıyor musunuz?

—Cuma akşamı, bütün cuma günü boyunca ve cumartesi gecesi güneş doğuncaya kadar ziyaretinizi biliriz.

—Neden bu durum diğer bütün günler için geçerli olmuyor?

—Çünkü cuma gününün bir üstünlüğü ve yüceliği vardır.

Yine İbn Ebi'd-Dünyâ anlatıyor: Muhammed b. Vâsi' her cumartesi seher vaktinde mezarlığa gider kabirlerin başında durur, onları selâmlar, onlar için dua eder, sonra dönüp gelirdi. Dediler ki: "Ziyaretinizi bu gün yerine pazartesi günü yapsanız!" Bunun üzerine: "Bana kadar ulaşan bir habere göre ölüler, cuma günü ile ondan bir önceki ve bir sonraki günde kendilerini ziyaret edenleri bilirlermiş" diye karşılık verdi.

Süfyan es-Sevrî'den naklediyor: Diyor ki: Bana ulaştığına göre Dahhâk demiştir ki: "Kim cumartesi günü güneş doğmadan önce bir kabri ziyaret ederse ölü, onun ziyaretini bilir." Sordular: "Bu nasıl olur?" Cevap verdi: "Cuma gününün şerefinden dolayı."[107]

---

107. Müellif bu bölümdeki haberleri *er-Rûh*'da da zikretmiştir. Bk. s.26 vd.

32. Cuma Orucu:

Tek olarak yalnızca cuma günü oruç tutmak mekruhtur. İmam Ahmed'in açık ifadesi böyledir.

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) cuma günü oruç tutma meselesini sordular. O da yalnızca o güne mahsus olmak üzere oruç tutmayı yasaklayan hadisi söyledi. Sonra ardından dedi ki: "ancak tutmakta olduğu oruç o güne denk gelmişse caizdir. Yalnızca o güne mahsus olarak oruç tutmak ise caiz değildir."

Bu sözler üzerine sordum: "Bir adam, bir gün oruç tutuyor, bir gün yiyor, iftarı perşembeye, orucu cumaya ve yine iftarı cumartesiye rastgeliyor. Bu durumda yalnızca cuma orucu tutmuş gibi mi oluyor?" İmam Ahmed, bu soruma karşılık: "Caiz olmayan, kasden o güne özgü olmak üzere oruç tutmaktır. Sadece cuma günü kasıtlı oruç tutmak mekruhtur."

Mâlik ve Ebu Hanîfe o gün oruç tutmayı diğer günlerde olduğu gibi mübah saymışlardır. Mâlik diyor ki: "İlim ve fıkıh adamlarından ve kendilerine uyulan imamlardan hiçbirinin cuma günü oruç tutmayı yasakladığını işitmedim. O gün oruç tutmak güzeldir. İlim adamlarından birisinin o gün oruç tuttuğunu gördüm, onun bu konuyu araştırdığını sanıyorum."

İbn Abdilber der ki: Cuma orucu konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen hadisler birbirini tutmamaktadır. İbn Mes'ûd (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) her ay üç gün oruç tuttuğunu naklediyor ve: "Cuma günü O'nun iftar ettiğini çok az görmüşümdür" diyor. Bu hadis, sahihtir.(108) İbn Ömer'in (r.anhüma) de "Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü iftar ettiğini hiç görmedim" dediği rivâyet ediliyor. Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, Hafs b. Gıyâs - Leys b. Ebî Süleym - Umeyr b. Ebî Umeyr - İbn Ömer senediyle zikretmiştir.(109)

---

108. Ahmed, *Müsned,* 1/406; Tirmizî, 742; Nesâî, 4/204; Ebu Davud, 2450. Senedi hasendir. Bu hadis cuma günü oruç tutmayı yasaklayan hadislerle çelişmez. Çünkü şöyle açıklanabilir. Hz. Peygamber (s.a.), cuma şayet oruç tuttuğu günler arasında kalırsa o gün orucunu bozmazdı. Bu da yalnız cumaya mahsus olmak üzere tutulan orucun mekruh sayılmasına zıt değildir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) söz ve fiili uzlaştırılmış olur.

109. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/200) bu anlamda bir hadis rivâyet etmiş ve rivâyet edenlerin Ebu Ya'lâ ile Bezzâr olduğunu söylemiştir. Hadis zayıftır.

İbn Abbas da devamlı o gün oruç tuttuğunu nakletmiştir.

Mâlik'in sözettiği ilim adamının Muhammed b. el-Münkedir (v. 130/747) olduğunu söylüyorlar. Bazıları ise Safvan b. Süleym'dir (v. 132/749) diyorlar.

ed-Derâverdî, Safvân b. Süleym'den naklen Cûşem oğullarından bir adamın, Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadisi rivâyet ettiğini işittiğini naklediyor: "Kim cuma günü oruç tutarsa, ona, dünya günlerine benzemez ay gibi berrak ve parlak on ahiret günü sevabı yazılır."[110]

Cuma orucunda aslolan bir hayır ameli olmasıdır. Yalnızca muhalifi bulunmayan bir delille yasaklanabilir.

Derim ki: Asla kusur bulunamaz bir sıhhatte olan muhalif-sahih hadis vardır. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Muhammed b. Abbad'dan naklediliyor: Muhammed diyor ki; Câbir'e: "Allah Rasûlü (s.a.) cuma orucunu yasakladı mı?" diye sordum, "Evet" cevabını verdi.[111]

Müslim'in *Sahih*'inde Muhammed b. Abbâd'ın şöyle dediği rivâyet edilmekte: Câbir b. Abdullah'a, Beytullah'ı tavaf ettiği bir sırada; "Allah Rasûlü (s.a.) cuma orucunu yasakladı mı?" diye sordum. "Şu yapının Rabbine yemin ederim ki, evet." diye karşılık verdi.[112]

Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre'den naklediyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını işittim: "Hiçbiriniz bir gün öncesinde yahut bir gün sonrasında oruç tutmadıkça cuma günü oruç tutmasın." Bu lâfızla Buharî rivâyet etmiştir.[113]

Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den nakılediliyor: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Geceler arasında yalnız cuma gecesini ibadete ayırmayın. Günler içinde yalnız cuma günü oruç tutmayın; ancak birinizin tuttuğu oruç o güne denk gelirse tutabilir."[114]

Buharî'nin *Sahih*'inde, Peygamberimizin hanımı Cüveyriye bt. Hâris'den naklen anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.), bu hanımının oruçlu olduğu bir cuma günü yanına girdiğinde ona soruyor: "Dün oruç tuttun mu?" "Hayır" cevabını alıyor. "Peki yarın tutmak istiyor musun?" soru-

110. Hadis zayıftır.
111. Buharî, 30/63; Müslim, 1143.
112. Müslim, 1143.
113. Buharî, 30/63; Müslim, 1144.
114. Müslim, 1144.

suna: "Hayır" cevabını alınca da "Orucunu boz" diyor.[115]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Abbas'tan naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklediliyor: "Yalnız cuma günü oruç tutmayın." [116]

Yine *Müsned*'de nakledildiğine göre; Cünûde el-Ezdî anlatıyor: Bir cuma Ezd kabilesinden yedi kişiyle birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdim. Ben sekizincileri idim. Hz. Peygamber (s.a.) kahvaltı yapıyordu. "Kahvaltıya buyrun" dedi. Biz: "Oruçluyuz, ey Allah'ın Rasûlü!" dedik. "Dün oruç tuttunuz mu?" diye sordu. "Hayır" diye karşılık verdik. "Peki, yarın tutacak mısınız?" diye sordu; bu sefer de: "Hayır" cevabını verdik. "O halde orucunuzu bozun." dedi. Artık Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber yedik. Cuma vaktinde hitap etmek için minbere çıkıp oturduğunda bir kap su istedi, minber üzerindeyken halkın gözü önünde suyu içti. Bu davranışıyla Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü oruç tutmadığını halka göstermek istemişti.[117]

Yine *Müsned*'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Cuma günü, bayram günüdür. Bayram gününüzü, oruç günü haline getirmeyin. Ancak o günden önceki veya sonraki günde oruç tutacaksanız o gün de tutabilirsiniz."[118]

İbn Ebî Şeybe, Süfyân b. Uyeyne - İmrân b. Zabyân - Hukeym b. Sa'd senediyle Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder: "Herhangi biriniz ay içerisinde bazı günlerde nâfile oruç tutarsa perşembe günü oruçlu olsun, cuma günü oruç tutmasın. Çünkü o gün, yemek, içmek ve zikir günüdür. Allah o kimse için iki yararlı günü bir araya getirmiş olur: 1) Oruç tuttuğu gün, 2) Müslümanlarla beraber ibadet ettiği gün."[119]

İbn Cerîr, Muğîre'den naklen İbrahim (en-Nehaî)'nin şu sözünü zikreder: "Onlar (sahabe) cuma orucunu, namaza güç elde etmek için mekruh sayarlardı."

---

115. Buharî, 30/63; Ebu Davud, 2422.
116. *Müsned*, 1/288. Hadis zayıftır.
117. Ahmed ve Hâkim (3/608). Hafız İbn Hacer, *İsâbe*'de (1198) Nesâî'nin rivâyet ettiğini söylüyor. Hadis zayıftır.
118. Ahmed, 2/303, 532; Hâkim, 1/437. Bu hadis zayıfsa da bu anlamda Buharî ve Müslim'in rivâyet ettikleri bir hadis yukarıda geçti.
119. Senedi zayıftır.

Derim ki: Cuma orucunun niçin mekruh olduğunda gözönünde bulundurulacak üç husus vardır:

1- Birisi (İbrahim en-Nehaî'nin zikrettiği) bu husus. Ancak ek olarak bir gün önce veya sonra oruç tutulduğunda mekruhluğun ortadan kalkması burada problem olmaktadır.

2- O gün bayram günüdür. Hz. Peygamber (s.a.) buna işaret etmiştir. Bu husus illet gösterildiğinde iki problem ileri sürülüyor: 1) Bayram günü oruç tutmak haram olduğu halde cuma günü oruç tutmak haram değildir. 2) Mekruhluk, yalnız o güne özgü olarak oruç tutmamakla ortadan kalkmaktadır. Bu iki probleme şöyle cevap verilir: Cuma günü yılın bayramı değil, haftanın bayramıdır. Haramlık sadece yılın bayramında oruç tutmada sözkonusudur. Bir gün önce yahut sonra oruç tutarsa o gün cuma ve bayram olduğu için oruç tutmuş olmaz. O güne mahsus oruç tutmaktan doğan kusur ortadan kalkmış olur. Hatta cuma oruç tuttuğu günler arasına bağımlı olarak girmiş olur. İmam Ahmed'in (r.h.) *Müsned*'inde, Nesâî ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet ettikleri: "Cuma günü Allah Rasûlü'nün (s.a.) iftar ettiğini çok az görmüşümdür." hadisi[120] -şayet sahihse- buna bağlanır. Eğer bu hadis sahihse o zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç tuttuğu günler arasına, cuma bağımlı olarak girerdi; yoksa yalnız o güne mahsus oruç tuttuğu olmazdı diye yorumlamak belirginleşir. Çünkü kendisinden nakledilen yalnız o güne mahsus oruç tutmayı yasaklayan sahih hadis vardır. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyet edilen yasaklayıcı sabit hadisler nerede, Sahih sahiblerinden hiçbirinin rivâyet etmediği ve Tirmizî'nin de garîbliğine hükmettiği cevâz hadisi nerede! Açık ve sahih hadislere nasıl karşı gelebilir, sonra da onların önüne geçebilir?!

3- Sedd-i zerîa[121]: Dinde olmayan şeyleri dine katma ve dünyevî işlerden tamamen sıyrılarak bazı günleri ibadete ayırmak suretiyle hıristiyan

---

120. Yukarıda geçti. Bkz. dipnot: 108.
121. Sedd-i zerîa: Tamlama olarak bir şeye ulaşmayı mümkün kılan yolu, sebebi, vasıtası, fırsatı, bahaneyi tıkamak anlamına gelir. Terim anlamı ise, dış görünüşleri itibariyle mübah olan fakat harama götüren, her türlü sebep ve vasıtaların önünü kesmek anlamına kullanılır. Meselâ, müşriklerin arasında onların putlarına sövmek yasaklanmıştır. Çünkü onlar da karşı tarafın ilâhına -Allah'a- söverler. Bu prensip daha çok malikîler ve hanbelîlerce kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için, bk. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, ***İ'lâmu'l-Muvakkıîn***, C.III, s.147-171, Şevkânî, ***İrşâdu'l-Fuhûl***, 246-248.

ve yahudilere benzeme vesilesi olan kapıları kapamak. Buna ek olarak şöyle de denebilir. Bu günün, diğer günlerden üstünlüğü açık olduğundan dolayı o günde oruç tutmaya çağıran sebep güçlüdür. Halkın birbirlerine bakarak cuma orucunu sürekli hale getirmeleri ve diğer günlerin orucu için düzenlemedikleri tören ve merasimleri düzenlemeleri büyük ihtimaldir. Burada da şerîattan olmayanı şerîata katma sözkonusudur. Bu amaçla -Allah en iyi bilendir ya- geceler arasında yalnız cuma gecesini ibadete ayırmak yasaklanmıştır. Çünkü bu gece, en faziletli gecelerden biridir. Hatta bazıları, Kadir gecesinden de üstün saymıştır. İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet bu görüş doğrultusundadır. Böyle olduğu içindir ki o geceyi ibadete ayırmak ihtimali büyüktür. Şâri' bu yüzden vasıtayı kesti ve o geceyi ibadete ayırmayı yasaklamakla bu kapıyı kapadı. Allah en iyi bilendir.

Soru: Başka bir günü oruca ayırma konusunda ne dersiniz?

Cevap: Pazartesi, arefe ve aşûre günü gibi bizzat Şâri'in belirlediği günleri ayırmak sünnettir. Cumartesi, salı, pazar, çarşamba gibi başka bir günü ayırmak ise mekruhtur. Bunların en mekruh ve harama en yakın olanı da oruç tutmak, tazim göstermek için kâfirlerin bayram günlerini ayırmalarına en çok benzeyenidir.

33. İnsanların Bir Araya Geldiği Gün:

O gün insanların bir araya geldiği ve kendilerine, varlık sahasına çıkış ve yeniden dirilişin hatırlatıldığı bir gündür. Allah (c.c.), her ümmet için ibadetle uğraşacakları, varlık sahasına çıkışı ve yeniden dirilişi anmak için toplanacakları ve âlemlerin Rabbi Allah önünde ayakta durup en büyük toplantıyı yapacakları günü hatırlayacakları, hafta içinde bir gün tayin etmiştir. Bu gözetilen maksada en uygun gün de Allah'ın yaratıkları bir arada toplayacağı gün olan cuma günüdür. Allah o günü şeref ve üstünlüğe sahip bu ümmet için saklamıştır. Kendisine itaat için bugünde toplanmayı meşrû kılmış ve lütfuna ulaşmak için bu ümmetin diğer ümmetlerle o günde buluşmalarını takdir buyurmuştur. Öyleyse o gün dünyada şer'an, ahirette ise takdiren toplantı günüdür.

Gün yarılanınca, hutbe ve namaz vakti boyunca cennet ve cehennem halkı yerlerinde bulunurlar. Nitekim birçok yönden gelen rivâyete göre İbn Mes'ûd: "Kıyamet günü, gün yarılanınca cennet halkı konaklarına cehennem halkı yerlerine çekilir, öğle uykusuna yatarlar." demiş: "O gün, cennetliklerin kalacakları yer çok iyi, öğle uykusuna yatıp dinlenecekleri yer

çok güzeldir."[122] ve "Sonra gerçekten öğleyin dinlenecekleri yer cehennemdir."[123] âyetlerini okumuştur. Onun kıraatinde âyet aynen bu şekildedir.

Bu yüzden günlerin yedi olduğunu, sadece kendilerine kitap gönderilen milletler bilebilir. Kitapları bulunmayan milletler bunu bilemezler; ama bunlar arasından, peygamberlerin ümmetlerinden bilgi alan kimseler bilebilirler. Çünkü burada günlerin yedi olduğunu gösteren ve duyularla algılanabilen bir alâmet yoktur; ay, sene ve mevsimleri gösteren alâmetler vardır. Allah gökleri, yeri ve bunlar arasındaki varlıkları altı günde yaratıp peygamberleri ve elçileri aracılığıyla kullarına bunu tanıtınca kullar için hafta içerisinde bunları, yaratılma hikmetini ve niçin yaratıldıklarını, kâinatın müddetini, gökler ve yerin katlanmasını, işin tıpkı Allah'ın yarattığı ilk zamana geri döneceğini ve bütün bunların gerçek bir vaad ve doğru bir söz olduğunu hatırlatıcı bir gün tayin edip meşrulaştırdı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini okurdu. Çünkü bu iki sûre yaratılış, diriliş, yaratıkların haşri, kabirlerinden çıkartılıp cennet yahut cehenneme gönderilmeleri gibi olmuş ve olacak hâdiseleri ihtiva etmektedir. İlmi ve bilgisi kıt bazı kimselerin zannettikleri gibi Hz. Peygamber (s.a.), bu sûreyi içinde secde âyeti geçtiği için okumamıştır. Bu kimseler bu yanlış düşüncelerinden dolayı başka bir sûreden secde âyeti okuyor, cuma sabah namazının secde âyeti okumakla üstün tutulduğuna inanıyor ve bunu yapmayana da hoşgörüyle bakmıyorlar.

Hz. Peygamber (s.a.) bayramlar ve diğer günlerdeki büyük toplantılarda aynen böyle tevhidden, yaratılış ve yeniden dirilişten, peygamberlerin ümmetleriyle geçirdikleri hâdiselerden, peygamberleri yalanlayan ve onlara küfredenleri Allah'ın nasıl helâk edip bedbaht eylediğinden, inanan ve onları tasdik edenleri ise nasıl kurtarıp sağlık ve selâmete ulaştırdığından bahseden bir sûre okurdu.

Nitekim bayram namazlarında Kâf ve Kamer sûrelerini[124]; bazan da

---

122. Furkân, 25/24.
123. Saffât, 37/68. İkinci âyetteki "makîl = öğleyin dinlenecekleri yer" kısmı mütevâtir kırâatlerde "merci' = dönecekleri yer" şeklindedir. Bu kırâat müellifin de belirttiği üzere İbn Mes'ûd'un kendi kırâati olup onun tefsiri mahiyetindedir.
124. Ahmed, *Müsned*, 5/217, 218; Müslim, 891; Tirmizî, 534; Ebu Davud, 1154; Nesâî, 3/183, 184.

A'lâ ile Gâşiye sûrelerini okurdu.[125] Cuma namazında bazan Cuma sûresini okurdu.[126] Çünkü bu sûre cuma namazını kılma, ona koşma ve namaza engel her türlü işi terketme emri ile iki cihanda kurtuluşa ermek için Allah'ı çokça anma emrini ihtiva etmektedir. Zira Allah'ı (c.c.) anmayı unutmak iki cihanda da perişanlığa ve helâka sebep olur. İkinci rekâtta Münâfikûn sûresini okurdu. Böylece ümmeti koyu münafıklıktan sakındırdığı gibi mallarının ve çocuklarının onları cuma namazından ve Allah'ı anmaktan alıkoymasından da sakındırmış ve böyle yaparlarsa kesinlikle perişan olacaklarını bildirmiş, kurtuluşlarının en büyük sebeplerinden biri olan sadaka verme fiiline teşvik etmiş; ölüm zamanı gelip çattığında ecelin ertelenmesini ister, yeniden dünyaya dönüşü temenni eder, fakat istek ve temennilerine kulak asılmaz bir duruma düşmemeleri için uyarıda bulunmuş olurdu. Hz. Peygamber (s.a.) huzuruna bir heyet çıktığında onlara Kur'an dinletmek isterse işte böyle yapardı. Bu yüzden açıktan okunan namazlarda kırâati uzatırdı. Nitekim akşam namazını hem A'râf (iki rekâta paylaştırmak suretiyle) hem de Tûr ve Kâf sûreleriyle kıldırmıştır. Sabah namazını yüz kadar âyet okuyarak kıldırırdı.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hutbelerinin Özellikleri:

Hz. Peygamber (s.a.) hutbelerinde, inanç esasları olan Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, Allah'a kavuşmaya imandan cennet ve cehennemden; Allah'ın dostları ve buyruğuna uyanlar için hazırladığı mükâfatlar ile düşmanları ve kendisine isyan edenlere hazırladığı cezalardan bahsederken aynı üslubla bunları zihinlere yerleştirirdi. Onun hutbesinden kalbler iman ve tevhidle, marifetullah (Allah'ı tanıma, Allah bilgisi) ve Allah'ın günlerinin bilgisiyle dolup taşardı. Başkalarının hutbeleri gibi yalnızca bütün canlılar arasında ortak olan -geçen hayata ağlayıp sızlanma, ölümle korkutma gibi- hususları ihtiva etmezdi. Çünkü böyle hutbeler kalbde Allah'a iman, tevhid, Allah'a özgü bilgi, O'nun günlerini hatırlama hasıl etmez; nefisleri Allah sevgisine, O'na kavuşma arzusuna sürüklemez. Dinleyiciler, öleceklerini, mallarının paylaştırılacağını, toprağın cesedlerini çürüteceğini öğrenmekten başka hiçbir fayda elde etmeden çıkıp giderler.

125. Müslim, 878; Tirmizî, 533; Nesâî, 3/183; İbn Mâce, 1281.
126. Müslim, 877; Ebu Davud, 1124.

Keşke böyle bir hutbeyle hangi iman, hangi tevhid, hangi marifet, hangi faydalı ilim hasıl olur, bir bilebilsem?!

Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının hutbelerini düşünen kişi görür ki, bu hutbeler hidayet ve tevhidi açıklamaya; Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ve temel iman esaslarını anlatmaya; Allah'a davet etmeye, Allah'ı kullarına sevdiren nimetleri ile O'nun gazabından korkutan günlerini anlatmaya; onlara kendisini sevdiren Allah'ı anma ve O'na şükretme emri vermeye yeterliydiler. Allah'ı kullara sevdiren isimlerini, sıfatlarını ve O'nun azametini zikrederler; kulları Allah'a sevdiren ibadet, şükür ve zikir gibi hususları emrederlerdi. Dinleyenler O'nu sevmiş, O da onları sevmiş olarak dönerlerdi. Sonra uzun zaman geçti. Nübüvvet nuru gizlendi. Şer'î kanunlar ve emirler, hakikatleri ve maksatları gözetilmeksizin yapılan merasimler halini aldı. Bu şer'î kanun ve emirlere merasim şeklini verdiler, onları nelerle istiyorlarsa bunları da o şeylerle süsler oldular. Ardından bu merasim ve törenleri terkedilmez âdetler haline getirdiler; asıl terkedilmemesi gereken maksatları terkettiler. Hutbeleri kafiyeli sözlerle, şiirlerle, nüktelerle ve edebiyatın süsleme sanatlarıyla süsler oldular. Böylece kalblerin hutbede alacakları nasib noksanlaştı, hatta yok oldu. Hutbenin maksadı yitirildi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbelerinden muhafaza edilenlere bakılacak olursa, hutbesinden daha çok Kur'an ve bilhassa Kâf sûresini okuduğu görülür. Hâris b. Nu'man'ın kızı Ümmü Hişâm diyor ki: "Ben Kâf sûresini ezberlediysem, yalnızca Hz. Peygamber (s.a.) minber üzerinde hutbe söylerken O'nun mübarek ağızlarından ezberlemişimdir."[127]

Ali b. Zeyd b. Ced'ân'ın rivâyet ettiği zayıf bir senedle nakledilen, Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbelerinden bize kadar intikal eden bir hutbesi şöyledir:

"Ey insanlar! Ölmeden önce Allah'a (c.c.) tevbe ediniz. Meşgûl olmadan önce hayır ameller işlemeye hız veriniz. Rabbinizle aranızdaki bağları O'nu çok zikretmek, gizli-aşikâr sadaka vermek suretiyle güçlendiriniz. Hem böylece mükâfat alır, övülür, rızıklandırılırsınız.

Bilesiniz ki, Allah (c.c.), şu makamımda, şu ayımda, şu yılımda kıyamete kadar cuma namazını üzerinize farz kılmıştır. Bir kimse, başında adil veya zalim bir devlet başkanı olduğu halde cumayı kılmaya imkân bulup

127. Müslim, 872; Ebu Davud, 1102 ve 1103; Nesâî, 2/157.

da inkâr ettiğinden yahut hafife aldığından dolayı ben hayattayken yahut ölümümden sonra terkeder kılmazsa, Allah iki yakasını bir araya getirmesin, işinde bereket vermesin. Dikkat ediniz! Tevbe edinceye kadar böyle bir kimsenin kıldığı namaz namaz değil, aldığı abdest abdest değil, tuttuğu oruç oruç değil, verdiği zekât zekât değil, yaptığı hac hac değil! O'na bereket de yoktur. Şayet tevbe ederse Allah tevbesini kabul buyurur. Dikkat ediniz! Kadın erkeğe, a'rabî muhacire, serkeş kimse mü'mine imamlık etmesin! Ancak sultan, otoritesiyle onu bu işe zorlar ve sultanı nkılıcından, kırbacından korkması hali müstesna."[128]

Diğer bir hutbesi de şöyledir:

"Hamd Allah'a mahsustur. O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz; saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur; O tektir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Muhammed (s.a.) şüphesiz O'nun kulu ve elçisidir. Kıyamet saati önünde onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak hakla göndermiştir. Allah ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense yalnızca kendisine zarar vermiş olur. Allah'a hiçbir zarar veremez." Bu hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.[129] İnşaallah, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac esnasında yaptığı hitabeler ileride (hac bahsinde) gelecektir.

---

128. İbn Mâce, 1082. Hadis zayıftır. Ayrıca Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* adlı eserinde bu hutbeyi kaydetmiş ve Taberânî'nin *Evsat*'ta rivâyet ettiğini belirtmiştir.

129. Ebu Davud, 1097. Hadis zayıftır. Ayrıca metinde geçen "Onlara isyan edense" sözünü Hz. Peygamber'in (s.a.) hoş karşılamadığı sahih yolla rivâyet edilmiştir. Müslim (870), Ebu Davud (1099), Nesâî (6/90) ve Ahmed b. Hanbel'in (4/256, 379) Adiy b. Hâtim'den rivâyetlerine göre bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda hitabede bulundu ve şöyle dedi: "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse muhakkak doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense şüphesiz azıtıp sapıtmıştır". Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Sen ne kötü hatipsin! Allah'a ve Rasûlü'ne isyan edense, şeklinde de" diyerek adamı uyardı. Âlimler diyorlar ki: Hz. Peygamber (s.a.) hatibi, kendisini zamirle Allah'a eş tuttuğu için uyarmış, onu bundan engellemiş ve Allah Teâlâ'ya tâzim olsun diye O'nun ismini öne almasını emretmiştir. Nitekim bir diğer hadiste şöyle buyurulmuştur: "Herhangi biriniz, Allah dilerse ve filan dilerse, demesin; Allah dilerse sonra filan dilerse desin." Sindî'nin, Nesâî haşiyesinde kaydettiğine göre, üstad İzzeddin b. Abdüsselâm diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) özelliklerinden biri de O'nun kendisi ile Rabbini (c.c.) bir zamirde bir araya getirmesinin caiz olmasıdır. Bu durum başkaları için caiz değildir. O'dan başkası için bunun caiz olmaması şundandır. Başka biri bir arada zikrederse onun söylemesi eşit kılma

6— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hutbe Esnasındaki Tavırları:

Hutbeye çıktığı zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artar; sanki heyecanlı heyecanlı: "Düşman üstünüze sabah-akşam saldırmak üzeredir" diye haber vererek bir orduyu uyarıyormuşçasına bir hal alır, ardından: "Benim peygamber olarak gönderilmemle kıyamet arasındaki müddet şu ikisi gibidir." buyurur, işaret ve orta parmaklarını birbirine yanaştırır ve derdi ki: "Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. En iyi yol Muhammed'in yoludur, işlerin en fenası uydurulup dine katılan bid'atlerdir. Her bid'at sapıklıktır." Sonra da şöyle buyururlardı: "Ben, her mümine kendi canından daha yakın, daha lâyıkım. Kim vefat eder, geride bir mal bırakırsa ailesine kalır. Kim de bir borç yahut çoluk çocuk bırakırsa borcunu ben öder, çoluk çocuğuna ben bakarım." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.(130)

Müslim'in aynı hadisi başka lafızlarla naklettiği diğer bir rivâyette "Hz. Peygamber (s.a.) cuma hutbesinde Allah'a hamdeder, O'na övgüler söyler; sonra bunun peşinden yüksek sesle konuşmaya başlardı..." deniliyor ve hadisin geri kalan kısmı zikrediliyor.

Hadisin diğer bir rivâyet şekli de şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) Allah'a hamdeder, O'na lâyık olduğu şekilde övgüler söyler, sonra: "Allah kimi doğru yola iletirse, onu hiç kimse sapıtamaz. Sapıttığını da hiç kimse doğru yola iletemez. Sözlerin en iyisi Allah'ın Kitabıdır."

Nesâî'nin naklettiği diğer bir lafız ise şöyledir: "Her bid'at sapıklıktır. Her sapıklık cehennemdedir."

Hamd, övgü ve şehadetten sonra hutbelerinde "Emmâ ba'du" derdi.(131)

Hutbeyi kısa tutar, namazı uzatır, çokça zikreder ve az sözle çok mana ifade eden kelimeler seçerdi. "Doğrusu kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhını (=ince anlayış sahibi olduğunu) gösterir." buyururdu.(132)

---

vehmi verir. Oysa Hz. Peygamber için böyle bir durum sözkonusu değildir. Böyle bir vehim uyandırma, onun makamına yol bulamaz.

130. Müslim, 867; Nesâî, 3/188, 189.

131. Buharî, 11/29. Emmâ ba'du: Sözlük anlamıyla "Şimdi, bundan sonra" demek olan bu söz, "Şimdi asıl maksada gelelim" anlamında kullanılmaktadır.

132. Ahmed, *Müsned*, 4/263; Müslim, 869. Müslim'in rivâyetinde şu ilâve vardır: "Na-

Hutbede, ashabına İslâm'ın prensiplerini ve şer'î kanunları öğretir; hutbe söylerken içeri giren sahabîye iki rekât namaz kılmasını emretmesinde[133] olduğu gibi, şayet hutbe esnasında emredilmesi yahut yasaklanması gereken bir durum ortaya çıkarsa onlara yapmalarını yahut yapmamalarını emrederdi.

İnsanların omuzlarına basa basa ileri geçmeye çalışan kimseyi menederek oturmasını emretmiştir.[134]

O esnada ortaya çıkan bir ihtiyaçtan dolayı yahut ashabından birisinin soru sorması üzerine hutbeyi keser, ona cevap verir, sonra kaldığı yerden hutbesine devam eder, tamamlardı.

Bazan gerek duyarsa minberden iner sonra geri dönerek hutbesini tamamladığı da olurdu. Nitekim bir keresinde torunları Hasan ile Hüseyin'i (r.anhümâ) almak için minberden inmiş, onları kucaklayıp minbere çıkartmış ve hutbesini tamamlamıştır.[135]

Hutbe esnasında bir adama: "Ey falan, buraya gel! Ey falan, otur! Ey falan, namaz kıl!" diye seslendiği olurdu.

Duruma göre ashabına hutbede emirler verirdi. Aralarında sıkıntı içinde, ihtiyaç sahibi birini görünce onlara, o kişiye sadaka vermelerini emreder ve buna teşvikte bulunurdu.[136]

---

mazı uzatın, hutbeyi kısa tutun. Şüphesiz öyle anlatımlar var ki büyüleyicidirler."

133. Buharî, 11/33; Müslim, 875; Ebu Davud, 1115; Nesâî, 3/103; İbn Mâce, 1162. Câbir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki: Cuma günü Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken içeri bir adam girdi. Hz. Peygamber (s.a.) ona sordu: "Namaz kıldın mı?" Adam; "Hayır" cevabını verince: "O halde iki rekât kıl." buyurdu.

134. Ebu Davud, 1118; Nesâî, 3/103. Ebu'z-Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb anlatıyor: Bir cuma günü Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından Abdullah b. Büsr'ün yanında idik. İnsanların omuzlarına basa basa bir adam geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Büsr dedi ki: Cuma günü Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken adamın biri insanların omuzlarına basa basa (öne) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Otur, sıkıntı verdin" buyurdu. Rivâyetin isnâdı hasendir.

135. Tirmizî, 3776; Ebu Davud, 1109; Nesâî, 3/108; İbn Mâce, 1600. İsnâdı hasendir.

136. Müslim, 1017. Cerîr b. Abdullah el-Becelî anlatıyor: Günün evvelinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydik. Kaplan derisi gibi benekli yün elbiseleri yahut abaları yırtık, kılıçlarını kuşanmış, yalın ayak, çıplak ve çoğunluğu hatta hepsi Mudar kabilesinden olan bir topluluk Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldi. Onlarda gördüğü yoksulluktan dolayı Allah Rasûlü'nün (s.a.) yüzünün rengi değişti. Bunun üzerine içeri girdi, sonra çıktı. Bilâl'e emretti, Bilâl ezan okuyup kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) namaz kıldırıp: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan Rabbinizden korkun... Allah üzerinizde gözcüdür." (Nisâ, 4/1) ve Haşr sûresindeki: "Ey iman eden-

Hutbe esnasında Allah Teâlâ'yı anarken ve O'na dua ederken işaret parmağı ile işaret ederdi.[137]

Yağmur yağmadığı için kuraklık başgösterince hutbede ashabı için yağmur duası ederdi.[138]

İnsanların toplanması için biraz zaman tanırdı. Halk toplandığında tek başına onların yanına çıkardı. Böyle anlarda önünde tellallık yapacak bir çavuşu yoktu, ne başına ne omuzlarına şal atardı, ne de siyah giyerdi. Camiye girince, orada bulunanlara selâm verirdi. Minbere çıktığında yüzünü halka çevirir, selâm verirdi. Kıbleye yönelik dua etmezdi. Sonra oturur, Bilâl ezana başlardı. Ezan bitince Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkar; bir haber vermek gibi herhangi bir şeyle ezan ile hutbe arasını ayırmaksızın hutbeye başlardı.

Eline ne bir kılıç alırdı ne de başka bir şey. Minber yapılmadan önce

---

ler! Allah'tan korkun. Herkes yarın için önden ve gönderdiğine baksın." (Haşr, 59/18) âyetlerini okudu ve şöyle buyurdu: "Allah'tan korkun. Herkes dinar, dirhem, elbise, bir sa' buğday, bir sa' hurma... yarım hurma da olsa sadaka olarak versin." Ensâr'dan bir adam avucunun zor aldığı, hatta avucuna sığmayan bir kese getirdi bıraktı. Sonra insanlar birbirini takip etti. Öyle ki yiyecek ve giyecekten oluşan iki yığın oluştuğunu gördüm. Allah Rasûlü'nün (s.a.) sevinçten yüzünün parıl parıl gümüş gibi parladığını gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) bunun üzerine şöyle buyurdu: "İslâm'da kim güzel bir çığır açarsa o kimseye hem açtığı bu çığırın mükâfatı, hem de ondan sonra o çığırı takip edenlerin mükâfatı -onların mükâfatlarından birşey eksiltilmeksizin- verilir. Kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa o kimseye hem açtığı bu çığırın günahı, hem de ondan sonra o çığırı takip edenlerin günahı -onların günahlarından birşey eksiltilmeksizin- verilir."

137. Müslim, 874; Ebu Davud, 1104; Nesâî, 3/108: Umâre b. Ruaybe, Bişr b. Mervân'ın minberde ellerini kaldırdığını görünce: "Allah, şu elleri fena yapsın. Allah Rasûlü'nü (s.a.) gördüm; eliyle şöyle yapmaktan fazla birşey yapmazdı" diyerek parmağıyla işaret parmağını gösterdi.

138. Buharî, 11/35; Müslim, 897; Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) devrinde insanlar arasında kıtlık başgösterdi. Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü hutbe okurken bir a'râbî ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Mallar helâk oldu, çoluk-çocuk aç kaldı. Allah'a bizim için dua et." dedi. Bu istek üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ellerini göğe kaldırdı. Gökte bir parça bulut bile göremiyorduk. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber (s.a.) ellerini indirir indirmez dağ gibi bulutlar gözüktü. Daha o minberden inmeden sakalından yağmur aktığını gördüm. O gün, ertesi gün, daha sonraki gün... ve ta ertesi cumaya kadar yağmur yağdı. O a'râbî (yahut başka biri) kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Binalar yıkıldı, mallar suya gömüldü. Bizim için Allah'a dua et." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırıp: "Allah'ım! Üzerimize değil, etrafımıza yağdır." diye dua etti. Eliyle bulutun neresine işaret ederse o taraf mutlaka açılıyordu. Medine ova gibi oldu. Bir ay boyunca vadi su kanalı gibi aktı. Nereden bir kimse gelse sağnak yağışından sözetti.

bir yay'a yahut bastona dayanırdı. Savaş halinde yay'a, cumada ise bastona dayanırdı.[139] Kılıca dayandığına dair herhangi bir nakil yoktur. Bazı cahillerin, Hz. Peygamber (s.a.) daima kılıca dayanırdı, bunun sebebi ise dinin kılıçla ayakta durduğunu göstermektir, şeklindeki zanları aşırı cehaletlerindendir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) minber yapıldıktan sonra kılıç, yay gibi herhangi bir şeyle, minber yapılmadan önce de elinde kılıç minbere çıktığına dair hiçbir nakil yoktur. O yalnız ve yalnız bir bastona yahut yaya dayanarak hutbe okurdu.

Minberi üç basamaklıydı. Minber yapılmazdan önce bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okurdu. Minbere geçince hurma kütüğü acı acı inledi, bütün camide bulunanlar işitti. Hz. Peygamber (s.a.) minberden inip onu kucakladı.[140] Enes diyor ki: "Hurma kütüğü, daha önce dinler olduğu vahyi dinleyemez olduğundan ve Hz. Peygamber'in (s.a.) yakınlığını kaybettiğinden acı acı inlemiştir."

Minber mescidin ortasına konmadı, batı tarafına duvara yakın bir yere yerleştirildi. Minberle duvar arasında bir koyun geçecek kadar boşluk bırakılmıştı.[141]

Hz. Peygamber (s.a.) cuma dışında onun üzerine oturduğunda yahut cumada ayakta hutbe okurken, ashabı yüzlerini O'na doğru çevirirlerdi. Hz. Peygamberin'in (s.a.) mübarek yüzü hutbe esnasında onların kıblesi olurdu.

Ayağa kalkar, hutbe okur; sonra birazcık oturur, tekrar ayağa kalkar ikinci hutbeyi okurdu. İkinci hutbe bitince Bilâl kâmet getirmeye başlardı. Halka, kendisine yaklaşmalarını ve susup dinlemelerini emrederdi. Bir adam yanındakine "sus" derse boş konuşmuş olacağını bildirir[142]: "Boş konuşan cuma sevabından mahrum kalır" buyururlardı.[143] Yine buyururlardı ki: "Cuma günü imam hutbe okurken konuşan, kitap taşıyan merkep gibidir. Yanındakine, sus diyene cuma sevabı yoktur." Bu hadisi İmam Ah-

139. Ebu Davud, 1096, 1145. Hafız ibn Hacer'in *Telhîs*'de (2/65) söylediği üzere hadisin senedi hasendir. İbn Huzeyme ise sahih saymıştır.
140. Buharî, 61/25; Tirmizî, 505; Nesâî, 3/102; İbn Mâce, 1417 ve 1415; Tirmizî, 1416, 1414, 3631. Bu hadis şu sahabîlerden rivâyet edilmiştir: İbn Ömer, Câbir, Enes, Sehl ve Übey b. Kâ'b. Bk. İbn Kesîr, *Şemâilu'r-Rasûl*, s. 239, 251.
141. Buharî, 8/91; Müslim, 509; Ebu Davud, 1082.
142. Buharî, 11/36; Müslim, 851; Ebu Davud, 1112; Nesâî, 3/104; İbn Mâce, 1110.
143- Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 23.

med rivâyet etmiştir.[144]

Übey b. Kâ'b anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Cuma günü ayakta Tebâreke sûresini okudu. Bize, Allah'ın günlerini hatırlattı. Ebu'd-Derdâ yahut Ebu Zer bana kaş göz edip duruyor "Şu sûre ne zaman indirildi? Şimdiye kadar işitmemiştim" diyordu. Übey, kendisine soru soran zata sus diye işaret etti. Namazdan dağılınca o zat, Übeyy'e "Sana, şu sûre ne zaman indirildi diye sordum, söylemedin!" dedi. Bunun üzerine Übey: "Bugün, namazından hiçbir sevap elde edemedin, boş sözden başka." diye karşılık verdi. O zat, Hz. Peygamber'e (s.a.) gitti, durumu anlattı ve Übeyy'in kendisine söylediği sözleri de nakletti. Allah Rasûlü (s.a.): "Übeyy doğru söylemiş." buyurdular.[145] Bu hadisi İbn Mâce ve Saîd b. Mansûr nakletmişlerdir, aslı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mevcuttur.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: "Cumaya üç kısım insan gelir: 1) Cumaya gelir boş yere konuşur. İşte onun cumadan nasibi budur. 2) Biri de gelir dua eder. İşte bu, Allah'tan (c.c.) bir şey istemiş bir kimsedir. Allah dilerse isteğini verir, dilerse vermeyiverir. 3) Diğer biri de gelir sükût eder dinler; hiçbir müslümanın üzerinden atlayıp ileri geçmez, kimseyi incitmez, sıkıntı vermez. İşte bu davranışlar o cuma ile peşinden gelen cumaya ve ondan sonraki üç güne kadar işlenen (küçük) günahlara keffarettir. Çünkü Allah Teâlâ 'Kim bir iyilik yaparsa kendisine on katı verilir.'[146] buyurmaktadır."[147] Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud rivâyet etmişlerdir.

7— Cuma Namazından Önce Sünnet Namaz Yoktur:

Bilâl ezanı bitirince Hz. Peygamber (s.a.) hutbeye başlar; hiç kimse iki rekât namaz kılmak için asla ayağa kalkmazdı. Sadece bir kere ezan okunurdu. Bu da gösterir ki, cuma, bayram gibidir, cumadan önce sünnet namaz yoktur. Âlimlerce ileri sürülen iki görüşün en doğrusu budur, sünnetteki uygulama da bunu gösterir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) evinden

144. Ahmed, 3/203, İbn Abbas'tan. Senedi zayıftır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/184) kaydetmiş ve ilâve olarak Bezzâr ile Taberânî'nin *(Evsat*'ta) rivâyet ettiklerini söylemiştir.
145. Ahmed, *Müsned*, 5/143; İbn Mâce, 1111. İsnâdı hasendir. Ayrıca benzeri bir hadisi de İbn Hibbân (577) rivâyet etmiştir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 2/184.
146. En'âm, 6/160
147. Ahmed, *Müsned*, 2/214; Ebu Davud, 1113. İsnâdı hasendir.

çıkıp camiye gelirdi. Minbere çıkınca da, Bilâl cuma ezanına başlardı. Bilâl ezanı bitirince Hz. Peygamber (s.a.) ara vermeden hutbeye başlardı. Gözle görülen budur. Peki sünneti ne zaman kılıyorlardı?! Bilâl (r.a.) ezanı bitirince hepsi ayağa kalkar, iki rekât namaz kılarlardı diye tahmin yürüten kimse, sünnet konusunda bilgisi en kıt cahil insan demektir. Cumadan önce sünnet namaz yoktur şeklinde ileri sürdüğümüz görüş, İmam Mâlik ile kendisinden yapılan en yaygın nakle göre İmam Ahmed'in görüşleri ve Şâfiî âlimlerin ileri sürdüğü iki görüşten biri de budur.

Cumadan önce Sünnet Namazın Varlığını Söyleyenlerin Delilleri ve Münakaşası:

1- Cumadan önce sünnet namazın varlığını söyleyenlerden bir kısmı şu delili ileri sürmüşlerdir: Cuma kısaltılmış bir öğle namazıdır. Bu yüzden burada da öğle namazının hükümleri geçerlidir.

Bu son derece zayıf bir delildir. Çünkü cuma, açıktan okuma, cemaat sayısı, hutbe ve muteber olabilmesi için ileri sürülen şartlarla öğle namazından ayrılan, vakit konusunda onunla uyuşan başlı başına bir namazdır. Münakaşa konusu olan meseleyi, birleştikleri noktalara katmak, ayrıldıkları noktalara katmaktan daha münasip değildir. Aksine ayrıldıkları noktalara katmak daha münasiptir. Zira ayrılık noktaları birleşme noktalarından daha fazladır.

2- Kimileri de öğle namazına kıyas ederek sünnet namazının varlığını isbata çalışmıştır. Yine bu da fasid bir kıyastır. Çünkü sünnet, Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen söz ya fiildir, yahut da Hulefâ-i Râşid'inin sünnetidir. Bizim meselemizde ise bunlardan hiçbiri yoktur.[148] Böyle bir konuda kıyas yoluyla sünnet ortaya koymak caiz değildir. Zira bu, yapılış se-

---

148. Hafız İbn Hacer diyor ki: Cumadan önce iki rekât namaz kılmanın meşruluğu konusunda tutunulan en kuvvetli delil, İbn Hibbân'ın sahih olduğunu söylediği şu Abdullah b. Zübeyr hadisinin genel hükmüdür: "Öncesinde iki rekât sünnet namaz bulunmayan hiçbir farz namaz yoktur." Yine buna benzer bir hadis de Abdullah b. Mugaffel'in naklettiği: "Her iki ezan arasında bir namaz vardır." hadisi. Mütercim der ki: Ancak birinci hadisle çelişen bir durum olarak akşam namazını gösterebiliriz. Şu var ki, müellifin tenkit ettiği deliller incelenecek olursa, cumadan önce sünnet namazın varolduğu görüşünün de pek çürük olmadığı görülür. En azından böyle bir namazın bid'at olmadığı, aksine seleften bir kısmı tarafından kılındığı ortaya çıkar.

bebi Hz. Peygamber (s.a.) devrinde kesinleşen şeylerdendir. O yapmamış, meşrû da görmemişse bu durumda o şeyin yapılmaması sünnettir. Bayram namazından önce veya sonra kıyas yoluyla bir sünnet namaz meşrûlaştırmak da buna benzer. Bundan dolayı geceyi Müzdelife'de geçirene gusletmek sünnet olmadığı gibi şeytan taşlamak, tavaf etmek, ay ve güneş tutulmasında namaz kılmak, yağmur duasında bulunmak için de gusletmek sünnet değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı bütün bu ibadetleri yaptıkları halde bunlar için gusletmemişlerdir.]

3- Bir kısmı da Buharî'nin *Sahih*'inde zikrettiği şu hususu delil olarak ileri sürmüşlerdir. Buharî, "Cumadan önce ve sonra namaz kılma bahsi" diye bir başlık koyarak Abdullah b. Yusuf - Mâlik - Nâfi' - İbn Ömer yoluyla rivâyet ediyor ki; "Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından önce ve sonra ikişer rekât, akşamdan sonra evinde iki rekât ve yatsıdan önce iki rekât namaz kılardı. Evine dönünceye kadar cumadan sonra namaz kılmazdı. Eve varınca iki rekât namaz kılardı."(149)

Bu hadis delil gösterilemez. Buharî bu sözüyle cumadan önce sünnet namaz olduğunu isbat etmek istememiştir. Onun maksadı, yalnızca cumadan önce veya sonra namaz kılma konusunda herhangi bir hadis nakledilip edilmediğini ortaya koymaktır. Sonra bu hadisi zikretmiş, böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece cumadan sonra sünnet namaz kıldığını, öncesinde kıldığı konusunda ise herhangi bir rivâyet gelmediğini göstermek istemiştir.

Buharî aynı şeyi "Bayram Namazı" bölümünde de yapmıştır. Orada "Bayram namazından önce ve sonra namaz kılma bahsi" diye bir başlık atıyor ve Ebu'l-Muallâ'nın; "Saîd'den işittim, diyordu ki, İbn Abbas bayram namazından önce namaz kılmayı mekruh sayardı." dediğini nakledip(150) sonra Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan şu rivâyette bulunuyor: "Hz. Peygamber (s.a.) evinden çıktı, camiye gelince iki rekât namaz kıldırdı. Bundan ne önce, ne sonra namaz kıldı. Yanında Bilâl vardı..."(151)

Bayram için de aynen cuma için attığı başlığı atmış, bayram namazından önce ve sonra namaz kılmanın meşrû olmadığını gösteren bir hadis zikretmiştir. Bu tutumu da gösterir ki, cumadan maksadı da aynıdır.

149. Buharî, 11/39.
150. Buharî, 13/26. Ta'lîk olarak rivâyet etmiştir.
151. Buharî, 13/26; Müslim, 884; Nesâî, 3/193; Ebu Davud, 1159, İbn Mâce, 1291.

4- Bazıları da şu zannı ileri sürüyor: Cuma öğle namazına bedeldir. Hadiste de öğle namazından önce ve sonra namaz kılmanın sünnet olduğu zikredilmiştir ki, cumanın da böyle olduğunu gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) "evine dönünceye kadar cumadan sonra namaz kılmazdı." şeklinde nakledilen bu sözü İbn Ömer, cumadan sonraki sünnet namazın nerede kılınacağını bildirmek ve bunun eve döndükten sonra kılınacağını açıklamak için söylemiştir.

Bu, yanlış bir zandır. Çünkü Buharî, "Farz namazlardan sonra nafile kılma bahsi"nde, İbn Ömer'in (r.a.) şöyle dediğini naklediyor: "Allah Rasülü (s.a.) ile beraber öğle namazından önce ve sonra ikişer rekat, akşamdan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât ve cumadan sonra iki rekât namaz kıldım."[152] Bu da apaçık gösteriyor ki, sahabeye göre cuma namazı öğleden ayrı başlı başına bir namazdır. Aksi halde "öğle" adı altına gireceği için onun adını anmaya gerek duymazdı. Öyleyse, yalnızca cumadan sonra sünnet namaz var olduğunu söylediğine göre cumadan önce sünnet namazın olmadığı bilinmiş olur.

5- Kimileri de İbn Mâce'nin, *Sünen*'inde Ebu Hureyre ve Câbir'den naklettiği şu hadisi delil olarak ileri sürüyor: Hz. Peygamber (s.a.) hutbedeyken Süleyk el-Gatafânî geldi. Peygamberimiz (s.a.) ona: "Gelmeden önce iki rekât namaz kıldın mı?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca: "Öyleyse hemen hafifçe iki rekât namaz kıl." buyurdu. Hadisin senedindeki râviler, sika (güvenilir) râvilerdir.[153]

Ebu'l-Berekât İbn Teymiye (v.652/1254) diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) "Gelmeden önce..." buyurmaları, bu iki rekât namazın cumanın sünneti olduğunu ve tahiyyetü'l-mescid namazı olmadığını gösterir.

Bu zatın torunu, üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye dedesinin bu sözlerine karşı diyor ki[154]: Bu yanlıştır (galattır). Buharî ve Müslim'in

152. Buharî, 19/29.
153. Ebu Davud, 1116; İbn Mâce, 1114.
154. Bu iki zat çoğunlukla birbirine karıştırılır. Daha çok şöhret yapan ve pekçok münakaşalara sebep olan İbnü'l-Kayyim'in devamlı "üstad" diye yad ettiği ikincisidir. Dede İbn Teymiye'nin ismi şöyledir: Ebu'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdullah. *Münteka'l-Ahbâr* isimli ahkâm hadislerini topladığı pek kıymetli bir eseri vardır ki, İmam Şevkânî, bu eseri *Neylü'l-Evtâr* adıyla şerhetmiştir. Torun İbn Teymiye'nin ismi ise şöyledir: Şeyhulislâm Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Abdüsselâm. İslâm dünyasında şöhret yapmış olan zat budur. Görüldüğü üzere karşısında dedesi de olsa hakikati en keskin şekilde söylemekten çekinmeyen bir mizaca

Sahih'lerinde Câbir'den nakledilen malum bir hadiste deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü hutbedeyken bir adam içeri girdi. Peygamberimiz (s.a.): "Namaz kıldın mı?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca da "İki rekât namaz kıl." diye emir buyurdu.[155] Yine Hz. Peygamber (s.a.) "İçinizden biri imam hutbedeyken cumaya gelirse hafifçe iki rekât namaz kılsın." buyurmuşlardır.[156] Bu hadiste tam muhafazalı olan işte budur. İbn Mâce'nin tek olarak rivâyet ettiği hadisler çoğu zaman sahih değildir.

Anlam itibariyle üstadın sözleri böyle.

Üstadımız Ebu'l-Haccâc Hafız el-Mizzî der ki: Bu, râvilerin kelimeyi yanlış söylemelerinden (tashîf) kaynaklanmaktadır. Aslı "Oturmadan önce namaz kıldın mı?" şeklindeydi. İstinsah eden yanlış yazdı. İbn Mâce'nin kitabını, itina göstermeyen râviler elden ele dolaştırırlardı. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde durum tersinedir. Çünkü bu kitapları hafızlar elden ele dolaştırmışlar ve zabtına, tashihine itina göstermişlerdir. Bu yüzden İbn Mâce'nin *Sünen*'inde pek çok yanlışlıklar ve değiştirmeler (=tashif) vuku bulmuştur.

Ben derim ki: Bunun doğruluğunu şu da gösterir: Cuma namazından önceki ve sonraki sünnetleri kayıt etmeye itina gösteren ve bu konuda eser veren fakihler olsun, muhaddisler olsun ve diğerleri olsun bunlardan hiçbiri bu hadisi, cuma namazından önceki sünnet konusunda zikretmemişlerdir. Yalnızca, imam minberdeyken camiye girenin tahiyyetü'l-mescid namazı kılmasının müstehab olduğu konusunda zikretmişlerdir. Bu durumda tahiyyetü'l-mescid namazı kılmayı menedenlere karşı bu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler. Şayet bu namaz, cumanın sünneti olsaydı orada zikredilmesi, konuya bu başlığın verilmesi, bu şekilde ezberlenip şöhret yapması tahiyyetü'l-mescid namazına göre daha münasib olurdu.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki rekât namazı kılmayı yalnız içeri girene emretmesi de, bu namazın tahiyyetü'l-mescid olmasından kaynaklandığını gösterir. Şayet cumanın sünneti olsaydı, elbet orada oturanlara da emreder, yalnızca içeri girene özgü bir namaz saymazdı.

---

sahip! Ayrıca Takiyyüddin Ahmed'in babası, Mecdüddin Abdüsselâm'ın oğlu Abdülhalîm de âlim bir zat imiş. Bu üçünün yazdığı bir usûl-i fıkıh kitabı vardır, yayınlanmıştır.

155. Buharî, 11/33; Müslim, 875.
156. Müslim, 875; Ebu Davud, 1117.

6- Bir kısmı da Ebu Davud'un *Sünen*'inde Müsedded-İsmail-Eyyûb-Nâfı' yoluyla naklettiği şu haberi delil gösteriyor: İbn Ömer, cumadan önce namazı uzatırdı. Cumadan sonra evinde iki rekât kılardı. Kendisi, "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı" diye nakletmiştir.(157)

Bu rivâyette, cumadan önce sünnet namaz olduğunu gösteren bir delil yoktur. "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı." demekle, yalnızca Hz. Peygamber (s.a.) cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı, bu iki rekâtı camide kılmazdı demek istemiştir. En faziletli olanı da bu iki rekâtı evde kılmaktır. Nitekim Buharî ve Müslim'de, İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.), cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı." dediği nakledilmektedir. Yine Ebu Davud'un *Sünen*'inde nakledildiğine göre: İbn Ömer, Mekke'de iken cuma namazını kılınca öne doğru ilerledi, iki rekât namaz kıldı. Sonra tekrar ilerledi, dört rekât daha kıldı. Medine'de ise cumayı kılınca evine döndü, iki rekât namaz kıldı, camide namaz kılmadı. Bu durum kendisine hatırlatılınca: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yapardı." demiştir.(158) İbn Ömer'in cumadan önce kıldığı uzun namaz ise herhangi bir nâfile namazdır. Cumaya gelen kimsenin imam minbere çıkıncaya kadar namazla meşgul olması en uygun olanıdır. Nitekim bu husus daha önce Ebu Hureyre ve Nübeyşe el-Huzelî'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettikleri hadiste geçmiştir.

Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Kim cuma günü gusleder, sonra camiye gelir, kendisi için takdir olunan namazı kılar; ardından imam hutbeyi bitirinceye kadar susar dinler, sonra da onunla birlikte namaz kılarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları -bunların üç günlük ilâvesiyle beraber- affolunur."(159)

Nübeyşe el-Huzelî'nin naklettiği hadiste de Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: "Müslüman cuma günü gusleder, sonra evinden çıkıp hiç kimseyi incitmeden camiye gelir, şayet imam daha henüz minbere çıkmamışsa münasip gördüğü kadar namaz kılar, çıkmışsa oturur; sonra da imam sözünü bitirip cuma namazını kıldırıncaya kadar imama kulak verir dinlerse, o cumada bütün günahları bağışlanmazsa ertesi cumaya keffaret olur."(160)

157. Ebu Davud, 1128; Nesâî, 3/113. İsnâdı sahihtir.
158. Ebu Davud, 1130. İsnâdı hasendir.
159. Müslim, 857.
160. Yukarıda geçti. *Müsned*, 5/75. Bk. dipnot: 43.

Sahabenin de -Allah onlardan razı olsun- tutumları işte böyleydi.

İbnü'l-Münzir diyor ki: Bize, İbn Ömer'in cumadan önce on iki rekât namaz kıldığı nakledilmiştir.

Rivâyete göre İbn Abbas sekiz rekât kılardı. Bu da gösterir ki onlar bu namazı herhangi bir nâfile olarak kılmaktaydılar. Bu yüzden bu konuda kendilerinden nakledilen rekât sayısında ihtilaf edilmiştir. Tirmizî, *Sünen*'inde der ki: Nakledildiğine göre İbn Mes'ûd cumadan önce ve sonra dörder rekât kılardı.(161) İbnü'l-Mübârek ve es-Sevrî, bu görüşü benimsemişlerdir.

İshak b. İbrahim b. Hânî en-Nisâburî anlatıyor: Ebu Abdillah'ı (Ahmed b. Hanbel) izledim. Cuma günü olunca güneşin zeval vaktine yaklaştığını bilinceye dek namaz kılardı. Zevale yaklaşınca müezzin ezan okuyuncaya kadar namaz kılmazdı. Müezzin ezana başlayınca kalkar, iki rekât yahut aralarını selâmla ayırarak dört rekât namaz kılardı. Cumanın farzını kılınca camide bekler, sonra çıkardı. Cuma camisinin civarındaki bir mescide gelir, orada iki rekât namaz kılar, sonra otururdu. Bazan dört rekât kılıp oturduğu da olurdu. Sonra kalkar ayrıca iki rekât daha namaz kılardı. Bu altı rekât Hz. Ali'den gelen hadise göredir. Bazan altı rekâttan sonra bir altı rekât, yahut daha az veya daha çok namaz kıldığı da olurdu. Onun bu tatbikatından, kendisine müntesip bazı âlimler, cumadan önce iki yahut dört rekât kılmak sünnettir rivâyetini çıkardılar. Oysa bu apaçık olmadığı gibi olayın akışından da çıkartılabilecek bir şey değildir. Çünkü Ahmed b. Hanbel yasak vakitte namaz kılmazdı. Yasak vakit geçince ayağa kalkar, imam minbere çıkıncaya kadar nâfile namazını tamamlardı. Bazan dört rekât yetiştirebilirdi, bazan da ancak iki rekât kılabilirdi.

7- Bazıları da cumadan önce sünnet namazın var olduğuna İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Muhammed b. Yahya - Yezîd b. Abdirabbih - Bakıyye - Mübeşşir b. Ubeyd - Haccâc b. Ertât - Atıyye - Avî - İbn Abbas senediyle rivâyet ettiği şu hadisi delil gösteriyor. İbn Abbas diyor ki:

"Hz. Peygamber (s.a.) cumadan önce dört rekât namaz kılardı. Bu dört rekâtın arasını hiçbir şeyle ayırmazdı."

İbn Mâce "Cumadan önce namaz kılma bahsi" diye bir başlık atmış ve bu hadisi zikretmiştir.(162)

---

161. Tirmizî, 523; Abdürrezzak, *Musannef*, 5524, 5525. Senedi sahihtir.
162. İbn Mâce, 1129. Senedi çok zayıftır.

Bu hadisin senedinde pekçok belâ vardır:

1) Bakıyye b. el-Velîd. Tedlîsçilerin lideridir. Bu hadisi mu'anan rivâyet metoduyla nakletmiştir. İşittiğini (semâ') açıkça belirtmemiştir.

2) Mübeşşir b. Ubeyd. Rivâyet ettiği hadisler münkerdir (münkeru'l-hadis). Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babamın şöyle dediğini işittim: "Mübeşşir b. Ubeyd isimli râvi Humus'tadır. Onun Kûfeli olduğunu sanıyorum. Bakıyye ve Ebu'l-Muğîre ondan hadis nakletmişlerdir. Onun hadisleri, düzmece yalan hadislerdir." Dârakutnî de: "Mübeşşir b. Ubeyd'in naklettiği hadisler metrûktur (metrûku'l-hadîs). Onun hadislerine mütâbaat edilmez."

3) Haccâc b. Ertât, zayıf ve müdellistir.

4) Atıyye el-Avfî. Buharî: "Hüşeym onun hakkında iyi söylemezdi" diyor. Ahmed b. Hanbel ve bazı âlimler onu zayıf bulmuşlardır.

Beyhakî diyor ki: "Atıyye el-Avfî'nin naklettiği hadisler delil olarak kullanılamaz. Mübeşşir b. Ubeyd el-Hımsî'nin hadis uyduran biri olduğu söylenmektedir. Haccâc b. Ertât'ın naklettiği hadisler de delil olarak kullanılamaz."

Kimileri de diyor ki: Herhalde bu üç zayıf adamdan biri tarafından hadis - zabt ve itina gösterme sıfatlarına sahip olmadıkları için - tersine çevrilmiş (maklûb) olsa gerektir ve dolayısıyla hadis "cumadan sonra" şeklinde iken "cumadan önce dört rekât..." şeklinde olması halinde *Sahih*'de nakledilene uygunluk arzeder. Buna benzer bir durum olarak İmam Şâfiî'nin, Abdullah b. Ömer el-Amrî'den nakledilen "Ganimetten, süvariye iki piyadeye bir pay verilir" hadisi hakkında söylediği bu sözler zikredilebilir. Şâfiî diyor ki: Herhalde Abdullah b. Ömer el-Amrî, Nâfi'in "Ganimetten ata iki, piyadeye bir pay verilir." dediğini işitti de bundan sonra "Ganimetten süvariye iki, piyadeye bir pay verilir." diye rivâyette bulundu. Böyle bir tahminle kardeşi Ubeydullah'ın rivâyet ettiği hadise uygunluğu sağlanmış olur. Ubeydullah b. Ömer'in hafıza bakımından kardeşi Abdullah'tan daha ileri olduğunda ilim adamlarından hiçbiri şüphe etmez.

Derim ki: Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin, Ebu Hureyre tarafından nakledilen şu hadis hakkında söylediği söz de böyledir: "Cehennemlikler ahirette cehenneme atıldıkça, cehennem: Daha yok mu? diye soracak. Bu durum izzet sahibi Allah'ın ayağını oraya basarak cehennemdekilerin birbiri üstüne yığılıp cehennemin: Yetişir! Yetişir! demesine kadar sürecektir. Cen-

nete gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır." [163] Üstad İbn Teymiye diyor ki: Râvilerden biri tersine çevirip "Cehenneme gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır." demiştir.

Derim ki; Yine bu duruma diğer bir örnek, Hz. Âişe'nin naklettiği şu hadistir: "Bilâl gece ezan okur. Siz İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin, için." Bu hadis, Buharî ve Müslim'de rivâyet edilmiştir.[164] Râvilerden biri tersine çevirip: "İbn Ümmi Mektûm gece ezan okur. Siz, Bilâl ezan okuyuncaya kadar yiyin, için." diye nakletmiştir.

Bana göre Ebu Hureyre'nin naklettiği şu hadis de yine bu duruma örnek verilebilir: "Herhangi biriniz namaz kılarken (secdeye gideceğinde) devenin çöküşü gibi çökmesin. Dizlerinden önce ellerini yere koysun."[165] Zannederim Ebu Hureyre -Allah daha iyi bilir ya- Hz. Peygamber'in, "Ellerinden önce dizlerini yere koysun" sözünde yanılmış, yukarıdaki gibi rivâyet etmiştir. Nitekim Vâil b. Hucr diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) secde edeceği zaman ellerinden önce dizlerini yere koyardı."[166] Hattâbî gibi bazı âlimler: "Vâil b. Hucr hadisi, Ebu Hureyre hadisinden daha sahihtir." diyorlar. Bu mesele genişçe bu kitapta daha önce incelendi. Allah'a hamdolsun.

8— Cumadan Sonraki Sünnet Namaz:

Hz. Peygamber (s.a.) cumayı kılınca evine girer, iki rekât sünnet namaz kılardı. Cumayı kılanlara, cumadan sonra dört rekât namaz kılmayı emretmiştir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye: "Camide kılarsa dört, evinde kılarsa iki rekât namaz kılar." demiştir. Onun bu sözüne hadisler delildir. Ebu Davud, İbn Ömer'in camide kılarsa dört, evinde kılarsa iki rekât namaz kıldığını naklediyor.[167]

Buharî ve Müslim'de İbn Ömer'den gelen bir hadiste: "Hz. Peygamber (s.a.), cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı." deniliyor.[168]

---

163. Buharî, 65/1; Müslim, 2846; Tirmizî, 2560.
164. Buharî, 10/13, 30/17; Müslim, 1092.
165. Ebu Davud, 840 ve 841; Nesâî, 2/207; Tirmizî, 269; Ahmed, *Müsned*, 2/381. Hadis sahihtir. Müellif (r.h.) anlayışta hata etmiş ve bu rivâyetin vehim olduğunu sanmıştır. Bu hadis secde ile ilgili bahiste geçti. Oradaki dipnota bakınız.
166. Tirmizî, 268; Ebu Davud, 838; Nesâî, 2/207. Senedinde zayıf râvi vardır.
167. Ebu Davud, 1130. Senedi kuvvetlidir.
168. Buharî, 11/39; Müslim, 882; Tirmizî, 521; Ebu Davud, 1132; Nesâî, 3/113.

Müslim'in Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Herhangi biriniz cumayı kılınca, ondan sonra dört rekât namaz kılsın." buyurmuşlardır.[169] Allah en iyi bilendir.

169. Müslim, 881.

J) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) BAYRAM NAMAZLARI

1— Bayram Namazlarını Musallâda Kıldırması:

Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazlarını musallâda = namazgâhta[1] kılardı. Bu musallâ Medine'nin doğu kapısında olup hacıların (iki kişinin deveye binebilmesi için deve üzerine çattıkları) mahmillerini indirdikleri yerdir. Hz. Peygamber (s.a.) Mescid-i Nebevî'de yalnız bir kere bayram namazı kıldırmıştır. O da —şayet Ebu Davud ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde nakledilen hadis sabitse— yağmur yağdığı için bayram namazını mescidde kıldırmaları hâdisesidir.[2] Hz. Peygamber (s.a.) sürekli olarak bayram namazlarını musallâda kıldırırdı.

2— Bayram Namazına Çıkışı:

Bayram namazına çıkarken en güzel elbisesini giyerdi. Bayramlarda ve cumada giydiği, özel takım elbisesi vardı. Bazan iki yeşil bürdesini[3] bazan da kırmızı bürdesini giyerdi. Bazılarının zannettikleri gibi bu bürde, tek renkten oluşan saf kırmızı bir giysi değildi. Onda Yemen bürdelerinde

1. Musallâ: Namazgâh, namaz kılınan yer demek olup, Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kapısına bir arşın uzaklıkta bir yerin adı idi. Bayram namazları Mescid-i Nebevî'de değil, burada kılınırdı.
2. Ebu Davud, 1160; İbn Mâce, 1313. Senedi zayıftır.
3. "Takım elbise" diye tercüme ettiğimiz kelime "hulle" karşılığıdır. Hulle, üstten giyilen ridâ ve belden aşağı giyilen izârdan oluşan elbiseye denir. Bürde ise yemen işi olup bir tür çizgili kumaş adıdır. Cübbe ve hırka anlamına da gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.) giydiği elbiseler konusunda bu kitabın baştaraflarında geniş bilgi verilmiştir.

olduğu gibi kırmızı çizgiler vardı. Bu yüzden ondaki bu özellik gözönüne alınarak "kırmızı" denildi. Peygamber'in (s.a.) kırmızı ve usfurla boyalı elbise giymeyi yasakladığı sahih yoldan nakledilmiştir. Bu nakle karşı koyacak başka bir nakil de yoktur. Abdullah b. Ömer'in üzerinde kırmızı iki elbise görünce ona bu elbiseleri yakmasını emretmişti.[4] Hz. Peygamber (s.a.) kırmızıya karşı bu denli sert bir tutum takınarak mekruh gördüğünü belirtirken sonra kalkıp kendisinin giymesi düşünülemez. Şer'î delil, kırmızı giymek haram mıdır yahut tahrîmen mekruh mudur, konusu üzerinde durmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan bayramına çıkmadan önce, sayısı tek olmak üzere, birkaç tane hurma yerdi. Kurban bayramında ise musallâdan dönmeden hiçbir şey yemezdi. Döndüğünde kesilen kurbandan yerdi.

Bayramlarda guslederdi. Bu konuda rivâyet edilen hadis sahihtir. İki de zayıf hadis vardır: 1- Cubâre b. Mugallis'ten gelen İbn Abbas hadisi,[5] 2- Yusuf b. Hâlid es-Semtî'den gelen Fâkih b. Sa'd hadisi.[6] Ancak sünnete son derece bağlı olan İbn Ömer'in bayram günü namaza çıkmadan önce guslettiği sahih yoldan nakledilmiştir.[7]

Hz. Peygamber (s.a.) yaya olarak namaza çıkar, önünden küçük bir mızrak götürülür, musallâya varınca bu mızrağa doğru namaz kıldırması için Peygamberimizin önüne dikilirdi. Çünkü o zamanlar musallâ açık alandan ibaretti; orada ne bir bina, ne de bir duvar vardı. Kısa bir mızrak sütre vazifesi görürdü.[8]

3— Bayram Namazını Kıldırışı:

Ramazan bayramında namazı geciktirir; kurban bayramında ise daha erken kıldırırdı. Sünnete son derece bağlı olan İbn Ömer, güneş doğmadan namaza çıkmaz ve evinden musallâya varıncaya kadar tekbir getirirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) musallâya varınca ezansız, kâmetsiz[9] ve "*es-*

4. Müslim, 2077 (22); Nesâî, 8/203.
5. İbn Mâce, 1315. Metni şöyledir: "*Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan ve Kurban bayramı günleri gusledeṙdi.*" Senedi çok zayıftır.
6. İbn Mâce, 1316. Yusuf b. Halid es-Semtî hakkında İbn Hibbân: "O, hadis uydururdu" demiştir.
7. Mâlik, *Muvatta*, 1/177; Abdürrezzak, *Musannef*, 5754. İsnâdı sahihtir.
8. Buharî, 13/14; İbn Mâce, 1304.
9. Buharî, 13/7; Müslim, 886 (6) ve 887; Ebu Davud, 1148; Tirmizî, 532.

Salâtü câmiaten = Haydin cemaatle namaza!" dedirtmeden doğrudan doğruya namaza başlardı. Bunlardan hiçbirini yapmamak sünnettir. Ne Peygamberimiz, ne de ashabı musallâya vardıklarında; ne namazdan önce, ne de sonra herhangi bir namaz kılarlardı.[10]

Hutbeden önce namazı kıldırmakla işe başlar, iki rekât namaz kıldırırdı. Birinci rekâtta başlangıç tekbiriyle birlikte peşpeşe yedi tekbir alır her iki tekbir arasında çok az bir müddet susardı. Tekbirler arasında belli bir zikir söylediği nakledilmemiştir. Ancak Hallâl'ın nakline göre İbn Mes'ûd bu aralarda Allah'a hamdeder, O'na övgüde bulunur ve Hz. Peygamber'e (s.a.) salât ü selâm getirirdi. Gereğini yapmak için sünneti araştıran İbn Ömer, her tekbirde ellerini kaldırırdı.

Hz. Peygamber (s.a.) tekbirleri bitirince kırâate başlardı. Fâtiha'yı okur sonra rekâtların birisinde "Kâf" diğerinde de "Kamer" sûresini okurdu.[11] Bazan da "A'lâ" ve "Ğâşiye" sûrelerini okurdu.[12] Her iki rivâyet de sahihtir. Bunlar dışında, Hz. Peygamber'in (s.a.) başka sûreler okuduğuna dair, hiçbir sahih rivâyet yoktur.

Kırâatı bitirince tekbir alır, rükûa giderdi. Sonra birinci rekâtı tamamlayıp secdeden kalkar, peşipeşine beş kere tekbir alırdı. Tekbir almayı bitirince kırâate başlardı. Öyleyse her iki rekâtta da ilk yaptığı şey tekbir getirmektir. Kıraatin peşini rükû izliyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) iki kırâati birbiri ardınca yaptığı, önce tekbir aldığı sonra kırâat eyleyip rükûa gittiği, ikinci rekâtta kalkınca okuduğu, tekbiri kıraatten sonraya bıraktığı nakledilmekteyse de bu nakil sabit değildir. Çünkü Muhammed b. Muâviye en-Nisaburî tarafından rivâyet edilmiştir. Beyhakî onun hakkında: "Pek çokları onu yalan söylemekle suçlamıştır." diyor.

Tirmizî, Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf —babası Abdullah b. Amr— dedesi Amr b. Avf yoluyla rivâyet eder ki: Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazlarının ilk rekâtinde kırâatten önce yedi diğer rekâtta yine kıraatten önce beş tekbir alırdı.[13] Tirmizî diyor ki: "Bu hadisi Muhammed'e, yani

---

10. Buharî, 13/26; Tirmizî, 537; Nesâî, 3/193; İbn Mâce, 1291.
11. Müslim, 891; Nesâî, 3/183; Tirmizî, 534; İbn Mâce, 1282.
12. Müslim, 878; Tirmizî, 533; Nesâî, 3/184; İbn Mâce, 1281; Abdürrezzak, 5706.
13. Tirmizî, 536; İbn Mâce, 1279; Dârakutnî, 1/181; Tahâvî, 2/399; Beyhakî, 3/286. İsnâdı zayıfsa da pek çok destek hadis bulunduğu için Tirmizî hadisi hasen saymıştır. Bu konuda şu kaynaklarda hadisler mevcuttur: Ebu Davud, 1149, 1151; İbn Mâce,

Buharî'ye sordum. Bana "Bu konuda bu hadisten daha sahihi yoktur" cevabını verdi. Benim görüşüm de budur. Bu konuda Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifî - Amr b. Şuayb - babası - dedesi yoluyla rivâyet edilen hadis de sahihtir."

Ben derim ki: Tirmizî, Abdullah b. Abdurrahman hadisiyle şu hadisi kastediyor; *"Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazında ilk rekâtta yedi, ikincide beş olmak üzere toplam on iki tekbir aldı. Ne öncesinde, ne sonrasında namaz kıldı."* İmam Ahmed: "Ben de bu görüşü savunuyorum" diyor. Yine aynı İmam Ahmed, *Müsned*'inde, bu Kesîr b. Abdullah b. Amr'ın hadisine çatmış ve: "Onun naklettiği hadisin hiçbir değeri yoktur' demiştir. Tirmizî de bazan onun naklettiği hadisi sahih sayarken, bazan da hasen sayıyor. Oysa Buharî bu konuda naklolunan en sahih hadisin bu olduğunu belirtmiş, bizzat Tirmizî'de Amr b. Şuayb hadisinin sahihliğine hükmedip kendisinin de Buharî'nin görüşünde olduğunu haber vermiştir. En iyi bilen Allah'tır.

4— Bayram Hutbesi:

Hz. Peygamber (s.a.) namazı tamamladığında, cemaat saflarında otururken onlara karşı dönüp ayakta kendilerine va'zeder, tavsiyelerde bulunur, ne emredilecekse emreder ne yasaklanacaksa yasaklardı. Bu esnada kimilerini gazaya göndermek gerekirse gönderir, bir şeyin yapılmasını emredecek olursa emrederdi.[14] Orada üzerine çıkıp konuşacağı bir minber yoktu. Medine'deki minberi dışarı çıkardığı da olmazdı. Toprak üzerinde ayakta durarak halka hitap ederdi.

Câbir diyor ki: "Bir bayram namazında Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundum. Önce ezansız ve kâmetsiz olarak hutbeye geçmeden namazı kıldırdı. Sonra Bilâl'e dayanarak ayağa kalktı. Allah'tan sakınmayı emredip, O'nun emirlerine uymaya teşvik etti. Halka va'z ve nasihat ettikten sonra yürüdü, kadınların yanlarına kadar gitti. Onlara da va'z ve nasihat etti." Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.[15]

1278, 1280; Tahâvî, 2/399; Hâkim, 1/298; Dârakutnî, 1/181; Ahmed, 2/180. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/216, 219.

14. Buharî, 13/6.
15. Buharî, 13/7; Müslim, 885.

Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde musallâya çıkardı. İlk yaptığı iş namaz olurdu. Sonra cemaat saflarında otururken ayakta onlara dönüp kendilerine va'z ve nasihat ederdi." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[16]

Yine Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bayram günü çıkar, insanlara iki rekât namaz kıldırırdı. Selâm verip namazdan çıkınca, cemaat saflarında otururken onlara dönüp —devesi— üzerinde durur: "Bağış yapın" buyururdu. En çok bağış yapan kadınlar olur, küpe, yüzük ve neleri varsa verirlerdi. Şayet bir ihtiyacı olur, bir bölük ordu-asker göndermek gereği duyarsa cemaate hatırlatırdı. Böyle birşey olmazsa döner giderdi.[17]

Hafız Bakî b. Mahled'in, bu hadisi *Müsned*'inde zikrettiğini görünceye kadar bunun bir vehim olduğunu, çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) bayram namazına, önünde mızrak götürülür şekilde yaya olarak çıktığını sadece kurban bayramı günü (vedâ haccında) Minâ'da devesi üzerinde hutbe söylediğini düşünürdüm. Hafız Bâkî b. Mahled bu hadisi *Müsned*'inde, Ebu Bekir b. Ebî Şeybe -Abdullah b. Nümeyr -Davud b. Kays- Iyâz b. Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh-Ebu Saîd el-Hudrî senediyle *"Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan bayramı günü çıkar, cemaata şu iki rekât namazı kıldırırdı. Selâm verince cemaata döner, onlara: Bağış yapınız, buyururdu. En çok bağış yapan kadınlar olurdu..."* diye rivâyet edip hadisin devamını zikrediyor.

Sonra Hafız Bakî, Ebu Bekir b. Hallâd -Ebu Âmir- Davud -Iyâz- Ebu Saîd senediyle: *"Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan bayramı günü çıkar cemaata namaz kıldırırdı. İlk iş olarak iki rekât namazı kıldırdıktan sonra oturan cemaata karşı döner, onlara: Bağış yapınız, buyururdu."* hadisini rivâyet edip yukarıdakine benzer şekilde devamını zikrediyor. Hadisi aynı senedle, ancak senetteki Ebu Küreyb -Ebu Üsâme- Davud farkıyla, İbn Mâce de rivâyet etmiştir.[18] Herhalde Câbir'in de: "Bilâl'e dayanarak ayağa kalktı" sözünde olduğu gibi "sonra ayaküstü durdu," şeklinde olup, kâtip tarafından yapılan bir hata ile "devesi üstünde" şekline çevrilmiş olsa gerektir. Allah en iyi bilendir.

Soru: Buharî ve Müslim *Sahih*'lerinde İbn Abbas'ın şöyle anlattığını

16. Müslim, 889.
17. İsnâdı sahihtir. Az aşağıda müellif, seneddeki râvileri söyleyecektir.
18. İbn Mâce, 1288. İsnâdı sahihtir. Ahmed, *Müsned*, 3/36, 42, 54; Abdürrezzak, *Musannef*, 5634; Beyhakî, *Sünen*, 3/297.

rivâyet ederler: *"Ben Ramazan bayramı namazında Hz. Peygamber (s.a.) ile, Ebu Bekir, Ömer ve Osman -Allah onlardan razı olsun- ile beraber bulundum. Hepsi de namazı hutbeden önce kıldırırlar, sonra hutbe okurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) hutbeden indi. -Eliyle erkeklere oturun diye işaret ettiği hâlâ gözümün önündedir.- Sonra erkeklerin saflarını yararak kadın saflarına kadar gitti. Bilâl de beraberinde idi. Hz. Peygamber (s.a.): 'Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana gelip de Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere bîat etmek isterlerse...' âyetini*[19] *sonuna kadar okudu."*[20]

Yine Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Câbir'den nakledilen diğer bir hadise göre: *"Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalktı önce namaz kıldırdı. Sonra ardından cemaata hitap etti. Allah'ın Peygamberi (s.a.) hutbeyi bitirip indi. Kadınların yanlarına kadar geldi, onlara va'z etti..."*[21]

Bu hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir minber yahut devesi üzerinde hutbe okuduğunu gösterir. Belki de kerpiç, çamur veya buna benzer bir şeyden onun için bir minber yapılmış olabilir?

Cevap: Bu iki hadisin sahih olduğunda şüphe yoktur. Yine Mescid-i Nebevî'deki minberin dışarı çıkartılmadığında ve onu ilk defa Mervan b. Hakem'in dışarı çıkartmış olduğunda, hatta ona bu yüzden karşı gelindiğinde de şüphe yoktur. Kerpiç ve çamurdan yapılan minbere gelince; Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde naklettikleri üzere böyle bir minberi ilk olarak yapan -Mervan'ın Medine emîrliği sırasında- Kesîr b. Salt olmuştur.[22] Herhalde Hz. Peygamber (s.a.) musallâda yüksekçe kürsü üzerinde dururdu. Sonra oradan aşağı iner, kadınların yanına giderdi. Karşılarında durur, onlara hitap eder; va'z ve nasihatta bulunurdu. Allah en iyi bilendir.

Bütün hutbelerine Allah'a hamdederek başlardı. Bayram hutbelerinde tekbirle başladığına dair bir tek hadis bile nakledilmemiştir. Yalnız İbn Mâce, *Sünen*'inde Peygamberimizin müezzini Sa'd el-Karaz'dan nakleder ki, Allah Rasûlü (s.a.) hutbe aralarında ve bayramlardaki hutbelerde çok-

19. Mümtehine: 60/12.
20. Buharî, 13/19; Müslim, 884; Ebu Davud, 1143 ve 1144; Nesâî, 3/184; İbn Mâce, 1273.
21. Buharî, 13/19; Müslim, 885; Ebu Davud, 1141.
22. Buharî, 13/6; Müslim, 889; Ebu Davud, 1140; İbn Mâce, 1275. Kesîr b. Salt b. Ma'dîkerb, Abdülmelik b. Mervan'ın mektup kâtibiydi.

ça tekbir getirirdi.[23] Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) bayram hutbesine tekbirle başladığına delil olmaz.

Bayramlarda ve yağmur duasında okunan hutbelere hangi sözle başlanılacağında âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimileri her ikisine de tekbirle başlanacağını, kimileri yağmur duası hutbesine istiğfar ederek başlanacağını ve kimileri de her ikisine Allah'a hamdederek başlanacağını söylemiştir. Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Doğru olan bu üçüncüsüdür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah'a hamdla başlanılmayan her önemli iş sonuçta eksiktir."*[24] buyurmuştur.

Bütün hutbelerine Allah'a hamdederek başlardı.

Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazına katılan kimseleri, hutbeyi dinlemek için oturmakla gitmek arasında serbest bırakmıştır. Bayram cumaya denk geldiğinde onlara bayram namazıyla yetinebileceklerini ,cumaya gelmelerinin gerekli olmadığını bir ruhsat olarak bildirmiştir.[25]

5— Namaza Değişik Yollardan Gidip Gelmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) bayram günü yolunu değiştirirdi. Giderken bir yoldan, dönerken başka bir yoldan yürümeyi tercih ederdi.[26] Bu davranışının hikmeti konusunda şu görüşler ileri sürülmüştür:

1- Her iki yoldaki halka selâm vermek için,

---

23. İbn Mâce, 1287. Senedi zayıftır.
24. Ahmed, *Müsned*, 8697; Ebu Davud, 4840; İbn Mâce, 1894; İbn Hibbân, 1/135. Senedi zayıftır.
25. Ebu Davud, 1073; İbn Mâce, 1311: Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Bu günümüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyen cumayı kılmayabilir. Biz cumayı kılarız."* Senedi hasendir. Busîrî, *Zevâid*'de sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda şu kaynaklarda da hadisler vardır: Ahmed 4/372; Ebu Davud, 1070; Nesâî, 3/194; İbn Mâce, 1310 ve 1312. İbn Kudâme, *el-Muğnî* (2/358)'de diyor ki: Bayram cuma gününe rastlarsa, İmam (devlet başkanı) dışında, bayram namazını kılanlardan cumanın farziyeti düşer. Ama cumayı kıldıracağı kimseler bulunmaması hali dışında imamdan farziyet asla düşmez. Denildi ki: İmama bu durumda farz olup olmaması hususunda iki görüş vardır: 1- Düşeceğini söyleyenler; Şa'bî, Nehaî ve Evzâî'dir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Saîd, İbn Ömer, İbn Abbas ve İbn Zübeyr'in de bu görüşte olduğu söylenmektedir. 2- Fakihlerin çoğunluğu farz olur diyor.
26. Buharî, 13/24; Tirmizî, 541; İbn Mâce, 1299/1300, 1301; Ebu Davud, 1157.

2- Her iki grubun da onun bereketinden istifade etmesi için,

3- O yollarda bulunan ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek için,

4- Diğer yol ve geçitlerde de İslâm dininin -simge- sembollerini göstermek için,

5- Münafıkların, İslâm'ın ve müslümanların hâkimiyetlerini, İslâm dininin sembollerinin ayakta durduğunu görüp öfkelerinden kendi kendilerini yiyip tüketmelerini sağlamak için,

6- Çok yerin kıyamette lehine şahitlik etmesi için. Çünkü camiye ve namazgâha giden kimsenin attığı iki adımdan biriyle derecesi bir basamak yükselir, diğeriyle bir günahı silinir. Bu durum evine dönünceye kadar sürer.

7- En doğrusu Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle davranmasının hikmeti bütün bunlarla birlikte O'nun davranışlarında mutlak surette bulunan diğer hikmetlerdir.

6— Teşrik Tekbirleri:

Arefe günü sabah namazından başlamak üzere en son teşrik gününün ikindi namazına kadar şu şekilde tekbir getirmekte olduğu rivâyet ediliyor:

الله اكبر ، الله اكبر ، لا إله إلا الله ، والله اكبر ، الله اكبر ، ولله الحمد .

"Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Hamd yalnız Allah'adır."(27)

27. İbn Ebî Şeybe, Ebu'l-Esved'in söyle dediğini rivâyet eder: Abdullah b. Mes'ûd, arefe günü sabah namazından başlayıp kurban gününün ikindi namazına kadar: "Allahu ekber Allahu ekber. Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber. Allahu ekber ve lillahilhamd" diye tekbir getirirdi. Rivâyetin senedindeki râviler sikadır. Yine İbn Ebî Şeybe, Hz. Ali'nin arefe günü sabah namazından sonra başlayıp en son teşrik gününün ikindi namazına kadar tekbir getirdiğini rivâyet eder ki, isnâdı sahihtir. Hâkim, *Müstedrek* (1/299)'de der ki: "Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd'un, arefe günü sabah namazından teşrik günlerinin sonuncusuna kadar tekbir getirdikleri sahih yolla aktarılmıştır." Dârakutnî, *Sünen*'inde (s.182) senedleriyle İbn Ömer, Ebu Saîd el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit ve Osman b. Affân'ın kurbanın ilk günü öğle namazından sonra başlayıp teşrik günlerinin sonuncusunun öğle namazına kadar tekbir getirdiklerini rivâyet etmiştir.

K) HZ.PEYGAMBER'İN GÜNEŞ TUTULMASINDA KILDIĞI NAMAZ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Küsuf Namazı Kılması:

Güneş tutulunca Hz. Peygamber (s.a.) ridâsını sürüyerek korku ve endişe içinde hızlıca mescide gitti. Güneş doğup günün ilk vakitlerinde iki-üç mızrak boyu yükseldikten sonra tutulmuştu. Öne geçip iki rekât namaz kıldı. İlk rekâtta açıktan Fâtiha ve uzunca bir sûre okudu. Sonra rükûa vardı ve rükûu uzattı. Sonra başını rükûdan kaldırdı ve kıyâmı uzattı ise de bu ikinci kıyam evvelki kıyâmdan az sürdü. Başını rükûdan kaldırdığında: (سَمِعَ اللّٰهُ لمن حمده رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) deyip kırâate başladı. Sonra rükûa vardı ve rükûu uzattı ise de bu ikinci rükû evvelki rükûdan az sürdü. Sonra başını kaldırdı, ardından secdeye gidip uzun bir secde etti. Secdeyi bayağı uzattı. Sonra ikinci rekâtta, birinci rekâtta yaptığı gibi yaptı. Böylece herbir rekâtta iki rükû iki secde yapılmış oldu. İki rekâtta toplam dört rükû dört secdeye tamamlanmış oldu.

2— Küsuf Namazındaki Hutbesi:

Bu namazında cennet ve cehennemi gördü. İnsanlara göstermek için cennetten bir salkım üzüm almayı düşündüyse de almadı. Azap çekecek olanları da cehennemde gördü. Bir kadının bir yere kapatıp aç ve susuz bırarak ölmesine sebep olduğu bir kedinin o kadını tırmaladığını gördü. Hz. İbrahim'in dinini ilk değiştiren Amr b. Mâlik'in cehennemde bağırsaklarını sürüdüğünü gördü. Hac eden birinin mallarını çalan kimsenin de azap çektiğini gördü. Sonra dönüp son derece edebî ve etkili bir hutbe okudu. Bu hutbesinden bize kadar gelen bölümleri şöyle sıralayabiliriz:

"Şüphe etmeyiniz ki, güneş ve ay Allah'ın (kendi varlığına delâlet eden)

-açık alâmet- âyetlerinden iki âyettirler. Bunlar, hiç kimsenin ölümü veya dirimi için tutulmazlar. Tutulduklarını görünce Allah'a dua edin, tekbir alın, namaz kılın, sadaka verin. Ey Muhammed ümmeti! Allah'a yemin ederim ki, erkek veya kadın bir kulunun zina edişinden dolayı Allah kadar kıskanç hiçbir kimse yoktur. Ey Muhammed ümmeti! Allah'a yemin ederim ki, benim bildiğimi bilseniz az güler, çok ağlardınız."

"Size va'dolunan herşeyi şu makamımda -yemin olsun- gördüm. Hatta ileri atıldığımı gördüğünüzde cennetten bir salkım üzüm almak arzu ettiğimi hissettim. Geri çekildiğimi gördüğünüzde ise cehennemdekilerin birbiri üzerine yığıldığını gördüm."

"Cehennemi de gördüm. Ömrümde bugün gördüğüm kadar iğrenç bir manzara görmemiştim. Baktım ki, cehennem halkının çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor."

Sordular: "Neden, ya Rasûlallah?" Cevap verdi: "Küfrettiklerinden" Tekrar: "Allah'a mı küfrediyorlar?" diye sordular. Cevaben: "Kocalarına ve kendilerine yapılan iyiliklere (nankörlük) ederler. İçlerinden birine dünya durdukça iyilik etsen, sonra da senden hoşlanmayacağı birşey görse: Şimdiye kadar senden hiçbir hayır görmedim ki, der." buyurdular.

"Bana vahyolundu ki, sizler kabirlerinizde Deccâl fitnesine benzer -yahut yakın-[1] bir imtihana tâbi tutulacaksınız. Herhangi birinize gelip: Bu adam hakkında ne biliyorsun? diye soracaklar. Mü'min -yahut mûkın = kesin inançlı- kimse: 'Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Bize açık deliller ve hidayet sundu. Biz de onun isteğine cevap verdik, inandık, peşine düştük.' diye cevap verecek. Ona: 'Rahat uyu! Senin gerçek mü'min olduğunu anladık.' diyecekler. Münafık -yahut şüphe eden- kimse: 'Bilmiyorum. Halkın birşey dediğini duydum, ben de söyledim' diyecektir."[2]

Başka bir yoldan Ahmed b. Hanbel (r.h.) de şöyle naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) namazdan selâm verip çıkınca Allah'a hamdetti. O'na övgüde bulundu, Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve kendisinin O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etti. Sonra: "Ey insanlar! Size Allah

1. Bu hadiste geçen şüphe ifadeleri nakledene aittir. Râvinin, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki sözden hangisini söylediğini tayin edememesinden kaynaklanmaktadır.
2. Konunun başından buraya kadar olan kısım kaynaklardaki pasajlar birleştirilerek verilmiştir. Kaynaklar şöyledir: Buharî, 16/2, 16/4, 16/5, 16/9, 16/13, 16/19, 2/21, 4/37, 8/51, 10/91, 59/4, 67/88; Müslim, 901, 903, 907, 904, 905; Muvatta, 1/186, 187, 188, 189.

için soruyorum, söyleyin bana Rabbimin mesajını sizlere iletmekte herhangi bir kusur gösterdim de bunu bana haber vermediğiniz oldu mu?" diye sordu. Bunun üzerine bir adam ayağa kalktı ve: "Tanıklık ederiz ki, Rabbinin mesajını ilettin, ümmetine nasihat ettin, üzerine düşen vazifeyi yaptın." dedi. Sonra Hz.Peygamber (s.a.) buyurdular ki:

"Bazı insanlar yeryüzü halkından büyük adamların ölümlerinden dolayı ay ve güneşin tutulduklarını, yıldızların yerlerinden kaydıklarını iddia ediyorlar. Şüphesiz bunlar yalan söylüyorlar. İş onların dediği gibi değil. Bu hâdiseler Allah Teâlâ'nın, kullarına ibret almaları ve kimin tevbe edip etmediğini kontrol etmek için verdiği âyetlerden birkaçıdır."

"Allah'a yemin ederim ki, az önce namaza durduğum müddet içinde sizlerin dünya ve âhiret işlerinizde karşılaşacağınız herşeyi gördüm. Allah en iyi bilendir ya, otuz yalancı çıkıncaya kadar kıyamet kopmayacak. Onların sonuncuları sol yüzü bulunmayan şaşı Deccâl'dir. Gözü sanki -o devirde Hz. Peygamber'le (s.a.) Hz. Âişe'nin odası arasında oturan Ensar'dan bir ihtiyar olan- Ebu Tihyâ'nın gözü gibidir. Deccâl ortaya çıktığında Allah olduğunu iddia edecektir. Ona inanan, söylediğini kabullenen ve onun yolundan gidene daha önce işlediği hiçbir iyilik fayda vermez. Onu inkâr edip söylediği sözleri yalanlayan da daha önce yaptığı hiçbir günahın cezasını çekmeyecektir. Deccâl, Harem ve Beytü'l-Makdis dışında bütün yeryüzüne galip gelecektir. Mü'minleri Beytül'l Makdis'e sıkıştıracak; mü'minler çok şiddetli bir sarsıntıya uğrayacaklar, sonra Allah (c.c.) Deccâl'i ve ordusunu helâk edecektir. Hatta öyle ki, duvarın temeli yahut kökü ile ağaç kökleri bile: 'Ey müslüman! Ey inanan! Orada bir yahudi -yahut kâfir-vardır! Gel buraya, öldür onu!' diye bağıracaktır. İçinizdeki durumları kalblerinize korku salacak derecede olan birtakım işleri görüp birbirinize: 'Peygamberiniz size bunlardan hiç bahsetmiş miydi?' diye soruşturuncaya ve dağlar yerlerinden kayıncaya kadar bunlar olmayacaktır. Bunlar olduktan sonra bütün canlar alınacaktır."[3]

Hz. Peygamber'den (s.a.) güneş tutulması (küsûf) namazı ve hutbesi ile ilgili naklolunan sahih rivâyetler işte böyledir. Bu namazı başka şekillerde kıldırdığı da naklolunmuştur:

1- Her rekât üç rükû ile[4],

---

3. Ahmed, 5/16; Ebu Davud, 1184; Nesâî, 3/140.
4. Müslim, 901; Ebu Davud, 1177; Nesâî, 3/129, 130.

2- Her rekât dört rükû ile[5],

3- Küsûf namazı da, her rekâtta bir rükû ile kılınan herhangi bir namaz gibidir. Ancak İmam Ahmed, Buharî ve Şâfiî gibi büyük imamlar bu rivâyeti sahih bulmuyor, yanlış sayıyorlar.

3— Diğer Rivâyetler:

Bir şahıs İmam Şâfiî'ye: "Bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.) (küsûf namazını) herbir rekâtta üç rükû ile kıldırdığını naklediyorlar?" diye sormuştu. Olayı anlatan İmam Şâfiî diyor ki: O şahsa: "Sen de bu görüşte misin?" diye sordum. "Hayır. Ancak ben bu hadis sizin kabul ettiğiniz bir rekâtta iki rükû hadisine ilâve bir hüküm getirdiği halde niçin kabul etmediniz, onu merak ediyorum." diye cevap verdi. Ben de ona dedim ki: "Birinci sebep, munkatı=kesik olması. Biz munkatı hadisi başlıbaşına sabit bir delil olarak görmüyoruz. Diğer bir sebep -Allah en iyi bilendir ya- bu hadisi yanlış (galat) buluyoruz."

Beyhakî diyor ki: "Şâfiî'nin "munkatı"dan maksadı Ubeyd b. Umeyr'in 'Doğruluğuna güvendiğim biri bana anlattı.' sözüdür. Atâ: Zannederim Ubeyd bu sözüyle Hz. Âişe'yi kastediyor, deyip hadisi naklediyor. Bu hadiste: *'Hz. Peygamber (s.a.) her rekâtta üç rükû, dört secde yaptı.'* deniliyor. Katâde, Atâ -Ubeyd b. Umeyr-Hz. Âişe senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) altı rükû, dört secde ile kıldırdığını rivâyet etmiştir. Öyleyse Atâ, Hz. Âişe'ye bu rivâyeti kesin bildiğinden değil, zan ve tahminle isnâd etmiştir. Bu rivâyet Hz. Âişe'den nasıl naklolunmuş olabilir? Oysa Urve ve Amra'nın (v.98/716) Hz. Âişe'den aksini rivâyet ettikleri sabittir. Urve ve Amra, Ubeyd b.Umeyr'e göre Hz. Âişe ile daha yakın ilişki içinde bulunmuşlardır.[6] Hem bunlar iki kişidir. İki kişinin rivâyetinin sağlam olması akla daha yakındır. Şâfiî'nin yanlış bulduğu hadis, zannederim Atâ'nın Câbir'den naklettiği şu hadistir: *'Hz. Peygamber (s.a.) devrinde Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutuldu. Halk: Güneş, İbrahim'in ölümünden dolayı tutuldu, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkıp altı rükû, dört secde ile halka namaz kıldırdı...'*"

Beyhakî der ki: "Bu hadiste geçen olay ile Ebu'z-Zübeyr'in naklettiği

---

5. Müslim, 908, 909; Ebu Davud, 1183.
6. Çünkü Urve, Hz.Âişe'nin ablası Esmâ'nın oğludur, yani yeğenidir. Amra ise hanım sahabî olup Hz. Âişe'nin gözetiminde yetişmiştir.

hadiste geçen olayı inceleyen kimse, bu ikisinin aynı olay olduğunu naklolunan namazı Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece bir kere kıldırdığını, onu da oğlu İbrahim'in (a.s.) öldüğü gün kıldırmış olduğunu anlar."

"Sonra bir de Abdülmelik b. Ebî Süleyman -Atâ- Câbir senedi ile Hişâm ed-Destevâî -Ebu'z-Zübeyr- Câbir senedinden gelen iki rivâyette herbir rekâttaki rükûların adedi farklı gösterilmiştir. Biz Hişâm'ın rivâyetini, yani herbir rekâtta yalnızca iki rükû rivâyetini daha münasib bulduk. Zira Hişâm, Ebu'z-Zübeyr ile birlikte Abdülmelik'ten daha sağlam hafızaya sahiptir. Hem rükûların sayısı konusunda ondan gelen rivâyet de, Amra ve Urve'nin Hz. Âişe'den; Kesîr b. Abbas ve Atâ b. Yesâr'ın İbn Abbas'tan; Ebu Süleym'in Abdullah b. Amr'dan yaptıkları rivâyetler ile Yahya b. Süleym gibi birtakım râvilerin yaptıkları rivâyetlere uygundur. Abdülmelik'in Atâ'dan yaptığı rivâyete muhalefet edilmiş; İbn Cüreyc ve Katâde, Atâ'dan, o da Ubeyd b. Umeyr'den altı rükû, dört secde ile kılındığını rivâyet etmişlerdir. Ayrılık bulunmayan ve pekçok sayıda kimsenin muvafakat ettiği, Hişâm -Ebu'z-Zübeyr- Câbir rivâyeti, Atâ'dan gelen iki rivâyetten doğruya daha çok yakındır. Çünkü bu iki rivâyetten birisinin senedi tevehhümle sabit olmuş, diğerini ise pekçok hadiste yanlışlık yapmakla suçlanan Abdülmelik b. Ebî Süleyman tek başına rivâyet etmiştir."

"Habîb b. Ebî Sâbit, Tâvûs aracılığıyla İbn Abbas'ın şu rivâyette bulunduğunu naklediyor: *Hz.Peygamber (s.a.) bir güneş tutulması münasebetiyle namaz kıldı. Namazda kırâat'tan sonra rükûa gitti. Sonra yine kırâat eyleyip rükûa gitti. Sonra yine kırâat eyleyip rükûa gitti. Sonra yine kıraat eyleyip rükûa gitti. Sonra secdeye gitti. Diğer rekâtı da yine aynı şekilde (dört rükû ile) kıldı."*

"Bu hadisi Müslim, *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.[7] Hadis, Habîb b. Ebî Sâbit'in tek kaldığı hadislerdendir. Habîb her ne kadar sika bir râvî ise de tedlîs yapardı. Burada da (muan'an rivâyetle naklederek) Tâvûs'tan hadisi işittiğini açıklamamıştır. Bu durumu, güvenilir olmayan birinden nakil yapmasına yüklemek uygun olur. Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetinde ve metninde Süleyman el-Mekkî el-Ahvel, ona muhalefet etmiş ve hadisi Tâvûs aracılığıyla bir rekâtta üç rükû şeklinde İbn Abbas'ın fiili olarak nakletmiştir. Süleyman'a da rükûların adedinde muhalefet edilmiştir. Bir topluluk bu hadisi İbn Abbas'ın fiili olarak nakletmiştir. Nitekim

7. Müslim, 909.

Atâ b.Yesâr gibi bir kısım râviler de İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) herbir rekâtta iki rükû yaptığını rivâyet etmişlerdir."

"Muhammed b. İsmail el-Buharî bu üç rivâyetten de yüz çevirmiş; senedi daha sahih, râvi sayısı daha çok ve râvileri daha güvenli olan hadise aykırı oldukları için bunlardan hiçbirini *Sahih*'ine almamıştır. Ebu İsa et-Tirmizî'nin nakline göre Buharî şöyle demiştir: Küsûf namazı konusunda gelen rivâyetlerin bana göre en sahih olanı dört rükû, dört secde rivâyetidir..."

Beyhakî der ki: "Huzeyfe'den Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetle rivâyet edilen: 'Her bir rekâtta dört rükû' hadisinin senedi zayıftır."[8]

"Übey b. Kâ'b'tan da Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetle 'Herbir rekâtta beş rükû' hadisi[9] naklolunmaktadır. *Sahih* sahipleri (Buharî ile Müslim) bu hadisin senedinde olduğu gibi böyle bir senedi delil olarak kullanmamışlardır."

Yine Beyhakî diyor ki: "Hadisçilerden bir topluluk rükûların sayısı konusunda gelen bütün rivâyetleri sahih sayma yolunu tutmuş ve bu rivâyetleri Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı defalarca kıldırdığına, dolayısıyla bütün bu şekillerin caiz olduğuna yüklemişlerdir. İshak b. Rahûyeh, Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Ebu Bekir b. İshak ed-Dabî ve Ebu Süleyman el-Hattâbî bu görüştedirler. İbnu'l-Münzir de bu görüşü güzel bulmuştur. Buharî ve Şâfiî'nin haberler arasında tercih yapma görüşleri daha uygundur. Çünkü daha önce de belirttiğimiz üzere, bütün haberler Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlunun vefat ettiği gün kıldırdığı namazın anlatımı ile ilgilidir."

Ben derim ki: Kendisinden aktarılan açıklamaya göre İmam Ahmed de sadece herbir rekâtta iki rükû iki secde ile kılındığına dair Hz. Âişe'den naklolunan hadisi esas almıştır. Mervezî'nin nakline göre: "Küsûf namazının herbir rekâtta iki rükû iki secde olmak üzere dört rükû, dört secde ile kılınacağı görüşündeyim. Bu konuda Hz. Âişe'den naklolunan hadisi izliyorum. Hadislerin çoğunluğu bu noktadadır." demiştir. Hanbelîlerden Ebu Bekir (v.311/923) ile ilk devir hanbelî âlimleri bu görüşü tercih etmişlerdir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye de bunu tercih etmiş olup bu-

8. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/359. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/208) kaydetmiş ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylemiştir.
9. Ebu Davud, 1182. İsnâdı zayıftır.

na muhalif olan bütün hadisleri zayıf sayar ve; "Bunlar yanlıştır. Hz. Peygamber (s.a.) küsûf namazını yalnız bir kere -oğlu İbrahim'in öldüğü gün kıldırmıştır." derdi. Allah en iyi bilendir.

Hz. Peygamber (s.a.), güneş tutulduğunda Allah'ın zikredilmesini, namaz kılınmasını, dua edilmesini, Allah'tan af dilenmesini, sadaka verilmesini ve köle âzâd edilmesini emretmiştir. Allah en iyi bilendir.

L) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YAĞMUR DUASINDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yağmur Duaları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) pekçok şekilde yağmur duasında bulunduğu sabittir:

Birinci şekil: Cuma günü hutbe esnasında minberde yağmur duasında bulunmuştur ve şöyle dua etmiştir:

اللَّهُمَّ أَغِثْنَا ، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا ، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا ، اللَّهُمَّ اسْقِنَا ، اللَّهُمَّ اسْقِنَا ، اللَّهُمَّ اسْقِنَا .

"Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, bize yağmur ver! Allah'ım, bize yağmur ver! Allah'ım, bize yağmur ver!"[1]

İkinci şekil: Halka, namazgâha çıkıp yağmur duasında bulunacağı bir gün vadetti. Güneş doğunca gösterişsiz giyimli, mütevâzi, alçak gönüllü, vakarlı ve yalvarır bir vaziyette evinden çıktı.[2] Namazgâha varınca -doğruysa- minbere çıktı; -çünkü bu konuda kalbimde bir tereddüt vardır- Ardından Allah'a hamdetti. O'na övgüde bulundu ve O'nun büyüklüğünü belirtti. O esnada söylediği hutbe ve duadan günümüze kadar geleni şöyledir:

1. Buharî, 15/6-11; Müslim, 897; Nesâî, 3/160, 161.
2. Ebu Davud, 1165; İbn Mâce, 1266; Nesâî, 3/157; Tahâvî, 1/191, 192; Tirmizî, 558. Hadisin isnâdı hasendir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahih'tir" demiş; İbn Huzeyme (1405 ve 1408) ile İbn Hibbân (603) hadisi sahîh saymışlardır.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ . لا إله إلاَّ اللَّه . يفعل ما يُرِيد . اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ لا إله إلاَّ أنت تفعل مَا تُرِيدُ ، اللَّهُمَّ لا إله إلا أَنْتَ أَنْتَ الغَنِيُّ وَنَحْنُ الفُقَرَاءُ ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الغَيْثَ ، واجْعَل ما أَنْزَلْتَه علينا قُوَّةً لَنا ، وبَلاغاً إلى حين .

"Hamd âlemlerin Rabbi, Rahman-Rahim ve din gününün sahibi Allah'a! Allah'tan başka tanrı yoktur. O, dilediğini yapar. Allah'ım! Allah Sensin, Senden başka tanrı yoktur. Zengin Sensin, bizler muhtâcız. Üzerimize yağmur yağdır. Yağdırdığını da bize kuvvet ve bir zamana kadar kalıcı kıl."[3]

Sonra ellerini göğe doğru kaldırdı. Yalvarmaya, niyaz ve dua etmeye başladı. Ellerini göğe o kadar kaldırdı ki, koltuklarının beyazı göründü. Sonra sırtını cemaata dönüp kıbleye yöneldi. İşte o sırada kıbleye yönelmişken ridâsının şeklini değiştirdi. Sağını sola, solunu sağa attı ve ridânın dışını içine, içini dışına çevirdi. Ridâsı siyah dört köşe bir aba idi. Kıbleye yönelik vaziyette dua etmeye başladı. Cemaat da aynı vaziyette idi. Sonra inip cemaata ezansız, kâmetsiz ve herhangi bir sesleniş olmadan bayram namazı gibi iki rekât bir namaz kıldırdı. Her iki rekâtta da açıktan okudu. Birinci rekâtta Fâtiha'dan sonra A'lâ sûresini, ikincide ise Gâşiye sûresini okudu.

Üçüncü şekil: Hz. Peygamber (s.a.), cuma dışında bir günde Medine minberinde sade bir yağmur duasında bulundu. Bu yağmur duasında herhangi bir namaz kıldırdığı naklolunmamıştır.[4]

Dördüncü şekil: Mescidde otururken yağmur duasında bulundu. Ellerini göğe kaldırıp Allah'a (c.c.) dua etti. O zaman yaptığı duadan bize intikal edeni şöyledir:

3. Ebu Davud, 1173. *et-Takrîb* yazarı bu hadisin senedinde adı geçen Yunus b. Yezîd el-Eylî hakkında: "Sikadır. Ancak Zührî dışındaki râvilerden yaptığı rivâyette hata vardır. Bu hadis de onlardandır." diyor. Buna rağmen İbn Hibbân (604) ve Hâkim (1/328) hadisi sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Ebu Davud ise: "Bu hadis garîbtir, isnâdı ceyyiddir." diyor. Buharî, *Sahîh*'inde (15/4) Abdullah b. Zeyd'-in: *"Hz. Peygamber (s.a.) namazgâha çıktı, yağmur duasında bulundu. Kıbleye yöneldi, ridâsının şeklini değiştirdi ve iki rekât namaz kıldı."* dediğini rivâyet ediyor.
4. İbn Mâce, 1270.

اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً مَرِيعاً ، طَبَقاً عَاجِلاً غَيْرَ رَائِثٍ نَافِعاً غَيْرَ ضَارٍّ .

"Allah'ım bize can kurtaran, bereketli, her yeri kaplayan âcil -gecikmez, faydalı- zarar vermez bir yağmur ihsan et."[5]

Beşinci şekil: Medine mescidinin bugün Bâbü's-Selâm denilen kapısına bir taş atımlık mesafede ve mescidin o kapısından dışarı çıkanın sağına düşen Zevrâ mevkiine yakın bir yer olan Ahcâru'z-Zeyt'de yağmur duasında bulundu.[6]

Altıncı şekil: Bir gaza sırasında müşrikler erken davranıp suyu tutmuşlar, müslümanlar susuz kalmışlardı. Bunun üzerine müslümanlar, Allah Rasûlüne (s.a.) yakındılar. Münafıklardan birisi de: "Şayet peygamber olsaydı, Hz. Musa'nın kavmi için yağmur duasında bulunduğu gibi o da kendi kavmi için yağmur duasında bulunurdu." dedi. Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına gidince: "Gerçekten bunu söylediler mi? Belki Rabbiniz size yağmur gönderir." buyurdu. Sonra ellerini kaldırdı, dua etti. Üzerlerine bir bulut geldi ve yağmur yağmaya başladı. Sel suları vâdiyi doldurdu. İnsanlar kana kana içtiler. Suya ihtiyaçları kalmadı.

Yağmur duasında okuduğu dualardan bize intikal edenlerden bazıları:

اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَبَهَائِمَكَ ، وانْشُرْ رَحْمَتَكَ ، وأَحْيِ بَلَدَكَ المَيِّتَ .

"Allah'ım, kullarını, dilsiz hayvanlarını sula; rahmetini yay, ölmüş ülkeni dirilt!"[7]

اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً مَرِيئاً ، مريعاً ، نافِعاً غير ضَارٍّ ، عاجِلاً غَيْرَ آجِلٍ .

"Allah'ım, bize can kurtaran, bereketli, hoş, faydalı, zarar vermez, âcil-gecikmez bir yağmur ihsan et."[8]

5. Ebu Davud, 1169; Beyhakî, 3/355. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/327) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
6. Ebu Davud, 1168; Ahmed, 5/223. Senedi sahihtir. Hâkim (1/327) hadisi sahîh saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ayrıca bk. Nesâî, 3/159; Tirmizî, 557.
7. Ebu Davud, 1176; Mâlik, *Muvatta,* 1/190, 191.
8. Bk. Dipnot: 5.

Hz. Peygamber'in (s.a.) her yağmur duasında bulunmasının ardından yağmur yağmıştır.

Bir keresinde yağmur duasında bulundu. Bunun üzerine Ebu Lübâbe ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hurmalar kurutma kaplarında!" diyerek (yağmur suyundan hurmaların bozulacağı kaygısını belirtti). Hz. Peygamber (s.a.) "Allah'ım, Ebu Lübâbe çıplak kalkıp kurutma kabının su deliğini futasıyla tıkamaya mecbur kalıncaya kadar bize yağmur ver!" diye dua edince yağmur yağmaya başladı. Sahabîler Ebu Lübâbe'nin yanında toplanıp:

"Sen Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği gibi çıplak olarak kalkıp kurutma kabının su deliğini futanla kapamadıkça kesinlikle yağmur kesilmeyecek" dediler. Bunun üzerine dediklerini yaptı; hava derhal açıldı.[9]

Yağmur yoğun bir şekilde yağmaya devam edince Hz.Peygamberden (s.a.) havanın açılması için dua etmesini istediler. Hz. Peygamber (s.a.) de havanın açılması için şu şekilde dua etti:

اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا ، اَللّٰهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالْجِبَالِ وَالظِّرَابِ ، وَبُطُونِ الْأَوْدِيَةِ .
وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ .

"Allah'ım, etrafımıza yağdır, üzerimize değil! Allah'ım, tepelere, dağlara, bayırlara, vâdi içlerine ve otlaklara yağdır."[10]

Hz. Peygamber (s.a.) yağmur yağdığını görünce:

اَللّٰهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً .

"Allah'ım, bize faydalı yağmur ver!" diye dua ederdi."[11]

Yağmur yağarken elbisesini (avret olmayan yerinden) açar, yağmurun (bedenine) dokunmasını sağlardı. Bunun sebebi sorulunca da: "Yakında yaratıldığı için Rabbi ile yakında buluşmuşlardır." buyurmuştur.[12]

---

9. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 2/215; Taberanî, Beyhakî, Ebu Nuaym el-Isfehânî. Hadis zayıftır.
10. Buharî, Müslim, Nesâî, Mâlik.
11. Buharî, 15/23; Nesâî, 3/164.
12. Müslim, 898; Ebu Davud, 5100.

Şâfiî diyor ki: İtham edemeyeceğim birisi Yezîd b. el-Hâd'dan rivâyet eder ki, Hz. Peygamber (s.a.) sel aktığı zaman ashabına: "Haydin Allah'ın temizleyici kıldığı şu şeyin yanına çıkıp onunla temizlenelim, bundan dolayı da Allah'a hamdedelim" dedi.[13]

Şâfiî devamla diyor ki: İtham edemeyeceğim birinin bana İshâk b. Abdullah'tan naklettiğine göre Hz. Ömer, sel aktığı zaman arkadaşlarını sele doğru götürür ve "Her birimizin buraya gelmesinden maksadı, yıkanmaktan başka birşey değildir." derdi.

Hz. Peygamber (s.a.) bulut ve rüzgârı görünce, bu durum yüzünden belli olur, bir ileri bir geri giderdi. Yağmur yağınca bu durumu geçer, sakinleşirdi. Böyle davranması o anda azap gelmesi endişesi taşıdığından kaynaklanmaktaydı. Şâfiî diyor ki: Sâlim b. Abdullah babası Abdullah b. Ömer aracılığıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) yağmur duasında şu duayı okuduğunu nakletmiştir:

اللَّهمَّ اسقنا غيثاً مغيثاً هنيئاً مريئاً مريعاً غدقاً مجللاً عامّاً طبقاً سحّاً دائماً . اللهم
اسقنا الغيث ، ولا تجعلنا من القانطين ، اللهم إن بالعباد والبلاد والبهائم والخلق من
اللأواء والجهد والضنك ما لا نشكوه إلا إليك ، اللهم أنبت لنا الزرع ، وأدِرّ لنا
الضرع ، واسقنا من بركات السماء ، وأنبت لنا من بركات الأرض ، اللهم ارفع
عنا الجهد والجوع والعري ، واكشف عنا من البلاء ما لا يكشفه غيرك ، اللهم
إنا نستغفرك ، إنك كنت غفاراً ، فأرسل السماء علينا مدراراً .

"Allah'ım! Bize can kurtaran, içe sinen, bereketli, hoş, bol ve hayırlı, sırılsıklam eden, her tarafı kaplayan bol sulu, yerleri örten, sürekli, devamlı bir yağmur ver.

Allah'ım! Bize yağmur yağdır. Bizi ümitsizliğe düşenlerden eyleme!

Allah'ım! Kulların, toprakların, hayvanların ve diğer yarattığın varlıkların öyle bir kıtlığa, öyle bir sıkıntıya, öyle bir darlığa düştüler ki, Senden başkasına durumumuzu açamayız.

13. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/252, 253; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/359. Beyhakî, hadisin munkatı' olduğunu, çünkü Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) doğrudan doğruya rivâyette bulunmadığını söylüyor.

Allah'ım! Ekinlerimizi yeşert, hayvanlarımızın memelerini doldur. Göğün bereketlerinden bize bereket yağdır. Yerin bereketlerinden bizim için bitkiler çıkar.

Allah'ım! Bizden yoksulluğu, çıplaklığı, açlığı kaldır. Senden başkasının defedemeyeceği belâyı bizden defet.

Allah'ım! Sen'den af diliyoruz. Çünkü Sen şüphesiz çok affedicisin.

Artık bize gökten bol bol yağmur yağdır.''[14]

Şâfiî (r.h.) diyor ki: İmamın bu duayı okumasını müstehap görüyorum. Bana ulaştığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur duasında bulunacağı zaman ellerini göğe kaldırırdı.[15] Yine bize kadar ulaşan bir haberde deniliyor ki, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur yağmaya başladığı ilk vakitlerde yağmur altında kalır, bedenine yağmurun dokunmasını sağlardı. Bana gelen bir başka haberde de Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından birisi sabah kalktığında yağmur yağmış olduğunu gördüğü zaman: *''Allah'ın insanlara verdiği herhangi bir rahmeti önleyebilecek yoktur.''*[16] âyetini okurdu.[17]

Şâfiî der ki, hakkında kötü düşünmeyeceğim birisinin Abdülazîz b. Ömer'den, onun da Mekhûl'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

''Ordular karşılaşıp (savaşırken), namaza kâmet getirilirken ve yağmur yağarken duanızın kabulünü isteyin.''[18]

Pek çok kimsenin yağmur yağarken ve namaza kâmet getirilirken dualarının kabulünü istediklerini duydum.

Beyhakî diyor ki: Bize Sehl b. Sa'd'dan mevsûl olarak nakledilen bir

14. *el-Ümm,* 1/251. Hadisin senedinin Şâfiî'den Sâlim b. Abdullah'a kadar olan kısmı kesiktir.
15. Mâlik, *Muvatta,* 1/192; *el-Ümm,* 1/223. Buharî ve Müslim'de (895) ise Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur duası dışında hiçbir duasında ellerini kaldırmazdı. Yağmur duasında ise ellerini koltuklarının beyazı gözükecek şekilde kaldırırdı.
16. Fâtır, 35/2.
17. Mâlik, *Muvatta,* 1/192. İsnâdı mu'daldir.
18. Şâfiî, *el-Ümm,* 1/223. Hadis mürseldir; çünkü Mekhûl Hz. Peygamber'e (s.a.) yetişmemiştir.

hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet olunmaktadır: *"Dua, ezan okunurken, savaş anında ve yağmur altında geri çevrilmez."*[19]

Ebu Ümâme'den bize gelen bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Dört yerde göğün kapıları açılır, dualar kabul olunur: 1- Ordular karşılaştığında, 2- Yağmur yağarken, 3- Namaza kâmet getirilirken, 4- Kâbe görüldüğünde."*[20]

19. Ebu Davud, 2540. Beyhakî (3/360) ise şu şekilde rivâyet ediyor: *"İki şey reddolunmaz yahut hemen hemen reddolunmaz: 1- Ezan okunurken yapılan dua, 2- Savaş anında, ordular birbirleriyle vuruşurken yapılan dua."* Hadisin senedi hasendir. İbn Hibbân (297 ve 298) hadisi sahih saymıştır. Ebu Davud ve Beyhakî tarafından rivâyet edilen "yağmur altında" sözünün geçtiği hadisin senedinde bilinmeyen bir râvi vardır.
20. Beyhakî, 3/360. Hadis zayıftır.

M) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YOLCULUKLARI VE YOLCULUK ESNASINDAKİ İBADETLERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yolculukları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculukları dört bölümde toplanabilir. 1- Hicret yolculuğu, 2- Cihad yolculuğu, -yolculuklarının çoğunluğu bu sebeple idi-, 3- Umre yolculuğu, 4- Hac yolculuğu.

Yolculuğa çıkmak istediği zaman hanımları arasında kura çeker, kimin nasibine çıkarsa onunla yolculuk ederdi.[1] Hac yolculuğuna çıktığında da ise hepsini beraberinde götürmüştü.

Yolculuğa çıkacağı zaman günün evvelinde yola koyulurdu. Perşembe günü yola çıkmayı tercih ederdi.[2] Yola giden ümmetinin hayırlısıyla erkenden dönüp gelmesi için Allah Teâlâ'ya dua ederdi.[3]

Bir müfreze yahut ordu göndereceği vakit, günün evvelinde gönderirdi. Üç kişi oldukları zaman, yolculara, içlerinden birini başkan tayin etmelerini emrederdi.[4] Bir kişinin tek başına yolculuk etmesini yasaklamış[5]

1. Buharî, 56/64.
2. Buharî, 56/103.
3. Dârimî, 2/214; Ebu Davud, 2606; Tirmizî, 1212; İbn Mâce, 2236; Ahmed, 3/416, 417, 431, 432 ve 4/384, 390, 391, Sahr el-Gâmidî. Hadis sahihtir.
4. Ebu Davud, 2608, 2609. Hadis hasendir.
5. Buharî, 56/135; Tirmizî, 1673. İbn Ömer'in rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: *"İnsanlar yalnızlık konusunda benim bildiklerimi bilselerdi, hiçbir süvari gece tek başına yola çıkmazdı."*

ve bir süvarinin bir şeytan, iki süvarinin iki şeytan, üçünün ise kafile oluşturacağını haber vermiştir.[6]

2— Yolculuk Duaları:

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk için toparlanırken şu duayı okurdu:

اللّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ ، وَبِكَ اعْتَصَمْتُ ، اللّهُمَّ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَمَالاَ أَهْتَمُّ بِهِ ، اللّهُمَّ زَوِّدْنِي التَّقْوَى ، وَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي ، وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ .

"Allah'ım! Sana yöneldim, Sana sığındım. Allah'ım! Beni kederlendirip üzecek şeylerden kolla. Allah'ım! Bana takva azığı lutfeyle. Günahımı bağışla. Her nereye yönelsem beni hayra yönelt."[7]

Binmesi için hayvanı önüne getirilip ayağını özengiye basarken "Bismillah" der, hayvanın sırtına bindiğinde de şu duaları sırasıyla okurdu:

الحمدُ لِلّهِ الَّذي سَخَّرَ لَنَا هذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ، الحَمْدُ لِلّهِ ، الحَمْدُ لِلّهِ ، الْحَمْدُ لِلّهِ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ، فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ .

"Bunları emrimize veren Allah'a hamdolsun; zaten bizim takatımız bunlara yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz.(*) Hamdolsun Allah'a. Hamdolsun Allah'a. Hamdolsun Allah'a. En büyük Allah. En büyük Allah. En büyük Allah. Sen her türlü eksiklikten uzaksın, Allah'ım! Gerçekten zulmettim kendime. Bağışla beni. Senden gayrı yoktur günahları bağışlayan."[8]

Şu duayı da okuduğu olurdu:

اللّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا البِرَّ وَالتَّقْوَى ، وَمِنَ العَمَلِ مَا تَرْضَى ، اللّهُمَّ هَوِّنْ

---

6. Mâlik, *Muvatta,* İsti'zân, 2/978; Tirmizî, 1674; Ebu Davud, 2607. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme ve Hâkim sahih saymışlardır.
7. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s.185. Hadis zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Tahrîcu'l-Ezkâr'*da: "Bu hadîs garîbdir" demektedir.

* Bu kısım âyettir. bk. Zuhruf, 43/13-14.
8. Tirmizî, 3443; Ebu Davud, 2602. Senedi hasendir. İbn Hibbân (2380, 2381) ve Hâkim (2/98) bu hadisi sahih saymışlardır.

عَلَيْنَا سَفَرَنَا هٰذَا ، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ ، اللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ
، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ ، وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ
وَالْمَالِ .

"Allah'ım! Bu yolculuğumuzda Senden hayır ve takva diler, bize Senin hoşnut olacağın işler yaptırmanı isteriz. Allah'ım! Bize bu yolculuğumuzu kolaylaştır. Uzak yolumuzu yakınlaştır. Allah'ım! Sen yolculukta arkadaş, geride kalan ailem için de halifesin. Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından, dönülecek yerin tasasından, döndüğümde ailem ve malımda kötü manzarayla karşılaşmaktan Sana sığınırım."

Yolculuktan dönünce de bu duayı okur ve şu sözleri ilâve ederdi:

آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ .

"Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek, Rabbimize kulluk ve O'na hamdederek geri geldik."[9]

Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı dağ tepelerine çıktıklarında tekbîr alırlar, vadilere indiklerinde de tesbîh (Sübhânallah) getirirlerdi.[10]

Bir köye yaklaşıp girmek üzere olduğu vakit de şu duayı okurdu:

اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ ، وَرَبَّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ ، وَرَبَّ
الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ ، وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ أَهْلِهَا
، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا .

"Allah'ım! Yedi gök ve onların gölgeledikleri şeylerin Rabbi! Yedi kat yer ve onların yüklendikleri şeylerin Rabbi! Şeytanlar ve onların saptırdıklarının Rabbi! Rüzgârlar ve onların sürükledikleri şeylerin Rabbi! Sen-

9. Müslim, Hac, 1342; Tirmizî, 3444; Ebu Davud, 2599.
10. Ebu Davud (2599), bu cümleyi bir önceki hadisin peşinden vermiştir. Müslim ise bu cümleyi vermemiştir. Hadis, bir önceki hadisin senediyle rivâyet edilmediğinden müdrectir. Bu hadisi, *Musannef*'te (5/160) Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den mu'dal senedle rivâyet etmiştir. Bu, araya yapılan ilâvenin farkında olunmalıdır; çünkü gerçekten incedir. İmam Nevevî (r.h.) bile yanılıp bu cümleyi, *Riyâzu's-Salihîn* ve *el-Ezkâr* adlı eserlerinde hadisin tamamıymış gibi sunmaktadır. İbn Allân'ın, *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniyye* adlı eserinde aktardığına göre Hafız İbn Hacer, *Emâli'l-Ezkâr*'da bu konuda Nevevî'ye tenkitlerini yöneltip cevap vermiştir.

den bu köyün hayrını ve halkının hayrını diliyorum. Bu köyün şerrinden, halkının şerrinden ve orada bulunanların şerrinden Sana sığınıyorum."[11]

Şu duayı okuduğu da rivâyet edilmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرِ مَاجَمَعْتَ فِيهَا ، وأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَاجَمَعْتَ فِيهَا ، اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا جَنَاهَا ، وَأَعِذْنَا مِنْ وَبَاهَا ، وَحَبِّبْنَا إِلَى أَهْلِهَا ، وَحَبِّبْ صَالِحِي أَهْلِهَا إِلَيْنَا .

"Allah'ım! Senden şu köyün ve orada topladığın şeylerin hayırlısından istiyorum. Şu köyün şerrinden ve orada topladığın şeylerin şerrinden Sana sığınıyorum. Allah'ım! Bu köyün rızkından bize tattır; bizi vebasından koru. Halkına bizi sevdir. Halkının salih kullarını da bize sevdir."[12]

3— Yolculukta Namazı Kısaltması:

Yolculuğa çıkmasından itibaren Medine'ye dönünceye kadar dört rekâtlı namazları ikişer rekât kılardı. Yolculuk esnasında dört rekâtlı bir namazı tam kıldığı, asla sabit olmamıştır. Hz.Âişe'den rivâyet edilen: "Hz.Peygamber (s.a.) yolculukta kâh namazı kısaltır, kâh tam kılardı; kâh orucunu bozar, kâh oruç tutardı." hadisi[13], sahih değildir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin: "Bu, Allah Rasulüne (s.a.) atfedilen bir yalandır" dediğini işittim. Rivâyet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) kısaltır, Hz. Âişe tam kılardı; yine Hz. Peygamber (s.a.) orucunu bozar, Hz. Âişe oruç tutardı. Yani her iki yerde de Hz. Âişe (ruhsat tarafına değil) azîmet tarafına uyardı. Üstadımız İbn Teymiye der ki: Bu asılsızdır. Mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Allah Rasûlü'ne (s.a.) ve onun bütün arkadaşlarına muhalefet edip onların namazlarının tersine namaz kılacak biri değildir. Oysa onun şöyle dediği sahihtir: "Allah namazı ikişer rekât farzetmişti. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret edince yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikâmet halin-

---

11. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.197; İbn Hibbân, 2377; Hâkim, 2/100. Senedi hasendir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hâfız İbn Hacer ise Emâli'l-Ezkâr'da hadisin hasen olduğunu belirtmektedir.
12. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 196. Hadîs zayıftır.
13. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/157) aktarmış ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylemiştir. Hadis zayıftır.

deki namaza (iki rekât) ilâve edildi."[14] Durum böyle iken,nasıl Hz.Âişe'nin, Hz. Peygamber (s.a.) ve arkadaşlarının kıldıkları namaza aykırı namaz kıldığı düşünülebilir?

Ben (İbnü'l-Kayyim) derim ki: Gerçekten Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra namazı tam kılmış ve İbn Abbas vs. sahabîler onun hakkında: "O da Hz. Osman gibi te'vil (yani kısaltmanın ruhsat, kısaltmamanın azîmet olduğu yorumu) yoluna gitmiştir." demişlerdir.[15] Hz. Peygamber (s.a.) daima namazı kısaltırdı. Râvilerden birisi iki hadisi birleştirip bir hadis yapmış ve: "Allah Rasûlü (s.a.) kısaltır, Hz. Âişe tam kılardı." demiştir. Bunun üzerine râvilerden biri yanılgıya düşüp: "Hz. Peygamber (s.a.) kâh kısaltır, kâh tamam kılardı." demiştir.

Hz. Âişe'nin yaptığı yorumda ihtilaf edilmiştir. Âlimlerden bir kısmı demişlerdir ki: "Hz. Âişe, namazın kısaltılması için yolculuk esnasında korku hali bulunmasının şart olduğunu, dolayısıyle korku geçtiğinde kısaltma sebebinin ortadan kalktığını savunmuştur." Ancak bu yorum doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) emniyet içinde yolculuk etmiş, yine de namazı kısaltmıştı. Bu konudaki âyet[16], Hz. Ömer vs. sahabîlere problem olmuş ve bu âyeti Allah Rasûlüne (s.a.) sormuşlar; O da yeterli cevabı vere-

---

14. Buharî, 18/5; Müslim, 685.
15. Aynı yerler. Zührî, Urve'den Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarıyor: "Namaz ilk olarak ikişer rekât olarak farz kılınmıştı. Yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikamet halindeki namaza (iki rekât) ilâve edildi." Zührî devamla diyor ki: Urve'ye: "Ne oluyor da Hz. Âişe, yolculuk esnasında namazı tam kılıyor?" diye sordum. "O da Hz. Osman gibi te'vil yoluna gitti." karşılığını verdi.
Hafız İbn Hacer diyor ki: Bize intikal ettiğine göre Hz. Osman'ın yolculukta namazları tam kılmasının sebebi şuydu: Hz. Osman'a göre namazı kısaltma bilfiil yolculukta bulunana mahsustur. Yolculuğu esnasında bir yerde kalan kimseye mukîm hükmü verilir. Dolayısıyla namazını tam kılar. Bu konuda delil, Ahmed'in (4/94), hasen senedle rivâyet ettiği şu rivâyettir: Abbâd b. Abdulah b. Zübeyr anlatıyor: Muâviye, haccetmek için memleketimize geldiğinde, Mekke'de bize öğle namazını iki rekât kıldırdı. Sonra Dârunnedve'ye gitti. Mervân ve Amr b. Osman huzuruna çıktılar ve ona: "Amcanoğluna karşı ayıb ettin. Çünkü o, namazı tam kılmıştı." dediler. O da şöyle karşılık verdi; "Hz. Osman, Mekke'ye geldiğinde namazı tam yani orada öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dörder rekât kılmıştı. Sonra Minâ ve Arafat'a çıktığında namazı kısaltmıştı. Haccı bitirip Minâ'da ikamet ettiğinde ise namazı tam kılmıştı."
16. *"Yeryüzünde yolculuk ettiğinizde eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda bir günah yoktur."* (Nisa, 4/101).
17. Müslim, 686; Ebu Davud, 1199; Tirmizî, 3037; İbn Mâce, 1065. Hadisin tamamı metinde az ileride gelecektir.

rek, bunun Allah'ın bir bağışı olduğunu söylemiş[17] ve böylece bu yolu ümmete meşrû kılmıştır. Onun bu açıklaması (muhâlif) mefhûmun (yani yolculukta korkulacak bir durum bulunmazsa namazın kısaltılmayacağı) hükmünün kastedilmediğini ve ister emniyet, ister korku içinde olsun bir kimsenin namazı kısaltması halinde ondan günahın kaldırılmış olduğunu göstermektedir. Neticede bu açıklama, (muhalif) mefhûmu tahsîs yahut onun hükmünü ortadan kaldırmadır.

Denilebilir ki; âyet, hem hafifletme suretiyle rükünleri kısaltmayı, hem de iki rekât eksiltme suretiyle rekât sayısını azaltmayı kapsayan bir kısaltma işini gerektirmekte olup bu da iki şeyle; yeryüzünde yolculuk etme ve korku ile kayıtlanmıştır. Bu iki durum bulununca her iki kısaltma da mübahtır. Böyle durumda (Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı) rekât sayısı ve rükünleri kısaltılmış olan korku namazı kılarlardı. Her iki durum da bulunmayıp ikâmet halinde emniyet içinde olduklarında yine her iki tür kısaltma ortadan kalkar, tam kâmil bir namaz kılarlardı. Sebeplerden biri bulununca yalnızca o sebebe dayalı kısaltma şekli lüzumlu olurdu. Şu halde ikâmet halinde korku ve endişe edilecek bir durum bulunursa rükünler kısaltılır, rekât sayısı tamamlanır ki, bu da bir tür kısaltmadır; ancak âyetteki mutlak (kayıtsız-şartsız) kısaltma değildir. Yolculukta emniyet içinde olunduğunda ise rekât sayısı azaltılır, rükünler yerli yerince tamamlanır. Buna *"salâtü emn"* "güvenlik namazı" denir. Bu da bir tür kısaltmadır; ama mutlak kısaltma değildir. Bu namaza rekât sayısının eksikliğinden dolayı "kısaltılmış", rükünlerinin tamamen yerine getirilmesinden ve âyetteki kısaltmaya girmemesinden dolayı da "tam" namaz denilebilir. Birincisi (kısaltılmış namaz) sonra gelen fakihlerin pek çoğunun kullandığı terimdir. Hz. Âişe ve İbn Abbas gibi sahabîlerin sözleri de ikincisini (tam namaz) göstermektedir. Hz. Âişe: "Namaz ikişer rekât farz edilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret edince yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikâmet halindeki namaza ilâve edildi." demiştir. Bu söz gösterir ki, Hz. Âişe'ye göre yolculuk namazı dört rekâttan kısaltılmamış, aksine bu şekilde farz kılınmıştır; yolcuya farz olan iki rekâttır. İbn Abbas ise: "Allah, Peygamberinizin dilinden namazı ikâmet halinde dört, yolculukta iki, korku halinde ise bir rekât olarak farz kıldı." demiştir. Hz. Âişe hadisi, Buharî ve Müslim tarafından ittifaklı olarak; İbn Abbas hadisi[18] ise yalnız-

18. Müslim, 687; Ebu Avâne, 2/335; Ahmed, 2124, 2177, 2293; Ebu Davud, 1247; Nesâî, 3/169.

ca Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Muhammed'in (s.a.) dilinden söylüyorum: Yolculuk namazı iki rekâttır. Cuma namazı iki rekâttır. Bayram namazı iki rekâttır. Bu ikişer rekât tamamdır, kısaltılmış değildir. İftira eden ziyan etmiştir."[19] Hz. Ömer'in (r.a.) bu sözü söylediği sabittir. O, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Emniyet içinde olduğumuz halde neden hâlâ namazı kısaltıyoruz?" diye sormuş, Allah Rasûlü (s.a.) de ona: *"Bu, Allah'ın size bahşettiği bir sadakadır. Sadakasını kabul ediniz."* diye karşılık vermişti.[20]

Hz. Ömer'in rivâyet ettiği iki hadis arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ona cevaben: "Bu, Allah'ın size bir sadakasıdır ve O'nun kolay, müsamahalı dinidir" dediğinde Hz. Ömer, âyetten kastolunan anlamın, pekçok insanın anladığı gibi rekât adedinin azaltılması olmadığını kavrayarak: "Yolculuk namazı iki rekâttir. Bu iki rekât tamdır, (dörtten) kısaltılmış değildir." demiştir. Buna göre âyette: "Rekât adedini azaltmak mübahtır; böyle yapmanın günahı kaldırılmıştır. Artık dileyen namazı kısaltır, dileyen tamamlar." anlamı yoktur.

Allah Rasûlü (s.a.) yolculuklarında devamlı ikişer rekât kılardı. Korku namazının biri dışında asla dört rekât kılmamıştır. İnşâallah o konu geldiğinde bunu anlatıp açıklayacağız.

Enes diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Medine'ye geri dönünceye kadar namazları ikişer rekât kıldırdı." Bu rivâyet, Buharî ve Müslim tarafından nakledilmiştir.[21]

Abdullah b. Mes'ûd'un kulağına Hz. Osman b. Affân'ın namazı Minâ'da dört rekât kıldırdığı haberi ulaşınca: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) 'Biz, Allah'a âidiz, ancak O'na döneceğiz.'[22] diye istircâ ettikten sonra şunları söyledi: "Minâ'da Allah Rasûlü'nün (s.a.) arkasında iki rekât kıldım. Ebu Bekr'in arkasında Minâ'da iki rekât kıldım. Ömer b. el-Hattâb'ın arkasında Minâ'da iki rekât kıldım. Ah, nasibim o dört rekât olacağına keşki

19. Nesâî, 3/118; İbn Mâce, 1064; Ahmed, 1/37; Tayâlisî (1/124) son cümle dışında kalan kısmı rivâyet etmiştir. Hadisin senedi sahihtir. İbn Hibbân (544) sahih olduğunu söylemiştir.
20. Bk. dipnot: 17.
21. Buharî, 18/1; Müslim, 693; Tirmizî, 548; Nesâî, 3/121; İbn Mâce, 1077.
22. Bakara, 2/156.

kabul olunmuş iki rekât olsa!" Bu hadisi, Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir.[23]

İbn Mes'ud, herhalde Hz. Osman'ın aralarında tercih yapmak câiz iki şeyden birini, hatta bir görüşe göre daha münasib olanı yapmasından dolayı istircâda bulunacak değildir. O, olsa olsa ancak Hz. Peygamber (s.a.) ve halifelerinin yolculukta devamlı olarak namazları iki rekât kıldıklarını görmüş olmasından dolayı istircâda bulunmuştur.

Sahihu'l-Buharî'de rivâyet edildiğine göre İbn Ömer (r.a.) demiştir ki: "Ben, Allah Rasûlüne (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Yolculukta ne o, ne Ebu Bekir, ne Ömer, ne de Osman iki rekâttan fazla kıldırırdı."[24] Hz. Osman'ın hilâfetinin başlarını kastediyor. Yoksa Hz. Osman hilâfetinin sonlarında tam kılmış ve bu da ona karşı gelinen sebeblerden biri olmuştur. Onun bu davranışına şu yorumlar yapılmıştır:

Birinci yorum: Çöl arapları o sene hacca gelmişlerdi. Hz. Osman, onların hem ikâmet, hem yolculuk halinde namazın iki rekât olduğu zannına kapılmamaları için namazın farzının dört rekât olduğunu öğretmek istemişti. Bu yoruma şöyle cevap verilmiştir. Onlara bu durumun Hz. Peygamberin (s.a.) yaptığı hacda öğretilmesi daha münasibti. Çünkü onlar İslâm'a yeni kavuşmuşlardı; namaza başlamaları yeniydi. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) namazı onlara dört rekât olarak kıldırmamıştı.

İkinci yorum: O, halkın devlet başkanıydı. Devlet başkanı konakladığı yerde, sanki hükümet merkezindeymiş gibi davranır. O yer, sanki onun vatanı durumuna geçer. Bu yoruma da şöyle cevap verildi: Kayıtsız-şartsız insanların lideri olan Allah Rasûlü (s.a.) buna daha lâyıktı, mutlak liderdi; ama o, dört rekât kıldırmamıştır.

Üçüncü yorum: Minâ kurulup köy halini alınca, Hz. Osman devrinde orada meskenler çoğaldı. Bunlar, Allah Rasûlü (s.a.) devrinde yoktu; hatta orası boş bir arazi idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Senin için Minâ'da seni sıcaktan gölgeleyecek bir ev yapalım mı?" denildiğinde O: "Hayır... Minâ, geçenin konaklayacağı yerdir." buyurmuştu.[25] İşte Hz. Osman, kısaltmanın ancak yolculuk haline mahsus

---

23. Buharî, 18/2; Müslim, 695; Nesâî: 3/120.
24. Buharî, 18/11; Müslim, 689.
25. Tirmizî, 881; Ebu Davud, 2019; İbn Mâce, 3006; Hâkim, 1/466, 467; Dârimî, 2/73; Ahmed, 6/187, 207. Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî ona muvafakat

olduğu şeklinde yoruma gitmişti. Bu yorum da: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de on gün kaldı; ama namazı kısaltırdı" denilerek bertaraf edilmiştir.

Dördüncü yorum: Hz. Osman, Minâ'da üç gün kalmıştı. Oysa Hz. Peygamber (s.a.): "Muhâcir, haccını tamamladıktan sonra üç gün ikamet eder"[26] diyerek üç gün kalanı mukîm (=ikamet halinde olan) kişi olarak niteledi. Mukîm ise yolcu olmayan kişidir. Bu yoruma karşılık şöyle cevap verildi: Bu, yolculuk esnasında olmakla kayıtlı bir ikamettir; yolculuğun karşıtı olan ikamet değildir. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de on gün kaldı, ama namazı kısaltırdı. Hac vazifesinden sonra da üç şeytan taşlama günü boyunca Minâ'da kaldı, yine namazı kısaltırdı.

Beşinci yorum: Hz. Osman, Minâ'da kalıp yerleşmeye ve orasını hilâfet merkezi yapmaya karar verdiği için namazı tam kılmıştı. Sonra görüşünü değiştirip Medine'ye dönmeye karar verdi. Bu da güçlü bir yorum değildir. Çünkü Hz. Osman (r.a.) ilk muhacirlerdendir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), muhacirlere hac vazifelerini tamamladıktan sonra Mekke'de kalmayı yasaklamış, onların orada yalnızca üç gün kalmalarına müsaade etmişti. Hz. Peygamber (s.a.) bunu yasaklayıp orada yalnızca üç gün kalmalarına müsaade etmişken Hz. Osman'ın orada kalması düşünülemez. Zira onlar, Mekke'yi Allah için terketmişlerdi. Allah için terkedilen bir yere dönülmez, dönmek de istenilmez. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), sadaka veren kimsenin verdiği sadakayı satın almasını yasaklamış ve Hz. Ömer'e: "Onu satın alma. Verdiğin sadakaya geri dönme." buyurmuştu.[27] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.), parasıyla satın aldığı halde, onu verdiği sadakaya geri dönen olarak niteledi.

Altıncı yorum: Hz. Osman, Minâ'da evlenmişti. Yolcu, bir yerde yerleşip orada evlenirse yahut orda bir hanımı bulunursa namazını tam kılar. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) merfû bir hadis de rivâyet edilmektedir. İkrime b. İbrahim el-Ezdî, İbn Ebî Zübâb yoluyla onun babası Ebu Zübâb'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hz. Osman, Minâ halkına namazı dört rekât olarak kıldırdı ve dedi ki: Ey insanlar! Ben buraya gelince evlendim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Bir adam bir şehirde evlenirse orada mukîm (yerleşik) kişi gibi namaz kılar."*[28]

---

etmiş; Tirmizî ise hadisi, hasen saymıştır.

26. Buharî, 63/47; Müslim, 1352.
27. Buharî, 24/59; Müslim, 1621; *Muvatta,* Zekât, 1/282; Nesâî 5/109.
28. Ahmed, *Müsned,* 1/62. Senedi zayıftır.

Bu hadisi İmam Ahmed (r.h.) *Müsned*'inde ve Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî de kendi *Müsned*'inde rivâyet etmiştir. Hadisi, Beyhakî sened kopukluğu (inkıtâ) ve İkrime b. İbrahim'i zayıf sayması sebepleriyle illetli bulmuştur. Ebu'l Berekât İbn Teymiye diyor ki: Zayıflık sebebini bertaraf etmek mümkündür. Çünkü Buharî, bu râviyi *Tarih*' inde anlatmış; ama onun herhangi bir kusuru bulunduğunu söylememiştir. Oysa cerh ve mecrûhları (cerhedilenleri) söylemek onun âdetidir. Ahmed ve ondan önce de İbn Abbâs, yolcu, bir yerde evlenirse orada namazı tam kılması gerektiğini belirtmişlerdir ki, bu aynı zamanda Ebu Hanîfe, Mâlik ve onların arkadaşlarının görüşüdür. Hz. Osman adına gösterilen mazeretlerin en güzeli budur.

Hz. Âişe adına da mazeret olarak, onun, mü'minlerin annesi durumunda olması ve bu sebeple konakladığı yerin onun vatanı olacağı gösterilmişse de bu gösterilen mazeret çürüktür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) de mü'minlerin babasıdır; hanımlarının anneliği, O'nun babalığının bir dalıdır. O, bu sebepten dolayı namazını tam kılmış değildir. Hişâm b. Urve, babası Urve'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Hz. Âişe, yolculukta namazı dört rekât kılardı. Ona: "İki rekât kılsana" dedim. O da cevaben: "A yeğenim! Bana zor gelecek değil ya!" dedi.[29]

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Yolcuya farz olan, iki rekât olsaydı namazı ne Osman, ne Âişe, ne de İbn Mes'ûd tam (dört rekâtlı) kılardı. Yolcunun da mukîm imam arkasında namazı tam kılması câiz olmazdı. Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) şunların hepsini yaptı: Hem tam kıldı, hem de kısalttı." demiştir. İmam Şâfiî, sonra İbrahim b. Muhammed -Talha b. Amr-Atâ b. Ebî Rebâh yoluyla Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) şunların hepsini yaptı; yolculukta namazı kâh kısalttı, kâh tam kıldı." dediğini rivâyet etmiştir.[30]

Beyhakî diyor ki: Bu hadisi aynı şekilde Muğîre b. Ziyâd da Atâ'dan rivâyet etmiştir. Hadisin en sahih senedi şöyledir: Ebu Bekr el-Hârisî - Dârakutnî - el-Mehâmilî - Saîd b. Muhammed b. Sevvâb- Ebu Âsım - Ömer b. Saîd - Atâ - Âişe: *"Hz. Peygamber (s.a.) (yolculuk esnasında) namazı kâh kısaltır, kâh tam kılardı; kâh oruç tutar, kâh tutmazdı."*

---

29. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/143. Senedi sahihtir. Zeylaî ve İbn Hacer sahih olduğunu söylemişlerdir.
30. İmam Şâfiî, *el-Ümm*, 1/159 ve *Müsned*, 1/114; Dârakutnî, 1/242; Beyhakî, 3/142. Seneddeki Talha b. Amr b. Osman el-Hadramî metrûk râvidir.

Dârakutnî: "Bu sened sahîhtir" deyip[31] sonra Ebu Bekr en-Nisâburî - Abbas ed-Dûrî - Ebu Nuaym - el-Alâ b. Züheyr - Abdurrahman b. el-Esved senediyle rivâyet eder ki: Hz. Âişe, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber umre yapmak için Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye vardığı zaman Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Anam, babam yoluna feda! Sen (yolda) namazı kısalttın, ben tam kıldım; sen oruç tuttun, ben tutmadım." deyince Hz. Peygamber (s.a.): "İyi etmişsin, Âişe" dedi.[32]

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis, Âişe'ye atfedilen bir yalandır. Âişe, Allah Rasûlü (s.a.) ve diğer sahabîlerin kılmasının aksine namaz kılacak biri değildi. Onların kısalttıklarını görsün, sonra kalkıp sebepsiz yere tek başına namazı tam kılsın! Nasıl olur?! Oysa "Namaz ikişer rekât farzedilmişti. Yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikamet halindeki namaza ilâve edildi." diyen odur. O halde Allah'ın farz ettiğine ilâve edip Allah Rasûlü (s.a.) ve arkadaşlarına muhalefet etmesi nasıl düşünülebilir?

Zührî, Âişe'nin böyle yaptığını kendisine anlatan Urve'ye: "Namazı neden tam kılardı?" diye sorunca Urve: "O da Osman gibi te'vîl yoluna gitmişti." diye karşılık verdi. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) onun davranışını güzel bulmuş ve bunu tasvîb etmişse o halde yoruma gerek kalmaz. Bu takdirde onun namazı tam kılmasını yoruma bağlamak doğru olmaz. İbn Ömer haber vermektedir ki: "Yolculukta ne Allah Rasûlü (s.a.), ne Ebu Bekr, ne de Ömer iki rekâttan fazla kıldırırdı."[33] Onların kısalttıklarını gördüğü halde mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin onlara muhalefeti düşünülebilir mi? Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra o da Osman gibi namazı tam kıldı. Her ikisi de bir te'vîl yolu tutmuştur. Delil, onların (sahabenin Hz. Peygamber'den) rivâyetidir; yoksa onlardan birinin, başkalarının muhalefeti yanında yaptığı yorum delil olmaz. En iyi bilen Allah'tır.

Ümeyye b. Hâlid, Abdullah b. Ömer'e: "Biz, Kur'an'da ikamet namazı ile korku namazını buluyoruz da, yolculuk namazını bulamıyoruz?" diye sorduğunda İbn Ömer, ona: "A kardeşim! Biz hiçbir şey bilmiyorduk, Allah, Muhammed'i (s.a.) peygamber olarak gönderdi. Muhammed'i (s.a.) nasıl yapıyor gördükse biz de ancak öyle yaparız." dedi.[34]

31. Beyhakî, 3/141; Dârakutnî, 2/189.
32. Beyhakî, 3/142; Dârakutnî, 2/188. Senedi sahihtir. Bk. *Nasbur-Râye*, 2/191.
33. Bk. dipnot: 24.
34. Beyhakî, *Sünen*, 3/136, isnâdı hasendir.

Enes demiştir ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Medine'ye geri dönünceye kadar namazları ikişer rekât kıldırdı.[35]

İbn Ömer diyor ki: "Ben, Allah Rasûlü'ne (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Yolculukta ne o, ne Ebu Bekir, ne Ömer, ne de Osman -Allah onlardan râzı olsun- iki rekâttan fazla kıldırırdı."[36]. Bu hadislerin hepsi sahihtir.

4— Yolculukta Nâfile Namaz Kılması:

Yolculuk esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca farz namazları kılmak âdeti idi. Onun (s.a.) vitir ve sabahın sünneti dışında farz namazdan önceki ve sonraki namazları kıldığı bilinmemektedir. Vitir ve sabahın sünnetini ise ne yerleşik hayatta, ne de yolculuk halinde terkederdi.

İbn Ömer'e bu konu sorulduğunda: "Hz. Peygamber'e (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Onun yolculukta tesbîh kıldığını görmedim." deyip *"Muhakkak Allah Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır."*[37] âyetini okudu.[38] İbn Ömer'in tesbîh'den maksadı râtibe sünnettir. Yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.), yüzü ne yöne gelirse gelsin devesinin sırtında nâfile namaz kıldığı sahih yolla rivâyet edilmiştir. *Sahîhayn'* da İbn Ömer'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Allah Rasûlü (s.a.) yolculuk esnasında binek devesi üzerinde deve yönünü hangi tarafa çevirirse çevirsin farzlar dışındaki namazları kılar; gece namazını îma ile eda ederdi. Vitir namazını da binek devesi üzerinde kılardı."[39]

Şâfiî (r.h.), "Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı kısalttığı halde geceleyin nâfile kıldığı sâbittir." diyor. *Sahîhayn'*da rivâyet edildiğine göre Âmir b. Rabîa, Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculuk esnasında geceleyin binek devesi üzerinde nâfile kıldığını görmüştür.[40] İşte bu namaz, gece (teheccüd) namazıdır.

İmam Ahmed'e (r.h.) yolculukta nâfile kılma konusunu sormuşlar, o da: "Yolculukta nâfile kılmanın bir sakıncası olmayacağını umarım."

---

35. Bk. Dipnot: 21.
36. Bk. Dipnot: 24 ve 33.
37. Ahzâb, 33/21.
38. Buharî, 18/11; Müslim, 689.
39. Buharî, 2/407; Müslim, 700.
40. Buharî, 2/474; Müslim, 701.

demiştir. Hasan el-Basrî'nin: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) arkadaşları yolculuğa çıktıklarında farzdan önceki ve sonraki nâfile namazları kılarlardı" dediği rivâyet edilir.[41] Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Câbir, Enes, İbn Abbas ve Ebu Zerr'in böyle yaptıkları rivâyet edilir.

İbn Ömer ise ne farzdan önce, ne de sonra nâfile namaz kılardı. Ancak gecenin ortasında vitirle birlikte nâfile de kılardı. Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olarak açıkça gözüken odur ki, kısaltılmış farzdan ne önce, ne de sonra bir namaz kılardı. Ama farzdan önce ve sonra nâfile kılmaktan da kimseyi menetmezdi. Bu nâfile namaz, yerleşik halde iken kılınan namazın sünneti gibi râtibe sünnet değil, serbest nâfile gibidir. Bu görüşün bir dayanağı da şudur: Dört rekâtlı namaz yolcuya kolaylık olsun diye iki rekâta indirilmiştir. O halde farz iki rekâta indirilmişken nasıl olur da bir de onun yanında sürekli kılınacak bir râtibe sünnet konulmuş olabilir? Şayet yolcuya kolaylık gösterilmek istenilmemiş olsaydı farzı tam kılması daha münasib olurdu. Bu yüzden Abdullah b. Ömer: "Nâfile kılacak olsaydım, farzı tam kılardım." demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih günü, o vakit yolcu iken sekiz rekât kuşluk kıldığı sâbittir.

Ebu Davud ve Tirmizî'nin, *Sünen*'lerinde Leys-Safvân b. Süleym-Ebu Büsra el-Gıfârî senediyle Berâ b. Âzib'den rivâyet ettikleri: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte on sekiz seferde bulundum. Öğleden önce gün devrildiğinde iki rekât namaz kılmayı terkettiğini hiç görmedim." hadisine[42] gelince; Tirmizî hadis hakkında şunları söylüyor: "Bu hadis garîbtir. Muhammed'e (Buharî'ye) bu hadisi sordum; yalnız Leys b. Sa'd'ın rivâyet ettiğini, Ebu Büsra'nın ismini bilmediğini ve hadisin hasen olduğunu söyledi."

Buharî'nin *Sahih*'inde Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleden önce dört ve ondan sonra iki rekât kılmayı hiç bırakmazdı." hadisi ise Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazları yolculukta da kıldığı konusunda açık değildir. Herhalde Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) çoğunluk yani ikamet halini haber vermiştir. O'nun yolculuk halini erkekler, kadınlardan daha iyi bilir. İbn Ömer, Peygamberimizin (s.a.) iki rekâttan fazla kılmadığını haber vermiştir. İbn Ömer'in kendisi de yolculukta farzdan önce de, sonra da hiç namaz kılmazdı. En iyi bilen Allah'tır.

---

41. Tahkikçiler "Bu rivâyet, Hasan el-Basrî Allah Rasûlü'ne (s.a.) yetişmediği için mürseldir." diyorlar ki, bu söz bir yanlış anlamanın eseridir. Çünkü Hasan el-Basrî, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere "Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) zamanına eriştim" demiyor, aksine "Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabının zamanına eriştim" diyor. Onun, sahabe devrine yetiştiği şüphe götürmez bir gerçektir.

42. Abu Davud, 1222; Tirmizî, 550 ve 552.

5— Hayvan Üstünde Namaz Kılması:

Binek devesi üzerinde, deve her nereye yönelirse yönelsin, rükû ile secdede başı ile îmâ ederek ve secdede rükûdan daha ziyade eğilerek nâfile namaz kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi.

Ahmed ve Ebu Davud'un Enes'ten rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) başlangıçta tekbîr alırken devesini kıbleye çevirir, sonra namazın geri kalan kısmını deve her nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru kılardı.(43) Ancak bu hadiste biraz durmak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.), devesi üzerinde namaz kılışını anlatan Âmir b. Rabîa, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah gibi diğer sahabîler onun, deve her nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru namaz kıldığını kayıtsız ve şartsız olarak söylemişler ve bundan ne başlangıç tekbîrini, ne de başka bir şeyi müstesnâ tutmuşlardır. Bu sahabîlerin rivâyet ettikleri hadisler, bu Enes hadisinden daha sahihtir. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) hem binek devesi üzerinde, hem de -şayet sahihse- eşek üzerinde namaz kılmıştır. Bu ikincisini Müslim, *Sahih*'inde İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.(44)

Haber sahihse Hz. Peygamber (s.a.), yağmur ve çamurdan dolayı ashabına farz namazı binek develeri üzerinde kıldırmıştır. Ahmed, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) arkadaşlarıyla birlikte bir dar geçide ulaştı. Binek devesi üzerindeydi. Tepelerinden yağmur, altlarından sel akıyordu. Namaz vakti girmişti. Emretti, müezzin ezan okudu ve kâmet getirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) binek devesi üzerinde öne geçti; onlara îma ile namaz kıldırdı. Secdede rükûdan daha ziyade eğildi.(45) Tirmizî diyor ki: Bu hadis garîbtir. Ömer b. Rammâh tek başına rivâyet etmiştir. Bu olay Enes'ten kendi fiili olarak sâbittir.

---

43. Ahmed, *Müsned*, 3/203; Ebu Davud, 1225. İsnâdı hasendir. Münzirî hasen, birçok kimse de sahîh saymıştır.
44. Müslim (700/35), Mâlik - Amr b. Yahyâ el-Mâzinî - Saîd b. Yesâr senediyle İbn Ömer'in: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Hayber'e yönelmiş vaziyette bir eşek üzerinde namaz kıldığını gördüm." dediğini nakleder. Dârakutnî vs. muhaddisler diyorlar ki: "Bu, Amr b. Yahyâ el-Mâzinî'nın bir yanılgısıdır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yük devesi veya binek devesi üzerinde namaz kıldığı bilinen bir gerçektir. Doğrusu, eşek üzerinde namaz - Müslim'in (702) de zikrettiği üzere- Enes'in fiilidir"
45. Ahmed, 4/174; Tirmizî, 411. Ebu Bekr İbnü'l-Arabî diyor ki: Bu, Ya'lâ hadisi sened itibariyle zayıf, anlam itibariyle sahihtir. Bir kimse vaktin çıkmasından korkar ve

6— İki Namazı Birleştirmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetindendir ki, gün devrilmeden önce yola çıktığında öğle namazını ikindi vaktine kadar geciktirdikten sonra inip her iki namazı bir arada kıldırırdı. Yola çıkmadan evvel gün devrildiği takdirde öğle namazını kıldırır, sonra hayvanına binerdi. Yolculukta acele sürüp gittiğinde akşam namazını geciktirip yatsı vaktinde akşam ile yatsıyı birleştirir, bir arada kıldırırdı.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi sırasında yola çıkmadan önce gün devrilirse, öğle ile ikindiyi birlikte kıldırırdı. Şayet gün devrilmeden önce yola çıkarsa öğle namazını geciktirir, ikindi vakti iner, her iki namazı birlikte kıldırırdı. Akşam ve yatsı namazlarını da böyle yapardı. Ancak bu hadisin sıhhatinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmış; kimileri sahih, kimileri hasen sayarken kimileri de kusurlu olduğunu belirterek -Hâkim gibi- uydurma saymışlardır.

Hadisin senedi sahih şartlarını taşımaktadır. Fakat tuhaf bir illet ortaya atılmıştır. Hâkim diyor ki: Ebu Bekr b. Muhammed b. Ahmed b. Bâlûyeh, Musa b. Harun - Kuteybe b. Saîd - Leys b. Sa'd - Yezîd b. Ebî Habîb - Ebu't-Tufeyl - Muâz b. Cebel senediyle bize nakleder ki; Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi sırasında gün devrilmeden önce yola çıktığında öğle namazını ikindiye birleştirecek kadar geciktirir ve her iki namazı bir arada kıldırırdı. Gün devrildikten sonra yola çıktığında ise öğle ile ikindiyi beraber kıldırır, sonra yola çıkardı. Akşamdan önce yola çıktığında akşam namazını geciktirir, yatsı namazı ile beraber kıldırırdı. Akşamdan sonra yola çıktığında ise yatsıyı vakti girmeden akşam namazı ile birlikte kıldırırdı.[46]

Hâkim der ki: Bu hadisin râvileri sika imamlardır. Ama sened ve metni şâzdır. Hem sonra bunun bir illetini de bilmiyoruz ki, ona dayanarak

---

yerin darlığından yahut yer çamur ve su olduğundan dolayı yere inemez de îma yoluyla hayvan üzerinde namaz kılarsa, kıldığı namaz sahih olur.

46. Hâkim bunu, *Ulûmu'l-Hadîs* adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca hadisi Ahmed, Ebu Davud (1220) ve Tirmizî (553) de rivâyet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî'de* (2/480) diyor ki: Bu hadisi bir grup hadis imamı, Kutebye'nin Leys'ten tek başına rivâyet etmiş olmasından dolayı illetli saymıştır. Hâkim'in *Ulûmu'l-Hadîs*'te anlattığına göre Buharî, zayıf râvilerden birinin onu Kuteybe'ye nisbet ettiğine dikkati çekmiştir.

o sayede illetli sayalım. Hadis, Leys - Ebu'z-Zübeyr - Ebu't-Tufeyl senediyle rivâyet edilmiş olsa bu senedle hadisi illetli sayardık; Yezîd b. Ebî Habîb - Ebu't-Tufeyl senediyle rivâyet edilmiş olsa bu sefer de bu senedle illetli sayardık. Artık her iki illeti de bulamadığımıza göre hadis illetli olmaktan çıkmıştır. Sonra baktık, Yezîd b. Ebî Habîb'in Ebu't-Tufeyl'den bir rivâyetine rastlamadık. Bu metnin bu şekil anlatımla ne Ebu't-Tufeyl'in öğrencilerinden birinden, ne de onun dışında Muâz b. Cebel'den rivâyette bulunan herhangi bir kimseden nakledildiğine rastladık. Bunun üzerine: "Hadis şâzdır" dedik. Ebu'l-Abbas es-Sekafî'nin şöyle dediğini söylediler: Kuteybe b. Saîd, bize: "Bu hadis üzerinde Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebu Hayseme'nin alâmeti var." derdi. Kuteybe, bu muhaddisler meyanında bu hadisi ondan yazan yedi hadis imamını saymıştır. Hadis imamları, bu hadisi Kuteybe'den yalnızca sened ve metninde taaccüb ettikleri için dinleyip almışlardır. Hem sonra onlardan hiç birinden bu hadisin bir illetini zikrettiği kulağımıza gelmemiştir.

Sonra (Hâkim): "Baktık ki, ne görelim; hadis uydurma değil mi?! Kuteybe ise sika, güvenilir bir râvi!" diyor, hadisin Buharî'ye kadar olan senedini veriyor ve ekliyor: Kuteybe b. Saîd'e: "Yezîd b. Ebî Habîb'in Ebu't-Tufeyl'den aktardığı hadisi, Leys b. Sa'd'dan, kiminle birlikte yazdın?" diye sordum; "Ebu'l-Heysem Hâlid b. Kâsım el-Medâinî ile birlikte yazdım." cevabını verdi. Buharî: "Ebu'l-Heysem Hâlid b. Kâsım el-Medâinî, büyük üstadların hadislerine hadisler katardı" demiştir.

Ben derim ki: "Hâkim'in bu hadisin uydurma olduğu kararını vermesi kabul edilemez. Çünkü Ebu Davud, hadisi Yezîd b. Hâlid b. Abdullah b. Mevheb er-Ramlî-Mufaddal b. Fudâle-Leys b. Sa'd-Hişâm b. Sa'd-Ebu'z-Zübeyr-Ebu't-Tufeyl-Muâz senediyle nakletmiştir.[47] Bu seneddeki Mufaddal, Kuteybe'ye mütâbaat etmiştir. Her ne kadar Kuteybe, Mufaddal'dan

---

47. Ebu Davud, 1208, K. Salât, B. el-Cem' beyne's-salâteyn. Bu hadisin senedinde adı geçen Hişâm b. Sa'd'ın güvenirliğinde görüş ayrılıkları vardır. Ebu'z-Zübeyr'in, Mâlik, Sevrî, Kurra b. Hâlid vs. öğrencileri Hişâm'a muhalefet ederek, rivâyetlerinde takdim suretiyle birleştirmeyi zikretmemişlerdir. Bu konuda İmam Şâfiî (1/116, 117) ve İmam Ahmed (1/367), İbn Abbas'tan bir hadis rivâyet etmişlerdir; ama bu hadis zayıftır. Yalnız Ahmed (2191) ve Beyhakî (3/164) İbn Abbas'tan sahih senedle bu hadise şahid bir hadis rivâyet etmişlerse de, Hafız İbn Hacer'in de dediği gibi: "Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâdı şüphelidir. Bilinen, bunun İbn Abbas'a isnâdıdır. Nitekim Beyhakî, bir başka senedle İbn Abbas'a kesin isnâd ederek rivâyet etmektedir."

daha büyük ve daha hafız ise de, Kuteybe'nin teferrüdü (=tek kalışı) onun sayesinde ortadan kalkmaktadır. Hem sonra Kuteybe, işittiğini açıkça belirtmek için "Haddesenâ = Bize söyledi" sözünü kullanmış, an'ane yoluyla rivâyet etmemiştir. Allah, onu emanet, hafıza, güvenilirlik ve adalet bakımlarından üstün bir mevkiye oturttuğu halde, artık onun semâında (=hadisi duymuş olmasında) nasıl kusur aranabilir?

İshak b. Râhûyeh, Şebâbe - Leys - Akîl - İbn Şihâb (Zührî) - Enes yoluyla rivâyet eder ki; *"Allah Rasûlü (s.a.) yolculukta bulunduğu zaman, güneş tam tepe noktadan kayınca öğle ve ikindi namazlarını kılar, sonra yola çıkardı."*[48] Gördüğün gibi bu (sahih) bir isnâddır. Senedde adı geçen Şebâbe, rivâyet ettiği hadisin delil olarak kullanılmasında (Buharî ve Müslim tarafından) ittifak edilen sika râvî Şebâbe b. Sevvâr'dır (v. 206/821). Müslim, *Sahih*'inde, onun Leys b. Sa'd'dan bu isnadla Şeyhayn (Buharî ve Müslim)'ın şartlarına uygun bir hadisini rivâyet etmektedir. Bu hadis hiç olmazsa, Muâz hadisini takviye edicidir. Hadisin aslı *Sahîhayn*'da mevcuttur. Ancak orada takdîm birleştirmesi (bir namazı vaktinden önceye alıp vaktin namazı ile birlikte kılma) yoktur.

Sonra Ebu Davud diyor ki: Hişâm, Urve - Hüseyn b. Abdullah - Kürayb - İbn Abbas - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle Mufaddal hadisinin yani takdîm birleştirmesi konusundaki Muâz hadisinin benzerini aktarmıştır. Metni şöyledir: Hüseyn b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas, Kürayb'dan İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: "Size Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculukta kıldığı namazı anlatayım mı! O, daha konaklama yerinde iken gün devrilmişse öğle ile ikindiyi zeval vaktinde bir arada kıldırırdı. Gün devrilmeden yola çıkmışsa öğleyi geciktirir, ikindi vaktinde öğle ile ikindiyi beraber kıldırırdı." Râvi: "Sanırım İbn Abbas, akşam ve yatsı hakkında da böyle söyledi." diyor. Şâfiî bu hadisi İbn Ebî Yahyâ - Hüseyn ve İbn Aclân - Hüseyn senedleriyle rivâyet etmiştir.

Beyhakî diyor ki: Büyük muhaddisler hadisi bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Senedler şöyledir: 1) Hişâm b. Urve vs. - Hüseyn b. Abdullah. 2) Hadisi Abdürrezzâk, İbn Cüreyc - Hüseyn - İkrime ve Kürayb - İbn Abbas senediyle rivayet etmiştir. 3) Eyyûb, Ebu Kılâbe - İbn Abbas senediyle rivâyet etmiştir. Bu hadisi yanlız merfû olarak biliyorum.

---

48. Beyhakî, 3/162. İsnâdı sahihtir.

İsmail b. İshâk'ın, İsmail b. Ebî İdris - kardeşi (İbn Ebî İdris) - Süleyman b. Mâlik - Hişâm b. Urve - Kürayb - İbn Abbas senediyle rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) yolda yürüyüş kızıştığı zaman gün devrilmeden yola çıkmışsa, hayvanına biner yola koyulurdu. Sonra iner öğle ile ikindiyi beraber kıldırırdı. Gün devrilinceye kadar yola çıkmamışsa öğle ile ikindiyi birlikte kıldırır, sonra hayvanına binerdi. Hayvanına binmek istediğinde akşam namazının vakti girmişse akşamla yatsı namazlarını birlikte kaldırırdı.

Ebu'l-Abbas İbn Süreyc der ki: Yahya b. Abdülhamid'in Ebu Halid el-Ahmer - Haccâc - Hakem - Mıksem - İbn Abbas senediyle rivâyet ettiğine göre;

"Allah Rasûlü (s.a.) gün devrilinceye kadar yola çıkmamışsa öğle ile ikindiyi birlikte kıldırırdı. Daha gün devrilmemişse öğleni geciktirir, ikindi vaktinde ikindi namazı ile birlikte kıldırırdı."

Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Hacda vakfe yararını gözeterek, dua vakti devamlı olsun ve ikindi namazı sebebiyle konaklayarak - bunu meşakkatsiz yapmaya imkânı varken - duayı kesmemek için öğle ile ikindiyi Arafat'ta bir arada kıldırması da takdîm birleştirmesine delil olarak ileri sürülebilir. O halde aynen burada olduğu gibi meşakkat bulunur, ihtiyaç duyulursa iki namazı bir arada kılmak haydi haydiye câiz olur.

Şâfiî der ki: Arefe günü ikindi namazıyla duaya ara vermemek için ikindi namazını takdîm (öğlenin vaktinde kılmak), Hz. Peygamber (s.a.) için daha uygundu. Yolculuğa ara vererek akşam namazını kılmak nedeniyle konaklamamak için de (akşamı yatsı ile birlikte yatsı vaktinde) Müzdelife'de kılması daha münasib idi. Çünkü böyle yapmadığı zaman insanlara zorluk vermiş olurdu. En iyi bilen Allah'tır.

Yolculukta, pekçok insanın yaptığı gibi ne hayvan üzerinde binili bir vaziyette, ne de konakladığı halde iki namazı bir arada kılmak âdetiydi.

Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi olayında anlattığımız üzere yalnızca yolculuk kızıştığında ve namazın peşinden yola çıkacağı zaman iki namazı bir arada kıldırırdı. Yolcu olmayıp bir yerde konaklamışken - Şâfiî (r.h.) ve üstadımızın dedikleri gibi vakfenin sürekliliğini sağlamak için Arafat'ta kılması dışında - iki namazı bir arada kıldığı nakledilmemiştir.[49]

---

49. Abdullah b. Abbas; "Allah Rasûlü (s.a.) korku ve yolculuk bulunmadığı halde Medi-

Bu yüzden Ebu Hanîfe, iki namazı bir arada kılmayı Arafat'a mahsus görmüş ve haccın tamamından saymıştır. Ona göre yolculuğun bu konuda etkisi yoktur.

Ahmed, Mâlik ve Şâfiî ise iki namazı bir arada kılmanın sebebini yolculuk saymışlar ve sonra kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Şâfiî ve kendisinden gelen rivâyetlerin birine göre Ahmed, uzun yolculuğa vermişler ve Mekkeliler için iki namazı bir arada kılmayı caiz görmemişlerdir. Mâlik ve kendisinden gelen diğer rivâyete göre Ahmed, Mekkeliler için de Arafat'ta namazları bir arada kılmayı ve kısaltmayı caiz görmüşlerdir. Üstadımız ve *İbâdât* adlı eserinde Ebu'l-Hattâb da bu görüşü tercih etmişlerdir. Sonra Üstadımız bunu genişletip ister kısa, ister uzun yolculukta olsun namazları kısaltma ve iki namazı bir arada kılma konusunda bir asıl (dayanak) yapmıştır. Nitekim seleften pekçoğu da bu görüştedir. Mâlik ve Ebu'l-Hattâb ise bunu yalnızca Mekkelilere mahsus saymışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.) ümmetine (yolculukta) namazı kısaltabilecekleri ve orucu bozabilecekleri bir mesafe tayin etmemiştir. Aksine bu konuyu onlara kayıtsız-şartsız olarak yolculuk ve yeryüzünde yürüme şeklinde serbest bırakmıştır. Nitekim onlara teyemmüm etmeyi de her yolculukta serbest bırakmıştır. Bir, iki yahut üç günle sınırladığı rivâyetlerine gelince, bilinmektedir ki, bu konuda ondan asla sahih bir rivâyet yoktur. En iyi bilen Allah'tır.(*)

---

ne'de öğle ile ikindiyi bir arada kıldırdı." diyor. Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu neden yaptığını sorana da: "Ümmetini zorluğa düşürmemek (günaha sokmamak) için yaptı." cevabını veriyor. Bk. Müslim, *Sahih*, 705/50.

* Hanefî mezhebine göre Kurban bayramının birinci günü Arafat'ta öğle ile ikindiyi, Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cemetme dışında namazlar cemedilemez. Bu konuda geniş bilgi için Prof. Kamil Miras'ın *Tecrid-i Sarih Tercemesi*'ndeki 571 no'lu hadisin açıklamasına bakılabilir.

N) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) KUR'AN OKUYUŞU VE DİNLEYİŞİ

1— Hz. Peygamber'in Kur'an Okuyuşu ve Dinleyişi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı okuduğu ve asla bırakmadığı bir hizbi vardı. Tertîl üzere ağır ağır sükûnetle okurdu; ne hızlı, ne de acele... Öyle bir okuyuşu vardı ki, harfleri teker teker açık seçik çıkarırdı. Her âyet başında okumayı keserdi. Med (=uzatma) harflerinde uzatırdı. *"er-Rahmân"* ve *"er-Rahîm"* kelimelerini uzatarak okurdu. Kur'an okuyacağı zaman ilk önce:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

diyerek kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırdı. Bazan da şöyle derdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ من هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ .

"Allah'ım! Şeytanın kışkırtmasından, üflemesinden ve fısıldamasından sana sığınırım."(1)

Eûzü'yü, okumaya başlamadan önce çekerdi.

Kur'an'ı başkasından dinlemeyi severdi. Bir keresinde Abdullah b. Mes'-

---

1. Ahmed, 4/80, 85; Ebu Davud, 764; İbn Mâce, 807; İbn Hibbân (443) ve Hâkim (1/235) hadisi sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Ayrıca hasen bir senedle Tirmizî (242), Ebu Davud (775) ve Ahmed (3/50) tarafından da rivâyet edilmiştir.

ûd'a Kur'an okumasını buyurmuş, o da Hz. Peygamber (s.a.), kendisini dinlerken okumaya dalmış; Peygamberimiz (s.a.) İbn Mes'ûd'dan dinlediği Kur'an'a kendini kaptırmış, gözlerinden yaşlar boşanmıştı.[2]

Ayakta iken, otururken, uzanırken, abdestli ve abdestsiz iken Kur'an okurdu. Cünüplük dışında hiçbir şey onun Kur'an okumasına engel olmazdı.

Hz. Peygamber (s.a.), Kur'an'ı teganni eder (nağmeli okur) ve zaman zaman da Fetih günü, Fetih sûresini okurken yaptığı gibi sesini tercî[3] ederdi.[4] Abdullah b. Mugaffel, onun tercî'ini üç kere "a a a" demek şeklinde anlatmaktadır. Bunu Buharî rivâyet etmiştir.[5]

Bu hadisleri, *"Kur'anı seslerinizle süsleyin."*[6] *"Kur'an'ı teganni etmeyen bizden değildir."*[7] ve *"Allah, sesi güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı teganni etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."*[8] hadisleriyle bir arada düşünürsen; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu tercî'i içinden gelerek yaptığını, yoksa devenin kendisini sallamasından dolayı zorunlu kaldığı için yapmış olmadığını anlarsın. Çünkü bunu devenin sallamasından dolayı yapmış olsaydı, istek dışı olmuş olurdu ve bu durumda Abdullah b. Mugaffel, sesi kesilecek kadar Hz. Peygamber'i (s.a.) devenin salladığını gördüğü halde onu örnek alıp isteyerek tercî' yapmaz ve sonra: "Hz. Peygamber (s.a.) okurken tercî' ederdi." deyip tercî'i Peygamberimizin (s.a.) davranışı olarak anlatmazdı. Devenin sallanmasından dolayı olsa idi, Hz. Peygamber'in (s.a.) tercî' denilecek bir davranışı olmazdı.

Bir gece Ebu Musa el-Eş'arî'nin Kur'an okuyuşunu gizlice dinledi; sonra bunu ona anlatınca Ebu Musa: "Dinlediğini bilseydim, senin için sesimi

---

2. Buharî, 66/32; Müslim, 800/248.
3. Tercî': Sesi yükseltmek, titretmek ve nağme yapmak anlamlarına gelir. Ayrıca sözü kendi işitecek kadar söylerken sesi yükseltip herkese işittirmek anlamında da kullanılır.
4. Müslim, 794/237.
5. Buharî, 66/20.
6. Ebu Davud, 1468; Nesâî, 2/179, 180. İsnâdı sahihtir. Dârimî 2/474; Ahmed, *Müsned*, 4/283, 285, 296, 304; İbn Mâce, 1342. İbn Hibbân (660) ve Hâkim sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat göstermiştir.
7. Ebu Davud, 1469, 1470, 1471; Ahmed, *Müsned*, 1476. İsnâdı sahihtir. Ayrıca Buharî, Tevhîd, 97/44.
8. Buharî, 66/19, 66/32, 97/44; Müslim, 792; Ebu Davud, 1473; Nesâî, 2/180. Hadiste geçen "izin vermek" diye tercüme edilen kısım "mükâfat vermek" diye de tercüme edilebilir.

güzelleştirirdim."[9] yani güzel sesle okur, sesimi iyice süslerdim, demiştir.

Ebu Davud'un, *Sünen*'inde Abdülcebbâr b. Velîd'den, onun da İbn Ebî Müleyke'den rivâyetlerine göre Abdullah b. Ebî Yezîd şöyle anlatıyor: Ebu Lübâbe yanımızdan geçti. Evine girinceye kadar peşinden gittik. Baktık, orada görünüşü perişan bir adam var. Şöyle dediğini duydum: Allah Rasûlü'nün (s.a.): *"Kur'an'ı teganni etmeyen bizden değildir."* dediğini işittim. Abdülcebbâr diyor ki: İbn Ebî Müleyke'ye: "Ey Ebu Muhammed! Adam güzel sesli değilse ne yapsın?" diye sordum, o da: "gücü yettiğince sesini güzelleştirsin" cevabını verdi.

2— Kur'an'ı Nağmeli Okuma Konusundaki Görüş Ayrılıkları:

Bu konuyu aydınlatıp âlimlerin farklı görüşlerini, her grubun delillerini, delil getirirlerken ortaya çıkan leh ve aleyhlerine olan durumları, Allah Teâlâ'nın güç vermesi ve yardımıyla burada neyin doğru olduğunu belirlemek gerekmektedir.

a) Bir grup diyor ki: Nağme yaparak okumak mekruhtur. Ahmed, Mâlik vs. âlimler buna parmak basmışlardır. Ali b. Saîd'in rivâyetine göre nağme yaparak okuma konusunda Ahmed b. Hanbel: "Hoşuma gitmiyor. Bu iş sonradan ortaya çıkmadır." demiş, Mervezî'nin rivâyetine göre: "Nağme yaparak okumak bid'attir; dinlenilmez" demiş, Abdurrahmân el-Mütteabbib'in rivâyetine göre ise: "Nağme yaparak okumak bid'attir." demiş, oğlu Abdullah, Yusuf b. Musa, Yakûb b. Bahtân, Esrem ve İbrahim b. Hâris'in rivâyetlerine göre de: "Nağme yaparak okuma hoşuma gitmiyor. Ancak bu durum hüzünden kaynaklanır ve Ebu Musa'nın sesi gibi hüzünlü bir sesle okursa o zaman durum başkadır." demiştir. *"Kur'an'ı seslerinizle süsleyin"* hadisi hakkında ise Sâlih'in rivâyetine göre yine

9. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (7/170) vermiş ve Ebu Ya'lâ'nın rivayet ettiğini belirterek bir râviden dolayı hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (9/81) diyor ki: İbn Sa'd'ın, Müslim'in şartlarını taşıyan bir isnâdla Enes'ten rivâyet ettiğine göre Ebu Musa bir gece kalktı, namaza durdu. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları onun sesini işittiler. Ebu Musa tatlı sesli idi. Hanımlar kalkıp onu dinlediler. Sabah olunca bu durum Ebu Musa'ya aktarıldığında: "Bilseydim, onlar için sesimi güzelleştirirdim." dedi. Rûyânî'nin rivâyetinde ise Ebu Musa; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) okuduğumu dinlediğini bilseydim okumamı güzelleştirirdim." demiştir. Buharî (66/31) ve Müslim'in (793) rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Ebu Musa'ya: "Benim, bu gece senin Kur'an okuyuşunu dinleyişimi ah bir görseydin! Gerçekten sana Hz. Davud ailesinin neylerinden biri verilmiştir."

Ahmed b. Hanbel: "Süsleme, güzel okumak anlamındadır" diyor. Mervezî'nin rivâyetine göre de: *"Allah, sesi güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı teganni etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* hadisi ile *"Kur'an'ı teganni etmeyen bizden değildir."* hadisi hakkında Ahmed diyor ki: "İbn Uyeyne: Teganni etmek, onunla istiğnâ etmek = yetinmek anlamındadır, derdi. Şâfiî ise: Teganni, sesi yükseltmektir, demişti." Muâviye b. Kurra'nın rivâyetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih sûresini okuması ve okurken tercî' yapması olayı kendisine hatırlatılan Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bunun, nağme yapmak anlamına geldiğini kabul etmediği gibi, nağme yapmaya ruhsat bulunduğu yolunda delil olarak ileri sürülen hadisleri de inkâr etti.

İbnu'l-Kâsım'ın rivâyetine göre namazda nağme yapma konusu Mâlik'e sorulduğunda şöyle cevap vermişti: "Hoşlanmam. Bu olsa olsa şarkıcıların para kazanmak için söyledikleri bir şarkı olur."

Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, Kâsım b. Muhamed, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve İbrahim en-Nehâî'nin de bu işi mekruh sayanlardan oldukları rivayet edilmektedir.

Abdullah b. Yezîd el-Akberî anlatıyor: Bir adamla Ahmed b. Hanbel arasında şu konuşmanın geçtiğine şahid oldum. Adam sordu:

—Kur'an'ı nağme yaparak okuma konusunda ne dersin?

—Senin adın ne?

—Muhammed.

—Sana, ismin uzatılarak: "Yâ Muuuhammed!" denmesi hoşuna gider mi?

Kadı Ebu Ya'lâ diyor ki: Bu tavır, onun nağme yaparak okumayı aşırı derecede mekruh gördüğünü ortaya koyar.

Hasan b. Abdülaziz el-Ceravî anlatıyor: Adamın biri bana bir vasiyette bulundu. Geride bıraktığı şeyler arasında nağmeli Kur'an okuyan bir cariye vardı. Bu cariye mîrasın çoğunluğunu yahut hepsini teşkil ediyordu. Ahmed b. Hanbel, Hâris b. Miskîn ve Ebu Ubeyd'e: "Cariyeyi nasıl satayım?" diye sordum. Onlar da: "Sade sat" dediler. (Nağmeli okuma özelliğinden satım esnasında söz etmeden sat.) O zaman satımında fiyatın düşeceğini söyledimse de, yine: "Sade sat" dediler.

Kadı Ebu Ya'lâ diyor ki: Böyle dediler; çünkü o cariyenin nağme yaparak okumasını dinlemek mekruhtur. Şarkıda olduğu gibi onun bu okuyuş özelliği için de bedel almak câiz değildir.

b) İbn Battâl diyor ki: Bir grup da: "Kur'an'ı teganni etmek demek, onu okurken sesi güzelleştirmek ve okuma esnasında tercî' yapmak demektir." diyor. Kişinin istediği ses ve nağmelerle tegannî etmesinin câiz olduğu görüşü, İbnul-Mübârek ve Nadr b. Şümeyl'in görüşüdür. Kur'an'ı nağmeli okumanın câiz olduğunu söyleyenlerden biri olan Taberî'nin anlattığına göre Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.), Ebu Musa'ya: "Bize Rabbimizi hatırlat" der. Ebu Musa da nağme yapa yapa okurdu. Hz. Ömer (r.a.): "Ebu Musa gibi Kur'an'ı tegannî edebilen etsin" demiştir. Ukbe b. Âmir, Kur'an'ı en güzel sesle okuyanlardandı. Hz. Ömer, ona: "Falan sûreyi bana oku" dedi. O da okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer ağladı ve: "Bu sûre indi sanmıyordum" dedi. (Yani öyle okudun ki, bana bambaşka bir sûre gibi geldi).

İbn Abbas ve İbn Mes'ûd, nağmeli okumayı caiz görmüşlerdir. Atâ b. Ebî Rabâh'ın da caiz gördüğü rivâyet edilir. Abdurrahman b. Esved b. Yezîd, Ramazan ayında mescidlerde güzel ses arardı.

Tahâvî'nin rivayetine göre Ebu Hanîfe ve arkadaşları nağme ile okunan Kur'an'ı dinlerlerdi. Muhammed b.Abdülhakem: "Babam (Abdülhakem), Şâfiî ve Yusuf b. Ömer'in nağme ile okunan Kur'an'ı dinlediklerini gördüm" diyor. İbn Cerîr et-Taberî'nin tercihi de bu görüştür.

3— Caiz Görenlerin Delilleri:

Caiz görenler diyorlar ki -söz İbn Cerîr'indir-:

1— Söz konusu hadisin; şiiri tegannî, dinleyeni şevke getirip coşturan mâkul tegannî demek olduğu gibi, Kur'an'ı tegannî de okuyucunun dinleyicisini tatlı tatlı hüzünlendirdiği mâkul tegannî ve sesi güzelleştirmek anlamına geldiğinin delili; Süfyân'ın Zührî - Ebu Seleme - Ebu Hureyre yoluyla rivâyet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: *"Allah, terennümü güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı terennüm etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* Akıl sahiplerince mâkuldür ki; terennüm, ancak terennüm eden kişi sesini güzelleştirir ve nağme yaparsa terennüm olur. Bu hadis: *"Allah, güzel sesli herhangi bir peygambere Kur'an'ı yüksek sesle okuyarak tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* şeklinde de rivâyet edilmiştir.

Taberî diyor ki: Bu hadis, meselenin bizim söylediğimiz gibi olduğunun en açık bir delilidir. İbn Uyeyne'nin dediği gibi Kur'an'la yetinip başkasına ihtiyaç duymamak anlamında olsaydı, güzel sesten ve yüksek sesle

okumaktan sözedilmesinin bir anlamı kalmazdı. Bilinmektedir ki, Arapçada "tegannî" yanlızca güzel sesle tercî' etmek anlamında kullanılmaktadır. Şâir der ki:

تَغَنَّ بِالشِّعْرِ إِمَّا كُنْتَ قَائِلَه إِنَّ الغِنَاءَ لِهَذَا الشِّعْرِ مِضْمَارُ

"Sen söylemişsen haydi şiiri tegannî et. Bu şiiri tegannî, yarış alanıdır."(10)

"(تغنّيت) sîgasının (إستغنيت) yetindin, başkasına muhtaç olmadın anlamında kullanımı Arap dilinde yaygındır" iddiasına gelince; Arap dili uzmanlarından hiçbirinin böyle söylediğini bilmiyoruz.

Görüşünü doğrulamak için el-A'şa'nın şu beytini delil olarak ileri sürmesine gelince:

وَكُنْتُ امْرَءاً زَمناً بِالعِرَاقِ عَفِيفَ المُنَاخِ طَوِيلَ التَّغَنْ

"Ben bir zaman Irak'ta çevresi saygın ve uzun süre kalmış bir adamdım."(11)

Şiirde geçen (طويل التغنى) "tegannîsi uzun" sözüyle "istiğnâsı uzun" anlamının kastedildiğini sanmıştır ki, bu onun bir yanılgısıdır. el-A'şâ, buradaki tegannî kelimesi ile Arapların: (غنى فلان بمكان كذا) "Falan kimse, falanca yerde yerleşti." sözlerinde olduğu gibi "ikamet = yerleşmek, bir yerde eğleşmek" anlamını kasdetmiştir. (كأن لم يغنوا فيها) *"Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç eğleşmemişler gibi oldular."*(12) âyetinde de bu anlam vardır.

Diğer bir şâirin şu beytiyle davasına şahit getirmeye çalışmasına gelince:

كِلاَنَا غَنِيٌّ عَنْ أَخِيهِ حَيَاتَهُ وَنَحْنُ إِذَا مِتْنَا أَشَدُّ تَغَانِيَا

10. Hassân b. Sâbit, *Divan*, s.420.
11. el-A'şâ, *Divan*, s.25.
12. A'râf, 7/92.

"İkimizden her biri diğerinin yaşamasına muhtaç değil. Öldüğümüz zaman da birbirimize daha çok müstağni kalacağız."(13)

Bu da onun bir gafletidir. Çünkü (تغنّى)'dan gelen (تغانى) kelimesi, iki kimseden herbirinin bir diğerine ihtiyaç duymaması anlamındadır. Nitekim (تضارب الرجلان) "İki adam dövüştü" cümlesi, iki adamdan herbiri, diğerini dövdü, anlamındadır. (تشاتما) "İki kişi sövüştü" ve (تقاتلا) "İki kişi vuruştu" sözleri de böyledir. "Bu iki kişinin fiilidir" diyen kimsenin benzeri bir durumda bir kişinin fiili olarak (تغانى زيد) ve (تضارب عمرو) şeklinde söylemesi imkânı yoktur. Zira (تغنى زيد) cümlesinin (استغنى زيد) anlamında olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak sözü söyleyen kimsenin bu sözle, muhtaç olduğu halde muhtaç değilmiş gibi göründü (yani yapmacıklık) anlamını kastederse mümkün olur. Nitekim (تجلد فلان) "Falanca kimse kahramanlık tasladı" cümlesi, kahraman olmadığı halde kendini kahramanmış gibi gösterdiği anlamına gelir. (تشجع) "Cesurluk tasladı" ve (تكرّم) "Cömertlik tasladı" sözleri de böyledir. Şayet Kur'an'la tegannî etmeyi, Arap dilindeki anlamından uzaklığına rağmen bu anlama alacak olursa bu hatasındaki felâket daha büyük olur. Çünkü onun bu yorumuna göre adı yüce Allah, Peygamberine Kur'an'la yetinmesine değil, kendi içinde bulunduğu halin aksini göstermesine (hâşâ bir tür münafıklığa-Ş.Ö.) izin vermiş olur. Bunun sakatlığı ise ortadadır.

İbn Uyeyne'nin yorumunun sakatlığını ortaya koyan bir delil de şudur: Kur'an'la insanlardan müstağnî kalmak gibi bir sıfatla, kendisine bu konuda izin veriliyor yahut verilmiyor diye herhangi bir kimsenin tanıtımı imkânsızdır. Yalnız İbn Uyeyne'ye göre (الأذن); "serbest bırakma ve mübah kılma" anlamına gelen (الاذن) ise, böyle bir imkân doğar. Ancak bu da iki yönden hatalıdır: 1- Lügat (iştikak), 2- Manayı çarpıtmak. İştikak bakımından (الأذن) kelimesi, (أذن فلان لكلام فلان ، فهو يأذن له) cümlesinde olduğu gibi kulak vermek, dinlemek anlamına gelen fiilden türetilmiş bir mastardır. (وأذنت لربها وحقت) *"Rabbine kulak verdi ve gerçekleştirildi"* (14) âyetinde de bu anlamdadır. Şair Adiyy b. Yezîd de diyor ki:

---

13. Beyt, *el-Hamâsetu'l-Basriyye* (2/55) ve *el-Egânî* (13/127)'de Şair Übeyrid'e; ***Zeylü'l-Emâlî*** (s.73)'de de Seyyâr b. Hübeyre'ye nisbet edilmektedir. *el-Kâmil* (1/184)'de ise Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e ait beyitler arasında geçmektedir.
14. İnşikâk, 84/2.

أَيُّهَا الْقَلْبُ تَعَلَّلْ بِدَدَنْ إِنَّ هَمِّي فِي سَمَاعٍ وَأُذُنْ

"Ey kalb! Oyun-eğlence ile avun. Hüznüm, dinlemede işitmede."[15]

Şu halde Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah hiçbir şeye.... izin vermemiştir" hadisi, Allah, bir peygamberin Kur'an'la tegannîsini dinlediği gibi insan sözünden hiçbir şeyi dinlememiştir, anlamındadır. Çünkü Kur'an'la insanlardan müstağnî kalmanın, dinlenir, kulak verilir diye nitelendirilmesi mümkün değildir.

Taberî'nin sözleri sona erdi.

Ebu'l-Hasan İbn Battâl diyor ki: Bu konuda, şu rivâyetten dolayı bir problem daha kaldı: İbn Ebî Şeybe'nin, Zeyd b. Habbâb - Musa b. Ali b. Rabâh-babası Ali b. Rabâh-Ukbe b. Âmir senediyle rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Kur'an'ı öğrenin, onunla tegannî edin ve onu yazın. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an hafızadan, gebe devenin bağlarından boşanıp kaçmasından daha süratli boşanıp kaçar."*[16] Ömer b. Şebbe rivâyet ediyor: Ebu Âsım en-Nebîl'e, İbn Uyeyne'nin *"Kur'an'la tegannî eder"* sözünü, "Onunla istiğnâ eder = yetinir" diye yorumladığı anlatılınca şunları söyledi: "İbn Uyeyne hiç iyi birşey yapmamış. İbn Cüreyc, Atâ yoluyla Ubeyd b. Umeyr'in: Davud Peygamberin (a.s.), kendisiyle tegannî ettiği, ağlayıp ağlattığı bir çalgı âleti vardı, dediğini bize haber vermiştir." İbn Abbas: "Hz. Davud, Zebûr'u yetmiş türlü nağme ile okurdu. Öyle okurdu ki, herkes mest olur coşardı" demiştir. Şâfiî'ye (r.h.), İbn Uyeyne'nin yorumu sorulunca şu cevabı vermişti: Biz bu işi daha iyi biliriz. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) istiğnâ anlamını kasdetmiş olsa: "Kim Kur'an'la istiğnâ etmezse..." buyururdu. Ancak *"Kur'an'la tegannî eder"* buyurmasından anladık ki, burada tegannîyi kastediyor.

2- Kur'an'ı süslemek, güzel sesle okumak, okurken nağme yapmak

15. Adiyy, *Divan,* s.172; İbnü'ş-Şecerî, *Emâlî,* 2/36.

16. İsnâdı güçlüdür. Ahmed b. Hanbel (3/146)'de: *"Allah'ın kitabını öğrenin, onu okumayı elden bırakmayın ve onunla tegannî edin. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an, ipte bağlı gebe deveden daha süratli sıyrılıp kurtulur."* Müslim (791/231)'de ise: *"Bu Kur'an'ı okumayı elden bırakmayın. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an ipte bağlı deveden daha süratli sıyrılıp kurtulur."* şeklinde rivâyet edilmektedir.

ruhlarda daha etkili ve dinlenilmesine, kulak verilmesine daha iyi bir sebeptir. Kelimeler kulaklara, manalar kalblere daha iyi yerleştirilmiş olur. Bu da maksada yardımcıdır. Nağme yaparak okumak, tıpkı hastalığın bulunduğu yere ilacı nüfuz ettirmesi için ilaca konan tatlı madde; iştahımızı daha iyi çekmesi için yemeğe katılan güzel koku ve baharat; nikâhın gayelerinin gerçekleşmesine daha iyi sebep olsun diye kadının kocası için süslenmesi, güzelleşmesi ve güzel koku sürünmesi gibidir.

Nefsin müzik ile mest olmaya, coşmaya ihtiyacı vardır. Nasıl ki, her türlü haram ve mekruh yerine onlardan daha hayırlısı geçirilmiş; örneğin fal oklarıyla şans denemesinin yerine halis tevhid ve tevekkül olan istihâre, zina yerine nikâh, kumar yerine ödüllü kılıç oyunları ve at yarışları, şeytanî müzik yerine Rahmânî Kur'an müziği... konulmuştur; işte tıpkı bunun gibi şarkı nağmesi yerine Kur'an nağmesi konulmuştur. Bunların örnekleri gerçekten çoktur.

3- Haram, ağırlıklı yahut katıksız bir zarar içermelidir. Nağme yaparak, âhenkli söyleyerek Kur'an okumak ise bunlardan hiçbirini içermemektedir. Çünkü nağme yapmak, sözü asıl konulduğu anlamından çıkarıp dinleyicinin sözü anlamasına engel olmamaktadır. Bu işe karşı çıkanın sandığı gibi şayet bu şekil okuyuş, harf ilâvesini gerektiriyor olsaydı; sözü konulduğu anlamdan çıkarır, dinleyicinin anlamasına engel olur ve dinleyici ne anlama geldiğini bilmezdi. Oysa varolan gerçeklik bunun tam aksinedir.

4- Bu nağme yapma, âhenkli söyleme işi, söyleyiş şekline bağlıdır. Bazan tabiî ve içten gelerek, bazan da zoraki ve yapmacıktan olur. Söyleyiş şekileri sözü, konulduğu anlamdan çıkarmaz. Bunlar tıpkı sözün inceltilmesi, kalınlaştırılması ve imâle yapılması, kurrânın uzun ve orta medleri gibi, okuyanın sesinin sıfatlarıdır. Ancak şu sayılan şekiller harflerle ilgili; nağme yapma ve ahenkli söyleme şekilleri ise seslerle ilgilidir. Harfleri söyleyiş şekilerini nesilden nesile aktarmak mümkün olduğu halde bu (sesleri) söyleyiş şekilleri konusundaki ilk devir örneklerini (=âsâr'ı) aktarmak mümkün değildir. Bu yüzden şu sayılanlar lafızlarıyla aktarıldıkları halde berikilerin lafızlarıyla aktarılmaları mümkün olmamış, yalnızca bunların mümkün olduğu kadarı aktarılmıştır. Meselâ Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih sûresini okurken "a a a" diye yaptığı tercî' gibi..

5- Nağme yapma ve âhenkli söyleme iki şeye bağlıdır: 1- Med (uzatma), 2- Tercî'. Hz. Peygamber'in (s.a.) Kur'an okurken sesini uzattığı, *"er-Rahmân"* ve *"er-Rahîm"* kelimelerini uzatarak okuduğu sabittir. Yukarıda geçtiği üzere tercî' yaptığı da sabittir.

4— Karşı Çıkanların Delilleri:

Kur'an'ın tegannî ile okunmasına karşı çıkanlar diyorlar ki: Delillerimiz şunlardır:

1- Huzeyfe b. Yemân'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Kur'an'ı Arap nağme ve sesleriyle okuyun. Kitaplıların (hıristiyan ve yahudilerin) ve fâsıkların nağmelerinden sakının. Çünkü benden sonra Kur'an'ı şarkı ve matem türküsü gibi tercî' ile okuyacak kimseler gelecektir. Kur'an, onların boğazlarından aşağı geçmez. Onların ve hayranlarının kalpleri fitneye uğramıştır."*[17] Bu hadisi, *Tecrîdü's-Sıhâh*'ta Ebu'l-Hasen Razîn ve *Nevâdiru'l-Usûl*'de Ebu Abdillah Hakîm et-Tirmizî rivâyet etmiştir. Kadı Ebu Ya'lâ, *el-Câmi*'de bu hadisi ve bir başka hadisi delil olarak kullanmıştır ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.), kıyametin alâmetlerini sayarken onlar arasında şu hususu da belirtmiştir: *"Kur'an eğlence âleti yapılacak. O zamanın insanları Kur'an'ı en iyi okuyan ve en faziletli insan olmadığı halde aralarından birini sırf kendilerine şarkı (gibi Kur'an'ı) okuması için öne çıkaracaklar."* [18]

2- Ziyâd en-Nehdî, beraberinde kurrâ olduğu halde Enes'in (r.a.) yanına geldi. Ziyâd'a: "Kur'an oku" dediler. O da sesini yükseltip nağme yaparak okudu. Gür sesli biriydi. Enes -yüzünde siyah bir peçe vardı- peçeyi açtı ve : "Be adam! Eskiden böyle yapmazlardı" diye çıkıştı. Enes, kötü ve yanlış saydığı bir durum görünce yüzündeki peçeyi kaldırırdı.

3- Hz. Peygamber (s.a.), nağme yaparak ezan okuyan müezzini bundan menetmiştir. İbn Cüreyc'in Atâ'dan rivâyetine göre İbn Abbas diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) nağme yaparak ezan okuyan bir müezzini vardı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: *"Ezan kolaydır, kolaylıkla okunur. Şayet kolay ve yumuşak bir tarzda okuyacaksan oku, yoksa okuma."* buyurdu.

---

17. Taberânî, *Evsat;* Beyhakî, *Şuabu'l-İman.* Hadis sahih değildir.
18. Sayılan diğer alâmetler ise şunlardır: Sefihlerin başa geçmesi, akitlerde şartların çoğalması, hükmün satımı, cana değer vermemek, akraba ziyaretlerini kesmek. Ahmed b. Hanbel tarafından da (3/494) rivâyet edilen bu hadisin ondaki senedi zayıf olsa bile; Taberânî ve İbn Şâhin tarafından başka bir senedle rivâyet edilmiş olup, ayrıca bu hadisi destekleyici Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (6/22,23) ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde (3/443) iki ayrı hadis vardır. Bunlar toplanınca hadisin sahih olduğu anlaşılır.

Bu hadisi Dârakutnî rivâyet etmiştir.[19] Hafız Abdülganî b. Saîd, Katâde'den, o da Abdurrahman b. Ebî Bekr'den babası Hz. Ebu Bekir'in şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) okuyuşu med (=uzatma) idi. O'nun okuyuşunda tercî' yoktu".

4- Tercî' ve nağme yaparak okumak hemzeli olmayan kelimeyi hemzeli, med harfi bulunmayan kelimeyi medli okumayı; bir elifi pekçok elife, bir vâv'ı pek çok vâv'a, bir yâ harfini de pekçok yâ harfine çevirmeyi gerekli kılar. Bu da Kur'an'a ilâve yapmaya götürür ki, caiz değildir.

5- Bu işin caiz olup olmayanı için bir sınır yoktur. Belli bir sınır konacak olursa, bu Allah Teâlâ'nın kitabında ve dininde dilediğince tasarruf ve hükmetmek olur. Bir sınır tayin edilmezse bu da, şarkıcıların şarkı sözlerinde ve kurrâdan pek çoğunun cenazelerin önlerinde yaptıkları gibi, ses sanatçılarının yaptıkları şekilde, okuyucunun -Allah'ın kitabını tahrif ile onu şiir ve şarkı nağmelerine benzer bir tarzda müzik gibi okuma sayılacak şekilde- sesleri yankı yaptırmasının, tercî'lerle şarkıya benzer türlü türlü nağmeler ve makamlar icad etmesinin serbest bırakılmasına götürür; artık Allah'a ve kitabına karşı cür'etkârlık göstererek, Kur'an'la oynayarak, şeytanın verdiği süse aldanarak şarkıda olduğu gibi Kur'an okumada da makamlar icad ederler. İslâm âlimlerinden hiçbiri bunu caiz görmez. Malumdur ki, nağme yaparak ahenkli okuma, buna doğrudan götüren bir sebeptir. O halde bu yasaklama, harama götüren yolları tıkamak gibidir.

İşte her iki grubun sonuca ulaşma çabalarının neticesi ve birbirlerine karşı kullandıkları deliller nihayet bu kadar.

5— Tartışmanın Çözümü:

Tartışma şöylece sonuca bağlanabilir: Teganni ve nağme yapma iki türlüdür:

1- İnsan tabiatının gereği olan, zorlamadan, alıştırma ve öğrenim yapmadan insanın içinden gelen; öyle ki, kişi tabiatıyla başbaşa kalsa, tabiatı serbest bırakılsa bu nağme ve teganni kendiliğinden gelir. işte bu şekli caizdir. İsterse kişi biraz daha süslemek ve güzelleştirmek maksadıyla tabiatına yardım etsin, yine caizdir. Nitekim Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Peygamber'e

19. Dârakutnî, 1/239. Hadis çok zayıftır.

(s.a.): "Dinlediğini bilseydim, senin için daha güzel okurdum" demiştir. Hüzünlenen, içinden coşku, sevgi ve şevk gelen bir kimse istese de hüzünlü ve nağmeli okumayı kendisinden uzaklaştıramaz. Çünkü nefisler onu kabullenmiştir; tabiatına uygun geldiği, zorluk duymadığı ve yapmacıklık göstermediği için tatlı bulmuşlardır. Böylesi, tabîi gösterilmeğe çalışılan birşey değil, doğrudan doğruya tabiîdir; zoraki değil, aşkla yapılacak birşeydir. İşte bu teganni selefin yapıp dinlediğidir; övülen, methedilen teganniîdir. Hem okuyanın, hem dinleyenin etkilendiği teganniîdir. Câiz olduğunu savunanların bütün delilleri işte buna bağlanır.

2- İkinci şekil: Bir sanat olan ve insan tabiatından kolaylıkla gelmeyip ancak zahmet ve zorlukla emek vererek, alıştırma yaparak elde edilen şeklidir. Bu şekli, tıpkı özel makamlar ve icad edilmiş notalara göre basit yahut mürekkeb (=birleşik) türlü türlü nağmelerle şarkı seslerini çıkarmayı öğrenmede olduğu gibi yalnız öğrenim görmek ve emek vermekle elde edilir. Selefin mekruh gördüğü, ayıpladığı, kınadığı, yasakladığı, okuyanlara çattığı işte böylesidir. Nağme yaparak okumanın caiz olmadığını savunanların ileri sürdükleri delililler ancak bu türlüsünü kapsar. Yaptığımız bu tafsilat ile karışıklık ortadan kalkmış ve doğru olan, doğru olmayandan ayrılmış olur.

Selefin hal ve tavırlarını bilen herkes, kesinlikle onların, ölçülü (notalı), sayılı, sınırlı makam ve hareketlerden oluşan emek vererek öğrenilen müzik nağmeleri ile Kur'an okumaktan uzak; bu şekil okuma ve buna izin verme konusunda Allah'tan en çok korkan kimseler olduklarını da bilir. Yine kesinlikle bilir ki, onlar hüzünlü hüzünlü ve nağme yaparak Kur'an okurlar; okurken seslerini güzelleştirirlerdi. Kur'an'ı bazan gamlı, kederli; bazan neşeli, bazan da coşkulu okurlardı.

Bu iş, tabiatlarda gömülüdür, hakkını almak ister. Kanun koyucu, tabiatlar bundan nasibini almak isterken tutup bunu yasaklamamış; aksine bu yolu göstermiş, teşvik etmiş, bu şekilde okuyan kimseyi Allah'ın dinleyeceğini haber vermiş ve: *"Kur'an'la teganni etmeyen bizden değildir."* buyurmuştur. Bu hadiste iki ihtimal vardır: 1- Hepimizin yaptığı vakıayı haber vermiştir (yani biz hepimiz böyle yaparız demiştir), 2- Hz. Peygamber (s.a.), teganni yapmayan kimsenin, kendisinin sünneti ve yolunda olmadığını bildirmiştir.

O) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HASTA ZİYARETLERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hasta ile İlgili Tavırları:

Hz. Peygamber (s.a.) hastalanan sahabîlerini ziyaret ederdi. Kendisine hizmet eden Kitap Ehli bir çocuğu[1] ve müşrik amcası Ebu Tâlib'i hastalıklarında ziyaret etmiş[2] ve onlara İslâm'ı sunmuştu. Yahudi çocuk müslüman olmuş, amcası ise olmamıştı.

Hastaya yaklaşır, onun başucuna oturur ve: "Kendini nasıl buluyorsun?" diye halini sorardı.

Rivâyete göre hastaya: "Arzu ettiğin bir şey var mı?" diye ne arzu ettiğini sorar; şayet hasta, bir şey arzu eder ve Hz. Peygamber (s.a.) de o şeyin hastaya zarar vermeyeceğini bilirse, isteğinin verilmesini emrederdi.

Sağ elini hastaya sürer ve şöyle dua ederdi:

اللّهُمَّ ربَّ النّاسِ أذْهِبِ البَأسَ ، واشْفِه أنْتَ الشّافي ، لا شِفَاءَ إلا شفاؤُكَ ، شِفاءً لا يُغادر سَقَماً .

---

1. Buharî, 23/80; Ebu Davud, 3095: Hz. Peygamber'e (s.a.) hizmette bulunan bir yahudi çocuk vardı, hastalandı. Hz. Peygamber (s.a.) ziyaretine gitti, başucuna oturdu. Çocuğa: *"Müslüman ol."* dedi. Çocuk, yanında oturan babasına baktı. Babası: "Ebu'l-Kâsım'a (s.a.) itaat et, oğlum" deyince, çocuk müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.): *"Bunu ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun"* diyerek yanından ayrıldı.
2. Buharî, 23/81; Müslim, 24: Ebu Tâlib'in vefat zamanı yaklaşınca Allah Rasûlü (s.a.) yanına geldi. Orada Ebu Cehl b. Hişâm ve Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre ile

"İnsanların Rabbi Allah'ım! Sıkıntıyı gider, hastaya şifa ver. Şifa veren yalnız Sensin. Senden başkası şifa veremez. Senin verdiğin şifa hiçbir hastalığı bırakmaz."[3]

Şu duayı da okurdu:

امْسَحِ البَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، بِيَدِكَ الشِّفَاءُ ، لا كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ أَنْتَ .

"İnsanların Rabbi! Sıkıntıyı gider. Şifa yalnız senin elindedir. Senden başka hastalığı giderecek yoktur."

Sa'd için yaptığı: "Allah'ım! Sa'd'a şifa ver. Allah'ım! Sa'd'a şifa ver. Allah'ın! Sa'd'a şifa ver." şeklindeki duasında olduğu gibi hastaya üç kere dua ederdi.[4]

Hastanın başına vardığında ona: "Zararı yok, geçer. İnşâallah (günahlarını) temizleyicidir." ve bazan da: "Günahlarına keffâret ve onları temizleyicidir." derdi.[5]

2— Okuyarak Tedavi Yapması:

Bir yarası, çürüğü yahut bir rahatsızlığı olan kimseyi okuyarak tedavi ederdi. Önce işaret parmağını yere kor, sonra kaldırır ve şu duayı okurdu:

بِسْمِ اللهِ ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا ، بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى سَقِيمُنَا ، بِإِذْنِ رَبِّنَا .

---

karşılaştı. Allah Rasûlü (s.a.): *"Amca, Lâilâhe illallah kelimesini söyle Allah'ın huzurunda senin için şahitlik edeyim"* dedi. Bunun üzerine Ebu Cehl ve Abdullah b. Ebî Ümeyye: "Ya Ebu Tâlib, baban Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?!" diye söze karıştılar. Allah Rasûlü (s.a.) isteğinde ısrar etti, onlar da bu sözü tekrarladılar. Nihayet Ebu Tâlib en son olarak onlara kendisinin, babası Abdülmuttalib'in dini üzere olduğunu söyleyerek Lâilâhe illallah demekten çekindi. Allah Rasûlü (s.a.): *"Haberin olsun, Vallahi bana yasak konulmadıkça senin için şüphen olmasın af dileyeceğim."* dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.): *"Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar müşrikler için af dilemek Peygamber'e ve mü'minlere yaraşmaz."* (Tevbe, 9/113) âyetini indirdi. Allah Teâlâ, Ebu Tâlib hakkında ise: *"Sen, sevdiğini doğru yola eriştiremezsin. Ama Allah, dilediğini doğru yola eriştirir. Doğru yolu seçecekleri en iyi O bilir."* (Kasas, 28/56) âyetini indirdi.

3. Buhari, 786/38; Müslim, 2191. Hemen peşindeki rivâyet de Buharî'dedir.
4. Buharî, 75/13; Müslim, 3/1253 (8).
5. Buharî, 75/10. Peşindeki rivâyet, İbnu's-Sünnî'dedir.

"Allah'ın adıyla, dünyamızın toprağı, bazımızın tükrüğü ile hastamız şifa bulur, Rabbimizin izniyle." Bu hadis, *Sahîhayn*'dadır.[6]

Hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişinin özellikleri sayılırken: *"Onlar okuyarak tedavi yapmazlar ve okunarak tedavi olmayı da istemezler"* şeklinde gelen metni[7], bu hadis ibtal etmektedir. Zira hadiste geçen "okuyarak tedavi yapmazlar" sözü hadisi nakleden râvinin bir hatasıdır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim. Üstadımız: "Hadis yalnız, onlar okunarak tedavi olmayı istemezler, şeklinde olacaktır" demişti. Ben de diyorum ki: Çünkü bu yetmiş bin kişi cennete, üstün tevhid sahibi oldukları için hesaba çekilmeden gireceklerdir. Bu yüzden onların istirkâ etmeyecekleri yani insanlardan kendilerini okuyarak tedavi etmelerini istemeyecekleri bildirilmiştir. İşte bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.) hadiste geçen *"Onlar yalnız Rablerine tevekkül ederler"* sözünü söylemiştir. Artık onlar Rablerine tam tevekkül ettikleri, O'nda sükûnet buldukları, O'na güvendikleri, O'dan hoşnut oldukları ve ihtiyaçlarını O'na açtıkları için insanlardan hiçbir şey -ne okuyarak tedavi etmelerini, ne de başka birşey- istemezler. Onların, yapmak istediklerinden kendilerini alıkoyacak hiçbir uğursuzluk inançları da yoktur. Çünkü birşeyi uğursuz sayma tevhidi eksiltir ve zayıflatır. Üstadımız dedi ki: Okuyarak tedavi yapan kişi, sadaka veren, bir iyilikte bulunan gibidir; okunarak tedavi olmayı isteyen ise dilenci gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) okuyarak tedavi yaptı; ama okunarak tedavi olmayı istemedi ve *"Herhangi biriniz kardeşine faydalı olabilirse olsun"* buyurdu.[8]

Soru: Peki, *Sahîhayn*'da Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? *"Allah Rasûlü (s.a.) yatağına yattığı zaman avuçlarını birleştirir, sonra onlara üfler ve Kulhüvallahu ahad, Kul eûzü bi-Rabbilfelak, Kul eûzü bi-Rabbinnâs sûrelerini okur, bedeninin ön kısımlarından, başı ve yüzünden başlamak üzere ellerini, vücudunun sürebildiği yerlerine sürerdi. Bunu üç kere yapardı. Hz. Âişe diyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) rahatsızlandığı zaman bana, kendisine bu şekilde yapmamı emrederdi."*[9]

6. Buharî, 76/38; Müslim, 2194; Ebu Davud, 3895.
7. Buharî, 76/42 (Burada, okuyarak tedavi olmazlar, kısmı yok); Müslim, 220 (Yine aynı kısım Müslim'in yalnız bir rivâyetinde zikredilmiştir.)
8. Müslim, 2199.
9. Buharî, 76/39, 66/14, 80/12; Müslim, 2192; Ebu Davud, 5056.

Cevap: Bu hadis, üç ayrı metinle rivâyet edilmiştir. 1- Birisi bu rivâyet, 2- (Rahatsızlandığı zaman) kendisine üfler, 3- Hz. Âişe diyor ki: "Ben, ona bu sûreleri okuyup üfler ve bereketli olduğu için kendi eliyle üzerine sürerdim." Dördüncü bir metinde ise: "Hz. Peygamber (s.a.) rahatsızlandığında, kendisine muavvizât = İhlâs, Felak, Nâs sûrelerini okur, üflerdi." deniliyor. Bu metinler birbirini açıklamaktadır: Hz. Peygamber (s.a.) kendisine okuyup üflerdi. Zayıflığı ve acıları elini bütün bedeni üzerine gezdirmeye engel olursa bu durumda bizzat kendisi okuyup üfledikten sonra yine kendi elini, bedeni üzerinde gezdirmesini Hz. Âişe'ye emrederdi. Bu ise asla okunarak tedavi olmayı isteme değildir. Hz. Âişe de: "Allah Rasûlü (s.a.) kendisine okuyup üflememi emretti." dememiş, yalnızca Peygamberimizin (s.a.) kendisi okuyup üfledikten sonra bedeni üzerinde yine onun kendi elini sürdüğünü söylemiş ve sonra "Bana, kendisine bu şekilde yapmamı emrederdi" yani kendisinin yaptığı gibi kendi elini bedenine sürmemi emrederdi, demiştir.

Herhangi bir günü, herhangi bir vakti hasta ziyaretlerine ayırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Aksine ümmeti için hasta ziyaretlerini gece-gündüz vs. vakitlerde meşrû saymıştır. *Müsned*'deki bir hadiste[10] şöyle buyuruyor:

"Bir adam müslüman kardeşi hastalandığında ziyaretine gitmek için yola çıktığı zaman oturuncaya kadar cennet bahçesinde yürür. Oturunca onu rahmet bürür. Eğer vakit sabahsa akşama kadar yetmiş bin melek ona dua eder. Şayet akşam ise sabaha kadar yetmiş bin melek ona dua eder."

Bu hadisin bir başka metni ise şöyledir:[11]

"Bir müslümanın hastalığında ziyaretine giden bir müslüman için Allah, gündüzün hangi saatinde gitmişse o saatten akşama kadar; gecenin

---

10. Ahmed, *Müsned*, 612; İbn Mâce, 1442. İsnâdı kavîdir.
11. Ahmed, 754; Tirmizî, 969; Ebu Davud, 3098. Ebu Davud diyor ki: "Bu hadis, Hz. Ali yoluyla sahih olmayan bir senedle Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâd edilmiştir." Hâkim (3/341) hadisin senedlerinden birini sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

hangi saatinde gitmişse o saatten sabaha kadar dua edecek yetmiş bin melek gönderir."

Göz iltihablanması vs. hastalıklardan dolayı hastaları ziyarette bulunur; zaman zaman ellerini hastanın alnına kor, sonra onun göğsüne ve karnına sürer "Allah'ım! Buna şifa ver" diye dua ederdi.(12) Elini hastanın yüzüne sürdüğü de olurdu.

Hastadan ümit kestiği zaman (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) *"Biz şüphesiz Allah'a âidiz ve biz ancak O'na döneceğiz"* derdi.(13)

---

12. Buharî ve Müslim. Az yukarıda Sad'd'dan rivâyet edilmişti.
13. Bu metni bulamadık. Ancak Hafız Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/331) bu anlamda bir hadisi Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inden naklen şu şekilde rivâyet ediyor: İbn Abbas (r.a.) diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.): *"Ölümün bir korkusu vardır. Herhangi biriniz kardeşinin vefatında hazır bulununca: İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn, desin."* buyurmuştur. Hadis zayıftır.

Ö) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CENAZE KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Cenazeyle İlgili Tavırları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze konusundaki tutumu en mükemmel bir tutumdu. O'nun buradaki tutumu diğer milletlerinkinden tamamen farklıydı. O'nun sünneti öyle şeyler içermektedir ki, bu sayede hem ölüye iyilik yapılmış, ona kabrinde ve diriliş gününde fayda verecek muamelelerde bulunulmuş, hem ölünün ailesi ve yakınlarına iyilik edilmiş ve hem de hayatta kalan kişi, ölüye yapacağı muamelelerde Bir Allah'a karşı kulluk görevini tam olarak yerine getirmiş olur (Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki tutumları şöylece özetlenebilir): Allah Teâlâ'ya karşı kulluk görevini en mükemmel şekilde yerine getirir, ölüye iyilikte bulunur ve onu en güzel, en üstün bir tarzda donatıp Allah'a sunar; ashabıyla birlikte saf saf durarak Allah'a hamdeder, O'ndan ölüyü bağışlamasını isterler, ölüye rahmet ve mağfiret dilerler, kusurlarının örtbas edilmesini niyaz ederler. Sonra cenazenin önünde, cenaze kabre konuncaya kadar yürür. Sonra da ashabıyla birlikte hep beraber ayağa kalkar, onların önünde ölünün kabri başında en muhtaç olduğu bir zamanda yine hep birlikte Allah'tan ölünün (sırâtta) ayağını kaydırmamasını isterler. Daha sonra da tıpkı hayatta olan birinin dünyada iken arkadaşını ziyarete gitmesi gibi ölüyü kabrinde ziyaret eder, ona selâm verir dua ederdi.

Birinci safhada kişiyi hastalığında ziyaret eder, ahireti hatırlatır; ona vasiyetini yapmasını, tövbe etmesini; yanında bulunanlara da son sözü olsun diye "lâ ilâhe illallah" şehadet kelimesini söylemesini telkin etmelerini

emrederdi.[1] Sonraki safhada ise kıyamete ve yeniden dirilişe inanmayan milletlerin, yüzlerini tokatlama, elbiseleri yırtma, başları kazıtma, yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayıp dökme, bağırıp çağırarak ağlama... gibi âdetlerini yasaklamıştı.

Ölüye saygılı davranmayı, onun yanında sessiz ağlamayı ve yürekten üzülmeyi sünnet edinmişti. Kendisi böyle yapar ve: *"Gözden yaş boşanır, yürek üzülür. Ama biz Rabbi hoşnut etmeyecek söz söylemeyiz."* derdi.[2]

Ümmetine böyle bir durumda Allah'a hamdetmek, istircâda bulunmak (= İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn, demek) ve Allah'tan hoşnut olmak yolunu göstermiştir. Bu yol, gözden yaş boşanması ve yüreğin üzülmesiyle çelişen bir yol değildir. Bu yüzden Allah'ın hüküm ve takdirinden en fazla hoşnutluk duyan ve O'na en çok hamdeden insan o idi. Bununla birlikte o, oğlu İbrahim'in öldüğü gün çocuğuna olan şefkat, merhamet ve acıma hisleriyle ağlamıştı. Kalbi, Allah'tan (c.c.) hoşnutluk ve O'nun şükrü ile dolu; dili ise Allah'ı zikir ve O'na hamd ile meşgul idi.

Bu iki halin uzlaştırılıp bir arada barındırılması konusu, âriflerden birini çocuğu öldüğü gün daraltınca, ârif gülmeye başladı. "Bu durumda nasıl gülebiliyorsun?" diye sordular. "Allah Teâlâ, hükmetti, hükmü gerçekleşti. Ben de O'nun hükmüne razı olmak istedim." cevabını verdi. Bu olay, bir grup ilim adamına problem oldu ve: "Yaratılmışların Allah'tan en hoşnut olanı Allah Rasûlü (s.a.) iken nasıl oluyor da o, oğlu İbrahim öldüğü gün ağlıyor; bu ârifi ise rıza, gülme derecesine ulaştırıyor?" dediler. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin bu konuda şunları söylediğini işittim: Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışı, bu ârifin davranışından daha mükemmeldir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) kulluğun hakkını vermiş; kalbi, hem Allah'dan hoşnut olmayı ve hem de çocuğuna şefkat, merhamet göstermeyi içine sığdırmış, Allah'a hamdetmiş, O'nun hükmüne razı olmuş, çocuğuna merhamet ve şefkatinden ağlamıştır. Şefkati, ağlamaya; Allah'a kulluğu ve O'na

1. Müslim, 916; Tirmizî, 976; Ebu Davud, 3117; Nesâî, 4/5. Ebu Saîd el-Hudrî'den gelen bu rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Ölülerinize Lâ ilâhe illâllah kelimesini telkin ediniz"* buyurmuştur. Ebu Davud (3116), Hâkim (1/351) ve Ahmed b. Hanbel'in (5/233) hasen senedle Muaz b. Cebel'den rivâyet ettikleri bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Kimin son sözü Lâ ilâhe illallah olursa cennete girer."* buyurmuştur. İbn Hibbân'ın (719), Ebu Hureyre'den rivâyetine göre ise: *"Ölülerinize Lâ ilâhe illâllah kelimesini telkin ediniz. Kimin ölüm anındaki son sözü Lâ ilâhe illallah olursa, daha önce başına ne gelmiş olursa olsun bir gün gelir cennete girer."* buyurmuştur.
2. Buharî, 23/44; Müslim, 2315; Ebu Davud, 3126.

olan sevgisi, rıza ve hamde sevketmiştir. Ârifin kalbi ise bu iki şeyi bir arada barındıramayacak kadar dar gelmiş; içi bunların birlikte bulunmalarını sağlayacak kadar geniş olamamıştır. Böylece rıza kulluğu, merhamet ve şefkat kulluğunu bastırmıştır.

2— Cenazenin Hazırlanması:

Ölüyü hemen donatıp Allah'a sunma, yıkama, temizleme, güzel koku sürme ve beyaz kumaşlarla kefenleme konularında acele edilip sonra ölünün hemen kendisine getirilmesi ve kendisinin de kalkıp cenaze namazını kıldırması acele ettiği işlerdendi. Daha önceleri ise ölü can vermek üzereyken çağrılır, can verinceye kadar yanında kalır, sonra donatım işlerini yapar, sonra da cenaze namazını kıldırır ve kabrine kadar arkasından giderdi. Daha sonra sahabîler baktılar ki, bu iş Hz. Peygamber'e (s.a.) meşakkatli oluyor. Bunun üzerine ölü can verince onu çağırmaya başladılar. Hz. Peygamber (s.a.) gelip donatım, yıkama ve kefenleme işlerini hazırlardı. Daha sonra baktılar ki, bu da ona meşakkat veriyor. Artık bunun üzerine ölülerini kendileri donatıp tabut üzerinde taşıyarak Hz. Peygamber'e (s.a.) götürüyorlar, o da mescid dışında cenaze namazını kıldırıyordu.

3— Cenaze Namazının Mescidde Kılınması:

Cenaze namazını devamlı camide kıldırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Cenaze namazını yalnız mescid dışında kıldırırdı. Zaman zaman mescidde kıldırdığı da olurdu. Meselâ, Süheyl b. Beyzâ ile kardeşinin cenaze namazlarını mescidde kıldırmıştı.(3) Ancak bu, onun sünneti ve âdeti değildi.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Tev'eme'nin âzâdlısı Salih'ten rivâyet ettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.): *"Mescidde cenaze namazı kılan lehine birşey (sevap) yoktur."* buyurdu.(4) Bu hadisin metninde ihtilaf edilmiştir. *Kitâbu's-Sünen*'in rivâyetinde Hatîb diyor ki: Aslında *"Aleyhine birşey yoktur"* şeklinde iken ötekiler "Lehine birşey yoktur" şeklinde rivâyet ediyorlar. İbn Mâce, bu hadisi *Sünen*'inde "Lehine birşey yoktur" şeklinde rivâyet ediyor. Yalnız İmam Ahmed vs. muhad-

---

3. Müslim, 973, Ebu Davud, 3189 ve 3190; İbn Mâce, 1518.
4. Ebu Davud, 3191; İbn Mâce, 1517; Ahmed, 2/444, 445; Tahâvî s.284; Beyhakî, 4/51. Senedi kavîdir. Çünkü İbn Ebî Zi'b hadisi Salih'ten, bunamasından önce dinlemiştir.

disler bu hadisi zayıf saymışlardır. İmam Ahmed: "Bu hadis, Tev'eme'nin âzâdlısı Salih'in tek başına rivâyet ettiği hadislerdendir." diyor. Beyhakî ise: "Bu hadis, Salih'in teklerinden sayılır. Âişe (Süheyl b. Beyzâ'nın cenaze namazının mescidde kılındığı) hadisi bundan daha sahihtir. Salih'in âdil olup olmadığında ihtilaf edilmiştir. Mâlik, onu cerheder (kusurlu bulurdu)" deyip Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun-cenaze namazlarının mescidde kılındığını belirtmiştir.

Ben (İbn Kayyim) derim ki: Gerçekte Salih sikadır. Nitekim Abbas ed-Dûrî şöyle diyor: Onun hakkında İbn Maîn "O gerçekte sikadir." İbn Ebî Meryem ile Yahya ise "Sikadır, huccettir" demişlerdir. İbn Maîn'e, "Malik, onu bırakmıştır" dedim. O da: "Mâlik, ona bunadıktan sonra yetişmiştir. Sevrî ancak bunamasından sonra yetişmiş ve ondan hadis dinlemiştir. Yalnız İbn Ebî Zi'b; ondan bunamadan önce hadis dinlemiştir." dedi. Ali b. el-Medînî: "O, sikadır; ancak yaşlandı, bunadı. Sevrî, ondan bunadıktan sonra hadis dinlemiştir. İbn Ebî Zi'b'in ondan hadis dinlemesi bu hal başına gelmeden öncedir." diyor. İbn Hibbân ise: "Yüz yirmi beş senesinde (h.125/742) değişti, sika râvilerden uydurmalara benzer hadisler rivâyet etmeye başladı. Artık son rivâyet ettiği hadisler ilk rivâyet ettiği hadislerle karıştı, ayırdedilemez oldu. Bu yüzden de terkedilmeye müstehak oldu." demiştir.

Bu hadis hasendir. Çünkü Salih'ten rivâyette bulunan İbn Ebî Zi'b'dir. İbn Ebî Zi'b'in ondan hadis dinlemesi ise eskidir, şuurunun bozulmasından öncedir. Öyleyse şuurunun bozulması, bozulmadan önce rivâyet ettiği hadislerin reddedilmesini gerektirmez. Tahâvî, bu Ebu Hureyre hadisi ile Hz. Âişe hadisi konusunda başka bir yol tutup şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.), Süheyl b. Beyzâ'nın cenaze namazını mescidde kılmasının geçerliliği kaldırılmıştır. Sahabenin genelinin Hz. Âişe'ye karşı çıkmalarına bakılırsa bu işin terkedilmesi Allah Rasûlü'nün (s.a.) uyguladığı iki şeklin sonuncusudur. Sahabîlerin böyle davranmalarının sebebi, Hz. Âişe'nin anlattığının aksini bilmiş olmalarındandır." Bir grup âlim -onlar arasında Beyhakî.... vs. de vardır-Tahâvî'nin bu sözlerini reddetmişlerdir. Beyhakî diyor ki: Şayet Ebu Hureyre, Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği hadisin neshedildiğine dair bir hadis bilmiş olsaydı onu, Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ın cenazesi mescidde kılındığı günde, Hz. Ömer b. Hattâb'ın cenazesi mescidde kılındığı ve bir de Hz. Âişe'nin cenazeyi mescide sokma emri verdiğinde mutlaka söylerdi. Yine Ebu Hureyre, Hz. Âişe bu konuda bir hadis rivâyet etse o hadisi elbet söylerdi. Bu işe karşı çıkanlar caiz olduğunu bilmediklerinden karşı çıkmışlardır. Hz. Âişe bu konuda hadis rivâyet edince susmuş-

lar, karşı çıkmamışlar ve bu hadise aykırı başka bir hadis söylememişlerdir.

Hattabî diyor ki: Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun- cenaze namazlarının mescidde kılındığı sabittir. Muhacirler ile Ensâr'ın büyük kesiminin onların cenaze namazlarında hazır bulundukları malumdur. Bunların karşı çıkmamış olmaları caiz olduğunun delilidir. Ebu Hureyre hadisinin anlamının -tabiî hadis sabitse- sevap eksikliği ile yorumlanmış olması muhtemeldir. Zira cenaze namazını mescidde kılan kimse çoğunlukla ailesine döner, cenazenin defnine katılmaz. Cenazeye koşup kabristan yanında namazını kılan kimse defnine de katılır ve iki kırat ağırlığında sevap elde eder. Adımlarının çokluğu oranında sevap alabilir. Bu durumda cenaze namazını mescidde kılan kimse, mescid dışında kılana oranla daha az sevap almış olur.

Bir grup "Ona birşey yoktur" sözünün anlamını, metinlerin anlamları uzlaşsın, aralarında çelişki kalmasın diye "Onun aleyhine birşey yoktur" diye yorumlamış ve buna örnek olarak (وإن أسأتم فلها) *"Kötülük yaparsanız yine kendi aleyhinizedir"* âyetini[5] göstermişlerdir.

İşte bu iki hadis konusunda âlimlerin tuttukları yollar bunlardır. Doğrusu, bizim başta söylediğimizdir: Bir özür bulunmadıkça cenaze namazını mescid dışında kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve âdetidir. Her ikisi de câizdir. Ancak mescid dışında kılmak daha fazîletlidir. En iyi bilen Allah'tır.

4— Cenazenin Yıkanması ve Kefenlenmesi:

Öldüğü vakit ölünün üzerini örtmek, gözlerini yummak, yüzünü ve bedenini kapamak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Osman b. Maz'ûn'u öpüp ağlamasında olduğu [6] gibi bazan ölüyü öptüğü de olurdu. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.) da Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra üzerine kapanmış ve onu öpmüştü.[7]

Yıkayıcının, lüzumuna göre ölüyü üç, beş defa yahut daha fazla yıka-

5. İsrâ, 17/7.
6. Ebu Davud, 3163; Tirmizî, 989; İbn Mâce, 1456. Tirmizî "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/20) Muaz b. Rabîa'dan bir destek (şâhid) hadis rivâyet ediyor ve: "Bu hadisi Bezzâr rivâyet etmiştir. İsnâdı hasendir." diyor.
7. Buharî, 23/3.

masını; son yıkayışta ise kâfûr denilen bir koku kullanılmasını emrederdi. Savaş meydanında ölen şehidleri yıkatmazdı.[8] İmam Ahmed'in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) onların yıkanmasını yasaklamıştır. Şehitlerden deri ve demir eşyaları soyar, onları elbiseleri ile gömer [9] ve cenaze namazlarını kılmazdı.

İhramlı biri öldüğü zaman su ve sidr (Arabistan kirazı ağacının yaprağı) ile yıkanmasını, ihram giysileri olan izâr ve ridâ adı verilen iki parça kumaşa kefenlenmesini emretmiş ve güzel koku sürülmesini, başının örtülmesini yasaklamıştı.[10]

Ölüyü kefenleme işini üzerine alan kimseye, ölünün kefenine önem göstermesini ve beyaz kumaşlarla kefenlemesini emrederdi. Kefenin pahalı kumaşlardan olmasını yasaklardı. Şayet kefen bütün bedeni örtmeye yetmeyecek kadar kısa olursa başını örter ve ayakları üzerine yeşil ot kordu.

8. Buharî, 64/26. Allah Rasûlü (s.a.), Uhud şehidlerini bir kefen içinde iki kişiyi bir mezara koyarak defnediyor, sonra: *"Hangisi daha çok Kur'an biliyor?"* diye soruyor, birisine işaret edilince onu kabrin ön kısmına yerleştiriyor ve: *"Ben, kıyamet günü bunlara şahidim."* diyordu. Uhud şehitlerinin gusettirilmeden kanlarıyla gömülmelerini emretmiş, cenazelerini kıldırmamıştı.
9. Ebu Davud, 3134; İbn Mâce, 1515; Abdürrezzak, *Musannef*, 6579; Tahâvî, 1/284; Beyhakî, 4/15. Bunların İbn Abbas'tan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Uhud şehidlerinin üzerlerinden demir ve deri eşyaların alınmasını ve kanlı elbiseleriyle gömülmelerini emretmişti. Hadisin senedinde geçen Atâ b. Sâib'in sonradan şuurunu kaybettiği söylenmiştir. Şehidin cenaze namazının kılınmayacağı görüşü Mâlik, Şâfiî ve Ahmed'in görüşüdür. Ebu Hanîfe ve arkadaşları, Sevrî, Müzenî, Hasan el-Basrî, İbnu'l-Müseyyeb ve İshak ise şehidin cenaze namazının kılınacağı görüşündedirler. Çünkü Hâkim'in (2/119, 120) Câbir'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Hamza'nın cenazesinin başına gelip namazını kıldı. Sonra diğer şehidler getirilip Hz. Hamza'nın yanına konuldu. Hz. Peygamber (s.a.) onların da cenazelerini kıldırdı. Bu konuda sahih senedle Ahmed b. Hanbel (1/363) İbn Mes'ûd'dan; İbn Mâce (1513), Dârakutnî (2/474), Hâkim (3/198), Beyhakî (2/12) ve Tahâvî (1/290) İbn Abbas'tan; yine Tahâvî (1/290) kavî senedle Abdullah b. Zübeyr'den hadis rivâyet etmektedir. Bu son rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Hamza'nın cenaze namazını dokuz tekbirle kıldırmış; sonra diğer şehidler getirilip önüne saf saf dizildi, onların -ve bu arada onlarla birlikte Hz. Hamza'nın da- cenaze namazlarını kıldırdı. Müellif (r.h.), *Tehzîbü's-Sünen* (4/295) adlı eserinde diyor ki: Doğrusu bu konuda, her iki türlü de rivâyetler bulunduğu için şehidlerin cenaze namazlarının kılınıp kılınmaması serbesttir. İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden biri de bu şekildedir. Onun usulüne ve mezhebine en uygun olan da budur.
10. Buharî, 28/21; Müslim, 1206 (99). İbn Abbas'tan gelen bu rivâyete göre Hz. Peygamber'in (s.a.) yanındaki ihramlı bir adamın boynunu devesi kırdı, adam öldü. Allah Rasûlü (s.a.): *"Su ve sidr ile yıkayın, (üstündeki izar ve ridâdan oluşan) iki parça*

5— Cenaze Namazını Kılışı:

Cenaze namazını kıldırması için önüne bir ölü getirildiğinde borcu olup olmadığını sorardı. Borcu yoksa namazını kıldırırdı. Şayet borcu varsa kendisi kılmaz, ama ashabının kılmasına izin verirdi. Çünkü onun namazı bir şefâattir. Şefâati ise (affı, cenneti) icab ettirir. Kul da borcuna rehindir, borcu ödeninceye kadar cennete giremez. Allah, fetihler nasib edince Hz. Peygamber (s.a.) de borçlunun namazını kılar oldu. Kendisi, onun borcunu yüklenir ve malı varsa mirasçılarına bırakırdı.[11]

Cenaze namazını kılmaya başlayınca tekbîr alır, Allah'a hamdedip övgüde bulunurdu. Bir keresinde İbn Abbas bir cenaze namazı kıldırdı; ilk tekbirden sonra açıktan Fâtiha'yı okudu ve "Sünnet olduğunu bilmeniz için böyle yaptım" dedi.[12] Ebu Ümâme b. Sehl de aynı şekilde birinci tekbirde, Fâtiha okumak sünnettir, diyor.[13] Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazında Fâtiha okumayı emrettiği rivâyet edilirse de isnâdı sahih değildir. Üstadımız: "Cenaze namazında Fâtiha okumak vâcib (farz) değil, sünnettir." diyor. Ebu Ümâme, cenaze namazında Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirileceğini bir grup sahabeden nakletmektedir.[14]

---

elbise ile kefenleyin, güzel koku sürmeyin, başını örtmeyin. Çünkü kıyamet günü telbiye eder bir vaziyette diriltilecektir." buyurdu.

11. Buharî, 69/15; Müslim, 1619; Tirmizî, 1070. Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki, Allah Rasûlü'ne (s.a.), borçlu ölmüş biri getirildiği zaman *"Borcundan fazla mal bıraktı mı?"* diye sorar; şayet bıraktığı malın, borcunu karşılayacağı bildirilirse namazını kıldırırdı. Aksi halde kendisi kılmaz, müslümanlara *"Arkadaşınızın namazını kılın"* derdi. Allah, ona fetihler nasib edince: "Ben, mü'minlere kendilerinden daha yakınım. Vefat eden herhangi bir mü'min geride bir borç bırakmışsa, onu ödemek bana düşer. Kim bir mal bırakırsa vârislerine kalır" buyurdu.
12. Buharî, 23/6; Tirmizî, 1027; Ebu Davud, 3198; Nesâî, 4/75.
13. Abdürrezzak'ın *Musannef* (6428)'de rivâyet ettiğine göre Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf demiştir ki: "Cenaze namazında sünnet olan önce tekbir almak, sonra sırasıyla Fâtiha okumak, Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirmek, yalnız ölü için dua etmek; sadece ilk tekbirde okumak (kırâat), en sonunda da içinden sağına selâm vermek." Hafız ibn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de söylediği üzere, hadisin isnâdı sahihtir. Hâkim de *Müstedrek*'te (1/360) rivâyet etmiş ve sahih saymıştır; ayrıca Zehebî de onun bu hükmüne muvafakat göstermiştir.
14. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/270; Hâkim, 1/360; Beyhakî, 4/39. Bu hadise göre Ensar'ın ileri gelenlerinden, bilginlerinden ve Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Bedir savaşına katılanlardan biri olan Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf'e, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bir grup insan, cenaze namazında imamın tekbir alacağını, sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getireceğini ve üç tekbîrde namazı bitireceğini haber vermişlerdir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de muvafakat göstermiştir. Dedikleri

Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin Saîd el-Makburî'den rivâyetine göre Ebu Hureyre, Ubâde b. Sâmit'e cenaze namazını sormuş, o da şöyle cevap vermişti: Vallahi, ben sana bunu anlatacağım. Önce tekbir alır, sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirir ve şu duayı okursun:

اللَّهُمَّ إِنَّ عَبْدَكَ فلاناً كَانَ لا يُشْرِكُ بِكَ وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ ، إِنْ كَانَ مُحْسِناً ، فَزِدْ فِي
إِحْسَانِهِ ، وإِنْ كَانَ مُسِيئاً ، فَتَجَاوَزْ عَنْهُ ، اللَّهُمَّ لا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ ، وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ .

"Allah'ım! (Falanca) kulun sana ortak koşmazdı; Sen onu daha iyi bilirsin. İyi idiyse sevabını artır, kötü idiyse günahlarını bağışla. Allah'ım! Onun mükâfatından bizi mahrum etme ve ondan sonra da bizi doğru yoldan ayırma."[15]

6— Cenaze Duaları:

Cenaze namazının maksadı ölüye duadır. Bundan dolayı Fâtiha okunacağı, salavât getirileceği gibi konulardan daha çok Hz. Peygamber'den (s.a.) dua ezberlenip aktarılmıştır. Ondan bellenen duaların bazıları şunlardır:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ ، وارْحَمْهُ ، وعَافِهِ ، واعْفُ عَنْهُ ، وَأَكْرِمْ نُزُلَه ، وَوَسِّعْ مَدْخَله ، واغْسِلْهُ
بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالبَرَدِ ، ونَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ ، وأَبْدِلْهُ
دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِه ، وَأَهْلاً خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ ، وأَدْخِلْهُ الجَنَّةَ
، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ .

1- "Allah'ım! Onu bağışla, ona merhamet et. Her türlü belâ ve kötülüklerden uzak tut. Onu affet. Vardığı yerde ona ikram et. Girdiği yeri geniş kıl. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz kumaşın kirden temizlenmesi gibi onu günahlardan temizle. Ona dünyadaki yerinden daha hayırlı bir yer, ailesi yerine daha hayırlı bir aile, eşi yerine daha hayırlı bir eş nasib eyle. Onu cennete girdir. Kabir ve cehennem azabından koru."[16]

---

gibidir.

15. Beyhakî, 4/40. Bu dua okunurken parantez içindeki kelime yerine ölen kimsenin adı söylenir.
16. Müslim, 963; Tirmizî, 1025; Nesâî, 4/73; İbn Mâce, 1500; Ahmed, 6/23 ve 28.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا، وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا، وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا، وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا، فَأَحْيِهِ عَلَى الإِسْلاَمِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا، فَتَوَفَّهُ عَلَى الإِيمَانِ. اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ.

2- "Allah'ım! Dirimizi-ölümüzü, küçüğümüzü-büyüğümüzü, erkeğimizi-kadınımızı, burada hazır olanları-olmayanları bağışla.

Allah'ım! Bizden olup can verdiklerini İslâm üzere yaşat. Bizden eceli gelenleri de iman üzere öldür.

Allah'ım! Onun mükâfatından bizi mahrum etme ve ondan sonra da bizi fitneye düşürme."[17]

اللَّهُمَّ إِنَّ فُلاَنَ بْنَ فُلاَنٍ فِي ذِمَّتِكَ وَحَبْلِ جِوَارِكَ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ، فَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

3- "Allah'ım! Falanın oğlu falan, senin koruma ve emânın altındadır. Onu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru. Sana vefa ve hak yaraşır. Onu bağışla ve ona acı. Sen şüphesiz çok bağışlayan, çok merhamet edensin."[18]

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنْتَ رَزَقْتَهَا، وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلإِسْلاَمِ، وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَتَعْلَمُ سِرَّهَا وَعَلاَنِيَتَهَا، جِئْنَا شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهَا.

4- "Allah'ım! Bu kadının Rabbi Sensin. Onu Sen yarattın. Rızkını Sen verdin. Ona İslâm yolunu Sen gösterdin. Ruhunu Sen aldın. Onun gizli-açık herşeyini bilen de Sensin. Biz şefâatçi olarak geldik, onu bağışla."[19]

---

17. Tirmizî, 1024; Ebu Davud, 3201; Nesâî, 4/74; İbn Mâce, 1498. Hadisi, İbn Hibbân (757) ve Hâkim (1/358) sahih saymış; Zehebî de buna muvafakat göstermiştir. Dedikleri doğrudur. Her ne kadar hadisin mürsel olduğu vurgulanarak illet gösterilmeye çalışılmışsa da zarar vermez. Çünkü mevsûl olarak rivâyet edenler bir cemaattır. Onların rivâyetleri daha tercihli ve daha sağlamdır.
18. Ebu Davud, 3202; İbn Mâce, 1499; Ahmed, 3/491. Hafız İbn Hacer'in *Tahrîcu'l-Ezkâr*'da söylediği gibi hadisin isnâdı hasendir. İbn Hibbân (758) ise sahih saymıştır.
19. Ebu Davud, 3200. Hadisin senedinde geçen Ali b. Şemmâh'ı, İbn Hibbân'dan başkası

Hz. Peygamber (s.a.), ölü için halisane dua edilmesini emrederdi.

7— Cenaze Tekbirleri:

Cenaze namazında dört tekbir alırdı. Beş tekbir aldığı da sahih yolla rivâyet edilmiştir. Onun vefatından sonra sahabîler dört, beş veya altı tekbirle kıldırırlardı. Bir keresinde Zeyd b. Erkam beş tekbir almış ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de beş tekbir aldığını söylemişti. Bu rivâyeti Müslim aktarmıştır.[20]

Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Sehl b. Huneyf'in cenaze namazını altı tekbirle kıldırdı.[21] Bedir savaşına katılanlara altı, diğer sahabîlere beş ve öteki

sika saymamıştır. Senedin geri kalan râvileri sikadır. Hafız, hadisi Taberânî'den aktardıktan sonra "Bu hadis hasendir. Nesâî, es-Sünenu'l-Kübrâ'da rivâyet etmiştir." diyor. (Hadisin metninden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı, bir kadının cenazesinde okumuştur.)

20. Müslim, 957; Tirmizî, 1023; Ebu Davud, 3157; Nesâî, 4/72; İbn Mâce, 1505.
21. Beyhakî, *Sünen*, 4/36. Rivâyetin isnâdı sahihtir. Buharî, *Sahih*'inin Kitâbu'l-Megâzî bölümünde, Sehl b. Huneyf'in cenaze namazını Hz. Ali'nin kıldırıp "O, Bedir savaşına katıldı" dediğini rivâyet etmiş, ama tekbir sayısını belirtmemiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (7/245)'de şunları yazıyor: Ebu Nuaym, *Müstahrec*'de Buharî'den bu senedle hadisi veriyor ve orada "Hz. Ali beş tekbir aldı." ilâvesini ekliyor. Begavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*'de Muhammed b. Abbâd'dan bu senedle; İsmaîlî, Berkânî ve Hâkim yine onun yoluyla: "Altı tekbir aldı" şeklinde rivâyet ediyorlar. Yine aynı şekilde Buhârî, *Tarih*'te Muhammed b. Abbâd'dan rivâyet etmiştir. Saîd b. Mansûr da İbn Uyeyne'den rivâyet etmiş ve "Beş tekbir aldı" metniyle vermiştir. Hâkim bu rivâyete: "Hz. Ali bize baktı ve: O, Bedir savaşına katılanlardandır, dedi" ilâvesini getiriyor. Hz. Ali (r.a.): "O, Bedir savaşına katıldı." sözüyle, Bedir savaşına katılanların her şeyde, hatta cenazede alınan tekbirlerde bile diğer insanlara karşı bir üstünlükleri vardır demeye getiriyor. Bu da gösterir ki, tekbirin dört olduğu onlarca da meşhur bir konu olup aynı zamanda sahabenin çoğunluğunun görüşüdür. Bazılarından tekbirin beş olduğu rivâyet edilmiştir. Bu konuda Müslim'in *Sahih*'inde Zeyd b. Erkam'dan merfû' bir hadis rivâyet edilmiştir. Yukarıda geçtiği üzere Enes: "Cenaze tekbiri üçtür. Birincisi başlangıç tekbiridir" demiştir. İbn Ebî Hayseme başka bir senedle merfû' olarak rivâyet eder ki; Hz. Peygamber (s.a.) dört, beş, altı, yedi veya sekiz tekbirle kıldırırdı. Necâşî ölünce dört tekbir aldı ve ölünceye kadar da bunda sebat etti. Ebu Ömer (İbn Abdilber) diyor ki: "Cenazeye dört tekbir getirileceğinde icmâ' kesinleşmiştir. İbn Ebî Leylâ dışında şehirlerin (ileri gelen) fakîhlerinden hiçbirinin beş tekbirle kılınır dediğini bilmiyoruz". *Mebsût*'ta hanefîlerden Ebu Yusuf'tan da (İbn Ebî Leylâ'nın görüşünün) benzeri bir görüş rivâyet edilmiştir. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de diyor ki: Sahabe arasında görüş ayrılığı vardı, sonra yok oldu. Dört tekbirle kılınacağında icmâ' ettiler. Ancak imam beş tekbîr alsa -unutarak almışsa- namazı bâtıl olmaz. Doğru görüşe göre kasten almış olsa da yine bâtıl olmaz. Fakat doğru olan görüşe göre arkadaki cemaat imama uymaz. En iyi bilen Allah'dır.

insanlara dört tekbir alırdı. Bu rivâyeti Dârakutnî nakletmiştir.[22]

Saîd b. Mansûr, Hakem b. Uteybe'nin: "Bedir savaşına katılanlara beş, altı, yedi tekbir alırlardı."dediğini aktarmaktadır. Bunlar sahih haberlerdir. Bu çeşit farklı uygulamalardan menetmek için bir sebep yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) dört tekbirden fazlasını yasaklamamış, bilakis bu artırma işini hem kendisi, hem de kendisinden sonra ashabı uygulamıştır.

Dört tekbirden fazlasını yasak sayanların delilleri:

1- Bu görüşü savunanlardan kimisi İbn Abbas'ın naklettiği: *"Hz. Peygamber (s.a.) en son kıldırdığı cenaze namazında dört tekbir aldı"* hadisini[23] delil olarak ele almış ve: "İşte bu, iki halin sonuncusudur. Sonuncu olana uyulur. Hz. Peygamber'in (s.a.) en son yaptığı da budur." demiştir.Oysa bu hadis hakkında Hallâl, *el-İlel* adlı eserinde şöyle demektedir: Harb'in bana haber verdiğine göre, İmam Ahmed'e Ebu'l-Müleyh-Meymûn-İbn Abbas senediyle rivâyet edilen bu hadisi sormuşlar, o da şu cevabı vermiş: "Bu yalandır, aslı yoktur. Bunu yalnızca Muhammed b. Ziyâd et-Tahhân rivâyet etmiştir. O da hadis uydururdu."

2- Meymûn b. Mihrân, İbn Abbas'tan şu hadisi rivâyet eder: *"Melekler, Hz. Âdem'in (a.s.) cenaze namazını kıldırdıklarında dört tekbir aldılar ve: Ey âdemoğulları! Bu sizin sünnetinizdir, dediler."* Oysa bu rivâyet hakkında el-Esrem diyor ki: Mekke'de oturan Nisâburlu Muhammed b. Muâviye'nin adı geçince Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'in: "Kanaatimce onun hadisleri uydurmadır" dediğini işittim. Ardından Ahmed, bu uydurma hadisler cümlesinden olmak üzere onun, Ebu'l-Müleyh-Meymûn b. Mihrân-İbn Abbas senediyle naklettiği "Melekler, Hz. Âdem'in cenaze namazını kıldırdıklarında dört tekbir aldılar." hadisini söylemişti. Ebu Abdillah bunu çok büyülttü ve dedi ki: "Ebu'l-Müleyh hadis konusunda çok doğru birisidir. Böyle bir rivâyette bulunmakta Allah'tan son derece çekinen bir şahıstır."

3- Beyhakî'nin Yahya yoluyla Übeyy'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki; "Melekler, Âdem'in cenaze namazını kıldık-

---

22. Dârakutnî, 2/73; Tahâvî, 1/287; Beyhakî, 4/37. Senedi sahihtir.
23. Beyhakî, 4/37. Hadis zayıftır. Beyhakî diyor ki: Bu metin, hepsi de zayıf başka senedlerle de rivâyet edilmiştir. Ancak sahabenin -Allah onlardan razı olsun- çoğunluğunun dört tekbirde görüş birliğine varmaları buna delil gibidir.

larında dört tekbir aldılar ve: Ey âdemoğulları! Bu sizin sünnetinizdir, dediler." Bu hadis sahih değildir[24]; hem merfû, hem mevkûf olarak rivâyet edilmiştir.

Muaz'ın arkadaşları beş tekbir alırdı. Alkame diyor ki: Abdullah b. Mes'ûd'a: "Muaz'ın Şam'dan gelen arkadaşlarından bazıları ölülerine beş tekbir alıyorlar" dedim. Abdullah da: "Ölüye tekbir alma konusunda bir vakit (=sınırlama) yoktur. İmam tekbir aldıkça sen de al; imam bırakınca sen de bırak." dedi.[25]

8— Selâm Vermesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazında selâm veriş şekline gelince; bir rivâyete göre bir tek selâm, diğer bir rivâyete göre de iki selâm verirdi.

Beyhakî vs. muhaddislerin el-Makburî yoluyla Ebu Hureyre'den rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir cenaze namazı kıldırdı; dört tekbir alıp bir tek selâm verdi.[26] Ancak Hallâl, *el-İlel*'de yazıyor ki, el-Esrem'in rivâyetine göre İmam Ahmed: "Bu hadis bence uydurmadır" demiştir.

İbrahim el-Hecerî anlatıyor: Abdullah b. Ebî Evfâ, kızının cenaze namazını kıldırdı. Dört tekbir aldı; bir müddet bekledi, öyle ki, beşinci bir tekbir alacağını zannettik. Sonra sağına ve soluna selâm verdi. Namazı bitirince: "Bu ne iştir?" diye sorduk. Sorumuza karşılık: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığını gördüğüm şeyden daha fazlasını yapmadım" yahut "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı" dedi.[27]

İbn Mes'ûd diyor ki; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı, (bugün) insan-

---

24. Beyhakî, 4/36. Hadis zayıftır.
25. Abdürrezzak, *Musannef*, 6403; Beyhakî, 4/37; İbn Hazm, Muhallâ, 5/126. Senedi sahihtir.
26. Dârakutnî, 2/72; Hâkim, 1/360; Beyhakî, 4/43. Bu hadiste deniyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) bir cenaze namazı kıldırdı; dört tekbir aldı, bir tek selâm verdi. Hadisin senedi hasendir. Hâkim diyor ki: Cenaze namazında bir tek selâm verileceği konusunda Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ebî Evfâ ve Ebu Hureyre'den sahih rivâyetler vardır. Bütün bu sahabîler cenaze namazında bir tek selâm verirlerdi. Bk. *Musannef*, 3/493-494.
27. Beyhakî, *Sünen*, 4/43. Hâfız İbn Hacer'in *Takrîb*'de söylediği gibi senedde geçen İbrahim el-Hecerî, hadis rivâyetinde gevşek ve mevkûfları merfû' gibi rivâyet eden biridir. Ancak hemen sonra gelen İbn Mes'ûd hadisi ona destek sağlar.

ların terkettiği üç şey vardır. Biri de cenaze namazında, (normal) namazdaki selâm gibi selâm vermek."[28]

Bu iki rivâyeti Beyhakî aktarmaktadır. Ancak Yahya b. Ma'în, Nesâî ve Ebu Hâtim; İbrahim b. Müslim el-Abedî el-Hecerî'nin ve rivâyet ettiği bu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî, Kitabu Harmele'de Süfyân yoluyla bu hadisi ondan şu şekilde rivâyet eder: "Cenazeye dört tekbir aldı. Sonra bir müddet durdu. Bunun üzerine cemaat ona tesbîh getirerek hatırlatma yaptı. O da selâm verdi." Sonra Abdullah b. Ebî Evfâ: "Benim dörtten fazla tekbir alacağımı zannettiniz. Oysa ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) dört tekbir aldığını gördüm" dedi; ama "Sonra sağına ve soluna selâm verdi." demedi. İbn Mâce de bu hadisi ondan el-Muhâribî yoluyla aynen bu şekilde rivâyet etti; "Sonra sağına ve soluna selâm verdi" demedi.[29]

Sağına ve soluna selâm verdiğini ondan yalnızca Şerîk rivâyet etmiştir. Beyhakî diyor ki: Sonra onu yalnızca tekbir yahut hem tekbir, hem başka konularda Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet etti.

Ben derim ki: İbn Ebî Evfâ'nın bunun tersini yaptığı bilinmektedir. İmam Ahmed'in belirttiğine göre İbn Ebî Evfâ bir tek selâm verirdi.Ahmed b. el-Kâsım anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a: "Sahabeden herhangi birinin cenaze namazını iki selâmla kıldırdığını biliyor musun?"diye sordular. O da: "Hayır. Ancak sahabeden altısı sağına yalnızca hafif bir selâm verirlerdi." diye karşılık verip İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Vâsile b. el-Eskâ, İbn Ebî Evfâ ve Zeyd b. Sâbit'in adlarını saydı. Beyhakî ayrıca Ali b. Ebî Tâlib, Câbir b. Abdillah, Enes b. Mâlik ve Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf'in adlarını da bunlar arasında saymaktadır. Böylece on sahabî etmektedir. Ebu Ümâme Hz. Peygamber'e (s.a.) yetişmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) ona, ana tarafından dedesi olan Ebu Ümâme Es'ad b. Zürâre'nin adını vermişti. Bunun için Ebu Ümâme hem sahabe arasında, hem de tâbiînin büyüklerinden sayılmaktadır.

Elleri kaldırmaya gelince; Şâfiî diyor ki: Bu konuda aktarılan eserden dolayı ve namazın sünnetine kıyasen eller kaldırılır. Çünkü Hz. Peygamber

28. Beyhakî, *Sünen*, 4/43. İsnâdı hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid* (3/34)'de vermiş ve şunları söylemiştir: Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etti. Râvileri sikadır. Nevevî, *el-Mecmû*'da (5/239): "Senedi ceyyiddir" diyor.
29. İbn Mâce, 1503. Senedinde İbrahim el-Hecerî vardır. Yukarıda geçtiği üzere zayıf bir râvidir.

(s.a.), namazda ayakta iken aldığı her tekbirde ellerini kaldırırdı.

Derim ki: Eser'den maksadı İbn Ömer ve Enes b. Mâlik'ten kendisinin naklettiği şu rivâyettir: "Bu iki sahabî, cenaze namazında her tekbir alışlarında ellerini kaldırırlardı."[30] Aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.), ilk tekbirde ellerini kaldırır ve sağ elini sol eli üzerine kordu. Bunu Beyhakî, *Sünen*'de rivâyet etmiştir. Tirmizî'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), cenaze namazında sağ elini sol eli üzerine koydu. Ancak bu hadis, Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî'den dolayı zayıftır.[31]

9— Kabir Üzerinde Namaz:

[Hz. Peygamber (s.a.) bir kimsenin cenaze namazını kaçırdığı zaman mezarı üzerinde kılardı.[32] Bir keresinde bir gece sonra, bir keresinde ise üç gün sonra[33], bir keresinde de bir ay sonra[34] kabir üzerinde cenaze namazı kıldırdı. Bu konuda herhangi bir zaman sınırlaması getirmedi.]

Ahmed (r.h.) diyor ki: "Kabir üzerinde cenaze namazı kılmakta kim şüphe edebilir ki?! Hepsi de hasen olan altı senedle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) cenaze namazını kaçırdığı zaman kabir üzerinde kılardı."]

---

30. Beyhakî, *Sünen*, 4/44. İbn Ömer'den gelen rivâyetin senedi sahihtir. Beyhakî: "Enes'in, cenaze namazında her tekbir alışında ellerini kaldırdığı rivâyet edilir. Elleri kaldırma konusunda merfû' olarak Hz. Peygamber'den (s.a.) bir rivâyet sabit olmamıştır." diyor. Tirmizî de şunları söylüyor: İlim adamları bu konuda görüş ayrılığına düştüler. Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından, gerek diğerlerinden olsun çoğunluk ilim adamları, cenaze namazında her tekbirde ellerin kaldırılacağı görüşündedirler. İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler. Bazı ilim adamları ise, yalnızca ilk tekbirde ellerin kaldırılacağını söylemişlerdir. Sevrî ve Kûfelilerin (Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, Muhammed... vs.) görüşü de budur.
31. Beyhakî, *Sünen*, 4/38; Tirmizî, 1077. Hadis zayıftır. İbn Hazm, *Muhallâ* (5/128)'da diyor ki: Elleri kaldırmaya gelince; yalnız ilk tekbir dışında Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazındaki tekbirlerde ellerini kaldırdığına dair bir rivâyet gelmemiştir. Böyle yapmak caiz değildir. Çünkü, bu nas bulunmadığı halde namazda amelde bulunmak olur... Hanefî mezhebinin, vs.nin görüşü de budur.
32. Buharî, 23/67; Müslim, 954. Bu konuda Buharî ve Müslim'de (956) Ebu Hureyre'den; Beyhakî (4/48)'de Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından birinden -bu rivâyetin senedi sahihtir- hadis rivâyet edilmektedir.
33. Beyhakî, 4/47.
34. Beyhakî, 4/48. Beyhakî: "Hadis mürsel-sahihtir." diyor.

İmam Ahmed, kabır üzerinde cenaze namazı kılmayı bir ay ile sınırlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.), daha sonra kıldığı rivâyet edilen müddetin en fazlası bu kadardır. Şâfiî (r.h.) ise ölünün kokmaması ile sınırlamıştır. Mâlik ve Ebu Hanîfe de -Allah onlara rahmet etsin-bunu yasaklamışlar; ancak velîsi, uzakta bulunduğu için kaçırmışsa kılabileceğini söylemişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.) cenaze namazında, cenaze erkek ise başı yanında, kadınsa orta hizasında[35] dururdu.

10— Çocuğun Cenaze Namazını Kılması:

Çocuğun cenaze namazını kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı işlerdendir. *"Çocuğun cenaze namazı kılınır."* buyurduğu da sahihtir.[36]

Sünen-i İbn Mâce'de merfû' olarak rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Çocuklarınızın cenaze namazlarını kılınız. Çünkü onlar, önden gönderdiğiniz sevaplarınızdır."* buyurmuştur.[37]

Ahmed b. Ebî Abde anlatıyor: İmam Ahmed ile aramızda şu konuşma geçti. Ben sordum:

—Düşük bebeğin cenaze namazının kılınması ne zaman farz olur?

—(Anne karnına düştükten sonra) dört ay geçince. Çünkü o zaman rûh üflenir.

—Peki, Mugîre b. Şu'be'nin naklettiği; "Çocuğun cenaze namazı kılınır" hadisi?

---

35. Bu konuda iki sahih hadis vardır. Birincisini Ebu Davud (3194), Tirmizî (1034), Tahâvî (1/283), Tayâlisî (2149) ve Ahmed (3/118,204) Enes b. Mâlik'ten; ikincisini Buharî (23/63), Müslim (964), Ebu Davud (3195), Nesâî (4/70,71), Tirmizî (1035), Ahmed (5/14,19) ve Tayâlisî (902) Semûre b. Cündüb'den rivâyet ediyorlar. Semûre diyor ki: Lohusa iken ölen bir kadının cenaze namazında Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında bulundum. Allah Rasûlü (s.a.) kadının cenaze namazını kıldırmak için orta hizasında durdu.
36. Ahmed, 4/247, 248, 252; Ebu Davud, 3180; Nesâî, 4/55, 56; Tirmizî, 1031; İbn Mâce, 1481 ve 1507. Mugîre b. Şu'be'nin rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Bir hayvana binmiş olan cenazenin arkasından gider. Yaya ise cenazenin arkasına-önüne, sağına-soluna yakın olarak yürür. Düşüğün cenaze namazı kılınır; ana-babası için bağışlanma ve rahmet dilenir."* İsnâdı sahihtir. Tirmizî, İbn Hibbân (769) ve Hâkim (1/355, 363) hadisi sahih saymış; Zehebî de buna muvafakat etmiştir.
37. İbn Mâce, 1509. Hadis zayıftır.

Sahih ve merfû'dur.

—Bunda ne dört ay, ne de başka bir açıklama var?

—Onu Saîd b. el-Müseyyeb söyledi.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.), oğlu İbrahim öldüğü gün onun cenaze namazını kıldırdı mı?

Cevap: Bu konuda farklı şeyler söylenmiştir. Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Âişe'nin (r.a.) şöyle dediğini aktarır: "Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlu İbrahim 18 aylık iken öldü. Allah Rasûlü (s.a.), onun cenaze namazını kıldırmadı."(38)

İmam Ahmed bu hadisi şu senedle rivâyet etti: Yakub b. İbrahim - Babam (İbrahim) - İbn İshak - Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm - Amra - Âişe.

Hanbel'in rivâyetine göre İmam Ahmed: "Bu cidden münker bir hadistir" demiş ve İbn İshâk'ı vâhî (=zaîf) saymıştır.

Hallâl der ki: Abdullah'a şu hadis okundu: Babam (Ahmed b. Hanbel) - Esved b. Âmir - İsrâil - Câbir el-Cu'fî - Âmir senediyle rivâyet edildiğine göre Berâ b. Âzib şöyle demiştir:

"Allah Rasûlü (s.a.), 16 aylık iken ölen oğlu İbrahim'in cenaze namazını kıldırdı."(39)

Ebu Davud, el-Behiy'in şöyle dediğini nakleder: "Allah Rasûlü (s.a.), oğlu İbrahim öldüğünde onun cenaze namazını oturaklarda kıldırdı." Bu hadis mürseldir.(40) el-Behiy'in ismi Abdullah b. Yesâr'dır; Kûfelidir.

Yine Ebu Davud, Atâ b. Ebî Rabâh'ın: "Hz. Peygamber (s.a.), 70 gecelik (=günlük) iken ölen oğlu İbrahim'in cenaze namazını kıldırdı." dediğini aktarır.(41) Bu hadis mürseldir; Atâ burada yanılmıştır. Çünkü İbrahim bir yaşını geçmişti.

Âlimler bu rivâyetler konusunda farklı görüşleri benimsemişlerdir. Kimisi çocuğun cenaze namazının kılınacağını söyleyip Hz. Âişe hadisinin

38. Ebu Davud, 3187; Ahmed, 1/267. Râvileri sikadır. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de hadisi hasen saymıştır.
39. Ahmed, *Müsned*, 4/283. Hadis zayıftır.
40. Ebu Davud, 3188. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/279,280.
41. Ebu Davud, 3188; Beyhakî, 4/9.

sahihliğini kabul etmemiştir. Nitekim İmam Ahmed, vs. bu görüşte olup: "Bu mürsel hadisler, Berâ hadisiyle beraber birbirlerini kuvvetlendirirler" demişlerdir. Kimisi de Berâ hadisini Câbir el-Cufî'den dolayı zayıf saymış, bu mürsel hadislerin zayıf olduğunu söylemiş ve: "İbn İshak hadisi bunlardan daha sahihtir" demiştir.

Sonra bu grup kendi aralarında Hz. Peygamber'in (s.a.) hangi sebepten dolayı çocuğunun cenaze namazını kılmamış olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı: "Allah Rasûlünün (s.a.) oğlu olmasından dolayı onun için şefâat olacak namaz ibadetine gerek duymamıştır. Nitekim şehitliğinden ötürü de şehidin cenaze namazını kılmaya gerek yoktur'-'diyor. Başkaları da: "İbrahim, güneş tutulduğu gün ölmüştü. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) güneş tutulması namazı kıldırmakla meşgul olduğundan, onun cenaze namazını kıldıramadı" diyorlar. Bir kısmı ise diyor ki: Bu rivâyetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) çocuğunun cenaze namazını kılmalarını ashabına emretmiştir. Artık buradan hareketle: "İbrahim'in cenaze namazı kılındı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) güneş tutulması namazıyla meşgul olduğundan bizzat kendisi o namaza katılamadı." denilmiştir. "Cenaze namazı kılınmadı" diyenler de vardır. Bir grup ise: "Kılındığını söyleyenlerin rivâyetleri daha elverişlidir. Çünkü bu durumda fazla bir bilgi var demektir. Olumsuzluk ile olumluluk çeliştiğinde olumluluk tarafı öne alınır" diyor.

11— Cenaze Namazı Kılınanlar ve Kılınmayanlar:

Hz. Peygamber (s.a.) intihar edenin, ganimetten çalanın cenaze namazını kılmazdı.(42)

42. Müslim, 978; Tirmizî, 1068; İbn Mâce, 1526; Nesâî, 4/66; Hâkim, 1/364; Ebu Davud Tayâlisî, 779; Ahmed, 5/87, 91, 92, 94, 96,97, 102, 107. Câbir b. Semüre'nin rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki: *"Sivri uçlu mızrakla kendisini öldüren bir adamın cenazesi Hz. Peygamber'e (s.a.) getirildi. Allah Rasûlü (s.a.) onun cenaze namazını kılmadı."* Bu hadisi Ebu Davud (3185) uzunca rivâyet etmiştir. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. İlim adamları bu konuda ihtilaf ettiler. Bir kısmı, "Kıbleye yönelip namaz kılan herkesin ve intihar edenin namazı kılınır" diyor. Bu Sevrî ve İshak'ın görüşüdür. Ahmed diyor ki: "İmam (=devlet başkanı) intihar edenin cenaze namazını kılmaz. İmamdan gayrıları kılabilir." Bu hadisi, Mâlik, *Muvatta,* 2/458'de; Nesâî, 4/64; Ebu Davud, 2710; İbn Mâce, 2848; Ahmed 4/114 ve 5/192'de Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den şu şekilde rivâyet ediyorlar: Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bir adam Hayber savaşında vefat etti. Bu durumu Allah Rasûlü'ne (s.a.) bildirdiler. Hz. Peygamber (s.a.): *"Arkadaşınızın namazını kılın"* buyurdu. Bunun üzerine insanların yüz-

Recim cezasına çarptırılan zinakârın durumunda olduğu gibi had cezası uygulanarak öldürülen bir kimsenin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı şeyler aktarılmıştır. Sahih yolla aktarılmıştır ki Cüheyne kabilesinden recmettiği bir kadının cenaze namazını kılmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Zina eden bir kadının namazını mı kılıyorsun Ey Allah'ın Rasûlü?" diye sormuş; o da: *"Yeminle söylüyorum, bu kadın öyle bir tevbe etti ki, tevbesi Medine halkından yetmiş kişi arasında paylaştırılsa hiç şüphesiz hepsine yeterdi. Kendini Allah Teâlâ'ya sunmaktan daha üstün bir tevbe mi olur?"* buyurmuştu. Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[43]

Buharî'nin *Sahih*inde Mâiz b. Mâlik olayında aktardığına göre Hz. Peygamber (s.a.) onun için hayır söyleyip cenaze namazını kılmıştı.[44] Bu hadisi nakleden Zührî'nin burada cenaze namazını söyleyip söylemediği konusunda ondan nakilde bulunanlar ayrılığa düşmüşlerdir. Mahmud b. Gaylân, Abdürrezzak yoluyla Zührî'den yaptığı rivâyette cenaze namazının kılındığını söylemiş; Abdürrezzak'ın öğrencilerinden sekizi ona muhalefet ederek cenaze namazı konusunu anmamışlardır. Onların ismi şöyledir: 1- İshak b. Râhûyeh, 2- Muhammed b. Yahya ez-Zühelî, 3- Nuh b. Habîb, 4- Hasan b. Ali, 5- Muhammed b. Mütevekkil, 6- Humeyd b. Zenceveyh, 7-Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî, (8- İshâk b. İbrahim ed-Deyrî).[45]

Beyhakî diyor ki: Mahmûd b. Gaylân'ın: "Cenaze namazını kılmıştı" sözü hatadır; çünkü Abdürrezzak'ın öğrencileri ile Zührî'nin öğrencileri aksine icmâ etmişlerdir.

Mâiz b. Mâlik olayının anlatımında ayrılığa düşülmüştür. Ebu Saîd el-Hudrî: "Hz. Peygamber (s.a.), onun için ne bağışlanma diledi, ne de kötü sözler söyledi." diyor. Büreyde b. Husayb ise: "Hz. Peygamber (s.a.): 'Mâiz b. Mâlik için bağışlanma dileyin' buyurdu. Bunun üzerine cemaat: Allah, Mâiz b. Mâlik'i affetsin, diye dua etti" diyor. Her iki rivâyeti de

---

lerinin rengi attı. Allah Rasûlü (s.a.): *"Arkadaşınız, Allah yolunda ganimetten çaldı."* dedi. Ölenin eşyalarını karıştırdık, içinde fiyatı iki dirhem etmez bir yahudi boncuk salkımı bulduk. Hadisin isnâdı sahihtir. Hâkim (2/127) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Hanefîlere göre yol kesiciler ve meşrû devlete karşı gelen isyancılar dışındaki fâsıkların namazları kılınır. Bk. Merginâni, *el-Hidaye*, 1/95; Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, 4/53-54.

43. Müslim, 1696; Tirmizî, 1435; Ebu Davud, 440; Nesâî, 4/51; Ahmed, Müsned, 4/430,435,437,440 İmrân b. Husayn (r.a.)'dan.
44. Buharî, 86/25.
45. Zâdu'l-Meâd'da bu isim yoktur. *Neylu'l-Evtâr*'dan aldık. Bk.c.IV, s.54.

Müslim zikretmektedir.[46] Buharî'nin nakline göre -ki bu aynı zamanda illetli Abdürrezzâk hadisidir- Câbir: "Hz. Peygamber (s.a.), onun cenaze namazını kıldı" diyor[47]; Ebu Davud'un nakline göre ise Ebu Berze el-Eslemî: "Hz. Peygamber (s.a.), ne onun cenaze namazını kıldı, ne de kılınmasını yasakladı" diyor[48].

Ben derim ki: Gâmid kabilesinden zina eden kadının cenaze namazını Hz. Peygamber'in (s.a.) kıldırdığı yolundaki hadiste ihtilaf edilmemiştir.[49] Mâiz hadisi hakkında ise ya: "Hadisin metinleri arasında çelişki yoktur. Çünkü bu hadiste geçen salât kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Allah'tan onun bağışlanmasını dilemek için dua etmesi ve salât'ı terketmesi de cezalandırarak sakındırmak kasdıyla cenaze namazını kılmaması anlamındadır"; ya da: "Metinleri çelişiyorsa bundan vazgeçilip Gâmidli kadın hakkındaki hadise müracaat edilir" demek gerekir.[*]

12— Namazdan Sonra Cenazeyi Takibi:

Hz. Peygamber (s.a.) bir ölünün cenaze namazını kıldırdığı zaman önünde yürüyerek mezarlığa kadar takip ederdi. Kendisinden sonraki Râşid Halifelerinin âdetleri de buydu. Cenazeyi takip eden kimsenin şayet binitli ise gerisinden, eğer yaya ise cenazeye yakın olarak ya arkasından veya önünden yahut sağından yahut da solundan takip etmesini sünnet kılmıştır. Cenazeyi hızla, hatta koşarcasına götürmelerini emretmiştir. Zamanımızdaki insanların yavaş yavaş, adım adım yürümeleri sünnete aykırı olup Ehl-i Kitab'tan yahudilere benzeyişi içeren çirkin bir bid'attir. Ebu Bekre, böyle yapan kimseye kırbacı kaldırır ve: "Yemin olsun, ben Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte koşuşturduğumuz (günleri) gördüm." derdi.[50]

İbn Mes'ûd (r.a.) anlatıyor: Peygamberimize (s.a.) cenazenin yanında nasıl yürüneceğini sorduk. *"At gibi hızlı gitmekten daha yavaş"* cevabını verdi. Bu hadisi *Sünen* sahipleri rivâyet etmiştir.[51] Cenazeyi takip etti-

---

46. Müslim, 1694 ve 1695.
47. Bk. dipnot: 45.
48. Ebu Davud, 3186. Râvileri sikadır.
49. Müslim, 1695/23; Ebu Davud, 4442.

* Hanefi mezhebine göre kısas veya had cezası tatbiki sonucu ölen kimse yıkanır ve namazı kılınır. Bk. Merginânî, *el-Hidaye*, 1/95.

50. Ebu Davud, 3182; Nesâî, 4/43; Tayâlisî, 883; Ahmed, 5/36, 38; Tahâvî, 1/276. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/355) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İmam Nevevî de *el-Mecmû* (5/272)'da sahih olduğunu söylemiştir.
51. Ahmed, *Müsned*, 1/394, 415, 419 492; Tirmizî, 1011; Ebu Davud, 3184. Hadis zayıftır.

ğinde yaya yürür ve *"Melekler yürürken ben binemem"* derdi.[52] Takipten ayrıldığında bazan yürür, bazan hayvana binerdi.

Takibe koyulduğunda cenaze konuluncaya kadar oturmazdı. *"Cenazeyi takip ettiğinizde konuluncaya kadar oturmayın"* buyurdu.[53]

Şeyhulislâm İbn Teymiye (r.h.): "Yere konması kastedilmiştir." dedi. Ben diyorum ki: Ebu Davud şöyle diyor: Bu hadisi Sevrî, Süheyl - Süheyl'-in babası - Ebu Hureyre senediyle rivâyet etmiştir. Burada "Yere konuluncaya kadar oturmayın" denilmektedir; Ebu Muâviye ise Süheyl'den: "Kabrin yanında kıble tarafına oyulan yarığa konuluncaya (lahd) kadar oturmayın" şeklinde nakletmektedir. Süfyân es-Sevrî, Ebu Muâviye'den daha hafızdır.

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivâyetine göre Ubâde b. Sâmit diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), lahde konuluncaya kadar cenaze için ayakta dururdu."[54] Ancak bu hadisin senedinde Bişr b. Râfi' vardır; onun hakkında Tirmizî; "Hadiste güçlü değil", Buharî: "Hadisine mutâbaat edilmez.", Ahmed: "Zayıftır", İbn Maîn: "Münker hadisler rivâyet etmiştir.", Nesâî: "Güçlü değil" ve İbn Hibbân: "Kasıtlıymışçasına uydurma şeyler rivâyet eder." demişlerdir.

13— Gıyâbî Cenaze Namazı:

Uzakta bulunan her ölünün cenaze namazını gıyâben kıldırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve âdeti değildi. Müslümanlardan pek çok kimse uzaklarda öldü; ama onların cenaze namazlarını kıldırmadı. Ancak Habeşistan hükümdarı (Necâşî Ashame)'nin gıyâbında tıpkı hazır cenazeye kıldırdığı namaz gibi bir namaz kıldırdı.[55]

---

52. Ebu Davud, 3177. İsnâdı sahihtir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir.
53. Buharî, 23/49; Müslim, 959; Ebu Davud, 3173.
54. Ebu Davud, 3176; Tirmizî, 1020; İbn Mâce, 1545. Hadis zayıftır.
55. Hz. Peygamber'in (s.a.), Necâşî'nin cenaze namazını kıldırdığı bir grup sahabeden rivâyet edilmiştir:
a) Ebu Hureyre'den: Buharî, 23/4, 55, 61, 65; Müslim, 951; Ebu Davud, 3204; Tayâlisî, 2300; İbn Mâce, 1534; Nesâî, 4/70; Tirmizî, 1022.
b) Câbir b. Abdullah'tan: Buharî, 23/55; Müslim, 952; Nesâî, 4/69; Tayâlisî, 1681; Ahmed, 3/295,319.
c) İmrân b. Husayn'dan: Müslim, 953; Nesâî, 4/70; İbn Mâce, 1535; Tayâlisî, 749; Ahmed, 4/431,433; Tirmizî, 1039.

Bu konuda âlimler üç ayrı kola ayrıldılar:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.) bu davranışı bir teşrî' olup, uzakta bulunan herkesin gıyâbında cenaze namazı kılmak ümmet için sünnettir. Şâfiî ve iki rivâyetten birine göre Ahmed bu görüştedirler.

2- Ebu Hanîfe ve Mâlik: "Bu yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Başkası için böyle birşey söz konusu değildir." diyorlar. Bu imamların müntesibleri diyorlar ki: Necâşî'nin tabutunun Hz. Peygamber'e (s.a.) yaklaştırılması ve böylece ne kadar uzak mesafede olursa olsun Peygamberimizin onu görerek tıpkı hazır, gözle görülen cenazeye kıldırdığı namaz gibi bir namaz kıldırması mümkündür. Sahabîler her ne kadar cenazeyi görmeseler de namazda Hz. Peygamber'e (s.a.) tâbidirler. Hz. Peygamber'in (s.a.) Necâşî'den başka, uzakta ölenlerin hepsinin gıyâblarında cenaze namazlarını kıldığının nakledilmemiş olması da bunu gösterir. Onun yaptığı sünnet olduğu gibi terkettiği de sünnettir. Ondan sonra gelen birinin, ölünün tabutunu uzak mesafeden gözüyle görmesine ve namazını kılması için cenazenin kendisine yaklaştırılmasına yol yoktur. Artık bu işin ona mahsus olduğu anlaşılmıştır. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) Muâviye b. Muâviye el-Leysî'nin gıyâbında cenaze namazı kıldırmıştır.[56] Ancak bu rivâyet sahih değildir. Çünkü rivâyetin senedinde İbn Zeydil denilen Alâ b. Zeyd adında biri vardır. Onun hakkında Ali b. el-Medînî: "Hadis uydururdu" demiştir. Bu hadisi Mahbûb b. Hilâl, Atâ b. Ebî Meymûne yoluyla Enes'ten rivâyet etmiştir.[57] Buharî: "Ona (=Mahbûb'a) mutâbaat edilmez" demiştir.

3- Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Doğrusu şudur: Uzakta olan kimse cenaze namazı kılınmayan bir yerde ölmüşse, onun gıyâbında cenaze namazı kılınır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Necâşî'nin cenaze namazını, kâfirler arasında öldüğü ve cenaze namazı kılınmadığı için gıyâben kılmıştı. Şayet öldüğü yerde cenaze namazı kılınmışsa artık gıyâbında namazı kılınmaz. Çünkü müslümanların, onun cenaze namazını kılmalarıyla farz

---

d) Huzeyfe b. Üseyd'den: Tayâlisî, 1068; İbn Mâce, 1537; Ahmed, 4/7.
e) Mecma' b. Hârise el-Ensârî'den: İbn Mâce, 1536; Ahmed, 4/64 ve 5/376.
f) Abdullah b. Ömer'den: İbn Mâce, 1538.
g) Cerîr b. Abdullah'tan: Ahmed, 4/260,263. Bu hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Kardeşiniz Necâşî öldü. Onun için istiğfar edin"*. Hadis hasendir.
56. Beyhakî, *Sünen*, 4/50. Hadis zayıftır.
57. Beyhakî, *Sünen*, 4/51. Hadis zayıftır.

düşmüş olur.[58] Hz. Peygamber (s.a.), uzakta ölen kimsenin gıyâbında cenaze namazı kılmış; ama kılmadığı da olmuştur. Onun yaptığı ve terkettiği sünnettir. Bunun yeri ayrı, onun yeri ayrı... En iyisini Allah bilir. Hanbelî mezhebi içinde üç görüş vardır; en doğrusu şu tafsilattır. Ama İmam Ahmed'in müntesiblerince meşhur olan görüş, her halükârda uzakta bulunan kimsenin gıyâbında cenaze namazı kılınacağı yolundadır.

14— Cenaze İçin Ayağa Kalkmak:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yanından cenaze geçtiğinde ayağa kalktığı ve ayağa kalkmayı emrettiği sahihtir. Oturup ayağa kalkmadığı da sahih yolla rivâyet edilmiş ve bu yüzden de bu konuda görüş ayrılığına düşülmüştür. Kimisi, "Ayağa kalkmak mensûhtur, oturmak ise iki durumun en son olanıdır."[59]; kimisi: "Hayır. Her ikisi de caizdir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ayağa kalkması müstehab olduğunu, kalkmaması da caizliğini göstermek içindir" demiştir. Bu ikinci görüş nesih iddiasından daha iyidir.

15— Gömme Vakti ve Telkin:

Ölüyü güneş doğarken, batarken ve tam güneş tepede iken defnetmek Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı bir iş değildi.[60] Kabrin kıble tarafına bir yarık oymak (lahd), kabri derinleştirmek ve ölünün başı ile ayaklarının konacağı yeri genişletmek Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi. Aktarıldığı-

---

58. İbn Teymiye'den önce İmam Ebu Süleyman el-Hattâbî bu ayrımı yapmıştır. el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen*'de diyor ki: "Necâşî, Allah Rasûlü'ne (s.a.) inanan ve O'nun peygamberliğini tasdik eden müslüman bir adamdır. Ancak imanını gizlerdi. Bir müslüman öldüğü zaman, onun cenaze namazını kılmak müslümanlara farz olur. Fakat Necâşî, kâfirlerin arasında bulunduğundan ve orada cenaze namazını kılıp hakkını ödeyecek kimse bulunmadığı için Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yapması gerekti. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.), onun peygamberi, velisi ve en yakınıdır. İşte bu durum -Allah daha iyi bilir ya- Hz. Peygamber'in (s.a.), onun cenaze namazını gıyâbında kılmasına çağıran sebeptir. Buna göre herhangi bir beldede ölen müslümanın cenaze namazı kılınarak hakkı yerine getirilirse başka şehirde bulunan kimseler gıyâbında namaz kılmaz. Şayet bir mâni, bir engel bir özür bulunduğu için cenaze namazının kılınmadığı bilinirse sünnet olan, cenaze namazının kılınması ve mesafenin uzaklığından dolayı bunun terkedilmemesidir. Böyle bir kimsenin cenaze namazını kılacakları zaman, eğer ölü kıble cihetinde değilse bile kıbleye yönelirler, ölünün bulunduğu memlekete yönelmezler." el-Hattâbî'nin bu görüşünü Rûyânî güzel bulmuştur.
59. Müslim, 962; İbn Mâce, 1544; Ebu Davud, 3175; Mâlik, 1/232; Tahâvî, 1/383 ve 1/282; Tayâlisî, 150; Ahmed, 627; Beyhakî, 4/27.
60. Müslim, 831; Ebu Davud, 3192; Nesâî, 4/82; Tirmizî, 1030; İbn Mâce, 1519; Tayâlisî,

na göre ölüyü kabre koyarken şu iki cümleden birini söylerdi:[61]

بِسْمِ اللّٰهِ وَبِاللّٰهِ ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ .

بِسْمِ اللّٰهِ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ .

Yine aktarıldığına göre ölü defnedilince kabrinin üzerine baş tarafından üç kere toprak serperdi.[62]

Ölünün defin işi bittikten sonra ashabıyla birlikte ayağa kalkar ve iman üzere sebat etmesi (sorguyu şaşırmadan cevaplandırması) için dua eder, orada bulunanlara da aynı şekilde dua etmelerini emrederdi.[63]

Günümüz insanlarının yaptığı gibi kabrin başında oturup Kur'an okumaz, ölüye telkinde bulunmazdı. Taberânî'nin *Mu'cem*'inde Ebu Ümâme'den rivâyet ettiği şu hadise gelince; bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki:

"Bir din kardeşiniz ölüp de kabrinin üzerini toprakla düzlediğinizde içinizden biri kabrin baş tarafında durup: 'Ey falan!' diye seslensin; o kendisine sesleneni işitir, ama cevap veremez. Sonra: 'Ey falan kadının oğlu

---

1001; Ahmed, 4/152. Ukbe b. Âmir'den rivâyet edilen bu hadiste deniliyor ki: *"Üç vakitte, Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmamızı yahut ölülerimizi gömmemizi yasakladı: 1- Güneş doğmak üzereyken, doğup yükselinceye kadar, 2- Güneş tam göğün ortasında iken, batıya meyledinceye kadar, 3- Güneş batmak üzere olup batıncaya kadar."* el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen* (4/327)'de diyor ki: "Bu üç vakitte cenaze namazı kılmanın, ölüyü defnetmenin caiz olup olmadığında âlimler ihtilaf ettiler. İlim adamlarının çoğunluğu, namaz kılmak mekruh olan vakitlerde cenaze namazı kılmanın mekruh olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüş İbn Ömer'den rivâyet edilmiş olup aynı zamanda Atâ, Nehaî ve Evzâî'nin görüşüdür. Süfyân es-Sevrî, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûyeh de yine bu görüşte olduklarını söylemişlerdir. İmam Şâfiî ise, gece yahut gündüzün hangi saatinde olursa olsun hem cenaze namazı kılmanın, hem de ölü defnetmenin câiz olduğu görüşünü savunmuştur. Ben (el-Hattâbî) diyorum ki: Hadise uygun düştüğü için cemaatın görüşü daha uygundur."

61. Tirmizî, 1036; İbn Mâce, 1550; Ebu Davud, 3213; Ahmed, 4990, 5233, 5370, 6111; Beyhâkî, 4/55. Hadisi Tirmizî hasen saymış; İbn Hibbân (773) ile Hâkim (1/366) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî buna muvafakat göstermiştir. Dedikleri gibidir. Hâkim, hasen senedle buna destek sağlayacak (şâhid) bir hadis de rivâyet etmektedir.
62. İbn Mâce, 1565. Nevevî'nin *el-Mecmû* (5/292)'da dediği gibi senedi ceyyiddir. Hafız İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* (2/131)'de buna şâhid hadisler sıralamıştır.
63. Ebu Davud, 3221; Beyhakî, 4/56. Hâkim (1/370) hadisi sahih saymış. Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Dedikleri gibidir. Nevevî ise *el-Mecmû* (5/292)'da isnâdını ceyyid saymıştır.

falan!' diye seslensin; ölü doğrulup oturacaktır. Sonra yine: 'Ey falan kadının oğlu falan!' diye seslensin; o: 'Bizi irşad et, Allah sana rahmet etsin' diyecektir, ama siz farkına varmazsınız. Sonra: 'Hatırla. Hani sen dünyadan ayrılırken Allah'tan başka tanrı bulunmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık edip inanmıştın; Allah'ı Rab, İslâm'ı din, Hz. Muhammed'i peygamber, Kur'an'ı lider edinmiş, bunlardan hoşnut olmuştun!' diye seslensin. Şüphesiz Münker ve Nekir adlı melekler birbirlerinin elini tutar ve: 'Haydi gidelim. Davasının delili kendisine telkin edilen birinin yanında oturmayalım.' der. Böylece Allah, onların önünde o kişinin savunucusu durumunda olur. Hz. Peygamber'in (s.a.) meclisinde bulunan bir adam: 'Ey Allah'ın Elçisi! Peki telkin yapan kişi, ölünün annesini bilmezse ne yapar?" diye sorunca, o da: 'Ey Havvâ''nın oğlu falan, diyerek Havvâ'ya nisbet eder.' cevabını verdi."[64]]

Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbeti (ref'i) sahih değildir. Ancak, el-Esrem diyor ki: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e: "Ölü gömülünce bir adam kabrin başında durup: Ey falan kadının oğlu falan! Hatırla. Hani sen dünyadan ayrılırken Allah'tan başka tanrı bulunmadığına... inanmıştın! diyor. Halkın yaptığı bu iş hakkında ne diyorsun?" diye sordum. Bunun üzerine şu cevabı verdi: "Şamlılar dışında bunu yapan bir kimse görmedim. Ebu'l-Mugîre öldüğünde birisi geldi, bu sözleri söyledi. Ebu'l-Mugîre, bu konuda Ebu Bekr b. Ebî Meryem yoluyla, onun üstadlarının böyle yaptığını naklederdi. İbn Ayyâş'ın da bu konuda bir rivâyeti vardı."

Ben derim ki: İbn Hanbel'in kasdettiği İbn Ayyâş hadisi, Taberânî'nin Ebu Ümâme'den naklettiği bu hadistir.

Sâid b. Mansûr, *Sünen*'inde Râşid b. Sa'd, Damra b.Habîb ile Hakîm b. Umeyr'in şöyle dediklerini aktarmaktadır: Ölünün kabri düzlenip insanlar dağılınca kabri başında bir kişinin ölüye üç kere "Ey falan! Allah'tan başka tanrı yoktur; tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur! de. Ey falan! Rabbim Allah, dinim İslâm, peygamberim Hz. Muhammed, de." şeklinde telkinde bulunup ayrılmasını müstehab sayarlardı.

---

64. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* (3/45)'de vermiş ve: "Bu hadisi Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etmitir. Senedinde tanımadığım bir cemaat vardır." demiştir. Hafız İbn Hacer, *Emâli'l-Ezkâr*'da, hadisi İbn Allân'ın *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniye* (4/196) adlı eserinde zikretmiş olduğunu söyledikten sonra: "Bu hadis garîbtir" diyor. Her iki yoldan da hadisin senedi çok zayıftır.

16— Mezarlarla İlgili Yasakları:

Kabirleri yüksek yapmak; yapımında tuğla, taş ve kerpiç kullanmak, çamur vs. ile sıvamak, üzerlerine kubbeler yapmak, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti değildi. Bunların hepsi bid'attir. Mekruhtur; Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır. Allah Rasûlü (s.a.), Ali b. Ebî Tâlib'i (r.a.) Yemen'e hiçbir put bırakmadan hepsini yok etmek ve yüksek olan her kabri yerle bir etmek için göndermişti.[65] O halde şu yüksek kabirlerin hepsinin yerle bir edilmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti demektir. Kabrin kireçle yapılmasını, üzerine bina kondurulmasını ve yazı yazılmasını yasaklamıştır.[66]

Ashabının kabirleri ne yüksek, ne de yere yapışık (yayvan) idi. Onun ve iki arkadaşının (Hz. Ebu Bekir ile Hz.Ömer) kabirleri de bu şekilde idi. Hz. Peygamber'in (s.a.) kabri deve hörgücü gibi tümsek ve kızıl arazi çakılları ile kaplanmıştı; yapılı değildi. Aynı zamanda çamurla sıvanmış da değildi. İki arkadaşının kabri de böyleydi.[67]

Kabrini belli etmek istediği kimsenin kabrine alâmet olarak bir taş dikerdi.[68]

Allah Rasûlü (s.a.) mezarların mescid edinilmesini, üzerlerinde kandiller yakılmasını yasaklamış[69] ve bunları yapanları lânetleyerek bu konudaki yasağın şiddetini ortaya koymuştur. Mezarlara doğru namaz kılmayı yasaklamıştır. Ümmetine, kendi kabrini bayram yerine çevirmemelerini em-

---

65. Müslim, 969; Tirmizî, 1049; Ebu Davud, 3218; Nesâî, 4/88; Hâkim, 1/369; Tayâlisî, 155; Ahmed, 741 ve 1064.
66. Müslim, 970; Ebu Davud 3226; Nesâî, 4/86; İbn Mâce, 1563. "Yazı yazılmasını yasakladı" kısmı bunlar arasında yalnız İbn Mâce'de vardır, bu rivâyet seneddeki kopukluktan dolayı zayıftır. Ancak Hâkim, *Müstedrek* (1/370)'de muttasıl senedle rivâyet etmiştir.
67. Buharî, 23/96.
68. Ebu Davud, 3206; Beyhakî, 3/312: Muttalib b. Ebî Vedâa (r.a.) anlatıyor: Osman b. Maz'ûn ölünce cenazesi dışarı götürülüp defnedildi. Hz. Peygamber (s.a.), bir adama birtaş getirmesini emretti. Adam taşı kaldıramadı. Allah Rasûlü (s.a.) taşın yanına vardı, kollarını sığadı ve sığar sığmaz taşı yüklendi, götürüp kabrin başına koydu. Şöyle buyurdu: *"Bununla kardeşimin kabrini öğrenmiş olur, âilemden öleni buraya defnederim."* Deriz ki: Şayet taş, kabirlerin çokluğundan ve birbirlerinden ayırdedilemez olduğundan dolayı isteneni gerçekleştirmezse, bu takdirde ölünün ismi bir levhaya yazılıp, akrabaları ve dostları yerini bilsinler diye kabrinin başına konulursa doğru olur.
69. Ahmed, 1/229, 287, 321, 337; Ebu Davud, 3236; Tirmizî, 320; Nesâî, 4/94, 95; İbn Mâce, 1575; İbn Hibbân, 788. İbn Abbas'tan gelen bu hadiste: *"Allah Rasulü (s.a.)*

retmiş, kabir ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları lânetlemiştir.[70]

Kabirlere karşı saygısızca davranmamak, onları çiğnememek, üzerlerine oturmamak ve yaslanmamak;[71] saygı göstermek amacıyla kabirleri mescid haline çevirip yanlarında ve yakınlarında onlara doğru namaz kılmamak, onları bayram ve put edinmemek Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi.

17— Hz. Peygamber'in (s.a.) Mezar Ziyareti:

Hz. Peygamber (s.a.), ashabının mezarlarını onlara dua etmek, rahmet okumak ve onlar için bağışlanma dilemek amacıyla ziyaret ederdi. Ümmetine meşrû kılıp onlar için sünnet yaptığı ziyaret şekli işte budur. Kabirleri ziyaret ettiklerinde şöyle demelerini emretmişti:

السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ ، نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ .

"Ey bu diyarda yatan iman ehli müslümanlar! Es-Selâmü aleyküm! Biz de -inşaallah- sizin aranıza katılacağız. Allah'tan hem bizim, hem sizin için âfiyet dileriz."[72]

---

mezar ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları, mezarların üzerlerini mescid yapanları ve kandil yakanları lânetledi." deniliyor. Bu hadis zayıf ise de ilk iki fıkrasını destekleyecek şu hadisler rivâyet edilmiştir: Ebu Hureyre'den, Ahmed (2/337, 356), Tirmizî (1056), İbn Mâce (1576), İbn Hibbân (789); Hassân'dan, Ahmed (3/442, 443), İbn Mâce (1574) ve Hâkim (1/374). Mezarları mescid edinmenin yasak olduğu pek çok yolla sahih olarak rivâyet edilmiştir. Bu konudaki hadisler yukarıda geçti.

70. Bir önceki dipnotta geçen "Allah Rasûlü (s.a.) mezar ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları... lânetledi" hadisinde, kadınların, sık sık kabir ziyaretlerinin mekruh olduğuna delil vardır. Zaman zaman ziyaretleri ise meşrûdur. Hâkim (1/376) ile Beyhakî'nin (4/78) sahih senedle Hz. Âişe'den; yine Müslim (974/103), Ahmed ve Nesâî'nin ondan rivâyet ettikleri bir hadiste Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) mezarda ölülere ne diyeceğini sormuş, Allah Rasulü (s.a.) de ona aşağıdaki fasılda gelecek olan duayı öğretmişti. Bir de Hz. Peygamber (s.a.) bir mezar başında çocuğuna ağlayan bir kadın görmüş; ama ses çıkarmamış ve ona: "Allah'tan kork, sabret" demişti. Bunu Buharî, Enes'ten rivâyet etmiştir.
71. Müslim, 971; Ebu Davud, 3228; Nesâî, 4/95; İbn Mâce, 1566. Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Herhangi birinizin, bir kor üzerine oturması ve o korun, o kişinin elbisesini yakarak derisine kadar varması, bir kabir üzerine oturmasından daha hayırlıdır."*
72. Müslim (975), Nesâî (4/94), Ahmed (5/353, 359, 360) Büreyde'den. Müslim (974) ve

Hz. Peygamber (s.a.), kabirleri ziyaretinde ölünün cenaze namazını kıldırırken okuduğu dua gibi dua eder; Allah'tan rahmet ve af dileklerinde bulunur; cenaze kılarken yaptığını yapardı. Müşrikler ise ille de dayatıp Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrının aksine ölüye dua eder, onu Allah'a ortak tutar, onun adına Allah üzerine yemin eder, ihtiyaçlarını ondan ister, ondan yardım diler ve ona yönelirler. Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrı, yalnızca tevhidden, ölüye iyilikte bulunmaktan ibarettir. Bu müşriklerin tutumları ise hem kendilerine hem de ölüye karşı kötülükte bulunmak ve şirkten ibarettir. Bunlar üç kısımdır. Ya ölüye dua ederler, ya onun adıyla ya da onun yanında dua ederler. Öte yandan ölünün yanında yapılan duanın mescidlerde yapılan duaya göre daha çok kabule şayan olduğuna inanırlar. Kim Allah Rasûlü (s.a.) ve onun ashabının tutumlarını iyice düşünürse iki durum arasındaki fark ortaya çıkar. Başarı yalnız Allah'tandır.

18— Yas ve Taziye:

Hz. Peygamber (s.a.) ölünün ailesine taziyede (= başsağlığı dileklerinde) bulunurdu. Taziye için toplanmak ve sevabını ölüye bağışlamak üzere kabri yanında veya herhangi bir yerde Kur'an okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarından değildi. Bunların hepsi sonradan ortaya çıkmış çirkin bid'atlerdir.

Allah'ın hükmüne teslim olup rıza göstermek, Allah'a hamdetmek ve istircâ eylemek Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışlarındandır.[73] Yine Peygamberimiz (s.a.), başına gelen musibetten dolayı elbisesini parçalayandan, yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayarak ağlayandan ya da saçını-başını yolandan uzak olduğunu bildirmiştir.[74]

Ahmed (6/180) Hz. Âişe'den. Müslim (249) ve Ahmed (2/300, 408) Ebu Hureyre'den.

73. Hz. Peygamber (s.a.) şu âyetin emrine uyarak böyle yapardı. *"Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltme ile deneriz. (Ey Muhammed!) Sabredenleri müjdele. Onların başına bir musibet geldiğinde: Biz Allah'ınız ve elbet O'na döneceğiz, derler. İşte Rablerinin bağışlama ve rahmeti onlaradır ve işte onlar doğru yolda olanlardır."* (Bakara; 2/155-157). Müslim (Sahih, 918)de ve İbn Mâce (1598)'de Ümmü Seleme yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: *"Başına musîbet gelen herhangi bir müslüman: 'Biz Allah'ınız ve elbet O'na döneceğiz. Allah'ım! Musibetime karşılık beni mükâfatlandır ve bana ondan daha hayırlısını ver' diye dua ederse mutlaka Allah, onun musibetine karşılık mükâfat verir ve ona daha hayırlı bir ihsanda bulunur."*

74. Buharî, 23/38 (ta'lîkan); Müslim, 104. Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği bu hadiste

19— Ölünün Ailesine Ziyafet:

Hz. Peygamber (s.a.) ölünün ailesinin, gelen insanlara yemek hazırlama zahmetinde bulunmamalarını söylemiş; hatta diğer insanların onlar için yemek yapıp getirmelerini emretmiştir.(75) Bu ise en güzel davranış ve huylardan olup aynı zamanda ölünün ailesine karşı büyük bir şefkat örneğidir. Çünkü başlarına gelen musîbet onları oyaladığından insanlara yemek hazırlamaktan alıkoymaktadır.

20— Ölüm İlânı:

Ölen insanın öldüğünü ilân etmemek Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarından biridir. Hatta bundan meneder ve: *"Bu iş, câhiliyye devri âdetlerindendir"* derdi. Huzeyfe, (bir yakını) öldüğünde ailesinin insanlara durumu bildirmesini hoş görmemiş ve: "Ölüm ilânı olmasından korkarım" demiştir.(76)

"Allah Rasûlü (s.a.), bağırıp çağırarak ağlayan, saçını yolan ve elbisesini parçalayan kadından uzak olduğunu söylemiştir." deniliyor. Buharî (23/36, 39, 40) ve Müslim'in (103) Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Yüzlerine vuran, ceplerini parçalayan ve câhiliye devrinde olduğu gibi ağlayan bizden değildir."* buyurmuştur. Müslim'in (934), Ebu Mâlik el-Eşârî'den rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetim arasında câhiliye âdetlerinden dört şey vardır, onları terketmeyecekler: 1- Soy sopla öğünmek, 2- Soy sopa ta'netmek, 3- Yıldızlar adına yağmur duasında bulunmak, 4- Yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayarak ağlamak."*

75. Şâfiî, 1/208; Ahmed, 1/205; Ebu Davud, 3132; Tirmizî, 998; İbn Mâce, 1610; Dârakutnî, s.194, 197; Beyhakî, 4/61. Abdullah b. Ca'fer'den gelen bu hadiste deniliyor ki: Ca'fer (Tayyâr)in ölüm haberi gelince Hz. Peygamber (s.a.): *"Ca'fer âilesi için yemek hazırlayın. Çünkü başlarına meşgul edecek bir hal geldi."* buyurdu. Hadisin isnâdı hasendir. Tirmizî hasen saymış; Hâkim (1/372) ise sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Ahmed (2/204) ve İbn Mâce (1612), Cerîr b. Abdullah el-Becelî (r.a)'nin: "Biz definden sonra ölünün âilesinin başına toplanıp yemek yapmayı, bağırıp çağırarak, ölünün iyiliklerini sayarak ağlama sayardık" dediğini rivâyet ederler. Bu rivâyetin senedi sahihtir. Hadisi *el-Mecmû* (5/320)'da Nevevî, *Zevâid*'de Bûsirî sahih saymıştır. Kemal İbnü'l-Humâm ise *Fethu'l-Kadîr* (1/473)'de, ölünün âilesinin yemeğinden ziyafet yapmanın mekruhluğunu belirtmiş ve "Bu çirkin bir bid'attir. Murtâvî'nin *el-İnsâf* (2/565) adlı eserinde yazdığı üzere Hanbelîlerin görüşü de budur." demiştir.

76. Ahmed, 5/406; Tirmizî, 986; İbn Mâce, 1476; Beyhakî, 4/74. Bu kaynaklardaki rivâyete göre Huzeyfe b. Yemân, bir ölüsü olduğu zaman "Kimseye haber etmeyin. Ölüm ilanı olmasından korkarım. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.), ölümü ilan etmeyi yasakladığını işittim" derdi. Bu rivâyetin senedi Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* (3/93)'de

söylediği üzere hasendir. Yasaklanan ölüm ilanı, câhiliye devri insanlarının yaptıkları gibi ev ve sokak kapılarına, ölünün öldüğü haberini ilan etmek için adam gönderme şeklinde olanıdır. Ama insanlara, yakınlarının ölüm haberini bildirmek mübahtır. Nitekim Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), Necâşî'nin öldüğü gün ölüm haberini vermişti. Buharî'nin Enes'ten rivâyet ettiği hadiste ise Mûte savaşı olurken Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de olayı anlatıyor ve diyordu ki: *"Şimdi sancağı Zeyd aldı. Zeyd isabet aldı. Sonra sancağı Ca'fer kaptı, o da isabet aldı. Sonra Abdullah b. Ravâha aldı, o da isabet aldı..."* Buharî, bu iki hadis için "Kişinin, ölünün âilesine ölüm haberini bizzat bildirmesi bâbı" diye bir başlık koymuştur.

P) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) KORKU NAMAZINDAKİ TUTUMLARI

Allah (c.c.), korku ve yolculuk bir arada bulunduğunda namazın rükünlerinin kısaltılmasını ve rekât sayısının azaltılmasını; yolculukta bulunup da korkulacak bir durum olmadığında ise yalnızca rekât sayısının azaltılmasını; korkulacak bir durum bulunup da yolculuk olmadığında da sadece rükünlerin kısaltılmasını mübah kılmıştır. İşte bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarındandır. Âyette geçen "kasr = kısaltma"nın yeryüzünde gitmek ve korku ile sınırlandırılmasının hikmeti bu şekilde bilinmiş olur.

1— Korku Namazının Çeşitli Kılınış Şekilleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.) korku namazı kılarken -şayet düşman, kıblesi ile kendisi arasında ise- bütün müslümanları arkasına saf saf dizer; kendisi tekbir alınca arkasındakilerin hepsi de tekbir alırdı. Sonra rükû eder, onlar da hep birden rükû ederler; sonra rükûdan doğrulur, arkasındakiler de onunla beraber hep birlikte doğrulurlar; sonra Hz. Peygamber (s.a.) ve özellikle hemen onun arkasındaki saf secdeye kapanır, diğer saf düşmana karşı ayakta kalırdı. Bu şekilde birinci rekâtı bitirip ikincisine kalkınca arkadaki saf Hz. Peygamber'in (s.a.) kalkmasını müteakip iki secde yapıp ayağa kalkar; birinci saffın yerine ilerler, birinci saf ise gerileyerek onların yerlerine geçerdi. Böylece her iki grup da birinci safta bulunma faziletini elde etmiş ve tıpkı ilk rekâtın secdesini birinci saffın Hz. Peygamber (s.a.) ile yaptığı gibi burada da ikinci saf ikinci rekâtın secdesine yetişip O'nunla birlikte yapmış olur. Sonuçta her iki grup da hem Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber kılmaya yetişebildikleri ve hem de kendi başlarına kaza ettikleri namaz bölümlerinde birbirlerine eşit durumda olurlardı. En âdil olan da budur. Hz. Peygamber (s.a.) rükû edince her iki grup da ilk kez yaptıkları

gibi yapardı. Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca arka saf iki secde yapar, teşehhüdde O'na katılırlar ve Hz. Peygamber'le (s.a.) beraber hep birlikte selâm verirlerdi.[1]

2- Düşman kıble yönünde değilse, bu durumda;

a) Kimi zaman cemaatı, bir grup düşman karşısında duracak ve bir grup da kendisi ile birlikte namaz kılacak şekilde iki gruba ayırırdı. Gruplardan biri O'nunla birlikte bir rekât kılar; sonra o grup namaz içinde diğer grubun yerine geçer; diğer grup gelir beriki grubun yerine geçer, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte ikinci rekâtı kılar; sonra selâm verirdi. Her grup imam selâm verdikten sonra birer rekât kaza kılardı.[2]

b) Kimi zaman iki gruptan birine bir rekât kıldırır; sonra ikinci rekâta kalkar ve kendisi dururken namaz kıldırdığı grup bir rekât kaza kılar ve Hz. Peygamber (s.a.) rükû etmeden önce o grup selâm verirdi. Öteki grup gelir; O'nunla birlikte ikinci rekâtı kılar; Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca ayağa kalkarlar; Allah Rasûlü (s.a.) teşehhüdde onları beklerken bir rekât kaza kılarlar ve teşehhüdü okumalarının ardından Hz. Peygamber (s.a.) onlara selâm verdirirdi.[3]

c) Kimi zaman iki gruptan birine iki rekât kıldırır; bu grup Hz. Peygamber'den (s.a.) önce selâm verirdi. Öteki grup gelir, Hz. Peygamber (s.a.) onlara son iki rekâtı kıldırır ve selâm verdirirdi. Böylece kendisi dört, cemaat ise ikişer rekât kılmış olurdu.[4]

---

1. Müslim, 840, Câbir b. Abdullah'dan; Ebu Davud (1236) ve Nesâî (3/177,178), Ebu Ayyâş ez-Zerkî'den Ebu Ayyâş diyor ki: "Usfân'da Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydik. Müşriklerin başında Halid b. Velîd vardı. Biz öğle namazını kıldık. Müşrikler: "Şansa konduk. Onlar namazda iken saldırınız" dediler. Bunun üzerine öğle ile ikindi arasında namazı kısaltma âyeti nâzil oldu. İkindi olunca Allah Rasûlü (s.a.), müşrikler önünde olacak bir vaziyette kıbleye karşı durdu. Allah Rasûlünün (s.a.) arkasında bir saf oluşturuldu..." Devamında yukarıdaki gibi korku namazı kıldıklarını anlatıyor.
2. Buharî, 64/31, 12/1, 65/44; Müslim, 839; Ebu Davud, 1243; Tirmizî, 564; Nesâî, 3/171.
3. Buharî, 64/31; Müslim, 842; Ebu Davud, 1238; Mâlik, 1/183.
4. Buharî, 64/31 (ta'lîkan); Müslim, 843; Ebu Avâne, 2/365. Câbir b. Abdullah'tan gelen bu rivâyette deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zâtu'r-Rikâ denilen yere kadar geldik. Gölgeli bir ağaca rastlarsak, onu Allah Rasulü'ne (s.a.) terkederdik. Hz. Peygamber (s.a.) ağacın gölgesinde dinlenirken müşriklerden biri çıkageldi. Allah Rasûlü'nün (s.a.) kılıcı ağaçta asılı idi. Adam, Allah'ın Peygamberinin (s.a.) kılıcını aldı, kınından çıkardı ve Allah Rasulü'ne (s.a.): "Benden korkmuyor musun?" dedi. "Hayır" cevabını aldı. Adam: "Peki seni benim elimden kim kurtaracak?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah, beni senden kurtaracak" karşılığını verdi. Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabı adamı tehdid ederek korkuttular. Bunun üzerine adam kılıcı kınına soktu ve

d) Kimi zaman da iki gruptan birine iki rekât kıldırır, onlara selâm verdirirdi. Sonra öteki grup gelir, onlara da iki rekât kıldırır ve selâm verirdi. Böylece her gruba ayrı bir namaz kıldırmış olurdu.[5]

e) Kimi zaman ise iki gruptan birine bir rekât kıldırır; o grup gider hiçbir kaza kılmaz. Diğeri gelir, onlara da bir rekât kıldırır ve bu grup da hiçbir kaza kılmazdı. Böylece kendisi iki, cemaat ise birer rekât kılmış olurdu.[6] Bu anlatılan çeşit çeşit namazların hepsi de caizdir.

İmam Ahmed, "Korku namazı konusunda rivâyet edilen hadislerin hepsine göre uygulamada bulunmak caizdir." diyor ve bir başka yerde şunları söylüyor: "Bu konuda altı veya yedi çeşit rivâyet vardır. Hepsi de caizdir."

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a: "Her hadis kendi yerinde olmak üzere bütün bu hadislerle amel edileceği görüşünde misin, yoksa bunlardan birini tercih mi ediyorsun?" diye sordum. O da cevaben: "Ben, kim bunların hepsiyle amel edileceğini savunuyorsa iyi etmiş olur, diyorum" şeklinde cevap verdi.

Buna göre İmam Ahmed, her grubun imamla birlikte birer rekât kılmakla yetinip hiçbir kaza kılmamalarını caiz görüyor demektir. İbn Abbas, Câbir b. Abdillah, Tâvûs, Mücâhid, Hasan (el-Basri), Katâde, el-Hakem ve İshâk b. Rahûyeh de bu görüştedirler. *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme): "Ahmed'in sözünün genel ifadesi bunun caiz olmasını gerektirir; ama mezheb âlimlerimiz bunu inkâr etmektedirler." diyor.

---

ağaca astı. Daha sonra ezan okundu. Hz. Peygamber (s.a.) bir gruba iki rekât kıldırdı, onlar gerilediler. Sonra diğer gruba iki rekât kıldırdı. Böylece Allah Rasûlü (s.a.) dört, cemaat iki rekât kılmış oldu.

5. Nesâî, 2/178; Dârakutnî, 1/186; Beyhakî, 3/295. Seneddeki râviler sika; ancak Hasan el-Basrî'nin muan'an rivâyetiyle olduğu için hadisin sıhhatinde şüphe vardır.
6. Nesâî, 2/169 (isnâdı sahihtir); Ahmed, *Müsned,* 2063 ve 3364; Tahâvî, 1/182; Hâkim, 1/335. Bu konuda Huzeyfe'den şu kaynaklarda hadis rivâyet edilmiştir: Ahmed, 5/385, 399, 404; Ebu Davud, 1247; Nesâî, 3/167; Tahâvî, 1/183. Bu rivâyetin râvileri sikadır. Hâkim (1/335) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Ayrıca Nesâî (3/168), Zeyd b. Sâbit'ten hasen senedle rivâyet etmiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.) korku namazının başka kılınış şekilleri de rivâyet edilmişse de bunların hepsi sonuçta yukarıda sıralananlara döner. Bu anlatılanlar, esas olanlarıdır; metinlerinin bir kısmının farklı gelmesi de muhtemeldir. Bazıları bunları ona çıkartmıştır. Ebu Muhammed İbn Hazm, onbeş kadar ayrı kılınış şekli anlatmışsa da doğrusu bizim başta belirttiğimizdir. Bunlar, olayı anlatan râvilerin rivâyet farklarını görür görmez, bu farkları Hz. Peygamber'in (s.a) farklı uygulama şekilleri olarak alıyorlar. Oysa bu farklar sadece râvilerin ihtilafından kaynaklanmaktadır. En iyi bilen Allah'tır.